

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

KARAMANLICA (GREK HARFLİ TÜRKÇE)
KİTÂBELİ KİLİSELER

Doktora Tezi

Cemal EKİN

Ankara - 2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

KARAMANLICA (GREK HARFLİ TÜRKÇE)

KİTÂBELİ KİLİSELER

Doktora Tezi

Cemal EKİN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Z. Kenan BİLİCİ

Ankara – 2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

CEMAL EKİN

KARAMANLICA (GREK HARFLİ TÜRKÇE)
KİTÂBELİ KİLİSELER

Doktora Tezi

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Z. Kenan BİLİCİ

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Z. Kenan BİLİCİ

.....

Prof. Dr. Hülya TAŞ

.....

Prof.Dr. Nermin Şaman DOĞAN

.....

Doç. Dr. Serkan SUNAY

.....

Doç. Dr. Bülent İŞLER

.....

Tez Sınavı Tarihi

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.
(...../...../ 2019)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

.....Cemal

EKİN...

İmzası

.....

ÖN SÖZ

Karamanlıca kitâbelerle ilk defa Yüksek Lisans döneminde karşılaşmış (2002 - 2005), çalıştığım 11 kilisenin 3'ünün Karamanlıca kitâbesinin olması doktorada mutlaka bu konuyu çalışmam konusunda kanaat oluşturmuştu. Geç de olsa 2013 yılında başladığım doktora çalışmamda böyle bir tezi kabul etmek ancak Sanat Tarihini geleneklerin dışında farklı bir sürekle yorumlayan danışmanım Sayın Z. Kenan BİLİCİ ile gerçekleşti. Çünkü tez öncesi ve tez boyunca "*Karamanlıca*" konusuna önyargılı yaklaşanlar tarafından Ortodoks olan herkes "*Rum*" idi veya "*Türk ise neden Müslüman değildi?*" sorusundan öteye geçilememekteydi. Bütün Ortodoksların Rum olduğu yargısı ile yaklaşanlar ve Türk'ün sadece Müslüman olacağına yönelik beslenen önyargıların bilim çevrelerinden gelmiş olması daha da düşündürücüdür.

Ben ise "*Hurufumuz (harflerimiz) Yunanice (Yunanca) / Türkçe meram eyleriz...*" diyen Karamanlıların taşa kazıdıkları meramlarına rehber olmak istiyordum. Bu çalışma ; "*...Rum Kiliselerinden....Kilisesi'nin kitâbesi de Karamanlıca imiş.*" demekten öte bir şey olmalıydı. Çünkü yapılan çalışmalarda Karamanlıca kitâbeli kiliseler "*Rum Kiliseleri*" başlıkları altında "*...kitâbesi Karamanlıca olan....Rum Kilisesi*" ya da kitâbesinin Karamanlıca olduğu bile fark edilmeden "*...Rum Kilisesi*" olarak vurgulanarak verilmekteydi. Bu bakış, geçtiğimiz yüzyılda terkedilmiş "*Millet Sistemi*" yorumunu aşamamaktan ileri geliyordu. Oysa Türkiye'nin kültür tarihinin bir parçası olan bu yapıları doğru tanımlamak mimarlığa yönelik bir belgelemenin yanında ait olduğu topluluğa saygının da gereği olarak fark edilmeyi hak etmekteydi. Bu hakkın teslimi konusunda çıktığımız yolda karşılaştığımız en büyük engel Karamanlıların aidiyeti sorununa yaklaşımdaki ön yargılar oldu. Bu ön yargıları kırmam konusunda büyük desteğini hissettiğim danışmanımın bu desteği yolumu bulmamda bana kararlılık ve zaman kazandırmıştır. En

başından beri kısa bir değerlendirmeden sonra bu konuya zaten hazır olduğunu hissettiğim Prof. Dr. Z. Kenan BİLİCİ'nin danışmanlığı kabul etmesi ile bu tezin ortaya çıkmasındaki yeri tartışmasız önemdedir.

Öncelikle bunun bir Sanat Tarihi tezi olduğundan hareketle aidiyet konusunu Tarihçilere, dil konusunu Dilbilimcilere bırakarak ve bu alanlarda Türkiye'nin kültür tarihini yazanlara çalışmamızla malzeme de sunacağımı da düşünerek 2013 yılında teze başladım. Gelineen noktada, çalışmaya dahil ettiğim Karamanlıca kitâbeli 20 kilise tanıtılmış, bu yapılara ait 26 Karamanlıca kitâbenin günümüz Türkçesine aktarımı kitabelerin özgünlüğü korunarak tarafımızdan yapılmıştır. Transliterasyonlarda imla ve anlam bütünlüğünü sağlamak için düzeltmeler yapılmış, parantez içindeki ifadeler eklenmiştir. Memnuniyetle karşıladığımız ve yakın tarihte Karamanlıca eserlere yönelik özellikle dilbilimcilerin artan ilgisine de bu çalışmanın konu olacağı aşikardır. Nitekim daha önce başka çalışmalarla zenginleştirilen Karamanlıca alfabeye bu çalışmamızda yer alan 26 kitâbenin yazımında uygulanan yöntemi de katarak oluşturduğumuz yeni bir tablo eklenmiştir. Fonetik ve semantik açıdan zengin dil malzemesi içeren bu kitâbelerindeki söz varlığının da eklenmesi ile Karamanlıca alfabenin bir standarda oturtulması konusunda bir aşama daha kat edilmiş olacaktır. Böylece fonetik, morfolojik ve semantik açıdan incelenme fırsatı da sunacak bu metinler, Türkçe'nin ağız araştırmalarına da katkı sağlayacaktır. Bu çalışmayla bir çok alanda olduğu gibi kiliseler bahsinde de yapılara verilen birden çok isim karmaşasına da en azından Karamanlıca kitâbeli kiliseler nezdinde bir son verilecektir. Karamanlıca kitâbeli yapılara bundan böyle “...Karamanlı Kilisesi” adı verilmesi uygun olacaktır diye umut ediyorum.

Bu tezin hazırlanmasında öncelikle kabulü, ardından tez boyunca katkı ve “heyecan verici” yönlendirmeleri, her görüşme sonrası merak uyandıran,

araştırmaya sevk eden yönü ile danışmanım sayın Prof. Dr. Z. Kenan BİLİCİ'ye içten teşekkür ediyorum. Tezin konusu ve içeriği hakkında değerli uyarıları ile destek olan Sn. Doç Dr. Sekan Sunay'a, teze başladığım dönem boyunca "Karamanlıca Kitâbeli Mezar Taşları" konulu çalışmaları ile tez seçimim konusunda haklılığımı hissetmeme farkında olmadan neden olan Sn. Dr. Öğr. Üyesi Rüstem BOZER'e ve Sn. Doç. Dr. Serkan SUNAY'a tekrar teşekkür ederim. Restorasyon projelerinden yararlanmam konusunda yardımlarını esirgemeyen Süleyman Demirel Üniversitesi Yapı İşleri ve Teknik Daire Başkanlığı'na, Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğüne, Niğde Özel İdaresine, Alanya Belediyesi Kültür Müdürlüğüne, Ürgüp belediyesi Fen İşleri Müdürü Hasan GÖKHAN'a, ve Dr. Mimar Sinan GENİM'e, teşekkür ederim. İzin ve destekleri için Alanya ve Isparta Müzesi Müdürlüklerine, İstanbul Rum Patrikhanesi Kütüphanesi personeli Yorgo BENLİSOY ve Atina Küçük Asya Araştırmaları Merkezi personeli Stavros ANASTİDİS'e, ihtiyaç duyduğumda desteklerini esirgemeyen Prof. Dr. Evangeli BALTA, Prof. Dr. Sedat BAYRAKAL'a, Prof. Dr. Hülya TAŞ'a Doç. Dr. Mehmet EKİZ'e, Doç. Dr. Doğan DEMİRCİ'ye, Doç. Dr. Adem ÖGER'e, Doç. Dr. Muharrem ÇEKEN'e Dr. Stefo BENLİSOY'a, teknik destekleri için Öğr. Gör. Doğan KOŞAN ve Öğr. Gör. Ekrem DERMAN'a, Yüksek Mimar Mimar Faden Tuba ÇOŞKUN'a, Sanat Tarihçi Ünit ALKIŞ ile Sanat Tarihçi Oruç DURMUŞ'a teşekkür ediyorum.

Tez boyunca yanımda olan ama bana ihtiyaç duydukları zamanlarının bir kısmını tez için kullandığım kızlarım Kibele ve Cemre ile eşim Devrim EKİN'e ayrıca teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	iv
I- GİRİŞ.....	1
A- Amaç, Kapsam ve Sınırlılıklar.....	1
B- İlgili Yayınlar ve Araştırmalar.....	4
II- KARAMANLILAR.....	7
A- Karamanlıların Tarihi Üzerine Bazı Belirlemeler.....	7
B- Karamanlıların Etnik Kökeni Meselesi ve Yaşadıkları Coğrafya.....	17
C- Karamanlıların Dili : Karamanlıca (Grek Harfli Türkçe)	21
D- Karamanlıca Alfabe.....	24
III- KATALOG.....	27
A- MEVCUT YAPILAR.....	27
I- Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesi.....	28
II- Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesi.....	35
III- Isparta İsotya Karamanlı Kilisesi	45
IV- İstanbul Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesi.....	54
V- Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesi.....	62
VI- Kayseri Endürlük Karamanlı Kilisesi.....	71
VII- Kayseri Talas Panaya Karamanlı Kilisesi.....	79
VIII- Kayseri Zincidere Ioannes Prodromos Karamanlı Kilisesi.....	87
IX- Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi.....	100

X-	Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesi.....	117
XI-	Niğde Bor Karamanlı Kilisesi.....	124
XII-	Niğde Fertek Karamanlı Kilisesi.....	134
XIII-	Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesi.....	143
XIV-	Niğde Karamanlı Kilisesi.....	152
XV-	Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesi.....	159
XVI-	Niğde Kumluca (Aravan) Karamanlı Kilisesi.....	170
XVII-	Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesi.....	177
B-	KİTABESİ MEVCUT YAPILAR.....	185
I-	Kayseri Bünyan Karacaören Karamanlı Kilisesi.....	186
II-	Kayseri Bünyan Gergeme Karamanlı Kilisesi.....	190
III-	Nevşehir Ürgüp Aziz Vasileios Karamanlı Kilisesi.....	193
C-	HARİTA LİSTESİ.....	200
D-	ÇİZİM LİSTESİ.....	201
E-	FOTOĞRAF LİSTESİ.....	206
IV-	DEĞERLENDİRME	230
V-	SONUÇ.....	246
VI-	BİBLİYOGRAFYA.....	249
A-	Kaynaklar-Bilimsel Çalışmalar.....	249
B-	İnternet Kaynakları.....	271
VII-	EKLER	275
a-	Haritalar.....	276
b-	Çizimler	285
c-	Fotoğraflar.....	327

d- Yazılı Belgeler.....	419
VIII- ÖZET.....	427
ABSTRACT.....	428

I-GİRİŞ

A-Amaç, kapsam ve sınırlılıklar

Bu çalışmanın ana konusunu, Karamanlıca (Grek Harfli Türkçe) kitâbeli kiliseler oluşturmaktadır. Her ne kadar, çalışmaya, ülkemizin kültürel mirasının ve kültür tarihimizin anlamlı parçalarından biri olarak Karamanlıca kitâbeli mezar taşları, çeşmeler, konutlar, hamamlar ya da kiliseler gibi her türlü maddi kültür ürününün belgelenmesi niyetiyle başlanmış olsa da, zamanla, konuya ilişkin elde edilen verilerin çeşitliliği, çalışma alanının genişliği ve artan sayıdaki mimari eserler, çalışmanın sınırlandırılmasını gerekli kılmış; bunların bir başka araştırmanın konusunu oluşturdukları göz önünde bulundurulurken orada yürütülmüş ¹, bu çalışmayla belgelenecek yapı türünün “*Karamanlıca kitâbeli Kiliseler*” adıyla belirlenip sınırlandırılmasına karar verilmiştir.

Bilim dünyasında henüz bütün yönleriyle ele alınıp değerlendirilmeyen “*Karamanlılar*” ve üzerinde nisbeten daha fazla durulmuş “*Karamanlıca*” konusunun, ilk bakışta, Karamanlıca yayımlanmış kitap, dergi vb. yayınları akla getirmesi doğaldır. Diğer taraftan, özellikle yakın zamanlarda daha çok ele alınmaya başlandığı görülse de, henüz bütün yönleriyle değerlendirilmeyen Karamanlıca kitâbeli mezar taşlarına olan ilgi artışı da kayda değer gelişmeler göstermektedir. Buna karşılık, Karamanlıca kitâbeleri ile tekil birer yapı olarak çeşitli monografilerde ele alınan çeşme ya da hamam gibi yapılar ile sınırlı sayıdaki kilise yapısı üzerinde gerçekleştirilen son derece önemli çalışmalar bulunmakla birlikte, “*Karamanlıca Kitâbeli Kiliseler*” in henüz tümel bir çalışmaya konu edilmediğine işaret edilmelidir.

¹ Bakınız; C.EKİN, Kayseri’de Grek Harfli Türkçe (Karamanlıca) Kitabeli Kiliseler, Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi’ne sunulan bildiri, Saraybosna / Bosna - Hersek, 2013 ; C.EKİN, Sahiplenilmemiş Miras : Grek Harfli Türkçe (Karamanlıca) Kitabeli Eserler, Üçüncü Uluslararası Dil ve Edebiyat Konferansı, Avrupa’da Türkçe, Tiran / Arnavutluk, 2014 : 123 – 139 ; C.EKİN, Karamanlıca (Grek Harfli Türkçe) Kitabeli Çeşmeler II. Uluslararası Anadolu Uygarlıkları (Yollar ve Köprüler) Sempozyumu’na sunulan bildiri, Çorum, 27 - 28 Nisan 2017a ;C.EKİN, Karamanlıların Soy Kütükleri : Karamanlıca (Grek Harfli Türkçe) Kitabeli Mezar Taşları, Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Dergisi, XXVI / 2, Ekim 2017b : 221 – 241 ; C.EKİN, Sıcak Miras : Karamanlıca (Grek Harfli Türkçe) Kitabeli Hamamlar, Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi’ne sunulan bildiri, Kudüs, 23 - 25 Mart 2018.

Zahmetli ve yorucu mesailer harcanarak, bu çalışma sonucunda, Karamanlıca kitâbeleriyle sayısı 30'a yakın kilise tespit edilmiş; tespitlerimiz sırasında, söz konusu yapıların,

- Günümüze gelebilen fakat kitâbesi bulunmayan,
- Kitâbesi bulunmakla birlikte günümüze gelemeyen,
- Karamanlılara ait olduğu anlaşılma ile birlikte kitâbesi mevcut olmayan,
- Belgelere dayanarak, Karamanlılara ait olduğu anlaşılan, fakat kitâbesi mevcut olmadığı gibi kendisi de günümüze ulaşamayan,
- Kitâbesi Karamanlıca olmakla birlikte, "Rum Kilisesi" olarak kayıtlara geçirilen,
- Yunanca ve Karamanlıca yazılı bi-lingual kitâbeli olanlar,
- Tarihî kaynaklarda Karamanlılara ait olduğu vurgulanma ile birlikte, kitâbesi mevcut olmayanlar,
- Kitâbesinin bir bölümü Karamanlıca olanlar,
- Karamanlıca kitâbesi mevcut olmakla birlikte, ait olduğu yapısı tespit edilemeyenler,
- Karamanlıca kitâbesi olmayan veya Yunanca kitâbeli olan fakat yerleşim yerinin Karamanlılara ait olduğunu gerek yapıların avlusunda gerekse yerleşim yakınlarında Karamanlıca kitâbeli mezar taşlarından anlayabileceğimiz kiliseler,

gibi, çeşitli sorunlar içerdiği görülmüş; bu bağlamda, in-situ kitâbeleriyle günümüze ulaşabilmiş 17 kilise "*Mevcut Yapılar*" yapı stoku kapsamında ele alınarak değerlendirilmiş; kitâbesi mevcut olmakla birlikte kilise yapısı günümüze ulaşamayan, fakat yeri saptanabilen 3 örneğe ise "*Kitâbesi Mevcut Yapılar*" başlığında yer verilmiş, böylece çalışma kapsamına Karamanlıca kitâbeli 20 kilise dahil olmuştur. Tartışmalı diğer yapılar başka bir çalışmanın konusu yapılmak üzere kapsam dışında tutulmuştur.

Uzun uğraş ve araştırmaların sonunda Isparta İsothy ve Alanya Agios Georgios Karamanlı kiliselerinin kitâbelerine, anılan yerlerin arkeoloji müzelerinde, Kayseri Endürlük Karamanlı kilisesinin kitâbesine ise Endürlük Muhtarlığı'nda ulaşılmıştır. Niğde Fertek kilisesi kitâbesinin özgün yerindeki hâli ile kırılmış hâldeki görüntülerine, arşivini kullanmamıza izin veren Doç. Dr. Mehmet EKİZ'in fotoğrafları vasıtasıyla ulaşılabilmektedir. Ne var ki, fotoğrafların çoğunun uzaktan ve kırık parçaların bir araya getirilerek çekilmiş

olması dolayısıyla, kitâbenin çözümlenebilmesi hayli zaman almış; buna karşılık, yapının tarihlendirilmesindeki tartışmalar sona erdirilmiş olduğu gibi, “*Karamanoğlu Hacı Nikola*” adı da ortaya çıkartılabildiği görülmüştür.

Çalışmamızda, günümüze ulaşamayan üç yapıdan Nevşehir-Ürgüp'teki Aziz Vasileios ile Kayseri-Bünyan'daki Gergeme kiliselerinin kitâbelerine yayınlardan ulaşılmıştır. Diğer örnek ise, yıkılan kilisenin bulunduğu arsası üzerine cami inşa edilmiş olmakla birlikte, kitâbesi özgün avlu duvarının kapısında korunagelmış Kayseri-Bünyan'daki Karacaören kilisesidir.

Bu çalışmada ele alınan 20 kiliseye ait Karamanlıca 26 kitâbenin tamamının transkripsiyon ve transliterasyonları tarafımızca yapılmıştır.

Çalışmaya konu edilen yapılar yerlerinde incelenerek belgelenmiş olup, çizimlerinin bir kısmı tarafımızca yapılmış; diğerlerinin ise restorasyon projeleri ve yayınlardan temin edilmesi yoluna gidilmiştir. Bu bağlamda, çizimlerin bir bölümünün, Süleyman Demirel Üniversitesi Etüt Proje Müdürlüğü, İstanbul'da Mimar Restoratör Dr. Sinan Genim, Alanya Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü, Niğde İl Özel İdaresi ve Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan alınmış plan, kesit ve detaylar olduğuna vurgu yapılmıştır. Müzelerdeki kitâbelerin kullanılabilmesi ve İstanbul'daki Samatya Konstantin Helena Karamanlı kilisesindeki araştırmalar için gerekli yazışmalar yapılmış; ilgili müzeler ve Fener Rum Patrikhanesi'nden gerekli izinler alınmıştır.

Çalışma kapsamında, kiliselere Karamanlıca kitâbe koyma geleneğinin, mübadele sonrasında da devam edip etmediğini tespit etmek amacıyla 2015 yılında Yunanistan'a gidilmiş; 11 gün süren ziyarette, Atina'daki Küçük Asya Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi'nde çalışılmış; ayrıca Karamanlıların yaşadığı yerlerden Selanik'e bağlı beş yerleşim yeri ziyaret edilerek Karamanlılarla görüşülmüştür².

Gerek kiliseler üzerinde yapılan incelemeler ve gerekse kendileriyle gerçekleştirdiğimiz sözlü tarih çalışmasında, Karamanlıca kitâbe geleneğinin

² Kayseri, Niğde ve Adana'dan gelen Karamanlıların oturduğu bu yerleşimlerden Aksos (Aşoç) kuyünde görüştüğümüz Karamanlılardan Kristos Barutoğlu, (67), Serafim Papadopulos (68), Yanis Veziridis (70), Hristos Cavlakoğlu (79) ve Andreadis Aleksandros'un (83) anne ve babalarının geldikleri yörenin Türkçe'sini hala aksansız olarak konuştuklarını da tespit etmiş bulunmaktayız.

mübadele sonrasında Yunanistan'da devam etmediği tespit edilmiştir. Buna karşılık, mezar taşlarında Karamanlıların Türkçe isim ve soy isimlerini kullanmaya devam ettikleri saptanmıştır (Foto. 446-448). Yunanistan ziyareti sırasında, Karamanlıca edebi metinlerin mübadeleden sonra da bir süre devam ettiği, ancak bunun yayınlarla sınırlı kaldığı da anlaşılmıştır.

B-İlgili yayınlar ve araştırmalar

Karamanlıca basılı eserlerle ilgili en kapsamlı çalışma E. Balta tarafından yapılmıştır³.

Şimdilik bilinen en erken tarihli Karamanlıca yayın Nevşehirliilerin kurdukları Papa Yeorgios Cemi(y)eti'nin Nevşehir Rum Mektepleri⁴ için ders kitabı olarak hazırladıkları ve basım yeri ve tarihi Konstantinopolis 1913 olan “*Anatoli Rumlarına Mahsus İlmî, Edebi, Fenni Musavver Salname*” adlı 303 sayfalık eserdir. Söz konusu eserde, ilk kez Nevşehir-Ürgüp'teki Aziz Vasileios kilisesinin Karamanlıca kitâbesinin de yayımlanmış olması dikkati çeker. Eser, mübadele öncesine ait olmasıyla da ayrı bir önem taşımaktadır (Foto.435).

Mübadele sonrasında, Karamanlıca bir kitâbeye yer veren ilk çalışma, Jerphanion'un 1928 tarihli “*Mélanges d'archéologie anatolienne : monuments préhelléniques, gréco-romains, byzantins et musulmans de Pont, de Cappadoce et de Galatie*” adlı kitabıdır⁵. Ankara Roma Hamamı Müzesi'ndeki bu kitâbe, 2017'de yaptığımız bir çalışmada ayrıntılı olarak tanıtılmıştır⁶ (Foto.456). Jerphanion, transkripsiyonunu eksik yaparak tanıttığı kitabenin, mezar taşı olamayacağını ileri sürer; buna karşılık, metnindeki “*Ya dost Bana Ziyârete mi Geldin...*” ibaresi, her ne kadar kullanılıştaki ifade farklı olsa da, sözkonusu kitâbenin bir mezar taşına ait olduğunu yeterince kanıtlamaktadır.

³ E. Balta, Karamanlıca Kitapların Dönemlere Göre İncelenmesi ve Konularına Göre Sınıflandırılması, *Müteferrika* 13, 1998 : 1 – 7 ; Balta, Evangelia, *Gerçi Rum İsek de, Rumca Bilmez Türkçe Söyleriz, Karamanlılar ve Karamanlıca Edebiyat Üzerine Araştırmalar*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2014 : 117 - 363.

⁴ “*Papa Georgios Cemiyeti*” adlı cemiyet tarafından Nevşehirliilerin ve Rum mekteplerinin yararına 1914 yılında Karamanlıca olarak İstanbul'da yayınlanan “*Nevşehir Salnamesi*” isimli eseri daha önce Eyice tarafından yayınlanan salname, günümüz harflerine aktararak Nevşehir Üniversitesi Yayınları arasından çıkmıştır. Nevşehir Üniversitesi Kapadokya Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürü Yrd. Doç. Dr. Adem ÖGER ve Oğuz ÖZDEM'in hazırladığı çalışmada, Nevşehir ve Kapadokya'nın tarihini, Karamanlılara ait dini yapıları ve azizlerini, yerleşim yerlerini, doğal mekanlarını yörenin sosyal ve dini yaşamı hakkında değerli bilgiler içermektedir.

⁵ G.Jerphanion 1928 . 292 - 93.

⁶ C.Ekin, 2017b : 233.

Formu, alışlageldik mezartaşlarından farklı olan kitâbe için farklı önerilerde bulunan Eyice de ⁷ eseri bir mezar taşı olarak nitelendirmiştir.

Bir diğer mezar taşı da Reşat Ekrem Koçu tarafından 1948 yılında yayınlanmıştır⁸. Koçu'nun Balıklı-Rum Manastırı avlusunda gördüğü 1886 tarihli mezar taşı, Niğde sancağından Prodromos'a aittir.

Eyice'nin Karamanlıca kitâbelere ilişkin üç çalışmasından biri, 1966 yılında yayınladığı ve ilk kez Karamanlıca bir kitâbeyi de konu alan⁹ Konya-Sille'deki Aya Eleni Karamanlı Kilisesi'nin de içinde olduğu makaledir. Makalede, kilise kitâbesinin transkripsiyon ve transliterasyonu da verilmiştir; kitâbenin son satırında yazan “Sille” ibaresi, Eyice tarafından “sine, sene” olarak okunmuştur. Eyice'nin 1975 ve 1980 yıllarında yayınladığı “Anadolu’da Karamanlıca Kitâbeler (Grek Harfleriyle Türkçe Kitâbeler)” ve “Anadolu’da Karamanlıca Kitâbeler II (Grek Harfleriyle Türkçe Kitâbeler)” adlı monografileri, Karamanlıca kitâbeli yapıların ele alındığı Türkiye’deki ilk bilimsel çalışmalardır¹⁰. Eyice'nin “Anadolu Türklüğü ile yakından bağlantılı” olarak nitelediği Karamanlılar ve Karamanlıca hakkında özellikle 1975’deki “Anadolu’da Karamanlıca Kitâbeler (Grek Harfleriyle Türkçe Kitâbeler)” adlı çalışma önemlidir.

Bu çalışmada Karamanlıca altı kitâbenin yanısıra, üzerinde Karamanlıca kitâbesi olan madeni bir tepsi de yayınlanmıştır. Altı kitâbeden dördü mezar taşı, biri çeşme ve diğeri de bir kiliseye aittir. Daha sonraki dönemlerde (1978) Anastaios İordanoglou'nun İznik’te bulunan Karamanlıca mezar kitâbesini ele aldığı çalışması yayınlanır¹¹. Clogg’un Balıklı Rum Manastırı avlusundaki Karamanlıca kitâbeli mezartaşlarını konu alan çalışması ile devam eden süreç¹², yakın döneme geldikçe Karamanlıca kitâbelere olan ilginin arttığı evreye girmiştir. Çoğunlukla çalışılan mezar taşı kitâbelerine kilise kitâbeleri de katılmaya başlamıştır. Bu sürece Güngör de değerli çalışmalarıyla önemli katkı sağlamış ve farkındalığı artırmıştır¹³. Ahmet Çelikkol¹⁴ ile Öztürk’ün¹⁵ katkılarına dilbilimciler ve tarihçiler katılmış,

⁷ S. Eyice, 1975 : 36.

⁸ R.E.Koçu, 1948 : 5.

⁹ S.Eyice, 1966 : 135 – 180.

¹⁰ S.Eyice, 1975 : 25 - 56 ; Eyice, 1980: 683 - 696.

¹¹ A.İordanoglou, 1978 : 185 – 191.

¹²R.Clogg, 1978.

¹³H.Güngör, 1984 : 95 - 101 ; Güngör, 1989 : 29 – 31 ; Güngör, 1999 ; Güngör, 2000 ; 44 - 46.

¹⁴ A.Çelikkol, 2005 ; 16 - 17.

¹⁵ İ.Öztürk, 1996 : 81 - 87.

Demir¹⁶, Öger-Türk - Öger-Özdem ve Öger'in¹⁷ kıymetli tarihçi katkıları ile ilgi artmaya başlamıştır. Eyice'nin başlattığı sanat tarihi çalışmaları Demiriz¹⁸ ile devam etmiştir.

Gerek Kapadokya, gerekse Anadolu Hıristiyan Sanatı konusunda yoğun çalışmaları olan Pekak, çalıştığı kiliseler içinde Karamanlıca kitâbesi olanları yayınlamıştır. 2010'lardan itibaren Ekiz ile¹⁹ artmaya başlayan bu ilgiyle Karamanlılar ve Karamanlıcanın kültür tarihinin yazılmasında önemli çalışmalar yapılmıştır. Bu alanda Ekin²⁰ ve Demirci²¹ ile devam eden süreçte Karamanlıca kitâbeli yapılara tekil yapı ölçeğinde ilk yaklaşan Ekiz'in çalışmaları olmuştur (2011 ve 2014). Kapsamı itibari ile kendi sınırlılıkları içinde yürütülen bu çalışmalarda ilk defa Niğde'deki kiliselerin süslemeleri ikonografik bağlamlarda incelenmiş; Niğde'deki üç hamam tanıtılmıştır. Daha sonra Bozer-Sunay'ın değerli katımları ile konunun bilinirliğinin arttığı zengin bir döneme girilmiştir. Tek yapı ölçeğindeki çalışmaların devamı niteliğindeki Bozer – Sunay'ın çalışmalarıyla²² Karamanlıca kitâbeli bir grup mezar taşı tanıtılmıştır.

Akademisyenlerin bu ilgisi beraberinde Karamanlıca konulu Yüksek Lisans ve Doktora tezlerinin yapılmasına yol açmıştır. 2009 – 2018 arasında bitmiş Karamanlıca konulu biri doktora 10 tezin (ikisi tarih, diğerleri dilbilim alanlarında) olması konuya olan ilgiyi göstermesi açısından önemlidir. Ekin (2005) tezinde Karamanlıca kitâbeli üç kilise yayınlamıştır. Örneğin *Kocaman'ın* tezinde (2016) bazı kiliselerin Karamanlıca kitâbesi olduğu vurgulanmıştır. Diğer disiplinlerin de (Sosyoloji, Etnografya, Halk Kültürü, belki Psikoloji) zamanla katılacağını umut ettiğimiz bu alandaki bir boşluğu tezimizin dolduracağı kanısındayız.

Yukarıda anılan kıymetli çabalar ile gelinen noktada ağırlıklı olarak mezartaşlarına yoğunlaşmaya başlanan çalışmalar öne çıkmaktadır. Devraldığım bu değerli çalışmalarda değinilmemiş ya da mezartaşları içinde birer, ikişer yer almış veya hiç yer almamış kilise kitâbeleri derlenip toparlanarak bir araya getirilmiştir. Bu sayede Karamanlıca kitâbeli eserlerin çok önemli bir yönü bu halkaya dahil edilerek "Rum kilisesi" olarak görülme

¹⁶ N.Demir, 2010 : 1 - 23, (Online Version).

¹⁷ A.Öger-A.Türk, 2013 : 1137-1151 ; A.Öger- Ö.Özdem, 2014 ; A.Öger, 2016 : 381 – 397.

¹⁸ Y.Demiriz, 1990 : 36 – 37.

¹⁹ M.Ekiz, 2011 : 39 – 62 ; M.Ekiz, 2014 : 95 – 117 ; M.Ekiz, 2015 ve M.Ekiz, 2016 raporları.

²⁰ C.Ekin, 2013 ; C.Ekin, 2014 : 123 – 139 ; C.Ekin, 2017a ; C.Ekin, 2017b : 221 – 241 ; C.Ekin, 2018.

²¹ D.Demirci, 2014 : 32, 98-121.

²² R.Bozer – S.Sunay, 2016 : 103 – 136 ; R.Bozer – S.Sunay, 2018 : 1697 - 1724.

kolaylığından kurtarılmış olacaktır. Böylece asıl yapıcılarının adıyla, tıpkı artık iyece netleşmiş olan “Karamanlıca Kitâbeli Mezar Taşları” gibi “Karamanlıca Kitâbeli Kiliseler” de hak ettiği gibi ve yaptırımlarıyla anılır olacaktır. Dahası belli ki bu çalışmalar “Karamanlıca Kitâbeli Çeşmeler, Hamamlar ve Konutlar” olarak devam edecek bir yola girmiştir. Bu çalışmalar toplumumuzun yitik bir parçası saydığımız Karamanlıları geri getirmez ama “kendi gitti adı kaldı yadigar” diyebileceğiz. Bunlardan daha önemlisi, kültürel mirasa sahip çıkmanın biz korumacılar açısından kaçınılmaz bir görev olduğu da unutulmamalıdır.

II. KARAMANLILAR

A. Karamanlıların Tarihi Üzerine Bazı Belirlemeler

Ortodoks Hıristiyanların Türkçe konuşanlarına - Türkçeden başka dil bilmeyenlerine - “Karamanlı” adı verilir. Karamanlı adının Osmanlı öncesi dönemden beri bilindiğine Ekincikli'nin 13. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınmış ve yazarı bilinmeyen ancak “...başka kaynaklarca desteklenmediği sürece ihtiyatla yaklaşılmalıdır.” bilgisinde rastlamaktayız (Ekincikli, 1998 : 116). Bahsedilen kaynakta bu bilginin “Yaranşahr'da iki kilisenin inşâ edildiği bunlardan birinin Romalıların kilisesi, diğêrinin de Karamanlıların kilisesi olduğu” şeklinde geçtiği belirtilmektedir. Harun Güngör “Bir Rus Araştırmacı Gözü İle Karamanlılar” adlı çalışmasında²³ Mgr Addai Scher tarafından, Abbasi Halifesi Tahir (1225 - 1226) zamanında kaleme alındığı belirtilip 1908'de yayımlanan “Histoire Nestorienne inedite (Chronique de Seert) : Patrologia Orientalis” adlı Arapça kitaptan naklettiğine göre Şapur bin Erdişir, Roma İmparatoru Publius Licinius Valerianus'u (253 - 263) 260 yılı başlarında yapılan Edessa savaşında yenince savaş esirlerini yanına alarak ülkesine götürmüştür. Bu esirleri, işlemeleri için toprak vererek kurduğu bir şehre yerleştirmiş, bu Hıristiyanların sayısı artınca da kilise ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyacın karşılanması amacıyla yapılanlar şöyle nakledilmektedir : “Hıristiyanlar öteki ülkelere yayıldılar ve doğuda sayıları çoğaldı. Pers papazlarının idare merkezi olan İranşehr de biri Bi'atü'r-rum = (Katolik kilisesi) diğêri de Bi'atü Karamanun = Ortodoks kilisesi kurdular. Orada ibadetler Yunanca ve Süryanice yapılıyordu”²⁴. Ancak burada geçen ibadetlerin

²³ H. Güngör, 2012 : 401-406.

²⁴ A.Scher, Histoire Nestorienne inedite (Chronique de Seert) : Patrologia Orientalis, Premere Partie, 1908 : 213 - 232.

Yunanca (Türkçe değil) ve Süryanice yapıldığı bilgisi bize göre bahsedilen Karamanlıların Türkçe konuşan Ortodokslar olmadığını göstermektedir. Fakat yine de Karaman adının Şahpur bin Erdişir'den itibaren bilinir olması açısından önemlidir ²⁵. Karamanlı adının ilk kullanımının XIII. yüzyılda ‘ ‘ *Essai de Chronographie Byzantine pour Servir à l'examen des annales du Byzantine Empire et particulièrement des Chronographes Slavons De 395 À 1057*’ ’ adlı eserde 1304 yılında Anadolu’da Alaşehir’in (Philadelphia) Türkler tarafından kuşatılması sırasında kuşatmaya takviye kuvvetlerin gelmesini engellemek amacıyla Bizans hizmetinde bulunan Alishir ve emrindeki Karamanlılardan bahsedilmektedir²⁶. Bahsedilen Alishir, Bizans hizmetinde olup yanında kendilerine Karamanlılar denilen askerleri bulunan ve Bizans hizmetindeki binlerce Peçenek, Uz, Kuman Türkü yanında Anadolu Türklerindedir ²⁷.

Osmanlı Dönemi’nde Karamanlı adını ilk defa 1553 - 1555 tarihlerinde İstanbul’a gelerek oradan Amasya’ya kadar giden Alman seyyah Hans Dernschwam kullanmıştır²⁸. Dernschwam, İstanbul Yedikule yakınlarındaki bir mahallede ‘ ‘*Caramania*’ ’ diyarından gelmiş ‘ ‘*Karamanos*’ ’ denilen insanların

²⁵ Üç Sasani hükümdarına ad olan kelimenin aslı şah-pur = hükümdarın oğlu olup Arapça’ya şabur / sabur şeklinde geçmiştir. İslam Ansiklopedisi’nin ‘ ‘Şapur’ ’ maddesinde Sasaniler’in kurucusu Erdeşir’in oğlu I.Şapur (240 - 272), 256 yılında Roma topraklarına saldıran ve Suriye bölgesini tahrip ederek ele geçirdiği esirler ile sanatçı ve bilginlerden oluşanları Huzistan bölgesinde kurduğu Cündişapur’a yerleştirmiştir. Ardından 260 yılına doğru Edessa’yı (Urfa) kuşatmış, yapılan savaşta Roma imparatoru Valerianus’u yenerek esir almıştır. Daha sonra Kapadokya bölgesini de almış ancak Romalıların müttefiki Tedmür Kralı Odenatus (Uzeyna), Sasaniler’i mağlup etmiştir (İslam Ansiklopedisi Cilt 38, sayfa : 346).

²⁶ M. Muralt, 1855 : 8, 285.

²⁷ Y. Anzerlioğlu, 2009 : 180.

²⁸ H.Dernschwam, (1494 - 1568) Kanuni Sultan Süleyman devrinde İstanbul’a gelerek oradan Amasya’ya kadar giden, Anadolu coğrafyasını gözlemleyip yazan seyyahdır. Bohemya’nın (Çekoslovakya’nın batı kısımlarını oluşturan bölge) Brux kasabasında doğan Hans Dernschwam’ın aile kökeni ile ilgili bilgiler onun varlıklı bir aileden geldiği ve iyi bir öğrenim gördüğü yolundadır (Eyice 1994: 182). Viyana Üniversitesi’nin 1507 yılı kütük defterine göre felsefe okuduğu düşünülmektedir. Dernschwam, 1553’te Alman imparatoru I. Ferdinand’ın Kanuni Sultan Süleyman’a gönderdiği elçilik heyetine İstanbul’u görmek ve Osmanlı Devletini tanımak isteğiyle kendi masraflarını karşılayarak katılır (Önen, 1992 : 372). 22 Haziran günü yola çıkan ve 25 Ağustos 1553’de, içinde Hans Dernschwam’ın da bulunduğu heyet İstanbul’a gelmiştir. Kanuni’nin Nahçıvan Seferi’nde olmasından dolayı heyet bir yıl kadar İstanbul’da dönmesini beklemiştir. Fakat Kanuni’nin İstanbul’a dönmeyip kışı Amasya’da geçirmeye karar vermesi üzerine kafilere Amasya’ya gitmek zorunda kalır. İstanbul’dan yola çıkan heyet, 9 Mart 1555’te; Kartal, Gebze, İzmit, Kazıklı Köyü, İznik, Yenişehir, Akbıyık, Pazarcık, Bozöyük, Karaali, Eskişehir, Uyuz Köyü, Mihaliçcik, Mesut Köyü, Polatlı, Muhat, Sunglie, Yalancıali, Kutlugül, Ankara, Sarıkurt, Hasanoğlan, Alagöz, Çankırı, Bakırlı, Çukur Köyü, Çorum, Mecitözü ve Bağlıca güzergâhını takip ederek 7 Nisan’da Amasya’ya ulaşır. İki ay kadar Amasya’da kalan heyet, aynı güzergâhla 23 Haziranda İstanbul’a döner. 3 Temmuz’da Silivri, Babaeski, Edirne, Filibe, Sofya, Niş, Belgrat ve Osijek’ten Budin’e, birkaç gün sonra da 11 Ağustos 1555’de Viyana’ya döndükleri bilinmektedir. Fugger’lerin özel arşivlerinde bulunan Dernschwam’ın seyahatnamesinin birer kopyası Almanya’nın yaklaşık altı önemli kütüphanesinde bulunmaktadır (Bayraktar, 2011 : 15). Seyahatnamesinde Dernschwam, 16. yüzyıl Kanuni Devri Osmanlı’sında gördüklerini kişisel görüşlerini de katarak bütün ayrıntılarıyla anlatmıştır. Dönemin kültürel, sosyal ve ekonomik durumu hakkında önemli bilgiler aktarması nedeniyle de önemlidir.

oturduğunu yazmaktadır²⁹. Semavi Eyice'ye göre, dilleri gibi bazen adları da Türkçe olan bu Ortodokslara Orta Anadolu'nun Karaman yöresinde rastlandığından, "Karamanlı Rumlar" adı verilmektedir³⁰. Speros Vryonis'den nakleden Eyice, Karamanlıların Anadolu'nun birçok yerinde yaşadığını ancak çoğunluğun Türkmen Beylikleri döneminde Anadolu'da Karamanoğulları Beyliği'nde bulunmaları nedeniyle Karamanlı olarak anıldıklarını ileri sürmektedir³¹. Bu konuda Karamanlıca ilk gazete olan Anatoli'yi çıkaran ve Temaşa-i Dünya romanının yazarı Evangelinos Misailidis de aynı görüştedir. Misailidis, Karamanlı denmesinin nedenini Karaman'dan³² gelenleri ifade ettiğini şöyle ileri sürmektedir: "*Anadolululara Karamanlı ismi ta Sultan Murad Han-ı Gazi hazretlerinin asrından (II. Murad Dönemi, 1421 – 1451) sehven (yanlışlıkla) İstanbul'un Karamanından dolayı kalmıştır. Şöyle ki, Anadolu'dan İstanbul'a gelen taşçı, duvarcı, swacı ustalarının ve amelenin cümlesi büyük Karaman ile Küçük Karaman'da otururlar idi. Ve devlet ebniyesine (binalarına) veyahut onun bunun binasına ustalar iktiza ettiğinde (gerektiğinde), "Gidin birkaç nefer Karamanlı usta getirin. " derlerdi, yani Karamanda oturan ustalardan demek idi. Ve ustaların kaffesi (tamamı) Anadolu olduklarından vakit geçerek, İstanbullular kaffe-i Anadolu'luları Karamanlı zanneylediler. Ve böylelikle bu isim kalmış ise de yanlıştır, asıl Karaman İstanbul'dadır."*

15. yüzyılda şekillenen, etnik (kavim) ve lisan aidiyetine göre değil, din ve mezhep aidiyetine dayanan Osmanlı Millet Sistemi'nde³³ Rum Milleti³⁴ dairesinde olmalarına rağmen Karamanlıların Osmanlı arşivinlerinde ;

²⁹ Dernschwam'ın aktardığına göre Karamanlılar : "...Yedikule'nin civarında kıraç bir yer var. Burada İran'a uzak olmayan ve "Caramania" diyarından gelmiş ve "Caramanos" denilen bir halk oturuyor. Bunlar Hristiyan. İbadetlerini Rumca yapıyorlar fakat Rumca'yı anlamıyorlar. Dilleri Rumca değil Türkçe'dir. Öteden beri Türkçe mi konuşurlar, bilmem. Şimdiki padişahın babası Selim (Yavuz Sultan Selim Dönemi, 1512 – 1520), memleketlerini işgal edince bunları İstanbul'a getirmiş. Kuvvetli, büyük bir topluluk. Kadınları, uzun sivri beyaz veya renkli bir başlık giyiyorlar. Bu Papanın giydiği resmi başlığa, taca benziyor. Görünümü aşağı yukarı şöyle... (Foto.439, 440). Kadınlar gezmeye sokağa çıktıkları zaman bu başlığın üzerine göğüslerine kadar inen ince, tül gibi bir örtü örtüyorlar. Erkekleri gibi dolaşıyorlar. Burada vaktiyle güzel bir kilise ve manastır varmış. Şimdi harap vaziyette. Karamanlılar ibadetlerini yaptıkları küçük bir kilisede kıymetli, insan boyunda tablolar var. Bunlar arasında Konstantin sülalesinden bazı kimselerin ve Helena'(n)ın antik kıyafetli ve isimleri yazılmış resimleri de mevcut. Yemek salonundaki İsa'nın Son Akşam Yemeği ayinini gösteren çok sanatkarane yapılmış tablo da fevkalade değerli bir eserdir." (Önen, 1992 : 78).

³⁰ S.Eyice, 1962 : 102.

³¹ S. Eyice, 1962 : 369.

³² Karaman adı bugünkü Karaman ilimizin de içinde olduğu ve sınırları Osmanlı Devleti ile mücadelesinde dönem dönem değişiklik gösteren ve 1250 - 1487 yılları arasında Anadolu'da hüküm sürmüş Karamanoğulları Beyliği ile ilişkilidir.

³³ Millet Sistemi için bakınız Karpaz, 1982 : 141-170 ; Bozkurt 1989 : Eryılmaz, 1996 : 17, Adıyeke, 1999 : 255 - 261, Özdemir, 1999 : 220-230, Güler, 2000 : 11, Gök, 2001 : 101 -108, Ortaylı 2002 : 218).

³⁴ Osmanlı Millet Sistemi'nde Müslümanlar ve Gayrimüslimler olarak yapılan gruplamada Gayrimüslimler içinde sayılan Rum Milleti - Ortodokslar - (Diğerleri ; Ermeni ve Yahudiler idi.), homojen bir yapıda olmayıp bugünkü anlamda Grek, Sırp, Bulgar, Romen, Arnavut, Arap ve Türk olanların ortak Ortodoks şemsiyenin adı idi.

“Zimmiyan-i Karaman, Karamanyan, Karamaniyan, Karamanî ve Karamanos” gibi adlarla da vurgulandığı bilinmektedir³⁵ (Bakınız Yazılı Belgeler, Ek 2, Tablo 1). Böylece Karamanlıların hem diğer Ortodokslardan (Grek, Bulgar, Süryani, Arnavut, Arap) hem de Müslüman Türklerden farklılıkları ortaya konmaktaydı. Balta, bu durumu çok net özetlemektedir: “Hıristiyan olmaları ile Müslümanlardan, Ortodokslukları ile Katolik ve Protestanlardan, Anadolulu olmaları ve Yunanca bilmemeleri ile de Yunanistanlılardan ayrılırlar”³⁶.

Bu bilgilerden yola çıkarak Karamanoğlu Beyliği'nin topraklarında yaşayıp Türkçe konuşan bu Ortodoks topluluğa verilen “Karamanlı” adının mevcut kaynaklara göre coğrafi bir temele dayandığını söylemek mümkündür. Zamanla bu adlandırma coğrafi bir temelden Anadolu merkezli olmak üzere “Türk Dilli Ortodoks Hıristiyanlar” için kullanılan genel ada evrilmiş durumdadır. Karamanlılar ise kendilerini başka bir adlandırmayla tanımlamakta idiler. Kendilerine : “Anadolu Rum'u, Anadolu Hıristiyanı veya Anadolulular” diyerek diğer Ortodokslar'dan farklarını ortaya koymuşlardır³⁷. Karamanlılara ad olan coğrafyadan ne zaman İstanbul'a getirildikleri konusunu da açıklığa kavuşturmak gerekecektir. Yukarıda anılan iki padişahın biri olan ve Evangelinos Misailidis'in dile getirdiği “Murad Han-ı Gazi hazretlerinin asrından” (II. Murad Dönemi, 1421 – 1451) beri İstanbul'un Karaman'ının olması o dönemde İstanbul henüz fethedilmediği için mümkün görünmemektedir. İkincisi olan ve Dernschwam'ın aktardığı : “...Şimdiki padişahın babası Selim (Yavuz Sultan Selim Dönemi, 1512–1520) memleketlerini (Karaman Beyliğini) işgal edince bunları (Karamanlıları) İstanbul'a getirmiş”. bilgisi ise bu dönemde Karamanoğlu Beyliği ortada olmadığı için mümkün değildir.

Bize göre Karamanoğlu Beyliği'nden İstanbul'a Karamanlıların getirilmesi Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde gerçekleşmiştir. Fatih Sultan Mehmed'in gerçekleştirdiği seferlerin sonunda fethedilen bölgelerin meslek erbaplarını ve alimlerini İstanbul'a getirerek şehrin nitelikli nüfusunu artırmaya çalıştığı bilinmektedir³⁸. İstanbul'un fethi sonrasında harap ve boşalmış bulunduğu şehrin imar ve iskan edilmesi gerekliliğini şehri gezerek yerinde gören Fatih

³⁵ R. Anhegger, 1979-1980 : 159; M. Ekincikli, 1998; E. Balta, 1990 : 84; H. İnalçık, 2012 : 369-374.

³⁶ E. Balta, 1990 : 19.

³⁷ Y. Anzerlioğlu, 2009 : 149.

³⁸ M. Ak, 2004 : 243.

Sultan Mehmet, bu amaçla çalışma başlatılmasını emretmiştir³⁹. Fatih'in önemli tarihçileri Kritovulos, fetihten sonra hükümdarın Süleyman Bey'i İstanbul'a şehremini olarak tayin edip şehrin imarını emanet ettiğini, dönem kaynaklarından Dukas, Fatih'in şehrin imar edilmesi emrini fethin ardından yaklaşık beşinci gün verdiğini bildirmektedirler⁴⁰. Dönem tarihçilerinden Tursun Bey, İstanbul'un imar edilmesi gerekliliğini nedenleriyle anlatırken şehrin durumunu Padişah'ın şu sözlerle tarif ettiğini söylemektedir⁴¹ :
“ ...kendü zâtından bu mahabbet hadis oldu ki, anı taht idine ve ol makâm-ı hurremi mahzar-ı ahkâm-ı saltanat ü baht ide. Lâ bûd ta'mîri levâzımına şürû itti. Vüzerâ ve ümerâsına i'lâm u i'lân itti ki, min ba'd tahtum İstanbuldur.”

Fatih'in Karaman seferleri de bu noktada ayrı bir önem kazanmaktadır. Çünkü bu seferler sonrasında İstanbul'a Karaman bölgesinden önemli oranda bir nüfus getirilmiş ve getirilenler şehrin farklı bölgelerine yerleştirilmişlerdir. Karamanoğlu Beyliği, Anadolu Şelçuklularının Anadolu'da hakimiyeti kaybetmesinden sonra Konya, Larende (Karaman), Aksaray, Afyon ve Niğde'ye hakim olmuşlardır. Orhan Bey'le başlayan Karamanoğlu – Osmanlı mücadeleleri Fatih Sultan Mehmet döneminde artış göstermiştir. Karamanoğlu İbrahim Bey'in ölümü sonrası yaşanan taht kavgaları Fatih'in bölgeye ilgisini artırmıştır. Fatih Sultan Mehmed Karamanoğulları üzerine birincisi 1467, ikincisi 1472 tarihlerinde iki sefer düzenlemiştir. Bu seferlerden sonra getirilen Müslüman nüfus ulema ve eşraftan, Gayrimüslim (Ermeni ve Rum) nüfus ise daha çok zanaatkarlardan oluşmaktaydı⁴². 1467 öncesinde ise İstanbul'a Karaman'dan ahali getirildiğine dair 1455 tahririnde herhangi bir bilgi yoktur⁴³.

Fatih Karaman bölgesine 1467-68'de (hicri : 872) yaptığı ilk seferinde Konya üzerine yürümüş, karşı koyamayıp Lârende'ye kaçan Karamanoğlu Pir Ahmed Bey'in takip edilmesi için Mahmud Paşa gönderilmiş ama Mahmut Paşa Ahmet Bey'i yakalayamamıştır. Bu seferle Konya'yı, Gevele Kalesi ve Ereğli'yi alan Fatih, Mahmud Paşa'ya bölgeden İstanbul'a evler sürülmesini emretmiştir. Fakat Rum Mehmed Paşa'nın etkisiyle bu işte yavaş davrandığı ileri sürülerek Mahmud Paşa azledilince yerine Rum Mehmed Paşa görevlendirilmiştir. Aşıkpaşazade olayı şöyle nakletmektedir : “*Andan sonra*

³⁹ İstanbul'un durumu hakkında dönemin kaynaklarının verdiği bilgileri için bkz. Nicol, 2003 : 147, eriç, 2010 : 62; “Cırıaco 1418-1447”, Seyüzyılahların Aynasında İstanbul : 71; Tafur, 2007 : 138-148; Ruy, 2007 : 41, 50.

⁴⁰ Kritovulos Tarihi, 2012 : 271; Kivâmi, 1955 : 67-71; Dukas, 1956 : 193.

⁴¹ Tursun Bey, 1977 : 65-76.

⁴² Y. Başkan, 2013 : 110.

⁴³ H. İnalçık, 2012 : 369 – 374, M. Öz, 2014 : 107-125.

Padişah hükm itti Larende'den İstanbul'a evler süreler ve Konya'dan dahi süreler. El hasılı kelam ehli sanayiden bir niçe evler sürdüler. Sultanım Mahmud sürdüğü evleri teftiş edib ekseri fakürlerdir ve hem az sürdü ve gazilerin sürmedi. Padişah da var imdi sen dahi göreyüm ne kadar evler yazasın dedi. Bu Rum Vezir İstanbul'un intikamını almaya gayette müştak idi. Bu kez fırsat buldu el hasıl kelam Larende'den ve Konya'dan ziyade evler almaktan muradı buyıdı. Evleri yıktırdı Mevlana hünkarın oğlanların bile sürdürdi ol emir Ali Çelebi'ydi. Hasılı bu Rum Mehmed Padişah emrinden ziyade evler sürdü"⁴⁴. Dönemin diğer kaynakları da bu bilgileri doğrulamaktadır ⁴⁵.

Karamanoğulları üzerine ikinci sefer 1471-1472 (hicri : 875 - 876) yıllarında yapılmıştır. İlk seferden bir süre sonra Karaman Beyi Pir Ahmed Bey'in Osmanlıların ele geçirdiği yerlerin bir kısmını geri almaya başlaması üzerine Fatih Sultan Mehmet bölgeye önce Rum Mehmed Paşa'yı daha sonra da İshak Paşa'yı göndermiştir⁴⁶. Larende'ye giren Rum Mehmed Paşa, Padişahın emriyle buradan İstanbul'a sürgünlere başlamıştır. Aşıkpaşazade yaşananları şöyle nakletmektedir : *"Padişah Veziri Rum Mehmed'i göndürdi kim var Karamanoğlu'nu ol vilâyetten sür çıkar didi. Rum Mehmed yörüdi Lârende'ye vardı mescidlerin ve medreselerin yakıb yıkdı, atası evi gibi harâb eyledi ve şehrin avratını ve oğlanını soydurdu üryan itdürdi. Ol zâlim Rum hiç esirgemedi ol Müsülmânlara bunun gibi hakâretler itdürdi. Lârende'den Ereğli'ye çıkdı Ereğli'nün vilâyetini ve köylerini harâb itdürdi. Ol vilâyet halkı eyitdi: bu vilâyet hod Resûlünün vakfıdır didiler sen bunu böyle harâb itdün yarrn kuyâmet güninde Allah Resûlü'nün katına vardıgun vaktin ne cevab virürsin didiler. Bunun gibi söz diyenleri ol zâlim Rum öldürtdi. Andan sonra Varsak vilâyetinde Uyuz Beg dirler idi anun iline girdi. Karaman'dan aldığı haram kesbi taş arasında döküb gitdi Varsak dahi geldi bu konşumuz Karamanlu rızkıdur bu Rum ne keremlü kişimiş didiler agzına söge söge divşürdiler".*

Bu olanlardan sonra Fatih Sultan Mehmet'in Rum Mehmed Paşa'yı azledip yerine İshak Paşa'yı görevlendirmesinden sürgünde yaşananları onaylamadığına yorulmaktadır. Aşıkpaşazade bu durumu şöyle vermektedir : *"Padişah İshak Paşa'ya bu Rum devletsüz ol vilayetde hayli bedbahtlıklar itmiş*

⁴⁴ Aşıkpaşazade, 2003 : 523.

⁴⁵ Neşri, 1995 : 782-784 ; Sarı Kemal, 2001 : 176.

⁴⁶ Tursun Bey'in anlatımına göre ; *"...Sultan Karaman cânibine Rum Mehmed Paşa'yı andan sonra İshak Paşa'yı saldı..."* Tursun Bey'den Rum Mehmed Paşa'nın önce Lârende, İç-il ve Ereğli'ye, sonra da İshak Paşa'nın Lârende ve Aksaray merkezli ve iki aşamalı seferleri olduğunu öğrenmekteyiz (Tursun Bey, 1977 : 149). Ayrıca bakınız, Aşıkpaşazade, 255 – 259 ; Neşri, 1995 : 789 - 795; Tekindağ, 1963 : 57 – 64.

imdi sen var Karaman'ın müfsidlerin çıkargül didi" 47. İshak Paşa önce Larende'ye ardından da Aksaray'a gider fakat Pir Ahmed Bey Akkoyunlu Uzun Hasan'ın yanına sığınır. İkinci seferde ise İshak Paşa Aksaray'dan İstanbul'a sürgünler yapmıştır. İshak Paşa'nın Aksaray'dan İstanbul'a yapmış olduğu sürgünler hakkında Osmanlı kronikleri ve sonraki devir kaynakları hemfikirdir. Neşri'nin : *"İshak Paşa dahi Aksaray'a geldi Padişah'dan hüküm geldi Aksaray'dan İstanbul'a ev süresin diye şimdiki halde İstanbul'da Akasaraylı Mahallesi ki vardır İshak Paşa sürüp getirdiğidir"* bilgisini Aşıkpaşazade, Tursun Bey, Kemal Paşazade ve Hoca Saadeddin Efendi tekrarlamaktadırlar⁴⁸.

Karamanoğlu tarihçisi Şikari'de ⁴⁹ verilen bilgiye göre bölgeye iki aşamalı yapılan seferlerde ikinci sefer Gedik Ahmed Paşa'nın vezirliği döneminde gerçekleşmiştir. Şikari yaşananları şöyle nakleder : *"Sultan Mehemed gelüb şehre kondu. Karamanoglu'nun sarayların yıkub yerine bir hisar yaptı ki, her kulesi asmana erişdi. Diledi ki bu şehri yakub katl-i'am ede. Ulema icazet vermeyüb İstanbul'u yeni almış idi. Murad eyledi ki cümle halkı İstanbul'a süre. Defterile şehrin içinden otuz bir bin Müselman evi, yedi bin kafir sürgün eyledi. Andan geçüb Aksaray'ı sürüb İslambul'a götürüb üç yüz tefsir mütala'a eder şeyh va'iz müfti 'alim ve 'abid sürüb İstanbul'da sakin olmayub üç yıldan sonra kaçub gene geldiler. Sultan Mehemed gazab edüb Gedik Ahmed Paşa'yu gönderdi. Gelüb Larende'yi ateşe verüb yıkub yakub harab eyledi. Yüz on yedi mahalle, dört cami'-i selatin, üç yüz yedi vakit mescidi, yigirmi tokuz hammam, dört medrese, otuz üç tekye, yedi hankah cümle harab edüb ateşe urub İstanbul'a gönderdi. Koyun kuzu sürer gibi oğlun ve uşağın önüne bırakub şeyh, 'ulema ve fukara feryad ederken yigirmi otuz bin adem Karatağ dibine cem' edüb kendüsi gözlerine karşı ol ziba sarayları köşkleri Cami'-i Sultan ve Cami'-i Nizamşaha, Cami'-i Kaşiye, Cami'-i Hasan Basri, Cami'-i Karaman cümle şehri yere beraber edüb andan sonra dönüb on yedi bin er ile bu denlü fukaraları yayak oğlu ile uşağı ile döge döge sürmege başladı. Gögez oğlu bu zulmü görüp*

⁴⁷ Aşıkpaşazade, 526 – 527.

⁴⁸ Neşri, 789, 791 ; Aşıkpaşazade, 219 ; Tursun Bey, 149, Kemal Paşazade, 307 ; Hoca Saadeddin Efendi, Tac'el Tevarih, I, İstanbul 1862 : 517.

⁴⁹ Şikari, *"Karamanname"* diğer adıyla *"Şikari Tarihi"* adlı eseriyle Karamanoğulları'nın XVI. yüzyılını yazan tarihçisidir. Kitabının girişinde Şikari adıyla kendisinden bahsetmektedir. Fakat Şikari'nin kim olduğu belirsizdir. Aşık Çelebi bu çağda Şikari adını kullanan üç kişi olduğunu, birincisi kadılık yapan Şikari, ikincisi Kanuni'nin oğlu Şehzade Mustafa'ya yakınlığıyla bilinen Hazine darzade Mustafa Çelebi, üçüncüsü Diyarbakırlı Mal Defterdarının oğlu Ahmet Şikari'dir. Şikari adının bir mahlas olduğunu ileri süren Fatih Bayram'a göre genel eğilimin XV. ve XVI. yüzyıl ile ilgili kısımları ilave eden kişi olarak Ahmet Şikari'nin kabul edildiğini vurgulamaktadır (F. Bayram, 2012).

ağlaya ağlaya... ”⁵⁰. Fakat bu bilgileri Osmanlı kaynakları doğrulamadığı gibi Gedik Ahmed Paşa'nın seferinden sonra Karaman Beyliği bölgesinden herhangi bir sürgünden de bahsetmemektedir.

Osmanlı'nın Karaman seferleri hakkında anılan dönemde Aksaray'da bulunan Baba Yusuf-ı Hakiki⁵¹ "Hakikiname" adlı eserinde yaşananları şöyle anlatmaktadır :

Elinde Türk ü Tatar'ın zebûn olup Karaman

Yıkıldı serter uş ser nigun olub Karaman

Diriğ zulm ile türlü cefavü cevr çekip

İniler uş kamunun bağru hun olub Karaman

Gücü yeten kişiler dört yanından alıp yer

Doyar haramilere işte hun olub Karaman

Aceb hayal mi idi kanı şu hoşluklar

Dağıldı sanki bu gün bir oyun olub Karaman

Ki rahat olaydı ber karar-ı sabık hoş

Emini adl ile yine bütün olub Karaman

II

Yıkılıp şehirler saraylar gör

Oldu evvel gibi yabanlık

Haslet-i hafız-ı ı'badullah

Görün olaydı nigehtanlık

Halkı zulm ile tarumar iden

Anlar oldu zehi cihanbanlık

Karamanlığını komaz Karaman

⁵⁰ M. Sözen - N. Sakaoğlu, 2005 : 538 – 539 ; M. F. Uğur.- M. Koman, 1946.

⁵¹ Somuncu Baba lakabıyla tanınan Hamidüddin Aksarayı'nın oğlu olan Baba Yusuf-ı Hakiki'nin (ölümü hicri : 893, miladi : 1488) Kabri Aksaray'da olup, vakıf kayıtlarında ismi geçmektedir. Hakikiname ismiyle bilinen eserinin tek nüshası iki cilt halinde ailesinden Sadi Somuncuoğlu'nda bulunmaktadır (E. Boz, 1996).

Gitmiş olaki İbn-i Osmanlık
Gazilik garete mübeddel oldu
Divlik oldu hem Müslümanlık
Bereket bulunamı bir sürüde
Ki ana kurt ede çobanlık”⁵².

Fatih'in Karaman Beyliği'nden hangi meslek grubunu, Gayrimüslimlerden kimleri getirdiği Osmanlı kaynaklarında belirsizken Şikari ayrıntıya girmektedir : “...İstanbul’u yeni almış idi (Fatih). Murad eyledi ki cümle halkı İstanbul’a süre. Defterile şehrin içinden otuz bir bin Müselman evi, yedi bin kafir sürgün eyledi. Andan geçüb Aksaray’ı sürüb İslambul’a getirüb üç yüz tefsir mütala’a eder şeyh, va’iz, müfti, ‘alim ve ‘abid sürüb... Sultan Mehemed gazab edüb Gedik Ahmed Paşa’yı gönderdi. Gelüb Lârende’yi âteşe verüb yıkub yakub harab eyledi. Yüz on yedi mahalle, dört cami’-i selatin, üç yüz yedi vakit mescidi, yigirmi tokuz hammam, dört medrese, otuz üç tekye, yedi hankah cümle harab edüb ateşe urub İstanbul’a gönderdi”⁵³.

İstanbul’a Karaman Beyliği'nden getirilen Müslüman nüfus dışında Karamanlılar adıyla anılan Gayrimüslim nüfus, Rum (Ortodoks) ve Ermenilerden oluşmaktadır. Bu nüfusun ne kadarının Rum (Ortodoks) ne kadarının Ermeni olduğu belli değildir⁵⁴. Dönemin İstanbul Kadısı Muhyiddin Çelebi ve dönemin İstanbul Zaimi Mahmud Çelebi tarafından 1477 (hicri : 882) yılında tutulan Muhasebe İcmal Defteri’nde, “*Der nefsi-i İstanbul*” başlığı altında Karaman Beyliği'nden getirilen ve Karamanlılar olarak anılan Gayrimüslimlere ait 384 haneden bahsedilirken “*Hâneha-i Karamaniyan ba şekl-i Ermeni üç yüz seksen dört*” ifadesiyle verilmiştir (bakınız Yazılı belgeler, tablo 1). Listede Rum, Ermeni, Yahudi, Nasrani gibi Gayrimüslim unsurlar Karamanlı Ermeniler’den ayrı olarak yazılmışdır⁵⁵. A. M. Schneider Kadı

⁵² F. N. Uzluk, 1963 : 84 - 86.

⁵³ M. Sözen-N.Sakaoğlu, 2005 : 538-539 ; M. F. Uğur-M. Koman, 1946.

⁵⁴ 1476 ve 1483 tahrirlerine ait verilerde Gayrimüslim nüfusun varlığı açıkça görülmesi, bölgeden Karamanlıların tamamının götürülmediği, daha çok nitelikli (zenaat erbabı) nüfusun götürüldüğünü göstermektedir. Bknz. Uzluk, Karaman Eyaleti Vakıfları, s. 24; Tekindağ, Son Osmanlı, s. 62 ; bölgedeki Gayrimüslim nüfus varlığı için bknz. Mustafa Oflaz, 16. Yüzyılda Niğde Sancağı, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van 1992 ; Alaeddin Aköz, 16. Asırda Karaman Kazası, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 1992 ; Osman Gümüşçü, Tarihi Coğrafya Açısından Bir Araştırma, XVI. Yüzyıl Lârende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus, Ankara 2001; Doğan Yörük, Aksaray Sancağı (1500-1584), Konya 2005.

⁵⁵ R. R. Meriç, 1957 : 34 ; A. M. Schneider, 1952 : 44, H. İnalçık, 2012 : 369 – 374.

Muhyiddin'in bu bilgisinden yararlanarak Karamanlıların hane sayısını 750 olarak vermektedir.

Kömürciyan, 1551'de İstanbul'a gelen seyyah N. de Nicolay'ın seyahat notlarından aşağıdaki bilgileri aktarmaktadır : *“Şehrin içinde, Yedikule yakınında bulunan büyük bir mahallede Karamanlılar oturur (eski Kilikyalı'lar) oturur. Bunlar diğer yabancı milletler gibi vergi ile mükelleftirler ticaret ve zanaat işiyle meşguldürler bunlar kuyumculukta ve işlemecilikte çok mahir adamlardır. Dükkanları Bedesten'in yanındadır. Karamanlı kadınlar diğer Rum kadınları gibi hamama ve kiliseye gitmek müstesna nadiren sokağa çıkarlar. Onlar alelumum evlerinde kapanarak vakitlerini nakış işlemekle geçirirler. Yaptıkları işlemleri bedestende satışa çıkarırlar. Onların elbiseleri kadife veya ipektendir. Başlarına uzun işlemeli serpuş giyerler. Erkekler ise diğer Rumlar gibi giyinirler. Onlar aynı dinden oldukları için İstanbul patriğine tabidir ⁵⁶”*. Kömürciyan'dan Karamanlıların İstanbul'da yerleştirildikleri bölgeleri ve burada zamanla farklılıklarının nasıl ortadan kalkmaya başladığını da - ayrı bir cemaat olmaktan çıktıklarını - öğrenmekteyiz : *“Karamanlıların önce Yedikule civarında sakin ayrı bir cemaat teşkil ettikleri, eski Rum kiliselerinden olup bugün Samatya'dan Narlıkapı'ya doğru caddenin sol kenarında bulunan Hagios Konstantinos Kilisesi'nin tarihinden anlaşılmaktadır. Bu kilisenin o zaman “Karamanlılar Kilisesi “diye yad edildiği eski kayıtlarda görülmektedir. Bu Karamanlılar Mahallesi'nde iskân edilmiş olan Karamanlı halk bilahare Fener'e ve Kumkapı'ya, daha sonrada şehrin diğer mntıkalarına dağılıp oralardaki Rum kiliselerine bağlanmış ve ayrı bir cemaat halinden çıkmıştır ⁵⁷”*.

Karamanlıların uğraş alanları ile ilgili olarak Bozis, İstanbul Ansiklopedisi'ne yazdığı *“Karamanlılar”* maddesinde, Karamanlıların İstanbul'da çoğunlukla ticaretle uğraştığını ; Niğde'nin Kurdanos Köyü'nden gelenlerin sabun tüccarı, Uluğaç'tan gelenlerin kabzımal, Niğde'den gelenlerin zahireci ve peynirci, Ürgüp'ün Sinasos Köyünden gelenlerin havyar ve tuzlu balık ticareti, Kayserililerin de pastırma ve sucuk ticaretiyle uğraştıklarını, dükkanlarının da Eminönü ve Galata'da olduğunu yazmaktadır. Fakat Fatih'in göçürttüğü Karamanlıların zanaat erbabı oldukları düşünüldüğünde Bozis'in Apostolidis'in anılarından naklettiği bu Karamanlılar daha geç dönemde anılan

⁵⁶ E. Ç. Kömürciyan, 1952 : 77, Foto.397, 398.

⁵⁷ E. Ç. Kömürciyan, 1952 : 77.

yerleşimlerden İstanbul'a gelen Karamanlılar ve/veya farklı mesleklere yönelen Karamanlılar olmalıdır ⁵⁸.

XVI. yüzyılda Avusturya Elçiliğinde görevli Stephan Gerlach, Karamanlı Rum sokağındaki zengin Hıristiyanlar ve onların çok katlı mamur evlerinden bahseder. Yedikule yakınlarındaki bir semtte yaşadıklarını belirttiği Karamanlıları anlatırken Rumca bilmeyip Türkçe konuşmaları dikkatini çeker : “ *Bugün patrik, Karamania denilen bir yerde ayin düzenledi. Buranın halkı Rumların dininden olmakla beraber Türkçe konuşuyor ve hiç Rumca bilmiyor ya da çok az biliyor. Karamanda çok güzel bir kiliseleri var* ⁵⁹”.

Fatih Sultan Mehmed devrine ait vakfiyelerde Karaman'dan gelenlerin “*Karamani*” ismiyle anılan mülkleri vardır ki bunlar Karamandan göçürtülen Müslümanlarla ilişkili olup konumuz dışında olduğu için değinilmemiştir⁶⁰.

Bu dönemden sonra Karamanlı adı Türkçe konuşan - Türkçe'den başka dil bilmeyen - Ortodoks Hıristiyanlara verilen ad olarak Anadolu'da yaşayanları da kapsayacak biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Karamanlılar ise Lozan Barış Konferansı'nda 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan “*Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol*”un gereği olarak Yunanistan'a gönderildiler ⁶¹.

B. Karamanlıların Etnik Kökeni Meselesi ve Yaşadıkları Coğrafya

Karamanlıların konuştuğu dilin Türkçe, dinlerinin Ortodoks Hıristiyanlık olması kökeniyle ilgili bugüne kadar farklı görüşlerin ileri sürülmesine neden olmuştur. Bu konuda bir çok görüş ortaya atılmış olup bu görüşleri iki gruba ayırmak mümkündür ; birinci grupta Karamanlıların Türk olmadıklarını (Rum - Yunan - Helen, Kapadokya halkları), ikinci grupta ise Türk olduklarını ileri süren görüşlerdir. Karamanlıların Rum - Yunan kökenli olduğu yönündeki görüşlere göre Karamanlıların Ortodoks olmaları, Yunan - Helen olmalarının en basit göstergesidir. Bu görüş, Karamanlıların Türkçe konuşmalarını ise farklı tezleri ile sürerek açıklamaktadır. Bunlardan ilki, Yunanlılardan uzak kaldıkları için aslen Yunan olan Karamanlılar Yunancayı

⁵⁸ S. Bozis, 1994 : 458.

⁵⁹ Karamanlıların kilisesindeki ayine Stephan Gerlach, Salomon Schweiggerle birlikte gittiklerini yazmaktadır (S. Gerlach, 2007 : 307, 328, 381, 801). Ancak “*Sultanlar Kentine Yolculuk 1578 – 1581*” adlı esrinde Schweigger, Yedikule'deki kiliseden bahsetmiş ancak Karamanlı Rumlar hakkında bilgi vermemiştir (S. Schweigger, 2004 : 148).

⁶⁰ Bakınız D.Yörük, 2007 : 61-74

⁶¹ Lozan Barış Konferansı Takım II, Cilt 2, s. 89-95.

unutmuşlardır⁶². İkincisi ise Kapadokya'nın eski halklarının Yunanistan'dan göç eden Yunan kolonizatörler değil, Hint Avrupa kökenli olduğudur. Kapadokyanın Helenleştirilmesi Büyük İskender'in seferleri sonrasında gerçekleşmiş olup bu süreç Hıristiyanlığın kabulü ve Bizans'ın hakimiyetiyle sonuçlanmıştır. Türk göçleri ve fetihleri sonucunda da bölgenin Türkleşmesiyle Karamanlılar, dinlerini ve alfabelerini korumuş, ancak efendilerinin dilini almışlardır⁶³. Karamanlıların Türk olmadığını düşünen üçüncü görüşe göreyse Rum kökenli olan Karamanlıların Anadolu'nun Türkler tarafından fethiyle Türkçe'yi öğrenerek kendi aralarında iletişim aracı olarak kullanmaya başladıklarını, ayrıca kolay telafuz edilmesi nedeniyle de kiliselerinde İnciller ve diğer duaların da Türkçe olarak okunması şeklinde geliştiğini ileri sürmektedir. Bu görüş Karamanlıların "Karagöz, Turfanda, Murat, Sümbül, Durmuş, Aslan, Kıymat, Nazlı, Mayısgülü, Gülistan ve Güllü" gibi Türkçe isimleri de kullanmaya başladıklarını vurgulamaktadırlar⁶⁴. Dördüncü görüşü dile getiren Salaville, Dallegio ve Charles Texier ise Türklerin Karamanlıları zorla Türkleştirdiği, fetih sonrası onların dillerini zorla değiştirdiği, Rum okullarını kapatarak onlara Rumca'yı unutturduklarını iddia etmektedir.

Bu görüşlerin tam aksini savunan ve Karamanlıların Türk soyundan geldiğini ileri süren görüşlere göre Karamanlılar Malazgirt Savaşı öncesinde Balkanlara ve Anadolu'ya yerleşerek XI. yüzyılda Bizans ordusunda paralı asker olarak görev yapan Türk boylarının bakiyeleridirler. Bu Türkler çeşitli nedenlerle zamanla Hıristiyanlaşmış ama dillerini kaybetmemişlerdir⁶⁵. Bu görüşün idialarına göre Türklerin yaşadığı bölgelere yönelik Hıristiyanlık faaliyetleri sonucu birçok Türk-Moğol boyunun V. yüzyıldan itibaren Hıristiyanlığa geçmeye başladığı bugün kabul görmüş bir görüştür⁶⁶. İç Asya'dan batıya, Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlara inen Bulgar, Peçenek, Uz ve Kuman gibi Türk boylarının göçleri ile gelenler zaman içerisinde Bizans'ın etkisiyle Hıristiyanlaşmıştır. Hıristiyanlaşan bu Türk boylarından özellikle Peçenek, Kıpçak ve Kuman Türkleri Bizans ordu sisteminde yer almışlardır. Bizans ordusunda paralı asker olarak Malazgirt ve Miryakefalon savaşları ile Haçlı Seferleri'ne katılmışlardır. Başlangıçta Araplara ve Farslara karşı, ihtiyaç duyuldukça da Selçuklu Türklerine karşı Bizans sınırlarını korumaları amacıyla daha çok Kapadokya bölgesi ile Anadolu'nun çeşitli

⁶² E. Balta, 1990 : 84

⁶³ Y. Benlisoy, 2008 : 927.

⁶⁴ A. Kourtidis, 2009 : 317.

⁶⁵ C. Baykurt, 1932, Y. Anzerlioğlu, 2009 : 136 ; H. Kahya, 2008 : 133.

⁶⁶ Y. Anzerlioğlu, 2009.

yerlerine yerleştirilmişlerdir. Hatta Anadolu Selçuklularından da bu Türk askerlerine katılanlar olduğu ileri sürülmektedir ⁶⁷. Bizans Ordusunda Türkopoller ⁶⁸ ismiyle anılan bu Türklerin 1269'da Anadolu Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavus'un hanedan içi rekabetler nedeniyle ailesi ve beraberindeki askerlerle birlikte Bizans topraklarına sığınmaları da Karamanlıların Türklükleriyle ilişkilendirilen konular olmuştur.

Osmanlı Devleti Dönemi'nde "Rum Milleti" bünyesine dahil edilen Karamanlılardan bir grup, Kurtuluş Savaşı Dönemi'nde Türk olduklarını dile getirmiş⁶⁹, Kayseri Zincidere'de bağımsız bir Türk Ortodoks Patrikhanesi kurarak Ankara Hükümeti'nin yanında yer almışlardır⁷⁰. Ancak, yaşanan siyasi gelişmeler çerçevesinde Türkiye ile Yunanistan arasında gerçekleştirilen nüfus mübadelesine dahil edilen Karamanlılar, Ortodoks olmaları nedeniyle Yunanistan'a gönderilmişlerdir ⁷¹. İlber Ortaylı da bu tartışmaya katılarak hem Karamanlıların kimliğini hem de mübadeleyi özetlemektedir : *"Bu mübadele esasen Türk - Yunan mübadelesi de değildi. Peki neydi? Müslüman-Ortodoks mübadelesi idi. Bu sebeple tek kelime Rumca bilmeyen Karamanlı Ortodoks Türk nüfus da Yunanistan'a gönderildi. Karamanlı Türkler, Oğuzlardı. Ortodokslardı ancak Türklerdi. Türkçeleri, belki bizim Türkçemizden daha temizdi. Yunan alfabesiyle Türkçe yazarlardı. İncilleri dahi böyleydi,*

⁶⁷ Y. Anzerlioğlu, 2009.

⁶⁸ "Ekkhristianismenoi Tourkofōnoi Misthoforoï sta Vyzantina kai sta Latinika Strateumata tēs Anatolēs" başlıklı makalesinde Yunan tarihçi Alexios G. C. Savvides, "Tourkopouloi" adının Bizans ordusundaki Türklerden meydana gelen askerî birlik için kullanıldığını ileri sürmektedir. Anılan birliğin XI. yüzyılın sonlarından itibaren özellikle XIII ve XIV. yüzyıllarda Bizans ve Doğulu Frenk kuvvetlerinde paralı askerlik yapan Turan kökenli ve Müslüman iken Hıristiyanlaştırılmış Türklerin Grek kadınlarla olan evliliklerinden doğan çocuklarından oluştuğunu ifade etmektedir.

⁶⁹ Kayseri Zincidere'de kurulan Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin çıkardığı ve Mübadele Sözleşmesi'nin imzalanmasından önce, 7 Kanun-u sani (Ocak) 1923 tarihli "Anadolu'da Ortodoks Sadası" adlı gazetede "Anadolu Türktür" başlığıyla çıkan yazıda şu ifadeler kullanılmaktadır : *"İşte urken, lisanen, adeten Türk, diyaneten Ortodoks olan biz Türk Ortodoksların Türklüğünden hiçbir kimse iştibah edemeyeceğinden, gerek ekalliyet, gerek mübadele hususatının bizlere şümulü olamayacağı emri tabii bulunduğunu Avrupa bilmelidir."*

⁷⁰ Anadolu'da Ortodoksluk Sadası, 1923, 1'den aktaran : E. Cihangir, 1996, 29 - 33 ve Ş. Özkan, 2003 : 97.

⁷¹ İsmet Paşa, 31 Aralık 1922 tarihinde Lord Curzon'a verdiği bir yanıtta bu konuda şunları söylemiştir : "Türk Ortodokslarına gelince, bunlar herhangi bir konuda Müslüman yurttaşlarının yararlandığı işlemden başka türlü bir işlem görmeyi hiçbir vakit istememişlerdir; böyle bir istek ileri sürmeleri de asla beklenmeyecek bir şeydir." (Jaschke, 1964 : 114-115; Y. Anzerlioğlu, 2009 : 335). Ancak Lozan'da, Türk Ortodoks olarak adlandırılanların Mübadele dışında tutulmaları gereği üzerinde durulmuşsa da bu konuda bir ilerleme sağlanamamış, (Y. Anzerlioğlu, 2009, 336) dini inacin dikkate alındığı Lozan Antlaşması'nda Mübadele kapsamına dahil olanlarla birlikte Türk Ortodoksları da gönderilmişlerdir. Kurulan Türk Ortodoks Kilisesi'nin Meclis-i Muhtelit Daimi Azası ve Katib-i Umumisi olan İstimat Zihni yaşananları o dönemde şöyle belirtmiştir : *"...ana toprakları(ndan) başka...külliye yabancı ve ahlak ve (adetlerine) lisan(larına) gayri muvafık muhitlerde"* yaşamak üzere Yunanistan'a gönderilmişlerdir. (Y. Anzerlioğlu, 2009 : 337).

Yunancayı hiç bilmezlerdi. Bu topluluğun gitmesiyle birlikte Türkiye önemli bir grubunu kaybetti ⁷²”.

Karamanlıların kimliği konusunda Cemal Kafadar ise daha fazla araştırmanın yapılmasını ve aceleci olunmamasını önerenlerdendir :
“...Mesela Karamanlılar (Karamanlides)... genel olarak söylenen, onların dil açısından Türkleşmiş, Anadolu Ortodoks Hıristiyanlar olduğuydu. Bunu kabul etmeyenlerin tavrı son zamanlarda biraz daha ön plana çıktı. Yani “belki de Karamanlılar tam olarak Müslümanlaşmadan Anadolu’ya gelmiş ve burada Ortodoks Hıristiyan olarak din değiştirmiş olabilirler ” görüşü bence önemli. Bu soruyla uğraşmak gerekir. Mesela Kıpçak Türkçesi konuşan Ermeni kilisesine mensup cemaatlar de var. Bugün Polonya’da ‘Ermeno-Kıpçak’ diye bir hadise var. Bu Karamanlılara çok benziyor. Oğuzca konuşan Ortodoks Hıristiyanlar ve Kıpçakça konuşan Ermeniler... Bu konuyu yorumlamakta o kadar aceleci olmamak gerektiği kanusundayız şimdilerde ⁷³”

Yunanistan’da 14 - 25 Ağustos 2015 tarihlerinde yaptığım araştırmada Selenik’ten 30 km. uzaktaki Karamanlıların yaşadığı Giannitsa (Osmanlı’ da Yenice) şehri ve köylerine giderek Karamanlılarla görüştüm (Foto.441 - 448). Giannitsa ile Giannitsa’nın Aksos ve Nea Molotobos köylerinde yaptığım görüşmelerde 40-50 yaş üstü Karamanlıların Türkçe konuşabildikleri, daha alt yaştakilerin Türkçeyi konuşamadıkları iletildi. Bu da yakın zamanda Türkçenin Karamanlılar arasında iletişim dili olmaktan çıkacağını ve Yunanistan’a çoğunluğu Türkçe’den başka dil bilmeden giden Karamanlıların gittikleri ülkeye entegre olma konusunda hayli mesafe katettiklerini göstermektedir. Burada yaptığımız önemli gözlemlerimizden birisi de Karamanlıların Yunanistan’da - en azından temasta bulunduğum Selanik – Giannitsa (Yenice) bölgesinde - Anadolu’nun neresinden mübadele ile gelirlerse gelsinler “Karamanlı” olarak bilinmeleridir. Gerek Selanik gerekse Giannitsa ve köylerinde “Karamanlı” adlandırması hala yaşamakta ve bu adlandırma ile çalışkanlıklarıyla birlikte bilinen “Türkçe konuşan Ortodokslar” kastedilmektedir.

Karamanlıların yaşadığı yerler konusunda seyyah ve araştırmacılarca yapılan çalışma ve yayınlarda ağırlıklı olarak Anadolu’nun başta Karaman Beyliği’nin kurulduğu coğrafya - Kapadokya (Konya, Niğde , Nevşehir, Kayseri, Aksaray, Harita : 21) olmak üzere Isparta, İstanbul, Manisa, Zonguldak,

⁷² İ. Ortaylı 2017.

⁷³ C. Kafadar, Cogito 1999.

Mersin illerini öncelikli olarak sıralayabiliriz. Eckmann ise daha geniş bir coğrafyaya işaret ederek Karamanlıların Anadolu'nun iç kesimi ve güneyi ile Karadeniz Bölgesini, Anadolu dışında ise Kırım ve Balkanlar'da yaşadıklarını belirtmektedir⁷⁴. Eckmann'ın diğer tanımıyla söylemek yerinde ve kapsayıcı olacaktır : *"Karamanlılar, Trabzon'dan Silifke'ye bir çizgi çizdiğimizde bu çizginin batısında kalan Osmanlı coğrafyasında yaşadılar."*

Bu durumu doğrulayan önemli bir veri de Karamanlıların en önemli sözcüleri olan ve Karamanlıca *"Anatoli"* gazetesini elli yıl kesintisiz çıkaran Evangelinos Misailidis'tir⁷⁵ (Foto.449). Anılan gazetesinin müşteri listesindeki abonelerin olduğu şehirler Karamanlıların yaşadığı coğrafya hakkında fikir vermektedir. Bu şehirler Karamanlıca eserlerin de ortaya çıktığı yerleşimlerle paralellik göstermektedir. Belki de en önemlisi bu anlamda Karamanlıların kendilerini nasıl tanımladıklarıdır. Aşağıda verilen dörtlükte Karamanlıların kendi kimlik algıları yine kendi ifadeleriyle şöyle tarif edilmiştir:

"Gerçi Rum isek de Rumca bilmez Türkçe söyleriz.

Ne Türkçe yazar okur, ne Rumca söyleriz.

Öyle bir mahludi hattı tarikatımız vardır.

Hurufumuz Yonance, Türkçe meram eyleriz"⁷⁶

C. Karamanlıların Dili : Karamanlıca (Grek Harfli Türkçe)

Karamanlıların konuştuıkları ve yazı dili olarak kullandıkları dil *"Karamanlıca, Karamanlı Türkçesi, Karaman Türkçesi"* ya da kendi tanımları

⁷⁴ Eckmann, 1988 : 89.

⁷⁵ Evangelinos Misailidis, 25 Mart 1821'de İzmir vilayetinin, Manisa mutasarrıflığına bağlı Kula kasabasında doğar. Babası Papazoğlu Misail Theologos Misailidis daha küçükken ölür. Misailidis, Kula'da ilkokuldan sonra terzinin yanına çırak verilir. Papaz Germanos'un Kula'ya öğretmen olarak gelmesiyle Misailidis, bu okulda dört yıl eğitim görür. Bitiminde 2 yıl memleketinde öğretmenlik yapar. 1838'de ise İzmir'deki Evangeliki Sholi'ye gider. Ancak *"mezhebe mugayir dersler"* verildiği gerekçesiyle bu okul kapatılınca eğitimine Atina Üniversitesi'nde başlar ancak ilk yılın ardından buradan ayrılarak Isparta'ya öğretmen olarak gider. 1843'te ise İzmir'e yerleşerek uzun gazetecilik kariyerine başlar. Fakat matbaasının büyük bir yangında yok olması nedeniyle İzmir'deki yayın hayatı kısa sürer. Bir süre Kula'ya ardından da İstanbul'a yerleşir. Anatoli gazetesini çıkarmaya başlar. 1855'te Tahtakale'de Tamburacı Hanı'nda kendi adıyla kurduğu ve Anhegger'in belirttiğine göre 1920'lere kadar aktif olan matbaa, on dokuzuncu yüzyıl Karamanlıca yayıncılığının önemli üretim merkezi olmuştur. Nitekim ilk Türkçe romanlardan biri olan Misailidis'in *"Temaşa-i Dünya"* adlı kitabı yayınlanmadan önce Evangelia Balta'ya göre Anatoli Gazetesi'nde yayımlanmıştır (Şişmanoğlu, 2017 : 150). 3 Ocak 1890'de vefat eden Misailidis, yapılan büyük bir törenin ardından İstanbul Eğrikapı Rum Mezarlığı'na defnedilir.

⁷⁶ S. Salaville – E. Dallegio, 1974 : 306 ; R. Anhegger, 1979 - 1980 ; E. Balta, 2013 : 25.

ile “Yavan Türkçe, Türkçe, açık Türkçe, sade Türkçe, kaba Türkçe, Türk dili veya Anadolu lisanı” olarak adlandırılmıştır⁷⁷. Karamanlıların konuştuğu dil hakkında elimizdeki en eski kaynak olarak Gian-Maria Angiolello adlı Venedikli seyyahın 1473’te Gedik Ahmet Paşa ile birlikte Konya’nın Meram Bağları’na gittiğinde gördüğü ve “Rumlar” dediği topluluğun tamamen Türkçe konuştuklarını, dini törenlerinde kullandıkları kitaplarının Arap harfleriyle ve Türkçe yazılı olduğunu belirten Hür’ün yazısında kaynak vermeden yukarıdaki bilgi aktarılmaktadır⁷⁸. Fakat Karamanlıların Türkçeyi Arap harfleriyle değil Grek harfleriyle yazdıklarını bilmemiz bu bilgiyi tartışmaya açık hale getirmektedir. Bunun dışında Karamanlıları İstanbul’da görerek nakleden ilk seyyah olan Dernschwam’a göre : “ Burada İran'a uzak olmayan ve Caramania (Karaman) diyarından gelmiş ve Caramanos (Karamanlılar) denilen bir halk oturuyor. Bunlar Hristiyan. İbadetlerini Rumca yapıyorlar, fakat Rumcaı anlamıyorlar. Dilleri Rumca değil, Türkçe’dir. Rumlar ile aynı mezheptendir. Ayinlerini Rumca yaparlar fakat hiç Rumca anlamazlar, çünkü dilleri Türkçe’dir. Öteden beri Türkçe mi konuşurlar, bilmem⁷⁹”. Dernschwam’dan öğrendiğimiz bu bilgidен hareketle Karamanlıların 1553-1555’den mübadeleye kadar Türkçe’den başka dil bilmediklerini söyleyebiliriz. Nitekim daha sonraki seyyah ve araştırmacılarca da Karamanlıların Türkçe’den başka dil bilmedikleri nakledilegelmiştir⁸⁰.

Karamanlca metinlere ise ilk olarak İstanbul’un fethinden sonra rastlanmaktadır. Fatih Sultan Mehmet İstanbul’u fethettikten sonra 1454’de Rum Ortodoks Patriği seçtiği Gennadios Skolarius’tan (II. Gennadios) dinlerini anlatan bir itikatname yazmasını istemiştir⁸¹. Bunun üzerine II. Gennadios, “ Kurtuluşun tek yolu hakkında ” adıyla Yunanca yazdığı itikatname katip Mahmut Çelebi’nin babası Karaferyeli Kadı Ahmet tarafından Türkçe’ye çevrilerek Fatih’e sunulmuştur. Ancak Fatih bu itikatnameyi uzun ve muğlak bulduğu için II. Gennadius’tan daha kısa olarak yazmasını istemiştir. Yeniden yazılan itikatname Kadı Ahmet tarafından Türkçeye çevrilerek Fatih’e

⁷⁷ J. Eckmann, 1965 ; Miller, 1974: 7-8 ; Ekincikli, 1998 : 117 ; Balta, 1990 : 84 ; Anzerlioğlu, 2003 ve 2009.

⁷⁸ A. Hür, 2015.

⁷⁹ Y. Önen, 1992 : 78.

⁸⁰ Bu bilgileri 17. yüzyıl yazarı Eremya Çelebi Kömürçiyen da tekrarlamaktadır. Aynı yüzyılda Evliya Çelebi’de Alanya, Antalya ve İstanbul’da gördüğü Karamanlıların Türkçe’den başka dil bilmediklerini nakletmektedir. Daha sonraki tarihlerde (1718 ve sonrası) ise buna yönelik bilgileri destekleyen ve Karamanlca olan yayınların çoğalması sadece Karamanlcaı (Grek Harfli Türkçe) bilenler için ortaya çıkan bir ihtiyacın kanıtıdır.

⁸¹ T. Halasi - Kun, 1992 : 5 – 6.

sunulmuştur⁸². 20 maddeye sığdırılmış olan “*Gennadius İtikatnamesi*” adıyla bilinen bu metin, Ortodoks Hıristiyanlığın özeti olarak düşünölmüştür (Metin için bakınız, Yazılı belgeler : EK 3).

Uzun süre dikkat çekmeyen bu metni Johannes Alexander Brassicanus 1530’da hem Latince hem de Yunanca olarak Viyana’da basmıştır⁸³. 1584 yılında Zygomalas ailesi (veya Emmanuel Mataxas) tarafından itikatname Martin Crusius’a gönderilir. Martin Crusius metnin Yunanca aslı ve kendisinin yaptığı Latince çevirisi yanında Karamanlıca metni ve Karamanlıca metnin Latin Harfli Türkçe transkripsiyonunuyla birlikte 1584 yılında “*Turcograeca*” adlı eserinde yayınlamıştır. 1809 ve 1811 tarihlerinde ise Joseph von Hammer, Crusius’un Karamanlıca ve Latin Harfli Türkçe metninden yararlanarak itikatnameyi Türkçe (Arap Harfli) ve Latincesi ile birlikte yayınlamıştır⁸⁴. Daha sonra İlminskiy, ardından 1866 yılında “*Patrologia*” adlı eserinde Jarques Paul Migne, Crusius’un metnini küçük değişikliklerle tekrar yayınlamıştır⁸⁵. İtikatnamenin şerhli metnini 1936 yılında Macar Türkolog Tibor Halasi-Kun, aynı metnin İngilizcesini 1992 yılında Chicago Üniversitesinin “*Archivum Ottomanicum*” dergisinde yayımlanmıştır⁸⁶.

Eldeki ilk Karamanlıca kitap ise 1584 tarihli Gülzar-ı İman-ı Mesihi adlı bir din kitabıdır. Daha sonra, 1935 yılına değin İstanbul, Atina, Venedik ve Kıbrıs gibi yerlerde yüzlerce Karamanlıca kitap yayımlanmıştır. Çoğu dini içerikli ve Yunanca’dan tercüme edilen bu kitaplar standart Osmanlı Türkçesi ile değil yerel Karamanlı ağzı ile yazılmıştır⁸⁷. Karamanlılar, konuşma dilleri olan Türkçeyi, Rum Okullarında öğrendikleri Grek harflerini kullanarak yazı diline dökmeyi becermişlerdir⁸⁸. Karamanlılardan günümüze kilise kitâbeleri dışında mezar taşları ⁸⁹, konut, çeşme ve hamam kitâbeleri ile birlikte 752 basılı yayın (dergi, gazete, kitap, broşür), tiyatro bileti, mühür, senet - diploma vb. basılı evrak kalmıştır ⁹⁰.

16. yüzyılın ortalarından başlayarak 20. yüzyılın ortalarına kadar Karamanlıca (Grek Harfli Türkçe) ile yazılan eserleri Evangelia Balta, dini (340)

⁸² A. Decei, 1953 : 106.

⁸³ A. Decei, 1953 : 107.

⁸⁴ J. V. Hammer, 1809 : 461 ; 1811 : 105,106, 164 - 166, 316 - 318.

⁸⁵ J. P. Migne, 1866 : 334 - 351.

⁸⁶ T. Tekin, 1997 : 107, F. Dincer, 2011 : 178.

⁸⁷ J. Eckmann, 1988 : 89 - 90; T. Tekin, 1997 : 107 - 108 ; S. Eyice, 1962 : 373.

⁸⁸ Gerek Evangelia Balta ile görüşmemizden gerekse araştırmalarımızdan 1453 sonrası Fatih Sultan Mehmed’in Rumlara tanıdığı haklar kapsamında başlangıçta kiliselere bağlı eğitim veren cemaat okulları XIX. yüzyıldan itibaren Rum okullarının kurulması ile kurumsallaştığı anlaşılmaktadır.

⁸⁹ R. Bozer - S. Sunay, 2016 ve 2018, C. Ekin, 2017.

⁹⁰ C. Ekin, 2017 : 222.

ve din dışı (288) olmak üzere bir sınıflandırmaya tabii tutarken⁹¹ Eckmann, bu eserleri üç grupta toplamaktadır :

1. Doğrudan doğruya edebi Türkçe ile yazılanlar,
2. Halk unsurlarıyla az-çok karışık yazı dili ile yazılanlar,
3. Karamanlı halk dili veya ona çok yakın bir dille yazılanlar⁹².

D. Karamanlıca Alfabe

Karamanlıca adlandırması 1898 yılında ilk kez araştırmacı Georg Jacob tarafından kullanılmıştır⁹³. Karamanlılar ise Türkçe konuşup Grek harfleri ile yazmış olmalarını genellikle şöyle ifade etmişleridir : “*Rumca hurufat ile lisan-ı Türki*” ve “*Rumi ul huruf, Türki ül ibare*”⁹⁴.

Başlangıçtan itibaren Karamanlıca eserlerde standart bir alfabe görülememektedir. Karamanlıca alfabesi yüzyıllara, basım yerlerine ve dönemlerine göre farklı harf ve çevrim işaretleri göstermektedir. Karamanlıca alfabeyi standart yazım kurallarına bağlama çabalarının 1820’lerde başladığı görülmektedir. Özellikle de Misailidis Karamanlıca yazımında belli bir standart getirmeyi zorunlu kılmış, bu amaçla da Grek harflerinde bazı değişikliklere gitmiştir. Bu konuda yaptığı açıklamada : “*Ve bahusus o tarz yazılışı heman hususi bir lisan şekline koymuştur, şöyleki Türkçe kelimelerin Rumca hurufatı ile telaffuzu hata ve noksandan salim olmadığından o\ π\ σ\ κ\ ου\ η-ι hurufatını ihdas, ve bu suretle Türkçe lisanının Rumca hurufatı ile doğru okunup yazılmasına büyük yardım etmiştir.*” diyerek zorunluluğu dile getirmiştir.

Karamanlılar 24 harften oluşan Grek Alfabesi ile Türkçe yazmada karşılaştıkları anlatım güçlüğü - Türkçe’deki sesleri göstermede yetersiz olduğu durumlarda - Yunanca’da bulunmayan ‘c, ç, h, ı, j, ñ, ö, ş, ü” seslerini elde edebilmek için yine Grek alfabesindeki harfleri “ δζ = c, τζ = ç, ου = u, ιου = ü” şeklinde birleştirerek ve/veya “ i, i, i, i = i, ó / ió / ιο = ö, Σ̄̄̄ = ş,” harflerinde olduğu gibi yazı çevrim işaretlerini kullanarak bazen de “A= u,ü” harfinde olduğu gibi özel harfler geliştirerek Türkçe’yi Grek harfleriyle yazmaya çalışmışlardır. Ancak Karamanlı Türkçe’sinde yazım ile ilgili sorunlar hiçbir

⁹¹ E. Balta, 1998 : 7.

⁹² J. Eckmann, 1950 : 167 – 168.

⁹³ M. Kappler, 2016 : 119-128.

⁹⁴ Ş. Ş. Şimşek, 2016 : 98.

zaman tam olarak çözümlenememiştir⁹⁵. Karamanlıca alfabe XVI - XX. Yüzyıllarda değişimler geçirse de tam anlamıyla bir standarta oturamamıştır.

Karamanlıca yazılan eserler üzerine yapılan çalışmalarda incelenen eserlerden hareketle alfabe oluşturma çalışmalarına da yer vermişlerdir⁹⁶. İncelenen eserlerin dönem ve yerleşim yeri farkı gibi etkenler çoğunlukla bu alfabelerde birbirinden farklı harf ve işaretlerin kullanılmasını ortaya çıkarmıştır.

Karamanlıca basılı yayınların basım tarihlerine göre yapılan kapsamlı bir çalışmayı başlatan Irakleous'un çalışması önemlidir⁹⁷. Bu çalışmaya Öger'de katkıda bulunarak bazı değişiklikler ve eklemeler yapmıştır⁹⁸.

Çalışma konumuz olan 20 kiliseye ait 26 Karamanlıca kitâbeyi çözümlyerek yaptığımız çalışma sonucunda yukarıda bahsedilen listeye eklemelerde bulunmamızla aşağıdaki tablo ortaya çıkmıştır. Tabloda parantez içine alınan ve mavi renkli olan yazılar tarafımızdan yapılan eklemeleri göstermektedir.

⁹⁵ B. Berkol , 1986 : 138.

⁹⁶ N. Demir, 2010 ; G. İbar, 2009 ; F. Ağca, 1999 ; Türk, 2012; A. Öger, 2016 : 387.

⁹⁷ S. Irakleous, 2013 : 75.

⁹⁸ A. Öger, 2016 : 387.

Karamanlıca Alfabeye Ait Tablo

LATİN HARFLER	KARAMANLICA ALFABE	1764	1782	1841	1841 Sonrası
A, a	A	a	a	a	a
A, a	IA	ia / a	ia / a	ia / a	ia / a
B, b	Π	ω	π / ω / μπ	π'	π'
C, c	ΔΖ	τζ	δζ	τζ	δζ, (τζ)
Ç, ç	ΤΖ	τζ	τζ	τζ	τζ τζ τζ
D, d	Δ	τ / ντ	τ / ττ / ντ	τ	δ
E, e	Ε	ε	ε / αι	ε	ε, (ε')
F, f	Φ	φ	φ	φ	φ
G, g	Γ	γκ	γκ / κ	κκ	κ, (γ)
H, h	Χ, Κ	χ	χ	χ	χ
I, i	Η	ι / υ / η	ι / υ / η / αι	η	η, (ή)
İ, i	Ι, Η, Υ	ι / υ / η	ι / ι / υ / η / αι	ι	ι (i, i, i')
K, k	Κ, Χ	κ	κ	κ	κ (χ)
L, l	Λ	λ	λ	λ	λ
M, m	Μ	μ	μ	μ	μ
N, n	Ν	ν	ν	ν	ν
	η	∅	νγ / γγ / γ	γγ	σ
O, o	Ο, ΙΟ, Ω	ο	ο	ο	ο (ό)
Ö, ö	Ο', ΙΟ	ο / ιο	ο / ιο	ό / τό	ό / τό / ιο
P, p	Π	π	π / ω	π	π
R, r	Ρ	ρ	ρ	ρ	ρ
S, s	Σ, Σ	σ	σ / ζ	σ / ζ	σ / ζ
Ş, ş	(Σ̄) ΣΣ	ς / σ	σ / ζ / σσ	σ / ζ	σ / ζ, (σ')
T, t	Τ	τ	τ	τ	τ
U, u	ΟΥ (Χ)	ου	ου	ου	ου, (υ, ου') (Χ)
Ü, ü	ΙΟΥ	ου / του	ου / του	ού / τού	ού / τού του, (ου)
V, v	Β	β	β αυ ευ	β	β
Y, y	Γ	γ / ι / η / σ	γ / ι / η / σ	γ ι	γ ι σ
Z, z	Ζ	ζ	ζ	ζ	ζ
PS, ps	Ψ	ψ	ψ	ψ	ψ
KS, ks	Ξ	ξ	ξ	ξ	ξ
TH, th	Θ	θ	θ	θ	θ

III. KATALOG

A- MEVCUT YAPILAR

KATALOG NO : 1

YAPI ADI : Alanya Agios Georgios (*Hidrellez*) Karamanlı Kilisesi

LEVHA NO : Harita : 1, Çizimler : 1 - 9, foto. 1 - 21

YERİ : Alanya ilçesinin 15 km. kuzeybatısında ve Hacı Mehmetli

Mahallesi sınırları dahilinde bulunmaktadır (9 pafta, 40 parsel 740 m²).

İNCELEME TARİHİ : 17 - 18 Mayıs 2017

KİTÂBE : Yapının güney cephesindeki kapısı üzerinde bulunan kitâbenin özgün olanı Alanya Arkeoloji Müzesi'ndedir ⁹⁹ (Foto. 3). 0.62 x 0.70 m. boyutlarındaki mermer kitâbe 6 satırdan oluşmaktadır.

Kitâbe metni

ΑΓΙΟΣ ΓΕΡΓΙΟΣ ΕΚΛΙΣΑΣΙ ΚΑΔΙΜΔΕΝ ΠΟΥΡΤΑ ΠΟΥΛΟΥΝΟΥΠ

ΣΙΜΔΙΠΟΥ ΘΑΡΙΧΔΕ ΑΖΙΖ ΕΚΛΙΣΑΝΙΓ ΓΙΕΝΙΔΕΝ

ΟΡΤΟΤΟΚΣΟ ΧΡΙΣΔΙΑΝ ΚΑΡΙΝΤΑΣΛΑΡΙΜΙΖ ΚΟΥΒΕΘΙΓΙΑΕ

ΓΙΑΠΙΑΜΙΣΤΙΡ ΠΙΖΤΕ ΕΚΛΙΣΑΝΙΓ ΘΑΡΙΧΙ

ΒΙΛΙΝΜΕΚ ΙΤΖΟΥΝ ΠΟΥ ΘΑΡΙΧΙ ΓΙΑΖΤΙΡΜΙΣΙΜΤΙΡ

ΑΛΑΝΓΙΑΛΙ ΜΑΝΟΥΛ ΟΓΛΟΥ ΣΑΒΒΑ 1873 ΑΠΡΙΛ 2.3

Transkripsiyonu

ΑΓΙΟΣ ΓΕΟΡΓΙΟΣ ΕΚΛΙΣΙΑΣΙ ΚΑΔΙΜΔΕΝ ΒΟΥΡΤΑ ΒΟΥΛΟΥΠ

ΣΙΜΔΙΒΟΥ ΘΑΡΗΧΔΕ ΑΖΙΖ ΕΚΛΙΣΑΝΙΝ ΥΕΝΙΔΕΝ

ΟΡΤΟΤΟΚΣΟ ΗΡΙΣΔΙΑΝ ΚΑΡΙΝΤΑΣΛΑΡΙΜΙΖ ΚΟΥΒΕΘΗΥΙΛΕ

ΥΑΡΙΛΜΙΣΤΙΡ ΒΙΖΤΕ ΕΚΛΙΣΑΝΙΝ ΘΑΡΗΧΙ

ΒΙΛΙΝΜΕΚ ΙΧΥΝ ΒΟΥ ΘΑΡΗΧΙ ΥΑΖΤΙΡΜΙΣΙΜΤΙΡ

ΑΛΑΝΥΑΛΙ ΜΑΝΟΥΛ ΟΓΛΟΥ ΣΑΥΒΑ 1873 ΑΠΡΙΛ 2.3

⁹⁹ Gösterdiği kolaylıklardan dolayı Alanya Arkeoloji Müzesi Müdiresi sayın Seher TÜRKMEN'e teşekkür ederim.

Transliterasyonu

AGİOS GEORGIOS KİLİSESİ ESKİDEN BERİ BURADAYDI
ŞİMDİ BU TARİHDE AZİZ KİLİSENİN YENİDEN
ORTODOKS HİRİSTİYAN KARINTAŞLARIMIZ(IN) YARDIMIYLA
YAPILMIŞTIR BİZ DE KİLİSENİN TARİHİ(NİN)
BİLİNMESİ İÇİN BU TARİHİ YAZDIRMIŞIMDIR
ALANYALI MANUL OĞLU SAVVA 23 NİSAN 1873

İNŞA TARİHİ : 1873 (kitâbe)

ONARIM TARİHİ : Bakımsızlık, doğal ve insan kaynaklı nedenlerden dolayı kısmen tahribata uğramış, özgün döşeme ve duvarları zarar görmüş olan ve Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olan yapı, Antalya Valiliği'nin desteği ile restorasyonu yapılması kaydıyla “*ibadethane, kültür merkezi veya müze*” olarak kullanılmak üzere 2013 yılında 10 yıl süreyle Alanya Belediyesi'ne tahsis edilmiştir (Foto. 4-8). 2015 yılında restorasyonu biten yapı günümüzde Alanya Belediyesi'nin görevlendirdiği bekçi marifetiyle mesai saatlerinde ziyarete açık tutulmaktadır ¹⁰⁰.

TESCİL TARİHİ : 30 Temmuz 1991 / 115

YAYINLAR

A) Seyahatname

Anadolu'da nüfus ve idare üzerine çalışan Cuinet'ye göre, Alanya kazasında 32 cami ve türbe, 9 medrese, 1 Türk hamamı, seyyahlar için 3 han, güzel bir kışla ve Ortodoks Rumlara ait 5 kilise vardır. Ancak bu kiliseler Alanya Aşağı Şehri işaret etmekte, Agios Gerorgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesi anılmamaktadır ¹⁰¹.

¹⁰⁰ Yapıdaki çalışmalarına verdiği destekten dolayı Alanya Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürü Yüksek Mimar sayın Nimet Hacıkura'ya teşekkür ederim

¹⁰¹ V. Cuinet, 1890 : 560, 861.

B) Bilimsel Araştırmalar

Türktaş, “Alanya ve Köylerindeki Türbe Yatır ve Adak Yerleri I” adlı çalışmasının¹⁰² “Hıdılellez Dede” başlığında yapının “Hıdılellez” adıyla anılan mevkide bulunan bir makam olduğunu, uzaktan görünümünün kiliseyi andırdığını¹⁰³, biri kuzeye diğeri güneye bakan iki kapısının bulunduğunu, güney kapısının üzerinde 1873 tarihi olan mermer kitâbesi bulunduğunu, yassı taşlarla döşeli zemininin olduğunu ancak yapının içinde mezar bulunmadığını aktarmaktadır¹⁰⁴.

Antalya İli ve İlçelerinde Bizans Araştırmaları yüzey araştırmasının 2004 yılı arazi çalışması kapsamında “Alanya ve Çevresinde Bizans Araştırmaları” adlı çalışmasında Doğan, Hacımehmetli Köyü’ndeki Hagios Georgios Kilisesinin halk arasında Hıdrellez adıyla anıldığını belirtmektedir. Doğan, yapının 1873 tarihli yapım kitâbesi ile günümüze gelmiş tek nefli bazilika planlı bir Rum kilisesi olduğunu, yapının doğusunda küçük bir apsis, naosun batısında dışarıdan merdivenlerle çıkılan ikinci kat *gyneaceum*¹⁰⁵ olduğunu vurgulamakta fakat çalışmanın kapsamı gereği olsa gerek ayrıntılı açıklamaya girmeden ahşap tavanın işçiliğiyle 19. yüzyıl Geç Osmanlı Dönemi sanat özelliklerini yansıttığını belirtmektedir ¹⁰⁶.

Özkan tarafından XV. ve XVI. yüzyıldaki Hıristiyanların nüfusları hakkında tahrir ve cizye defterlerinden yararlanılarak verilen bilgide: “1602 yılında Düşenbe kadısı tarafından tutulan cizye defterine göre Senir ma’a Düşenbe kazasında 578 hâne kaydedilmiştir. Bunların tahmini nüfusu 2890

¹⁰² M. Türktaş, 1997 : 44-45.

¹⁰³ Araştırmacının yapının kilise olarak inşa edildiğini kitâbedeki vurguya dikkat göstermeden, kilise yapılarının mimari özelliklerini araştırmadan ve yapıyı “makam” olarak nitelerken de bir mimari formdan ziyade “inanç” değeri atfederek değerlendirdiği açıktır.

¹⁰⁴ Türktaş devamındaki anlatımını ise şöyle sürdürmektedir: “İçeride balkon şeklinde, girişi ayrı olan bir yarım kat vardır. Yine içeride kible yönünde camilerdeki mihraba benzeyen bir yer bulunmaktadır Burada yakılan mumlar, mihraba benzeyen yerin duvarını yapışkan hale getirmiştir. Makamı ziyarete gelenler, yanlarında getirdikleri bozuk paraları bu yapışkan duvara fırlatmakta ve eğer para duvara yapışırsa dileklerinin kabul olacağına inanmaktadırlar. Yapının oldukça eski ve zamanla tamiratlar gördüğü duvardaki izlerden belli olmaktadır. Etraftaki harabelere bakılınca burasının eski bir yerleşim yeri olduğu belli olmaktadır. Yöre halkının anlattığına göre burası, eskiden Rumların yaşadığı bir yermiş. Rumlar buraya bahar aylarında çıkar ve bu yapıyı da kilise olarak kullanırlarmış. Cumhuriyet yıllarında (21 Ekim 1922) bir mübadele ile Rumlar burasını olduğu gibi bırakıp Yunanistan'a göçmüşler. Giden o Rumların, yazları hâlâ buraya ziyarete geldikleri söylenmektedir. Rumlar burayı terk edince onların yerine yerleşen Türkler, makamı pek fazla değiştirmeden cami haline getirmişlerdir. Yapı, daha sonraları bir adak yeri ve makam olarak kullanılmaya başlanmıştır. Burasının, bahar aylarında çıkılan bir yer olması ve baharla Hıdılellez arasındaki ilişki neticesinde bu yapının Hıdılellez Dede adını almış olabileceği söylenmektedir. Makam, özellikle yağmur duası için ziyaret edilmekle birlikte, başka şikâyetler için de gelenler olmaktadır.” (Türktaş, 1997).

¹⁰⁵ Gynaecium/Gynaikeion/Gunaikeios - kadınlar bölümü- A. Kazhdan, 1991 : 888 – 889.

¹⁰⁶ S. Doğan, 2004.

civarındadır (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MAD.d.15531:1). XIX. yüzyıl için ise Alâiye merkez hakkında bilgi verebilmekteyiz. Burada Aşağı ve Yukarı Kilise olarak iki grup Rum nüfus kayıtlıdır. Bunların nüfusu 182 hânedede 910 kişi civarındadır. Daha önce zikretmiştik ama burada bir daha zikretmekte fayda vardır. 1872 tarihli Konya vilayet salnamelerine göre kaza merkezinde 434'ü kadın, 545'i erkek olmak üzere 979 Rum kayıtlıdır ¹⁰⁷”.

MİMARİ TASVİR

A - KONUMU

Yörede daha çok “Hidrellez Kilisesi” adıyla bilinen yapı Alanya merkezine 15 km. mesafede kuzeybatısındaki Hacı Mehmetli Mahallesi (köyü) sınırlarında “Hıdır İlyas mevkisindeki” tepenin yamacında yer almaktadır (Harita 1). Alanya Arkeoloji Müzesi'nde bulunan Karamanlıca özgün kitâbesinden Agios Georgios adına inşa edilen kilisenin “kadimden” burada bulunduğu, 1873 yılında bugünkü halini aldığı vurgulanmaktadır (Foto. 1, 8).

Arazinin düzleştirilmesi edilmesi ile elde edilen alana doğu-batı doğrultuda yerleştirilmiş kiliseyi günümüzde topoğrafyaya uygun ve farklı yüksekliklerdeki ihata duvarı çevrelemektedir (Çizim 1, Foto. 1, 2, 8). Güney çevre duvarı içbükey olarak tek, güneybatı çevre duvarı iki kademeli bir yay biçimindedir. Güneybatı çevre duvarı yapının batı duvarı ile birleştikten sonra kuzey batıda tek kademe ile iç bükey kırılarak kuzey duvarı ile birleşmektedir. Kuzey duvarı iç bükey olarak tek kademeli kırıldıktan sonra doğuda doğu duvarı ile dik doğrultuda kısa kırılmakta ve doğuya düz devam etmektedir. Bu duvar kuzey doğu köşede dik kırılarak doğu duvarı ile birleşmektedir. Doğu duvarı kısa mesafede içe dik kırıldıktan sonra doğu yönde düze yakın devam ederek güney çevre duvarıyla birleşmektedir.

Duvar yükseklikleri arazinin eğimine bağlı olarak farklı yükseklikte olup yapıldığı malzemeyle uyumlu olarak harpuştalıdır. Yapının kuzey ve güney duvarları arazinin eğimi dikkate alınarak istinat duvarı olarak yapılmıştır.

¹⁰⁷ S. H. Özkan, 2011 : 289.

B - PLAN

Doğu-batı yönünde uzanan dikdörtgen planlı ve tek nefli bir yapıdır (Çizim 2, 3). Yapının batısında iki katlı bir düzenleme yer almaktadır. Alt kat naos ana mekanına dahil iken kuzeydoğusundaki bir merdivenle dışarıdan çıkılan kuzey-güney yönünde uzanan dikdörtgen planlı ikinci kat yapının *gyneaceum*udur. Doğuda eksendeki apsis, içten daireye yakın bir niş, dıştan yarım daire şeklinde ve dışa taşkın düzenlenmiştir. Yapı içten sivri tonozla, dıştan dört yöne eğimli kırma çatı ile örtülüdür. Yapıya giriş, biri güney, ikisi kuzey cephede eksenlerin batısında bulunan üç kapıdan sağlanmaktadır. Kuzey cephedeki iki kapıdan daha batıda yer alan kapı ile dışarıdan bir merdivenle *gyneaceum* çıkılmaktadır.

Güney cephedeki ana kapıyla dahil olunan naosa, kuzey cephedeki ikinci bir kapı ile de girilebilmektedir (Çizim 2, 3; foto. 9, 10). Her iki kapı da yarım daire kemerlidir.

Naosun güney duvarında doğudaki daha küçük olmak üzere alt seviyede dört pencere bulunmaktadır. Kuzey duvarda ise biri eksende diğeri eksendeki pencerenin doğusunda ve alt seviyede iki pencere yer almaktadır. Tüm pencereler yarım daire kemerlidir.

Güneydeki ana giriş kapısının üst kısmındaki kitâbeliğe Karamanlıca kitâbenin replikası yerleştirilmiştir (Foto. 12). Düşey formdaki derin bir niş içine alt seviyede yerleşen kitâbe bu nişi dolduramamaktadır. Alanya Müzesi'nde gördüğümüz özgün kitâbe ile aynı ölçülerde olmasına karşın kitâbenin yerleştirildiği nişin daha büyük olması kitabenin üstünde olası ikinci bir parçanın varlığına işaret etmekle birlikte bunu doğrulamak mümkün olmamıştır.

Yapının batı duvarı dışında ve beden duvarlarında ; güney duvarda dört, doğu duvarda biri apsis çıkıntısında olmak üzere üç, kuzey duvarda ise bir adet pencere olamayacak ölçülerde ve farklı boyutlarda sekiz açıklık bulunmaktadır. Bu açıklıkların aydınlatma, akustik ya da havalandırma amaçlı olabileceği düşünülmektedir ¹⁰⁸ (Foto. 4, 5, 9-11).

Naos tabanı günümüzde kare şeklinde taşır (Foto. 14). Naos örtüsü bağdadi teknikle yapılmış olup, içten sivri tonoz dıştan kırma çatılıdır (Foto.

¹⁰⁸ 17x26 cm. ile 26x40 cm. arasında değişiklik gösteren ve düzgün olmayan dikdörtgen formda olan açıklıklardan sadece apsis çıkıntısındaki açıklık üstten kemer formundadır.

1, 12). Bağdadi yapılarda bilindiği üzere çıtaların üzeri sıvanırken yapıda bağdadi çıtaların üzeri sıvalı değildir.

Tek mekanlı yapıda bema, naos zemininden bir basamak yükseltilerek vurgulanmıştır ¹⁰⁹. Kuzey-güney doğrultusundaki bemanın kuzey duvarında bir niş yer alırken güney duvarında pencere bulunmaktadır. Naosun doğu duvarında apsisin iki yanında birer, bema kuzey duvarında bir olmak üzere yarım daire kemerli ve farklı büyüklüklerde üç niş bulunmaktadır (Foto. 13-14).

Yapının doğu duvarının ekseninde yer alan tek apsis bema zemininden yükseltilerek içten niş, dıştan ise zemin seviyesinden itibaren dışa taşkın yarım yuvarlaktır (Foto. 13-15). Apsis nişinin kavsarasının bittiği yerde ve nişin ortasında küçük bir açıklık bulunmaktadır. Apsiste bulunan orijinal duvar resmi kalıntıları oldukça harap durumdadır. Apsis nişinin çevresi beyaz boya ile boyanmıştır. Apsisin çatısı dıştan alaturka kiremit ile örtülüdür.

Tek mekanlı yapının batısı iki kat olarak düzenlenmiş, alt kat naos ana mekanı ile paylaşılmış (Foto. 16), *gyneaceuma* ayrılan ikinci kat kuzey - güney doğrultusunda dikdörtgendir. Naos mekanına girişlerle uzatılan bu ara kat yapının en gösterişli bölümüdür. Duvarları sıvalı bu katın tabanı ahşap parkelidir. Çitakari tekniği ile yapılmış tavanı ikiz çıtalarla panolara ayrılmış olup ortasındaki tavan göbeği iç içe yerleştirilerek farklı renklere boyanmış sekiz koldan oluşan beş yıldız ile süslenmiştir (Foto. 18, 20). *Gyneaceumun* batı duvarında iki, güney duvarında batıdakilerden daha küçük bir pencere yer alırken kuzey duvarında dışarıya çıkışı sağlayan kapı bulunur. Bu katın naosa bakan yönünde ahşap korkuluk bulunmaktadır. Bu korkuluğun ekseninde naosa uzanan yarım yuvarlak çıkıntısının ortasında bulunan ahşap taşıyıcı her iki yanda bulunan yine ahşap çıtalarla yapılmış Bursa kemeri formundaki düzenlemeyi taşımaktadır (Foto. 16, 17).

Yapının *gyneaceumu* içten düz, naosu ise içten sivri tonoz örtülüdür. Yapının tümü dıştan dört yüzeyli kırma çatı ile örtülmüştür (Foto. 1, 5, 12, 17, 18).

¹⁰⁹ Restorasyon öncesi fotoğraflarda bir basamak görülürken restorasyon sonrasında ikincisi daha geniş yüzeyli olmak üzere iki basamaklı yapılmıştır.

C - MALZEME – TEKNİK

Duvarlar kargir olup içten apsis ile *gyneaceum*, dıştan ise tüm yüzeyler sıvalıdır. Üstü alaturka kiremit ile kaplı olan yapının içte üst örtüsünün tonoz ve düz tavanında ahşap kullanılmıştır. Zemin döşemesi kare parke taşdır. Pencereilerin şebekelerinde ve kapı kollarında demir kullanılmış, ahşap kapılar dıştan saçla kaplanmıştır. Kapı ve pencerelerin söve ve kemerleri taşdır (Foto. 1, 5, 12-17).

Kargir yapıda *gyneaceumun* düz tavanı çıtakari tekniği ile naos tavanı bağdadi teknikle yapılmıştır. Apsis nişinde oldukça ilerlemiş yüzey kirliliği olmasına rağmen nişte vaktiyle duvar resmi olduğu anlaşılmaktadır. Kitâbe ve süslemesi ise kazıma tekniği ile yazılmıştır (Foto. 3, 5, 12, 14, 16-18).

Ç - SÜSLEME

Yapının *gyneaceumun* ahşap tavanı doğu-batı doğrultuda ortası profilli ikiz çitalarla tavan genişliği ölçüsünde uzun panolara ayrılmıştır. Tavan göbeğinde ise dört parçalı ahşap madalyon formu sarıya boyanarak üzerine kademeli olarak içe doğru küçülen farklı renklere boyalı sekiz köşeli beş yıldız çıtakari ile meydana getirilmiştir (Foto. 18, 20).

Apsis nişinde duvar resminin bir parçası bulunmaktadır. Ancak konservasyon çalışması ile açığa çıkarılabilecek bu resmin kilisenin resim programı ve tekniği hakkında önemli ipuçları taşıyacağı muhtemeldir (Foto. 21).

Yapıda naos duvarları sıvasız, *gyneaceum* duvarları ise günümüzde badanalı durumda olduğundan resim ve süsleme programı hakkındaki bilgilerimiz yetersizdir. Yapının müzedeki özgün kitâbesinde büyük harfler kullanılarak yazılmış yazı kuşağının hemen üstüne ortalanarak graffitti ile çizilmiş Yunan haçı bulunur. Bu haçın alt kolundan başlayan iki zeytin dalı yukarı doğru haçı dolarak üst kolu açık bırakacak biçimde sonlanmaktadır (Foto. 3).

KATALOG NO : 2

ADI : Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesi

LEVHA NO : Harita : 2, Çizim : 10 – 15, foto. 22 - 37

YERİ : Antalya Muratpaşa ilçesi Kaleiçi Barbaros Mh. Kocatepe Sk. Nu : 25

İNCELEME TARİHİ : 22, 23 Haziran 2016

KİTÂBE : Yapının kuzeybatı ve güney kapı alınlıklarında birer kitâbe, güney cephede saçak seviyesinde kalemişi ile 1863 tarihi yer almaktadır (Foto. 26 - 29, 37).

Güney cephedeki kitâbenin metni

ΚΥΡ ΚΑΙΣΑΡΙΟΣ ΑΡΧΙΕΡΕΑΣ	ΒΕ ΠΠ ΚΑΗΜΗΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ ΤΟΥΣΤΖΟΓΛΟΥ	ΧΑ ΣΤΡΑΤΙ ΕΠΙ
ΒΕ ΟΥΣΤΑΣΗ ΝΙΚΟ	ΤΡΟΠΟΣ ΒΑ
ΛΑΟΣ ΚΙΟ	ΚΙΤΛΑΡΙΝ
ΣΟΓΛΙΟ	ΤΑ

ΒΟΥ ΑΓΙΟΣ ΓΕΟΡ

ΓΙΟΣ ΕΚΛΙΣΑΣΙ

ΜΗΝΕΛΚΑΤΙΝΙ ΒΑ

ΡΙΤΙ ΧΑΡΑΠ ΟΛΑ

ΤΖΑΓΙΝΤΕΝ ΑΤΤ

ΑΛΕΙΤΑ ΠΟΥΛΟΥ

ΝΑΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΑ

ΑΡΙΝ ..ΙΑΝΕΣΙΑ

ΕΝ ΓΙΑΠΗΛΜΙΣΤΙΡ

Ο ΜΕΓΑ ΛΟΜΑΡΤΙΣ

Transliterasyonu

BAŞ DİYAKOS (SAYIN) VE PP BİNA
KAİSARİOS TUZCUOĞLU SORUMLUSU
VE USTASI NİKO HA(CI) STRATİ DÖ
LAOS KU NEMİN
ŞOĞLU DE

BU AGİOS GEOR
GİOS KİLİSESİ
EVVELİNDEN VA
R İDİ HARAP OLA
CAĞINDAN ANT
ALYADA BULU
NAN HRİSTİYANL
ARIN ..YARDIMLARI
İLE YAPILMIŞTIR
O BÜYÜK ŞEHİT
AGİOS GEORGİOS
18 63
.....

Kuzey cephedeki kitâbenin metni

O ΜΕΓΑ ΛΟΜΑΡΤΙΣ Α
ΓΙΟΣ ΓΕΟΡΓΙΟΣ 1863

Transkripsiyonu

O MEGA LOMARTİS A
GİOS GEORGİOS 1863

Transliterasyonu

O BÜYÜK ŞEHİR A

GİOS GEORGİOS 1863

İNŞA TARİHİ : 1863 (Kitâbe)

ONARIM TARİHİ : 1993 - 1995

TESCİL TARİHİ : 23 Temmuz 1990 / 1109

YAYINLAR :

A) Seyahatname

Cuinet'ye göre Antalya'nın 1890 yılında 25000 olan nüfusunun 15.664'ü Müslüman, 8.967'si Ortodoks Rum, 300'ü Yahudi, 40'ı Ermeni, 20'si Katolik, 9'u ise Protestan'dır. Cuinet, Antalya'da 62 cami, 12 Grek Ortodoks kilisesi, 1 Ermeni kilisesi ve 1 Sinagog bulunduğunu belirtmektedir ¹¹⁰. Ancak bu çalışmada kiliselerin yeri ve adlarına yer verilmemiştir.

1885 yılında bölgede arkeolojik araştırmalar yapmak üzere Antalya'yı ziyaret eden Karl Grafen von Lanckoronsky, Antalya'yı şöyle tanımlamaktadır: *“Adalia'da 25.000 - 26.000 kadar insan 4.500 kadar evde yaşamaktadır. Nüfusun 7.000'i Rum, 50'si Ermeni, 250'si Yahudi ve geriye kalanı da çoğunluğu Türklerden oluşan Müslümanlardır. Bunlar arasında az sayıda Arap ve diğer soylardan gelen Müslümanlar da vardır. Antalya'da 10 cami, 8 Rum kilisesi, 1 Ermeni kilisesi, 1414 dükkan, 13 misafirhane ve 13 Türk hamamı bulunmaktadır. Camiler aynı zamanda okul olarak görev yapmakta ve buralarda 1.500 erkek çocuk okutulmaktadır. Bunun dışında 120 öğrencili bir okul ile 300 öğrencinin bulunduğu 6 daha ileri eğitim veren okul vardır. Rumlar'a ait bir adet ileri öğretim veren okul ile erkek çocuklar için iki, kızlar için bir ve küçük çocuklar için bir okul vardır. Bütün bu okullarda 450 erkek, 300 kız çocuk öğrenim görmektedir. Kentte birisi Türk ve diğeri Rumlara ait olmak üzere iki hastane vardır. Fakat bunlardan ilki sadece garnizona hizmet vermektedir,*

¹¹⁰ V. Cuinet, 1890 : 860, 861.

bir vatandaşın başı olan ikincisi ise yeterli maddi olanak sağlanmadığı için çalışmamaktadır ¹¹¹” Bu çalışmada da kiliselerin yeri ve adları verilmemiştir.

B) Bilimsel Araştırmalar :

Vangelis Kechriotis'in "1911 Rum Cemaati Nizamnamesi, 20. Yüzyılın Başında Antalya'daki Rumlar" adlı çalışmasında aktardığına göre Antalyalı Doktor Panayoti Hatzipetrou'nun yayımlanmış olduğu "*Kuruluşundan 1922'ye kadar Küçük Asya Antalya Tarihi*" adlı eserde¹¹², Antalya'daki Rumlar anlatılmaktadır. Hıristiyan (Ortodoks) cemaatin sur içinde oturduğunu belirten araştırmacı kitabın üçüncü bölümünde 1895 yılında, kısa bir sürede 500'den çok evin yandığı büyük yangından sonra, birçok Antalyalının ev inşa ettiğini bildirmektedir. Hatzipetrou'ya göre: "*Güneyde, Kapı Ağzı'nın denize doğru inen kısmında, yangından evvel üç mahalle bulunduğu kiliselerden anlaşılır; Aya Dimitri, Panayia ve Aya Leontios kiliseleri. Yangın sırasında Aya Dimitri Kilisesi ve Aya Leontios Kilisesi yanmıştır. Buna karşın, Yeni Mahalle ve Değirmenönü mahallelerinde, Aya Panteleimon Kilisesi ve Aya Yorgi Kilisesi inşa edilmiştir ¹¹³*".

George Pechlivanidis, "*Attaleia Kai Attaleiotes*" adlı eserinde ; "*... Antalya Aya Yorgi Kilisesi'nde Azizin büyük bir ikonası asılı durmaktaydı. Mahallenin Rum sakinleri bazı gecelerde Azizin atının nal seslerini duyduklarını iddia ederlerdi. Antalyalı Rumlar Aya Yorgi'ye çok önem verirlerdi. Yortusunda kilisede dini tören yapılır, isim gününde sabahlara kadar, dualar okunurdu. Rum çocukları ağızlarında veya dişlerinde bir ağrı hissettiklerinde bu kiliseye gelirler, dış kapısının halkalarını, mandallarını iyileşmek için ısırdılar ...*" demektedir ¹¹⁴.

Sinan Genim'in resmi sitesinde "*Projeler / Yapılar*" başlıklı ve 1992 tarihli "*Antalya, Kaleiçi Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Restorasyonu*" çalışması ile "*Antalya Kaleiçi'nde Suna ve İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü*" adlı iki çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmalarda Genim, restorasyon projesinin hazırlayıcısı ve uygulayıcısı da olduğu kilise ve sivil yapı hakkında bilgiler vermekte, restorasyon öncesi fotoğrafları

¹¹¹ K. G. Lanckoronsky, 1892.

¹¹² Araştırmamızda bu esere ulaşamadık.

¹¹³ V. Kechriotis

¹¹⁴ Pechlivanidis, 1989.

paylaşmaktadır¹¹⁵. Bizimle de paylaştığı çalışmada özellikle yapının restorasyon öncesi durumu hakkında verilen bilgiler önem taşımaktadır (Foto. 34 - 36)¹¹⁶.

MİMARİ TASVİR

A - KONUMU

Antalya Kaleiçi'nde Barbaros Mah. Kocatepe Sok. 25 numarada Suna – İnan Kıraç Müzesi içindedir. Yapının doğu ve güney duvarları kuzey ve batıda yüksek ihata duvarları ile çevrilidir (Harita: 2, Çizim: 10 - 12). Batı ihata duvarının güneyinden açılan kapı ile avluya girilmektedir. Mübadele sonrası terkedildikten sonra bir süre pamuk deposu olarak kullanılan kilise, 1991'de Suna ve İnan Kıraç Vakfı tarafından satın alınmıştır. 1993 yılında başlanan restorasyon çalışması 1995 yılında bitmiş, ardından 1996'da Kaleiçi Müzesi adıyla bir sergi salonu olarak yeniden işlevlendirilmiştir (Foto. 25). Kilisede halihazırda Çanakkale Seramikleri Koleksiyonu sergilenmekte, gynaeceumda ise aralıklarla yöre kültürleriyle bağlantılı tematik sergilere yer verilmektedir.

İhata duvarları tuğla harpuştalıdır. Yapının doğusunda onarılmış bir Antalya konutu bulunmaktadır.

¹¹⁵ Buradan Sinan Genim'e paylaştığı bilgiler ile çizim ve fotoğraflarını kullanmamıza verdiği onay için teşekkür ederiz.

¹¹⁶ "Nihayet 1991 yılında Suna ve İnan Kıraç'ın Antalya Kaleiçi'nde 1862 yılında yapılmış bir kiliseyi satın almaları ile bir imkan doğmuş oldu. Grek alfabesi ile Türkçe yazılmış ilginç kitabesinde Nikolaos Usta tarafından yapıldığı belirtilen Aya Yorgi Kilisesi, 1920 sonrası Antalya'ya terk eden Rumlardan sonra uzun müddet boş kalmış, daha sonra ise özel mülkiyete geçerek pamuk deposu olarak kullanılmıştı. Bakımsızlık nedeniyle önemli ölçüde tahrip olmuş, giriş kapıları dışındaki mermer aksamı sökülmüş, kora, apsis ve katedra gibi ahşap elamanları ise başka yapılarda kullanılmak için alınmıştı. Tekne tonoz bir ahşap çatı ile örtülü yapının üzeri alaturka kiremit ile kaplıydı. Yer yer çatıdan su alması nedeniyle tüm ahşap taşıyıcıları çürümüş ve duvar ile bağlantılarından ayrılmıştı. Yapının orijinal planlamasında, her iki yanında birer giriş avlusu bulunurken, batı avlusu betonarme bir örtü ile kapatılarak depo olarak kullanılan yapıya eklenmiş, kadınlar mahfiline çıkan merdiven kaldırılmıştı. 1992 yılında projelendirdiğimiz bu yapının onarımına aynı yıl içinde başladık. Önceleri sosyal amaçlı toplantılar için Antalya'ya armağan etmeyi düşündüğümüz bu yapı bizlere bir ilham kaynağı oldu. Tüm çevrenin bir mezbele görüntüsü taşıdığı bölgede tek bir düzenli yapının varlığı nasıl bir gelişime öncülük edebilirdi? Acaba bu yapı tüm gelişmiş ülkelerde benzerlerini gördüğümüz bir araştırma enstitüsünün çekirdeği olabilir mi idi? Uzunca bir süre Araştırma Enstitülerini yalnızca üniversitelerin kurabileceği konusundaki tartışmalarla geçti. Daha sonra Suna ve İnan Kıraç'ın dirayetli tutumları sonucu, bu konuda yasal bir engel olmadığı kişi ve kurumlarında benzeri araştırma enstitüleri kurabileceğine karar verildi. Kilise'nin hemen arkasındaki iki katlı çöküntü halindeki bir ev satın alındı ve onunda yapımına başlandı. 1995 yılı Mayıs ayında ülkemizin ilk ve hâlâ tek araştırma enstitüsü hizmete açıldı; Suna ve İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü. Beş yıl sonra artık Çanakkale Seramikleri Müzesi olarak kullanılan Aya Yorgi Kilisesi ve aynı avluda bulunan Enstitü binası hizmet vermeye yetişemez hale geldi. Sokağın karşı tarafındaki iki bina daha satın alınarak, enstitü kitaplığının yenilenecek bu yapılara taşınmasına, boşalacak yapının ise geleneksel Antalya Evi olarak düzenlenmesine karar verildi." Genim, S. "Antalya Kaleiçi'nde Suna ve İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü", Tasarım, 154, İstanbul 2005, s. 56-58

B - PLAN

Doğu-batı yönde dikdörtgen planlı yapı tek neflidir. Yapının doğusunda apsis, batısında gynaecium bulunur (Çizim:11, 12) Yapı içten beşik tonozla, dıştan beşik çatı ile örtülüdür.

Doğu batı doğrultusunda yer alan naos tek mekanlıdır. Naosa giriş biri güney cephede eksenin batısında, ikisi kuzey cephede eksenin doğu ve batısında bulunan üç kapı ile sağlanmaktadır. Güney ve kuzey cephenin batısındaki kapılar simetrikdir. Dördüncü kapı kuzeybatıdaki merdivenle çıkılan gynaecium kapısıdır. Dört kapı da yarım daire kemerlidir.

Yapının güney duvarında alt seviyede biri kapının batısında, üçü doğusunda olmak üzere dört pencere yer alırken üst seviyede beş pencere bulunur. Aynı düzenleme simetrik olarak kuzey cephesinde tekrar edilmiştir (Foto. 30). Naosun batısında bu mekan içinde iki katlı bir düzenleme yer almaktadır (Foto. 31).

Naosun batısında üç pencere yer alırken doğusunda üst seviyede üç, alt seviyede bulunan tek pencere ise apsis nişinin merkezindedir. İçten dışa genişleyen tüm pencereler yarım daire kemerlidir (Foto. 25).

Yapının kuzeydoğu köşesinde yer alan ve dışarıdan çıkılan saat yönünde düzenlenmiş döner bir merdivenle kuzey güney yönde dikdörtgen planlı ikinci kat, gynaecium (kadınlar bölümü) bölümüdür (Foto. 23, 31, 32).

Naosun doğu duvarında apsisin solunda (kuzeyinde) kemerli bir niş yer alırken sağında ilkinden daha küçük ölçülerde ve günümüzde ahşap kapısı olan bir bölüm bulunmaktadır (Foto. 25).

Naos kuzey duvarının ekseninde bulunan ve naosa yarım yuvarlak balkon şeklinde taşınarak yapılmış ambona bulunmaktadır (Foto. 33). Ambona çıkış alt seviyedeki pencerelerin denizlik sövesi hizasından yukarıya doğru açılan kapıdan saatin aksi yönündeki döner merdivenle ulaşılmaktadır. Ambona çıkışın günümüzde olmayan ahşap bir merdivenle sağlandığını düşünmekteyiz.

Naos zemini günümüzde mermer ile kaplanmıştır. Naos örtüsü bağdadi teknikle yapılmış olup içten beşik tonoz dıştan beşik çatılıdır. Günümüzde bağdadi çitelerin üzeri sıvalıdır.

Tek mekanlı yapıda bema, naos zemin ile aynı düzeydedir. Kuzey-güney doğrultudaki bemanın güney duvarında kapaklı bölüm yer alırken kuzey duvarında yarım daire kemerli kapı bulunmaktadır.

Doğuda eksendeki apsis, içten yarım daireye yakın bir niş, dıştan düz duvardır. Apsis yarı yuvarlağının ekseninde bir pencere yer almaktadır.

Tek mekanlı yapının batısı iki kat olarak düzenlenmiş, alt kat naos ana mekanı ile paylaşılmış, ikinci kat *gyneaceuma* ayrılmıştır. *Gyneaceum* kuzey - güney doğrultuda dikdörtgendir. Duvarları sıvalı bu katın tabanı ahşap parkelidir (Foto. 31, 32). *Gyneaceum* batı duvarında üç, güney duvarında bir pencere yer alırken kuzey duvarında dışarıya çıkışı sağlayan kapı bulunmaktadır. Bu katın naosa bakan yönünde eksende yarım yuvarlak olarak naosa çıkıntılı ahşap korkuluk bulunmaktadır (Foto. 31, 32).

C - MALZEME - TEKNİK

Günümüzde tüm duvar ve tavanı sıvalı yapının *gyneaceum* korkuluklarında ve tabanında ahşap, zemini ile kapı pencere söve ve lentoları ile kitâbelerde mermer, gergilerde ve pencere şebekelerinde demir kullanılmış, örtü alaturka kiremit ile kaplanmıştır. Yapıya ait restorasyon öncesi fotoğraflardan duvarlarının kargir olduğunu, örtüde ahşap, kullanıldığını teşhis etmekteyiz (Foto. 32 - 36).

Kaba yonu taş ve tuğlanın kullanıldığı almaşık teknikle yapılan duvar örgüsü, bağdadi teknikle yapılmış ve tüm yapıyı örten beşik tonozlu örtüyü taşımaktadır. Mermer kitâbelerde figürler yüksek kabartma tekniği (Foto. 26-29) yazılar grafitti (Foto. 28, 29) tekniği ile yapılmıştır.

Yapının içinde, duvar ve tavan yüzeylerinde kalemişi tekniği kullanılmış; (Foto. 22 - 25, 30 - 32, 37) kapı ve pencere alınlıkları ile ambon malakârî ile süslenmiştir (Foto. 25, 33).

Ç - SÜSLEME

Yapının güney giriş kapısı ile kuzeydeki kapılardan batıdaki giriş kapısında yer alan mimari plastik süslemeler yapının dışındaki tek süslemelerdir (Foto. 26 - 29). Güneydeki mermer kapının yarım daire kemeri

üç kademeli olarak düzenlenmiştir (Foto. 26 - 29). Üst seviyede kemer yarım yuvarlağı profilli, alt kademede iç bükey düzenlenmişken en alt kademe yalın bırakılmıştır. Yatay yerleştirilmiş olan kemer üzengi yatağı profillidir. Bu kapının kemer alınlığı iki yandan üç basamak halinde profilli olarak içe doğru daralıp yükselerek ortadaki sivri kemerle sonlanmaktadır. Kapının kemer alınlığında yüksek kabartma tekniği ile üç figür düzenlemesi yer almaktadır. Üzengi taşının hemen üstünde yer alan figür Agios Georgios'un at üzerinde ejderhayı mızrağıyla öldürmesi, bu düzenlemenin her iki yanında ve daha alt seviyede simetrik olarak tekrarlanan iki melek figürü yer almaktadır. Her iki melek de bulut üzerinde dizlerinin üzerine oturmuş ellerindeki borazan üflemedirler¹¹⁷. Kuzeydeki kapı alınlığında ise Agios Georgios'un aynı sahnesinin çevresi melekler, hayat ağaçları ve üstte güneş betimi bulunmaktadır (Foto. 26, 27).

Güneydeki kapı düzenlemesi ile benzerlik gösteren kuzey kapıdaki mimari plastik düzenleme, kemer alınlığı süslemelerinde farklılık göstermektedir (Foto. 26, 27, 29). Bu kapının kemer alınlığı iki yandan iki basamak halinde profilli olarak içe doğru daralıp yükselerek ortada yarım daire kemerle sonlanmaktadır. Yüksek tutulmuş kemer ayakları ve yarım daire kemer açıklığının ortasında at üzerinde elindeki mızrağı ile ejderhayı öldüren Agios Georgios yer alırken çevresi cennet tasvirine ayrılmıştır. Bu tasvirde en üstte doğan güneş motifi yer alırken Agios Georgios'un her iki yanında ve daha aşağıda olmak üzere üçer figür bulunur. Bu figürlerin alt ve üstünde birer hayat ağacı motifi, ortalarında ise birer serafim¹¹⁸ melekleri bulunmaktadır. Bu düzenlemenin altındaki sahnede ise ortada iki kollu haç yer alırken haçın iki yanında borazan üfleyen kerubim¹¹⁹ melekleri yer alır. Her iki kerubim meleğin yanlarında ve daha alt seviyede birer melek¹²⁰ daha bulunmaktadır.

¹¹⁷ Bu düzenleme Matta 24:31'de "Kendisi güçlü bir borazan sesiyle meleklerini gönderecek. Melekler O'nun seçtiklerini göğün bir ucundan öbür ucuna dek, dünyanın dört bucağından toplayacaklar." şeklinde geçmektedir.

¹¹⁸ Serafim, Eski Ahit, İşaya 6; 1-8. Seraf kelimesi yakıcı, ateşli anlamına gelir. Bu varlıklar, Tanrının kutsallığını ve şöhretini ilan eden haberciler konumundadırlar (İşaya, 6:3). "Kral İşaya'nın öldüğü yıl Tanrı'yı yüce bir taht üzerinde gördüm. Ve etekleri mabedi dolduruyordu. Kendisinden yukarıda Seraflar duruyordu. Her birinin altı kanadı vardı. İki ile yüzünü örtüyor, ikisi ile arkalarını örtüyor ve ikisi ile uçuyorlardı. Ve biri öbürüne bağırıp diyordu : Orduların Rabbi kutsal kutsal kutsaldır. Yüceliği bütün dünyayı dolduruyor. Serafların sesinden kapı eşikleri sarsıldı, tapınak dumanla doldu." (İşaya 6:1-5). Ayrıca, Serafim/Serafin (Seafın çoğulu): Dionysios'un hiyerarşik sisteminde ve genel olarak Yahudi geleneğinde yüksek düzeyde melekler takımındadır. Serafimler Yüce Arş'in çevresinde bulunurlar ve sürekli "azizi, aziz, aziz" sözcüklerini tekrarlayan sevgi, ışık ve ateş melekleridir. 3.Enoch'a (Eski Ahit'in Apokrif metinlerinden, bakınız Pseudepigrafa) göre sayıları dünyanın dört rüzgarına denk düşecek şekilde dördttür. 2.Enoch'a göre Serafimler, dört yüzlü ve dört kanatlıdırlar (G.Davidson, 2009 : 317).

¹¹⁹ Kerubi kelimesi Akadca "Karubi" veya "Kuribu" kelimeleri ile ilişkilidir. "Dua eden ya da koruyan anlamındadır (G.Davidson, 2009 :199-200). Yarı insan, yarı hayvan görünümündeki

Yapının tavanı kuzey güney doğrultuda gri ve mavi konturlarla geniş panolar şeklinde düzenlenmiştir. Panoların ortası yer yer madalyonlarla süslenmiştir (Foto. 31).

Kerubimler, Mezmurlar'da uçan ve üstünde Tanrı'yı taşıyan bir varlık olarak tasvir edilir (Mezmurlar :18-10). Hezekil'in 10.bölümünün tamamında Kerubimler anlatılır ve bu varlıkların kutsal tahtın yükümlülüğünü üzerlerine aldıkları belirtilir. Her biri dört yüzlü ve dört kanatlı dört Kerubim'den bahsedilir (Hezekiel :10-14). Tekvin'de "Hayat Ağacı'nın yolunu korumak için Aden Bahçesi'nin şarkısına Kerubimleri ve her tarafa dönen kılıcın alevini koydu." İfadesi yer alır (Tekvin:3-24; I.Samuel :4:4). Ayrıca Kerubimlere "mabet ikonografisinde de rastlanır (Çıkış :25-18; I.Krallar :6-23).

¹²⁰ Melekler ve melek tasvirleri için bakınız G.Pehlivan, 2005.

KATALOG NO : 3

ADI : Isparta İsoıya Karamanlı Kilisesi (Eisodia Tis Panagias Karamanlı
Kilisesi)

YERİ : Isparta merkez Doğancı Mahallesi 214. Sk. Numara : 6'dadır.

LEVHA NO : Harita : 3, çizim : 16 - 20, foto.38 - 50

İNCELEME TARİHİ : Nisan 2016, Kasım 2017

KİTÂBE : Isparta Müzesi'nin 2.15.2003 numaralı envanterine kayıtlı olan ve büyük harflerle yazılmış Karamanlıca mermer kitâbe 12 satırdır (Foto. 38).

Kitâbenin metni

ΠΟΥ ΣΕΡΥΦ ΕΙΣΟΔΙΑ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΗ ΕΒΒΕΛΑ
ΑΛΛΑΧΟΥ ΑΖΙΜΟΥΣ ΣΑΝΗΓΓ ΣΑΝ?Ε ΒΑΛΙΤΕΤΟΥΛΛΑΧΗΓΓ
ΚΕΡΕΜΙ ΙΝΑΓΙΕΤΛΕΡΙΓΙΛΕ ΠΑΤΗΣΑΧΗΜΗΖ ΣΕΒΚΕΤΛΟΥ
ΑΠΤΟΥΑ ΜΕΤΖΙΤ ΕΦΕΝΤΙΜΙΖΙΓΓ ΕΓΙΑΜΗ ΤΕΒΛΕΤΛΕΡΙΝΤΕ
ΒΕ ΑΡΧΙΕΡΕΑΣΗΜΙΖ ΚΥΡΙΟΣ ΚΥΡ ΜΕΛΕΤΙΟΣ ΕΦΕΝΤΙΜΙΖΙΓΓ
ΒΑΚΤΗΝΤΑ ΤΖΟΥΜΛΕ ΟΡΟΟΔΟΖΟΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΛΑΡΗΓΓ
ΙΜΤΑΤ ΒΕ ΓΑΙΡΕΤΛΕΡΙ ΙΛΕ 1857 ΜΑΙΟΥ 5 ΤΑΡΙΧΙΝΤΕ
ΜΙΓΙΣΛΙ ΧΑΤΖΗ ΝΙΚΟΛΑ ΒΕ ΡΟΔΟΣΛΟΥ ΑΝΔΡΕΑΣ ΣΟΥΛΗΝΑΣ
ΟΥΣΤΑΛΛΑΡΤΑΝ ΤΕΜΕΛΙ ΚΟΝΟΥΛΟΥΠΙ 1858 ΜΑΙΟΥ 20 ΤΑΡΙΧΙ
ΜΕΡΧΟΥΜ ΧΑΤΖΗ ΝΙΚΟΛΑ ΟΥΣΤΑ ΒΕΦΑΤ ΕΤΤΙΚΤΕ
1860 ΣΕΝΕΣΙ ΙΤΖΙΝΤΕ ΑΝΔΡΕΑ ΟΥΣΤΑΤΑΝ ΧΗΤΑΜ
ΠΟΥΛΜΟΥΣΤΟΥΡ

Transkripsiyonu

BU ŞERİF EİSODYA TİS PANAGİAS EKKLİSİASI EVVELA
ALLAHU AZİMÜŐ ÇANIN SAN?E VALİDETULLAHIN
KEREMİ İNAYETLERİYİLE PATİŐAHİMİZ ŐEVKETLÜ
ABTÜL MECİT EFENTİMİZİN EYİAMI TEVLETLERİNTE
VE ARHIEREASİMİZ KİRİOS KİR MELETİOS EFENTİMİZİN
VAKTINTA TZOUMLE OROODOXOS HRİSTIANLARHN
İMTAT VE GAİRETLERİ İLE 1857 MAİOU 5 TARİHİNTE
MİGİSLİ HATZİ NİKOLA VE RODOSLOU ANDREAS SOULİNAS
OUSTALARTAN TEMELİ KONOULOUP 1858 MAİOU 20 TARİHİ
MERHOUM HATZİ NİKOLA OUSTA VEFAT ETTİKTE
1860 SENESİ İTZİNTE ANDREA OUSTATAN HITAM
POULMOUSTOUR.

Transliterasyonu

BU KUTSAL MERYEMİN MABEDE TAKDİMİ KİLİSESİ ÖNCELİKLE
ŞANI YÜCE ALLAHIN SAN?E TANRIANASININ
CÖMERT LÜTUFLARI İLE PADİŐAHİMİZ YÜCE
ABDÜL MECİD EFENDİMİZİN GÜNÜ DEVLETLERİNDE
VE BAŐPATRİĞİMİZ KİRİOS (SAYIN) MELETİOS EFENDİMİZİN
VAKTİNDE TÜM OR(T)ODOKS HİRİSTİYANLARIN
YARDIM VE GAYRETLERİ İLE 5 MAYIS 1857 TARİHİNDE
MİGİSLİ HACI NİKOLA VE RODOSLU ANDREAS SULİNAS
USTALAR TARAFINDAN TEMELİ ATILIP 20 MAYIS 1858 TARİHİ
MERHUM HACI NİKOLA USTA VEFAT ETTİĞİNDE

1860 SENESİ İÇİNDE ANDREA USTA TARAFINDAN

BİTİRİLMİŞTİR

İNŞA TARİHİ : 1857 - 1860

ONARIM TARİHİ : 1889 tarihli fotoğrafta yapının apsis çatısı üzerine inşa edildiği görülen saat kulesinin ne zaman kaldırıldığı belirlenememiştir (Foto.40, 41). Kilise 1993 yılında restorasyon kapsamına alınmış, Turizm Bakanlığı'ndan sağlanan ödenekle 1998 yılında çevre düzenlemesi yapılmıştır.

TESCİL TARİHİ : 22.12.1975 / 8821

YAYINLAR :

A) Seyahatname :

Cuinet Isparta Sancağı'nda 37 cami, 23 medrese, 6 tekke ve 1 mevlevihane ile 1 kütüphane, 8 Grek kilisesi, 1 Ermeni kilisesi, 374 çeşme, 6 Türk hamamı ve 7 han olduğunun tesbitini yapmaktadır ¹²¹

B) Bilimsel Araştırmalar :

1889 tarihli "Kamusu'l - A'lam" adlı eserinde Şemsettin Sami, Isparta'dan şöyle bahsetmektedir: "...Ahalisi 17000 raddelerinde olup yalnız 4500 kadar Hıristiyan ve kunsuru kamilen İslâm'dır. Hıristiyanları dâhil Türkçe lisanıyla mütekellemdirler. Derun-ı şehirde yedisi minareli yedisi minaresiz olarak; 4 cami-i şerif, 64 mescit, 8 medrese, 377 cildi havi bir kütüphane, 8 Rum ve Ermeni kilisesi, 1 rüşdiye, 30 İslâm ve Hıristiyan sıbyan mektebi, 6 hamam, 7 han, 60 dükkân ve mağazayı havi bedesten, 6 kiremithane, 1 hükümet konağı ve 1 kışla mevcuttur..."¹²².

Isparta İl Özel İdaresi Müdürlüğü'nün hazırladığı "Isparta (1880 - 1980)", adlı fotoğraf albümü çalışmasında kilisenin 1889 yılına ait bir fotoğrafı bulunmaktadır ¹²³

"Isparta Aya Yorgi (Aya Isothya) Kilisesi Sanat Tarihi Raporu" adlı çalışmada¹²⁴ Akpolat yapıyla ilgili genel bilgilere yer verilmiştir.

¹²¹ V. Cuinet, 1892 : 852.

¹²² S. Sami , Kamus-ül Âlam, 6 cilt, 1889-1898

¹²³ Isparta, 2001.

¹²⁴ S. M. Akpolat, 2009.

Isparta İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün hazırladığı "Isparta Kültür Envanteri" adlı çalışmada tescil fişinde yer verilen yapı hakkında kısa bilgiler yer almaktadır ¹²⁵.

"Isparta Aya Yorgi Kilisesi'nde Korumaya Yönelik Arkeometrik Çalışmalar" adlı yayında yapının inşa malzemesinin analizlerine yer verilmektedir ¹²⁶.

Böcüzade'nin "Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi" adlı 1898'de başlayıp 1909'da bitirdiği çalışması 1983 yılında basılabilmıştır. Böcüzade, Rumlara mahsus on adet kiliseden en eskisi olan Temel Mahallesi'ndeki Aya Nikola Kilisesi'nin 1650 tarihli, Çavuş Mahallesi'ndeki "Hızır İlyas namı" Aya Yorgi Kilisesi'nin 1794 senesinde bir kemer üzerine kargir yapıldığını belirtmektedir. Böcüzade, III. Selim devrinde (1789-1807) gayrimüslimlere : "...mabedlerinin inşaatına ruhsat ve irade istihsali yolunda müşkülât ve mesarifata düçar olmakta bulduklarından bahisle hukuk-ı tabiiyetlerini hıyaneten her mahalde Rum tebaanın muhtaç oldukları mabedlerinin tarifâtı dairesinde ölçüsüne tevfikân hükümet-i mahalliyenin ruhsatlarıyla yapılarak ilâm ve evrakının canib-i Babıali'ye arz ve takdimini ferman buyurmaları üzerine Emre ve Kemer Mahalleleri kiliselerinin de eski temelleri esası ittihaz edilip tevsian nim kargir olarak inşaatına başlanmış ve 1794 tarih-i miladisinde hitâm bulmuş ise de mürur-ı zamanla Emre Mahallesi Kilisesi müşerref harap olduğundan şimdi yeni binası 1868 senesi başlanılarak yetmiş beş senesi tarih-i miladisinde hitâm-pezir olmuş ve kilisenin semt-i kible duvarlarının dış tarafına ebniyenin kalfası İzmirli Liferi tarafından bir mil tutturulup gölgesinden tayin-i evkat eder bir saat yapılmış ve bizim irtifa-ı tahtaları hesabına benzer bir hesapla vakt-ı zeval ve evkat-ı sahiha tayin olunmakta ve elyevm mevcut ve müstamel bulunmaktadır. Fakat mart ve eylül sıralarında suret-i sahihada tayin-i evkat edebiliyorsa da mevasim-i sairede o kadar dürüst tayin-i vakit kabil olamamakta olduğunu hikaye ederler... Yine Çavuş Mahallesinde Yokuşbaşı mevkiindeki yeni kilise 1273 (1857) tarih-i hicrisine tesadüf eden 1856 tarihinde kargir olarak inşa olunmaya başlanıp 1865 tarihinde hitâm bulmuş ve bu da Hazreti Meryem Aleyhesselâm'a nispeten Meryem Ana Kilisesi namıyla tevsim edilmiştir..." ¹²⁷.

Böcüzade'nin bu anlatımlarından ve araştırmalarımızdan çıkardığımız sonuca göre bugüne kadar yapılan çalışmalarda Isparta İsoya Karamanlı

¹²⁵ Isparta, 2009 : 181.

¹²⁶ A. Akyol- Y. K. Kadioğlu-B. Eskici, 2010 : 101-116.

¹²⁷ S. S. Böcüzade, 2012 : 136 – 139.

Kilisesi ile ilgili iki temel karmaşa söz konusudur. Bunlardan biri yapının adı üzerindeki farklı görüşler, ikincisi inşa tarihi ile ilgilidir. Aslında her ikisi de iç içe geçirilerek karışıklığa düşülmüştür. Öncelikle yapının ; ‘*Isparta Aya Yorgi Kilisesi, Aya İshotya (Aya Yorgi) Kilisesi , Hagia Eisodia (Meryem’in Doğuşu) Kilisesi* ’ adlarına baktığımızda yapının kitâbesinden “Meryem’in Mabede Takdimi”ne adandığını, Isparta kiliseleri ve yapı ile ilgili en eski ve kapsamlı çalışma olan Böcüzade’de de “Meryem Ana Kilisesi” olarak geçmesi bize göre yapının “Isparta Eisodia Tis Panagia Karamanlı Kilisesi” olarak adlandırılmasının yerinde olacağı kanısını uyandırmıştır. Yapının 1889 yılına ait fotoğrafında ana apsis çatısı üzerine yerleştirilen ve yüksekliği ile ana nef çatısını geçen saat kulesi görülmektedir (Foto. 40 - 42). Böcüzade, 1868 yılında yapılmış Emre Mahallesi Kilisesi’nin “*kıblesine*” (apsisine – doğusuna) İzmir’den getirilerek yerleştirilen saat kulesinden bahsederken kanımızca kiliseleri karıştırmış olmalıdır. Nitekim bu fotoğraftaki notta ; ‘*Aya İshotya (Aya Yorgi Kilisesi) (Yokuşbaşı Kilisesi)*’ ibaresi yer almaktadır. Oysa Emre Mahallesi Kilisesi’nin 1889 ve 1921 yıllarına ait fotoğraflarında saat kulesi yoktur. Oysa saat kulesinin görüldüğü 1889 yılına ait fotoğraftaki kilise, Eisodia Tis Panagia Karamanlı Kilisesi’nin saat kulesi hariç tüm özelliklerini taşımaktadır. Böcüzade yapıların inşa tarihlerini verirken kitâbelerden bahsetmemektedir. Fakat en yakın tarihi, eserinde iki kez tekrarladığı “ Çavuş Mh. Yokuşbaşı mevkiinde Yeni Kilise (Meryem Ana Kilisesi olarak adlandırmaktadır.) inşa başlangıcı : hicri 1273, miladi 1856 (1857 olmalı), bitiş : 1865” ile yapının kitâbesiyle kısmen uyumlu bu bilgiyi verirken kitâbeyi görmüş olabileceğini düşünmekteyiz. Yapının yeri olarak Böcüzade’nin verdiği Çavuş Mahallesinin doğru olduğunu, ancak bu mahallenin 1944 yılında Turan Mahallesine dahil edildiği, Turan Mahallesinin ise günümüzde yapının olduğu Doğancı Mahallesi ile kesişen yerde olması ile açıklayabiliriz. Nitekim bazı yayın ve sitelerde yapı her iki mahallede de gösterilmektedir. Böylece yapının adının “Eisodia Tis Panagia Karamanlı Kilisesi”, inşa tarihinin 1860 olduğunu ileri sürmek doğru olacaktır.

“*Isparta’da Kentsel Koruma*” adlı çalışmanın “*Kiliseler*” başlığında Isparta’da mevcut iki kilisenin ikisinin de koruma altına alınmış eserler içerisinde bulunduğu, bunlardan Doğancı Mahallesindeki Aya Yorgi Kilisesi’nin 1857 - 1860 yıllarında yapıldığını harap görünümde olan kilisenin çatısının bir bölümünün restore edildiğini, 1975 yılında tescil edildiğini, ayrıca

yapı malzemesi hakkında bilgi vererek, onarımının tamamlanması halinde yeni işlevi ile ilgili öneriler sunmaktadır ¹²⁸.

“Isparta’da Geç Dönem Hıristiyan Kiliseleri” adlı Yüksek Lisans tezinde yapı, ‘*Hagia Eisodia (Meryem’in Doğuşu) Kilisesi*’ olarak adlandırılmış, yapının tarihçesi, kitâbesi, banisi, geçirdiği onarımlar ve yapının incelenmesi başlıklarında tanıtımına yer verilmiştir ¹²⁹.

Aydın’ın “*Tarihi Yapıların Yeniden İşlevlendirilmesi: Isparta Aya İshotya (Yorgi) Kilisesi’nin Gül Müzesi’ne Dönüşümü*” başlıklı çalışmasında yapı tanıtılırken yapıya verilecek yeni işlev irdelenmektedir ¹³⁰.

MİMARİ TASVİR

A - KONUM

Yörede “*İsotya Kilisesi*” olarak bilinen yapı Isparta merkez Doğancı Mahallesi 214. Sk. Nu : 6’da yer almaktadır (Harita 3). Isparta Müzesi’nde bulunan Karamanlıca kitâbesinden yapının 5 Mayıs 1857 yılında başlayan inşaaasının 1860’da Andrea Usta tarafından bitirildiği anlaşılmaktadır (Foto. 38).

Geniş bir avlunun içinde yer alan yapının bakımsızlık, doğal ve insan kaynaklı nedenlerden dolayı narteks ve *gyneaceumun* örtülerinin tamamı, çan kulesinin örtüsü ise kısmen yıkılmış, zemin kaplamaları tahrip olmuştur. Isparta Müzesi’ndeki çan kulesi 1903 tarihlidir (Foto.43, 45, 48). Yapının naos ve apsis örtüleri güncel malzemelerle yenilenmiş, içte sıvaları büyük oranda tahrip olmuştur. Naosun kapı ve pencereleri üzerinde yer yer form kaybı da olsa malakari süslemeler görülebilmektedir.

B - PLAN

Geniş bir avlu içinde yer alan yapı doğu-batı yönünde üç nefli bazilika planlıdır. Doğu -batı yönde beşer sütunla üç nefe ayrılan yapının orta nefi diğerlerinden yüksektir. Yapının doğusunda beş cepheli apsis, batısında kuzey-güney yönde dikdörtgen planlı narteks yer almaktadır (Çizim : 16).

¹²⁸ S.Sargın, 2009 : 267 – 268.

¹²⁹ M.H.Çimen, 2017 : 155-168

¹³⁰ A.Aydın 2018 : 63-75.

Narteksin eksenine bitişik ve batıya taşkın olarak inşa edilmiş olan çan kulesi, kuzey ve güneyden çıkılan iki ayrı merdiven sahanlığının üzerinde baldaken tarzında ve iki katlıdır (Çizim :17). Batı, kuzey ve güney cephelerinde birer girişi bulunan yapının kuzey cephesinde ve eksenin batısında yer alan kapı, iki sütunlu ve portik girişlidir (Çizim 17, 19, 20, foto.45, 47, 48). Yapı içten çapraz tonozla, dıştan iki kademeli fenerli çatı ile örtülüdür. Her kademede yer alan altışardan on iki üçgen alınlığın içindeki (clerestory) pencerelerden alt seviyedekiler dikine oval, üsttekiler sivri kemerlidir. Aynı düzenleme kuzey ve güney cephelerde simetriktir.

Doğu-batı doğrultusunda yer alan naos, iki sıra halindeki beşer sütunla üç nefe ayrılmıştır. Naosa giriş batıda eksenindeki ana giriş ile kuzey ve güney cephelerde eksenin batısındaki toplam üç kapı ile sağlanmaktadır. Üç kapı da yarım daire kemerlidir (Foto. 45, 47, 48).

Naosun kuzey ve güney duvarında biri kapının batısında, üçü doğusunda olmak üzere dördü, naosun batı duvarında ana kapının iki yanında birer pencere yer almaktadır (Çizim 16, foto.47, 48, 50). Pencereler içten yarım daire kemerli, dıştan dikdörtgen olup üzerleri sağır üçgen alınlıklıdır. Naosun kuzey ve güney neflerinin doğu duvarlarının eksenlerinde üst seviyede birer dikine oval pencere yer almaktadır. Ana nefin doğu duvarının üst seviyesinde ise eksenindeki dikdörtgen pencerenin iki yanında birer damla formlu pencere bulunur.

Yapının batı duvarının eksenindeki çan kulesinin iki yönündeki merdivenle çıkılan sahanlıktan doğuya açılan kapı ile gynaeciuma geçiş sağlanmaktadır (Foto. 45).

Naosun doğusunda yer alan bemanın kuzey ve güney duvarlarının eksenlerinde birer niş yer almaktadır. (Çizim. 16, 19, 20).

Naosu üç nefe ayıran sütunlardan kuzeydeki sütun dizisinin batıdan ikinci sıradaki sütuna eklenmiş fakat merdiveni günümüze gelememiş ambon bulunmaktadır (Çizim.16, Foto. 46).

Doğuda eksenindeki apsis içten yarım yuvarlak, dıştan beş cephelidir. Apsisin eksenindeki pencerenin iki yanında birer pencere daha yer almaktadır.

Yapının iki kat olarak düzenlenmiş batısında altta narteks, üstte *gynaecium* bulunur (Foto. 49). Kuzey-güney yönde dikdörtgen narteksin batısında eksenindeki ana girişin iki yanında naosa açılan birer dikdörtgen

pencere bulunur. Narteksin kuzey ve güneyinde birer, batısında eksendeki daha büyük olmak üzere üç sivri kemerli revak düzenlemesi bulunmaktadır. Batıda yer alan eksendeki kemer dışı taşkın olup, bu taşkın bölüm iki yönden 12 basamakla çıkılan iki katlı çan kulesini taşımaktadır (Foto. 45, 48). Narteksin örtüsü büyük oranda yıkılmıştır.

Tabanı yıkılmış olan *gyneaceum* kuzey-güney doğrultuda dikdörtgendir. *Gyneaceum* batı duvarının ekseninde giriş kapısı, kapının iki yanında birer dikdörtgen, üstünde ise dikine oval pencere bulunur. Kuzey ve güney duvarının ekseninde dikine bir pencere yer almaktadır (Foto. 47, 48).

Naos zemini tahrip edildiğinden günümüzde toprak düzlemlidir. Sıvaları dökülmüş naosun örtüsü içten çapraz tonoz, dıştan fener çatılıdır.

C - MALZEME - TEKNİK

Yapının beden duvarları ve çatısı yerel küfeki taşıyla, pencere lento ve söveleri ile bunların üstündeki üçgen alınlıklar kalker (kireç taşı), kapı lento ve söveleri ile kitâbesi mermer, kilisenin çanı pirinçtendir (Foto. 43 - 45, 48). Yapının naos kapı ve pencere alınlıklarındaki süslemeler alçı, pencere şebekeleri ve sütun başlıkları arasında yer alan gergi çubukları demir, kalıntılardan anlaşıldığı kadarıyla da narteks örtüsü ahşaptır. Naos, apsis ve *gyneaceum*un çatısı alaturka kiremit, kuzey portik girişin kubbesi saç örtülüdür.

Yapıda beden duvarları, örtüsü ve sütunları düzgün kesme taşla inşa edilmiş, örtü sisteminde düzgün kesme taşlarda bindirme tekniği kullanılmıştır. Naosu güney neflerden ayıran sütunlardan batıdan ikinci sıradaki monoblok, diğerleri parçalı sütunludur. Yapıda örtü sistemi naosta çapraz tonoz, apsisde yarım kubbe, kuzey cephedeki portik giriş ise kubbeli olarak inşa edilmiştir.

Ç - SÜSLEME

Yapının cephelerinde mimari plastik süsleme alt seviye saçaklarında kademeli profillerle sağlanırken, narteks batı pencereleri hariç, naosun tüm pencerelerinin üçgen alınlıklarında profilli düzenleme görülmektedir. Kuzey

portik girişin serbest sütun başlıklarının dört köşesinde yer alan volütler (koç boynuzu) dışında yapıdaki tüm sütun başlıkları yalındır (Foto 46, 47, 49).

Yapıda naos duvarlarında kemerleri taşıyan yalın başlıkların olduğu sütunceler bulunmaktadır. Benzer örnek narteks batı duvarlarında simetrik dört sütunce ile tekrarlanmıştır.

İç mekanda yapının sıvaları büyük oranda döküldüğü için varsa da resim programı izlenememektedir. Fakat kapı ve pencere alınlıklarında günümüze kadar gelebilmiş malakari - kalemişi süslemeler bulunmaktadır. Kalemişleri sütuncelerin başlıkları hizasından başlayarak duvarla birleştiği bölümlerden mavi bir kuşak halinde aşağı inerek kapı ve pencereleri pano içine almaktadır. Bu panoların üstünde ve eksende madalyon motifi yer almaktadır. Panoların içindeki malakari süslemeler pencere ve kapılarda farklılık gösterir. Kapı alınlıklarında üstte madalyon, altta madalyon etrafında ve aşağıya pencerenin iki yanından sarkan çiçekli barok motifler (Tepede, merkezde yer alan çiçek motifinden iki yana sarkan kıvrım dal üzeri yapraklar.) yer almaktadır. Pencere alınlıklarında ise iki madalyon yerine tek madalyon bulunmakta, diğer düzenlemeler ortaktır (Foto. 46, 49, 50). Madalyon düzenlemeleri narteks kemer alınlıklarında da bulunmaktadır. Ana nef ile kuzey nefi ayıran sütun dizilerinden batıdan ikinci sıradaki sütunun üzereinde taş malzeme ile inşa edilmiş kademeli olarak dışa taşkın ve profilli ambon bulunmaktadır. Ambona ulaşımı sağlayan merdiven günümüze ulaşmamıştır.

KATALOG NO : 4

ADI : İstanbul Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesi

LEVHA NO : Harita : 4, çizimler: 21,22, foto: 51 - 69

YERİ : İstanbul Fatih-Samatya, İmrahor İlyas Bey Caddesi Numara : 57-59'dadır.

İNCELEME TARİHİ : 20, 21 Temmuz 2017, 10 Eylül 2017.

KİTABE : Yapıda altı Yunanca kitâbe bulunmaktadır (Foto.51-54). Bu kitâbelerden narteks güney girişinin doğusunda yer alan yirmi satırlık kitâbenin 19. ve 20.satırında “...1963’te yapıldı ve ona Karamanlı dendi...” vurgusu yer almaktadır (Foto. 51). Biz de bir çok yayında yer verilen yapının kitâbelerinden sadece Karamanlılara ait olduğuna dair vurgunun yer aldığı kitâbeyi buraya almayı uygun görmekteyiz.

Kitâbenin metni

ΘΡΥΛΛΕΙΣΘΑΙ ΧΡΕΩΝ ΜΟΝΑΣΜΟΝ ΤΟΝ ΣΤΟΥΔΙΟΥ
ἘΚ ΒΥΖΑΝΤΟΣ ΓΑΪΗΣ ΑΥΓΑΣΑΝΤΑ ΤΟ ΣΥΜΠΛΗΡ.
ῬΩΜΕΝΟΝ ἌΓΧΙΣΤΑ ΤΟΥΤΟΝ ἸΩΑΝΝΗ ΧΡΙΣΤΟΥ ΜΕΓΑΛΑ ΘΕΡΑΠΟΝΤΙ
ΦΛΕΙΝΑΚΤΙΝ ΟΒΟΛΟΝ ΣΤΟΥΔΙΟΣ ἈΓΛΑΟΝ ΟΙΚΟΝ ΕΔΕΙΜΑΤΟ
ἌΡΡΗΤΑ ΜΥΟΥΜΕΝΟΣ ΚΑΡΠΙΑΛΙΝΩΣ ΔΕ ΤΩΝ ΚΑΜΕΝ ΕΥΡΕΤΟ
ΝῆΨΕ ΤΕ ΦΡΕΝΑΣ ΜΙΣΘΟΝ ἘΛΩΝ ΥΠΆΤΗ Ἰ ΔΑ ΡΑΒΔΟΝ.
ἩΜΑΡ ΣΚΟΤΙΟΝ ἨΛΥΘΕ, ΚΤΑΝΤΟΡΕΣ ΠΕΡΣΟΝ ΠΟΛΙΝ
ΣΒΕΣΣΕ ΤΡΙΦΕΓΓΕΣ ΜΗΝΗΣ ἈΧΛΥΣ ΛΥΘΡΟΣΤΥΣ.
ΣΕΠΤΩΝ ἈΝΑΚΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ ΒΑΣΙΛΙΔΟΣ
ΘΕΔΑΜΗΤΟΣ ΤΕΤΥΚΤΑΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΩ ἘΛΕΝΗ
ῬΕΣ ἈΕΙ ΜΙΜΝΗΣΚΕΙΝ ΟΥ ΠΕΡ ΚΕΚΤΗΝΤΑΙ ΚΛΕΟΥΣ
᾿ΟΝΤΗΡΕΙ ΧΡΙΣΤΕ ἈΠΟΝΤΩΝ ἘΝ ΚΛΥΔΩΣΙΝ ΑΙΩΝΩΝ
ΦΛΕΚΤΑΛΕΞΙΦΛΟΓΟΝ. ΔΗΜΟΣ ΔΕ ΚΑΛΕΣ ΕΠΕΡΓΟΝ
ΑΔΑΜΑΝΤΙΔΗΝ, ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΑΔΗΝ, ΣΙΣΚΟΠΟΥΛΟΝ, ΤΡΕΙΣΓΕΩΡΓΙΟΥΣ
ΝΙΚΟΛΑ ῬΑΡΑΠΟΓΛΟΥΝ. ΑΛΕΞ. ΚΡΑΣΣΟΠΟΥΛΟΝ, ΡΑΛΛ ΑΣΛΑΝΙΔΗΝ
ῬΕΝ ΟΙΣ ΧΡΙΣΤ. ΖΑΦΕΙΡΟΓΛΟΥ ΣΤΕΦΑΝ. ΒΟΥΔΟΥΡΟΓΛΟΥ, ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΗΝ ΛΕΩΝ.
ἸΩΑΝΝ. ΝΕΒΡΙΔΟΥ ΔΕΗΣΕΣΙΝ ΑἰΔΕΣΤΟΥ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ.
ΔΙΣΔΕΚΑΤΟΥ ΑἰΩΝΟΣ ἘΞΗΚΟΣΤῶ ΤΡΙΤΑΙΩ
ῬΗΓΕΡΤΑΙ ΚΑΡΑΜΑΝΙΑΣ ΛΕΧΘΕΙΣ. ΝΑΟΣ ἘΝ ΨΑΜΜΑΘΩ
ΣΕΛΑΣΦΟΡΩΝ ΚΛΕΕΣ ΦΩΣ ΤΕΘΕΝΤΟΣ ἘΝ ΤΑΦΩ.

Transliterasyonu

Bizans topraklarından evreni aydınlatmış olan

Studios'un orada inzivaya çekilmesiyle

ünlü olsa gerek. Çok yakınlarımızda

ışık selleri fişkirtanı görüyoruz.

Sırlara erdiğinde düşünceni arındır.

Bu güzel evi İsa'nın büyük hizmetçisi

İoannes için Studios inşa etti.

Çok hızlı bir şekilde de Hypatos

arsasını alarak yaptıklarının karşılığını

aldı. Bir kara gün geldi, caniler şehri yaktı.

Buz gibi bulanık sis sondür ayın

parlak ışığını. ...**1963'te yapıldı ve ona Karamanlı dendi...**

Çev: İ. Kuçuradi

İNŞA TARİHİ: Kilisede var olan kitâbelerden en eski tarih 1496 olarak verilmektedir (Foto.53). Diğer kitâbeler sırasıyla 1803, 1805 yılında yeniden inşa edildiğini, Patrik Konstantios (1830-1834) zamanı 20 Eylül 1833 tarihinde restore edildiğini, iki kitâbede ise 1963 yılında yenilendiği anlaşılmaktadır. Günümüze gelen yapının, 1903'te çan kulesinin, 1963 yılında da temelinden inşa edildiği anlaşılmaktadır¹³¹ (Foto. 51,54).

ONARIM TARİHİ : Yapının narteks güney cephesi eksenindeki kapıda yer alan kitâbeden Patrik Konstantios (1830-1834) dönemi 20 Eylül 1833 tarihinde restore edildiğini (Foto.52) ve batıda naosa açılan ana giriş kapısı ile narteks güney giriş kapısının doğusundaki kitâbelerine göre 1963 yılında yenilendiği anlaşılmaktadır (Foto.51,54). Günümüzdeki yapı 1963 yılında inşa edilmiştir.

TESCİL TARİHİ : 30 Temmuz 1991 / 1159

¹³¹ Yapının Yunanca kitabeleri için bakınız Zafer KARACA, *İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri*, Yapı Kredi Yayınları İstanbul, 1995.

YAYINLAR

A) Seyahatname

İstanbul'u 1553'de ziyaret eden Dernschwam, Karamanlılar'ın yaşadığı ve eskiden güzel bir kilise ile manastırın bulunduğu bu yerde inşa edilmiş küçük bir kilisenin, artık harap durumda olduğunu belirtmektedir. Dernschwam, kilisede bulunan insan boyunda tablolar arasında, Konstantin ve Helena'nın antik kıyafetli ve üzerinde adları yazılı resimlerinin de bulunduğunu ifade ederek, kiliseye bitişik yemek salonunda, İsa'nın Son Akşam Yemeği'ni tasvir eden bir ikonanın yer aldığını belirtmektedir ¹³².

B) Bilimsel Araştırmalar

Petrides, İstanbul'un fethinden sonra, XV. yüzyılın ikinci yarısında Karaman'dan gelen Ortodoks Rumları bu semte yerleştiren II. Mehmet, onların yıkıntılar üzerinde yeniden kilise inşa etmelerine izin verdiğini belirtmektedir¹³³.

Yapının Karamanlı kilisesi olarak adlandırılmasına ilk olarak Tryphon'un Listesi'nde rastlamaktayız. İstanbul'un fethinden 150 yıl sonra düzenlenen ve Rus Çarı İvan Vasiliyeviç'in (1534-1584) İstanbul'daki Ortodoks kiliselerinin tespit edilerek para yardımında bulunmak isteğiyle gönderdiği Rus din adamı Tryphon Karabeinikov'un 1583'te hazırladığı ve 1888'de Petrograd'da yayınlanan¹³⁴ bu listede yer alan 48 kilisenin 45. sırasında günümüzdeki adı Samatya Hagios Konstantinos ve Helena Kilisesi olan yapı "Konstantinos Eleni Karaman Makaleta" olarak adlandırılmış.

Kilise,1583 tarihinde Tryphon listesinde "*Karaman Mahallesi, Konstantinos Elenis*" olarak, 1604 tarihinde Paterakis ve 1669 tarihli Thomas Smith listelerinde "Karamania, Hagios Konstantinos" olarak yer almaktadır¹³⁵.

1604'de Antonios Paterakis 55 kiliseyi kapsayan bir liste hazırlıyor (Atinalı, kiliselerin bulunduğu mahalleleri ithaflarıyla birlikte ayrıntılı belirtiyor. İlk 37'si surların içinde, 8'i köylerde, 10'u Galata'da). Paterakis'in listesinde 31. sırada aynı yapı "*Hagios Konstantinos Karamanias*" olarak

¹³² H. Derschwam, 1987 : 78.

¹³³ S. Petrides,1901 : 46 - 48.

¹³⁴ P. A. Krameus, 1904 : 119.

¹³⁵ P. A. Krameus 1904 : 120-129.

geçmektedir (Paterakis Listesi'ni içeren elyazması İskenderiye Ortodoks Patrikhanesi Kütüphanesi'nde 390 nolu kodekste yer almaktadır.)¹³⁶.

1669'da Thomas Shimith tarafından düzenlenen İstanbul Kiliseleri'nin listesindeki 32 kilisenin 26'sı İstanbul, 6'sı Galata'da numaranlanmıştır (1678'de Londra'da basılan De Graecae ecclesiae hoelierno statü epistola adlı eserinde yayınlanmış, ikinci baskısı 1698'de yapılmış¹³⁷. Bu listede yapı "*Hagios Konstantinos Karamania*" olarak geçmektedir.

Fresne, Du Cange¹³⁸ tarafından yayınlanan listede 14. Sırada yapı "*Hagios Konstantinos de Caramanio*" adıyla tanıtılmış¹³⁹. İnciciyan göre XVIII. yüzyılın sonunda Balatlı S.Hovannesyanyan'ın kiliseyi "*Karamanlılar Mahallesinde Ayios Konstantianos*" olarak tanımlamaktadır¹⁴⁰.

XVII. yüzyılın ikinci yarısında Samatya ve çevresinde Karamanlıların yaşadığını belirten Kömürciyan, Samatya'daki Hagios Konstantinos Karamanlı Kilisesi'nin yerini Yenikapı ve Narlıkapı arasında gösterir. Kömürciyan, yapının 1689 yılında kendi kendine tutuşarak yandığını ve kilisede onarım yapabilmek için para sıkıntısı çekildiğini açıklamaktadır¹⁴¹.

Kilise ile ilgili Kömürciyan'ın verdiği bilgilere açıklık getiren H. D. Andreasyan; "*Samatya'daki Hagios Konstantinos Kilisesi'nin Karamanlı cemaatine ait olduğunu, onların adıyla anıldığını ve kilisenin tarihi öneminin bulunduğunu*" belirtmektedir¹⁴².

Karaca ise çalışmasında Samatya'daki Hagios Konstantinos Kilisesi, Türkçe konuşan ve Yunan alfabesi kullanan Ortodoks "*Karamanlıların Kilisesi*" olarak bilinmektedir¹⁴³.

MİMARİ TASVİR

A - KONUM

Yapı, İstanbul Fatih Samatya'da İmrahor İlyas Bey Caddesi Nu: 57-59'de bulunmaktadır (Harita 4). 1496 yılından bu yana aynı alanda olduğunu

¹³⁶ P. A.Krameus, 1904 : 119.

¹³⁷ P. A.Krameus, 1904 : 119.

¹³⁸ D. C.Fresne, 1729 : 162.

¹³⁹ P. A.Krameus, 1904 : 119.

¹⁴⁰ G. P.İnciciyan, 1956 : 134.

¹⁴¹ E. Ç.Kömürciyan, 1988 : 2.

¹⁴² E. Ç.Kömürciyan, 1988 : 70.

¹⁴³ Z. Karaca, 1992 : 192.

kitâbelerinden öğrendiğimiz yapı 1963 yılında yeniden inşa edilerek günümüze gelebilmiştir.

Günümüzde ibadete açık olan ve ihata duvarı ile çevrili geniş bir avlunun ortasında yer alan yapının kuzey ihata duvarı alçak, diğer yönlerdeki daha yüksektir (Foto.55, 56). Yapının kuzeyinde ve yapıdan ayrı bulunan kare gövdeli 1903 tarihli üç katlı çan kulesinin üst katı baldaken tipindedir. (Foto. 55, 57). Yapının yeniden inşa edildiği 1963 sonrasında güneyine narteks güney giriş kapısını da içine alacak noktadan başlayan ve naosun batıdaki son penceresinin hizasına kadar devam eden doğu-batı yönde dikdörtgen bir mekan eklenmiştir. Yapının narteks kuzey giriş kapısı iki serbest sütuna oturtulmuş portik girişlidir. (Çizim 21, foto.60, 67). Kilisenin yönetim birimleri ile sosyal mekanları güneyinde, kilise görevlilerine ait yapılar ise kuzeybatısı ve doğusunda yer almaktadır (Foto. 58). Yapının güneyine doğu-batı yönde ve yapıya bitişik, dikdörtgen bir mekan inşa edilmiştir (Çizim 21, foto.60).

B - PLAN

TASVİR

Doğu-batı doğrultusunda üç nefli bazilika planlı kilisenin doğusunda ikonostasis ve içten yarım yuvarlak, dıştan dokuz cepheli apsis, batısında kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı iki katlı narteks yer almaktadır (Plan - çizim 21, 22, foto.59, 61, 62). Yapının altışar sütunla üç nef ayrılmış naosun zemini yan nef zeminlerinden bir basamak alçakta, bema ve apsis zeminleri ise ana neften iki, yan neflerden bir basamak yüksekte inşa edilmiştir (Foto.61, 62).

Hagios Konstantinos Karamanlı Kilisesinin kuzey cephesinde altı, güney cephesinde beş içten dışa daralan pencere yer almaktadır. Her iki cephedeki pencereler eş boyutlu ve basık kemerlidir. Bu pencerelerin doğusunda ve üst seviyede simetrik olarak birer dikdörtgen pencere daha bulunmaktadır. Yapının doğu ve batı cephelerinde orta nef hizasında bulunan simetrik üç pencereden eksendeki büyük ve basık kemerli, iki yanlarda yer alanlar ise yarım kemerlidir (Plan – çizim 22, foto.55, 56, 59). Apsiste biri eksende ikisi iki yanda üç pencere ile yan neflerin eksenlerinde birer dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Batı cephede eksendeki girişin iki yanında simetrik, ikişer basık kemerli pencere bulunur.

Batıda iki katlı nartekse giriş; batı, kuzey ve güney eksenlerdeki birer yarım daire kemerli kapı ile sağlanmaktadır. Narteksin doğu duvarında biri eksende diğerleri iki yanında yer alan üç kapı ile naosa girilmektedir (Plan - çizim 21, 22). Doğu duvarın eksenindeki kapının iki yanında birer pencere bulunmaktadır. Aynı planlama simetrik olarak narteks batı duvarında tekrarlanmış, farklı olarak kuzey ve güney kapılar pencereye dönüştürülmüştür. Narteks batı duvarında eksendeki kapının iki yanında ikişer pencere, naos güney duvarının batısı ile narteks güney duvarının ekseninde güneydeki bitişik mekana açılan yarım daire kemerli birer kapı bulunmaktadır. Narteksin ikinci katında yer alan ve günümüzde depo olarak kullanılan kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı *gyneaceuma* çıkışı kilisenin güneybatısındaki merdivenle sağlanmaktadır. *Gyneaceumun* kuzey ve güney duvarında dikdörtgen üç pencere yer almaktadır.

Apsiste, biri eksende ikisi yanlarda simetrik üç niş, apsisin kuzey ve güneyinde ikişer, bemanın kuzey ve güneyinde birer niş bulunmaktadır. Yarım daire kemerli ve aynı hizada olan bu nişlerden bemanın kuzey ve güney duvarlarında olanlar eş büyüklükteki doğu duvardakilerden daha küçüktür.

Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bemanın kuzey ve güneyinde, eş büyüklükte ve yarım daire kemerli birer giriş bulunmaktadır.

Yapıda orta nef beşik tonoz, yan nefler ile narteksin örtüsü düz tavanlıdır.

C - MALZEME - TEKNİK

Günümüzde sıvalı ve sarı boyalı olan yapının dökülen sıva yerlerinden duvarlarında kaba yonu, köşelerde düzgün kesme taş kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yapının silmeleri taştandır. Beden duvarlarında yoğun devşirme malzeme kullanımı gözlenmektedir. Yapıda mermer, batı cephenin eksenindeki kapı ile narteks kapılarının lento ve söveleri, sütun kaideleri, zemin ve kitâbelerinde kullanılmıştır. Ahşap malzeme, ikonastasis, ambon, despot koltuğu ve ikonalarda kullanılmıştır.

Yapıda orta nefi yan neflerden ayıran sütun başlıkları arşitravlarla örtü sistemlerini taşımaktadır (Foto. 61, 62). Narteksin düz tavanı kirişlerle beş parçalı olarak düzenlenmiştir (Foto. 66). Batı cephenin giriş kemeri, kırmızı

ve beyaz renkli taş almaşıklığı ile örülmüştür. Sekizgen mermer kaideli sütunlar yeşil renge boyanarak porfir taklidi oluşturulmuştur. Alçı malzeme ile yapılan sütun başlıkları korint üslubundadır. Yapıdaki ahşaplarda oyma ve kabartma teknikleri, resimlerde yağlı boya, örtü sistemi, arşitrav ve kemerlerde boyama tekniği, pencerelerde renkli cam, kitâbelerde kazıma teknikleri kullanılmıştır.

Ç - SÜSLEME

Yapıda yer alan kitâbeler kazıma tekniği üzerine boyama ve alçak kabartma teknikleri ile yazılmıştır. Saçak altları, iki düz silme arasında doğu ve batıda bir dışbükey, kuzeyde bir içbükey olarak çevrilmiş silmeler kademeli olarak tasarlanmıştır. Apsis saçak altındaki iki düz silmenin arasında geniş bir içbükey silme bulunmaktadır (Foto. 59, 63).

Kuzey nefi naostan ayıran sütun dizilerinden doğudan üçüncü sütuna yerleştirilen ve döner merdivenle çıkılan ahşap ambon ile tam karşısında üçüncü sütuna dayandırılmış despot koltuğu oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel motiflerle bezelidir. Sekizgen ambonun kuzey nefe bakan yüzlerinde İsa ve İncil yazarlarının resimleri bulunmaktadır (Foto. 61).

Naosun doğusunda neflerle bemaı ayıran oyma ve kabartma tekniğiyle yapılmış ahşap ikonostasis, bitkisel ve geometrik motifler ve ikonalarla bezenmiştir. İkonaların alttaki büyük çerçevelerinde soldan sağa "Hagios Georgios, Hagios Konstantinos ve Helena, Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos, Hagios Demetrios, Hagios Nikolaos" tasvirleri, üstteki küçük çerçevelerde ise İncil'den sahneler yer almaktadır. Bunlardan Hagios Demetrios ikonası 1964 tarihlidir. Apsiste eksendeki pencerenin iki yanında solda "Meryem ve Çocuk İsa", sağda "Pantokrator İsa" resmi yer almaktadır.

Naosta sütun başlıklarının üzerindeki arşitravın naosa bakan yüzleri karşılıklı olarak kahverengi tonlarda sekiz köşeli yıldızların aralarına yerleştirilmiş üç sıra mavi tonlarda haç işareti bulunurken; bu zeminin kuzey nefi ayıran sütun başlıklarından batıdan birinci hariç diğerlerinde, güney nefi ayıran sütun başlıklarının ise 2. 3. ve 4.'sünün üzerlerinde madalyon motifi bulunmaktadır. Yağlı boyalı bu madalyonlarda "havariler" ana nefin ortasındaki madalyonda "Pantokrator İsa" resmi bulunmaktadır. Yapıda örtü

sistemi, arşitrav ve kemerlerde boyama tekniği ile yapılmış diğer geometrik motifler yer almaktadır.

Yapının kuzeyinde ve yapıdan ayrı inşa edilmiş üç katlı çan kulesi ise neo-klasik ve barok süslemelidir (Foto. 57, 65).

KATALOG NO : 5

ADI : Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesi¹⁴⁴

LEVHA NO : Harita: 5, çizimler: 23-28, foto.70-94

YERİ : Karabük'ün Safranbolu İlçesi'nin Kıranköy Mahallesi'ndeki Ulu Cami Sokak'tadır.

İNCELEME TARİHİ : 9 Nisan, 22 Aralık 2017.

KİTÂBE : Yapının batı cephesindeki giriş kapısının alınlığında üç kitâbe bulunmaktadır (Foto.70 - 73). Üstte yan yana olan yedişer satırlık iki kitâbeden kuzeydeki (Foto.71) büyük, güneydeki (Foto.72) küçük harflidir. Her iki metnin ilk altı satırı aynı içerikte olup kuzey kitâbedeki yedinci satırdaki yazı kısaltma yapıldığından okunması tartışmalıdır. Güneydeki kitâbenin yedinci satırı ise yazı karakteri olarak üstteki satırlardan farklı ve Karamanlıcadır. Bu iki kitâbenin altında olan üçüncü kitâbe dört satır olup tamamı Karamanlıca'dır (Foto.73).

Üstteki güney kitâbenin metni

Σωτήρ φανείς, Στέφανε, ἀλγεινῶν πόνων
λαιου γόνατος καί ποδός οἰκτρας φίλης,
Θείου ναόν δομουμαι χλεινη τή πόλει
του Θεοδώρου χράντορος παλαιφάτου,
δωρουμένη ληφθέντα δῶρον σόν πόδα
αὐτω μένειν, σουσημον ἀλήστου μνειας.
πές γιουσου πες σενεσιντει απρίλίη

Transliterasyonu

Aziz Stefan, sen ki sol diz ve bacağımdaki çektiğim
dayanılmaz ağırlardan kesinlikle ben dostunu kurtardın.

¹⁴⁴ Karamanlıca kitabedeki Türkçe "Aziz Stefan" adlandırmasına sadık kalarak yapının bu isimle anılmaya devam etmesinin gerektiğine inanıyoruz.

Ben, önde gelen savaşçı Theodor'un görkemli şehrinde
bu kutsal kiliseyi inşa ediyorum. Ve ebedi bir anı olarak

her zaman orada bulunması amacıyla bana
armağan edilen bacağına bu kiliseye bağışlıyorum.

515 senesinin nisanında

Üstteki kuzey kitâbenin metni

ΣΩΤΗΡ ΦΑΝΕΙΣ ΤΕΦΑΝΕ, ΑΛΓΕΙΝΩΝ ΠΟΝΩΝ
ΛΑΙΟΥ ΓΟΝΑΤΟΣ .ΚΑΙ ΠΟΔΣ ΟΙΚΙΡΑΣ ΦΙΛΗΣ,
ΟΕΙΟΝ ΝΑΟΝ ΔΟΜΟΥΜΑΙ ΚΛΕΙΝΗ ΤΗ ΠΟΛΕΙ
ΤΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΚΡΑΝΤΟΡΟΣ ΠΑΛΛΑΙΦΑΤΟΥ
ΔΩΡΟΥΜΕΝΗ ΛΗΦΟΕΝΤΑ ΔΩΡΟΝ ΣΟΝ ΠΟΔΑ
ΑΥΤΩ ΜΕΝΙΝ ΣΥΣΣΗΜΟΝ ΑΛΗΣΙΟΥΜΝΕΙΑΣ
ΒΣ. ΕΥΔ. ΦΙΕ . ΟΑΡ. Η .

Transliterasyonu

Aziz Stefan, sen ki sol diz ve bacağımdaki çektiğim
dayanılmaz ağırlardan kesinlikle ben dostunu kurtardın.

Ben, önde gelen savaşçı Theodor'un görkemli şehrinde
bu kutsal kiliseyi inşa ediyorum. Ve ebedi bir anı olarak

her zaman orada bulunması amacıyla bana
armağan edilen bacağına bu kiliseye bağışlıyorum.

ΒΣ. ΕΥΔ. ΦΙΕ . ΘΑΡ. Η .

Alttaki Karamanlıca kitâbenin metni

Που αζιζ Πρωτόμαρ: βέ άρχιδιάκονος Στέφανος ίσμιίλε ίσιμλενμίσ
σερίφ έκκλησία σεραφειλού μητροπολίτ αγ: Νεοκαισαρίας Κύρ
Γερόθεοσσουν τικάτου ίτιμαμίλε μεχρούμ κα Μωϋσή κα Βασιλείου
άζιμ ίανετιίλε βέ Κηράν κιοϊούν τζουμλέ ιτικατλού χριστιανλαρίν
χάρτζου μεσαριφίλε τεμελιτέν τζετίτ όλουνμούστουρ. αωζβ¹⁴⁵ Αυγούζ: 15

Transkripsiyonu

Bu aziz Protomar: ve arhidiakonos Stefanos ismi ile isimlenmiş
şerif ekklesia şerafetlu mitropolit ag : Neokaisarias Kur
Gerotheosun dikkat ü ihtimamı ile merhum Ha Moisi Ha Vasiliu
azim ianeti ile ve Kıran köyün cümle ittikatlu Hristiyanların
harcu mesarifiile temelden cedid olunmuştur. aozb Avguz: 15

Transliterasyonu

Bu aziz ilk şehit : ve baş diyakoz Stefanos(un) ismi ile isimlenmiş
kutsal kilise soylu-kutsal metropolit ag : Neakayserili Kur
Gerotheosun özenli dikkati ile merhum Hacı Moisi Hacı Vasiliu(nun)
azim yardımı ile ve Kıran köyün(ün) cümle inançlı Hıristiyanların(ın)
parasal yardımları ile temelden yeni(den) inşa edilmiştir. 15 Ağustos 1872

İNŞA TARİHİ : 1872 (kitâbe)

¹⁴⁵ Grek Harflerinden oluşan Yunan Alfabe Sistemine göre " αωβ " harflerinin karşılığı 1872'dir.

ONARIM TARİHİ : 1957 tarihinde cami işlevi verilen yapının bu dönemde apsis ve nasteks bölümlerinde değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Apsis ve pastoforium hücreleri düz duvarla kapatılmış, kuzey nef üç katlı olarak düzenlenmiş olup zemin kat müezzin mahfili-son cemaat yeri, birinci ve ikinci katlar kadınlar mahfili olarak düzenlenmiştir. Naos güney duvarına mihrap, vaaz kürsüsü ve minber, kuzeybatıya yapıdan bağımsız bir minare eklenmiş, kuzeybatı ve güneybatı köşelerdeki çan kuleleri kaldırılmıştır, batı, kuzey ve güney kapılara birer portik giriş eklenmiştir (Foto.76, 80, 89, 90). 2015 yılındaki restorasyonla kuzey nefin iki katlı son cemaat yerinin birinci katı ve apsis ile pastoforium hücrelerinin kapatılan düz duvarları kaldırılmıştır (Foto. 84, 85).

TESCİL TARİHİ : 30 Temmuz 1991 / 1159

YAYINLAR

a) Seyahatname

Yapının adının ilk rastlandığı yayın olan Ainsworth'ın " Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea, and Armenia (Vol. I.)" adlı eserinde Safranbolu "St. Stephan Kilisesi" şöyle anlatmaktadır: "Aziz Stephen'e adanan Grek kilisesinde, Suriye'den getirildiği söylenen ve çok iyi korunan paha biçilmez şehit bir uzvu (ayağı) gösterildi. Kalıntının Justinianus (527-565) ve eşi Theodora tarafından o kiliseye sunulduğu, açıklandı." ¹⁴⁶. Ainsworth'ın 1839'da başladığı seyahatlerini 1842'de yayınladığı çalışmasında kiliseye yer vermesi yapının Karamanlıca kitâbesindeki 1872'den daha önce, 1842 öncesinde var olduğunu göstermektedir.

1880-1892 yılları arasında Osmanlı vilayetlerinin dolaşan Cuinet, 1894'te bastırıldığı IV. cildinde Safranbolu'yu anlatır. Merkezde 2 "Grek Ortodoks" kilisenin var olduğunu belirtmenin dışında ayrıntıya girmemektedir.

b) Bilimsel Araştırmalar

Özköse, çalışmasında "Ayaios Stefanos Kilisesi" başlığında yer verdiği ve Kıranköy'ün (Krandoros) en görkemli binası (Bugün Ulu Cami olarak kullanılmaktadır.) olarak nitelendirdiği yapının aslen ahşaptan inşa edildiğini,

¹⁴⁶ W. F. Ainsworth, 1842 : 45.

1803'te kilise yangınla hasar gördüğünü, ancak onarımlarla 1861 yılına kadar kullanıldığını belirtmektedir. Kilisenin dört köşesinde de çan kulelerinin bulunduğunu ancak sadece ikisi kullanılan bu kulelerin kalıntılarının günümüzde bulunmadığını belirttikten sonra mübadele sonrasında kilisenin askeri amaçla kullanıldığını daha sonra samanlık ve voleybol sahası (spor salonu) olarak kullanıldığını, 1964'te de camiye dönüştürüldüğünü belirtmektedir ¹⁴⁷.

Mango, 2004'teki yayınında üstteki iki kitâbenin içeriğinin “düzmece” olduğunu vurgulamakla kalmayıp 1889'da Safranbolu'dan geçen Fransız akademisyen G. Doublet'tan itibaren Safranbolu'dan geçen seyyahların kitâbedeki bilgileri sorgulamadan tekrarladıklarını ve yapının 515 yılında inşa edilmiş olamayacağını ileri sürmektedir ¹⁴⁸.

Kilise hakkında çalışmaları olan Yüksek Mimar İbrahim Canbulat web sitesinde; *“Safranbolu'nun geçmişte bir Rum Mahallesi olan Kıranköy Serti'nde bulunan Aziz Stefan Kilisesi, Rumların 1920'lerde Yunanistan'a gitmeleri sonrasında camiye devşirilerek Ulucami adıyla Müslümanların ibadetine açılmıştır. Restorasyon geçirecek olan caminin mimari projeleri hazırlanmış bulunmaktadır.”* dedikten sonra yapının inşa tarihi ile ilgili yayınları tartışarak kararını açıklar; *“Doğru olan kilisenin 1872 yılında daha önce aynı yerde bulunan kilisenin üzerine yeniden yapıldığı bilgisidir. Kilisenin bugün bulunduğu noktada 515 tarihinde bir kilise yapılmış olamaz”* ¹⁴⁹.

Soykan ve Gür'ün 2013 ve 2015 yıllarındaki iki çalışması yapıyla ilgili en kapsamlı çalışmalardır. Yapının inşa tarihi, mimari tasviri ve bezemelerinin tanıtımının yer aldığı yayında *“1800'lü yıllarda inşa edilen ahşap kilisenin banisi ve plan tipi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır”* denilmektedir. Çalışmada yapının inşa tarihi ile ilişkili önceki araştırmalardaki verileri karşılaştırdıktan sonra; *“1872 yılında inşa edilmiş olan Hagios Stephanos Kilisesi”* ifadesiyle bizimde üzerinde mutabık olduğumuz Karamanlıca kitâbedeki tarih esas alınmaktadır. Aynı araştırmada; *“1957 tarihinde cami haline dönüştürülmesi, yapının yıkılmadan günümüze ulaşmasını sağlamış, fakat bir o kadar da özgün durumunu kaybetmesine sebep olmuş, naos mekânında, apsis ve nasteks bölümlerinde bazı değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Apsis ve pastoforium hücreleri düz duvarla kapatılmış, kuzey bölümüne betonarme payelerin taşıdığı iki katlı son cemaat yeri eklenmiş,*

¹⁴⁷ A. Özköse, 2003 : 95-111.

¹⁴⁸ C. Mango, 2004: 23-34.

¹⁴⁹ gulevisafranbolu, 2013/07/.

güney cephenin orta bölümüne modern çini mihrap, ahşap vaaz kürsüsü ve minber eklenmiştir. Bütün bunların yanında çeşitli dönemlerde boyanmış olan yapı, büyük ölçüde orijinalliyini yitirmiştir. Sütun başlıklarının üzerlerinde taşra etkilerini yansıtan basit bitkisel bezemeler yer almaktadır. Bu bezemelerin aynuları Kiranköy Mahallesi Rum yapılarının giriş kapıları ve mimari bezemelerinde de görmek mümkündür. Yapının batı cephesine, cami haline dönüştürüldükten sonra üç bölümlü son cemaat yeri ve yapıdan bağımsız bir minare eklenilmiştir. Yapıya bitişik olarak inşa edilen son cemaat yeri batı cephenin orijinal dokusunu değiştirmiş olsa da bu bölümün kuzeyine kare kaideli, poligonal gövdeli, iki şerefeli minare yapıdan bağımsız olarak inşa edilmiştir”¹⁵⁰.

MİMARİ TASVİR

A - KONUM

Yörede “Ulu Cami” olarak bilinen Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesi, Metropolithane - Papaz Evi, Iskalion Mektebi (Ortodoks Erkek Okulu), İnas Mektebi (Ortodoks Kız Okulu) ve çeşitli sivil yapıların yer aldığı bir manastır kilisesidir.

1924 nüfus mübadelesine kadar ibadete açık olan yapı, bu tarihten sonra 32 yıl askeriyenin barınak noktası ve samanlık deposu¹⁵¹, 2014 yılında başlayan restorasyon çalışmalarına kadar Ulu Cami ve Kur’an Kursu olarak kullanılmış (Gür-Soykan 2015 : 556), 22 Mayıs 2015 tarihinde biten restorasyon sonrası yapı “Safranbolu Ulu Camii” olarak işlevlendirilmiştir (Foto. 76). Yapının cami olarak işlevlendirilmesiyle bir takım değişikliklere gidilmesine rağmen çan kuleleri hariç bütün bölümleri ayaktadır. Yapının doğusunda yer alması muhtemel ikonostasis kaldırılarak apsis ve diakonikon ile pastoforium mekanları naosa dahil edilmiş (Foto. 83), batıda *gyneaceumun* çan kulesine çıkışı sağlayan kuzeybatısındaki merdiveni korunmuşken güneybatıdaki kaldırılmıştır (Foto.89, 90) . Yapının kuzey nefi 2015 restorasyonu öncesinde iki ara katla üç kata dönüştürülmüş iken günümüzde tek ahşap ara kat ile galeriye dönüştürülerek aynı seviyedeki *gyneaceum* ile birleştirilmiştir (Foto. 84, 85). Güney duvarın eksenine mihrap (Foto.87), mihrabın batısına minber (Foto.88) yerleştirilerek iç mekanda cami için gerekli değişiklikler yapılmış, dışında ise batı duvarının eksenine dört sütuna üç kemerli, narteksin kuzey ve güney duvarlarına ise ikişer

¹⁵⁰ A. N. Soykan-D. Gür, 2013, 2015 : 556-565.

¹⁵¹ H. Kalyoncu – U. Tunçözgür, 2012 : 65.

sütuna ve birer kemerli portik girişler yapılmıştır (Foto.80-82)). Son olarak yapının kuzeybatısına bitişik inşa edilmiş minare ile yapı günümüzdeki haline evrilmiştir (Çizim.23, 24, foto.76, 80).

B - PLAN

Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen yapı, kapalı Yunan haçı plan tipinin dört serbest destekli gelişmiş örneğidir (Çizim : 23, 24, foto. 84, 86). Kareye yakın dikdörtgen planlı naosun batısında narteks, doğuda bema, bemanın kuzeyinde köşe odası ile kuzeydoğusunda prothesis, güneyinde güneydoğu köşe odası ve güneydoğuda diakonikon, doğusunda ise üç apsisten ibarettir.

Yapının batısında yer alan üç bölümlü nartekse giriş, batı duvar eksenindeki içten yarım daire kemerli, dıştan lentolu ana kapı ile kuzeybatı ve güneybatı duvarlarında yer alan yarım daire kemerli birer kapıdan sağlanmaktadır. Ana giriş kapısının iki yanında simetrik olarak yerleştirilmiş yarım daire kemerli birer pencere bulunmaktadır. Narteksten naosa eksenindeki daha büyük olmak üzere üç revak biçiminde tasarlanmış kemerli açıklıktan sağlanmaktadır (Foto. 83-85).

Narteksin ikinci katı olan *gyneaceuma* narteksin güneybatısı ve kuzeybatısındaki merdivenlerle çıkılmaktadır. Kuzeyde kuzey nef boyunca, güneyde haç kolunun başlangıç hizasına kadar yapıyı çevreleyen galeri bulunmaktadır. *Gyneaceumun* kuzey ve güney duvarlarında kuzeydeki ekseninde güneydeki eksenden doğuya kaymış, yarım daire kemerli birer pencere bulunur. *Gyneaceumun* batı duvarında içten dışa daralan yarım daire kemerli pencerelerden alt seviyede biri ekseninde, diğer ikisi eksenin iki yanında üç, üst seviyede biri ekseninde, diğer dördü eksenin iki yanında, beş pencere bulunmaktadır. *Gyneaceumun* güneybatı ve kuzeybatısında yer alan, günümüzde sadece merdivenleri orijinal olarak kalan iki çan kulesi, batı beden duvarlarının kuzey ve güney köşelerinde yer almaktaydı (Foto. 74, 77, 89, 90). Yapının çatısında dört köşede bulunan, dıştan ve içten poligonal, örtüsü kubbe biçimli kuleciklerinden batıdakilerin çan kulesinin yerlerine yapılmış olması muhtemeldir (Çizim: 25-27, foto.76, 77). Üç bölümlü *gyneaceumun* örtü sistemi ortadaki daha büyük ölçülerde olmak üzere tekne tonozlu olarak inşa edilmiştir (Çizim.23, 24).

Kareye yakın plandaki naos, doğu-batı doğrultuda yer alan, ikişer sıra kare kaideli sütun dizisi ile üç nef ayrılmıştır (Çizim 23, 24). Yan neflerden daha geniş olan ana nefin ortasında kareden pandantiflerle kubbeye geçişte kullanılan yüksek kasnak, içten silindir, dıştan on altıgen olup kubbe ile örtülmüştür. On altıgen kasnağın her cephesinde yarım daire kemerli bir pencere yer almaktadır. Kapalı Yunan Haçlı bu planlamada doğu haç kolu bema ve ana apsise, kuzey haç kolu kuzeydoğu köşe odası ve protesisine, güney haç kolu güneydoğu köşe odası ve diakonikona, batı haç kolu nartekse bağlanmaktadır.

Yapının batı cephesindeki giriş kapısının iki yanında birer, nartekste ise alt seviyede biri eksende, ikisi eksenin iki yanında üç, üst seviyede ise alt seviyedeki üç pencere ile simetrik üç pencereden başka kuzey ve güneyde birer pencereyle birlikte on pencere bulunmaktadır. İçten dışa daralan ve yarım daire kemerli bu pencereler alçı şebekelidir (Çizim 26). Kuzey ve güney cephelerde üst seviyede beşer, alt seviyede üsttekilerle doğudan batıya simetrik dört pencere bulunur. Beşinci pencerenin altında kuzey ve güney neflere giriş kapıları yer alır. Tüm pencereler içten dışa daralan, yarım daire kemerli olup üst seviyedekiler alçı şebekeli, alt seviyedekiler demir korkulukludur (Çizim 27, 28).

Doğu cephede ana nefin apsisi daha büyük olmak üzere var olan içten ve dıştan üçer cepheli üç apsisin her cephesinin ekseninde içten dışa daralan kalkık kemerli birer pencere bulunmaktadır (Çizim: 25, foto.78). Bema doğu duvarında üst seviyede içten dışa daralan, yarım daire kemerli ve alçı şebekeli beş pencere bulunur (Çizim: 25, foto.78). Bemadan kuzey ve güneydeki yarım daire kemerli açıklıklarla kareye yakın dikdörtgen planlı pastoforium hücrelerine geçilmektedir. Pastofrium hücrelerinin dıştan kuzey ve güneyin cephelerinde yer alan birer kapı ile giremediğimiz alt katlarına geçilmektedir. Bu mekanlar günümüzde zemin seviyesinde kalan ve her cephesinde farklı ölçülerde birer pencere olan ana apsisin de iki katlı olduğunun belirtisidir. Diakonikon ve protesisin alt katlarının doğu cephelerinde de birer pencere bulunmaktadır (Foto. 78).

Apsis ekseninin alt seviyesinde kuzeyde iki, güneyde bir kareye yakın üç niş, üst seviyede biri eksende diğerleri eksenin iki yanında içten dışa daralan yarım daire kemerli üç pencere bulunmaktadır.

Yapının farklı yüksekliklerdeki örtü sisteminin köşe odaları ve narteksi tekne tonozu, haç kolları yarım tekne tonozu, apsisler yarım kubbe ile örtülüdür (Çizim:23-28, foto.79).

C - MALZEME – TEKNİK

Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesi'nin beden duvarları, sütunları, apsis köşeleri ve apsis alt kat duvarları, kuzey ve güney portik girişleri ile yapının saçaklarında farklı boyutlara sahip düzgün kesme taş, apsis duvarlarında, kubbede ve batı cephedeki sütunlu girişin kemer duvar örgüsünde kaba yonu taş kullanılmıştır (Foto. 78-82). Yapıda sütunların ve revakların arasındaki gergi çubukları, kuzey ve güney cephe alt seviye pencere korkulukları ile kubbe eteğinin korkuluklarında demir, örtülerde sac, Karamanlıca kitâbede, mihrap ve minberde mermer kullanılmıştır. Yapıda *gyneaceum* ile kuzey ve güney galeriler ve bunların korkulukları ahşap, revzen pencere şebekeleri alçı malzemedir yapılmıştır (Foto.80-88).

Yapıda yüksek kasnaklı kubbeyi taşıyan dört serbest destekli sütunlar yeğpare olmayıp düzgün kesme taştan örme sütunludur.

Ç - SÜSLEME

Yapının günümüze gelebilmiş resimleri bulunmamaktadır. Yapıda var olan mimari plastik süslemeler ise sütun başlıklarında, pandantif uçlarında, kemer alınlıklarında ve sütunceler ile cephelerde görülebilmektedir. Yapının ana giriş kapısı üzerindeki Karamanlıca kitâbe iki ucu rulo biçimlidir (Foto.70). Naos sütun başlıkları sadelikleri ile dor düzenine, üç cephedeki portik girişlerin sütun başlıkları farklı olarak köşelerinde volütler içinde altı yapraklı bitki olup kaideleri de profillidir (Foto.81, 82, 92). Ana apsisi protesisten ayıran duvarın batı yüzünün alt seviyesinde ikisi duvara gömülü, ikisi batıda dört sütun üzerine ikili kemer şeklinde tasarlanmış olup üç tarafı açıktır (Foto.91). Güney kapısının kemer üzengi taşında sekiz kollu yıldız içinde yüksek kabartma rozet, ana giriş kapısının iki yanında yer alan duvara gömülü sütun başlığında alçak kabartma koç boynuzu motifleri bulunmaktadır (Foto.92-94). Yapının doğuda apsis cepheleri saçak seviyesinde Bursa kemeri biçiminde düzenlenerek cephe yüzeyleri panolara ayrılmış, saçaklar naos duvarlarında iç bükey, apsislerde dış bükey ve profilli, apsis pencereleri kalkık (musalla) kemerlidir (Foto.78).

KATALOG NO : 6

ADI : Kayseri Endürlük Karamanlı Kilisesi

LEVHA NO : Harita : 6, çizimler: 29-33, foto : 95 - 109

YERİ : Kayseri'nin 16 km. güneydoğusunda, Talas İlçesinin Endürlük Mahallesi, İstiklal Caddesi Molla Rıfat Hoca Sokağındadır (4 pafta, 1455 parselde, Harita 6).

İNCELEME TARİHİ : 08.02.2003, 12.7.2003, 21 .11.2004, 26,27 Kasım 2016.

KİTÂBE : Endürlük Muhtarlığı binasında 2003 ve 2004 yıllarında gördüğümüz onüç satırdan oluşan mermer Karamanlıca kitâbenin ilk dört satırı kısmen tahrip olmuştur (Foto. 95).

Kitâbenin metni

ΠΟΥ ΜΟΥΑΖΖΑΜ Ι ΠΑΤΕ (ΤΧΑΝΕ ΣΕΦΚΕ)
ΤΛΟΥ ΠΑΤΗΣΑΧ ΣΟΥΛΤΑΝ (ΜΑΧΜΟΥΤ)
ΑΣΗΡΗΝΤΕ , ΚΑΙΣΕΡΕΙ ΚΙΑΧΙΝΙ ΦΑΖΙ(ΛΕ)
ΤΑΟΥ ΠΑΙΣΙΟΣΟΥΝ ΚΙΑΧΕΝΕΤΙΝΤΕ , ΤΖ(Ε)
ΛΕΠΟΓΛΟΥ Χ ΜΟΥΡΑΤ ΚΑΛΦΑΝΙΝ ΡΕΣ
ΜΙ ΙΛΕ , ΒΕΠΟΥ ΚΟΓΙΤΕ ΙΚΑΜΕΤ ΙΤΕΝ
ΤΖΟΥΜΛΕΜΟΥΜΙΝΛΕΡΙΝ ΓΑΝΙ ΙΜΤΑΤΙ
ΙΛΕ , ΜΥΚΑΤΕΣ ΤΕΣΛΙΣΙΝ ΙΣΜΙΝΕ ΠΙ
ΓΓ ΣΕ. ΚΙΣ ΓΙΟΥΖ ΟΤΟΥΖ ΠΕΣ ΣΕ
ΝΕΣΙΝΤΕ, ΜΟΥΤΖΕΤΤΕΤΕΝ ΑΧΓΙΑ
ΟΛΟΥ. ΝΟΥ , ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣΟΥΝ Σ
ΕΚΙΖΙΝ.ΤΕ ΤΑΚΤΗΣΛΕΝΤΙ 1835
ΜΕΖΚΙΪΡ Χ ΚΑΛΦΑΝΙΝ ΧΑΙΡΕΤΗΤΗΡ

Transkripsiyonu

BU MUAZZAM İBATE (THANE ŞEFKE)
TLÜ PATİŞAH SULTAN (MAHMUT)
ASİRİNTE, KAYSEREİ KİAHİNİ FAZİ (LE)
TLÜ PAİSİOSUN KİAHENETİNTE CE-
LEPOĞLU Χ MURAT KALFANIN RES

Mİ İLE, VEBU KÖYTE İKAMET İTEN
CÜMLE MÜMİNLERİN GANI İMTATI
İLE, MUKATES TESLİSİN İSMİNE Bİ
N SE.KİZ YİÜZ OTUZ BEŞ SE
NESİNTE, MÜCETTETEN AHYİA
OLU. NUP, SEPTEMBRİOSUN S
EKİZİN.TE TAKTİSLENTİ 1835
MEZKİUR X KALFANIN HAİRETİTİR

Transliterasyonu

BU MUAZZAM İBADE (THANE ŞEFKE)
TLİ PADİŞAH SULTAN (MAHMUD)
DÖNEMİNDE, KAYSERİ METROPOLİTİ FAZİ (LE)
TLİ PAİSİOSUN HİMAYESİNDE CE-
LEPOĞLU H(ACI) MURAT KALFANIN SORUMLULUĞU
İLE, VE BU KÖYDE İKAMET EDEN
TÜM İNANANLARIN BÜYÜK YARDIMI
İLE, KUTSAL ÜÇLÜNÜN ADINA Bİ
N SEKİZ YÜZ OTUZ BEŞ SE
NESİNDE, YENİ BAŞTAN AYAĞA
KALDIRILIP, EYLÜLÜN S
EKİZİNDE KUTSANDI 1835
ADI GEÇEN H(ACI) KALFANIN HAYRATIDIR

İNŞA TARİHİ : 1835 (kitâbe)

ONARIM TARİHİ : ---

TESCİL TARİHİ : 22.12.1990: 909 Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını
Koruma Kurulu

YAYINLAR

Bilimsel Araştırmalar

“Androniki” olan adının günümüzde “Endürlük” olduğunu belirten Hild ve Restle ¹⁵², yerleşimde iki kilisenin olduğunu belirtmekte ancak ayrıntılı bilgi vermemektedir.

¹⁵² F. Hild – M. Restle, 1981 : 141-142.

Germir ve Endürlük Kiliselerinin anlatıldığı İlter'in makalesinin¹⁵³ birinci bölümünde Kayseri yöresinin 19. yüzyıldaki demografik yapısı ve Gayrimüslim yerleşimlere kısaca yer verilmektedir. Yayının "Endürlük" başlığını taşıyan bölümünde yerleşim hakkında çok kısa bilginin ardından kilisenin tanıtımında etrafının 4.50 m.'yi aşan bahçe duvarı ile çevrili olduğu, düzgün kesme taşlarla yapılmış kilisenin bakımsız ve yer yer yıkılmış durumda olduğu belirtilmektedir. İçten içe : 24.50 x 15.80 m. boyutlarında olduğu belirtilen ve planı verilen kilise; "Boyuna düzenli, üç nefli ve narteksli plan içinde merkezi kubbe ile vurgulanmış kapalı bir Latin haçı" olarak tanıtılmaktadır. Yapının bezemelerine de yer verilen yayında, kilisenin yöre kiliseleri içinde önemli bir örnek oluşturduğu ileri sürülmektedir. Ancak yayında tarafımızdan ulaşılan kitâbeden bahsedilmemiştir. Kitâbenin araştırma sırasında görülmediği anlaşılmaktadır.

Harun Güngör, "Karamanlıca Üç Kitâbe", ve "Kayseri, Niğde ve Nevşehir Yöresinde Karamanlıca Kitâbeler"¹⁵⁴ adlı çalışmalarında yapının Karamanlıca kitâbesine yer verilmiştir.

Renieri kiliseden; "1727 yılında yapıp Aziz Andronikos, Provos ve Tarahos'a adanmış, günümüzde halen yer yer izleri okunabilen, daha eski bir kilisenin temellerinin üzerine inşa edilmiştir. Kaynaklara göre, Rusya'dan getirilmiş ikonaların yer aldığı, ahşap bir templonu vardı. Günümüze ulaşamamış olan bu templonun yapımı 500 bin kuruş tutmuş, bunun yaklaşık olarak 100 bin kuruşu kilisenin kasasından, 15 bin kuruşu farklı eşyaların açık artırmayla satılmasıyla, geri kalanı ise bağışlardan temin edilmişti." şeklinde bahsetmektedir¹⁵⁵. Anlatımında vurguladığı ahşap templonun da (ikonastasis) görüldüğü ve mübadele öncesine ait olduğunu düşündüğümüz bir fotoğraf bulunmaktadır (Foto.96).

Talas ilçesine bağlı eski bir köy olarak belirtilen Satoğlu'nun yayınında (Satoğlu, 2002 : 100) Endürlük Kilisesi ayrı bir başlık alarak çok kısa tanıtılmıştır. Köyün içindeki kilisenin üzerindeki mermer kitâbede 1935 yılında yapıldığının kaydedildiği ve kubbesinin yıkık olduğu anlatılan kilisede "fresklere" rastlandığı belirtilmektedir.

¹⁵³ F. İlter, 1988 : 1677 – 1682.

¹⁵⁴ H. Güngör, 1989 : 34 ; H. Güngör, 2001 : 305.

¹⁵⁵ İ. Renieri, 1993 : 35.

“Kayseri, Kayabağ Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri” adlı Yüksek Lisans tezimizde ¹⁵⁶ yapı mimari olarak tanıtılmış, Karamanlıca kitâbesi korunduğu Endürlük Muhtarlık Odası’nda görülerek yayınlanmıştır.

Açıkgöz’ün “Kayseri ve Çevresindeki 19.Yüzyıl Kiliseleri ve Korunmaları İçin Öneriler” adlı Doktora Tezi ile “19. yüzyıl Kayseri Kiliseleri İçin Koruma Önerileri” ¹⁵⁷ adlı çalışmalarında mimari tanıtım ve koruma önerilerine yer verilmiştir.

MİMARİ TASVİR

A - KONUM

Eğimli arazinin düzleştirilmesiyle elde edilen alana inşa edilen yapı kuzey, güney ve doğuda yüksek ¹⁵⁸ ihata duvarı ile batıda eğimli araziyle çevreli geniş bir avlunun içinde yer alır (Foto.97, 103). Yapının ihata duvarının kuzeydoğu köşesinde duvarla bütünleşen çan kulesi yer almaktadır. Avluya kuzey ihata duvarında bulunan kapıdan girilir. Yapıyı kuzey, güney ve batıda alt seviyede revak dizisi, üstünde galeriler U biçiminde, doğudan ikinci sütunların hizasına kadar çevrelemektedir. Bunlardan güney galeri büyük oranda, batıda *gyneaceumun* örtüsü güneyden itibaren üçte bir oranında yıkılmış, kuzey galeri ve revakları ayakta (Foto : 105). Yapının kubbe ve geçiş elemanlarında, apsis tonoz ve narteksinde büyük oranda tahrip olmuş duvar resimlerine ait izler bulunmaktadır. Kilisenin doğusunda içten ve dıştan yarım daire şeklinde birer apsis bulunur. Ortadaki apsis yan apsislerden geniş ve yüksektir. Yan apsislerin üzerinde duvar içlerinden bir merdivenle çıkılan birer mekan bulunur. Naos ve *gyneaceum* katının yok olan döşeme kaplamasının yerinde toprak zemin bulunmaktadır.

B - PLAN

Doğu-batı doğrultusunda kubbeli bazilika ile kapalı Yunan haç planının birlikte uygulandığı yapıda naos, iki sıralı dörder sütunla üç nef ayrılmıştır (Çizim : 29, 30). Doğudaki ilk sütunlardan başlayarak dört serbest sütuna

¹⁵⁶ C. Ekin, 2005 : 105 - 111.

¹⁵⁷ Ş. G. Açıkgöz, 2007 : 67-72, Ş. G. Açıkgöz, 2008 : Cilt:7, Sayı: 2, 26-37.

¹⁵⁸ Kuzey ihata duvar 4,50 m, güney duvar 7,50 m yüksekliktedir.

oturan pendentif geçişli kubbenin yer aldığı naos, naosun batısında narteks, doğusunda bema ve üç apsis ile kuzey ve güneyinde alt katlar revaklardan, üst katlar galerilerden oluşmaktadır.

Yapının batısında yer alan kuzey-güney doğrultusunda örtü seviyesinde beş bölümlü narteks, dikdörtgen planlıdır (Çizim: 29, foto.98). Çapraz tonoz örtülü narteksin sivri kemerleri, batıda köşelerdeki tek, diğerleri ikili (ikiz) on payeye, doğuda naos batı duvarına oturmaktadır. İkiz paye aralıkları beşik tonoz örtülüdür. Narteksin batısında naosa açılan eksenindeki ana girişin iki yanında günümüzde örülmüş birer giriş daha bulunmaktadır.

Naosun güneybatı ve kuzeybatı köşelerinde naos duvarlarına yerleştirilmiş olan fakat günümüzde alt basamakları yıkılmış birer merdivenle *gyneaceuma* çıkılmaktadır. Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen *gyneaceum*, beş bölümlü ve çapraz tonoz örtülüdür. Duvarları büyük oranda yıkılan *gyneaceumda* her bölümün batı ve kuzey duvarının ekseninde birer pencere bulunduğu anlaşılmaktadır. *Gyneaceumun* güneyinde eksenindeki açıklıkla geçilen iki katlı ek mekan bulunur. Bu mekana dışarıdan da kare içerisinde dairesel merdivenle çıkış sağlanmaktadır (Foto.99).

Naosun kuzey ve güneyinde yer alan galeriler dört kemer gözlüdür. Kuzey ve güney cephelerin alt seviyelerinde üçgen alınlıklı ve yarım daire kemerli altı (En batıdakiler yarım daire kemer içinde dikine oval formdadır.), üst seviyede dikdörtgen yedi pencere bulunur. Çatı alınlığında ortadaki oval, iki yanında yaprak (damla) şeklinde birer tepe penceresi bulunmaktadır (Çizim: 31, 32, foto.97). Güney cephede doğudaki pencerenin altında bemaya giriş kapısı yer almaktadır. Doğu cephede ana apsis ekseninin iki yanında, kuzey ve güney apsislerde ekseninde üçgen alınlıklı birer pencere, ana apsis alınlığında ortadaki oval, iki yanında yaprak (damla) şeklinde birer tepe penceresi bulunmaktadır. Aynı düzenleme simetrik olarak ana apsis batı alınlığında tekrarlanmıştır.

Naosa batı duvarında biri ekseninde ana giriş, diğerleri eksenin iki yanında (Günümüzde örülüdür.) üç kapı ile güneybatıdaki tek kapıdan girilmektedir. Doğu-batı yönünde dikdörtgen naos dörderli iki sıra sütunlarla üç nef ayrılmıştır. Orta nef daha geniş ve yüksek inşa edilmiştir. Sütunlardan doğudan ilk iki sıranın aralığı diğerlerinden daha geniş tutularak elde edilen

kare alanın üzerine kubbe örtüsü yerleştirilmiştir. Farklı ölçülerdeki kare kesitli ve köşeleri pahlı kaidelere oturan sütunların başlıkları İon düzenindedir (Çizim : 29, foto.100, 101).

Naos doğuda yarım daire kemerlerle bema ve apsislere açılmaktadır. Doğudan ilk sütunlarla apsisler arasındaki kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı bema, yarım daire kemerlerle apsislere bağlanmaktadır. İçten ve dıştan yarım yuvarlak üç apsis yarım kubbe ile örtülüdür. Orta apsis; yan apsislerden daha geniş ve daha yüksektir. Apsislerin eksenlerinin iki yanında ana apsisdekiler daha büyük olmak üzere birer niş bulunur (Çizim : 29). Apsislerde sıvalar döküldüğünden boyamalar belirsiz hale gelmiştir. Yan apsislerin güney ve kuzey iç duvarlarının köşelerinde, üzerindeki odacıklara çıkan birer merdiven bulunur.

Kilisenin kuzeydoğusunda avlunun köşesinde yer alan, girişi güneybatı yüzündeki kapıdan sağlanan sekizgen planlı çan kulesi, 2004 incelemelerimizde sağlam iken günümüzde yarısı yıkıktır (Foto.97, 102, 103). Üç kat olarak inşa edilen çan kulesinin ilk iki bölümü düzgün kesme taş örgülü, son katı karşılıklı üçerden altı sütuna oturan soğan kubbesiyle baldaken tarzda inşa edilmiştir.

Yapının örtü sisteminde tonoz ve kubbe kullanılmıştır. Ana nef ile kuzey, güney ve doğu haç kollarında beşik tonoz, yan nefler ile narteks ve galerilerde çapraz tonoz kullanılmıştır. Bu çapraz tonozlar sıvalıdır. Ana nefteki kubbenin dışında apsislerde yarım kubbe kullanılmıştır (Çizim: 29, 30). Sütun başlıklarının üzerindeki çelik gergiler, tonozların üzengi hattına yerleştirilmiştir (Foto.98, 100, 101, 104, 105).

C - MALZEME - TEKNİK

Yapı duvarlarının iç ve dış kısımları düzgün kesme taş, araları moloz-harç dolgulu çift cidarlı olarak yığma tekniğinde inşa edilmiştir. Dış cidar, iç cidardan farklı olarak büyük kesme taşlarla örülmüştür. Gyneauceum cephesindeki örgüde taşlar çok daha küçüktür. Aynı cephede işlevleri duvar örgüsünü bir arada tutmak olan metal kılıçlar (lamalar) bezeme ögesi olarak kullanılmıştır (Foto. 106). Avlu duvarları ahşap hatıllı ve kaba yonu taştan

inşa edilmiş olup yapıdaki sütun ve sütun başlıkları mermer, ağırlığı yatay dağıtarak duvarların düşey doğrultudaki çatlamlarını önlemek amaçlı hatıllar ve kemer aralarındaki gergi çubukları metaldir. Duvarların dış yüzeyleri sıvasız, iç yüzeyleri dökülmüş olsa da sıvalıdır. Kıрма çatılı örtünün bazı bölümlerde hala var olan sıfır derzle döşenmiş ince yonu taş kaplamalı olduğu saptanmaktadır. Tüm pencereler içten dışa daralmaktadır. Tavanı dört pencerele kubbede tepedeki aydınlık feneri işlevli beşinci açıklık küçük taşların metal kirişlere oturtulmasıyla oluşturulmuş böylece hem aydınlatma hem de asılı duruyor izlenimi verilmiştir (Çizim : 29-33).

Ç - SÜSLEME

Yapıda büyük oranda tahrip edilmiş duvar resimleri, boyamalar ve mimari plastik süslemeler görülmektedir. Tonoz, kubbe, kapı söveleri ve sütun başlıkları yeşil tonlarda boyalıdır. Fakat bu boyaların büyük kısmı silinmiştir. 2004 yılındaki ziyaretimizde var olan narteks kemer karın ve alınlıklarındaki dönüşümlü yapılan yeşil ve sarı sıva üstüne boyalı kuşaklar günümüze gelememiştir (Foto 98, 108, 109).

Mimari plastik süslemeler; sütun başlıklarında, kubbede, silmelerde, pilasterlerde, kornişte, kapıların söve ve lentolarında ve revak kemerlerini destekleyen küçük konsollarda uygulanmıştır. Yapının kuzey cephesindeki kare kesitli altı sütun kaidesinin köşeleri dikine yivlidir. Galeri katını çepeçevre saran kat silmesi ile yapıyı çepeçevre dolanan çatı silmesi profillidir.

Narteks ve galerideki ikiz sütunlarıyla cephelerdeki yatay dekoratif şeritler, silmeler ve ortasında kubbe bulunan haç kolları doğrultusunda yerleştirilmiş alınlıklar, kilisenin dikeydeki üçlü mekânsal düzenlemeleri yatay dikey karşıtlığa olan vurgusu ile neoklasik üsluba uygun düzenlenmiştir.

Somut veri yoksunluğu nedeniyle duvar resimlerine dair kesin bir sonuca varmak mümkün değildir. Fresklerdeki ikonografik üslup Bizans değerlerine sadık kalmakla beraber, Neoklasik düzenlemeleriyle batı etkisi de göstermektedir. Kilisenin kemer ve tonozlarındaki süslemelerde; başları haleli figürler ile yazı ve çiçek kullanılmıştır. Nartekste küçük bir kısmı kalabilmiş duvar resimleri ve duvarlardaki yazılardan, resimlerde, daha önce bu yapının

yerinde bulunan kilisenin adanmış olduğu bir baş melek ile, üç Azizler Andronikos¹⁵⁹, Tarakhos ve Probus'un tasvir edildiği anlaşılmaktadır. Nartekste yapılan kazılarda bulunan eski temel duvarları, aynı yerde 1727 yılında inşa edilmiş olan önceki kiliseye aittir. İç mekânda, kuzey nefin tavanının merkezinde yer alan Panayia Platitera (Meryem'in kolları açık ve göğsünde çocuk İsa görüntüsüyle betimlemesi) dışında, bema kubbesinde, büyük ihtimalle Agios Triada'yı tasvir eden bir freskin parçaları görülmektedir (Foto.108,109).

¹⁵⁹ Yapını adandığı Aziz Andronikos ve diğer iki aziz Tarakhos ve Probus Roma İmparatoru Diokletianos Döneminde (285-305) şehit edilmiştir. Bu yüzden "Aya Triada" ismi yapıya verilen diğer isimdir. Bu adlandırma hem adı geçen üç azizi hem de "kutsal üçlü - teslisi" çağrıştırmaktadır.

KATALOG NO : 7

ADI : Kayseri Talas Panaya Karamanlı Kilisesi (*Talas Kilise Camisi, Talas Yeni Cami, Yaman Dede Camisi*)

LEVHA NO : Harita : 7, çizimler: 34 - 42, foto.110 - 127

YERİ : Kayseri'nin Talas İlçesi Tablakaya Mahallesi Karabey Sokak Nu : 28'dedir.

İNCELEME TARİHİ : 08.02.2003, 21-22.07.2003, 14.08.2004, 26, 27 Kasım 2016.

KİTÂBE : Batıda avlu kapısı üzerinde yer alan kitâbelikteki kitâbe imitasyondur. Özgün kitâbe onarım döneminde çalınmış, uzun bir aradan sonra 2011'de yapı yakınlarına geri bırakılmıştır. Cami olarak kullanıldığından Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün sorumluluğundaki yapının kitâbesi ilgili kurum görevlilerince yerine konulmak üzere teslim alınmıştır.

Kitâbenin metni

Π.Π.Π.Π.Π.Π.Π

ΠΑΝΑΓΙΑ ΚΑΠΥΣΗ ΖΙΡΑΣΑΛΔΗΡ

ΓΙΑΠΥΣΗ ΣΕΧΡΙ ΜΑΙΣ ΠΙΡΙΝΔΕ.

ΣΕΒΚΕΤΛΥ ΣΥΥΛΤΑΝ ΧΑΜΙΔ ΒΕ ΕΡΦΑ

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΔ ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΕΒΡΙΝΔΕ

ΑΙΩΠΣΤ. ζ τ γ δ'. 1886.

Transkripsiyonu

P.P.P.P.P.P.P

PANAYA KAPISI ZİRASALDIR

YAPUSI ŞEHRI MAİS BİRİNDE

ŞEVKETLU SULTAN HAMİD VE ERFA

MİTROPOLİD IOANNİS DEVRİNDE

AIOPST. z t y d ' . 1886

Transliterasyonu

P.P.P.P.P.P 160

MERYEM ANA KAPISI ZİRASALDIR

YAPI MAYISIN BİRİNDE

ŞEVKETLİ 161 SULTAN HAMİD 162 VE YÜCE

MİTROPOLİD IOANNİS DEVRİNDE

TAMİRİ (EDİLDİ). z t y d ' . 1886

İNŞA TARİHİ : 1886 (kitâbe, foto.110, 111)

ONARIM TARİHİ : 2006 Restorasyonu

TESCİL TARİHİ : 09.02.1977 (Vakıflar Genel Müdürlüğü)

YAYINLAR

a) Bilimsel Araştırmalar

“Karamanlıca Üç Kitâbe” adlı yayınında Güngör 163, yapının kitâbesini yayınlanmakta fakat yayında kitâbenin nerede olduğu ya da nereden alındığına yer verilmemiştir. Araştırmacı bu kitâbenin “tamir kitâbesi” olduğunu ileri sürmektedir.

Çayırdağ'ın “Kayseri Tarihi Araştırmaları” adlı yayında yapı, “Talas Kilisesi (Yeni Camii)” adıyla tanıtılmaktadır¹⁶⁴. Çalışmada, Talas'taki kiliseler arasında camiye dönüştürüldüğü için kısmen korunduğu, çalındığı vurgulanan kitâbesine göre yapının Sultan Hamid Devri'nde (1876 - 1909)

¹⁶⁰ Açıkgöz'ün Roma Üniversitesi'nde Anadolu Rum türküleri ile ilgili tez hazırlamış, ailesi Kapadokya Çarıklı'dan giden 3.kuşak mübadil olan Epigraf Georges Kourtzian'dan aktardığına göre; “ 7 kez yazılan “P” harfinin, Meryem Ana'yı niteleyen sıfatlardan seçildiği ve büyük olasılıkla: Πάσω = Herkese / Πασών = Tüm / Πιστών = İnananların / Πιστης = İnanca / Πέπισμαι = İkna olmuş / Παράδεισου = Cennetin / Πόρτα = Kapı[sı] anlamı taşımaktadır. ” (Açıkgöz 2007:114).

¹⁶¹ Güç sahibi olan, gücü her şeye yeten anlamında padişahlara verilen sıfat ve onlara bir söz yöneltme, söyleme biçimi.

¹⁶² II. Abdülhamid Dönemi (1876 - 1909).

¹⁶³ H. Güngör, 1989 : 34 ; 25.

¹⁶⁴ M. Çayırdağ, 2001 : 51.

1886 yılında yaptırıldığı belirtilerek Karamanlıca kitâbenin transkripsiyonu verilmektedir.

“Kayseri, Kayabağ Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri” adlı Yüksek Lisans tezimizde¹⁶⁵ yapı mimari olarak tanıtılmış, Karamanlıca kitâbesi korunduğu Endürlük Muhtarlık Odası’nda görülerek yayınlanmıştır.

Açıkgöz’ün “Kayseri ve Çevresindeki 19.Yüzyıl Kiliseleri ve Korunmaları İçin Öneriler” adlı Doktora Tezi ile “19. yüzyıl Kayseri Kiliseleri İçin Koruma Önerileri” adlı çalışmalarında mimari tanıtım ve koruma önerilerine yer vermektedir ¹⁶⁶.

“Kappadokia Bölgesi’nde Osmanlı Dönem Hıristiyan Sanatı” adlı çalışmasında Pekak¹⁶⁷, Osmanlı döneminde inşa edilen Hıristiyan dini yapılarını tespit, belgeleme ve değerlendirmeye yönelik proje kapsamında yapının kısaca tanıtımına yer verilmiştir.

MİMARİ TASVİR

A - KONUM

Eğimli arazinin düzleştirilmesi ile elde edilen zemine inşa edilen kilise, 1925 yılında “Yeni Zafer Camii” adıyla camiye dönüştürülmüş, daha sonra “Yaman Dede Camii¹⁶⁸” adıyla kullanılan yapı güvenlik nedeniyle bir süre kullanılmamış, 2004’de başlayan yapıdaki onarım çalışmaları 2006 yılında tamamlanarak aynı adla cami işlevini sürdürmektedir.

¹⁶⁵ C. Ekin, 2005 : 101-107.

¹⁶⁶ Ş. G. Açıkgöz, 2007 : 67-72, Ş. G. Açıkgöz, 2008 : Cilt:7, Sayı: 2, 26-37.

¹⁶⁷ M.S.Pekak, 2005-2008 Tübitak, Sosyal ve Beşeri Bilimler, AraştırmaProjesi "Kappadokia Bölgesinde Osmanlı Dönemi Hıristiyan Sanatı", Haziran 2008 : 135, Proje No: 104K079.

¹⁶⁸ Asıl adı “Diyamandı” olan ve Talas Rum esnaflardan iplik tüccarı Yuvaran Efendi ile Afurani Hanımefendinin oğlu olarak 1887 yılında dünyaya gelir. On aylıkken ailesi Kastamonu’ya göç eder. İlk öğrenimini Rum Ortodoks Mektebinde, lise öğrenimine 1901de Kastamonu İdadisi’nde başlar. İdadide arkadaşları kendisine “Yamandı Molla” lakabını takarlar. Liseyi birincilikle bitiren Diyamandı, Arapça ve Farsça hocalarından özel dersler de alır. Üniversite için İstanbul’da Hukuk mektebine girer. Özel hocalardan edebiyat ve İslamî ilimler okumaya devam ederken gizli Müslüman olarak yaşamaya başlar. 15 Şubat 1942 de nüfusa Mehmet Abdülkadir Keçeoğlu adını ve İslam’ı tescil ettirir. 3 Mayıs 1962 vefatından sonra Karacaahmet Mezarlığına defnedilir. Yapının isim değiştirmesi bu tarihten sonra olmalıdır (H. Şahin, 2013 : 311, 312)

Yapının cami olarak kullanıldığı dönemde bemaya duvar örülmüş, bu duvarın kuzey ve güney köşelerinden birer kapı açılmıştır. Güney haç kolunun eksenindeki alt seviye üçüz pencerelerden ortadaki mihraba dönüştürülmüş (Çizim: 37), mihrabın batısına ahşap minber yerleştirilmiştir.

Yapının batısında yer alan çevre duvarı ve avluya giriş kapısı orijinal haliyle günümüze gelebilmiştir (Foto.110, 112, 113). Sokağa açılan anıtsal avlu kapısından birkaç basamakla çıkılarak yapının zeminine ulaşılmaktadır. Bu kapının güneyinde avlu duvarı boyunca devam eden bitişik dört dükkan bulunmaktadır (Foto.112, 113). Avluya giriş, daha küçük ölçekli ve birkaç basamakla inilen diğer giriş kapısı kuzeybatıda bulunmaktadır (Foto.113). Yapının doğusunda yamaç, kuzey ve güneyinde yenilenen çevre duvarları bulunmakta, kuzeybatısında ise işlevi saptanamayan bir mekan yer almaktadır (Foto.113).

B - PLAN

Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen yapı, dört serbest destekli kapalı Yunan haçı planının gelişmiş (başkent) tipi planlıdır. Bu plan Kompleks (gelişmiş ya da Başkent tipi) tipinde naos kare veya kareye yakın dikdörtgendir. Doğudaki haç kolunun bitişiğindeki bema, ayrı birim olarak haç kolunun dışında tutulduğundan pastoforion hücreleri bağımsız birimlere dönüşmüştür. Köşe odalarının örtüsü haç kollarından daha alçaktır. Yapının batısında narteks, ortada naos ve kubbe, doğuda bema ve üç apsis yer almaktadır (Çizim : 34, 35).

Üç ayrı bölümden oluşan kuzey-güney doğrultuda Bit-hilani¹⁶⁹ (Çizim: 42) planlı narteksin orta bölümü örtü seviyesinde iki sivri kemerle üçe ayrılmış, kuzey ve güneyinde ise *gyneaceuma* çıkış merdivenlerinin olduğu iki mekan bulunmaktadır (Çizim 34, 35). Orta bölümden bu mekanlara kuzey ve

¹⁶⁹ İki masif duvarın arasında kalan, üç yönden duvarlarla çevrili, dışa açılan bir yönünde genellikle iki ahşap sütunla taşınan yapı tipi Asurlulurca ve daha sonra da Geç Hitit mimarlığında kullanılmıştır. Bit-hilani Anadolu / Kuzey Suriye kökenli bir yapı türü olup Demir Çağı'nda Güneydoğu Anadolu, Kuzey Suriye, İsrail ve Kuzey Mezopotamya bölgelerinde saray mimarlığında yaygın olarak kullanılmıştır. Kökeni son derece tartışmalı olan "hilani" kelimesinin Hititçe "kapı yapısı" anlamında "hilammar" teriminden geldiği sanılmaktadır (Gurney, 1954, s.210; Singer, 1975 : 70). Birçok araştırmacıya göre "hilani" kelimesi, genel bir plandan çok bu yapıları tasarım açısından karakterize eden bir figür olan "sütunlu portiko"larını tanımlamak için kullanılır (Singer, 1975 : 89). Bit-hilani türü yapıların tarihsel kökeni kesin olarak bilinmemekle birlikte, Hurri ve Hitit mimarlığı kaynaklı olduğu ve Boğazköy Büyükkale Akropolü'ndeki "Yapı E"nin bu türün ilk örneği olduğu düşünülmektedir (Lehmann, Kilebrew, 2010 : 27).

güneyden açılan eksendeki kapılardan geçilmektedir. Bu mekanların batısında eksende birer pencere, doğusunda kuzey ve güney mekanlara açılan birer kapı yer almaktadır. Narteks orta bölümünün doğusunda naosa açılan eksendeki ana giriş kapısına karşılık batısında üçlü kapı düzenlemesi yer almaktadır. Bu bölümün sivri kemerleri batıda ikisi serbest, ikisi kuzey ve güney mekanların duvarlarına bitişik sütunlara, doğuda naosun batı duvarına oturmaktadır. Narteksin tüm bölümleri çapraz tonoz örtülüdür.

Yapıyı üst seviyede kuzey, güney ve batıdan olmak üzere üç yönden çevreleyen galeri, batıda kuzey-güney doğrultuda *gyneaceuma*, naos batı serbest payelerinden itibaren $\frac{1}{2}$ oranında daralarak doğuda köşe odalarına bağlanmaktadır (Çizim 35, foto.116, 117, 124, 125). Narteks kuzey ve güney mekanlarındaki merdivenlerle çıkılan *gyneaceum* örtü seviyesinde üç bölüme ayrılmıştır. *Gyneaceumun* batı duvarında orta bölümde üç, iki yandaki bölümlerde birer pencere bulunmaktadır. Batısı, naosa taşkın halde ve ahşap parapetli olup orta bölümü yarım yuvarlak, yanları “S” kıvrımlı olarak tasarlanmıştır (Foto.125). *Gyneaceumun* kuzey ve güney bölümleri çan kulelerine çıkan merdivenlere ve batıdaki galerilere geçişe ayrılmıştır.

Doğu-batı doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlı naosun “L” şeklindeki dört serbest paye üzerine oturan orta bölümü, pandantif geçişli ve on iki pencereli yüksek kasnaklı kubbeyi taşımaktadır (Çizim 34-41, foto.113, 122) . Yapının haç kolları beşik tonoz, köşe odaları çapraz tonoz örtülüdür. Ortadaki kubbeli bölümü haç kollarından ayıran sivri kemerler kuzey, güney ve batıda duvar payelerine; doğuda, ilk sıra payelere oturmaktadır. Naosun var olan üç giriş kapısı da batı duvarındadır. Ana giriş kapısı eksenden batı haç koluna, diğerleri batı köşe odalarına açılmaktadır. Naos sivri kemerlerle doğudaki bema ve apsislere açılmaktadır.

Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı bema tonoz örtülüdür. Bema doğuda üç apsise bağlanmaktadır. Orta apsis diğerlerinden daha geniştir. Apsisler içten yarım yuvarlak, dıştan tek cephelidir. Böylece üç apsis dıştan üç cepheye sahiptir. Ana apsis yarım kubbe, daha yüksek olan yan apsisler üzerlerindeki mekanların kırma çatısıyla örtülmüştür (Foto.114). Ana apsis ekseninin iki yanında, kuzey ve güney apsislerin eksenlerinde birer dikdörtgen pencere yer almaktadır. Kuzey ve güney apsislerin üstünde galerilerden geçilen mekanlar yer almaktadır.

Yapının kuzey ve güney cephelerinde simetrik olarak yedisi alt, yedisi üst seviyede on dört dikdörtgen pencerenin dışında her iki cephede yuvarlak birer tepe penceresi bulunmaktadır. Bu pencerelerden bema pencereleri diğerlerinden daha küçük, narteks pencereleri daha geniştir. Naos duvarı eksenindeki üçüz pencerenin iki yanında birer pencere daha bulunur. Güney mekan alt seviyedeki üçüz pencerenin ortasındaki pencere örülerek dışa taşkın mihraba dönüştürülmüştür (Çizim: 36, 37, 40, foto.113, 119). Yapının doğu cephesinde yan apsislerde alt alta ikişer dikdörtgen pencere, ana apsisde eksende ikiz, apsis alınlığında yuvarlak bir tepe penceresi bulunmaktadır. Yapının en hareketli ve gösterişli cephesi batı cephedir. Üstte silmelerle vurgulanan üçgen alınlığın iki yanında yer alan çan kulelerinin çatı seviyesi düzeyine indirilen bölümünün ortasında birer yuvarlak pencere yer almaktadır. Üçgen alınlığın altında kuzeydeki dikdörtgen ve daha küçük diğerleri eş büyüklükte yarım daire kemerli dört pencere daha bulunmaktadır. Bu düzenlemenin altında Bit-hilani girişte eksende iki sütunun taşıdığı üç kemerli revak ile kapının iki yanında birer dikine oval pencere yer almaktadır.

C - MALZEME – TEKNİK

Yapının tamamında düzgün kesme taş, kitâbe, kapı - pencere söve ve lentolarında mermer, pencere korkulukları ve kemerler arası gergilerde demir, gynaeceum ve galeri korkuluklarında ahşap kullanılmıştır. Apsis kemer alınlığında fresk izleri yer alırken batı cephede ve saçaklarda, kasnak pencere, saçak ve konsollarında renkli taş (kırmızı-siyah), mimari plastik süslemeler, boyama ve kabartma teknikleri uygulanmış, bu cephesindeki pencerelerden alt seviyedekiler dikdörtgen ve yalın, üst seviyedekiler yarım daire kemerli siyah renk taşlarla oluşturulan dışa taşkın çerçevelenmiş olup üçgen alınlıklarla tamamlanmıştır. Bu yarım daire kemerli pencerelerin içinde daha küçük ölçüde olan güneydeki dikdörtgen diğerleri yarım daire kemerli pencereler olup kemer ve söveleri kırmızı taştır. Duvarların dış yüzeyleri sıvasız, iç yüzeyleri sıvalıdır. Kubbe örtüsü düzgün kesme taş, ana apsis örtüsü taş kaplama diğer mekanların örtüsü ve batı kapı saç kaplamadır (F.121, 113-115). Yapıda diğer cephelerin sadeliği yanında batı cephenin gösterişliliği, batı cephedeki yoğun mimari plastik süslemenin ana kitleden öne çıkarılması, cepheyi dikey üç bölüme ayıran ve yüzeyden ileri taşan renkli taş kullanılmış düzenlemeyi üstte yatay karşılayan üçgen alınlığın saçakları, yuvarlak pencerelerin üçgen alınlık biçimdeki bitkisel süslemeleri ile altta “C”

biçimli lentoları, plastırlı söveleri ve doğu cephe dışında diğer cephelerdeki üçlü (üçüz) pencere sistemleri yapıda eklektik uslubun kullanıldığını gösteren tekniklerdir.

Ç - SÜSLEME

Kitâbenin bulunduğu avlu kapısı tamamen Neoklasik tarzda düzenlenmiştir. Kapı yarım daire kemerli, kenarları profilli ve eyvan şeklinde düzenlenen niş içine yerleştirilmiştir. Kapının iki yanına yerleştirilmiş yivli ve Korint başlıklı ikiz sütuna atılmış giriş üzerinde üçgen alınlık bulunmaktadır (Foto.110). Üçgen alınlık ve giriş antik dönem düzenlerinde olduğu gibi dendanlı ve yumurta dizisi formunda yapılmıştır. Kitâbenin üç yönünde ise yüksek kabartma olarak işlenmiş üç palmet motifi görülmektedir.

Yapıda en yalın olan doğu cephede kenar ve saçaklarda ileri taşırılmış renkli taş kullanımı dışında süsleme bulunmamaktadır (Foto 120). Kuzey ve güney cephe naos duvarlarında simetrik düzenlenme bulunmaktadır. Naos duvarlarında galeri seviyesinde yer alan üçlü pencerelerin daha yüksek yarım daire kemerli olanın üstünde yağmurluk bulunmaktadır. Bu cepheler simetrik oluşları, ortadaki yarım daire kemeri, antik dönem etkili paye başlıklarıyla (Foto.112-115), paye formlu sövelerini üstte karşılayan profilli ve yatay yağmurluğunun yanında yapının tamamında düzgün kesme taş kullanılmasıyla neoklasik tarzda düzenlenmiştir. Aynı cephelerin narteks ve *gyneaceum* duvarları ise bu sadeliğin yanında gösterişli Barok düzenlemeleriyle farklılaşmaktadır.

Yapıda birer heykel üzerinde çalışılmış etkisi bırakan batı cephenin üçgen alınlığı, dikey olarak üçe bölünmüş ve orta bölümü öne çıkarılmış dalgalı düzenlemesiyle, ana girişin iki yanındaki oval pencereleri, sütun kemerlerin alınlıklarında akantus yaprakları arasındaki kozalakların uçları volütlüdür. Farklı olarak ortadaki kemer alınlığındaki süslemede kozalak yerine akantus yaprakları arasında aralarındaki alt kısmı rulo, üst kısmı dikey çelenk biçimindeki dikdörtgen kitâbeyi tutan iki çocuk melek kabartması bulunmaktadır¹⁷⁰. Bu figürlerden kuzeydekinin kanadı, her ikisinin baş kısımları tahrip edilmiştir. Üst seviye pencerelerin akantüs yapraklarıyla

¹⁷⁰ Kazıma tekniği ile yazılmış kitabede Yunanca: Η. ΚΟΙΜΗΣΗΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ 1886, transkripsiyonu: Η(ΑΓΙΟΣ) ΚΟΙΜΗΣΙΣ ΤΙΣ ΤΕΟΤΟΚΟΣ 1886, Türkçesi: Tanrı Doğuran Kutsal Meryem'in Uykusu (ölümü) 1886.

oluşturulmuş üçgen alınlıkların tepesinde stilize istiridye motifleri görülmektedir. Tüm bu düzenlemelerde batı cephedeki Barok beğenin etkisi görülmektedir. Ancak kemer birleşme noktalarında ve üst pencere alınlıklarında yer alan istiridye motifleri ile dışa taşırılmış pencere söve ve lentolarındaki “C” ve “S” kıvrımları yanında cephe süslemelerindeki asimetrik süslemeler Rokoko etkisindedir.

Ayrıca Barok dönem kapı ve pencere alınlıklarının süslemelerini akla getiren askı çelenk motifleri Art Nouveau üslubunu yansıtmaktadır.

Prof. Dr. Nilay Çorağan¹⁷¹, apsiste; sıvaların altındaki; “Çarmıhta İsa” ve “Deisis”¹⁷² sahnelerini tespit ettiğini, sahnenin sağında gördüğü beyaz saçsakallı ve eğilmiş haldeki kişiyi kilisenin banisi olarak yorumlamıştır.

Batıda avlu kapısının sac kaplamasında küçük kabarıklarla oluşturulmuş, dikdörtgen panonun içinde dikey göz motifinin ortasında dört kolu oval haç motifi yer almaktadır (Foto.121).

¹⁷¹ 10.08.2018 tarihinde Erciyes Üni. Sanat Tarihi Bölümü'nden Prof. Dr. Nilay ÇORAĞAN'la yapılan görüşmede bu bilgiye ulaşılmıştır.

¹⁷² Deisis (Yakarış) : sözcüğü kutsal kişilerin mahşer gününde insanlar adına Tanrı'dan af dilemelerini gösteren sahnelerdir. Tanrı Anası Meryem ve Meryem'den sonra gelen ikinci önemli arabulucu İsa'nın gelişini bildiren ve onu vaftiz eden Vaftizci Yahya Tanrı'ya en yakın olanlar olarak düşünülmektedir. İsa üzerinde büyük etkiye sahip olduğu düşünülen bu iki kutsal kişi Bizans sanatında çoğunlukla Meryem İsa'nın sağında, Vaftizci Yahya solunda yer alarak (Tersi örneklerde var.) mahşer gününde tüm ölümlüler adına İsa'dan şefaht dilerler.

KATALOG NO : 8

ADI : Kayseri Zincidere İoannes Prodromos¹⁷³ Karamanlı Kilisesi¹⁷⁴ ve Aziz

Haralambos Şapeli¹⁷⁵

LEVHA NO : Harita : 8, çizimler: 43 - 48, foto: 128 - 161

YERİ : Kayseri'nin Talas İlçesinin Zincidere Mahallesi'nde Kayseri I. Hava İndirme Tugayı'nın sınırları içinde yer almaktadır.

İNCELEME TARİHİ : 01-03.04.2005¹⁷⁶

KİTABE : Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi'nin batı giriş kapısının üstünde biri Karamanlıca diğeri Yunanca kitâbeye Karamanlıca ekli olan iki (Foto.128), kuzey giriş kapısının üstünde ise bir Yunanca¹⁷⁷

¹⁷³ H. Καλφογλουσ'un (1898 : 50) eserinde naklettiği göre: "Zincidere ahalisi rivayet eder ki; bir vakit Adana tarafından Zincidere'ye manastırın şimdiki mahalline bir deve ile bir deveci gelmiş ve orada biraz kaldıktan sonra yola devam etmek üzere deveci deveyi kaldırmaya uğraşmışlar ise de fayda etmemiş. Nihayet Zincidere ahalisi devenin yükünün alınmasını deveciye tavsiye etmişler fakat deveci devede hiçbir ağır yük olmadığını beyan etmiş. Bunun ile beraber ahalinin ısrarı üzerine devenin üzerindeki çuval indirilmiş ve içinden bir baş (kuru kafa) çıkmış. Bu ki devecinin rivayetine göre İoannes Prodromos'un (Vaftizci Yahya) başı olduğundan orada bir kilisenin inşasına niyet konulmuş ve bu suretle manastır oraya inşa olunmuştur. Deveci ise yine başı alıp götürmüş. Acaba bu rivayet tasdik olunabilir mi? Megas Basileios (Kayserili, Kayseri Metropolitü Büyük Vasilius (13. Havari), 329 - 419) mektuplarında "Rivayeti muhafaza etmeliyiz." Deyi zikir ettiği için yukarıdaki rivayeti de red etmeli değiliz."

¹⁷⁴ H. Καλφογλουσ (1898) ile Hild ve Restle (1981 : 259) Yapıyı "Zincidere'de İoannes Prodromos", Açıkgoz (2007), "Zincidere Vaftizci Yahya Kilisesi / Agios İoannis Manastır Kilisesi", Kayseri Röleve ve Anıtlar Müdürlüğü ise "Zincidere Agios İoannis Prodromos Kilisesi" olarak adlandırmıştır. Bize göre bu isim karmaşası hem kilisenin Karamanlılara ait olması hem de kitabelerinde İoannes Prodromos'a açıkça ithaf edildiğinin vurgulanması nedeniyle "Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi" olarak adlandırılmasıyla ortadan kalkacaktır.

¹⁷⁵ Yapının güneybatısına bitişik şapel 1840 yılında inşa edilmiştir (Καλφογλουσ 1898 : 458). İki yapı Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıkları tarafından tek bir yapı olarak tescillenmiştir. Biz de iki yapıyı beraber tanıtmanın uygun olacağını düşünmekteyiz.

¹⁷⁶ Zincidere 1. Komando Tugayı içinde bulunan ve "Er Eğitim Merkezi ile Kütüphane " işlevi verilen yapıya anılan tarihler arasında Genel Kurmay Başkanlığı'ndan alınan izinle girilebilmiş, alınan ölçülerle planları çıkarılmış, fotoğrafla belgelenmiştir. Sonraki yıllarda güvenlik gerekçesiyle araştırma izinleri verilmemiştir.

¹⁷⁷ Kuzey giriş kapısının üzerindeki 0.62 x 0.70 m. boyutlarındaki mermer kitabe Yunanca 15 satırdan oluşmaktadır. Bu satırlar haç işaretiyle iki bölüme ayrılmıştır. Altı satırdan oluşan birinci bölüm yapıya, dokuz satırdan oluşan ikinci bölüm yapıyı inşa edene hitap eden kitabenin Türkçesi şöyledir: **I. Bölüm :** + ASIRLAR VARİDİ SENELER BİTMEZİDİ DÜZ / DEĞİLİDİ AZİZ MANASTIR İBADETHANE İTİBARLI İOANNES NAMINA İNŞA / OLUNDU CESURLU YÜCE YÜREKLİ BAŞ PAPAZ TEMELDEN İNŞA ETTİ / BÜTÜNLEDİ ARZULU ESERİ VAROLANDAN DAHA ÜSTÜN DİN MİLLETİN / İBADETHANESİ AZİZLEDİ NEOFİTOS KAPPADOKIALILARIN LATİF KLAVUZU / MÜHİM PAMPUS ADASININ EVLADI

II. Bölüm : + BU DA SENİN ŞAVKLI DÜŞÜNCENE DEĞER BİR ESER OLDU. O / SAADETİ NEOFİTOS ALLAHIN CANLI EMSALISIN LAKİN ÖLÜMSÜZ BİR / İBADET YERİ İTİKATLI İNSANLARA KURULDU. SENİN NAMUSUNA VE / ALLAHSEVER ETKİLERİNE GÖSTERİŞ. BURAYA GELENLER HER GÜN / SONUNDA CÜMLEMİZ BERABER SENİN DİN KILAVUZ FAZİLETLERİNE / ÖVÜNÇLER OKUYACAK. ALLAHSEVER EHLİYETLERİNE VE ANIT / ESERLERİNE DUALAR EDECEK. SENE 1728 AY OCAK (5) İNDİKTİNOS. Çeviri: Vasilius G.

(Foto.129) olmak üzere toplam üç kitâbe yer almaktadır. Batı giriş kapısındaki iki kitâbeden üstteki kitâbenin tamamı (Foto.130) ile alttaki kitâbenin sonuna çizgiyle ayrılarak dikey yazılan yazı Karamanlıca'dır.

Batı giriş kapısındaki üst kitâbenin metni

+ ΠΥΜΟΝαΣτιΡ ταΜΡιΝΗΝ βαΚτιΗΝΗ

ΠαΤε ΟΛ ΖΕΜαΝΙΝ ΠαΤιCaΧιΝι(N)

ΜαΣΡαΦ ΚαιΡεΤ εΤεΝΝεΡιΝ αΤΗΝΙ

ΠιΛΜεΓι ΙΣΤιεΝ ΠΥΝταΝ ΟΓι(?)ΝCιΝ

CεΝεΜιΖ ΠιΓΓCεΚιΖΓιδΖ δΤΖ ΗΤΗ

εCΤΑΝετε CεΛΗΜ ΠατΗCαΧ ΗΤΗ

ΠαΤριΚ ΚαλλΗΝΗΚοC ΔεCΠΙΟΤ ΦΙΛεΤΟC ΗΤΗ

ΠΥΝλαΡιΝ ΧΥΚΜδΝΤΖε ΓιαΠΙΛΤι ΠιΛCιΝ

ΧατΖΗ ΓοΤΟC ΒΟΓΙδ ΧατΖΗ αΝτοΝ α(?)Γι

ΧατΖΗ ..ΙΝ ΧατΖΗ εCΗ.. ΙβρααΜ ΤαΓι

αΝαCΤαC βε ΜδΡαΤ ΚαλΦαΓι

CoΖΤε βε ΚαΓΡεττε ΠΥΝλαρι ΠΙΛCΙΝ

Transkripsiyonu

+ BU ΜΟΝαStιR ταMRιNιN VAKTιNι

PaTe OI ZEMaNIN PaTiSaHιNι

MaSRaF KaiYReT eTeNNeRιN aTINI

BιlMeGι ISTEιeN BUNtaN OKιSιN

SeNeMιZ BιNSeKιZYιδZ δC ιTι

eSTaNete SelιM PatιSaH ιTι

Farasapullos (Yunanistan'ın Komitini şehrinde oturan ve iyi derecede Türkçe bilen araştırmacı Kayseri, Ağırnaslıdır.)

PaTrıK KallİNİKoS DeSPOT FİLeTOS İTİ
BUNlaRIN HÜKMÜNCE YıaPIIDı BıNSıN
HatZH YoTOS VOGIU HatZH aNtoN A(?)Yı
HatZH ...IN HatZH ESİ... ıVraaM TaYı
aNaSTaS Ve MURaT KalFaYı
SoZTe Ve GaYRette BUNları BİLSİN

Transliterasyou

+ BU MANASTIRIN TAMİRİNİN VAKTİ

PATE(?) OL ZAMANIN PADİŞAHI

MASRAF GAYRET EDENLERİN ADINI

BİLMİYİ İSTEYEN BUNDAN OKUSUN

SENEMİZ BİN SEKİZYÜZ ÜÇ İDİ

ASİTANEDE (İSTANBUL) SELİM ¹⁷⁸ PADİŞAH İDİ

PATRİK KALLİNİKOS DESPOT¹⁷⁹ FİLETOS İDİ

BUNLARIN HÜKMÜNCE YAPILDI BİLİNSİN

HACI YOTOS VOGIU HACI ANTON AĞAYI

HACI ...IN HACI ESİ... AVRAAM DAYI

ANASTAS VE MURAT KALFAYI

SÖZDE VE GAYRETTE BUNLARI BİLSİN

Batı giriş kapısının üstündeki ikinci mermer kitâbe üstteki kitâbenin altında yer almaktadır. Yunanca ve Karamanlıca olan bu kitâbedeki yazılar yukarıdan aşağıya çekilmiş ilk ikisi doğrusal üçüncüsü aynı yönde tek kırıklı çizgi ile dört bölüme ayrılmıştır. Yirmi bir dizeden oluşan kitâbede kullanılan yazılar da dört farklı karakterdedir (Foto.128). İlk üç bölüm yedi dizeden oluşmaktadır. İlk on dize ile ikinci on bir dize haç işareti ile başlamaktadır. İlk on dize sonraki on dizeden içerik olarak aynı olmasına karşın yazı karakteri

¹⁷⁸ Sultan III. Selim (1789 – 1807)

¹⁷⁹ Metropolit (Bölgesel dini lider, hiyerarşide patrikten sonraki din adamı)

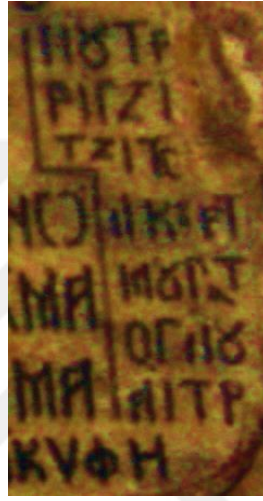
olarak farklıdır ¹⁸⁰. Yunanca olan bu yazılardan ayrı olarak kitâbenin güney ucu kırık çizgi ile bölümlenerek ayrılmıştır. Yukarıdan aşağıya inen tek dizelik bu yazı ise Karamanlıcadır.

Kitâbenin Karamanlıca Kısmı

ΠΥ ΤΑΡΗΓ ΖΙ(Ν)ΤΖΙΤΕ(ΡΕ)ΛΙ ΚΥΡΤ ΜΥΡΑΤ ΟΓΛΥ(ΝΑ) ΑΙΤ(ΤΙ)Ρ

Karamanlıca Kısmın Transkripsiyonu

BU Ta
RıHZı(N)
CITE(RE)
Lı MURaT
KURT
OĞLU(NA)
aıT(Tİ)R

Karamanlıca Kısmın Transliterasyonu

BU TARİH Zİ(N)CİDE(RE)Lİ KURT MURATOĞLU(NA) AİT(Tİ)R

ONARIM TARİHİ : Yıkıtılan eski yapının yerine aynı gün (1803, kitâbe), başlanan yapı 1804'te (kitâbe) tamamlanmıştır. Yapının akması nedeniyle 1837'de başlayan örtü onarımları 1839'da tamamlanmış, bu dönemde yapının gyeneaceumu kaldırılmıştır¹⁸¹. 1840'da yapının güneybatısına Aziz Haralambos adına altında kriptası olan şapel inşa edilmiş ¹⁸², aynı yayında 1864 yılında Zincidereli Uzun Kosma tarafından Aziz Haralambos Şapeline çan

¹⁸⁰ Kitabenin Yunanca kısmının Türkçesi şöyledir:

+ BİLİNİZ İNSANLAR PADİŞAH SELİM İDİ / MİLLETİMİZE PATRİK KALLİNİKOS DESPOT HÜRMETLİ FİLOTEOS, / KAİSERİLİLERİN ÖNDERİ ANTONİOS, MİMAR BİLGİN ANASTSİOS, / EVVELİNDEN BAŞRAHİP PARTENİOS GÖZETİCİ-HADEME / TEDBİRLİ HACI IOANNİS YAĞCIOĞLU DENİLEN. / BUNLAR CÜMLESİ DAHA ÜÇ ÜSTÜN MUTEBER İLE BERABER / BÜYÜK HİZMETLER VE GAYRETLER GECE GÜNDÜZ GÖSTERDİLER. / AZİZ KİLİSEYİ ZAKARİYE İLE ELİZABETİN EVLADI İTİBARLI / İOANNES PRODROMOSUN NAMINA TEMELDEN İNŞA ETTİLER. / İÇER(İ) GİRENLER ALLAHA İLAHİ VE EYLERLER İYİLİK AFİYET ETSİN / SENE 1804. ASIN VAKFI

Çeviri: Vasilios G. Farasapulos

¹⁸¹ H. Καλφωγλουσ, 1898 : 257, 258.

¹⁸² H. Καλφωγλουσ, 1898 : 257 – 459.

kulesi (13m. yükseklikte, 78 cm. genişlikte) eklenmiş ¹⁸³, kuleye İzmir'den getirilen çanın kuleye yerleştirildiği belirtilmektedir (Foto,133). Bu çan kulesinin 1959 yılına ait fotoğraflarda formu değişse de yerinde durduğu görülmektedir (Foto.135). Her iki yapı da 1938'de "Astsubay Yetiştirme Yurdu", 1955'de "Seferi Gereç Deposu", 1972 sonrası "Levazım Deposu" olarak kullanılmıştır. 2002 yılında bazı kısımları kullanım amacına uygun onarılarak; İoannes Prodromos Kilisesi "Yurt Sevgisi Eğitim Salonu"na, Aziz Haralampos Kilisesi ise "Komando Okuma Evi"ne dönüştürülmüştür.

İNŞA TARİHİ : Yazılı kaynaklardan 1728'de inşa edildiğini öğrendiğimiz ¹⁸⁴ İonanes Prodromos Karamanlı Kilisesinin daha sonra 1803'te başlayıp 1804'te temelinden yenilendiğini kitâbelerinden öğreniyoruz. Aynı yazılı kaynak Aziz Haralambos Şapeli'nin 1840'da inşa edildiğini bildirmektedir.

TESCİLTARİHİ : 23.05.2003 (Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu)

YAYINLAR :

A) Seyahatname :

Zincidere'yi Talas'tan bir buçuk saat uzaklıkta ve Stephana (Reşadiye) köyünün ötesindeki büyük köy olarak belirten Cuinet, yapıyı; *Aziz Basileios Dağı'nın (günümüzde Ali Dağı) yakınlarında ve yerleşimin bir köşesinde görkemli duvarları bulunan ve çok büyük bir park ile çevrili bir Yunan Manastırı* olarak tanımlamaktadır. *Kilisenin üç geniş 'nefi' olduğunu, yapının tamamen duvar resimleri ile boyandığını ve burada Vaftizci Yahya'ya adandığını* ileri sürmektedir ¹⁸⁵.

B) Bilimsel Araştırmalar :

'Zincidere Karyesi'nde Bulunan Joannis Prodromos Manastırı Yahut Moni Flavionon Muhariri' adla Yunanistan'da basılmış Kalfoglous'un Karamanlıca yayınında *"Zincidere Manastırının tarihinin 1600 yıl öncesine dayandığı, çünkü Kayseri'de manastırların İsa'dan 400 yıl sonra inşa edildiği"* belirtilmektedir¹⁸⁶. Manastırın bulunduğu bölgenin önceleri "puthane" olduğu, *"Hıristiyanlığın Bizans İmparatorları tarafından tanınmasından*

¹⁸³ İncelemelerimizde yerini tesbit ettiğimiz çan kulesi, Aziz Haralampos Şapeli'nin kuzeybatı köşesinde yer almaktaydı.

¹⁸⁴ H. Καλφωγλουσ, 1898 : 458.

¹⁸⁵ V. Cuinet, 1892 : 320.

¹⁸⁶ H. Καλφωγλουσ, 1898 : 49, 52, 59, 83-86, 125-149, 458.

sonra yörenin Hıristiyanların yerleşim yerlerine dönüştüğü, 1720 yılında Damat İbrahim Paşa'nın, Sultan Ahmet'in damadı ve veziri olarak Kayseri ile Konya eyaletlerinde 1000 kilise inşasına izin vermesi ile manastırın 1724 yılında yapımına başlanarak 1728 yılında tamamlandığı" belirtilmektedir. Manastırın 1803 yılında Kayseri Metropoliti Fileteos başkanlığında 3 Mayıs'ta Ortodoks milletin temsilcilerinin katılımı ile oluşan kurulda söz verilerek yeniden inşasına karar verdikleri ileri sürülmektedir. Altı kişilik komisyon oluşturularak yardım ve inşaat işlerinin yürütmesinden sorumlu tutuldukları, 6 Temmuz 1803 yılında eski bina yıkılarak aynı gün yeni binanın temelini atıldığı belirtilmektedir.

Komisyonun çalışmaları ve yapılan organizasyonun ayrıntılı olarak anlatıldığı yayında ölçüleri verilen manastır çevre duvarının orta yerine İoannes Prodromos Kilisesi'nin boyu: 40, genişliği : 25 ve yüksekliği : 14 arşın olarak belirtilmektedir. Manastırın ve kilisenin her bölümünün ayrı ayrı kaç günlük çalışma ile tamamlandığının tutulan kayıt defteri ile anlatıldığı yayında manastırın, 8 Mayıs 1804'de çevre halkının da katılımı ile tamamlandığı belirtilmektedir. 19 Eylül 1803'de tamamlanan nartekste bir hayli mezar olduğunun belirtildiği yayında en yüksek mezarın Metropolit II. Paisios'a ait olduğu ileri sürülmektedir. Manastırın diğer bölümlerine de değinilmektedir. Yayında İoannes Prodromos Kilisesi'nin tanıtıldığı bölümde duvar ve payeler üzerinde İsa'nın hayatı ile ilgili çok resim olduğu belirtilmektedir. Kilisede dikkati çeken ikonostasisin siyah ceviz ağacından yapıldığı, ambonun altın yıldızla yaldızlandığı belirtilir.

Kubbenin doğusunda pencerenin altında yer alan levhada kubbenin 1803'te yapıldığı belirtilmektedir. Yayının diğer bölümlerinde manastır, İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi'nin kitâbeleri ve Zincidere'deki diğer yapılara yer verilmektedir¹⁸⁷. Kayseri'den iki saat uzaktaki Zincidere'de bir köşkte konakladığını belirten Rott, Zincidere'de bir lise, bir kız ve erkek okulu ile bir devlet yetimhanesi bulunduğunu belirtmektedir. Zincidere'deki İoannes Prodromos Manastırının "Anadolu'nun ruhani Atinası" olduğunu belirtmektedir. Alman çalışma şekline, Alman okul planına, Alman kütüphanesine ve en sıcak Alman sempatisine burada rastlandığını ileri sürmektedir. Araştırmacı yayında, Zincidere'nin eski su kanallarını takip ederek altı saatlik yolculuktan sonra Gereme kilisesi harabelerine

¹⁸⁷ H. Καλφωγλουσ, 1898 : 49, 52, 59, 83-86, 125-149, 458.

ulaştıklarını belirtmektedir¹⁸⁸. Kayseri'nin 12 km. güneybatısında yer alan Zincidere'nin, Kayseri'den Germanikeia'ya (Maraş) giden eski yol üzerinde olduğu belirten Hild ve Restle, *439 yılında Mutalaska'de doğan Kutsal Sabas'ın Filistin'e gitmeden önce Zincidere kilisesinde on yıl geçirdiğini* ileri sürmektedir. Hild-Restle, 20. yüzyıl başlarında hala var olmaya devam ettiğini belirttiği İoannes Prodromos Kilisesi'nin 1728 yılında Sultan III. Ahmet zamanında (1703-1730) yapıldığını ve “*manastırın katedrali*” olduğunu ileri sürmektedir. Yayında, eski kilise bölgesinin günümüzde askeri yasak bölgede olduğu belirtilmektedir¹⁸⁹.

“*Mir'at-i Kayseriyye veya Kayseri Tarihi*” adlı yayınında Nazif, “*Kayseri Yerleşiminin Genel Nüfusu ile Topluluklar ve Konuşulan Diller*” bölümünde Zincidere'de bir Rum Manastırı olduğu belirtilmektedir¹⁹⁰.

“*1873 Yılı Zincidere Köyü Nüfus Sayımı Sonuçları*” adlı makalede Zincidere'de, 1873 yılında yapılan nüfus sayımındaki nüfus, yapılar ve mesleklere yer verilmektedir¹⁹¹.

“Kayseri Ansiklopedisi” adlı yayının “Zincidere Manastırı” maddesinde, *Gayrimüslimler tarafından yer altı manastırına bağlı olarak yapıldığı* ileri sürülmektedir. Yapının daha sonraları *Yetimler Okulu, Astsubay Yetiştirme Okulu ve Polis Okulu* olarak kullanıldığı belirtilmektedir¹⁹².

Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanan Ekin'in çalışmasında yapı askeri bölge içinde yer aldığından ancak Genel Kurmay Başkanlığı'ndan ilk defa alınan izin sayesinde yerinde incelenmiş, ölçüleri alınarak rölevesi çıkarılmış, ilk defa ayrıntılı fotoğrafları yayınlanmıştır¹⁹³.

“*Kayseri ve Çevresindeki 19. Yüzyıl Kiliseleri ve Korunmaları İçin Öneriler*” adlı Doktora çalışması olan eserde Açıkgöz; “*Askeri alan sınırları içindeki kilise izin alınmadığından ayrıntılı olarak incelenememiş, Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü'ndeki rölöveleri – yeniden değerlendirilerek – kullanılmıştır.*” dipnotunu vermiş, bulunan fotoğraflardan yararlanılarak yapı kısaca tanıtılmıştır. Ancak bugüne kadar bu yapıya giren tek araştırmacı olan Ekin'in

¹⁸⁸ H. Rott, 1908 : 156, 160, 191, 192.

¹⁸⁹ F. Hild – H. Restle, 1981 : 160, 191, 192, 259.

¹⁹⁰ A. Nazif, 1987 : 11.

¹⁹¹ H. Cömert, 1993 : 2.

¹⁹² A. Saltoğlu, 2002 : 492.

¹⁹³ C. Ekin, 2005 : 130 – 152.

tezinden Açıkgöz'ün yararlanıp yararlanmadığını belirtmemesi anlaşılmalıdır
194.

“Kappadokia Bölgesindeki (Özellikle Kayseri ve Çevresindeki) Osmanlı Dönemi Hıristiyan Dini Mimarisi” adlı çalışmasında Pekak¹⁹⁵, Kayseri'nin Ağırnas, Aydınlar, Balagesi, Başköy, Derevank, Endürlük, Faraşa, İncesu, Kayabağ, Konaklar, Talas ve Zincidere adlı on iki yerleşimine ait kiliselerin yapım tarihi ve bugünkü durumları hakkında bilgi verilerek, mimari tanıtları yapılmış, ayrıca konu ile ilgili arşiv eksikliğini giderecek önerilerde bulunulmuştur.

MİMARİ TASVİR

A - KONUM

Eğimli arazi düzleştirilerek inşa edilen yapının doğusunda Tugayın çamaşırhane binası, kuzeyinde yemekhane binası, güneyinde yatakhane binası kuzeybatısında askeri gazino binası (Eski Kappadokia Kız Mektebi), güneybatısında ise muhabere binası (Eski Çocuk Yetimhanesi) yer almaktadır.

Tarihi verilerden “manastır kilisesi” olduğunu öğrendiğimiz¹⁹⁶ Zincidere İonnes Prodromos Karamanlı Kilisesi'nin ait olduğu manastırdan günümüze kilise ve onun güneybatısına eklenmiş haldeki Aziz Haralambos adına yapılan Şapel (Pareklesion) kalmıştır (Çizim : 43, foto.132 - 137). Mübadele sonrasında terk edilen her iki yapı sonraki yıllarda askeri amaçla kullanılmaya başlanmış; 1938'de Astsubay Yetiştirme Yurdu, 1955'de Seferi Gereç Deposu, 1972 sonrası Levazım Deposu olarak kullanılmıştır. 2002 yılında bazı kısımları kullanım amacına uygun onarılarak; İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi “Yurt Sevgisi Eğitim Salonu”na, Aziz Haralampos Şapeli ise “Komando Okuma Evi”ne dönüştürülmüştür (Foto.136). Aziz Haralambos Şapeli'nin doğusunda ve Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi'nin güneybatısında girişi olan bir kriptada yer almaktadır (Çizim : 43, foto.137).

¹⁹⁴ Ş. G. Açıkgöz, 2007 : 104-107.

¹⁹⁵ M. S. Pekak, 2014a : 917, 918, Volume 9/10.

¹⁹⁶ H. Kalfoglous 1898 : 59, F. Hild – M. Restle 1981 : g 259, foto.125-127)

Günümüzde her iki yapı da yeni işlevinin verdiği olanak nedeniyle büyük oranda sağlam kalabilmiş ancak var olduğunu gravür ve tarihsel verilerden bildiğimiz çan kulesi günümüze kadar gelememiş, Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi'nin duvar ve payeleri, Aziz Haralambos Şapeli'nin tonoz örtüsü beyaza boyanmış, şapelin iç sıvaları tamamen dökülmüş, kuzeybatı köşesinde yer alan çan kulesi çatı seviyesine kadar yıkılmıştır.

B - PLAN

Kilise, bugünkü naos zemininin 1.50 m. üstünden alınan düzlem plana göre doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üç nefli kubbeli bazilika planlı yapının ortasında naos, doğusunda bema, üç apsis, batısında ise narteks yer almaktadır (Çizim: 43). Yapının güneybatı bitişiğinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı Aziz Haralambos Şapeli yer almaktadır. Tek nefli yapıda ortada naos, doğuda eksende bema ve apsis, kuzeyde üst seviyede galeri yer almaktadır. Galerinin altında üç mekan bulunmaktadır (Foto. 152).

Yapının narteksi 1837-39 arası yapılan onarımlarda gynaeeumla birlikte kaldırılmıştır. Şimdiki narteks 1839 - 1845 arası dönemde gynaeeumsuz yapıldığı için de daha alçak inşa edilmiştir. Ana yapı, narteks ve Aziz Haralambos Şapelinin saçak düzenlemelerindeki farklılıklar her üç mekanın da ayrı zamanlarda inşasının kanıtı olduğunu düşünmek yanıltıcı olmayacaktır (Foto. 136, 144). Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı narteks, batıda payeler üzerine atılmış yarım daire kemerlerle üst seviyede altı bölüme ayrılmıştır. Beşik tonozla örtülü narteksin batısında kuzey-güney doğrultuda yedi, kuzeyinde doğu-batı doğrultuda iki serbest payeye atılmış ikili yarım daire kemerlerle revaklar oluşturulmuştur. Narteksin doğusunda eksendeki ana giriş kapısı yer almaktadır (Foto.141, 143).

Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesinin doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı naosu, üçerden iki sıra serbest paye ile üç nefe ayrılmıştır (Çizim: 43). Ana nefi yan neflerden geniştir. Ana nefin birinci ve ikinci payelerinin taşıdığı kubbe, içten yarım yuvarlak, dıştan kare formda kasnaklı olup örtüsü dört yüzeyli kırma çatıdır. Bu çatının merkezinde metal haçın konulduğunu fotoğraflarından öğrendiğimiz taş platformun kalıntıları mevcuttur (Foto. 132, 134, 140). Kubbenin dört yönünün ekseninde dışa

daralan kemerli birer pencere bulunmaktadır. Yapının kubbe dışındaki tüm örtüsü aynalı tonozdur (Çizim: 44 - 48, foto.161). Nefleri ayıran payeler, doğu-batı doğrultusunda yarım daire kemerlerle bağlanmıştır. Yarım daire kemerler, kuzey, güney ve batıda duvar payelerine, doğuda ise apsis duvarlarına oturmaktadır. Naosa giriş, batı duvarında eksende, kuzey ve güney duvarlarda eksenden batıda yer alan üç kapıdan sağlanmaktadır. Naosun kuzey ve güney duvarlarında, birbirlerine simetrik, yarım daire kemerli nişler içinde, altı üstlü ikişer dikdörtgen pencereyi barındıran üçlü düzenlemeler görülmektedir (Çizim:47, 48, foto.136, 140). Yapının batı duvarında ise üst seviyede biri eksende diğerleri eksenin iki yanında dışa daralan üç dikdörtgen pencere yer almaktadır (Çizim:44, foto.136).

Naos, yarım daire kemerlerle doğudaki bema ve apsislere açılmaktadır. Doğuda apsisler ile batıda, doğudan itibaren ilk payeler arasında yer alan ve kuzey-güney doğrultudaki bema, aynalı tonoz örtülüdür. Bemanın güney duvarının ekseninde dışa daralan bir pencere yer almaktadır. Bema doğuda yuvarlak kemerlerle apsislere bağlanmaktadır.

Naosun doğusundaki üç apsisten güney apsis içten örülmüş ve ekseninin kuzeyinden bir kapı açılmıştır (Çizim:43). Güney apsis içten ve dıştan düz, diğerleri içten yarım yuvarlak dıştan düz duvarlıdır. Apsislerin ve güney nefin doğusundaki mekanın doğuda eksenlerinde dışa daralan birer pencere yer almaktadır. Apsislerden ana apsis yarım kubbeli diğerleri kırma çatının doğu yüzünün örtüsüyle örtülüdür (Çizim:45) .

Yapının güneybatısında ve Aziz Haralambos Şapeli'nin doğusunda eksenden girişi olan kripta yer almaktadır (Çizim: 43, foto.148-151). Basamakla inildiğinde kriptanın kuzey-güney doğrultuda bir koridoru bulunmaktadır. Güney koridor duvarla sonlanmakta, kuzey koridorla doğu-batı doğrultuda yer alan üç bölümlü mekana ulaşılmaktadır. Mekanlar arasındaki bağlantı birer kapı ile sağlanmaktadır.

Narteksin güneybatısı, güney nef ekseninin güneyinden itibaren Aziz Haralambos Şapeli'nin kuzeydoğusu ile sınırlanmaktadır. Aziz Haralambos Şapeli, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olup örtü seviyede kuzeygüney doğrultuda atılan üç kemerle dört bölüme ayrılmıştır. Tek nefli yapıda ortada naos, doğuda eksende bema ve tek apsis, batıda üst seviyede günümüzde döşemesi kaldırılmış galeri yer almaktadır. Galerinin altında üç mekan bulunmaktadır (Çizim: 43-48, foto.152). Galerinin altındaki

mekanlardan güneydeki mekanda yer alan merdivenle galeriye, kuzeydeki mekandaki merdivenle çan kulesine ve çatıya çıkış sağlanmaktadır (Çizim:143, foto.152, 153).

Şapelin doğu-batı doğrultusundaki naosu dikdörtgen planlıdır. Naosun kuzey ve güney duvarlarında eksenin batısındaki çifte kapılar yapıya girişi sağlamaktadır (Foto.148-151). Naosun kuzey duvarındaki doğu pencerenin iki yanında ve duvar içinde iki merdiven bulunmaktadır (Çizim: 43, foto.153). Naosun kuzey ve güney duvarlarında, alt seviyede simetrik olarak biri ekseninde diğeri eksenin doğusunda eş boyutlu ve dışa daralan ikişerden dört pencere, üst seviyede ise kuzey duvarında eksenin doğusunda iki pencere yer almaktadır. Naosun batı duvarında eksenindeki kapıdan galerinin altındaki orta mekana geçilmektedir (Foto.138).

Naosun doğusunda, kuzey-güney doğrultudaki dikdörtgen bema beşik tonoz örtülüdür. Bema zemini naos seviyesinden iki basamak yüksektir. Bema doğuda yer alan apsise açılmaktadır. Bemanın kuzey ve güney duvarlarındaki kapılar örülmüştür.

Şapelin doğu duvarının eksenindeki apsis, içten yarım daire, dıştan düz duvardır. Apsisin güneyinde dışa daralan dikdörtgen bir pencere yer almaktadır.

Batıda yer alan galeri, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgendir. Galerinin batısında yer alan iki pencereden eksenindeki oval, eksenin batısındaki dikdörtgendir. 1845 yılına ait gravürde alt seviye ekseninde görülen kapı günümüzde örülmüş, aynı gravürde olmayan dikdörtgen pencere sonradan açılmıştır. Bu değişiklik anılan pencerenin söve ve lentosunun olmayışı ile yapının tüm pencerelerinden farklılık göstermektedir (Foto.132, 150).

Aziz Haralambos Kilisesi'nin altında Aziz Panteleimon adında bir ayazması olduğu, ayazmada sıhhat arayan hastaların yattığı ya da akıl hastalarının bağlandığı aktarılmaktadır¹⁹⁷.

C - MALZEME – TEKNİK

Yapılarda düzgün kesme taş, mermer ve demir kullanılmıştır. Düzgün kesme taş beden duvarları dışında çatı ve döşeme kaplamalarının özgün

¹⁹⁷ H. Kalfoglous, 1898 : 458.

haliyle günümüze ulaşması önemlidir (Foto.141, 154, 155). Özellikle döşeme kaplamaları bölge yapılarındaki uygulamaların anlaşılmasında örnek teşkil etmesi bakımından önemlidir. Kilise ve şapelin beden duvarlarında gri, sarı ve kırmızı tonlarda düzgün kesme taşlar kullanılmıştır. Yapıdaki kitâbeler mermer, kılıçlar, pencere parmaklıkları ve paye gergileri demirdir. Yapıda mimari plastik süslemeler ve duvar resimleri görülmektedir.

Ç - SÜSLEME

İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesinin sade ve süslemesiz cephe düzeninde göze çarpan tek ayrıntı Barok etkili saçak siltmeleridir. Yapının dört cephedeki pencereleri lento ve söveleri dikdörtgen formda ve yalın iken doğu cephesindeki pencere alınlığında sağır kemer düzenlemesi bulunmaktadır (Foto.142, 144, 147).

İç mekanda mimari plastik süslemeler, paye başlıklarında ve ante duvarlarının batı yüzlerinde görülmektedir (Foto.156, 157). Ante duvarlarının batı yüzlerinde - ana nef ekseninden kuzeydeki tahrip olmuştur - iki köşede oluşturulan ikişer sütun ve kompozit sütun başlığı şeklinde üstü yivli bezeme amaçlı küçük plâsterlerle yapılan düzenlemeler yer almaktadır (Foto.157). Naosta yer alan payelerin dört köşesi plâsterlerle biçimlendirilmiştir (Foto.150). Kilise naos zemininde düzgün kesme taşlarla oluşturulan ucu doğuya dönük anahtar motifi yer almaktadır (Foto.155).

İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi'nin cephe yalınlığının tersine Aziz Haralambos Şapeli'nin batı cephe dışında diğer cephelerinde zengin süslemeler görülmektedir (Foto.149, 151). Güney cephedeki pencerelerin üzerinde dikdörtgen konsollar yer almaktadır. Oval pencerelerin dekoratif demirleri ve diğer pencerelerin üzerindeki kornişler şapelin bezemeli öğeleridir.

Yapının içi tamamen beyaza boyanmıştır. Fakat yer yer boyası dökülen kısımlardan açığa çıkan duvar resimleri görülebilmektedir. Görülebildiği kadarı ile bu resimler kubbe ve kubbe kasnağı çevresinde, beden duvarlarında ve sütunların yüzeylerinde yer almaktadır (Foto.149, 151). Kahve renkli zemine daha çok koyu renklerle yapılan resimlerin seçilen renkleri ve motiflerini Rott, "*oryantal*" olarak yorumlamıştır¹⁹⁸.

¹⁹⁸ H. Rott, 1908 : 242.

Yapının kubbesinde İsa figürü seçilebilmektedir (Foto.159)¹⁹⁹. Kubbe kasnağı çevresinde birer pano içerisinde belirsiz dört figür yer almaktadır. Ana nef örtüsünün merkezinde bitki bezemesi yer alırken alt seviyelere doğru oldukça renkli bezemelerden izlere rastlanmaktadır (Foto.161).

Naos güney duvarının eksenden batısında boya ile kapatılmamış kısımda görülen panolar içi ve çevresinde bitkisel bezemeler yer almaktadır (Foto.158).

Paye yüzeyleri boyalı olduğu için duvar resimleri görülememektedir. Ancak yapının içindeki panolardaki fotoğraflarda yapının paye yüzeylerinin ve duvarlarının orijinalde resimlerle bezeli olduğu görülmektedir (Foto.160).

¹⁹⁹ Καλοφλογου, Zinidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesinin kubbesinde Pantokrator İsa resminin, kasnağındaki dört pencerenin aralarında ise Baş meleklerden Mikhael'in bazı mucizelerinin resmedildiğini, ayrıca kasnağın doğu penceresinin altında, "Bu kubbenin tarih olması 1803" yazısının okunduğunu aktarmaktadır (Καλοφλογου, 1898:450).

KATALOG NO : 9

ADI : Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi²⁰⁰

LEVHA NO : Harita : 9, Çizimler: 49 - 55, foto. 162 - 205

YERİ : Konya Selçuklu İlçesi Sille Subaşı Mah. Özgüven Sokaktadır.

İNCELEME TARİHİ : 18 Kasım 2013, 24 Şubat 2018

KİTABE : (Foto. 162, 163)

Kitâbe metni

327: ΤΑΡΙΚΗΝΤΕ ΠΥ ΣΕΡΡΙΦ ΕΚΚΛΗΣΕΜΙΖΗ
ΑΓΙΑ ΕΛΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛ ΑΡΧΑΑΓΓΕΛΟΣ ΙΣΜΙΝΕ ΚΥΡΤΥ ΤΕΜΕΛΗ
ΧΑΛΕ ΕΚΚΛΗΣΙΑΜΙΖΗΝ ΥΤΖΥΝΤΖΥ ΤΑΜΙΡΗ
ΣΕΦΚΕΤΛΥ ΣΥΛΤΑΝ ΜΑΧΜΥΤ ΕΦΕΝΤΙΜΗΖ ΗΧΣΑΝ ΕΪΛΕΤΗ ΕΜΡΙ
ΕΠΙΤΡΟΠΙΟΣ ΖΑΡΡΑΦ ΧΑ ΗΛΙΑ ΟΛΤΥ ΤΕΚΜΗΛ ΝΑΖΙΡΗ
ΜΙΧΑΗΛ ΑΡΧΑΑΓΓΕΛΟΣΥΝ ΣΕΦΑΑΤΗ ΙΛΑΝ ΧΑΚΤΑΑΛΕ
ΙΜΤΑΤ ΕΤΕΝΛΕΡΕ ΒΕ ΖΑΗΜΕΤ ΤΖΕΚΕΝΛΕΡΕ ΒΕΡΕ ΕΤΖΗΡΙ
ΣΙΛΛΕ: 1833: ΦΕΒ: 12

Transkripsiyonu

327: TARİHİNTE BU ŞERRİF EKLİSEMİZİ
AGİA ELENİ MIHAİL ARHANGELOS İSMİNE KURTU TEMELİ
HALE(N) EKLİSİAMIZIN ÜTZÜNTZÜ TAMİRİ
ŞEVKETLU SULTAN MAHMUT EFENTİMİZ İHSAN EYLETİ EMRİ
EPITROPOS SARRAF HA(CI) İLIA OLTU TEKMİL NAZIRI
MIHAIL ARHANGELOSUN ŞEFAATİ İLAN HAKTAALE

²⁰⁰ Yayınlarında; "Aziz Mikail Kilisesi" (Belke ve Restle 1984: 225), "Mikhael Arhangelos Kilisesi" (Lebides, 1889, Pacc, 1926), "Hagios Mikhael Kilisesi" (Eyice, 1966 : 158, 159), "Aya Elena Kilisesi" (Danik, 1997: 177-192) ve "Aya Elenia Kilisesi" (Mimiroğlu, 2015 : 218 – 225, Konya Büyükşehir Belediyesi) adlarıyla geçen yapıya hem mevcut kitabede vurgulanan adı hem de kitabenin Karamanlıca olması nedeniyle "Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi" adını önererek bu karmaşanın giderileceğini düşünmekteyiz.

İMDAT ETENLERE VE ZAHMET TZEKENLERE VERE ETZİRİ

α ω SİLLE 1833 FEV(ROUARIOS) 12

Transliterasyonu

327: TARİHİNDE BU SOYLU KİLİSEMİZİ(N)

TEMELİ(Nİ) AYA ELENİ²⁰¹ BAŞMELEK MİKHAEL ADINA KURDU

KİLİSEMİZİN BU ÜÇÜNCÜ TAMİRİ(Nİ)

ŞEVKETLİ²⁰² SULTAN MAHMUT²⁰³ EFENDİMİZ EMİR BUYURDU

MÜTEVELLİ(Sİ) SARRAF HA(CI) İLYA BİNA NAZIRI OLDU

BAŞMELEK MİKHAELİN ARACILIĞI İLE HAK TAALA

YARDIM EDENLERE VE ZAHMET ÇEKENLERE SEVABI(Nİ) VERSİN

α ω²⁰⁴ SİLLE 12 ŞUBAT 1833

İNŞA TARİHİ : Yapının mevcut kitâbesinde ilk inşa tarihinin 327 olduğu bildirilmektedir. Fakat Bizans kaynaklarında rastlanamayan Sille'nin, nüfus

²⁰¹ Roma İmparatoru Büyük Konstantinos'un (306 - 337) annesi Azize Helena'nın (246 / 250 - 328 / 330). Kudüs'e yaptığı "Kutsal Hac" yolculuğu sırasında (327) İsa'nın çarmıha gerildiği haçı ve çarmıha gerilmeye kullanılan çivileri bulduğu kabul edilmektedir. Haçı bulunduğu yere "Kutsal Kabir Kilisesi" isimli bir kilise inşa ettirmiştir. İnanışa göre Helena, bu haçtan aldığı üç parçadan birisini Kudüs'te bırakır, diğerini Konstantinopolis'e ve üçüncü parçayı da Roma'ya getirir. Böylece Hıristiyanlık tarihinin ilk haccını Helena başlatmıştır. Haçı Hıristiyanlığın sembolü haline getirdiği de düşünülen Helena, hayatı boyunca yoksulları korumuş, mahkumları serbest bırakmış ve mütevazı elbiselerle sıradan dindarların arasına karışmış, Hıristiyan dünyasında azizlik mertebesine yükseltilmiştir. 325 yılında oğlu Büyük Konstantinos tarafından Augusta ilan edilmiş; aynı yıl Nicaea'da (İznik) toplanan Konsil, Helena'ya "Hıristiyanların Annesi" ünvanını vermiştir. 328 / 330 yılında Konstantinopolis'te ölen Helena'nın, hasta, yoksul ve mahpusların, genç kızların, problemlili evliliklerin, din değiştirenlerin, iş hayatında zorluk yaşayanların yardımcısı, hırsızlığa, yangına karşı koruyucu azizesi olduğuna inanılmıştır. Ortodoks Kilisesi yortu günü olan 21 Mayıs'ta, (Batı Kiliseleri ise 18 Ağustos'ta) oğluyla beraber Helena'yı anmaktadır. Azize Helena'nın yolculuk sırasında uğradığı yerlerde adına yapılmış bir çok kilise bulunmaktadır. Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi de kitabesinde yapılan vurgudan da anlaşıldığı üzere Azize Helena'nın uğradığı yerlerden kabul edilmektedir.

²⁰² "Güç sahibi olan, gücü her şeye yeten" anlamında, padişahlara verilen ve onlara bir söz yöneltme, söyleme biçimindeki ünvan.

²⁰³ Sultan II. Mahmut (1808-1839)

²⁰⁴ Alfa ve Omega : Yunan alfabesinin ilk ve son harfleri olan Alfa ve Omega Hıristiyanlıkta Tanrıyı nitelemektedirler. Tanrı sonsuzluktan gelip sonsuzluğa gidecek olan ezeli ve ebedi olanıdır. İncil Vahiy 21:6'de: "Ve ekledi: "Her şey yerine geldi. Alfa ve Omega Ben'im. Başlangıç ve Son Ben'im. Susayana yaşam suyunun pınarından karşılıksız olarak vereceğim." denilmektedir.

bakımından parlak dönemi Anadolu Selçukluları ile başlar ²⁰⁵. Sultan Mesut Dönemi'nde (1116-1155) Başkent Konya'dan Sille'ye Hıristiyan göçürtülmüş²⁰⁶, buna ilaveten Alaeddin Keykubat 1226'da Ermenistan seferi dönüşünde bir grup Hıristiyan Peçenek Türk'ü Sille'ye yerleştirerek sarayın ve Alaeddin Camii'nin bazı hizmetleriyle görevlendirmiş olup bunlar özel bir muameleye tabi tutularak vergi alınmamıştır²⁰⁷.

Osmanlı Dönemi II.Bâyezid (1481-1512) zamanında köy kaydı olan Sille'de tahrir kayıtlarına göre 72 gebran (Gayrimüslim) ve beş Müslüman olmak üzere 77 vergi hanesi bulunmaktadır. Bu da yaklaşık 288 - 360 kişiye karşılık gelmektedir. Bu tarihlerden önce bugünkü yerde bir kilisenin olması zayıf olasılıktır. Kanuni dönemi H. 924 / M. 1518'de; "24 mücerret, 26 çift, 43 nîm, 18 bennak hanesi olmak üzere 111 gayrimüslim, iki çift, iki nîm, iki mücerret hane olup toplam altı Müslim hanesi vardır." (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, TT. d., no. 455 : 49-50). Bu veriler dışında Temple'nin tespit ettiği ve yapıda inşa malzemesi olarak kullanılmış, en erkeni XII. yüzyıldan sonraya tarihlenebilen²⁰⁸ devşirme malzeme dışında yapının ilk inşa tarihine kanıt olabilecek veri olmadığı gibi devşirme malzemenin²⁰⁹ ilk yapıya ait olduğunu kanıtlama olanağımız ise bulunmamaktadır.

Bu bilgilerden hareketle, Sille'nin İstanbul ile Kudüs arasında hac yolunun konaklama noktalarından biri olması ve Konstantin Helena'nın Kutsal Haç Yolculuğu'na ev sahipliği ettiğinin bilinmesi bugünkü yapının fiziki tarihini olmasa bile "ruhani tarihine atıf" olduğunu yaygın örneklerden ²¹⁰ yola çıkarak kabul edilebilir sayabiliriz.

Bugünkü yapının inşasının gerek Hıristiyan nüfusun artmaya başladığı gerek devşirme malzemelerin ortaya koyduğu en erken XIII. yüzyıl ile Osmanlı

²⁰⁵ Çeşitli yayınlarda yapının inşa tarihi verilirken "Bizans Dönemi, 12., 13.yüzyıl." ifadelerine de rastlanmaktadır. Fakat XI. yüzyıl. sonundan itibaren (1074 - 1097) kalıcı olarak Konya ve çevresi Anadolu Selçuklularına geçtiği için bu yüzyıldan sonra Sille ve Konya'da Bizans Dönemi'nden söz edilemez. Ancak Selçuklu idaresinde kilise inşasının mümkün olduğunu fakat elimizde burada bir kilise inşası ile ilgili bir veri bulunmamaktadır.

²⁰⁶ Baykara'ya göre Türk fethinden sonra 1073 yılında Konya'da kale içindeki bir kısım halk boşaltılarak Sille'ye yerleştirilmiş, (T. Baykara, Konya, 2002 : 183) başka yayınlarda ise Konya'da bulunan 1500 civarında Gayrimüslim Sille ve yakın köylerde iskân edildiği (Y. Küçükdağ - C. Arabacı, 1994 : 236), Gevele Kalesini savunan Bizans halkının bir kısmı da kalenin ele geçirilmesinin ardından Sille'ye yerleştirildiği aktarılırken (Özönder, Sille, s. 2-3) ayrıca XVI.yüzyıl. ortalarından itibaren özellikle Orta Anadolu'dan Sille'ye göçlerin olduğu Konya Şerîye Sicilleri'ne yansımıştır (Örnek: KŞS, no. 59 : 2-4, 30-1; KŞS, no. 58 : 80 - 81; KŞS, no. 68 : 95 - 3; KŞS, no. 69 : 122 - 2).

²⁰⁷ H. Özönder, 1998 : 10, 11, 41, H. Muşmal, 2013 : 54-63.

²⁰⁸ Ç. Temple, 2014 : 92, 93.

²⁰⁹ 8 devşirme malzemenin biri aslan başı şeklinde işlenmiş üç çörtene sahip kırık lahit kapağı ve 7 templon payesi parçasıdır.

²¹⁰ Çalışmamızın bir parçası olan Safranbolu Aziz Stefanos Karamanlı Kilisesi'nin kitabesinde de benzer tarihi atıf yer almaktadır. Bakınız : Katalog 1, Levha IV.

döneminde köy kaydına rastladığımız XV. yüzyıl arası dönemde kuzey ve güney cephelerde var olan taş beşik saçak kalıntı seviyelerini geçmeyecek yükseklikte, bugünkü yapıdan daha küçük ölçülerde inşa edildiğini söyleyebiliriz. Nitekim 11 Muharrem H. 1141/M. 18 Ağustos 1728'de kilisenin onarımı için yapılan başvuruda yapının “*feth-i hakaniden beri ellerinde olduğunu*” vurgusu da bu anlamda önemlidir²¹¹.

ONARIM TARİHİ : Mevcut kitâbede belirtilen III. onarımdan öncesine ait elimizdeki en eski onarım kaydı “*H. 1140/M.1727-1728 ile Evail-i Cemaziyelahir H.1141/M. 02 - 12 Ocak 1729*” tarihleri arasındaki Başbakanlık Osmanlı Arşivleri ve Konya Şeriye Sicil kayıtlarıdır ²¹². Bu kayıtlardaki yazışma ile istenen ve verilen onarım iznine dayanarak I. onarımın 1729 'da başladığını/yapıldığını söylemek ve buna yapının ilk onarım kaydı demek mümkündür.

Yapıyla ilgili Eyice'nin iki yayınından ilkinde : “*...Bu kilisenin iç kapısı üstündeki çok bozuk bir tamir kitâbesinde 1780 tarihi teşhis olunmaktadır.*”²¹³,

²¹¹ B. Sarıköse, 2008: 190-192, Konya Şeriye Sicil no. 51 : 79-1.

²¹² H. 1140 / M. 1727 - 1728 tarihli bir belgede zelzele sonucu duvarlarının çatladığı ve sıvalarının döküldüğü merkeze bildirilip tamir için izin istenmiş (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, A.DVNS. ŞKT. d., no. 114 : 303), dökülen sıvalar ve çatlayan duvarların tamiri ile eskiyen tahtaların değiştirilmesi için gerekli izin verilmiş, başta ehl-i örf taifesi olmak üzere kimsenin müdahale etmemesi istenmiş (BOA, A. DVNS. ŞKT. d., no. 115 : 69-2 ; BOA, A. DVNS. ŞKT. d., no. 117 : 689), 10 Muharrem 1141/17 Ağustos 1728'de Konya naibine gönderilen bir emirde Sille'de tamir edilecek kilisenin fermana göre bir mübaşir marifeti ile gidilip keşfinin yapılarak yıkılan ve tamire muhtaç yerlerinin tespit edilmesi istenmiştir. Ayrıca, “bir karyede vâki' olan kilise-i kadîm harâb oldukda ol karye zimmileri kenisâ-yı merkûmeyi vaz'-ı kadîm üzere nesne ziyâde etmeksizin emr-i sultânî ile ta'mire kâdir olur mu? el- cevap; olurlar” şeklindeki fetvaya göre hareket edilmesi istenmiştir (Konya Şeriye Sicilleri, no. 51 : 275-2). Sultan Alaeddin vakfı olan Sille'den Yori v. Yori, Estirati v. Arslan, Todori Keşiş v. Hasrof, Bayram v. Murat, Menail v. Deveci, Mihail v. İvaz, Beğli v. Vasil, Yanya v. Karlı, Esterati Keşiş v. Arslan, Hatır v. Yağmur, Vasil v. Todori, Eci Arslan v. Bayram, Kozma Keşiş v. Köstendil, Andon Keşiş v. Sava, ve Esterati Keşiş v. Arslan, 11 Muharrem 1141 / 18 Ağustos 1728'de Kozyaka semtinde Esterçikoz diye bilinen kilisenin “*feth-i hakaniden beri*” ellerinde olduğunu, zamanla kilisenin bazı yerlerinin harap olduğunu, emr-i sultani ile kiliseye bir eklenti yapmadan tamir edegeldiklerini, emr-i şerife göre kiliseye herhangi bir eklenti yapılmadan tamirine izin verildiğini ve kimsenin tamire müdahale etmemesinin istendiğini söylemişlerdir. Karaman Valisi es-Seyzüylid el-Hâc İbrahim Paşa'nın görevlendirdiği mübaşir el-Hâc Mehmet Ağa ve mimarbaşı el-Hâc Mustafa ve isimleri yazılı kimselerle kiliseyi keşfe gitmişlerdir. Yapılan keşifte kilisenin içine ve dışına bakıldığında, kilisenin doğu tarafındaki köşede arzen beş zira, tulen sekiz zira duvar, batı tarafındaki köşeden arzen üç tulen yedi buçuk zira duvar, güney cephede arzen altı buçuk, tulen yedi buçuk zira duvar, arzen bir tulen bir buçuk zira taş kemer kapı tamamen çatlamış, ayrıca kilisenin taş saçakları dahi harap olmuş tamire muhtaç bir hale gelmiştir. Kilisenin içinde beyaz sıvalarının döküldüğünü, tahtalarının bazısının kırıldığını ve bazılarının da eskidiği yapılan keşifle anlaşılmıştır. Eski şekliyle herhangi bir eklenti yapılmadan emr-i şerife göre kilisenin tamirine gerekli izin verilmiştir (Konya Şeriye Sicil no. 51 : 79-1). Konya naibine gönderilen emirde, Evail-i Cemaziyelahir 1141 / 02 - 12 Ocak 1729'da Sille'de Esterçikoz adlı kilisenin fetihten beri ellerinde olduğunu, ancak geçen zaman içinde bazı yerlerinin harap olduğu ayrıca meydana gelen zelzelede de bazı yerlerinin de hasar gördüğünü, kitabesi, kapı ve duvarlarının çatladığını belirtmişlerdir. Çocuk ve eşleriyle kiliseye vardıklarında kendilerinden emin olmadıklarını sultanın izni ile kiliseyi tamir etmek istemişlerdir. Fetvaya göre kiliseye herhangi bir eklenti yapmadan tamirine izin verilmiş, kimsenin tamire müdahale etmemesi istenmiştir (Konya Şeriye Sicil no. 51 : 275 - 1).

²¹³ S. Eyice, 1966 : 158, 159.

ikincisinde : “1964 yılında incelediğimiz bu yapının...iç kapısı üstündeki çok bozuk bir tamir kitâbesinde 1780 tarihi belli olmaktadır. Bunun altında beyaz badana üzerinde siyah boya ile yazılmış başka uzun bir tamir kitâbesi görülüyordu²¹⁴”. bilgisini vermektedir. Fakat Eyice'nin bahsettiği “1780” tarihini gösteren bu kitâbe günümüzde mevcut değil veya onarımlarda kapatılmış olmalıdır. 1780 yılında gerçekleşen bu onarımın esaslı değil basit onarım (belki batı girişin onarımı/yenilenmesi) olması muhtemeldir.

1807 yılına ait arşiv yazışmalarında yapının esaslı bir onarımdan geçtiğini, bu dönemde narteksin - ve *gyneaceumun* - eklendiğini ayrıca etrafının duvarlarla çevrildiğini öğrenmekteyiz²¹⁵. Yapının beden duvarlarındaki malzeme ve teknik farklılık bu onarımı teyit etmektedir. (Foto.164 - 169). Naos beden duvarlarındaki düzgün kesme taş ve yatay derz, zeminden beşik saçağa ait kalıntı seviyesine kadar kullanılmıştır. Beşik saçak seviyesinin üzerinin apsis ve nartekte kullanıldığı gibi kaba yonu taş ve karışık derzle yükseltilmiş olması aynı dönem uygulamasına işaret etmektedir. Beden duvarlarının yükseltilmiş olması örtü sisteminin de yenilenmesini gerektireceğinden bu dönemde önemine binaen kubbe kasnağı almaşık teknikle yenilenmiş ve batıya narteks eklenmiştir. Ayrıca naos pencere alınlıklarında var olan sağır kemerli düzenlemenin apsis ve narteks pencerelerinde olmaması da dönem farkını işaret eden örneklerdir (Foto.170, 171). Yapının bu dönemde naos duvarlarının yükseltilerek kubbenin ve apsisin yenilendiğini, yapıya bu dönemde narteks ve galerilerin eklendiğini arşiv kayıtlarından da yararlanarak söyleyebiliriz. Fakat bu dönemde yapılan onarıma ait bir kitabe rastlanmamıştır.

Yapıya 1833'deki ²¹⁶ onarımda freskoların yapıldığını ve altar levhasında 1837 tarihinin geçtiğini Belke ve Restle²¹⁷ ile Belke'nin²¹⁸ yayınlarından

²¹⁴ S.Eyice, 1980 : 32.

²¹⁵ 23 Şevval 1221 / 04 Ocak 1807'de Sille'de kilise için Sille naibi, muhtar, kocabaş ve bütün reayaya gönderilen bir emirde; Sille'den reaya kiliselerinin değiştirilmemek şartıyla kilise içinde bir mahal inşa edilmesi için ayrıca bir bölümünün dahi termim edilmesi gerektiğini Sille reayasından Niğdeli oğlu Hacı Menail, Mehail oğlu Yordan Sarıkçı oğlu Abram, Yağcı oğlu Niğdeli oğlu Ananya, Dimitri, Papaz oğlu Arslan tarafından verilen dilekçeye göre kilisede tamir ve termime izin verildiği, kilisede kadınlara mahsus bir mahallin inşası, kilise pencerelerinin tesviye edilmesi, kilisenin etrafının duvar ile çevrilmesi için gerekli iznin verildiği, kimse tarafından her hangi bir dahlin meydana getirilmemesi ve kilisede fazla eklenti yapılmasına müsaade edilmemesi istenmiştir (Sarıköse, 2008 : 191, Konya Şeriye Sicil no. 68 : 95-3).

²¹⁶ Sarıköse'nin aktardığına göre, Sille Kocabaşı Berotomi tarafından H.17 Recep 1257 / M. 05 Eylül 1841'de kilisenin tamiri için 31197 kuruş verdikten sonra 7480 kuruş daha verilmiştir. Büyük olasılıkla tamirat beklenilenin üstünde masraflı olmuş, bu sebepten kocabaş kilise tamirati için ikinci bir ödeme yapmak zorunda kalmıştır. Bu kayıttan kilisenin bu tarihten hemen önce tamir edildiği anlaşılmaktadır (B. Sarıköse 2008 : 192, Konya Şeriye Sicil no. 76 : 24-1, 131-1).

²¹⁷ K. Belke – M. Restle, 1984: 225.

öğreniyoruz. Aynı yayında 1708'de ahşap galeri ve ikonostasis eklendiğini belirtmesi 1729'da ilk onarımı yapılan kilisenin bu onarım öncesi kullanılageldiğini kanıtlamaktadır.

Bu onarımlardan başka Özönder'e göre ana kitâbesinin üzerinde bulunmasına karşın tahrip olan alçı kitâbesinde : *"İş bu kilisenin dördüncü tamirâtı Sultan Mecid efendimiz hazretleri zamanında umum hıristiyanların gayreti ile olmuştur."* ifadesinin kaynak vermeden eski tarihli bazı yayınlarda olduğunu yazmaktadır²¹⁹. Böylece yapının Sultan Mecid (I. Abdülmecid, 1839-1861) zamanında bir onarım daha gördüğü anlaşılmaktadır ²²⁰.

Yapılan eklemeler ve onarımlara devam edildiğinin 1878 ve 1880 tarihli iki kitâbede geçtiğini Karpuz aktarıırken²²¹, 1880'de kubbesinin onarıldığını Belke ve Restle ²²² ile Belke ²²³ nakletmektedir.

Yapı I. Dünya Savaşı'nda askeri depo ve bir Alman doktoru idaresinde yaralı askerler için takma kol-bacak atölyesi olarak kullanılmıştır²²⁴. Daha sonra mabet askeri mühimmat deposu olarak kullanılmış²²⁵ 1974 yılında ihata duvarları yenilenmiş avlusu bir mezarlık iken zamanla bahçe olarak düzenlenmiştir. Yapı bir süre konut işlevi görüp terkedilmiştir (Foto.164, 166). 1998-2002 yılları arasında üst örtüsünde onarım çalışması yapılmış, ana kubbenin üzerinde yer alan kasmağın eriyen taşları değiştirilmiş ve yan galerilerin üst örtüsü yenilenmiştir²²⁶. 2006 yazında yapılan temizlik çalışmalarında kilise zemininde çeşitli mezarlar bulunan yapı (2008 yılında Selçuklu Belediyesi'nin başlattığı restorasyon 2012 yılında tamamlanarak yapıya *"Aya Elenia Müzesi"* işlevi verilerek ziyarete açılmıştır.

TESCİL TARİHİ : 30 Temmuz 1991 / 1159

²¹⁸ K. Belke, 1995 : 834-835.

²¹⁹ H. Özönder, 1998: 106-107.

²²⁰ H. Özönder, 1998 : 106 – 107 ; İ.M.Mimiroğlu, 2013: 186; İ.M. Mimiroğlu, 2015 : 221.

²²¹ H. Karpuz, 2009 : 920.

²²² K. Belke – M. Restle , 1984 : 225.

²²³ K. Belke, 1995 : 834-835.

²²⁴ Nazım Hikmet'in 1939-1941 arası yazdığı *"Kuvaçı Milliye Destanı"* şiirlerinin İkinci Bap'ı *"Kambur Kerem'in Öyküsü"*nde asker Kerem'in yaralanma sonrasında cephe gerisinde şifa bulacağı yere nakil öyküsünü anlatır. Kambur Kerem bu seyahatinde Sille'den de geçer. *"...Konya, Sille nahiyesi (burda malûl gaziler için takma kol ve bacak yapılyordu)..."*

²²⁵ B. Sarıköse, 2008 : 193.

²²⁶ Sille Broşürü, Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2015 : 9.

YAYINLAR

A) Seyahatname

Lebides, Sille'deki diğer kiliseleri anarak yapıyı "*Mikhael Arhangelos*" adıyla tanıtmaktadır²²⁷.

G. L. Bell, 9 Mayıs 1905 yılında yapıya giderek ölçülerini almış, planını çıkarmış ve makale olarak yayınlamıştır²²⁸. Yapıya ait verdiği altı fotoğrafla birlikte Helena tarafından kurulduğunu yazdığı günlüklerinde kilisenin XIII. yüzyıla ait olduğunu belirtmektedir ²²⁹.

Pacc, B. çalışmasında köyde Başmelek Mikail Kilisesi, imparatoriçe S. Elena'nın geçişine kadar uzanan eski bir yerleşim yerinde nispeten erken zamanlarda inşa edildiğine, ayrıca kilisenin bir planına yer verilmiştir²³⁰.

"*Anadolu 1913*" adlı çalışmasında Bela Horvath: "*Konya yakınlarındaki Sille adındaki kasabada bugün hala ayakta olan 60 kilise var. Bu kiliseler içinde en eskisi Büyük Konstantin tarafından inşa ettirilmiş.*" olduğunu belirtmektedir²³¹.

Konyalı'ya göre Helena, Kudüs'e hac amacıyla giderken Sille'ye uğramış ve burada bir kilise yaptırmaya karar vererek, temel atma töreninde bulunmuştur²³².

B) Bilimsel Araştırmalar

Bell tarafından Kyriacon adıyla yayınlanan yapının makalede kısaca tasviri yapıp, planı ve bir resmi verilmiştir ²³³.

"*Reise nach Konstantinopel, Kleinasien, Rumien, Bulgarien und Serbien*" adlı yayında ²³⁴ "*Bizans döneminde, Havari Paulus'un ve Aziz Tekla'nın teşvikiyle MS 327 yılında Bizans İmparatoru Konstantin tarafından buraya Sille Manastırı inşa edilmiştir.*" açıklaması yer almaktadır.

²²⁷ A.Lebides, 1899.

²²⁸ G.L. Bell, 1907: 18-30.

²²⁹ G.L. Bell, 1905 : 07/05 günlükleri.

²³⁰ R. Pacc, 1926, res. 6.

²³¹ B. Horvath, 1929 : 91.

²³² İ.H. Konyalı 1997 : 704.

²³³ G.L. Bell, 1907 : 25-27.

²³⁴ R. Pacc, 1926, res. 6.

Semavi Eyice 'nin yukarıda andığımız yayınından²³⁵ başka "Konya ile Sille Arasında Akmanastır: Manakib al-arifin'deki Deyr-i Eflatun" ²³⁶ adlı çalışmasında yapıya ayrılan bölümde: "Sille'de, aşağıdaki düzlükte bulunan büyük Hagios Mikhael kilisesinin kapısı üzerindeki Rum harfli Türkçe kitâbeden de anlaşılacağı gibi Hagios Mikhael Kilisesi bu yazıdaki çok mübalağalı eskilik iddialarına rağmen eski temeller üzerine kurulmuş şimdiki şekli ile 19. yüzyıla âit bir yapıdır, gerek tarih, gerek sanat değerinden tamamen mahrumdur. Bu kilisenin iç kapısı üstündeki çok bozuk bir tamir kitâbesinde 1780 tarihi teşhis olunmaktadır. Bunun altında ise siyah boya ile yazılmış Rum harfli Türkçe başka bir tamir kitâbesi vardır ki, «karamanlıca» denilen, Orta Anadolu ortodokslarının, türkçe dillerinin transliterasyonu bakımından değerlidir. Diğer boya ile yazılmış bir kitâbe Sultan Abdülmecid zamanındaki başka bir tamiri bildirmektedir. Kilisenin duvarlarını süsleyen, resimler ise zannedildiği gibi eski olmayıp, kubbedeki bir tarihten anlaşıldığına göre 1880 Novembriou (Kasım) tarihli dir." ifadeleri yer almaktadır. Fakat bahsedilen tarihleri gösteren yukarıda yer verdiğimiz kitâbe dışında yayında bir veriye yer verilmemiştir.

Eyice ile Belke ve Restle yapıyla ilgili şu tespitlerde bulunmaktadır : "Yapının girişindeki 1833 tarihli üçüncü onarım kitâbesinden 327 yılında İmparator Constantinos'un annesi Helena tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır."²³⁷ ; "Sille'de günümüzde biri kargir, diğeri kaya kilisesi olmak üzere iki önemli kilise bulunmaktadır. Bunlardan ilki Başmelek Mikail'e adanmış Aya Elena Kilisesi'dir. Bu yüzden Aziz Mikail Kilisesi olarak da bilinir."²³⁸.

Yapılan eklemeler ve onarımları; 1708'de ahşap galeri ve ikonostasis eklenmesi, 1833'te fresko yapılması ve 1880'de kubbesinin onarılması ile altar levhasında 1837 tarihi geçtiğini Belke ve Restle'nin yayınlarından öğrenmekteyiz²³⁹.

"Konya Sille'deki Aya Elena Kilisesi " ²⁴⁰ adlı yayınında yapının, plan ve fotoğraflarla tanıtımı yapılmaktadır.

Helena'nın adının geçtiği üçüncü onarımın Sultan Mahmut'un izniyle yaptırıldığını, ilk iki onarımın ise yapıdaki 1878 ve 1880 tarihli diğeri iki

²³⁵ S. Eyice, 1980 : 32 -36.

²³⁶ S. Eyice, 1966 : 158, 159.

²³⁷ S. Eyice 1966 : 159; K.Belke – M.Restle 1984 : 225.

²³⁸ K. Belke – M. Restle 1984 : 225.

²³⁹ K. Belke –m. Restle, 1984 : 225 ; Belke 1995 : 834-835.

²⁴⁰ E. Danık, 1997 : 177-192.

kitâbede geçtiğini Karpuz aktarıırken²⁴¹ dördüncü ve son onarımın Sultan Mecit Dönemi'nde yerli Hıristiyan halk tarafından yaptırıldığını Mimirolu vurgulamaktadır ²⁴².

“Osmanlı Döneminde Sille”²⁴³ adlı yayında Kiliseler başlığında “Aya Eleni Kilisesi / Büyük Kilise / Esterçikoz Kilisesi” adlarıyla tanıtılmaktadır.

Tapur, yayınında : “ Yunan Haçı Planlı yapının Hıristiyanlık dönemine ait olduğunu, kilisenin duvar ve pencerelerinde Roma Devri'ne ait malzemeler kullanıldığını...Bizans Dönemi kesme taş ve molozlarla inşa edilen ilk mabetlerden olduğunu ve 327 yılında inşa edilerek zaman zaman tamiratlar gördüğünü belirtmektedir”²⁴⁴.

Karpuz yayınında : “ Sille'nin en eski dini yapısıdır. İlk yapılışı 327 yılına kadar inmektedir. Bugünkü yapı 11. yüzyıla tarihlenir ve kapalı Yunan haçı planındadır. Kapısı üzerindeki Grek harfleriyle Türkçe / Karamanlıca yazılmış kitâbesi Sille'nin Hıristiyan halkının Bizans döneminde bölgeye yerleştirilen Türklere dayandığını gösteriyor.” diyerek kısaca yapıdan bahsetmektedir²⁴⁵.

“Taş Eserler Eşliğinde Sille'nin Bizans Dönemi Mimarisine İlişkin Görüşler”²⁴⁶, adlı yayında araştırmacı Sille'nin Bizans Dönemi'ne, kimi parçaları Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi'nde devşirme yapı malzemesi olarak kullanılanlarla birlikte eğilmektedir. Bu yayınlı Temple'nin tesbit ettikleri önemlidir. Şöyle ki: “Aya Elena Kilisesi duvarlarındaki devşirme liturjik işlevli eserler, bugünkü yapının inşasının en erken 12. yüzyıl sonrası, Orta Bizans Dönemi sonlarında olduğunu ortaya koyar. Yapı, muhtemelen, Konya'nın Selçuklular tarafından ele geçirilmesinden sonra, Sille'ye gönderilen yerli halk tarafından tekrar inşa ettirilmiş olmalıdır.” somut objelerden yola çıkarak yapılan bu tesbitte bugünkü yapının 13. yüzyıldan erken olamayacağını ileri sürmesi önemlidir.

Çeşitli yayınlarda yapı hakkında bilgi veren Mimirolu, “Konya'nın Bizans Dönemi Dini Mimarisi” adlı Doktora Tezi'nde²⁴⁷ Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi'ni “Özgünlüğünü Kaybetmiş Eserler” başlığında incelemektedir.

²⁴¹ H. Karpuz, 2009 : 920.

²⁴² İ. M. Mimirolu 2013 : 186.

²⁴³ B. Sarıköse, 2008 : 189-194.

²⁴⁴ T. Tapur, 2009 : 27.

²⁴⁵ H. Karpuz, 2009.

²⁴⁶ Ç. Temple, 2014 : 92, 93.

²⁴⁷ İ. M. Mimirolu, 2006 : 139-171 ; 2010 : 353-354 ; 2012, Sille Rehberi ve 2013 : 186, 2015:218-225.

MİMARİ TASVİR

A - KONUM

Eğimli arazinin düzleştirilmesi ile elde edilen zemine inşa edilen yapının doğu, kuzey ve güneyi ihata duvarı, batısı kayalara oyulmuş mekanların olduğu avluyla çevrilidir (Foto.174). Günümüzde restorasyon sonrası Selçuklu Belediyesi'ne ait "Aya Elenia Müzesi" olarak işlevlendirilen yapının oldukça geniş kuzey ve güney avlusu arazinin eğimine uygun olarak teraslı olarak düzenlenmiş olup burada Sille'den toplanmış farklı dönemlere ait mezar taşları ve mimari malzeme sergilenmektedir.

Yapının ortasında yüksek kasnaklı kubbe, batısında narteks, doğusunda içten ve dıştan yarım yuvarlak tek apsis yer almaktadır. Yapıyı üst seviyede doğu, kuzey ve güneyde U biçiminde galeri dolaşmaktadır. Arşiv kayıtlarından 25 Zilkade 1278 / 25 Mayıs 1862 tarihli bir belgeye göre : " *Büyük Kilise civarında Hristiyan Mektebi ile Hacı Yorgi mülkü, mektep ve yolla sınır Sultan Alaeddin vakfına ait bir evlek bahçe kilisenin sınırında idi.* " (Konya Şeriye Sicili no. 87 : 53-2) ayrıca H.1260 / M.1844'te " *... kilisenin yanında metropolit ve diğer misafirler için bir evi vardı.*" (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, A.MKT.MVL., D: 1, G: 53) ²⁴⁸ bilgileri sayesinde yapının yanında mektep, mezarlık ve misafirler için kiliseye ait bir evin bulunduğu anlaşılmaktadır. Ancak günümüze yapıyla ilişkili bu bölümler ulaşamamıştır. Fakat XIX. yüzyılın başına ait bir fotoğrafta yapının kuzeybatısında yer alan ve yapıdan ayrı olan, girişi doğuda kare bir kaidenin üstünde yükselmiş ve baldaken tarzı bir düzenlemeyle biten çan kulesinin olduğunu görülmektedir²⁴⁹. Günümüze ulaşmayan bu yapı da narteksin yapıldığı dönemde inşa edilmiş olmalıdır (Foto.166).

Yapının iç mekanında restorasyon sonrası yenilenen resim ve mimari plastik süslemelere ilaveten ambon, despot koltuğu ve ikonastasis de yenilenerek yerlerine konulmuştur.

²⁴⁸ B. Sarıköse, 2008 : 193.

²⁴⁹ Bu çan kulesinin kaidelerini 2012 yılında Konya Arkeoloji Müzesi yaptığı temizlik çalışmalarında tespit etmiştir.

B - PLAN

Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen yapı kapalı Yunan haçı plan tipinin Basit tip örneğini yansıtmaktadır²⁵⁰. Yapıda, kare mekanlı naosun merkezinde dikdörtgen kesitli dört serbest paye üzerine oturan pandantif geçişli yüksek kasnaklı kubbe yer almaktadır (Çizim:49). Eşit ölçülerdeki dört haç kolu, dört köşedeki birimleriyle planı tamamlamaktadır. İkişerden dört serbest payenin taşıdığı kubbe, içte yarım daire iken dıştan basık ve kasnaktan dışa taşmayan biçimde olup haç kollarında örtü sistemi içten beşik tonoz, dıştan düz damlıdır (Çizim: 49, 55, foto.174, 179).

Yapının batısında kuzey-güney yönde dikdörtgen planlı narteks bulunmaktadır. İçten beşik tonoz, dıştan düz damlı narteks örtü seviyesinde kemerlerle beş bölüme ayrılmıştır. Nartekse batı, kuzey ve güney cephelerin eksenlerindeki batıdaki daha geniş ve yüksek yarım daire kemerli kapılarla geçilmektedir (Foto.168, 169, 173, 176). Narteksin batı duvarında kuzey ve güney köşelerden gynaeeuma çıkış merdivenleri bulunmaktadır (Çizim: 49). Üstte kuzey güney doğrultudaki gynaeeumun kuzey ve güneyinden bu yönlerdeki galeriler geçilmektedir. Gynaeeuma çıkışa izin verilmediği için bu bölümlere girilememiştir. Gynaeeumun batısında üç, kuzey ve güneyinde birer dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Narteksin doğu duvarında naosa tek giriş kapısı olan ve üzerinde kitâbenin yer aldığı kemerli kapı yer almaktadır (Foto.162).

Naosun güney ve kuzey cepheleri simetrik olarak düzenlenmiştir. Her iki cephenin alt seviyelerinde dikdörtgen üç pencerenin alınlıklarında yarım daire kemerli sağır pencereler yer almaktadır. Bu pencerelerin kemer başlangıçları dışa taşkın konsollar ile hareketlendirilmiştir. Ortadaki pencerenin üstünde ve önceki yapıdan kalma beşik saçağın ekseninde dikine oval pencereler her iki cephede de yer almaktadır. Güney cephe devşirme malzemenin en yoğun olduğu cephedir (Çizim:50, 52, foto.169-171). Cephedeki beden duvarları taş saçaklar ve dışarıya taşkın çörttenler ile sonlanmaktadır.

Doğu haç kolunun genişliğinde olup dışa taşkın atnalı biçimindeki apsis, kuzey ve güney haç kollarıyla aynı yüksekliktedir. Yarım kubbe örtülü apsisin alt seviyesinde eksendeki dikine oval pencerenin iki yanında dikdörtgen ve

²⁵⁰ Basit Tip olarak nitelenen ve daha çok Kapadokya kaya kiliselerinde ve Girit yapılarında görülen (Pekak, 1991 : 180-181) bu tasarımda doğu duvara doğrudan apsis yerleştirilmiştir. Doğudaki köşe odalar apsisle kemerler aracılığı ile birleşmiş ve bu mekanların arasına tempon-ikonastasis yerleştirilmiştir.

daha büyük birer pencere bulunmaktadır. Naos doğu cephesinde - apsisin iki yanındaki cephelerde - apsis pencerelerinden daha yüksekte ve eksende birer dikey oval pencere bulunmaktadır (Çizim : 51, foto.175, 177). Bu cephelerden apsisin kuzeyindeki cephede oval pencerenin üstünde ve daha kuzeyde yarım daire kemeri tuğla ile oluşturulmuş sağır pencere yer alırken, oval pencerenin altında ve daha küçük ölçülerde yarım daire kemeri tuğla ile oluşturulmuş üçüz sağır pencere grubu yer almaktadır (Çizim : 51 foto.177). Apsisin güneyinde kalan naos doğu duvarında ise alt seviyede tuğla kemerli tek sağır pencere ve devşirme malzeme bulunur.

Yapının silindirik gövdeli yüksek kasnağında almaşık teknikte yapılan yarım daire kemerli dört pencere dört ana yöne yerleştirilmiştir. Pencerelerin arasında ve daha aşağıda kalan bölümlerde yarım daire kemerli, dar ve uzun dört sağır pencere yer almaktadır. Kasnak gövdesinin üst bölümlerinde ise dışa taşkın olarak yerleştirilmiş dört çörtten ile taş saçaklar bulunmaktadır (Çizim : foto.170, 178).

Narteksten ana mekana geçişin sağlandığı tek kapı olan batı giriş kapısıyla girilmektedir. Ana mekandaki birinci ve ikinci payelerinin taşıdığı kubbe, içten yarım yuvarlak, dıştan yüksek silindir kasnağın üzerinde basık formdadır. Yapının bu kubbe dışındaki tüm örtüsü aynalı tonozdur. Örtüyü taşıyan payeler, doğu-batı doğrultusunda yarım daire kemerlerle bağlanmıştır. Yarım daire kemerler, kuzey, güneyde duvarlara batıda duvar payelerine, doğuda ise apsis duvarlarına oturmaktadır. Naosun kuzey ve güney duvarlarında, alt seviyede birbirlerine simetrik üçer pencere, üst seviyede ve eksende birer oval pencere yer almaktadır. Naos örtüsü içten beşik tonoz, dıştan düz damlı olup haç kolları köşe odalarına göre daha yüksektir. Kuzeybatı ve güneybatı köşe odalarının doğusu dıştan düz duvar iken içten küçük ölçülerde yapılmış birer nişle sonlanır.

Naos, yarım daire kemerlerle doğudaki bema ve tek apsise açılmaktadır. Doğuda apsis ile batıda, doğudan itibaren ilk payeler arasında yer alan ve kuzey-güney doğrultudaki bema, beşik tonoz örtülüdür. Bemanın güney ve kuzey duvarlarının ekseninde birer pencere yer almaktadır. Bema doğuda yuvarlak kemerlerle apsise bağlanmaktadır.

Naosun doğusunda ve eksende içten ve dıştan yarım daire tek apsis yer almaktadır. Bemadan tek basamak ile yükseltilmiş apsisin önünde ahşaptan yapılmış anıtsal bir ikonostasis bulunmaktadır (Foto.179).

C - MALZEME – TEKNİK

Yapıda taş, tuğla, ahşap, alçı, mermer ve demir malzeme kullanılmıştır. 2012 yılında restorasyonu biten yapının naos beden duvarlarında üst seviyeye kadar yatay derzle düzgün kesme Sille Taşı²⁵¹ ve gri renkli kireç taşı kullanılmış, diğer bölümlerde karışık derzle kaba yonu taş malzeme kullanılmıştır. Düzgün kesme taşların yapının payelerinde de kullanıldığı sıvaların döküldüğü restorasyon öncesine ait fotoğraflarda görülmüştür. Yapının beden duvarlarında az da olsa devşirme malzeme mimari yapı taşı olarak kullanılmıştır. Yapıda tonozlarda, kubbe kasnağı ve kubbesi ile beden duvarlarındaki sağır pencere kemerlerinde tuğla malzemenin tercih edildiği görülmektedir. Ahşap, yapıda ikonastasis, galeri korkulukları, kiborium, despot koltuğu, ambon ve merdiveni ile taşınabilir mimari elemanlarda, demir; pencere korkulukları, alçı; iç mekandaki süsleme öğelerinde, mermer ise altar ile batı giriş kapısının kitâbeliği, yarım daire kemeri ve sövelerinde kullanılmıştır.

Ç - SÜSLEME

Yapıda mimari plastik, tuğla ve alçı süsleme örnekleri görülmektedir. Yapının en yalın cephesi batı cephesidir. Güney cephede mimari plastik süslemeli devşirme malzeme diğer cephelerden daha fazladır. Bu cephenin alt bölümünde yer alan dikdörtgen biçimli üç pencerenin alınlıkları yarım daire kemerlidir (Foto.170, 171, 181, 182). Üzengi noktalarına konsollar yerleştirilmiş kemerlerin üst kenarlarını iki sıra halinde profiller dolanmaktadır. Kuzey cepheden farklı olarak güney cephenin batı penceresinin alınlığındaki kemer içinde kenarlarını yüksek kabartma bir ters bir düz üçgen (muska)²⁵² motiflerinin dolandığı yan yana iki madalyon bulunmaktadır. Madalyonların içinde yüksek kabartma olarak işlenmiş ve

²⁵¹ Sille'nin güney doğusundan başlayarak güney batısına kadar uzanan dağlardaki yataklardan çıkarılan ve 1990'lı yılların sonlarına kadar bölgede yoğun kullanımı bulunan kırmızıya çalan andezit taş. Konya Lisesi, Selimiye Cami, İnce Minare Müzesi ve Atatürk Evi Sille Taşı ile inşa edilen yapılarıdır.

²⁵² "Anadolu dokumalarında geometrik üçgen motifi, en basite indirgenmiş stilize edilmiş göz biçimidir. Göz motifleri üçgenin yanında kare, eşkenar dörtgen, dikdörtgen, haç, yıldız şekillerinin geometrik uygulamalarıdır. Bazı insanların bakışlarında bir güç olduğuna, bu bakışların kötülüğe, zarara, şansızlığa ve hatta ölüme bile sebep olduğuna inanılır. Nazarlıklar işte bu kem bakışların etkisini azaltan çeşitli nesnelere. Böylece onu taşıyanları korur. Muska ise sahibini tehlikeli dış faktörlerden korumak için, sihirli ve dini bir güce sahip olduğuna inanılan yazılı bir tılsımdır. " (Erbek, 2002 : 120). Aynı motife aşağıda yer verilecek olan kasnak düzenlemesinde de rastlanmaktadır.

madalyonun büyüklüğünde birer Malta Haçı bulunmaktadır. Bu madalyonların çevresinde üçü altta, biri üstte dört çarkifelek motifi, alttaki yedi dilimli, üstteki sekiz dilimli iki de gülbezek motifi yüksek kabartma olarak işlenmiştir. Form kaybının fazla olduğu diğer motifler belirsizleşmiştir. Bu kemer düzenlemesinin hemen üzerinde duvar örgüsünde yer alan devşirme malzeme litürjik elemanlardan ambon payesi veya templon parçası olmalıdır (Foto. 183). Kenarları kısmen kırık traverten taşından malzemenin bir bölümü süslemesiz, diğer kısmında dışbükey şeritlerle kabartılmış ikili saç örgüsü motifi aynı formda üçlü şeritlerle oluşturulmuştur. Yine güney cephede duvar örgüsü olarak yatay yerleştirilmiş bir adet çörten biçiminde yapılmış üçlü aslan başı motifli lahit kapağı (Foto. 184) ile hemen altında dikine yerleştirilmiş mermer templon parçasının içleri bezemeli düğümlü üç daireden üstten birinci daire dört yapraklı yonca, ortadaki çarkifelek motifli, alttaki daire diğerlerine göre daha küçük çaplı olup, içi sekiz sivri yaprak motifinden oluşturulmuştur (Foto 185). Aynı cephede yatay yerleştirilmiş mermer bir templon parçası dört kareye yerleştirilmiş madalyon içinde soldan sağa birincisi sekiz yapraklı gülbezek, ikincisi üstleri konturlanmış sekiz sivri yapraklı gülbezek motifi, üçüncüsü dört yapraklı yonca ve dördüncüsü ise çarkifelek motiflidir (Foto 185). Hemen altında dikey olarak kullanılmış mermer templon parçası yüzeyinde kare içinde derin oyulmuş dört sivri yaprak motifinden oluşmaktadır (Foto. 185). Bu parçanın bir benzer örneği kuzey cephede kullanılmıştır. Son örneğimiz doğu cephede dikine kullanılmış mermer templon payesinin kenarlarında kısmen kırıklar olmasına rağmen bütünlüğünü koruyabilmiştir (Foto. 186). Dikdörtgen bir çerçeve içinde üçlü dışbükey şeritlerle oluşturulmuş üçlü saç örgüsü motifi işlenmiştir. Bu örgülerin ara geçiş yerleri oyulmuştur.

Devşirme malzemelerin onarım tarihleri farklı olan cephelerde olmaları bu malzemelerin bulundukça kullanıldığını göstermekte, aynı yerde yıkılmış bir yapıdan toplanarak yeni yapının inşa edildiği fikrini hem güçlendirmekte hem de devşirme malzemenin sınırlı olması bu fikri olanaksız kılmaktadır.

Yapıda mimari plastik süslemeler devşirme malzeme dışında güney ve doğu cepheler ile iç mekandaki kuzeydoğu payenin kuzey yüzünde Sille taşına kabartılan madalyonlar içinde Malta Haçı motifleri de yer almıştır (Foto.188 - 190). Bu motifler güney cephedeki batı pencere alınlığındaki motiflerle aynı dönemde işlenmiş izlenimi vermektedir. Bunlardan başka yapının kuzey ve doğu cephelerinde üzerlerinde haç ve yazılar olan mezar taşlarına ait parçalara

da rastlanmaktadır. Ama bunlarda form kaybı fazla olduğundan tanımlanması mümkün olmamıştır.

Yapının kasnak gövdesi, almaşık teknikle yapılmış olup farklı büyüklükteki tuğlalardan üç yatay süsleme kuşağında geometrik düzenlemeler oluşturulmuştur (Foto.178) Düzgün kesme taşlarla düzensiz de olsa dönüşümlü örülen tuğla süslemelerden üstten birinci kuşakta bir ters bir düz üçgen (muska) motifi yer alırken ortadaki kuşakta üç sıra zik zak bir sıra güneş motifi örüntüsü oluşturulmuştur. Alttaki son kuşak ise balık sırtı motiflidir. Kasnak gövdesinin üst bölümlerinde ise dışa taşkın olarak yerleştirilmiş dört çörten ile taş saçaklar kubbeli kasnağa hareket kazandırmıştır.

Narteksten naosa geçişin sağlandığı profilli mermer giriş kapısı üzerinde kuzey güney yönde dikdörtgen bir pano yer almaktadır (Foto.191). Bu pano üçe bölünmüş olup ortada dikdörtgen çerçeve içine alınmış yapıya ait Karamanlıca kitâbe bulunmaktadır. Kitâbenin her iki yanında köşeleri yuvarlatılmış ve profilli altın varak çerçeve görünümlü iki pano yer almaktadır. Güneydeki panoda içinde beyaz atının üzerinde olan Aziz Georgios'un elindeki mızrağıyla yerdeki ejderi öldürme sahnesi görülmektedir. Ejder motifi tahrip olduğu için belirsizdir. Kuzeydeki sahnede beyaz atının üzerinde olan, arkasında adı yazılı olduğu asker azizlerden Aziz Minas doğa manzarası içinde, elinde mızrağı ve kırmızı peleriniyle hareket halinde resmedilmiştir. Bu düzenlemenin üstünde ve kitâbenin hizasında altın varaklı alçı kabartmada iki yönden ikişer basamaklı platform / taht üzerinde Yunan Haçı durmaktadır. Bu haçın iki yanından zemine kadar sarkan altın varaksız bitkisel düzenleme yer almaktadır. Platformun / tahtın altında kuru kafa motifi bulunmaktadır. Böylece İsa'nın (sembolü haçın) Golgota Tepesi'nde (kuru kafa tepesi) çarmıha gerilerek ödediği kefaretle inananların zihnindeki sonsuz tahta çıkışı sembolize edilmiştir.

Yapının kuzey ve güney cephesindeki pencere alınlıklarında var olan yarım daire kemerler ile bunların üzengi noktalarındaki konsollar ne kadar Barok etkileri çağrıştırmaktadır. Buna karşın iç mekan, Rokoko etkileri yoğun hissettirecek dini resimlerin derinliği kadar güzelliğin de ön planda olduğu hissini uyandırmaktadır. Barok mimarideki dindarlığın yerini Rokoko ile din dışı mimariye bırakması olgusu bu yapıda din dışı yaşamın dini yaşam kadar önemli olduğunu vurgular biçimde yerini almıştır. Yapıda XIX. yüzyıl sonu onarımında yapılmış narteks, kubbe, apsis ve ikonastasisin dini resimleri

kadar kemer ve pencere alınlıkları, kemer ve pencere karınları ile narteks tavanında üç tonoz göbeği ve sütun başlıkları altın yaldızlı bitkisel bezemelere ayrılmıştır (Foto. 179, 180). Hatta dini resimlerin etrafı bitkisel alçı bezemelerle süslenmiştir (Foto. 193, 194).

Naosta bulunan freskler kubbede, kubbe kasnağının iç yüzünde, payeleri birbirine bağlayan kemerler üzerinde, bema duvarlarında ve girilemeyen galerilerde yer almaktadır (Foto. 198 - 201). Kubbede Pantokrator (Evrenin Hâkimi) İsa, yer alırken kasnakta Musa, Süleyman, Davud ve Daniel, pandantiflerde dört İncil yazarı (Foto.202-205)²⁵³, kuzey, güney ve doğu²⁵⁴ kemerlerinin karınlarında on iki havari ile melekler, batı kemer karnında Meryem, İsa'nın İoannes Prodromos tarafından vaftizi, melek, Havva'nın cennetteki yasak elmayı alması ve Adem ile Havva'nın cennetten kovulmaları sahneleri işlenmiştir. Doğu haç kolu tonoz tavanında Tanrı, apsis yarım kubbe eteğinde kutsal ruh ve güneydoğu paye iç yüzeyinde baş melek Mikhael resimleri yer almaktadır. Girilemeyen galeri katlarından kuzey galeride Meryem'in doğum sahnesi, batı ve kuzey galeri ile apsiste yer alan sahneler hakkında eldeki veriler şimdilik yetersizdir (Foto. 198 – 201).

Kilise litürjiye ilişkin zengin ahşap elemanlara da sahiptir. Üzerinde ikonaların olduğu ikonastasis²⁵⁵, kiborium, ambon ve despot koltuğu, işçiliği ve zengin süsleme programı ile önemlidir. Üzerlerindeki kitâbelerinden XIX. yüzyıla ait olduğu anlaşılan bu mimari donatılar Silleli başışçı ailelerin kiliseye hediyeleri olmalıdır. 2012 Restorasyonu sonrası ikonastasiste görülebilen ikonalar ve bir perde Yunanistan'daki Sille Derneği tarafından müzeye hediyesidir. İkonastasisin üç kapısından ortadaki kapıya asılan perdenin Atina'daki Benaki Müzesi'nde bulunan orijinali anlatıya göre Anadolu Selçuklu hükümdarı Alaeddin Keykubat tarafından kiliseye armağan edilen perdedir.

²⁵³ Günümüzde yerinde olmayan dört İncil yazarının resimleri T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün internet sayfasında "Konya İli, Selçuklu İlçesi, Sille Mahallesi'ndeki Aya Eleni Kilisesi'nden Çalınan Aziz Tasvirleri" başlığında yayınlanmaktadır. Bknz. Foto.196 - 199. İncil yazarlarından kuzeybatı pandantifte olması gereken Markos resminin üstünde yer alan panodaki yazılar günümüzde yerinde bulunmamaktadır. Bu yazılar da okunabildiği kadarıyla Karamanlıca olmalıdır. Zira yazıların içinden " TZINOΓAOY " (CİNOĞLU) okunmaktadır. Tez kapsamında yaptığımız sözlü tarih çalışması gezisinde Selanik'e bağlı Yanniça (Yenice) ilçesinin Aksos Köyü mezarlığında bu soyadına rastlamıştık (2015). Bknz. Ekin, 2017. Son restorasyonda hem dört İncilci hem de kasnakdaki dört figürün altında bulunan ve dönemi aydınlatacağını düşündüğümüz bilgilerin olabileceği bu yazılar restore edilmemiş olup bu durumun düzeltileceğini umuyoruz.

²⁵⁴ Kubbeyi taşıyan doğu kemerin karnına yapılan resimlerden kemer üzengi taşıının karnındaki resimde madalyonu çevreleyen yazı kuşağı Karamanlıcadır. Büyük harflerle yazılan bu yazının bir kısmı boyalı şerit altında kaldığı için okunamamaktadır. Okunan kısım şöyledir: "... HACI ANTON USTANIN EX...MARIYONUN AFİYEROMASI (ADAĞI)".

²⁵⁵ 2012 Restorasyonu öncesine ait fotoğraflarda ikonostasis doğudaki payelerin üç yüzünü de dolanarak yan neflerle birleşir. Fakat 2012 Restorasyonunda bu payelerin yüzlerindeki ikonaların yerleri boş bırakılmıştır (Foto. 173, 190).

Fakat bununla ilgili herhangi bir bilimsel çalışma yapılmadığı için şimdilik anlatıdan öteye geçmemek gerekir.

Nosun kuzeybatı payesine bitişik ve kuzey neften ahşap bir merdivenle çıkılan ahşap ambon, kuzeydoğu payesine bitişik ahşap bir kathedrası, 1901 yılına ait bir kiboriumu ve restorasyon sonrası yerine konulan bir orgu bulunmaktadır (Foto.179, 180).

KATALOG NO : 10

ADI : Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilise

LEVHA NO : Harita : 10, çizimler: 55, foto. 206 - 240

YERİ : NEVŞEHİR Derinkuyu İlçesi, Özlüce Köyü'ndedir.

İNCELEME TARİHİ : , 30 Mayıs.2012, 10 Temmuz 2015

KİTÂBE : Yapıda aynı inşa tarihlerini veren biri batı girişte (Foto.206), diğeri naosun kuzey cephesinin batısında, günümüzde örülmüş kapının üstünde olan iki kitâbe bulunmaktadır (Foto.207, 208). İkinci kitâbe bugünkü minare kaidesinin güney yüzünde, minare ile naos duvarı arasında kalmıştır (Foto 208). Kazıma tekniği ile yapılan batıdaki kitâbe Yunanca²⁵⁶ olup oldukça belirsizleşmiş, naos kuzey duvarının batısındaki kitâbe ise Karamanlıcadır (Foto.207). On satırlık Karamanlıca mermer kitâbe alçak kabartma tekniği ile yazılmıştır.

Karamanlıca Kitâbenin metni ²⁵⁷

AZIZBACIAIOCTAN

MACICTIP ZIAELIAE

PENEMÛTAÛKEAIIIT

TEKOPENTZENNEPE

PAXMETKαλΦαCINα

ΓIAITÛPANAEPE

IPAXMETOΛCÛNEZ

TATAEΠINE 1849

MOPTATÛATIÛBACI

ΛIÛ

²⁵⁶ Yunanca kitabenin (Foto.200) Türkçesi şöyledir : “Çok ünlü havarilerin bu çok mukaddes ve güzel mabedi Yüce Allahın ebedi hamd amacı ile Sultan Mecid'in padişahlığı zamanında ve bu yörede başrahip olan Konya (metropoliti) Neofitos zamanında inşa edildi. Burada bulunan İsasever ortodoks Hıristiyanlarca cesur başış ve büyük mücadelelerle. İsa Yılı 1849 Mart 16.” (Pekak, 1998a : 13, 14 ; 2009b : 249 – 277).

²⁵⁷ Kitabeyi yazanın yetersiz olan yazı ve ifadesinin yanında, Grek alfabesinde olmayan ve Karamanlıların da pek kullanmadığı ‘C’ harfini kullanmasıyla farklı bir kitabe olmuştur.

Transkripsiyonu

AZİZVASİLİOSTAN
MASİSTİRZİLELİLE
RENEMUTLUKELİPT
TEKÖRENTZENNERE
RAHMET KALFASINA
YAPTIRANLARA
İRAHMETOLSUN
TATLERİNE 1849
MORTATUATIUVASI
LİU

Transliterasyonu

AZİZ VASİLİOSTAN
ZİLELİLERE ÖZELDİR.
NE MUTLU GELİPT(E)
GÖREN (GE)ZENLERE.
KALFASINA RAHMET.
YAPTIRANLARIN
ECDADLARINA
İRAHMET OLSUN
1849
MORTATUATIUVASI-
LİU

Bu kitâbelerden başka üzerinde tarihin olmadığı üçüncü bir kitâbe daha bulunmaktadır. Pekak'ın güney nefe açılan kapının üzerindeki sıvanın

temizletmesiyle ortaya çıkardığı kabartma tekniği ile yazılmış mermer Yunanca kitâbeyi : “*Derinkuyulu iki rahibin kiliseye bir bağışlarını içeren kitâbe*” olarak tarif etmektedir²⁵⁸. Kitâbe Grek alfabesinde olmayan harflerin kullanılması nedeniyle Yunanca bilenler tarafından da okunamamıştır (Foto. 209). Kanımızca Karamanlıca kitâbe ile yazı karakterinin benzerliği, yazanın anlatım ve yazmadaki yetersizliği her iki kitâbenin de aynı kişilerce yazılmış olacağını göstermektedir.

İNŞA TARİHİ : 1849 (kitâbeler)

ONARIM TARİHİ : Her iki kitâbeye göre 1849 yılında inşa edilen yapının günümüzde depo olarak kullanılan ikonastasisin arkasındaki apsislerinde, büyük oranda sağlam kiborium ve diğer işlemeli ahşap parçalar bulunmaktadır (Foto.204 - 207). Olasılıkla yapının despot koltuğu ve/veya ambona ait parçalar olan bu örneklerden, izin alarak çektiğimiz kısıtlı fotoğraflarda ahşap malzemenin üzerinde 1860 tarihi okunmaktadır (Foto.207). Bu malzemelerin ahşap işleme tekniği açısından benzerlik gösteren mevcut ikonastasisle aynı tarihte yapılıp yapıya yerleştirildiğini söyleyebiliriz.

Pekak, ikonastasisin eksendeki kapısının (güzel kapı) kemerinde altın yaldızla : “ *(A)γιος, Αγιος, Αγιος, Κυριος Σαβαων πληρς ουρανος, x,η γη ιης δοζης ουου (aziz aziz aziz, bütün gök ve yer hükümranlığını) ibaresi okunmaktadır.*” bilgisini vermektedir (1998a : 15). Ancak günümüzde ikonastasis kapısının kemer ve söveleri sarıya boyandığı için bu yazıyı tespit edemedik (Foto.214).

Mübadele sonrası terkedilen yapı 1935 yılında cami olarak işlevlendirilmiştir²⁵⁹ (Foto.215, 2016). Cami olarak günümüze kadar kullanılageldiği süreçte bu işleve uygun olarak yapının kuzey duvarının eksenine mermer mihrap eklenmiş (Foto.217), güney nef girişi içten örülmüş ve bu girişe ahşap minber konulmuş fakat demir kapı yerinde bırakılmış, ayrıca Karamanlıca kitâbenin olduğu kuzey giriş örülmüştür (Foto.208). Nartekste duvar resimleri olmasından hareketle naosta da duvar resimleri olacağını düşünmekteyiz. Naosun tamamı ve örtü sistemi beyaza boyandığı için bu resimleri görememekteyiz. Olasılıkla resimler boya sıvasının altında sağlam durmaktadır. Yapının dışında ve bugünkü avlunun güneydoğu köşesinde çan kulesine ait sadece kaide günümüze gelebilmiş (Foto. 218),

²⁵⁸ M.S. Pekak, 1998a : 14.

²⁵⁹ Köyde “*Kilise Camii*” olarak bilinen yapı, köy sakinlerinden alınan bilgiye göre Muhacir Rifat Bey, aynı tarihlerde yapıyı hazineden 500 lira ödeyerek satın almış ve camiye dönüşmesi için köye bağışlamıştır.

kuzeybatı köşesine yüksek kaideli tek şerefeli bir minare eklenmiştir (Foto. 219). Yapının en önemli değerlerinden olan ahşap ikonastasi ise üzerinde olması gereken ikonaları dışında büyük oranda, ambonu ise güneydoğu köşede vaaz kürsüsü işlevinde kullanılarak korunmuştur (Foto.214).

TESCİL TARİHİ : Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

21.12.1990-894

YAYINLAR

Bilimsel Araştırmalar

F.Hild ve M. Restle²⁶⁰ yapıdan bahsederken kitâbesinin 1841'de yenilendiğini Lebedes'i (1899) kaynak göstererek vermektedirler.

Pekak, çeşitli yayınlarında ²⁶¹ yapıyı tanıtarak planını yayınlamıştır.

MİMARİ TASVİR

A - KONUM

Batı girişteki Yunanca kitâbesine göre 16 Mart 1849 yılında inşa edilerek havarilere (12 Havariye) adanan kilise, günümüzde “Özlüce Köyü Eski Camii” olarak yeni işlevini sürdürmektedir. Büyük oranda özgün ihata duvarlarını günümüze kadar muhafaza eden yapı, dört yönde çevrili duvarların olduğu avlunun içindedir (Foto.219 - 222). Yapının batısında üç cephesi revaklı narteks, doğusunda üç apsis bulunmaktadır. Avlunun batı duvarının yapıya bakan yüzünde duvar yüzüne dikine yerleştirilmiş mezar taşları yer almaktadır (Foto.223).

B - PLAN

Doğu - batı doğrultusunda dikdörtgen yapı²⁶², alışıldık örneklerden farklı olarak kubbesiz, dört serbest sütunlu Yunan haçı planlıdır. Doğu ve batıdaki haç kollarıyla aynı uzunluğu sağlamak amacıyla yapının kuzey ve güney haç

²⁶⁰ F.Hild - M. Restle, 1981 : 307.

²⁶¹ M.S.Pekak, 1998a :1 – 43 ; M.S.Pekak, 2009/2 : 261 – 265.

²⁶² Yapı narteks dahil 23.50 x 15.00 m ölçülerindedir.

kolları cephede çıkıntı yaparak farklı bir nitelik kazanmıştır (Çizim.55, foto.220, 222).

Kuzey güney doğrultuda dikdörtgen narteks, örtü seviyesinden kemerlerle üç bölüme ayrılmış, bölümler çapraz tonozla örtülmüştür (Çizim.55, foto.224). Tonozları batı köşelerde birer kare kesitli paye, ortada iki sütun, doğuda duvar payeleri taşımaktadır. Narteksin doğu duvarında biri eksende, diğeri eksenin güneyinde olmak üzere iki kapı ile eksenin kuzeyinde dışa daralan bir pencere bulunmaktadır (Foto. 225 – 227).

Naos üçerli iki sıra sütunla üç nefe ayrılmıştır. Sütunlar birbirlerine sivri kemerlerle bağlanmaktadır. Ana nefin tonozunun ortasında elips biçiminde bir kubbe replikası bulunmaktadır. Olasılıkla buradaki sıvanın altında duvar resmi olarak veya vaktiyle yerleştirilen, cami işlevi sırasında kaldırılmış olan ahşap pano üzerinde Pantokrator İsa olmalıdır (Foto. 228). Naos doğu duvarında ana nef penceresi daha yüksekte ve daha büyük üç pencere, kuzey ve güneyinde simetrik üçerden altı pencere bulunmaktadır. Güney nefin güney duvarının eksenindeki pencere, örülen mihrap nişinin yer aldığı duvar nedeniyle kapanmıştır. Naosun kuzeybatısındaki anıtsal ahşap bir merdivenle çıkılan narteksin üzerinde gynaecium yer almaktadır. gynaeciumun in-situ halde özgünlüğüne dokunulmamış birimleri bulunmaktadır (Foto.229 – 232). gynaeciumun batısında eksendeki daha yüksekte ve büyük dikdörtgen üç pencere, kuzey ve güney duvarlarının eksenlerinde sivri kemerli birer niş yer almaktadır.

Naosun doğusunda ahşap işçiliği açısından çok önemli ve in-situ halde ikonostasis bulunmaktadır (Foto.214). İkonostasisin ikonalarının yerine buzlu cam yerleştirilmiştir. İkonostasis ile aynı işçiliği yansıtan ambonu ise günümüzde merdivenleri sökülmüş ve yeri değiştirilerek naosun güneydoğusuna yerleştirilmiş halde vaiz kürsüsü olarak kullanılmaktadır.

Naosun doğusunda eksendeki daha büyük içten ve dıştan yuvarlak üç apsis bulunmaktadır. Ana apsisde, üst seviyede eksenin iki yanında dışa daralan birer pencere ile eksende iki yanı plasterli katedra nişi, yan apsislerde eksenlerde birer pencere ve birer niş bulunmaktadır (Foto.210, 211).

Beşik çatı ile örtülü yapıda kuzey ve güney haç kollarının dışa taşkınca oluşu bu yönlerde örtünün kırma çatıya dönüşmesine neden olmuştur. Yapının apsisleri yarım kubbe ile örtülüdür (Foto.221, 222).

C - MALZEME – TEKNİK

Yapıda yörede bulunan ve Nevşehir Taşı (bazalt) olarak bilinen taşlar kullanılmıştır. Bu taşlar beden duvarlarında düzgün kesme taş, örtüde kaplama taşı, narteks batı duvarında ve narteks sütun başlıklarındaki mimari plastik süslemelerde kullanılmıştır. Yapıda ahşap; litürjik elemanlarda (ikonastasis, ambon, kiborium (Foto.212), batı giriş kapısında, gynaeceum, galeriler ve bunların korkulukları ile merdiveninde kullanılmıştır. Litürjik elemanlar ahşap oyma ve ajur tekniklerinde, korkuluklar çitalı kafes tekniğinde yapılmıştır. Mermer, kitâbelerde kazıma ve kabartma teknikleriyle kullanılmıştır. Demir; gergiler ve pencere şebekelerinde, alçı ise duvar resimlerinde, sütun başlıklarında ve ana nef tonozunda kabartmada kullanılmıştır. Duvar resimleri fresk ve kalemişi tekniğindedir.

Ç - SÜSLEME

İç mekanda taşıyıcı olan sivri kemerler cephelerde süsleme ögesi durumundadır (Foto. 219–222). Yapının doğu cephesi dışında tüm cephelerde sağır, sivri kemerler cephelere hareket katmaktadır. Yapının doğu ve batı cepheleri nef hizalarından kare kesitli plasterlerle dikey olarak üçe, diğer yönlerde dörde bölünmüştür. Bu plasterler yatay olarak da yapıyı güney cephede başlıklarla (Foto.219), diğer cephelerde konsollarla bölünerek iki kat etkisi vermektedir (Foto.219 – 222). Batı cephede pencerelerin altında kuzey ve güney cephelerde pencerelerin üzerindedir. Narteks kuzey ve güney cephelerde taşıyıcı kemerin üzerinde bulunmaktadır. Narteks cephelerindeki sağır kemer içleri yalın iken güney ve kuzey cephelerde kemer içlerinde ikinci bir sağır kemer düzenlemesi daha yer almaktadır. Sivri kemerli kolu pencere alınlığı olacak şekilde pencereler haç içine alınmıştır. Eksenin batısındaki kemerlerin içinde ise farklı olarak haçın sivri kemeri yerinde ikinci bir haç düzenlemesi vardır.

Yapıda mimari plastik, fresk, kalemişi ve yoğun ahşap süslemeler bulunmaktadır. Yapının naosu beyaza boyandığı için raspa yapılmadan altındaki muhtemel süslemeler hakkında bilgimiz bulunmamaktadır. Diğer süslemeler narteks, apsis, ikonastasis ve ambon süslemelerinden oluşmaktadır. Narteks batı duvarında yer alan üç açıklıktan güney nef girişinin alınlığı ile kuzey nef batı penceresinin alınlığında düz atkılı (lentolu), dört dilimli ve kenarları profilli sağır kemer yer almaktadır. Bu kemerlerden

kuzeydeki sağır kemerin içinde Tevrat konulu; "*Fırında Üç İbrani Genci*" (Foto.225), güneydekinin üstünde yine Tevrat konulu; "*İbrahim'in İshak'ı Kurbanı*" freskleri yer almaktadır (Foto.227). Naos batı girişin üstten başlayan sivri kemeri düz atkılı iki dilim halinde dışa taşarak zemine kadar inmektedir (Foto.226). İç içe oturtulmuş nervürlü üç kemerden en dıştaki birinci bordür içinden başlayan iki sıra mukarnas dizisinin ikinci sırası mavi bordürlüdür. İkinci bordürle araları daha geniş olan ve mora çalan bir renge dönmüş olan tek sıra mukarnaslı üçüncü bordürle aralarındaki asma dallarından oluşan taş kabartma tüm kemeri dolanmaktadır (Foto.233). Narteksin kemer yüzleri ve çapraz tonoz örtüsü kalemişi süslemelidir. Kemer yüzleri dönüşümlü iki renge boyalı iken çapraz tonozların merkezinde madalyon ve mavi renkli zeminlerde farklı geometrik ve bitkisel süslemeler bir arada kullanılmıştır (Foto.234, 235).

Yapıda sütun başlıkları iç mekanda altın yaldızlı, batı cephe plaster ve narteks sütun başlıkları alçak kabartma olup İon etkisiyle köşeleri volütlüdür (238 – 240).

KATALOG NO : 11

ADI : Niğde Bor Karamanlı Kilisesi ²⁶³

LEVHA NO : Harita : 11, çizimler : 56, 57, foto.241 - 264

YERİ : Niğde Bor İlçesi Sokubaşı Mh. Şehit Halil Akkoç Cad. üzerinde ve 29 Ekim İlkokulunun bahçesindedir.

İNCELEME TARİHİ : 09 Temmuz 2017

KİTÂBE : Yapıda üç kitâbe bulunmaktadır. Batı giriş ve kuzey cephedeki kitâbeler Karamanlıca, doğudaki kitâbede ise tarih ve semboller dışında var olan tek satırlık yazı da okunacak durumda değildir.

Narteks doğu duvarının eksenindeki kapı üzerindeki sivri kemer içinde, yarım daire biçimindeki mermer kitâbe kazıma tekniği ile yazılmıştır (Foto.241, 242). Karamanlıca olan dört satırlık bu kitâbenin iki satırı büyük, üç ve dördüncü satırı küçük harflerle yazılmıştır. Kitâbede diyagonal yapısal bir çatlak ve bunu düzeltmek için yapılan hatalı bir onarımla birlikte yoğun yüzey kirliliği nedeniyle yazıların bir kısmı okunamamıştır.

Batı girişteki kitâbe

+ ΠΑΖΙΜ ΣΕΡΡΙΦ ΕΚΛΙΣΙΕΝΙΝ...ΣΕΝ...

... ZHPA AZIZ...TAMIP OΛXNTX TZEMI XPICTIANΛAPIN İMTATI

...βε σεφκετλχ κυδρετλχ σουλταν μαχμουτ καζρετλερι ...

... εφεντιμιζιν...1833

Transkripsiyonu

+ BU AZİM ŞERİF EKLİSİENİN...SEN...

...ZİRA AZİZ...TAMİR OLUNTU CEMI HRİSTİANLARIN İMTATI

...ve şefketlü kudretlü sultan mahmut hazretleri ...

...efentimizin...1833

²⁶³ Yapı tanıtılan her yayında farklı adla adlandırılmaktadır. "Bor Aya Yorgi Kilisesi, Beş Martire adanan Rum Kilisesi, Bor Kilisesi II, Rum Kilisesi ve Bor Ermeni Kilisesi 2" adlandırmaları diğer yapılarda olduğu gibi karışıklığa sebep olmaktadır. Biz yapıya mevcut iki Karamanlıca kitabesinin bulunması ve yapının Karamanlılara ait olduğunun bilinmesi nedeniyle isim karışıklığını gidereceğini düşünerek verilecek "Bor Karamanlı Kilisesi" adının en doğru isim olduğunu düşünüyoruz.

Transliterasyonu

+ BU KUTSAL KİLİSENİN...SEN...

... ZİRA AZİZ... BÜTÜN HİRİSTİYANLARIN YARDIMI TAMİR OLUNDU

...ve şevketli kudretli sultan mahmut hazretleri ...

...efendimizin...1833

İkinci kitâbe kuzey cephede, narteks kuzey kemerlerinin yukarısı, gynaeciumun kuzey penceresinin altında bulunmaktadır (Foto.243 - 246). 14 satırlık mermer kitâbe büyük harflerle alçak kabartma tekniği ile yazılmıştır²⁶⁴.

Kuzey cephedeki kitâbe

ΕΤΟΣ 1833, ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΥ 25 ΣΕ

ΝΕΣΙΝΤΕ ΚΟΝΣΤΑΝΤΙΝ

ΟΣ ΠΑΤΡΙΚ ΕΦΕΝΤΙΜΙΖ

ΗΓ ΒΑΚΤΙΝΤΑ ΑΝΘΙΜΟ

ΔΕΣΠΟΤΗ ΕΦΕΝΤΙΜΙΖ

ΗΓ ΕΙΚΟΝΙΥ ΤΑ ΟΤΥΡ

ΥΡΥΚΕΝ ΦΑΚΗΡ ΠΟΡ ΧΡΙΣ

ΤΙΑΝΛΑΡΙΝΙΓ ΤΖΕΜΙΓΕ

ΣΙΝΙΓ ΚΑΡΓΙΓΕ ΤΕ ΣΑ

ΤΑΚΑΣΙΓΛΑΝ ΑΓΙΟΣ

ΓΕΟΡΓΙΟΣ ΠΕΣ ΑΖΗΖ

ΛΕΡ ΑΓΙΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΖ

ΠΥ ΑΖΗΖΛΕΡΙΓ . Λ. Σ..Μ ΓΑ

ΠΙΛΜΙΣΤΙΡ ΑΛΛΑΧ ΤΕΜΕΛΛΙ ΕΓΙΛΕΓΕ

²⁶⁴ Pekak'ın gördüğü ve yayınında : "... yapının kuzey cephesindeki giriş kapısı üzerinde Karamanlıca kitabe kitabenin üzerindeki sivri kemer içinde yuvarlak bir madalyonun içi ve yanlarında meleklerin yer aldığı kabartma bir levha yer almaktadır. Madalyonun içinde bir kitâbe bulunmaktadır. Bu levha 1998 yılı kışında yerinden sökülerek çalınmıştır." (Pekkak, 1998a : 27). diyerek fotoğrafını da koyduğu kemeriyle birlikte sökülen levha, bulunarak yerine yerleştirilememiştir. Bahsedilen kitâbede yazılanları fotoğraftan çözmek mümkün olmamıştır.

Transkripsiyonu

ETOS 1833, SEPTEMBRIU 25 SE

NESİNTE KONSTANTİN

OS PATRİK EFENTİMİZ

İN VAKTINTA ANTHIMO

DESPOTI EFENTİMİZ

İN EIKONIU TA OTUR

URUKEN FAKİR BOR HRIS

TİANLARININ CEMİYE

SİNİN KARYİYE TE SA

TAKASIYILAN AGİOS

GEORGİOS BEŞ AZİZ²⁶⁵

LER AGİOS HARALAMPOZ

BU AZİZLERİN .L.S..M YA

PILMIŞTIR ALLAH TEMELLİ EYİLEYE

Transliterasyonu

YIL 1833, EYLÜL 25 SE-

NESİNDE KONSTANTİN-

OS PATRİK EFENDİMİZ

İN VAKTİNDE ANTHİMO

DESPOT EFENDİMİZ-

İN KONYA DA OTUR

URUKEN FAKİR BOR HRIS

²⁶⁵ Beş Aziz ; “Eugenios, Mardarios, Auxentios, Orest, Eustratios” (Ötüken, 1980 : 97).

TİYANLARININ HEP
SİNİN KÖYLERİNDEN SA
DAKASI İLE AZİZ
GEORGİOS BEŞ AZİZ
LER AGİOS HARALAMPOS
BU AZİZLERİN (ADINA) YA
PILMIŞTIR ALLAH TEMELLİ EYLESİN

Üçüncü kitâbe yapının doğu cephesinde ana apsisin üzerinde (naos doğu duvarı) yer alan eksendeki pencerenin üstünde bulunmaktadır (Foto.247, 248). Duvara gömülen dikdörtgen levhanın ortasında kalın ve büyük bir Yunan Haçı ile dört köşesinde İsa'yı sembolize eden harfler yazılmıştır. Bu haçın üstünde tek satırlık, altında ise iki satırlık yazı bulunmaktadır.

Doğu cephedeki kitâbe

ΑΓΙΟΣ ΓΕΟΡΓΙΟΣ ...

IC

XP

NI

KA

1834 ΣεPBIP

ΣεΠΤεMBPIA

.....

Transkripsiyonu

AGİOS GEORGİOS ...

IC

HR

NI

KA

1834 SePBIR

SePTeMBRIA

.....

Transliterasyonu

AZİZ GEORGİOS ...

IC (Ichtus Christos) ²⁶⁶

HR (Hristiyan)

NI

KA

1834 EYLÜL

EYLÜL

.....

(M.Kocaman'dan, yeniden düzenlenmiştir.)

²⁶⁶ "IC, XC, NI ve KA" ile sembolize edilen harfler "Ichtus, Christos" anlamında İsa'nın zaferini temsil eder.

İNŞA TARİHİ : 1833 (kitâbe)

ONARIM TARİHİ : 2015 Onarımı

TESCİL TARİHİ : Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

21.05.1993 / 1463a

YAYINLAR

Bilimsel Araştırmalar

Rott, yayınında isim vermeksizin, Bor'un Hıristiyan kiliseleri arasında, 5 martire adanan kilisenin bahsedilmeye değer olduğunu, burada kendilerine eski ikonalar gösterildiğini söylemektedir²⁶⁷. Yapının kuzey cephesindeki Karamanlıca kitâbede de “beş azizler” vurgusunun bulunması Rott’un bahsedilmeye değer dediği Bor Karamanlı Kilisesi olmalıdır.

Ötüken çalışmasında Lebides’in yukarıda değindiği vurguya atfen ; “*Yapı beş Martir (H. Eustratios, Auxentios, Mardarios, Eugenios, Orestes) adına inşa edilen Rum kilisesi olmalıdır.*” diyerek bu beş martirin adını vererek yapıyı kısaca tanıtmaktadır ²⁶⁸.

“*Bor Kilise II*” adıyla tanıtılan Pekak’ın yayınında yukarıda değindiğimiz bilgiler dışında; “ ... 1950- 1975 tarihleri arasında sinema olarak kullanılmıştır. Galeriye localar ve makine dairesi eklenmiştir. Sinema olarak kullanıldığı dönemlerde tavanı telisle kaplanmıştır. Yöre halkının verdiği bilgiye göre, kilise sinemaya dönüştürülürken içindeki freskoların üzeri boyanmıştır. Yapı daha sonra uzun süre Bor Belediyesi’nce depo olarak kullanılmıştır; günümüzde narteksi bölünerek dükkanlar oluşturulmuştur.” bilgilerine yer verilmiştir ²⁶⁹.

Niğde Kültür Envanteri’nde (Envanter No : A-40) yapı, yanlış olarak “Ermeni Kilisesi 2” adıyla tanıtılmakta, o günkü kullanımının depo olduğu belirtilmektedir ²⁷⁰.

Eryaman, “Osmanlı Dönemi Niğde Kiliseleri” adlı yayınında yapı hakkında kısaca bilgi vermektedir ²⁷¹.

²⁶⁷ H. Rott, 1908 : 98.

²⁶⁸ S.Y. Ötüken, 1980 : 97.

²⁶⁹ M.S. Pekak, 1998a: 27, 28.

²⁷⁰ Niğde Kültür Envanteri, 2009 : 336.

Kocaman, “Niğde’nin Geç Dönem Osmanlı Kiliseleri” adlı Yüksek Lisans Tezi’nde yapıyı “Bor” başlığı altında “Rum Kilisesi” adıyla tanıtmaktadır. Yayında kitâbeler ve tarihlendirme hakkında : “Yapının üç kitâbesi bulunmaktadır. Okutulamayan bu kitâbelerin batı ve doğu cephedeki kitâbelerinin üzerinde latin harfleri ile yazılan 1834 tarihlerden yola çıkılarak yapıyı 19. Yüzyıl’a tarihleyebiliriz.” denilmekte ve yapının “Bor Belediyesinin Kültür Evi” olarak kullanıldığı vurgulanmaktadır²⁷².

TASVİR

MİMARİ TASVİR

A - KONUM

Bor merkezde bulunan yapı mübadele sonrası farklı ticari işlevlerde kullanılmıştır. 1950’den 1975’e kadar sinema olarak kullanılan yapının *gynaeceumuna* bu dönemlerde localar ve makine dairesi eklenmiştir (Foto.250, 251). Bu dönemde yapının duvarlarındaki beyaza boyanarak freskolar kapatılmış, tavanı telisle kaplanmıştır. Yapı daha sonra Bor Belediyesinin deposu ambar olarak kullanılmış (Foto.249), narteks kemeleri örülerek dükkanlar oluşturulmuş (Foto.252), son olarak Niğde İl Özel İdaresi tarafından yapı onarılarak Niğde İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü’ne devredilmiş, bu kurum da Bor Belediyesi’nin kullanımına tahsis etmiştir. Bor Belediyesi tarafından 2014 yılından beri “Kültür Evi” olarak işlevlendirilmiştir (Foto.253).

Yapının batısında narteks, doğusunda içten ve dıştan yarım yuvarlak üç apsis bulunmaktadır (Çizim : 56, foto.254, 255). İki sıralı üçer taşıyıcı ile üç nef ayrılan yapının orta nefi diğerlerinden geniştir. Taşıyıcılar batıda kare kesitli paye, diğerleri sütundur. Dıştan beşik çatılı yapının içten batıdan itibaren ilk ikişer sütunlarında pendentiflerle yükselen kasnaksız ve basık bir kubbesi bulunmaktadır (Foto.258) Yapının *gynaeceumuna* her iki köşeden çıkılan birer merdivenle ulaşılmaktadır. *gynaeceuma* locanın eklenmesi ile bu bölüm köşelerden diyagonal olarak doğudan ilk sütunlara kadar uzatılmıştır. Son onarımla betonarme loca kaldırılmamıştır (Foto. 250, 251).

²⁷¹ M.Eryaman, 2011: 40.

²⁷² M. Kocaman, 2016 : 122-125.

B - PLAN

Doğu-batı doğrultusunda üç nefli dikdörtgen yapı, kubbeli bazilika planlıdır. Yapının batısında yer alan narteks örtü seviyesinden yarım yuvarlak altı kemerle beş bölüme ayrılmıştır (Çizim : 56, foto.241). Narteksin batısında altı adet taşıyıcı beş kemeri, kuzey ve güney eksenlerindeki tek sütun ise daha küçük ölçülerdeki ikiz kemerleri taşımaktadır. Batıdaki taşıyıcıların ikinci ve beşinci sırasındakiler sütun, diğerleri düzgün olmayan çokgen biçimli fil ayaktır. Narteks batı duvarının ekseninde yarım yarım daire kemer içinde, naosa batı giriş kapısı yer almaktadır. Yarım daire kemerli kapı alınlığında Karamanlıca kitâbe, batı cephede üst seviye ekseninde içten dışa daralan tek pencere yer almaktadır (Foto.241, 242). Naos içindeki kuzeydoğu ve güneydoğu köşelerdeki merdivenlerle çıkılan gynaecium, kuzey güney yönde dikdörtgendir. Gynaeciumun batısında ana nef eksenindeki tek sütuna ikiz kemer, yan neflerde kuzey ve güneydekiler daha küçük olan birer sütuna ikili kemer dizisi yer almaktadır (251, 259).

Güney ve kuzey cepheler simetrik düzenlenmiştir Her iki cephede de naos duvarlarının köşeleri ile pencere aralarında saçaklardan yere kadar inen dört plastırla naos cephesi üç bölüme ayrılmıştır (Foto. 256, 257). Bu cephelerde üçü naos, biri gynaecium cephelerinde dört pencere bulunmaktadır. İçten yarım yarım daire kemerli ve dışa daralan, dıştan dikdörtgen formlu olup pencere alınlıklarında sağır ve sivri kemerli olan nişler bulunmaktadır. Naos batı pencerelerinin altında yarım daire kemerli birer naosa giriş kapısı daha yer almaktadır. Günümüzde doğu cephe apsis pencerelerine kadar zemin seviyesinin altındadır. Yalın olan bu cephede tek hareket dikey kenarlardaki başlıklı plastırlardır. Apsis eksenlerinde birer, naos doğu duvarında içten yarım yuvarlak, dıştan dikdörtgen ve eksenindeki daha yukarıda olan üç pencere bulunmaktadır.

Naos doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Naosun kare prizma şeklindeki sütun kaidelerine oturan altı sütunun taşıdığı sivri kemerler kuzey, güney ve batıda duvar payelerine; doğuda, ilk sıra sütunlara oturmaktadır. Batıdan itibaren ikinci ve üçüncü sıradaki sütunlar içten pandantifle yükselen basık kubbe, dıştan düz örtüyü taşımaktadır (Foto.255, 258). Tonoz örtülü naosun sütun başlıkları süslemesizdir. Naos, sivri kemerlerle doğudaki bema ve apsislere açılmaktadır (Foto.251).

Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı bema tonoz örtülüdür. Bema doğuda üç apsise bağlanmaktadır. Orta apsis diğerlerinden daha geniştir. Apsisler içten yarım yuvarlak, dıştan tek cephelidir. Apsisler yarım kubbe ile örtülmüştür.

C - MALZEME - TEKNİK

Yapıda taş, demir, mermer ve alçı malzeme kullanılmıştır. Düzgün kesme taşla inşa edilen yapıda taşlar beden duvarlarının alt seviyesinde daha iri ve koyu gri renkli, üstlerde daha küçük ve sarı renklidir. Kapı ve pencerelerin yekpare söve ve lentoları da koyu gri renkli taşlarla yapılmıştır. Kuzey ve güney cephelerdeki pencere alınlıklarındaki kemerlerde renkli taş almasıklığı uygulanmıştır. Beşik çatı ve apsis taşla kaplanmış, sütun başlıkları taşla yapılmıştır. Demir, yapıda naos ve narteks kemer gergileri, pencere parmaklıkları ile cephelerdeki kılıçlarda kullanılmıştır. Mermer yapının üç kitâbesinde, kazıma ve alçak kabartma tekniğinde, alçı yapının iç sıvasında kullanılmıştır.

Ç - SÜSLEME

Yapıda mimarı plastik süsleme ile duvar resimleri bulunmaktadır. Cephelerde kabartma tekniğinde yapılan figürlü, bitkisel ve geometrik süslemeler yer almaktadır. Yapının batı giriş kapısı üzerindeki Karamanlıca kitâbenin üzerinde kabartma tekniğiyle Agios Georgios'un at üzerinde, elinde mızrağı ile ejderi öldürüşü işlenmiştir. İşlendiği dönemde renklendirildiğini düşündüğümüz motif günümüzde renklerini kaybettiği için fark edilmesi zorlaşmıştır (Çizim : 57, foto.260).

Güney cephedeki kapının üzerindeki pencere alınlığında yer alan bitkisel düzenlemede antik bir kemer içinde vazodan çıkan dal ve yapraklarıyla laleler, yüksek kabartma olarak işlenmiştir (Foto.261). Kuzey cephedeki kapının üstündeki pencere alınlığında ise üç sıra dış bükey olarak düzenlenmiş sivri kemer içinde üçgen (göz) motifi yer almaktadır. Bu göz içinde baş ve iki kanatlı bir melek motifi bulunmaktadır (Foto.262). Renkli taş almasıklığı ile örülen kemerlerde taşlar birbirine erkekli dişili geçme tekniği ile kenetlenmiştir.

Yapıda naos sütun başlıkları süslemesiz, narteks sütun başlıklarının iki yüzü düz diğer iki yüzü profillidir. İç mekanda var olduğunu yayınlardan ve son onarım öncesi fotoğraflardan öğrendiğimiz yapı, beyaza boyandığı için duvar resimlerine ulaşamamaktayız (Foto.263, 264).

KATALOG NO : 12

ADI : Niğde Fertek Karamanlı Kilisesi ²⁷³

LEVHA NO : Harita : 12, Çizimler: 58 - 64, foto: 265 - 285

YERİ : Niğde Fertek Zafer Mahallesi ²⁷⁴ pafta : 13, parsel : 2198'dedir.

İNCELEME TARİHİ : 8 Temmuz 2015, 21 Temmuz 2018

KİTÂBE: Yapının üzerinde günümüze gelebilmiş bir kitâbesi bulunmamaktadır. Fakat yapının batı girişlerinden kuzey nef kapısı ile güney galeri girişindeki kitâbeliklerden kitâbelerin söküldüğüne daire izler bulunmaktadır. Batıda gynaeceumun dışa taşkın yarım yuvarlak cephesinde bir kitâbelik bulunmaktadır (Foto.265-268). Bu kitâbeliğe ait kitâbe de diğerleri gibi yerinde değildir. Fakat daha yakın tarihli fotoğraflarda buradaki kitâbe yerinde görülmektedir. Fotoğraflarına ulaşarak okuduğumuz Karamanlıca olan ve "Karaman" adı geçen tek kitâbe bu kitâbedir ²⁷⁵.

Kitâbe metni

1835 ΣΕΠΤΑΜΠΡ1Χ

ΧΑΓ1ΕΡΕΤ ΣΑΓΑΠ1 ΚΑΡΑ

ΜΑΝΟΓΛΧ ΧΑΤΖ1 ΝΙΚΟΛ

²⁷³ Fertek Karamanlı Kilisesi Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Arşivindeki 7/12/1925 tarihli belge ile yapının kiliseden camiye çevrilmesine izin verilmiştir (TCBA, 7/12/1925, Sayı No: 2870, Dosya No: 135-79). Yapı günümüzde "Fertek Kasabası Yeni Camii" adıyla yeni işlevini sürdürmektedir (Ek 1). Çeşitli yayınlarda " Fertek (H. Taxiarchoi) Kilisesi, Fertek Kilise Camisi, Fertek Kilisesi (Yeni Camii)" adları ile anılan yapının "Fetek Karamanlı Kilisesi" olarak adlandırılması mevcut karışıklığı da ortadan kaldıracaktır.

²⁷⁴ Daha önce kasaba olan yerleşim, 17 Ekim 2017' 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 11. Maddesi gereğince Niğde merkez ilçeye bağlı Fertek Belediyesi ile Kumluca ve Hamamlı köylerinin tüzel kişiliği kaldırılarak Niğde Belediyesi sınırları içerisine dahil edilmiştir.

²⁷⁵ Bu kitabenin Niğde Müzesi deposunda parçalara ayrılmış halde olduğunu öğrendik. Çabalarımıza rağmen görmemizin mümkün olmadığı kitabeye ait fotoğrafları Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sanat Tarihi Bölüm Başkanı Doç. Dr. Mehmet EKİZ arşivinden ulaşabildik. Kendisine bu destek ve ihtiyaç duyduğumuzda gösterdiği kolaylıklar için teşekkür ediyoruz.

Transkripsiyonu

1835 SEPTAMBRIU

HAYİERET SAHABI KAPA

MANOĞLU HATZI NİKOLA

Transliterasyonu

EYLÜL 1835

HAYIR SAHİBİ KAPA

MANOĞLU HACI NİKOLA

İNŞA TARİHİ : 1835 (kitâbe)

ONARIM TARİHİ : 1924 (Cami işlevinin verilmesi)

TESCİL TARİHİ : 16.01.1992 / 1218

YAYINLAR

Bilimsel Araştırmalar

“Kappadokya Bölgesinde Bizans Mimarisi Araştırmaları” adlı Doktora Tezi’nde yapıyı tanıtan Ötüken, Fertek Kilisesi’nin H. Taxiarchoi’e (Başmelekler Mikail ve Cebrail) ithafen inşa edildiğini ileri sürmektedir²⁷⁶.

Yapının yukarıda verdiğimiz kitâbesini gören Parman, batı cephesinde olduğunu vurguladığı bu kitâbeye dayanarak inşa tarihini 1835 olarak vermektedir. Ayrıca İçinin tamamen boyalı olduğunu belirterek yapıda görülebilen ahşap ve kalemişi örneklerinin önemli olduğuna çalışmasında yer vermektedir ²⁷⁷.

Niğde Kültür Envanteri adlı çalışmada yapı kısaca tanıtılmaktadır ²⁷⁸.

²⁷⁶ S.Y.Ötüken, 1980 : 88.

²⁷⁷ E.Parman, 1988 : 139-143.

²⁷⁸ Niğde Kültür Envanteri , 2009 : 117.

Fertek tarihinin anlatıldığı Bahar'ın yayında yapı hakkında kısaca bilgi verilmektedir²⁷⁹.

Yayınında yapının duvar resimlerinin önemine vurgu yapan Pekak :
“Duvar resimleri söz konusu olduğunda, artık neredeyse Niğde il sınırları içinde kalan Fertek'teki kilise sanat tarihi açısından büyük bir dikkati ve önemi hak etmektedir. Bir kaç yıl önce, cami olarak kullanılan yapının duvarlarının boyanması sırasında ortaya çıkarılan apsis resimleri gerek ikonografik özellikleri, gerek üslubu ile Anadolu'daki eserlerden çok Batı resim sanatına göndermeler yapmaktadır.” açıklamasıyla yapının önemini ortaya koymaktadır²⁸⁰.

Eryaman, “Osmanlı Dönemi Niğde Kiliseleri” adlı yayında yapı hakkında kısa bilgi verilmektedir ²⁸¹.

“Niğde İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması 2015 Raporu” adlı yayında Ekiz, yapıyı kısaca tanıtmaktadır (Ekiz, 2015 : 12, 13). Çalışmada Ekiz : “ Günümüzde depo olarak kullanılan güneydeki mekânda yapılan incelemelerde kilisenin orijinal altarı tespit edilmiştir. Taştan inşa edilmiş olan altar, silindirik bir kaide, gövde ile kare üst bölümden meydana gelmektedir. Silindirik olan gövdenin üst kısmında yer alan ve altarn üst bölümünü oluşturan tablanın oturduğu çıkıntı üzerinde tek satırlık bir kitâbe yer almaktadır.” bilgisini vermektedir.

“Niğde'nin Geç Dönem Osmanlı Kiliseleri” adlı Yüksek Lisans Tezi'nde yapı “Fertek Kilise Cami” adıyla tanıtılmaktadır²⁸².

MİMARİ TASVİR

A - KONUM

Yapı günümüzde dört yönden ihata duvarları ile çevrilidir. Batıdan bahçe duvarına açılan ve üç basamak inilerek ulaşılan yapı sağlam durumdadır. 1924 yılında camiye dönüştürülen (Bakınız Yazılı Belgeler EK 1) kilisenin bu dönüşümünde naosun doğu duvarına mihrap, güneydoğu köşesine minber yerleştirilerek kullanılmaya başlanmış, sonraki dönemlerde

²⁷⁹ H. Bahar, 2009: 481, 482, 666).

²⁸⁰ M.S.Pekak, 2009b : 265 – 267.

²⁸¹ M. Eryaman, 2011 : 40.

²⁸² M. Kocaman, 2016 : 40 – 48.

apsislerin önüne duvar örülmüş, bu duvarlara dört pencere ve kuzey apside bir kapı açılmıştır. Naostan bölünen bu kısmın güneyine bir mihrap ve minber yerleştirilip kışlık bölüm olarak kullanılmaya başlanmıştır.

1984 yılında yapının güneybatı köşesine (diakonikon bölümünün güneybatı köşesine) bitişik iki şerefeli minare inşa edilmiştir²⁸³. İç mekanları boyalı olan yapının batısında dışa doğru yarım yuvarlak taşan narteks, güney ve kuzeyden yapıyı "U" biçiminde dolanmaktadır. Narteksin kuzey ve güney bölümlerinin doğusunda birer mekan mevcuttur. Bu mekanlardan kuzeydoğudaki mekan imam odası olarak işlevlendirilmiştir. Yapının doğusunda içten yarım yuvarlak, dıştan düz üç apsis bulunmaktadır. Apsisler kelebek çatılı, naos ise galerilerle birlikte basık fenerli çatıyla örtülmüştür.

B - PLAN

Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen yapı, üç nefli bazilika planlıdır. Yapının batı, kuzey ve güneyinde narteks, ortada naos, doğuda bema ve üç apsis yer almaktadır (Çizim : 58, 59).

Yapının batısında kuzey güney yönde dikdörtgen planlı narteks, eksenin batısındaki yarım yuvarlak çıkıntıyla dışa taşmaktadır (Çizim : 61, foto.268, 259). Düz ahşap tavanlı narteks, örtü seviyesinde batıda yedi sütunun taşıdığı kemerlerle beş bölüme ayrılmıştır. Daha batıdaki dördüncü sütun batıya taşan yarım yuvarlak çıkıntıyı taşımaktadır. Narteksin doğu duvarında biri ekseninde diğerleri eksenin iki yanında her biri neflere açılan toplam üç kapı bulunmaktadır. Eksendeki daha geniş olan bu kapılar üçgen alınlıklıdır (Foto.265, 268, 269). Yapının batı cephesi üstte – gynaeceum katında - yatay ve kare kesitli bir silme ile iki kata, dikey sekiz plaster ile yedi bölüme ayrılmıştır. Yatay silme kuzey ve güney cephelerde devam etmektedir. Bu katta yarım yuvarlak çıkıntının eksenindeki yarım daire kemerli ve dikdörtgen, kuzey ve güney galerilerin eksenlerindeki dikine oval birer pencere bulunmaktadır. Naos batı duvarı nef eksenlerinde ana nefinki daha yukarıda olan yuvarlak birer pencere daha yer almaktadır (Çizim : 61).

Kuzey ve güneyde yapıyı alt seviyede narteks, üstte mekanlarla dolanan düz ahşap tavanlı galeriler, altta yapının kuzeydoğu ve güneydoğu köşe

²⁸³ M. Kocaman, 2016 : 44.

mekanlarına, üstte pastophorion odalarına kadar uzanmaktadır (Çizim : 58, 59, foto.270, 272). Altta pastophorion mekanlarının eksenindeki kapılarla bu mekanlara geçilmektedir. Galerilerin kuzey ve güney cepheleri altta altı kemer, üstte kemerlerin sütunları hizasında yükselen kare kesitli plasterlerle dikine olarak bölümlere ayrılmıştır. Her cephede batıdan ikinci kemerden itibaren kemerin üstünde üçer dikine oval pencere yer almaktadır. Alt seviyede, naos kuzey ve güney duvarlarında dörder içten yarım yarım daire kemerli dikdörtgen pencere bulunmaktadır.

Doğu cephe dikey altı kare kesitli plasterle beş bölüme ayrılmıştır. Bu ayrılan bölümlere apsis duvarları ile apsis duvarlarından daha yüksekteki naos ve galeri duvarlarına farklı ölçülerde beşer pencere yerleştirilmiştir. Doğu cephe apsislerde kelebek çatılı naos ve galeriler fener çatılıdır (Çizim : 61, foto.271, 273).

Yapının naosuna batı cephesinde bulunan - güneydeki kapatılmış - üç kapı ile girilmektedir. Naos çift sıra yerleştirilmiş beşer sütunla üç nef ayrılmıştır. Orta nef diğerlerinden daha geniş ve yüksektir. Nefler beşik tonozlar ile örtülüdür. Naosun batısında gynaecium, kuzey ve güneyinde galeri katları yarım daire kemerlerle birbirine bağlanan sütunlardan oluşmuş ve naosu içten "U" biçiminde çevrelemiştir (Çizim : 59, 64, foto. 274, 275). Doğuda daha alçak kaideye oturan ilk sütunlar sarkıt başlıklı iken diğer sütunların kaideleri yüksek, başlıkları ise ahşaptır. Naosun beşik örtüsü ortada sütunlara dört yönde beden duvarlarına oturan yarım yarım daire kemerlerle taşınmaktadır.

Protesis ve diakonikon mekânının kuzeydoğu ve güneydoğu köşelerinde bulunan ahşap merdivenlerle ulaşılan galeri katı, kuzeybatı ve güneybatı köşedekiler diğerlerine göre daha geniş olmak üzere üç yönde toplam yirmi sekiz sütunludur. Yarım daire formlu kemerlerle bağlanan sütunların arası üst bölümü kafes tekniğinde yapılmış ahşap korkuluklar bulunmaktadır. Galeri katının üzerini örten beşik tonozlar, içte galeri sütunlarına, üç yönde beden duvarlarına oturan yarım yarım daire kemerlerle taşınmaktadır (Çizim : 59, 64, foto.274, 275).

Naos yarım daire kemerlerle doğuda kuzey-güney doğrultudaki bemaya bağlanmaktadır. Camiye dönüştürülmesi sırasında doğudan ilk sütunlardan itibaren örülen duvarla bema ve apsisler naostan ayrılmıştır. Apsislerin her iki yanında diakonikon ve protesis mekanları bulunmaktadır. Bu mekanlar

yapıda ısınma sorunu yaşandığı dönemlerde kışlık mekanlar olarak kullanılacak şekilde düzenlenmiştir. Protesis mekanında yapının altarı bu mekanın imam odası olması amacıyla yapılan bölücü duvarların arasında kalmış olup altar tablası ve ayağının dörtte bir görülebilmektedir.

C - MALZEME – TEKNİK

Yapıda, taş, demir, ahşap ve alçı sıva kullanılmıştır. Koyu bazalt ve sarımtrak Niğde Taşı ile inşa edilen yapıda koyu bazalt taşlar duvarlarda subasman seviyesine kadar, kemerlerde, kapıların söve ve lentolarında, doğu cephenin apsis duvarlarında, örtü ve zemin kaplamalarında kullanılmıştır. Taşlar düzgün kesme taş olup yapıda yer yer renkli taş almasıklığı teknikleri ile bir arada kullanılmıştır. İç mekan duvar yüzeylerinde kireç harçlı sıvanın üzeri alçı ile sıvanmıştır. Alçı, sütun başlıkları, konsol ve silmeler ile apsis nişlerinde de kullanılmıştır. Demir malzeme yapıda kapı kanatları, gergiler, kılıçlar, pencerelerin lokma demirli parmaklıkları ile kenetlerde kullanılmıştır. Ahşap, yapıda kaplamalı sütun başlıklarında, narteks ve galeri tavan kaplama ve süslemelerinde, merdivenlerde ve galeri korkuluklarında çıtakari, Edirnekari ve kafes teknikleriyle kullanılmıştır.

Ç - SÜSLEME

İçi tamamen boyanmış yapıda mimari plastik, duvar resimleri ve ahşap süslemeler bulunmaktadır. Dış süslemeler yapının cephelerinde sınırlı iken narteks ve kuzey galeride yoğunlaşmıştır. Batıda narteksin dışa taşkın cephesinde bulunan pencere alınlığında – kitâbe yerinin altında - yüksek kabartma tekniğinde yapılmış Barok etkili oval motifin üstü ve altı “C” biçiminde olup iki yanından taşan akantus yaprağı yer almaktadır (Foto.266). Kuzey apsis ekseninde yarım yarım daire kemerli dikdörtgen bir aidicula nişi açılmıştır. Ana apsis ekseninde ise yalın bir niş yer almaktadır.

Üç yöndeki narteksin sütun başlıkları impost tarzındadır. Bu sütun başlıklarının ikisi dışında abaküslerinin köşeleri sarkıtlı, yüzleri yalın, başlıkları ise İyon sütun kaideleri gibi bileziklidir. Bunlardan biri güney nartekste batıdan üçüncü sıradaki başlığın abaküs sarkıtı silindir olup bunlardan biri iki dilimlidir. İkincisi batıda narteksin kuzeyden ikinci sıradaki başlığın abaküs sarkıtları dalgalıdır (Foto.272). Narteks, ahşap işçilikli

tavanları ile dikkat çekmektedir. Çıtakari ve Edirnekari tekniklerinin bir arada kullanıldığı tavan süslemelerinde özellikle batı ve kuzey narteks süslemeleri yoğunluğun arttığı tavanlardır.

Kuzey narteksin tavanı ahşap oyma halat motifleri ile kare kasetlere bölünmüştür. Çıtakari kasetlerin köşeleri kare içinde dört yapraklı yonca motiflidir. Kasetlerin merkezinde ise daire etrafında dört yönde akantus yaprakları yer almaktadır. Yeşil, sarı ve kırmızı renklere boyanmış kasetlerin kontürleri kırmızı zemin üzerine beyaz ve kahverengi renklerin kullanıldığı fakat bitirilememiş “S ve C” kıvrım dalları yer almaktadır (Foto.276, 277). Dış konturlarda ise yeşil bitkisel düzenleme kırmızı zemine uygulanmıştır.

Batı narteksin dışa taşkın yarım yuvarlağını da içine alan tavanda çıtakari tekniği ile yapılmış dairevi tavan göbeği yer almaktadır. Göbeğin merkezindeki dairesel düzenlenmiş malzemede motif kaybı fazla olduğundan içerik anlaşılammaktadır. Ancak bu daireden dışa taşan uzun ve kısa çıta örüntüsü güneşi çağrıştırmaktadır. Tavan göbeğinin çevresinde birbirlerinden farklı özellikte ve üç sıra halinde bitkisel ve “S ve C” kıvrımlı dallar ve üzerine yeşil, açık yeşil ve siyah yapraklar ile uçlarında pembe üzüm salkımlarının yerleştirildiği bitkisel süslemeler yer almaktadır (Foto.277). Batıda narteksten naosa giriş kapı alınlıkları üçgen alınlıklıdır.

Yapıda güney galerinin doğusunda kısmen görülebilen duvar resimleri dışında apsis duvarlarında kısmen sahneyi okuyacak kadar resimler ile naos kemer ve tonoz karınlarında kalemişleri bulunmaktadır. Lacivert, mavi, turkuaz ve beyaz renkler kullanılarak yapılan kalemişleri, konturlarla panolara ayrılmış tonoz karınlarında bitkisel süslemeli şemse formunda, kemer karınlarında ise madalyon içinde gülbezek formundadır. İri yapraklı stilize bitki formlarının süslemeleri “S ve C” kıvrımları ağırlıktadır (Foto.274, 278).

Apsisler ve pastophorion hücrelerinde mavi, sarı, siyah, yeşil, kırmızı, kahverengi ve gri kullanılarak yapılmış figürlü duvar resimleri bulunmaktadır. Ana apsisde teslis sahnesi yer almaktadır (Foto.279). Bulutların içinde tasvir edilen sahnenin ortasında üçgen haleli Tanrı ile onun kucağında ve aura içerisine alınmış Çocuk İsa oturmaktadır. Tanrının başının iki yanında “*Hagia Trias*” (Kutsal Üçleme - Teslis) yazmaktadır. Tanrı figürü, sağ elinde küre biçiminde tasvir edilen evreni tutmaktadır. Kırmızı pelerinli Çocuk İsa, sağ eli ile takdis işareti yapmakta, sol eli ile kutsal kitabı tutmaktadır. İsa'nın

kucağında ise evren (dünya) durmaktadır. Bu sahnenin en alt kısmında diz çökmüş altı melek, ellerini göğe açmış haldedir. Sahnenin dört köşesinde serafim kanatları içerisinde dört İncil yazarı atribüleriyle tasvir edilmişlerdir. Solda, insan - melek formda (Matta) ve boğa (Luka), sağda aslan (Markos) ve kartal (Yuhanna) yer almaktadır. İncil yazarlarının hemen altında diz çökmüş vaziyette iki melek (İsrafil) ellerindeki borulara (Sur) üfleemektedir. Sahnenin boşluk kısımlarına ise daha küçük boyutlarda melekler yerleştirilmiştir.

İkinci bir Teslis sahnesi de kuzey apsis yarım yuvarlağında baba, oğul ve kutsal ruh figürleri ile yer almaktadır. (Foto.280). Ortada ışık huzmeleri içinde gökten inen ve kutsal ruhu temsil eden güvercinin ayakları altında “*Ηαγια (ο) Τρια (ο)*” (Kutsal Üçleme - Teslis) yazısı bulunmaktadır. Güvercinin solunda yer alan ve başının etrafında üçgen hale ile tasvir edilen Tanrı, sağ eliyle kutsal ruhu (güvercini) tutmaktadır. Üçgen halenin köşelerinde Tanrı'nın (İsa'nın) monogramları olan harfler bulunmaktadır. Güvercinin döndüğü yönde (sağında) başında halesi ve monogramları ile İsa yer almaktadır. İsa, sağ eli ile takdis işareti yaparken sol eli ile kutsal kitabı tutar. Güvercinin altında yer alan pencerenin iki yanında yüzey kirliliği nedeniyle belirsizleşmiş birer melek tasviri bulunmaktadır. Bunlardan Tanrı figürünün altındaki melek ellerini göğsünde çapraz tutmuş halde olan (Tanrıya dua ederken) Başmelek Selafiel resmedilmiştir. Bu başmelek nadiren resimlenen melek olduğu için yapıda bulunması önemlidir²⁸⁴. Diğer melek figüründe yüzey kirliliğinin fazlalığı nedeniyle tanımlama yapılamamıştır. Fakat o figürün de benzer duruş içinde olduğu tahmin edilmektedir.

Güney apsisde “*Dua Eden Meryem - Panagia - tasviri*” yer almaktadır (Foto. 281). Merkezde bulunan Meryem, kollarını iki yana doğru açmış, dua eder (orans) vaziyettedir ²⁸⁵. Meryem'in kucağında Çocuk İsa tasviri ve iki yana

²⁸⁴ Selafiel isminin orijinali, İbranice Tanrı'nın duası (Tanrı'ya dua eden) anlamını taşıyan “Selafi'El” (Shealtiel) kelimesidir. Bu meleğin esas görevi insanların ruhlarını Tanrı'nın adaletinin karşısında hazırlamaktır. İnsanların dua ederlerken tam olarak Tanrı'ya odaklanıp konsantre olmalarına yardım eder. İnsanlara yüreklerinin derinliklerindeki duygularını tam olarak açığa çıkarıp, içlerini Tanrı'ya dökmelerini sağlar. Başmelek Uriel gibi Başmelek Selafiel'in ismi de Yahudi metinlerinden olan III.Ezra kitabında geçer fakat çok detaylı değildir. Bize sunulan isminden ve Kutsal Yazılar'daki konuşmasından görevini ve nasıl hizmet ettiğini anlayabiliyoruz. O duanın göksel öğretmeni ve ruhsal rehberdir. İkonalarda mahzun gözlerle, iki elini saygıyla Haç şeklinde birleştirmiş, alçakgönüllülükle dua ediyor olarak tasvir edilir. Dua onun özel niteliği olarak kabul edilir ve o insanlık için Tanrı'ya sürekli dua eder. Bazı ikonalarda ise, elinde bir buhurdanlıkla, Tanrı'ya yakarırken resmedilir (B.Natan, 2013, P.Ulaş, 2017).

²⁸⁵ Meryem'in bu duruşunun ilk örneği Blakhernai Sarayı'nda gördüğümüz bir ikonada karşımıza çıkmaktadır (Foto.282). Farklı olarak Blakhernai Meryemi'nde İsa Madalyon içinde, örneğimizde ise Meryem'in kucağındadır. İsa'nın mucizevi doğumu ile ilgili olan bu sahnelerdeki madalyondaki Çocuk İsa figürü bir fetus görünümünde değil yetişkin bir insan görünümündedir (V. Şen, 2017 : 1369).

yerleştirilen iki melek bulunmaktadır. Tasvirde kucağında Çocuk İsa olan Meryem, ellerini göğse açmış vaziyette, Çocuk İsa ise her iki eli ile takdis işareti yapmaktadır. Bu tasvirle Meryem'in bağrının evrenden daha büyük olduğu sembolize edilmektedir.

Protesis odasının naosa bakan güney yüzünde metamorfosis ²⁸⁶ sahnesi tasvir edilmiştir (Foto.283). Sahnenin ortasında İsa, solunda Musa, sağında Elia (İlyas) görülmektedir. İsa'nın başının iki, yanında "METAMORFOSİS" yazmaktadır.

Protesis odasının güney ve doğu beden duvarında ikisi melek, üçü aziz olmak üzere beş figür görülebilmektedir. Meleklerin yüzleri kazınırken, aziz figürü daha sağlam bir şekilde günümüze ulaşmıştır (Foto.284). Diakonikon odasının kuzey beden duvarındaki figürlü duvar resimlerinin izleri görülse de, figürler günümüzde tam olarak anlaşılammaktadır.

²⁸⁶ İsa'nın görünümünün değişmesi (Trasnfigürasyon – başkalaşım - metamorfosis), Ortodoks Kilisesi'nin büyük bayramlarından biri olup 6 Ağustos'ta kutlanır. İsa öğrencilerinden Petrus, Yakup ve Yuhanna'yı yanına alarak yüksekçe bir dağa (Tabor Dağı'na) çıkar. Orada iken öğrencilerinin gözleri önünde İsa'nın görünümü değişip görkemli bir parlaklığa bürünür. İlyas ve Musa peygamberler belirerek İsa ile konuşmaya başlaması havarileri şaşkırtıp büyük korku yaşatır (Matta 17:1-8, Markos 9:2-9, Luka 9:28-36 ve 2. Petrus 1:16-19).

KATALOG NO : 13

ADI : Niğde Hamamlı (Kurdunos)²⁸⁷ Karamanlı Kilisesi

LEVHA NO : Harita : 13, çizimler: 65, 66, foto : 286 - 316

YERİ : Niğde ili Hamamlı Mahallesi, Kaya Ardı Bağları girişi, 2 Parsel:88'dedir.

İNCELEME TARİHİ : 09 Temmuz 2015, 26 Kasım 2016

KİTÂBE : Yapının batısında yer alan iki giriş kapısından eksendeki giriş kapısının en üstündeki haç kabartmasının altında, kazıma tekniği ile yazılıp üzeri beyaza boyanmış ve bir şerit halinde Karamanlıca iki satırlık kitâbe bulunmaktadır. Yazının bir kısmı okunamayacak şekilde belirsizleşmiştir. İlk satırdaki harfler ikinci satıra göre daha büyük ve okunur durumda iken ikinci satırdaki harfler yer darlığından daha özensiz ve küçük yazılmıştır (Foto.286).

Kitâbe metni

1.Satır : ΠΥΑΖΙΖ ΕΚΛΗΧΑΙ ΣΥΒΑΙΑΝ ΚΑΙΣΕΡΙΑΗ ΕΝΤΙΡΛΙΚΤΕΝ ΦΑΚ(ΙΡ)

... Ν... Α... ΜΓCOPΓΗ ΜΕΤΑΜΟΡΦωCIC ΓΙΑΡΤΗΜΤΖΙ ΟΛCΥΝ ΤΖΥΜ(ΛΕ(

2.Satır : ...ΛΕ...Α..ΛΛ...18(??)...εΛ....Τ.....

Transkripsiyonu

1.Satır : BU AZİZ EKLİSAI SUVAİAN KAİSERİLİ ENTİRLİKTEΝ FAK(İR)

... Ν... Α... ΜΥSORGİ ΜΕΤΑΜΟΡFοSİS YİARTİΜΤΖİ ΟLSUN ΤΖΥΜ(LE)

2.Satır : ...LE...Α..LL...18(??)...eL....Τ.....

²⁸⁷ Kurdonos (Gordiason, Gurdonos, Kurdunoz) adının kökeni konusunda var olan iki görüşten birine göre Girit Adasının Gortinos şehrinden, diğerine göre de Gordion'dan farklı zamanlarda gelmiş / getirilmiş olanlar, geldikleri yerin adını buraya vermişlerdir.

Transliterasyonu

1.Satır : BU KUTSAL KİLİSEYİ SIVAYAN ENDÜRLÜKTEN²⁸⁸ KAYSERİLİ
FAK(İR)

... N... A....MYSORGİ METAMOPFoSiS ²⁸⁹ CÜM(LESİ) YARDIMCI OLSUN

2.Satır : ...LE...A..LL...18(??)...eL....T.....

İNŞA TARİHİ : 1846 – 1848 ²⁹⁰

²⁸⁸ Kayseri'nin Talas İlçesine bağlı aynı adlı mahallesi (köyü). Bakınız. Katalog VI.

²⁸⁹Metamorphosis:İsa'nın başkalaşımı (suretin değişmesi), metamorfoz ya da İsa'nın transfigürasyonu (Latince: Transfiguratio Domini; Yunanca: μεταμορφωσις metamorphosis), Hıristiyanlıkta bir vahiy olayıdır. İncil'e göre İsa üç havarisi Petrus, Yakup ve Yuhanna'yı ile çıktığı yüksek bir dağda özel bir formda Musa ve İlyas peygamberler ile karşılaşmıştır. İsa'nın görünümünün bu esnada değişmesi Hıristiyan sanatında işlenen önemli konulardan birisidir. Bu olay Matta İncili 17 : 1-9'da şöyle geçmektedir : "1. Altı gün sonra İsa, yanına yalnız Petrus, Yakup ve Yakup'un kardeşi Yuhanna'yı alarak yüksek bir dağa çıktı. 2. Onların gözü önünde İsa'nın görünümü değişti. Yüzü güneş gibi parladı, giysileri ışık gibi bembeyaz oldu. 3. O anda Musa'yla İlyas öğrencilere göründü. İsa'yla konuşuyorlardı. 4. Petrus İsa'ya, "Ya Rab" dedi, "Burada bulunmamız ne iyi oldu! İstersen burada üç çardak kurayım: Biri sana, biri Musa'ya, biri de İlyas'a."5. Petrus daha konuşurken parlak bir bulut onlara gölge saldı. Buluttan gelen bir ses, "Sevgili Oğlum budur, O'ndan hoşnudum. O'nu dinleyin!" dedi. 6. Öğrenciler bunu işitince, dehşet içinde yüzüstü yere kapandılar. 7. İsa gelip onlara dokundu, "Kalkın, korkmayın!" dedi. 8. Başlarını kaldırıncı İsa'dan başka kimseyi göremediler. 9. Dağdan inerlerken İsa onlara, "İnsanoğlu ölümden dirilmeden, gördüklerinizi kimseye söylemeyin" diye buyurdu."

Aynı konu Luka İncili, 9 : 28 - 36 'da ise : "...Bu sözleri söyledikten yaklaşık sekiz gün sonra İsa, yanına Petrus, Yuhanna ve Yakup'u alarak dua etmek üzere dağa çıktı. 29. İsa dua ederken yüzünün görünümü değişti, giysileri şimşek gibi parıldayan bir beyazlığa büründü. 30-31. O anda görkem içinde beliren iki kişi İsa'yla konuşmaya başladılar. Bunlar Musa ile İlyas'tı. İsa'nın yakında Yeruşalim'de gerçekleşecek olan ayrılışını konuşuyorlardı. 32. Petrus ile yanındakilerin üzerine uyku çökmüştü. Ama uykuları iyice dağılıncı İsa'nın görkemini ve yanında duran iki kişiyi gördüler. 33. Bunlar İsa'nın yanından ayrılırken Petrus İsa'ya, "Efendimiz" dedi, "Burada bulunmamız ne iyi oldu! Üç çardak kuralım: Biri sana, biri Musa'ya, biri de İlyas'a." Aslında ne söylediğinin farkında değildi. 34. Petrus daha bunları söylerken bir bulut gelip onlara gölge saldı. Bulut onları sarınca korktular. 35. Buluttan gelen bir ses, "Bu benim Oğlum'dur, seçilmiş Olan'dır. O'nu dinleyin!" dedi. 36. Ses kesilince İsa'nın tek başına olduğu görüldü. Öğrenciler bunu gizli tuttular ve o günlerde hiç kimseye gördüklerinden söz etmediler." anlatımıyla geçmektedir.

²⁹⁰ Çeşitli yayınlarda yapının inşa tarihine ait farklı bilgiler bulunmaktadır. Milliyet Gazetesi Blog yazarı Dinçer'in aktardığına göre 1913 tarihli Karamanlıca bir yayında : "...Daha sonra mezkur taştan oyma ekklesia kafi olmadığından ve fikr_i medeniye ve mezhebiye oldukça ilerlediğinden 1846 senesinde büyük ve mükemmel bir ekklesianın temeli vaz olunmuştur. Bunun inşası için bütün ahali fevkaledde gayret ederek iki sene zarfında inşaata hitam (bitiş, son) verilmiş ve ismi METAMORFOSİS konmuştur." denilmektedir. Mevcut kitabede de geçen "Metamorfosis" vurgusu, bu yapının Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesi olduğunu göstermektedir. Yazının devamında : "...Bundan sonra memleketin imarına gayret edilerek kodonostasion (çan kulesi) yeniden inşa edilmiş ve bundan 4 sene evvel (1909) bir de hamam yapılmıştır." açıklamasıyla yapıya 1909'da çan kulesi yapıldığını da öğrenmiş bulunuyoruz (Fehmi Dinçer, 18 Temmuz 2007, Milliyet Blog, "Kurdunas (Hamamlı) Tarihine Bir Bakış -1").

Aynı araştırmacı 25 Ocak 2014 yılında bu yazının devamı mahiyetindeki ikinci yazısında : "Kurdunas tarihi ile ilgili 19.yüzyıl.ın sonlarında yazılmış Karamanlıca kaynaklarından bir yazıyı paylaşıyorum." diyerek verdiği bilgilerden, kilise ile ilgili olan bölüm şöyledir: " ...Dördüncüde cenup tarafta kariyenin ortasında olan Kilise Mahallesi tabir olunandır ki, burası asıl katoliki (manastır merkezi) ve Agia Metamorfosis ekklesiyasını şamildir (kapsar). Mezkur (adı geçen) ekklesia 1846 senesine değin ufak bir pareklision (şapel) iken, indirilerek ittisalindeki (bitişindeki) bazı menziller dahi ilave edilmiş ve gerek ianeten (yardımlarla) ve gerek istikrazen

ONARIM TARİHİ : -

TESCİL TARİHİ : 13.09.1970/5539

YAYINLAR

Bilimsel Araştırmalar

Eyice yayınında kilisenin kitâbesi ve içeriği üzerine yoğunlaşan bilgiler verirken kitâbenin o tarihte de tam olarak okunamaz durumda olduğunu öğreniyoruz²⁹¹.

Ötüken'e göre "Bahsi geçen Archistrategos²⁹² Manastırı 1930 yılında yıkılırken, bu manastır yıkılmadan önce 1846 yılında inşa edilen yeni yapının ise Metamorphosis Kilisesi olması muhtemeldir"²⁹³.

Hamamlı Köyünün güneybatısında Manastır Tepe adıyla anılan mevkide eski adı Gordiason olarak geçen bu tepede, daha önceleri Archistrategos Michael manastırı mevcut iken 1846 yılında yeni bir kilise daha yapıldığını Hild, F.-M.Restle'den öğrenmekteyiz²⁹⁴.

Parman, yapının Hasaköy'deki kilisenin küçük bir benzeri olduğunu fakat bu yapıda farklı olarak narteksin çok değişik ve ilginç başlıklarının her

(borçlanarak) toplanan 3 bin lirayı mütecevüz (-i aşan) akçe ile müceddeten (yani baştan) ve heyeti hazırası üzere ekklisia inşa olunmuştur. ...Narthikaya (narteks) olan orta kapısının tarafeyn kemer direkleri güzel sanaat ile mil üzerine yapılmış döner direklerdir. Mezkur (adı geçen) kapının üzerine vaz edilmiş (konulmuş) bir de mermer levha vardır ki, bunun sureti ber veçhi atidir (aşağıdaki gibidir) : Bu Aziz Hane / Şefketlü Abdül / Mecit efendimizin emri / fermanıyınan yapıldı 1246 / İoakim Efendinin günün / başladı Meletios e / fendinin gününde / tekmil oldu apo 1846 – 1848 / Kalfası İmeralı Kosma " (Fehmi Dinçer, 25 Ocak 2014, Milliyet Blog, "Kurdunas (Hamamlı) Tarihine Bir Bakış -2"). Anılan nartekste iki kapı bulunmaktadır. Yukarıda kitabesini verdiğimiz eksendeki kapının kuzeyinde tek kanatlı ve daha küçük ölçülerdeki kuzey nef giriş kapısı bulunur. Bu kapının üzerindeki kitabelikte kitâbenin yerinden söküldüğüne ait izlere rastlamak mümkündür (Foto.287). Fakat bu kitabe kayıptır.

²⁹¹ S. Eyice, 1980 : 694 – 696.

²⁹² Yukarıda adı geçen yayında : "Kurdonos, Niğde Kasabasının şimali garbi tarafında ve yarım saat mesafesinde ve tepede bulunan bir harap ekklisia namundan dolayı "Arhistratigos" tabir edilmekte olan bir dağın eteklerinde kain bir karye olup..." açıklamasıyla "Arhistratigos" adıyla yıkık bir kilise ve adını verdiği dağ olduğu bildirilmektedir (F. Dinçer, 2014). Aynı yayından 2000 nüfuslu Kurdunos'un batısındaki Han mahallesinde Panagia Kilisesi ve kuzeyindeki Çifte Sokular Mahallesinde Agios Dimitrios Kilisesi ile birlikte yerleşimde dört kilise olduğunu öğrenmekteyiz.

Archestrategos, (Michael), Başkomutan veya Başmelek (Mikhael), geleneklere göre, ölüm saatinde cennete doğru olanın ruhlarına önderlik eden "Archestrategos Michael"dir (G. Podskalsky 1982 : 245).

²⁹³ S. Y. Ötüken, 1980 : 143 - 144.

²⁹⁴ F. Hild - M. Restle, 1981 : 183.

birinin diğ erinden farklı süslemeye sahip olduğunu belirtir. Özellikle ejder figürlü başlığa dikkat çeker²⁹⁵.

Niğ de Kültür Envanteri adlı yayında yapının kimlik bilgileri ile Parman'ın tanıtımı kısaca verilmiştir²⁹⁶.

Pekak, yayınlarında Niğ de ve merkezde saptanan yirmi beş kiliseden ikisinin kitâbesinin (Kumluca ve Hamamlı) Karamanlıca olarak yazıldığını aktarmaktadır²⁹⁷.

Ekiz, 'Niğ de'deki Hıristiyan Türk Kiliselerinde Yer Alan Ejder Figürleri: İkonografik Açıdan Bir Bakış' adlı yayınında özellikle narteksteki mimari plastik süslemelerin ikonografik karşılaştırması üzerinde durmaktadır²⁹⁸.

Kocaman, Yüksek Lisans çalışmasında yapıyı tanıtırken arşiv kayıtlarında Archistrategos Michael Manastırı kilisesi ile ilgili : "Osmanlı devlet arşivlerindeki Hicri 17/Ra/1261, Miladi 26/Mart/1845 tarihli belgede, "Niğ de Kaymakamlığı'na bağlı Çamardı kazasının Kordonuş köyünde harab olan Rum kilisesinin onarılmasını isteyen kaza naibinin ve meclisinin mazbatalarının ekte sunulduğ una, planını çizecek mühendis bulunamadığına ve gereğinin yapılması hususu re'yi aliye sunulduğ una dair " denmektedir (Osmanlı Arşiv Belgesi, 17/Ra/1261, Dosya No: 23, Gömlek No: 7)." bu belgedeki tarihten henüz Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesi'nin yapımı öncesi harap bir kiliseye (olasılıkla Archistrategos Michael Kilisesi) onarım izninin istendiğini öğrenmekteyiz²⁹⁹.

MİMARİ TASVİR

A - KONUM

Eğimli arazinin düzleştirilmesiyle elde edilen zemine inşa edilen yapı, dört yönden ihata duvarı ile çevrelenmiş avlunun içindedir. Yapının batı, kuzey ve doğusu kot seviyesinin altında olup kuzeyinden yol geçmektedir. Doğu batı doğrultuda dikdörtgen yapının batısında narteks kuzey ve güneyden yapıyı "U" biçiminde çevreleyerek galerileri oluşturmaktadır. Yapının doğusunda ortadaki daha büyük olmak üzere içten yarım yuvarlak, dıştan çokgen üç apsis

²⁹⁵ E. Parman, 1988 : 133 - 135.

²⁹⁶ Niğ de Kültür Envanteri, 2009 : 112.

²⁹⁷ M. S. Pekak, 1999 : 33, M. S. Pekak, 2009b : 268.

²⁹⁸ M.Ekiz, 2011 : 44-45, 2015 : 46.

²⁹⁹ M. Kocaman, 2016 : 52-57.

bulunmaktadır (Foto. 289). Batıdan galerilerle beraber kelebek çatı ile kapatılan örtü, galerilerin bittiği yerden batıya doğru beşik çatı ile devam eder (Foto.288, 290). Yapının apsis örtüleri ise yarım kubbelidir (Foto. 289, 290). Kilisenin güneybatısında, avlu içinde varlığını bildiğimiz ancak günümüzde yıkıntıları kalan çan kulesi bulunur (Foto. 292). Yapıyı iki kez ziyaret etmemize rağmen içine girmek mümkün olamamıştır. Fakat iç mekanla ilgili birkaç fotoğrafa "Kültürel Mirası Koruma Derneği" sitesinden ulaşarak yapının içi hakkında sınırlı da olsa bilgi edinmiş bulunmaktayız (Foto.297, 299). Her ne kadar tanıtmak için yeterli değilse de genel fikir edinmede yararlı olacaktır.

B - PLAN

Doğu-batı doğrultuda dikdörtgen, üç nefli bazilika planlı yapının doğusunda içten yarım yuvarlak dıştan çokgen üç apsis bulunmaktadır. Yapının batısında narteks, kuzey ve güneyinde, naosun batıdan ilk sıra sütunlarına kadar yapıyı "U" biçiminde çevreleyen galeriler yer almaktadır (Çizim : 65, foto.288 – 291).

Yapının batısında yer alan kuzey-güney yöndeki narteks, örtü seviyesinden altı sıra sivri kemerle beş bölüme ayrılmış, kuzey ve güney galerilerin batısını da kapsayacak şekilde köşe mekanlarla genişletilmiştir. Kuzeybatı ve güneybatıda oluşan köşe bölümler diğerlerinden daha küçük olup diğer bölümler çapraz tonoz köşeler kubbe ile örtülüdür. Narteksin batı duvarında biri eksende, diğeri kuzey nef ekseninde olmak üzere iki kapı yer alırken güney nef ekseninde içten dışa daralan bir pencere bulunmaktadır. Naostan çıkılan *gynaeceumun* batı cephesinin ekseninde dikdörtgen bir niş içinde ve içten dışa daralan dikdörtgen bir pencere bulunmaktadır. Bu pencerenin üzerinde kaidesi üzerinde yükselen haç biçiminde büyükçe bir niş bulunmaktadır (Foto.288, 300). Batıda galeri cephelerinin eksenlerindeki içten dışa daralan birer dikdörtgen pencerenin alınlıklarında madalyon içinde serafim melekleri yer almaktadır (Foto.301).

Naos cepheleri yatay birer plasterle iki kata, dikine üç plasterle de üç bölüme ayrılmış yapının kuzey ve güney cepheleri iki farklı düzenleme dışında simetriktir. Güney cephede galerinin bittiği yerdeki kapı günümüzde örülüdür (Foto.296). Naos kuzey ve güney cephelerinde içten dışa daralan dikdörtgen üçer pencereden güney cephenin ortasındaki pencere iki dilimli kemer niş

içinde iken diğerleri sivri kemerli niş içindedir (Foto.291). Galerilerin kuzey ve güney duvarlarının batısında birer dikdörtgen pencere bulunmaktadır.

Doğu cephedeki üç apsisten ortadaki apsisinin iki yanında, yan apsislerin ise eksenlerinde dışa daralan dikdörtgen birer pencere yer alır. Naos doğu cephesi neflerin birleşim yerlerinden geçen ve yukarıdan apsislere kadar inen kare kesitli iki silme ile üçe ayrılmıştır (Foto.290, 291). Bu cephede eksendeki daha büyük ve diğerlerinden yukarıda, dışa doğru daralan dikdörtgen üç pencere bulunmaktadır. Ana nef doğu duvarındaki pencere iki dilimli kemer nişi içindedir.

Galerilerin doğusunda alt seviyede birer kemer, üstte ise eksende birer pencere açıklığı yer almaktadır (Foto.288). Bu pencerelerin üzerinde sivri kemerli birer sağır pencere bulunmaktadır. Aynı düzenleme galeri batı cephelerinde tekrarlanmıştır.

Doğu-batı yönünde dikdörtgen naos dörderli iki sıra sütunlarla üç nef ayrılmış, orta nef daha geniş ve yüksek inşa edilmiştir. Kare kesitli kaidelerden batıdaki sütun kaideleri diğerlerinden daha yüksektir. Bu sütunlara oturan süslemesiz başlıkların köşelerinde birerden dört sarkıt, kimi örneklerde volütler bulunmaktadır (Çizim : 65, foto.299). İçte naosun kuzeybatı ve güneybatısında duvar içinden açılan merdivenlerle narteksin üzerindeki gynaeciuma ve galerilere çıkılmaktadır (Çizim : 65, foto.295). Kuzey-güney doğrultudaki gynaecium, batı ekseninde yarım daire olarak naosa çıkıntı yapar. Kuzey ve güneyden galerilerle bağlantılı gynaeciumun doğusundaki dışa daralan üç pencereden eksendeki daha büyük ve yüksektir. Galerilerin doğu duvarlarının eksenlerinde dışa daralan birer pencere bulunmaktadır.

Naos, doğuda yarım daire kemerlerle bema ve apsislere açılmaktadır. Doğudan ilk sütunlarla apsisler arasındaki kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı bema, yarım daire kemerlerle apsislere bağlanmaktadır. İçten yarım yuvarlak dıştan çokgen üç apsisten ana apsis; yan apsislerden daha geniş ve daha yüksektir. Apsislerde sıvalar döküldüğünden boyamalar belirsiz hale gelmiştir.

C - MALZEME – TEKNİK

Yapı duvarlarının iç ve dış kısımları düzgün kesme taş, kapı ve pencere söve ve lentolarında daha büyük ölçülerde ve farklı tonlarda bazalt taşlarla örülmüştür. Çatı örtüsü sıfır derzle döşenmiş ince yonu taş kaplamalıdır. Yapıda renkli taş almaşıklığı naos doğu cephe alınlığındaki pencere kemerinde kullanılmış tek örnektir (Foto.290). Cephelerde duvar örgüsünde kılıçlar (lamalar), pencere korkulukları, kemer aralarındaki gergi çubukları ve kapılar özgün demirleriyle günümüze kadar gelmiştir.

Duvarların dış yüzeyleri sıvasız, iç yüzeyleri dökülmüş olsa da sıvalıdır. Yer yer fresk izlerine rastlanmaktadır. Yapıda niş içindeki pencerelerin niş kenarları doğudakiler dışında profillidir. Güney galerinin batı cephesindeki pencerenin altında mermerden stilize haç motifi cepheye kakma tekniği ile yerleştirilmiştir (Foto.314).

Ç - SÜSLEME

İçine girilemeyen yapı mimari plastik süslemeler açısından oldukça zengindir. Özellikle sütun başlıkları bu anlamda önemli örnekler barındırmaktadır. Yapının cepheleri ve narteks sütun başlıklarındaki süslemeler iç mekanda da aynı süslemelerin daha yoğun olacağı beklentisini yaratmaktadır. Ancak ulaştığımız iç mekan fotoğraflarında özellikle sütun başlıklarındaki yalınlık bu beklentiyi yüksek tutmamızı engelleyecek niteliktedir. İç mekanda fresk uygulamalarının niteliğini örtünün bezle kapatılması ve beden duvarlarında büyük oranda sıvaların dökülmesi nedeniyle öğrenmek mümkün olmamıştır (Foto.299).

Narteks, yapıda süslemelerin yoğunlaştığı bölümdür. Batıda eksendeki kapı geometrik ve bitkisel süslemeli bordürlerle çevrilidir. Üç bordür kuşağından üstte yuvarlak zencirek, ortada mukarnas, altta üzüm salkımı motifleri kapıyı dolanmaktadır (Foto.302). Bu kapının üstündeki Karamanlıca kitâbenin üstünde ise ters T biçimindeki sarı renkli taş üzerine yüksek kabartma ile işlenmiş figürler bulunmaktadır. Ortada yuvarlak bir althığın (kuru kafa) üstünde Latin Haçı yükselmektedir (Çizim: 66, foto.298). Haçın üstteki kolunun iki yanında ikişer kanatlı birer melek, alttaki kolunun iki yanında ise yerde yatan birer ejder yer almaktadır. Kuzeydeki ejderhanın ağzından çıkan mızrak haça yönelmekte, haçtan çıkan ikinci mızrak

güneydeki ejderhanın ağzına saplanmıştır. Daha çok “*Agios Georgios’un Ejderi Öldürmesi*” örneklerinden bildiğimiz sahne burada ejderin (inançsızların) haça (inanca) saldırısı ile başlayan mücadele, haçtan dönen mızrağın ejderi öldürmesi ile inancın galip gelmesi (zaferi) olarak vurgulanmıştır³⁰⁰.

Birbirinden farklı olan sütun başlıklarının yer aldığı biri naosta diğerleri nartekste dor, iyon-impot ve impot sütun başlıklarının türevleri bulunmaktadır. Sütun başlıklarında alçak kabartma bitkisel (kıvrım dal, yaprak, üzüm, gülbezek), geometrik (üçgen, geçme) ve figürlü (ejder / yılan) süslemeler yer almaktadır. Bu sütun başlıklarını ortak özellikleri yönünden gruplayarak incelemek yerinde olacaktır. 1. Grup : Abaküsü süslemesiz ve sarkıtlı olanlar (Dor düzeninde, abaküsü kare sarkıtlı - başlığı yalın ve abaküsü silindir sarkıtlı ve yivli – başlığı süslemeli olanlar (Foto.303 – 305). 2.Grupta : İmpot sütun başlıklarından silindir ve volüt sarkıtlı başlıklar (Foto.306 - 308). 3.Grup: İyon-impot başlıklı tek yüzü volütlü ve dört yüzü volütlü sütun başlıkları (Foto.309, 3110). 4.Grup : İyon-impot başlıklı olup dört yüzü farklı süslemeli olan (Foto.311 - 313) bu grupta tek örnek bulunmaktadır. Nartekste, kuzeyden batıya üçüncü sıradaki sütundaki bu başlığın batı yüzünde ortadaki saksıdan çıkan dallar iki kenarda kıvrılarak volüt oluşturmaktadır. (Foto.309). Kuzey yüzünde kuyrukları ile volüt oluşturan, ortalarında ters işlenmiş hayat ağacının olduğu iki ejder (Foto.311), güney yüzde ise kuyrukları ile volüt oluşturan iki ejder ortalarındaki çift başlı kartalla mücadele halindedir (Foto.312). Doğudaki ejder kartalın kapasını ağzıyla kapmış, batıdaki mücadele halindedir. Kartalın batıdaki ayağı yarım (küreyi) daireyi tutarken doğudaki ayağı yarım daire (küre) ile beraber bir haç tutmaktadır. Başlığın doğu yüzünde ise kuyrukları ile volüt oluşturan yılan / ejderlerin başları da ortada birbirine dolanmış haldedir (Foto.311-313). Ayrıca bu başlığın dört yüzünün üst köşelerinde ikişerden sekiz adet gülbezek motifi bulunmaktadır.

Güney galerinin batı cephesindeki pencerenin altında alttaki kemeri de içine alacak şekilde oluşturulmuş kenarları profilli bir pano yer almaktadır (Foto.34). Panonun içine kakma tekniği ile beyaz mermerden üçgen, dörtgen

³⁰⁰ “...Aziz Georgios’un, mızrağıyla vurduğu bu ejderhanın başka bir anlamı da olabilir, bu ejderha ne canavar, ne de korkunç bir sürüngendi. O şey putperestlikti. Gerçekten de, Aziz Georgios putperestlikle savaştı ve imanının mızrağıyla onu uyuşturup öldürdü.” (Arhimandrit Haralambos Vasilopoulos, *Büyük Şehit Aziz Georgios*, Nisan 1975, Atina, <http://www.pigizois.net/index.htm>)

ve düzgün olmayan beşgenlerin oluşturduğu stilize haç motifi yerleştirilmiştir. Bu motifin alt kısmı üzerinde tahrip edilmiş bir figür kalıntısı bulunmaktadır. İlginç bulduğumuz bu motifin, Türk Sanatı'nda sıkça kullanılan Hayat Ağacı, ile halı-kilim motiflerinden insan stillerini çağrıştırmaları anlamlıdır. Bu anlam, İslam öncesi Türk Sanatından yansıyan hayvan mücadele sahneleri ve bunların arasında önemli yeri olan ejder sahnelerinin yapıda sütun başlığında kullanılmasıyla daha da önem kazanmaktadır (Foto.315, 316).

KATALOG NO : 14

ADI : Niğde Karamanlı Kilisesi ³⁰¹

LEVHA NO : Harita : 14, Çizimler : 67, 68, foto : 317 - 335

YERİ : Niğde merkez Aşağı Kayabaşı Mahallesi Kadioğlu Sokak ile Merdivenli Sokak arasındadır (Pafta : 37, Ada : 621, Parsel : 6).

İNCELEME TARİHİ : 9 Temmuz 2015

KİTÂBE : Batıda, narteks doğu duvarının ekseninde yer alan kapının üstündeki mermer kitâbe Karamanlıcadır. Yedi satırlık mermer kitâbede ilk satırdaki tarihler Arapça rakamlıdır. Son satırdaki son kelime ise Noemvrios (Kasım) ayının kısaltması olarak Yunanca “NOEBP” olarak yazılmıştır. Yedinci satırın sonunda ve tarihten önce çintemani ³⁰² motifi yapılması ilginçtir (Foto.317, 318).

Kitâbe metni

١٨٣٨ ΜΑΡΤΙΟΣ ٢٥

CEΦKETΛX CΧΛTAN MαHMΔT XOKAPι NEΓι(T)α MIto
PΛεtHNTE ΠINα KXPΛATX ΠX AZIZ CEPιφ XαN(E)

OKXNAN INTZIAI NAME IKOKIΔ KvPιOC KvPιOC

IωAKεIM εφENTI EΓKAT'NIA εΓιΛειTI TA EιCO

³⁰¹ Araştırmalarda “Niğde Kilise 3 (Meryem Ana Kilisesi, Aşağı Kayabaşı / Begüm Camii), Niğde Rum Kilisesi (Begüm Camii), Meryem Ana Kilisesi, Aşağı Kayabaşı Kilisesi, Begüm Camisi, Begüm Camii (Meryemana Kilisesi), Kayabaşı (Begüm) Kilise Cami ve Aşağı Kayabaşı - Begüm Cami (Rum Kilisesi)” olarak anılan yapı, Niğde merkezde Karamanlıca kitabeli tek örnek olduğu için yapıya “Niğde Karamanlı Kilisesi” adının verilmesinin hem bu karışıklığı gidereceğini, hem de Karamanlılara ait olmasının farkındalığını artıracakı düşünmekteyiz.

³⁰² Kökeni M.Ö.4.yüzyıla kadar inen ve en erken örneğinin Louvre Müzesi'ndeki bir vazoda üzerinde “Clytemnestra'nın Erinyesi Uyandırmaya Çalışması” konulu süslemede gördüğümüz çintemani, Çin Temani (Çin Beneği) anlamına gelmektedir. Timur Dönemine ait sikkelerden dolayı adı Timuçin Damgası, Uygur Tüklerinde Saka prensi Buda'nın üç ruhani özelliği sayılan motif; “üç benek, ant işareti, üç ocak, üç ateş” adlarıyla da bilinmektedir . Hindistan'da Budist inancın sembollerinden biri olan çintemani, Budizm'i benimseyen Uygurlar vasıtasıyla Orta Asya'daki Budizmöncesi Türk inançlarının bir uzantısı olarak, ışık veren gök cisimlerinin sembolü sayılan körkle monçuk ile kaynaşarak Türk kültürüne gir-miştir (Doğanay, 2004/2 : 203). Antik Asya'nın “Barış” simgesi olan bu motif günümüzde “Barış” sembolü olarak kullanılır. Eski Göktürk runik harflerinden olup ve “Ant” yani “Barış” olarak okunur. Türkçe “Ant” okunan piktogram, Türk runik harflerinden biridir. Çintemani ve Ant işareti Türk kağanlık ve hükümdarlık sembolü olarak Osmanlı dönemine kadar kullanılmıştır. Günümüzde “Üç Cemre” adı verilen ve bahar döneminde, gökyüzüne, toprağa ve suya düştüğü varsayılan kor ya da ateş, kozmolojiktir ve ejderha takımyıldızı ile bağlantılıdır. Muhtemelen ant okunan piktogram ve üç benek yani çintemani motifi, bu anlayışın görsel tasvirleridir (N. Bilgili, 2016).

ΔΙΑ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΠΑΝΑΓΙΑ ΙΣΜΙΝΕ ΣΕΦΑΑΤΙ(ΝΙ)Ζ
ΟΛΑ ΗΡΗΣ(Τ)ΙΑΝΝΑΡΗΝ ΤΖΥΜΛΕΣΙΝΕ ...1841 ΝΟΕΒΡ

Transkripsiyonu

1838 MARTIU 25

ŞEFKETLU SULTAN MAHMUT YOKARİ NEĞİ(T)A MİTO
RLETİNTE BİNA KURULTU BU AZİZ SERİF HAN(E)
OKUNAN İNTZİLİ NAME İKONİU KVRİOS KVRİOS
IOAKEİM EFENTİ ΕΓΚΑΙ'ΝΙΑ ΕΥΙΛΕΙΤΪ ΤΑ ΕΙΣΟ
ΔΙΑ ΤΙΣ THEOTOKU ΠΑΝΑΓΙΑ ΙΣΜΙΝΕ ΣΕΦΑΑΤΙ(ΝΙ)Ζ
ΟΙΑ ΗΡΗΣ(Τ)ΙΑΝΝΑΡΗΝ ΤΖΥΜΛΕΣΙΝΕ ...1841 ΝΟΕΒΡ

Transliterasyonu

25 MART 1838

ŞEFKETLİ SULTAN MAHMUT (DÖNEMİNDE)³⁰³ YUKARI NEGİTA (NİĞDE)
TARAFINDA BİNA KURULDU. BU AZİZ ŞERİF HAN(E)
OKUNAN İNCİLİ NAME (İLE) KONYA(DAN) KİRİOS KİRİOS
YO(V)AKİM EFENDİ AÇILIŞI(Nİ) YAPTI. MERYEM'İN
MABEDE TAKDİMİ İSMİYLE HRİSTİYANLARIN
CÜMLESİNE ŞEFAAT GETİRSİN ۞ KASIM 1841

İNŞA TARİHİ : 1838 – 1841 (kitâbe)

ONARIM TARİHİ : Günümüzde cami olarak kullanılan ve yörede "Aşağı Kayabaşı ve Begüm Camii" olarak bilinen yapıya hangi tarihte cami işlevi

³⁰³ II. Mahmud Dönemi 1808 -1839'dur.

verildiği bilinmemektedir. Kocaman'a göre : *"Vakıflar bünyesindeki yapının il müftülüğünce verilen beratında ibadete açılış tarihi olarak 1841 tarihi yazmaktadır."*³⁰⁴.

TESCİL TARİHİ : 15/07/1978/A-1207, 31/07/1993-1529.

YAYINLAR

Bilimsel Araştırmalar

Niğde'yi ziyaret eden Kyrillos; *"Şehrin dörtte birine on dakika uzaklıkta Kayabaşı adlı daha yüksek taşlık bir konumda bulunur. Orada açılış törenini bizzat benim gerçekleştirdiğim Meryem Ana'ya adanmış ikinci bir (Rum) kilise daha kurulmuştur"* diyerek yapıdan bahsetmektedir³⁰⁵. Ancak Krillos'un Meryem Ana'ya adandığını söylediği kilise aynı kilise midir? Emin değiliz. Çünkü Krillos'un yayını 1815, kilisenin kitâbesine göre inşa tarihi 1841'dir. Günümüze Niğde merkezde bir Rum (İnşa Tarihi : 1861), bir de Ermeni kilisesi (İnşa tarihi : 1855) gelebilmiştir. Eğer günümüze gelemeyen ve tarif edilen Kayabaşı mevkiinde ikinci bir kilise yoksa Niğde Karamanlı Kilisesi'nin önceki inşa tarihinin Krillos'un açılışına katıldığı 1815 ve öncesi olması gerekir. Ancak bununla ilgili somut bir veriye ulaşamadığı için yapının kitâbe tarihini esas alacağız.

Pekak iki yayınında da bahsettiği yapı hakkında: *"Niğde'nin eski şehir dokusunu koruyan en iyi bölgesi sayılabilecek Kayabaşı Mahallisi'nde, Aşağı Kayabaşı Camii veya Begüm Camii olarak da adlandırılan kilisenin kitâbesinde "Meryem Ana Kilisesi" adı geçmektedir. Kitâbeden anlaşıldığına göre, yapının inşaasına II. Mahmud Dönemi'nde, Konya Metropolitisi Yuvakim zamanında 1831 yılında başlanmış, 25 Mart 1835 tarihinde bitirilmiştir."* özet bilgi vermektedir³⁰⁶.

Niğde Kültür Envanteri adlı çalışmada Rum Kilisesi (Begüm Camii) yapının envanter bilgileri yayınlanmaktadır³⁰⁷.

"Osmanlı Dönemi Niğde Kiliseleri" adlı yayında yapı hakkında kısa bilgi verilmektedir³⁰⁸.

³⁰⁴ M. Kocaman, 2016 : 14.

³⁰⁵ Kyrillos,1815 : 45-47.

³⁰⁶ M. S. Pekak, 1998a : 27 ; M. S. Pekak, 2009b : 268.

³⁰⁷ Niğde Kültür Envanteri, 2009 : 113.

“Niğde’nin Geç Dönem Osmanlı Kiliseleri” adlı Yüksek Lisans Tezi’nde yapı “*Kayabaşı Begüm KİLİSE CAMİ*” adıyla tanıtılmaktadır ³⁰⁹.

MİMARİ TASVİR

A - KONUMU

Yüksek eğimli arazinin düzleştirilmesi ile elde edilen zemine inşa edilen yapının dört yönü de istinat duvarları ile çevrili avlunun içindedir. Batıda oyma kayalara oturan istinat duvarı ile yapının narteks duvarı arasına uçan payandalar eklenmiştir. Yapının batısında istinat duvarı ile bu duvarın kuzeybatısında dışa bakan çeşmesi ve harpuştalı duvarı, güneydoğu girişi ve duvarları büyük oranda özgünlüklerini korumuşlardır. Batıda narteks kuzey ve güneyden yapıyı “U” biçiminde çevrelemektedir. Doğuda yarım yuvarlak ve dışa taşkın üç apsis bulunur. Yapıya cami işlevi verilmesi sonrasında iç mekanda güney duvara mihrap ve mihrabın batısına minber yerleştirilmiştir. Minaresi eklenmemiş fakat doğuda beşik çatının köşesine üç megafon ile narteks doğu duvarında ana girişin iki yanına ayakkabılıklar yerleştirilmiştir. Yapının original gynaeciumuna dokunulmamış, gynaecium ahşap korkuluklarıyla özgünlüğünü korumaktadır. Yapıya kuzeydoğuda ihata duvarında bulunan özgün kapıdan geçilmektedir.

B - PLAN

Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen yapı, üç nefli bazilika planlıdır (Çizim : 67, foto.328). Beşik tonoz örtülü yapıyı batı, kuzey ve güneyden çapraz tonoz örtülü narteks kuşatmaktadır. Dörderden iki sıra sütunla üç nef ayrılan yapıda ana nef diğerlerinden daha geniş ve yüksektir (Foto.319, 322).

Batıda kuzey güney yönde dikdörtgen narteks altı taşıyıcı ile örtü seviyesinde sivri kemerlerle beş bölüme ayrılmıştır. Taşıyıcılar köşelerde paye, aralarda sütundur. Narteksin batısında doğal kaya ile arasında batıda beş, güneyde bir uçan payanda bulunmaktadır (Çizim : 67, foto. 323, 324). Narteksin doğu duvarında biri eksende diğeri kuzey nef ekseninde olan iki kapı bulunmaktadır. Her ikisi de orijinal kapı kanatlarına sahiptir. Ana nef

³⁰⁸ M. Eryaman, 2011 : 40.

³⁰⁹ M. Kocaman, 2016 : 14 – 18.

açılan eksendeki kapının lento, söve ve kitâbeliğin kenarları profilli niş biçiminde çerçeve içine alınmıştır. Kitâbenin içinde olduğu çerçeve sivri kemerli, kapı dikdörtgen formdadır. Narteksin ikinci katı olan gynaeeuma çıkış naosun güneybatı kaöşesindeki merdivenle sağlanmaktadır. Bu katın batı duvarında eksendeki daha büyük ve üstte diğerleri iki yanında yer alan içten dışa daralan üç pencere bulunmaktadır. Kuzey ve güneyden galerilerle bağlanan gynaeeumun batı duvar ekseninde bir kapı yer almaktadır. Batı cephede örtü sistemi galerileri de kapsayacak biçimde genişleyerek kelebek kanatlı çatı ile örtülmüştür.

Yapının güney ve kuzey cephelerine simetri hakimdir. Batıdan itibaren naosun ilk sütunları hizasına kadar yapıyı kuzey ve güneyden saran narteks, doğu-batı yönünde üçer sütuna oturan ikişer sivri kemerle üstteki galerileri taşımaktadır. Galerilerin tek penceresi batı duvar ekseninde bulunan ve içten dışa daralan birer penceredir. Naos kuzey ve güney cephelerinde sismetrik olarak içten dışa daralan üçer pencere bulunmaktadır. Pencere narteks ana giriş kapısındaki düzenlemenin pencere ölçülerinde olmak üzere benzer formda olup burada da pencere alınlığı sağır sivri kemerli, pencereler ise dikdörtgen nişler içine yerleştirilmiştir (Çizim : 68, foto. 320, 322). İki cephenin tek farkı güney cephenin batısında güney neften galeriye çıkış kapısı, kuzey cephede kuzey galerinin kuzey duvar ekseninin batısında galeriye giriş kapısı yer almaktadır.

Doğu cephede dışa taşkın apsisler içten ve dıştan yarım yuvarlaktır (Çizim : 67, foto.321) olarak düzenlenmiştir. Yarım kubbe örtülü apsislerin ekseninde dışa daralan birer dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Naos doğu duvarında eksendeki yukarıda ve daha büyük ölçülerde olan ve dışa daralan dikdörtgen üç pencere yer almaktadır.

Naosa ikisi batıdan, biri güneybatıdaki üç kapıdan girilebilmektedir. İki sütun sırası ile üç nefe ayrılan naosta doğudaki ilk sütunlar alçak kaideye, diğer sütunlar ise yüksek kaideye oturmaktadır (Foto.328). Naosun beşik tonozunu taşıyan sivri kemerler dört yönde beden duvarlarına ortada sütunlara oturmaktadır. Naos tonozlarına kuzey güney yönde atılan yalancıkemer (körkemer) ile örtünün ağırlığı orta nefte sütunlara, yan neflerde ise duvarlara aktarılmaktadır. Naos doğuda bema ve apsislere sivri kemerlerle bağlanmaktadır.

Kuzey güney yönde dikdörtgen bemanın zemini naostan bir basamak yükseltilmiştir. Bemanın kuzey ve güney duvarlarının ekseninde yarım yarım daire kemerli birer niş yer almaktadır. Bemanın doğusunda yer alan üç apsisten ana apsisin eksenindeki pencerenin altında bir katedra, kuzey apsis ekseninde aidikula nişi yer almaktadır. Katedra nişinin iki yanında kolluk düzenlemesi vardır. Ana apsisin kuzey ve güney duvarlarında birer niş daha bulunmaktadır.

C . MALZEME – TEKNİK

Yapıda, gri basalt taşlar düzgün kesme tekniğinde beden duvarlarında kullanılmıştır. Yapının kapı, pencere lento ve sövelerinde daha büyük ölçekli yeckpare taşlar kullanılmıştır. Naos, apsisler ve galeri katının üzerini örten çatı düzgün kesme taşlarla kaplanmıştır. Yapının batı bölümündeki uçan payandaların kemer karınlarında gri renkli düzgün kesme taşlarla, aynı kemerlerin üzeri ise sarı renkli moloz taşlarla örülmüştür. Yapıda kapı kanatları içten ahşap, dıştan pirinç kaplamadır. Pencereilerin parmaklıklarında lokma demir malzeme kullanılmıştır.

Ç. SÜSLEME

Yapının içi beyaza boyandığı için resim programı hakkında bilgiye sahip değiliz. Sıva raspası yapılmadan bunu öğrenmek mümkün olmayacaktır. Bunun dışında yapıda mimari plastik süslemeler ağırlıktadır. Kapı ve pencerelerin demir aksamlarında maden işçilikleri görülmektedir.

Batı cephede mimari plastik uygulamalar yapıyı üç yönden çevreleyen narteks sütun başlıklarında ve batı duvardaki ana giriş kapısında görülmektedir. Silmelerle çerçeve içine alınmış olan naosa ana giriş kapısının lentosu ikili kemer formundadır (Foto.317). Kapı alınlığında profilli kenarları ile yarım daire kemer altta devam ederek dikdörtgen kapıyı kuşatmaktadır. Yapıda narteksin sütun başlıkları impost düzenindedir (Foto.32 – 325). Ortadaki iki başlığın abaküsleri dört köşede sarkıtlıdır. Sarkıtların ucu soğan biçimindedir. Bu başlıkların iki yanında yer alan birer başlıkta ise başlık ve abaküsler Türk üçgeni düzenindedir. Köşelerdeki payelerin başlık ve abaküsleri süslemesizdir. Yapının naos ana giriş kapısında madeni çiviler ile yapılan süslemeler yalın iken kuzey galerinin kuzey girişindeki pirinç

kaplamalı kapıdaki süslemede dikdörtgen çerçeve içindeki iç içe iki baklava motifinin ortasında üçgen kaideli bir Yunan Haçı yer almaktadır (Foto.327).

İç mekanda, sütun başlıkları ile apsis nişlerine yerleştirilen aidicula ve katedrada mimari plastik süslemeler bulunmaktadır. Naosun impost sütun başlıklarındaki süslemelerde bazı başlıkların abaküsleri sarkıtlı (Foto.328, 329), bazıları sarkıtsızdır (Foto.330). Sarkıtsız sütun başlığının başlık kısmı Türk üçgeni düzeninde olup narteksteki örnekten daha yüksek işçiliklidir. Abaküsleri sarkıtlı başlıkların sarkıtları yivli, süslemesiz başlıkların abaküslerinde alçak kabartma tekniğinde ve karelere bölünmüş zeminde yıldız biçiminde geometrik düzenlemeler bulunmaktadır (Foto. 330).

Kuzey apsis eksenindeki aidicula nişinin alınlığında “S ve C” kıvrımlı olan iri yapraklı bitkisel bezemeler, her iki yandaki sütuncelerin altında tekrarlanmıştır. Konsollu bu nişin altında sarkan istiridye motifi alta bir düğümle sonlanır (Foto.331). Ana apsis eksenine yerleştirilen katedra nişi iki yanda kol biçiminde taşan ve uçları volüt biçiminde tasarlanmış konsola sahiptir (Foto.332).

Naosun güneybatı köşesinde galeri katına çıkışı sağlayan fakat özgün olmayan merdiven bulunmaktadır (Foto.333). gynaecium katı batıda naosa “ S ” biçiminde Barok tarzda girinti ve çıkıntı yapmaktadır (Foto.334, 355). Özgün korkulukları ile günümüze gelmiş ahşap malzeme yağlı boya ile boyanmıştır.

KATALOG NO : 15

ADI : Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesi

LEVHA NO : Harita : 15, Çizimler : 69 - 73, foto. 336 - 362

YERİ : Niğde Konaklı Kasabası Hürriyet Mahallesi'ndedir (pafta : 39, parsel:
2568).

İNCELEME TARİHİ : 09 Temmuz 2015

KİTÂBE : Yapının batısında yer alan narteksin doğu duvarında bulunan ve her biri bir nefe açılan üç kapı üzerinde üç Karamanlıca kitâbe vardır. Ana nefe açılan batıdaki kapının alınlığında sekiz satırlık Karamanlıca kitâbe aşağıdadır (Foto.336, 337).

1. Kitâbenin metni

αλλαΧιΥ αΖιΜι CaN αλεΜΠεNaX
απΔιλΜεZιΔ εφεNΔιΜιZιN φεPMαNι ιλεN
IKANιY POXΠaNI IOaKIMIN KaMeTIGIaEN Kaλ
φα KIPΓaKONYN TZaXMεTλεPIΓIaEN MIC
TI CaKeNTaPλαPININ ZaXMεTIGIaEN aZIZ BλαC
IOCYN INAΓETIGIaEN TZYΜλε OPTOΔOKCOCA
αPI λaΓIK εΓIaΓe O CeNNeTI αλεΓIe aMIN
1844 αYΓYCTO 15

Transkripsiyonu

allaHIU aZİMİ ŞaN aleMPeNaH ³¹⁰
apDilMeZid efeNDiMiZiN feRMaNι ileN
İKUNiU ROHBaNI YOaKİMİN KaMeTİYİleN Kal

³¹⁰ Osmanlı Sultanlarının kullandığı ünvanlar arasındadır. İncalcık bu kullanım için ; "En çok görülen şekil ise "pâdişâh-i âlem-penâh" terkididir." demektedir. İslam Ansiklopedisi, "Padişah" maddesi, cilt: 34 : 140. Cümleinin sığınağı anlamındadır.

fa KİRyaKONUN TZaHMeTleRİYİleN MİS
Tİ saKeNTaRlaRİNİN ZaHMeTİYİleN aZİZ VlaS
İOSUN İNaYETİYİleN TZÜMle ORTODOKSOSI
aRI laYIK eYİleYe O TZeNNeTİ aleYİe aMİN

1844 aUGUSTO 15

Transliterasyonu

ŞANI YÜCE ALLAH (VE) CÜMLENİN SİĞİNAĞI
ABDÜLMECİD EFENDİMİZİN FERMANI İLE
KONYA METROPOLİTİ YOAKİMİN ÇAĞRISI KAL
FA KİRYAKONUN ZAHMETLERİYLE MİS
Tİ (KONAKLAR) SAKİNLERİNİN ZAHMETLERİYLE AZİZ VLAS
İOSUN LÜTFU İLE CÜMLE ORTODOKSL
ARA LAYIK EYLESİN O CENNET-İ ALAYI, AMİN

15 AĞUSTOS 1844

İkinci kitâbe batıda, kuzey nefe giriş kapısının alınlığındadır. Beş satırlık bu kitâbe Karamanlıcadır (Foto.338, 339).

2. Kitâbenin metni

aZIZ BLaCIOCTaN MaCICTI
P MICTIAlIlePe Ne MYTAY
KOPeNlePe PaXMeT KaλφαCINa Γ
aΠTIPaNlePe IPaXMeT OΛSYN eZTa
TlePINe

Transkripsiyonu

aZİZ VLaSİOSTaN³¹¹ MaSİSTİ

R MİSTİLİLeRe Ne MUTIU....

KÖReNleRe RaHMeT KalfaSINa Y

aPTIRaNleRe IRaHMeT OLSUN eZTa

TleRİNe

Transliterasyonu

AZİZ VLASİOSTAN ÖZELDİR

MİSTİLİLERE NE MUTLU (GEZİPTE)

GÖRENLERE RAHMET KALFASINA

YAPTIRANLAR(IN) ECDATLARINA

IRAHMET OLSUN

Üçüncü kitâbe narteks doğu duvarında, güney nef kapısının alınlığındadır. Altı satırlık Karamanlıca kitâbe aşağıdadır (Foto.340, 341).

3. Kitâbenin metni

TZOYMLε TINTaPλεPε BεP

HPHM KaMeT aZHZ HaPaλα

ΜΠΗCTεN OΛCYN NHFIAMε

T ΠY XaNeΓIε TZεKIλeN Za

XMeT φaZIλeT CaXaΠI Oλ OY

CTaTλePε 1844 λIY

³¹¹ Sebasteli Vlas, Doğum tarihi belirsiz olmakla birlikte 280 - 316 yılları arasında Sivas'ta yaşamıştır. Sebaste piskoposu olan Aziz Vlasios'un adı Yunanca Ağios Vlasios, Latince Saint Blasios ve Ermenicede Surp Vlas olarak geçer. Çeşitli işkenceler sonrası başı kesilerek öldürülmüştür.

Transkripsiyonu

TZOUMle TİNTaRleRe VeR

İRİM KaMeT aZİZ HaRala

MBİSTeN OISUN NİGIAMe

T BU HaNeYİe TZeKİleN Za

HMeT faZİleT SaHaBI Ol OU

STaTleRe 1844 (İU)Liu(s)

Transliterasyonu

CÜMLE DİNDARLARA VER

İRİM ÇAĞRI AZİZ HARALA

MBOSTAN OLSUN NİGIAME

T(?) BU HANEYE ÇEKİLEN ZA

HMET FAZİLET SAHİBİ OL

ÜSTATLARA TEMMUZ 1844

İNŞA TARİHİ : 1844 (kitâbe)

ONARIM TARİHİ : Kocaman'ın aktardığına göre : 1950'li yıllarda Konaklı Kilisesi camiye dönüştürülerek kullanılmaya başlanmıştır. Bu döneme kadar yapının bir çan kulesinin olduğu 1950 yılına ait fotoğraflarında görülmektedir (Foto.360 – 362). 1970'li yıllarda köyde yeni bir caminin inşası edilmesi nedeniyle yapı terkedilmiştir ³¹². Bu kısa kullanıma ait iz yapının güney duvarı eksenine açılmış mihrap nişi olarak günümüze gelebilmiştir. 2016 yılında başlayan restorasyon çalışması devam etmektedir.

TESCİL TARİHİ : 23.11.1990/894

³¹² M.Kocaman, 2016 : 83.

YAYINLAR

A) Seyahatname

Rott'un : "Antik Musthilia yani bugünkü Misli, bir mağara yerleşim bölgesi olup yer altı kilise ve şapelleri mevcuttur. Sefil ve berbat durumda bir Rum köyü olmasına ve tüm bu fakirliğine rağmen mimar Provos Melidis tarafından Aziz Blasius (H. Blasios - Vlasios) adına atfedilen 19. Yüzyılda, Kappadokya'nın belki de en güzel ve görkemli kiliselerinden biri inşa edilmiştir" diyerek yapının mimarının ismini de vermesi önemlidir ³¹³.

Kirillos yaptığı ziyareti : "200 hanelik, muhtemelen bütün sakinlerinin ücretli çiftçi olduğundan Misti (misthos = ücret) adlı Hristiyan köyüdür." olarak anlatmaktadır (Kirillos, 1815 : 8).

B) Bilimsel Araştırmalar

Parman'ın "Kilise II" adıyla incelediği "Niğde Çevresi Araştırmaları" adlı çalışmasında yapıyı dış cephe özellikleriyle önemli saymaktadır. Yapıyı Hasaköy'deki yapının freskoları ile karşılaştırarak birbirine çok yakın benzerlikler göstermekte olduğunu ve aynı sahneleri canlandırdığını belirtmektedir³¹⁴.

"Konaklı Rum Kilisesi" adıyla Niğde Kültür Envanteri'nde geçen yapının depo olarak kullanıldığı belirtilmektedir³¹⁵.

Pekak'ın yayınında yapı: "Niğde'nin yakın çevresindeki Konaklı (Misti/Misli), Hasaköy (Sasima) gibi yerleşimlerdeki anıtsal boyutlu kiliseler" olarak anılmaktadır ³¹⁶.

Demir, "Türkiye'de Bulunan Grek Harfli Türkçe Kitâbeler ve Karaman Türklerinin Dili" adlı yayınında yapının üç kitâbesine yer vermektedir ³¹⁷.

Eryaman, yayınında yapı hakkında kısa bilgi verilmektedir³¹⁸. Kocaman, Yüksek Lisans Tezi'nde yapıyı genel hatlarıyla tanıtmakta, kitâbeleri Demir'in yayınından tekrarlamaktadır ³¹⁹.

³¹³ H.Rott, 1908 : 115.

³¹⁴ E.Parman, 1988 : 128 – 132.

³¹⁵ Niğde Kültür Envanteri, 2009 : 111.

³¹⁶ M.S. Pekak, 2009b : 265.

³¹⁷ N. Demir, 2010 : 1-23.

MİMARİ TASVİR

A - KONUM

Dört yönden ihata duvarı ile çevrili yapının bu duvarları restorasyon kararı öncesi yer yer yıkılmış durumda iken günümüzde onarılmıştır. İhata duvarının güneybatı köşesinden açılan avlu kapısı ile yapıya ulaşılmaktadır (Foto.342, 343). İhata duvarının dışında günümüzde patates deposu olarak kullanılan farklı ölçülerde birden çok yer altı mekanları bulunmaktadır. Yapının batısında revaklı narteks, doğusunda dıştan ve içten yarım yuvarlak üç apsis bulunmaktadır. Ortadaki apsis diğerlerinden geniş ve yüksektir (Foto.305). Günümüzde yapının doğu cephede tüm pencereleri ile naos alt seviye pencereleri ve kuzey cephenin batısındaki kapısı örülmüş haldedir. İç mekanda yapının sıvaları büyük oranda dökülmüş olup yer yer fresk kalıntıları bulunmaktadır. Yapının orta nefi beşik tonoz, yan nefleri beşer kubbe, narteksi çapraz tonoz, apsisler yarım kubbe örtülüdür. Yapıda üçü batıda, ikisi kuzey ve güney neflerin doğusunda olan beş giriş bulunmaktadır.

B - PLAN

Doğu batı yönde dikdörtgen yapı, üç nefli bazilika planlıdır. Naos, ikişer sıralı beşer sütunla üç nefte ayrılmıştır. Naosun batısında narteks, doğusunda bema ve üç apsis yer almaktadır (Çizim : 69). Yapının batısında yer alan ve kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen narteks, sivri kemerlerle örtü seviyesinden beşe bölünmüştür. Çapraz tonoz örtülü narteksin sivri kemerleri, batıda köşelerde paye, diğerleri sütun altı taşıyıcıya, doğuda naos batı duvarına oturmaktadır. Narteksin batısında naosa açılan eksendeki ana girişin iki yanında birer giriş daha bulunmaktadır (Çizim:69, 70, foto. 344). Yapıyı cephelerde çepeçevre dolanan yatay ve profilli silme, batıda çatıya doğru iki yönden kademelenerek saçakta birleşmektedir. Batı cephede *gynaeceum* batı duvarındaki üçgen alınlık ekseninde dikdörtgen bir pencere bulunmaktadır. Yapının kuzey güney beden duvarları kalın inşa edilmiş olup bu duvarların içinden kuzeybatı ve güneybatıda açılan girişlerle *gynaeceuma* çıkılmaktadır. Kuzey güney yönünde dikdörtgen *gynaeceumun* kuzey ve güney duvar eksenlerinde içten dışa daralan birer penceresi bulunmaktadır (Foto.344, 346). Geniş beden duvarları ikinci katta *gynaeceumdan* başlayarak

³¹⁸ M. Eryaman, 2011 : 40.

³¹⁹ M. Kocaman, 2016 : 70 – 83.

yapıyı kuzey ve güneyden batıya doğru bir koridor olarak dolanmaktadır. Kuzey koridora kuzeybatıda duvar içinden açılan bir merdivenle de çıkılmaktadır (Çizim 69). Güney koridorun güneybatı köşesindeki diğer merdivenle de yapının çatısına çıkılmaktadır.

Kuzey ve güney cephede simetrik düzenleme hakimdir (Çizim : 72, 73, Foto.346, 347). Tek fark içte galeriye çıkış merdiveni bulunduğu için kuzey cephenin alt seviyesinde doğudan ilk pencerenin bulunmayışıdır. Her iki cephe yatay silme ile iki, dikey yedi plasterlerle altı bölüme ayrılmıştır. Bu bölümler üstte üçgen alınlıklı, altta sivri sağır kemerlerle tamamlanmıştır. Plasterler ile ayrılan bölümlerin eksenine üst katta batıdan ikinci bölüm dışında dışa daralan birerden beşer dikdörtgen pencere yerleştirilmiştir. Alt katta kuzey cephenin doğudan ilk bölümü sağır kemer, batıdan ilk bölüm narteks revağına, ikinci bölüm kapıya ayrılmıştır. Diğer bölümlerde üç kademeli – bindirmeli olan ve en dıştaki sivri, diğerleri yarım daire kemer nişi içinde, içten dışa daralan dikdörtgen üç pencere yer almaktadır. Aynı düzenleme güney cephede altta doğudan ilk bölüme pencere yerleştirilerek tekrarlanmıştır. Toplamda her iki cephede on yedi pencere bulunmaktadır.

Yapının doğu cephesinde kuzey ve güney cepheden gelen yatay silme, naos doğu duvarında simetrik bir düzenlemeyle kademeli olarak yükselerek üstte haç motifi oluşturmaktadır. (Çizim : 71, foto.343). Bu haç motifinin içinde ve yan neflerin doğu duvar eksenlerinde içten dışa daralan birer dikdörtgen pencere yer almaktadır. Altta, ana apsis ekseninin iki yanında, yan apsislerin ekseninde içten dışa daralan birer dikdörtgen pencere bulunmaktadır.

Naosta doğudaki ilk sütunlar alçak kaideye, diğer sütunlar ise yüksek kaideye oturmaktadır (Foto.348). Naosta örtünün ağırlığını taşıyan sütunlar sivri kemerler ile birbirine bağlanırken, orta nefin üzerini örten beşik tonoz ve yan neflerin üzerini örten kubbelerin aralarına atılan yalancıkemer (korkemer) ile de örtünün ağırlığı orta nefte ayaklara yan neflerde ise beden duvarlarına aktarılmaktadır. Naos doğuda bema ve apsislere sivri kemerlerle bağlanmaktadır.

Kuzey güney yönde dikdörtgen bemanın zemini naostan bir basamak yükseltilmiştir. Bemanın güney duvarlarının ekseninde dikdörtgen bir niş yer almaktadır. Bemanın doğusunda yer alan üç apsisten ana apsisin ekseninde ve kuzey duvarında birer yarım daire kemerli, kuzey ve güney duvarında birer dikdörtgen niş bulunmaktadır (Çizim : 69, foto. 343). Kuzey apsis ekseninin

iki yanında, güney apsisin kuzey duvarında birer yarım daire kemerli niş yer almaktadır. Ana apsi eksenindeki ile kuzey apsisin kuzey duvarındaki nişler aedicula nişleridir. Ana apsis ekseninde üç basamaklı syntonon bulunmaktadır.

C - MALZEME – TEKNİK

Ana yapım malzemesi gri bazalt ve açıksarı taş olan yapının duvarları ve örtü sisteminde düzgün kesme taş, pencere ve kapıların lento ve sövelerinde ise daha büyük ölçekli yekpare taşlar kullanılmıştır. Yapının pencerelerinde, kemer gergilerinde ve beden duvarlarında kullanılan kılıçlar demir kullanılırken iç mekanda sıvası büyük oranda dökülmüş olan fresk kullanıldığı görülmektedir. Yapının kuzey ve güney beden duvarlarının kalın tutulması nedeniyle bu cephelerdeki pencereler iç ve dıştan derin kemerli nişlerin içerisine yerleştirilmiştir (Foto.344, 346, 347). Yapının batı cephesinde renkli taş kullanılan yapının kitâbeleri ise kabartma ve oyma tekniği bir arada kullanılarak çerçeveselendirilmiştir.

Ç - SÜSLEME

Yapıda cepheler ve sütun başlıklarında mimari plastik, narteks ve iç mekanda fresk ile içte kalemişi süslemeler bulunmaktadır. Nartekste yüksek kaideye oturan sütunlardaki dört başlıktan ikinci ve beşinci başlıklar İyon üslubunun farklı bir yorumu ile ortada birbirine dolanan iki yılan (ejder), Türk mimarisinde sıklıkla gördüğümüz düğümlü geçme motifi gibi³²⁰, köşelerde

³²⁰ Birbirine birleştirme ve iki ya da daha çok ipi birbirine eklemek, ihtiyacından doğmuş düğüm, sağlamlık kazanmak amacının dışında bağlayıcı özelliğinden dolayı kutsal iki varlığın bağını simgeleme ve güçlendirmede uğur, birleştirme, işleri çıkmaza sokma amacıyla büyü yapmada da kullanılmıştır (L.Girgök 1977: 491). Eski çağlardan itibaren Anadolu'da özellikle Hitit, Helenistik, Roma hatta Bizans uygarlıklarının eserlerinde başta düğümlü geçmeler olmak üzere çeşitli düğüm motiflerinin varlığı bilinmektedir. Biri yuvarlak, dairesel şekle sahip, diğeri köşeli hatları olan her iki düğüm biçiminin Anadolu topraklarında ilk defa Türklerle birlikte farklı bir üslupta yorumlandığı anlaşılmaktadır (Z. K. Bilici, 1989 : 49). Kronolojik olarak bakıldığında Orta Çağ'da Anadolu merkezli Selçuklu ve Beylikler devri yapılarındaki bu düğüm şekillerinin öncelikle Irak-Suriye ile yakın ilişki içindeki güney-doğu Anadolu'da Artuklu bölgesinde karşımıza çıktığı anlaşılmaktadır. Türklerin bu eski inanç sisteminin önemli bir parçasını da içerisinde ruhlarla insanlar arasında aracı rolünü oynayan bir tür din adamı mahiyetini taşıyan, bazen büyücü bazen de doktor olarak bulduğumuz Şamanı ile Şamanizm meydana getirmektedir. Yakutlarda Şamanlık seansında akşamleyin yurt içinde bazen ev sahibinin iki sağlam kayışın uçlarına birer düğüm attığı görülür. Şaman bunları omuzlarına bağlamakta başkaları da ruhlar şamanı alıp götürmesin diye kayışların ucundan tutmaktadır (M. Eliade 1999: 262). Ayrıca Şamanın göğe çıkışında yurdun çevresine kayın sırıklarından bir çit çekilirken, girişine de ucuna at kollarından bir düğüm atılmış bir başka kayın değnek dikilmektedir (M. Eliade 1999: 223). Bazen de Şamanın ruhlar dünyasına giden yolunu çadırın

volüt oluşturmaktadır. Üçüncü ve dördüncü başlıkların köşeleri sarkıtlı olup sarkıtlar yivlidir (Foto.351). Narteks doğu duvarındaki kapıların kabartma ve oyma tekniği işle konturlanmış kitâbeleri önemlidir. Bunlardan lentosu ikili kemer biçimindeki ana giriş kapısı üzerinde yer alan kitâbe, dört yönden oyma tekniği ile yapılmış iki şeritli mukarnas nişleri ile çerçevelenmiştir (Foto.336, 337). Çerçevenin içinde altta kabartma yazıyla Karamanlıca kitâbe metni, üstünde üçlü saç örgüleri biçimindeki geçmelerle süslenen geometrik düzenleme yer almaktadır. Bu kapının her iki yanında ikili bordür kuşağı bulunmaktadır. Zeminden kapıyı çevreleyen sağır kemer üzenlerine kadar devam eden ve üstü tamamlanmamış kuşak geometrik formda düzenlenmiştir (Foto.352). Aynı düzenleme güney cephenin batısındaki kapının iki yanında başlangıç aşamasında kalmıştır. Kuzey nefe açılan kapının kitabesi, ana giriş kitâbesi gibi oyma tekniği ile yapılmış iki şeritli mukarnas nişleri ile çerçevelenmiştir (Foto.338, 339). Çerçevenin içinde altta kabartma harflerle Karamanlıca yazı, üstte ise içinde düzgün olmayan çokgenlerin olduğu geometrik süslemeler kabartılmıştır. Güney nefe açılan ve lentosu ikili kemer formundaki kapının üzerindeki kitâbe ise diğerlerinden farklı olarak iki sıralı “den dan” süslemeli çerçeve içine alınmıştır (Foto.336, 337). Çerçevenin içinde altta kabartmalı Karamanlıca yazı, üstte iki yanda ikili saç örgüsünün arasındaki geometrik düzenlemede madalyon ve kare formların içinde Yunan Haçı yer almaktadır. Batı cephede revak kemerleri neflerin genişlikleriyle orantılıdır. En dıştaki iki kemerin genişliği üstteki koridor katlarına göre düzenlenmiştir. Narteksin üç yöndeki kemerleri açık sarı taştan inşa edilmiştir. *Gynaeceum*un batı cephesi taşıyıcılar hizasından inen altı plasterle beş bölüme ayrılmıştır. Ayrıca ana ve yan neflerin eksenlerinde çatıdan kemer kilit taşının üstüne kadar yaklaşan birer plaster daha bulunmaktadır (Çizim : 70, foto.344, 353, 354). Plasterler konsol biçiminde başlıklıdır. Bu cephenin ekseninde biri plaster üzerinde diğerleri aşağıda ve iki yanında olan üç süsleme ögesi bulunmaktadır. Ortada yer alan bir vazodan çıkan hayat ağacı

önünde dikilen ağaca bağlanan kırmızı ve mavi kurdelelerin temsil ettiğinden söz edilmektedir (F. Bayat 2006: 90). İslam’da Tâhâ Suresi’nin 27. Ayetinde Musa’nın “dilemdeki şu düğümü çöz” demekle konuşma tarzındaki tutukluluğu gider, insanlar beni, dediklerimi kolaylıkla anlayabilsin denilmektedir. Kuran’da düğüm kelimesinin hem yapıcı hem de yıkıcı anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. Düğüm kelimesine yer verilen Felâk Suresi ile sonraki sureye birlikte “Allah’a sığınmayı” gösteren iki sure anlamında “el-Muavvizetan” denilmesidir. Nelerden uzak durularak Allah’a bağlanma ve Allah’a sığınmanın anlatıldığı bu surede düğüm kelimesinin yer alması gibi yapılarda daha çok kapı ve mihrap kemerlerinin üstünde gördüğümüz daire şeklindeki düğümlerle bu ifadenin sembolik olarak tekrarlanır. Develi Hızır Türbesi’nin mihrabında düğümün üstünde yer alan yazıda “ya Allah” dışında “el Kuddûs”, Konya İnce Minareli Medrese’nin taç kapısını her iki yanda sınırlayarak tepeden aşağıya inen kenar suyun kapı kemerinin üstünde düğüm yaptığını, bu suların birinde Fetih diğerinde Yâsin surelerinden ayetler yazılıdır (A.Ç. Kuru, 2008 : 23-52).

biçimindeki haç motifinin kuzeyinde çift başlı kartal, güneyinde serafim meleği figürü yer almaktadır. Aynı düzenleme doğu cephenin kademelenerek üstte haç biçimine dönüşen silmelerin içinde de tekrarlanmıştır (Çizim : 71, foto.343, 346). Farklı olarak bu cephede ortada yer alan Latin Haçı'nın birleşme noktalarına dört yönde yönelmiş güvercin (Kutsal Ruh) kabartması bulunmaktadır. Yapının kuzey ve güney cephelerinin üst seviye pencerelerinin alınlıklarında sivri sağır kemerler bulunmaktadır (Çizim : 72, 73, foto.346, 347).

Naosta mimari plastik süslemeler sütun başlıkları ile apsis nişlerinde yer alır. Çeşitlilik gösteren naos sütun başlıkları İmpost, İyon, Türk üçgeni üsluplarında veya süslemesizdir (Foto.348, 349, 355). İmpost başlıkların yastıklarının köşeleri sarkıtlı olup bu sarkıtlar yivlidir. İmpost başlıkların bazılarının yastık köşeleri volütlü olup volütler kabartma tekniğindedir. Apsis aidicula nişlerinde yivli sarkıtlar yer almaktadır.

Yapıda duvar resimleri narteks doğu duvarındaki kapıların yanları ile naos duvarları ile örtüde yer almaktadır. Günümüzde büyük oranda dökülmüş sıvalardan yapının resim programı hakkında ayrıntılı tanıtım yapmak mümkün görünmemektedir. Çeşitli sahne kalıplarından yola çıkarak tanımlayabildiğimiz resimlerde, ağırlıklı olarak mavi, kırmızı, turkcauz, siyah, gri ve beyaz renklerin hakimdir.

Naosta ana nef tonozunun ortasında Pantokrator İsa ve Dört İncil Yazarı yer almaktadır (Foto.356). Freskin İsa'nın sağındaki bölümü tahrip olmuş durumdadır. Ortada yer alan Pantokrator İsa, bulutların içinden çıkar halde olup iki eliyle takdis işareti yapmaktadır. İsa'nın başının arkasındaki hale Güneş formundaki ışık demetiyle çevrelenmiş haldedir. İsa'nın sol elinin hemen üstünde "Hristos" yazısı okunmaktadır. İsa'nın solunda serafim meleği ile meleğin daha solunda İncil yazarlarından Luka (öküz) ve Yuhanna (kartal) atribüleri ile resimlenmişlerdir. Sahnenin tahrip olmuş yanında ise kanadı kısmen görünen serafim meleğinin yanında diğer İncil yazarlarından Matta (Rulo-kitap) ve Markos (Kanatlı aslan) olmalıdır.

Naos güney beden duvarında İsa'nın Çarmıha Gerilme sahnesi yer almaktadır (Foto.357). Sahne önemli oranda form ve malzeme kaybına uğramasına rağmen ana hatlarıyla tanımlanabilmektedir. Sarı, mavi, yeşil, kırmızı, beyaz ve kahverengi renklerin kullanıldığı sahnede ortada İsa çarmıha gerilmiş halde cepheden resmedilmiştir. Sahnenin ortasındaki İsa'nın iki

yanında Golgota (kurukafa) tepesinde kendisiyle birlikte çarmıha gerilen diğer suçlanmışlar bulunmaktadır.

Naos apsis alınlığındaki pencerenin iki yanında Meryem'e Müjde sahnesi yer almaktadır (Foto.358). Mavi, yeşil, sarı, beyaz, siyah ve kırmızı renklerin kullanıldığı sahnenin kuzeyinde Meryem'e doğru hareketlenmiş melek (Gabriel), güneyinde Meryem görülmektedir. Meryem'in arkasında üzerinde açık bir kitap bulunan masa yer alır. Meryem'in sağında beyaz bir güvercin (kutsal ruh) sarı bir ışın demetini Meryem'e iletmektedir.

Naos kuzey nef duvarının doğusunda kuzey koridora çıkış merdivenlerinin olduğu kapının iki yanında Asker Aziz figürleri görülmektedir (Foto.359). Figürlerden batıdaki hareketi ile ejderi mızrağıyla öldüren Agios Georgios olmalıdır. Diğer azizi tanımlamak eldeki verilerle mümkün değildir.

Tanımlanabilen sahne ve figürlerin dışında naos ve nartekste sütunların kemer başlangıçları, katlara çıkışı sağlayan merdivenlerin iki yanında, pencere nişlerinin iç kısımları ile naos duvarlarında aziz, azize ve asker azizlere ait figürlerin işlendiği motif kaybı ve yüzey kirliliği nedenleri ile çözümlenemeyen duvar resimleri görülebilmektedir.

Konulu sahneler dışında yapıdaki bitkisel süslemeler sarı, yeşil, siyah ve kahverenginde yapılan çiçek (gül), dal, vazo, yaprak ve perde motifleri fresk ve kalemişi olarak resimlenmiştir.

KATALOG NO : 16

ADI : Niğde Kumluca (Aravan) Karamanlı Kilisesi

LEVHA NO : Harita : 16, çizimler : 74, foto. 363 - 379

YERİ : Niğde merkez Kumluca Köyü'ndedir (Pafta : 2, Ada : 127, Parsel : 127).

İNCELEME TARİHİ : 13 Temmuz 2015, 17 Temmuz 2017

KİTÂBE : Yapının narteks batı duvarı eksenindeki kapının alınlığında yer alan on satırlık kitâbe Karamanlıcadır. Mermer üzerine kazıma-oyma tekniği ile işlenmiş harfler siyaha boyanarak belirginleştirilmiştir (Foto. 363, 364). Aşağıda verdiğimiz kitâbeyi çözümlerken parantez içindeki tamamlamalar tarafımızdan eklenmiştir.

Kitâbenin metni

ΙCΠΥ ΕΜΑΤ. ΕΧΤΑΖ : ΟΛΑΝ : ΑΓΙΟΣ : ΣΕΦΑΝΟΣ ΕΚΛΙCΑCΙ : ΤΙΚΑΤΛΙ ΓΙΑΠΙΛΤΙ
ΡΥΓΙ : ΖΕΜΗΝ

ΧΑΛΙΦΕCΙ CεΦΚεΤΛΥ εΛΑΜΕΤΛΥ : ΦΥΚΑΡΑΓΙΑ:ΜΕΡΧΑΜΕΤΛΥ : ΠΑΤΙCΑΧΙ:
ΑΛΕΜΠΕΝΑ ΣΥΛΤΑΝ

ΜΑΧΜΥΤ : ΕΦΕΝΤΙΜΙΖΙΝ ΜΕΡΧΑΜΕΤΚΙΑΡΑ : ΙΝΑΓΙΕΤΑΛΛΑΧΙ : ΧΑΤΤΙ
ΧΥΜΑΓΙΝ ΦΕΡΜΑ

ΝΙ ΑΛΙCΑΝΙΜΛΕΝ : ΤΖΥΜΛΕΜΙΖ : ΓεΚΤΙΛ : ΒΕ ΓΙΕΚΤΖΙΑΤ : ΟΛΑΛΙΜ ΑΒΑΖ ΕΤΕ

ΡΕΚ : ΤΕΓΙΕΛΙΜ ΖΥΗΛ ΤΖΙΛΑΛ : ΧΑΖΗΡΕΤΛΕΡΠΝΕΚΙ : ΠΥ ΑΤΑΛεΤΛΥ : ΠΑΤΙCΑΧΙ

ΜΙΖΙΝ ΥΖΕΡΠΝΤΕ ΟΛΣΥΝ ΝΑΖΑΡΠ ΑΜΙΝ : ΤΕΒΛΕΤΙ : ΑΛΙΓΙΕ: ΚΥΛΛΑΡΠΝΤΑΝ

CεΡΠΦεΤΛΥ: ΚΥΡΠΟΣ : ΚΥΡΠΟΣ: ΑΓΙΟΣ ΙΚΟΝΙΥ : ΔΕΣΠΟΤΙ : ΑΝΘΙΜΟΣ
ΕΦΕΝΤΙΜΙΖΙΝ

ΒΑΚΤΙ ΤΟΑCΙ ΗΛΕΝ ΚΥΜΥC ΧΑΝΕ : ΚΑΡΓΙΕCΙΝΤεΝ : ΗΜεΡΑΛΙ : ΠΑΠΙΑ :
ΛΑΖΑΡΟΣ

ΤοΡΥΝΥ: ΓΡΠΓΟΡ : ΚΑΛΦΑ : ΜΑΡΠΦΕΤΙΓΙΛΕΝ : 1835 : ΙΥΛΙΥ : 2 : ΓΙΑΠΗΛΤΗ

۱۸۳۵

Transkripsiyonu

İSBU EMAT. EHTAS : OLAN : AGİOS : S(T)EFANOS EKLİSASI : TIKATLI
YIAPILTI RUYİ : ZEMİN

HALİFESİ ³²¹ ŞEFKETLÜ ELAMETLÜ: FUKARAYIA:MERHAMETLÜ:
PATİŞAHI: ALEMPENA(H) SULTAN

MAHMUT ³²² : EFENTİMİZİN MERHAMETKIAPA : INAYIETULLAHI : HATTI
HÜMAYIN FERMA

NI ALİSANIMLEN : TZÜMLEMİZ : YEKTİL : VE GYIEKTZİAT : OLALIM AVAZ
ETE

REK : TEYİELİM ZÜİL TZİLAL : HAZIRETLERİNEKİ : BU ATALETLÜ :
PATİŞAHI

MIZIN ÜZERİNTE OLSUN NAZARI AMİN : TEVLETİ : ALİYİE:
KULLARINTAN

ŞERİFETLÜ: KURİOS : KURİOS: AGİOS İKONIU : DESPOTI : ANTHİMOS
EFENTİMİZİN

VAKTİ TOASI İLEN KÜMÜS HANE : KAPYIESİNTEN : İMERALI : BABA :
LAZAROS

TORUNU : GRİGOR : KALFA : MARİFETİYİLEN : 1835 : İUAIU(S) : 2 :
YIAPILTI

1835

Transliterasyonu

YERYÜZÜNÜN HALİFESİ, ŞEFKETLİ, ALAMETLİ, FUKARAYA
MERHAMETLİ PADİŞAH; CİHANIN SIĞINAĞI, MERHAMETKAR SULTAN (II.)
MAHMUT EFENDİMİZİN ALLAHIN LÜTFU (OLAN) FERMANI İLE MEYDANA
GETİRİLEN İŞBU AZİZ STEFANOS KİLİSESİ, DİKKATLİ YAPILDI. CÜMLEMİZ
FİKİR BİRLİĞİ İÇİNDE OLALIM, (VE) TEK SESLE HERŞEYE GÜCÜ YETEN
HAZRETLERİNE (ALLAH'A); NAZARI (GÖZÜ) BU ADALETLİ PATİŞAHIMIZIN
ÜZERİNDE OLSUN DİYELİM. AMİN. DEVLETİ ALİYE KULLARINTDAN

³²¹ Yeryüzünün halifesi anlamına gelen "Halife-i ruy-i zemin" tabiri, Yavuz Sultan Selim'den sonra Osmanlı Padişahları hakkında kullanılmıştır (Osmanlıca - Türkçe sözlük).

³²² Sultan II. Mahmut Dönemi (1808 - 1839).

ŞEREFLİ (VE) KUTSAL KONYA METROPOLİTİ ANTHİMOS EFENDİMİZİN
VAKTİ DUASI İLE (VE), GÜMÜŞHANE KÖYÜNDE İMERALİ BABA
LAZAROS(UN) TORUNU GRİGOR KALFA TARAFINDAN 2 TEMMUZ 1835

(DE) YAPILDI

1835

İNŞA TARİHİ : 1835 (kitâbe)

ONARIM TARİHİ : Yapı 1978'den beri cami işleviyle kullanılmaktadır. Cami işleviyle birlikte yapının narteks revakları örülerek tamamen kapatılmıştır. Bu bölümün kuzeyi Kuran Kursu mekanı, güneydeki bölüm konut olarak (İmam evi) işlevlendirilmiştir (Foto.365). Parman, 1988'de yayınladığı çalışmasında yapının dört yıl önce onarılarak badanalandığını, narteks kemerlerinin arasının örülerek kapatıldığını ve bugün (1988) cami olarak kullanıldığını belirtmektedir³²³ . Ayrıca yapının güney cephesinin batı bölümündeki kapı açıklığı örülmüş, kuzey cephesinin doğu bölümüne poligonal kaideli ve tek şerefeli minare eklenmiştir. İçte güney duvarına mihrap ve minber eklenmiş, doğuda ikonostasisinin yerine apsis ve bema bölümünü içine alan duvar örülerek naostan ayrılmış olup bu bölüm kışlık mekan olarak ayrılmıştır. Bu bölümün de güney duvarındaki aidicula nişlerinden eksendeki mihrap olarak kullanılmaktadır.

TESCİL TARİHİ : 13.09.1970/5539 - 10.09.1972/754

YAYINLAR

Bilimsel Araştırmalar

Ötüken, doktora tezinde yapıyı kısaca tanıtmıştır ³²⁴.

Eyice, yayınında yapının kitâbesi ve yazım hataları üzerinde durmakta ve yazım hatalarını göstermeye çalışmaktadır ³²⁵.

“Yapı IV” olarak adlandırdığı kiliseyi tanıtan Parman, yapıda kullanılan ve avluda gördüğü devşirme malzemelerden yola çıkarak aynı yerde Bizans

³²³ E. Parman, 1988 : 135 – 139

³²⁴ S. Y. Ötüken, 1980 : 167.

³²⁵ S. Eyice, 1980 : 691 – 694.

Dönemi'ne ait bir kilisenin olabileceğini ileri sürmektedir. Yapıyı diğer yapılara göre daha küçük boyutlarda ve sade olarak nitelemektedir ³²⁶.

Niğde Kültür Envanteri'nde "Orta sahnın tonoz örtüsünde Hz. İsa ve havarileri, orta apsiste pencerenin iki tarafında, solda kanatlı melek, sağda Meryem tasviri vardır. Yan duvarlardaki freskler badanalıdır." açıklaması yer almakta, ancak ne önceki ne de sonraki yayınlarda bunu teyid edecek bir açıklamaya rastlanmamıştır. Yapı, camiye dönüştürüldüğünden beri içi beyaza boyandığı için bu bilgiyi kanıtlamak mümkün görünmemektedir ³²⁷.

Demir çalışmasında yapının kitâbesi üzerinde durmaktadır³²⁸.

Eryaman yapının kısa tanıtımına yer vermektedir ³²⁹.

Dinçer : "Aravan (Kumluca) Tarihine Bir Bakış" adıyla Milliyet Blog'da yazdığı yazıda Aravan (Kumluca) Köyü'nün tarihi ile ilgili XIX.yüzyıl sonlarında yazıldığını söylediği ama isim vermediği Karamanlıca bir kaynaktan alıntı yapmaktadır. Alıntının yapıyla ilgili bölümünde asıl kilisenin 1840 yılında müceddeten (aynı yerde temelinden) Arhidiakonos ve Protomartis Stefanos adına yapıldığını, kilisenin oldukça geniş ve içinde kıymetli süslemelerin olduğunu, ambon, bema ve ikonastasisinin işlemelerinin mükemmel olduğunu belirtmektedir ³³⁰.

Niğde Kültür Envanteri'nde bahsedilen duvar resimlerinin varlığını Ekiz de yayınında tekrar etmektedir ³³¹.

Yapının genel tanıtımına yer verilen Yüksek Lisans Tezi'nde Kocaman, Demir'den³³² naklettiği kitâbeye de yer vermektedir³³³.

MİMARİ TASVİR

A - KONUM

Eğimli arazinin düzleştirilmesi ile elde edilen zemine inşa edilen yapı, dört yönden ihata duvarı ile çevrili avlunun içindedir. Yapının batısındaki narteks revaklarının örülmesiyle elde edilen mekanlar yeniden

³²⁶ E. Parman, 1988 : 135 – 139.

³²⁷ Niğde Kültür Envanteri, 2009 : 118.

³²⁸ N. Demir, 2010 : 1-23

³²⁹ M. Eryaman, 2011 : 40.

³³⁰ F. Dinçer, 2014.

³³¹ M. Ekiz, 2015 : 50.

³³² N. Demir, 2010 : 1-23.

³³³ M. Kocaman, 2016 : 84 – 88.

işlevlendirilmiştir. Ortada naos, batısında içten ve dıştan yarım yuvarlak olan üç apsis yer alır. Ortadaki apsis diğerlerinden daha geniş ve yüksektir. Cami olarak işlevlendirilmesinden sonra gerekli mimari elemanlar eklenmiş, yapı içten boyanarak freskler kapatılmış, naos örtüsü ve kemer karınlarına kalemişleri işlenmiştir. Yapının kapatılan narteks revakları yeşile boyanmıştır. Örülen narteks, bir duvarla üç bölüme ayrılmıştır. Ortada ana giriş bölümüne, kuzeyi Kuran Kursu'na, güneyi İmam Evi'ne dönüştürülmüştür. Yapı günümüzde cami işlevini sürdürmektedir (Foto. 365, 366).

B - PLAN

Doğu batı doğrultusunda dikdörtgen yapı, üç nefli bazilika planlıdır (Çizim : 74). İkişer sıralı dörder sütunla üç nefe ayrılan yapının ortasında naos, batısında narteks, doğusunda bema ve üç apsis yer almaktadır. Yapının batısında yer alan kuzey-güney doğrultusundaki dikdörtgen planlı narteks örtü seviyesinden üç bölüme ayrılmıştır (Çizim: 74, foto.365, 366). Çapraz tonoz örtülü narteksin ortadaki sivri, iki yandakiler yarım daire kemerleri, batıda dört sütuna, doğuda naos batı duvarına oturmaktadır. Narteksin batısında naosa açılan ve eksende yer alan ana giriş kapısının lentosu ortadakiler daha büyük olmak üzere dörtlü yalancı kemer düzenlemesine sahiptir (Foto. 363). Narteksin üzerinde naos güneybatı köşesinde yer alan merdivenle çıkılan *gynaeceum* yer almaktadır (Foto.367). Kuzey güney yönde dikdörtgen *gynaeceum*, batıda iki yarım daire kemerle naosa bağlanmaktadır. *Gynaeceum*un batısı ahşap korkulukludur. *Gynaeceum*un doğu duvarının ekseni ile üstte naos batı duvarındaki üçgen alınlığının ekseninde dışa daralan birer pencere bulunmaktadır (Foto.366). Bu kat örtü seviyesinde içten çapraz tonoz dıştan naos batı duvarına bitişik sundurma çatılıdır.

Güney ve kuzey cephelerde alt seviyede ve naos duvarı üzerine içten yarım yuvarlak, dıştan dikdörtgen üçer pencere yer almaktadır. Tek fark güney cephede güney nefe açılan ve günümüzde örülü kapının bulunmasıdır (Foto.368). Naos örtüsü içten beşik tonoz, dıştan kuzey-güney yönde beşik çatılıdır (Foto.369, 371).

Doğuda içten ve dıştan yarım yuvarlak üç apsis yarım kubbe ile örtülüdür. Apsislerin eksenlerinde içten dışa daralan, içten yarım daire kemerli, dıştan dikdörtgen birer pencere yer almaktadır. Naos doğu duvarında

her nefin ekseninde birerden üç adet içten dışa daralan pencere bulunmaktadır (Foto.370).

Naosa batı duvarı eksenindeki ve güney nefin batısındaki kapılardan girilmektedir. Naosta doğudan ilk sıradaki sütunlar alçak kaideli, diğerleri yüksek kaideli olup sütun başlıkları İmpost üsluptadır (Foto. 367, 376, 378). Naos sütunları yarım daire kemerlerle doğuda bema ve apsislere, kuzey ve güneyde beden duvarlarına bağlanmaktadır (Çizim : 74, foto.367). Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı bema naostan bir basamak yükseltilmiştir. Bemanın kuzey ve güney duvarlarının doğusunda dikdörtgen birer niş yer almaktadır. Güney duvardaki niş kışık kullanılan mekanın mihrabına dönüştürülmüştür (Foto.374). Bema yarım daire kemerlerle apsislere bağlanmaktadır. Apsislerin eksenlerinin kuzeyinde yarım daire kemerli birer niş bulunmaktadır (Çizim : 74, foto.373, 374).

C - MALZEME – TEKNİK

Yapıda düzgün kesme bazalt taş, yapı malzemesi ve çatıda kaplama amacıyla, kapı ve pencere lento ve sövelerinde yekpare bazalt taş kullanılmıştır. Süsleme amaçlı kullanılan taş malzemede kabartma tekniği uygulanmıştır. Yapıda demir, kapı ve pencereler ile kemerler arasında gergi çubuklarında kullanılmıştır. Ahşap, yapının gynaeciumunda korkuluk yapımında, mermer yapının kitâbesinde, kalemişi boyamalar tavan süslemelerinde kullanılmıştır. Alçı malzeme apsis nişlerinin süslemelerinde kullanılırken yapının güney cephesinin batısındaki kapının lentosunda devşirme malzeme kullanılmıştır.

Ç - SÜSLEME

Yapıda iç mekan tamamen boyandığı için duvar resmine ait bulgulara rastlanmamıştır. Bunun dışında mimari plastik süsleme ile kalemişi süslemeler bulunmaktadır. Mimari plastik süslemeler cephelerde saçak silmeleri dışında görülmez. Nartekste yapılan değişikliklerle büyük oranda özgünlüğünü yitirmiş başlıklar paye başlıklarına uygun daha geç dönem özensiz uygulamalardır. Naos sütun başlıkları ile apsis nişlerinde mimari plastik süslemeler, naos tavanında kalemişleri uygulanmıştır.

Naos sütun başlıkları İmpost üsluptadır. Bu başlıkların yastıkları yer yer tamamlanamadığı izlenimi verecek biçimde süslemesizdir. Köşelerinde oluşturulan iki cephele panolar içinde ise geometrik ve bitkisel kabartmaların yanında hayvan kabartmaları seçilmektedir. Ancak bu süslemelerde figür kaybı fazla olduğundan tanımlanamamıştır. Yastıkların süslenebilmiş yüzlerinde kıvrık dallar ve geometrik düzenleme hakimdir (Foto.376 – 378).

Ana nefin beşik tonozu ile kemer karınlarında bitkisel ve geometrik formda işlenmiş kalemişleri yer almaktadır (Foto.367, 372, 375). Bunlardan ana nef eksenindeki kalemişi düzenleme tavan göbeklerinde gördüğümüz geleneksel motiflerdendir. Barok etkili “C ve S ” kıvrımların şemse motifinin içinde kıvrık dallar üzerinde sıralanmış Rumilerle sağlanması ilginçtir (Foto.375). Rumilerin aralarına ise palmetler serpiştirilmiştir. Kemer karınlarındaki düzenlemede ise ayırma rumi formlar kullanılmıştır (Foto.375).

Ana apsis ve yan apsislerde yer alan nişlerinde alçı malzemedan yapılmış mimari plastik düzenleme uygulanmıştır. Güney nef apsis nişini çevreleyen iki sıra bordürde kıvrık dal yapraklardan oluşan bitkisel düzenleme kabartma olarak uygulanmıştır (Foto.374). Dikdörtgen çerçeve içine alınmış ve mimari mekan formu verilen apsis nişinin iki yandaki sütun düzenlemesi üstte yarım kubbeyi taşımaktadır. Altta iki yandaki kemerli hücreler dandanlı konsola oturmaktadır (Foto.373).

Güney cephenin batısında yer alan giriş kapısının mermer lentosu devşirme malzeme olup bir arşitrav parçası olmalıdır. Üzerinde kabartma tekniğiyle işlenen geometrik ve bitkisel süslemelerin yer aldığı ve birbirine düğüm motifi ile bağlanan sekiz madalyon motifi görülmektedir. Madalyonlarda farklı sayıda yapraklı çiçekler ve bir çarkifelek motifi yerleştirilmiştir (Foto.368, 379).

KATALOG NO : 17

ADI : Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesi

LEVHA NO : Harita : 17, Çizimler: 75 - 81, foto: 380 - 407

YERİ : Niğde merkez Yeşilburç Köyü'ndedir (Pafta : 9, Parsel : 571).

İNCELEME TARİHİ : 13 Temmuz 2015

KİTÂBE : Yapının narteks batı duvar eksenindeki ana giriş kapısında iki kitâbe bulunmaktadır. Biri kapı lentosuna kazıma tekniği ile yazılmış, diğeri kapı alınlığına yerleştirilen ve aynı teknikle yazılmış mermer kitâbedir. Her ikisi de Karamanlıca'dır (Foto.380-382). Yazı karakterindeki farklılık ikisinin de farklı kişilerce yazıldığını göstermektedir. On bir satırdan oluşan üstteki kitâbe büyük ve küçük harflerle özensiz ve kuralsızca yazılmışken üç satırlık alttaki kitâbe büyük harflerle yazılmıştır. Üstteki kitâbe defalarca boyandığı için harflerin üzeri kapanmış bu yüzden yazıların tamamı okunamamaktadır. Biz bu kitâbeleri iki bölümde ele alarak vermenin doğru olduğunu düşünmekteyiz.

Kitâbe metni

I.Bölüm

(ΠΧ) CεPHΦ εΚΛΗCΙαΠΧ

... εNMIC CεN ΠΧ ΚεM

... αZIZ MχΠαΡεK

.....

ΤεΜελINTεN ΤαMIP ΟΛΥNTΥ ΖΥMNε XPI

CTIGαNλαPIN

...Be MχPBεΤΛI CΥΛΤαN CελIM XαZPε

ΤΛεPININ εMPI CεPIΦ...Be ε...

HΥPIΩK...ω.....

εΦεNTHMHZHN ΚΥNΥNTε Be ΠINα ΚαλΦαλαPI

.....ΤεNTZI CεNe 1807 ΜαΠΙΧ 2

II. Bölüm

ΠΥ ΑΖΙΜ ΕΚΛΗΣΑΝΙΝ ΠΙΝΑ ΚΑΛΦΑΣΙ ΖΥΝΤΖΙΤΕΡΕΛΥ

ΕΣΕΦΟΓΛΥ

Ιω ΚΑΛΦΑ

ΕΝΕΤΕΙ

ΑωΖ

Trankripsiyonu

I.Bölüm

(BU) ŞeRİF eKliŞİaBU

... eNMİS EeN BU KeM

... aZİZ MÜBaReK

.....

TeMeLİNTeN TaMİR OIUNTU ZUMNe HRİ

STİYaNlaRIN

...Ve MÜRVeTLi SUITan SelİM HaZRe

TleRİNİN eMRİ ŞeRİF...Ve e...

IURİoK...o.....

eFeNTİMİZİN KÜNÜNTe Ve BİNa KalFalaRI

.....TeNTZİ SeNe 1807 MaYİU 2

II. Bölüm

BU AZİM EKLİSANIN BİNA KALFASI ZİNTZİTERELÜ

ESEFOĞLU

İo KALFA

ΕΝΕΤΕΙ

AoZ

Transliterasyonu

I.Bölüm

(BU) KUTSAL KİLİSEBU

... ENMİŞ EN BU KEM

... AZİZ MÜBAREK

.....

TEMELİNDEN TAMİR OLUNDU CÜMLE

HRİSTİYANLARIN.....

...VE MÜR(ÜV)VETLİ SULTAN SELİM ³³⁴ HAZRET

LERİNİN FERMANI...VE E...

IURİoK...o.....

EFENDİMİZİN GÜNÜNDE VE YAPININ KALFALARI

.....TENCİ SENE 2 MAYIS 1807

II. Bölüm

BU ULU (BÜYÜK) KİLİSEYİ YAPAN ZİNCİDERELİ KALFA

ESEFOĞLU(DUR) İo KALFA

1807 SENESİNDE

İNŞA TARİHİ : 1807 (kitâbe)

ONARIM TARİHİ : Yapının kuzey cephesinde saçak silmesi üzerinde yer alan ve boya ile düşülen notta " θ ς 1898 θ Γ 1898 " yazmaktadır (Foto.383). Yapının bu tarihte büyük çapta onarım geçirerek çatısının yenilendiğini, üstten son üç sıradaki taşların renginin farklılığından da anlamak mümkündür. Onarım sonrası bu tarih yazılmış olmalıdır. Mübadele sonrası terk edilen ve 1926 yılında gelen mübadillerin iskânı için verilen Yeşilyurt Köyü'nün kilisesi de bu dönemde camiye dönüştürülerek kullanılmaya başlanmış olmalıdır. Cami olarak kullanımla yapıda plan değişikliklerine gidilmiştir.

TESCİL TARİHİ : 16 / 01 / 1992 – 1218

³³⁴ III. Selim Dönemi (1789 – 1807)

YAYINLAR

Bilimsel Araştırmalar

Pekak yayınında yapının kitâbesinde : “*Sultan Selim Dönemi'nde, Konya Metropolitli Kinlos Dönemi'nde, Diakoz Stephanos tarafından 1807 yılında tamir edildiğini*” nakletmektedir. Yayında kitâbeye yer verilmemiştir ³³⁵.

Niğde Kültür Envanteri'nde yapı “*Yeşilburç Kilisesi*” olarak adlandırılmakta, inşa tarihi olarak 1905 (sehven olmalı) verilmektedir ³³⁶.

Demir, yayınında yapının kitâbesine değinmekte olup yayında kitâbe bahsettiğimiz durumda olduğundan araştırmacı da okunabilen kısımları verebilmiştir ³³⁷.

“*Niğde'de Ortodokslar*” adlı Yüksek Lisans Tezi'nde yapı hakkında kısa tanıtım yapılmıştır ³³⁸.

“*Niğde'nin Geç Dönem Osmanlı Kiliseleri*” adlı Yüksek Lisans Tezi'nde yapının tanıtımı yapılmakta, Demir'den nakledilen kitâbeye göre yapı 19.yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir³³⁹.

TASVİR

MİMARİ TASVİR

A - KONUM

Yapı, kuzey, güney ve batıda üç yönden derin vadi ile çevrili kayalık alana kuzey-güney doğrultuda inşa edilmiştir. Batıda vadinin sarp yamacı, diğer yönlerde ihata duvarının çevrelediği avlu içindedir (Çizim : 74, Foto.342). Yapının ihata duvarının güneydoğu köşesinde duvarla bütünleşen kare kaideli ve iki katlı çan kulesi yer almaktadır. Avluya doğu ihata duvarındaki sivri kemerli bu kapıdan girilmektedir (Foto.385, 386). Avlunun güneyinde günümüzde toprak dolgulu zeminin altında yapı kalıntıları bulunmaktadır.

³³⁵ M.S. Pekak, 1999 : 28.

³³⁶ Niğde Kültür Envanteri, 2009 : 116.

³³⁷ N. Demir, 2010 : 1-23.

³³⁸ E. Yassıbaş, 2010 : 78, 79.

³³⁹ M. Kocaman, 2016 : 110 – 114.

Cami işlevinin gerektirdiği dönüşümle birlikte yapıda güney nef güney duvarının eksenine mihrap nişi, mihrabın batısına ahşap minber yerleştirilmiştir (Foto.392). İkonostasisin olduğu bölüme duvar örülerek bema ve apsis naostan ayrılmış, oluşturulan bölüm İmamevi olarak düzenlenmiştir. İmamevinin girişi ise ana apsisin doğu duvar eksenine açılan kapı ile sağlanmıştır (Çizim : 78). Güney apsisin güney duvarındaki niş pencereye dönüştürülmüştür. Ancak yapının apsisleri günümüzde konut işlevini sürdürmemekte, depo ve odunluk olarak kullanılmaktadır (Foto.389). Narteksin kemerleri batı, kuzey ve güneyde örülerek elde edilen mekan, içten örülen bölücü bir duvarla iki bölüme ayrılmıştır (Çizim : 77) . Güney nef ve ana nefe karşılık gelen bölüm son cemaat yeri olarak kullanılmaktadır. Kuzeydeki mekan ise son cemaat yeri ve kuzey nefe kapıları açılan giriş bölümü (ayakkabılık) olarak kullanılmaktadır. Narteksin kuzeyine bir kapı, güneyine bir pencere, batısına eksende ve eksenin güneyinde olmak üzere iki pencere açılmıştır. Narteksin güney duvar eksenine ahşap kaplama bir mihrap nişi açılarak mekan kışlık kullanım ve vakit namazları için tasarlanmıştır (Foto.390, 391). Kuzey cephede de değişikliğe gidilmiş ve kuzey nef duvarındaki doğudan üçüncü pencere kapıya dönüştürülmüştür (Çizim : 79). Günümüzde naosun doğudan ilk üç sütunları ile kuzey nefi ana neften ayıran sütunlara kadar olan alan ibadet için ayrılmış, diğer bölümler atıl bırakılmıştır (Foto.392). Naosta diğer değişikliklere de gidilmiş, güneybatısı iki paravanla imam odası olarak ayrılmış, kuzey cephe eksenindeki pencere kapıya dönüştürülmüş ve bu girişe içten yerleştirilen beton bir sahanlık ve naosa inen dört basamaklı merdiven eklenmiştir (Foto.393). Naos sütun kaideleri betonla kaplanmış fakat zemin kaplamaları özgünlüğünü korumaktadır (Foto.350, 351). Beşik çatılı yapının apsisleri yarım kubbelidir.

B - PLAN

Doğu-batı yönde dikdörtgen yapı, üç nefli bazilika planlıdır. Naos, ikişer sıralı dörder sütunla üç nefe ayrılmıştır. Orta nef diğerlerinden daha geniş ve yüksektir. Naosun batısında iki katlı narteks, doğusunda içten yarım yuvarlak, dıştan üçer cepheli üç apsis bulunmaktadır (Çizim : 75, 76).

Doğu batı doğrultuda dikdörtgen planlı narteks örtü seviyesinden yuvarlak iki kemerle üç bölüme ayrılmıştır (Çizim : 75 - 77, 79, 80). Çapraz tonoz örtülü narteksin doğu duvarında eksende ana giriş kapısı ile kuzey nefe giriş kapısı bulunmaktadır. Ana giriş kapısının lentosunda ve kapı alınlığında

Karamanlıca kitâbe yer almaktadır. Narteksin üzerinde kuzey nefin doğusundaki ahşap merdivenle çıkılan gynaeceum bulunmaktadır (Foto.397). Beşik tonoz örtülü gynaeceumun batısında iki paye örtüyü taşımaktadır. Doğusunda üç pencere, güney duvarında dikdörtgen bir kapı yer almaktadır. Bu kapının güney avluda kalıntıları olan mekana geçit sağlandığını düşünmekteyiz (Çizim : 80, foto.395, 396).

Yapının naos kuzey ve güney cephelerinde içten yarım daire kemerli, dıştan dikdörtgen dörder pencere bulunmakta iken kuzey cephedeki bir pencere kapıya dönüştürülmüştür (Çizim : 79, 80, foto.395). Naosa, batı duvarında iki, kuzey neften tek kapıyla girilmektedir. Doğu-batı yönde dikdörtgen naos dörderli iki sıralı sütunlarla üç nefe ayrılmıştır. Naosun sütunları yarım daire kemerlerle tonoz örtüyü taşımaktadır. Naos doğuda yarım daire kemerlerle bema ve apsislere açılmaktadır. Doğudan ilk sütunlarla apsisler arasındaki kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı bema, yarım daire kemerlerle apsislere bağlanmaktadır.

Doğu cephede apsislerin eksenlerinde birer dikdörtgen pencere, ana apsis penceresinin altında ise sonradan açılan bir kapı yer almaktadır (Çizim : 77, foto.388).

Doğudan itibaren ilk sıradaki sütunlar alçak kaideye diğer sütunlar yüksek kaideye sahiptir. Beşik tonozların içerisine kuzey güney doğrultulu atılan takviye kemerleri ile tonozun ağırlığı hem sütunlara hem de beden duvarlarına aktarılmaktadır.

Yapının güneydoğusunda kare kaideli ve iki katlı olarak düzenlenen çan kulesine batı cephesindeki dikine dikdörtgen bir kapıdan girilmektedir (Foto.385, 387). Çanı bulunmayan kuleye içte dairesel merdivenle çıkılmaktadır.

C - MALZEME – TEKNİK

Yapıda trakit ve bazalt taş, alçı, demir ve ahşap malzeme kullanılmıştır. Beden duvarlarında duvar eteğine kadar kaba yonu – moloz taş, saçak seviyesine yakın yere kadar düzgün kesme sarı trakit taşı, üst kısmı – batı ve doğu cephelerde kalkan duvarlar - bazalt taş ile örülmüştür. Trakit taşı avlu kapısında bazalt taşla almaşık teknikte kullanılmışken, avlu doğu duvarı ve çan kulesinde bazalt taş kullanılmıştır (Foto.396, 399). Kapı ve pencere lento

ve sövelerinde yekpare bazalt taş kullanılmıştır. Naos ve apsisler düzgün kesme taş plakalarla kaplanmıştır. Yapının kapı kanatları ve pencerelerin korkulukları ile naos ve çan kulesinin gergi çubukları demir, merdiven korkuluklarında ise ahşap malzeme kullanılmıştır. Alçı malzeme, yapıda naostaki malakari süslemelerinde tercih edilmiştir. Naosta farklı dönemlere ait kalemişleri ile gynaeciumda kapatılmış halde olmakla birlikte fresk süslemeler bulunmaktadır.

Ç - SÜSLEME

Yapıda mimari plastik süslemeler ile fresk ve kalemişi süslemeler bulunmaktadır. Mimari plastik süslemeler dıştan doğu cephede apsis saçaklarındaki çörtlenlerde ve doğuda avlu kapısı ile çan kulesinde yoğunlaşmıştır. Apsislerdeki iki çörtlen biri süslemesiz iken diğerinin uç kısımlarındaki volütlerle birlikte koç başını andırmaktadır (Foto.398). Doğuda avlu duvarında renkli taş almaşıklıkıyla yapılan düzenlemede güneyde bazalt taşla örülmüş duvar ve onu tamamlayan çan kulesi, ortada sarı trakit taşından üçgen alınlıklı giriş ile kuzeyinde bazalt taş duvar örgüsü yer almaktadır (Foto.385, 386). Üçgen alınlığın altında içten silmeli, dıştan düz iki sıra bordürlü yuvarlak sağır kemer iki yana üç kademe halinde genişleyerek kapıyı kuşatmaktadır. Kare kaide üzerine yükselen çan kulesi iki katlı olup baldaken üsluptadır (Foto.385, 386). Çan kulesinin sütun kaideleri tek bilezikli, başlıkları İpost üslupta olup yüksek kabartma tekniği uygulanmıştır. Başlıkta volütlü köşelerin ortasında bitkisel motifler bulunurken, yastıklar süslemesizdir (Foto.401).

Camiye dönüşüm dönemi sonrasında iç mekanın tamamı boyandığı için duvar resimleri hakkında bilgilerimiz yetersizdir. Boya ve sıvaların döküldüğü yerlerde ortaya çıkan süslemelerden duvar resimlerinin varlığı anlaşılmaktadır. Sütun başlıklarında mimari plastik süslemeler, fresk ve kalemişi süslemeler yer almaktadır. Mimari plastik süslemeler naos sütun başlıklarında görülmektedir. İpost başlıklardan doğudan ilk sıradaki iki başlığın köşeleri volütlü, yastıkları süslemesizdir. Diğerlerinde başlıklar süslemesiz, yastıkların köşeleri sarkıtlı olup sarkıtlar yivlidir (Foto.357).

Yapıda görülebilen freskler gynaeciumun tavan ve duvarları ile naos kemerlerinde yer almaktadır. Sıva ve boya altında kalmış bitkisel süslemeler ve figürlerden izler seçilmektedir. Ancak yapının inşa ve onarım dönemleri ile

günümüzdeki kalemişlerinin varlığı ve sıva altlarından görülebilen süslemeler süsleme programının üç dönemi içerdiği izlenimi vermektedir. Fakat kesin bilgiye sıva raspası sonrası ulaşmak mümkün olacaktır. Bunlardan *gynaeceum*da karşılıklı iki kanatlı melek freski görülmektedir (Foto.402). Kemer aralarında malakari tekniği ile yapılmış ters madalyon motiflerinin konturları gibi içleri de günümüzde yağlı boya ile her biri farklı iki ayrı renkle boyanmıştır (Foto.401). Camiye dönüştürülmesinden sonra kireç sıva ile sıvanan yapıda kalemişi süslemelere başlanmış fakat bir kısmı tamamlanamamıştır. Naosta kemerler, tonoz karınları, mihrap nişi ve mihrap nişinin iki yanında (Foto.401) ve *gynaeceum* tonozunda (Foto.406, 407) yeşil, kırmızı, mavi, sarı yıldız ve beyaz renklerle yapılan bitkisel ve geometrik süslemeler bulunmaktadır.

B- KİTABESİ MEVCUT YAPILAR

KATALOG NO : I

ADI : Kayseri Bünyan Karacaören Karamanlı Kilisesi

LEVHA NO : Harita :18, foto. 411 - 421

YERİ : Kayseri'nin Bünyan İlçesi'nin Karacaören (Köyü) Mahallesi'ndedir.

İNCELEME TARİHİ : 20 Nisan 2016

KİTÂBE : Günümüze gelemeyen yapıya ait kuzeybatı avlu duvarı içindeki ahşap bir kapının avluya bakan yönünde kazıma tekniği ile yedi satırlık Karamanlıca bir metin yer almaktadır. Son iki satırı okunamayan metin aşağıdadır (Foto.411, 412, 420, 421).

Kitâbe metni

ΠΟΥ ΚΑΠΟΥ ΧΑΜΥΤΙΓΕ

ΚΑΣΑΠΑΣΗΝΤΑΝ

ΔΙΛΟΗ ΜΙΧΑΛ ΟΥΣΤΑ

ΝΙΝ ΧΑΙΡΕΤΙ ΑΛΛΑΧ

ΚΑΠΟΥΛ ΕΙΛΕΓΕ

... Τω...Τ.....

Transkripsiyonu

ΒΟΥ ΚΑΡΟΥ ΗΑΜΪΤΪΕ

ΚΑΣΑΒΑΣΙΝΤΑΝ

ΔΙΛΟΪ ΜΪΗΑΛ ΟΥΣΤΑ

ΝΙΝ ΗΑΪΡΕΤΪ ΑΛΛΑΗ

ΚΑΒΟΥΛ ΕΪΛΕΥΕ

...ΤΟ...Τ.....

Transliterasyonu

BU KAPI HAMİDİYE³⁴⁰

KASABASINDAN

DELİ MİHAL USTA

NIN HAYRATI(DİR) ALLAH

KABUL EYLEYE

...T 800³⁴¹....T.....

İNŞA TARİHİ : Yapıya ait batıdaki avlu duvarı üzerindeki kapı ile üstüne yerleştirilen ve içten avlu duvarına bitişik merdivenle çıkılan çan kulesi günümüze gelebilmiştir. Yapının inşasına ait elimizde bir tarih bulunmamaktadır. Levidis 1904'teki yayınında yapıya yer verdiğine göre bu tarih öncesi yapının varlığından bahsedebiliriz. Kapı üzerindeki Karamanlıca yazının sondan bir önceki satırdaki "ω"sesinin Yunan akrofonik sayı sistemdeki karşılığının "800" olduğunu da hesaba katarsak 19.yüzyıla tarihleyebiliriz. Ayrıca, çan kulesini bölgedeki dönem örnekleri ile karşılaştırdığımızda avlu duvarına bitişik Kayseri'de Özvatan (Çukur) İlçesi Agios Nikolaos Kilisesi ile Özvatan (Çukur) İlçesi Kavaklı Köyü Agios Basileos Kilisesi çan kuleleri, Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesi çan kulesi ve Nevşehir Damat İbrahim Paşa İlkokulu avlusundaki çan kulesi gibi bilinen 19. yüzyıl yapılarına ait çan kuleleri de mevcut çan kulemizin 19. yüzyılda inşa edilen çan kuleleri gibi aynı döneme ait olmalıdır (Foto.413 – 416).

³⁴⁰ Bünyan İlçesi idari olarak kurulmadan önce, "Sarımsaklı" adıyla bir nahiye idaresidir. Sarımsaklı Nahiyesi'nde 1895'te, II. Abdülhamid Dönemi'nde Kaymakamlık teşkil edilmiş ve Padişahın ismine atfen "Bünyan-ı Hamit" (Hamidiye) adı verilerek kaza olarak kurulmuştur. Arapça'da "bina, yapı" anlamına gelen Bünyan'dan 1908'de "Hamit" kelimesi kaldırılarak ismi "Bünyan" olarak değişmiştir. 1914'te mülki olarak Sivas ilinden ayrılarak Kayseri'ye bağlanmıştır (Kayseri Valiliği, Bünyan İlçesi).

³⁴¹ Yunan sayı sistemlerinden M.Ö.1.binyılda kullanılan akrofonik sistemde (Akrofonik : rakamların sembollerinin sayı isminin ilk harfinden oluştuğunu, sembolün sayı için kullanılan kelimenin bir kısaltmasından geldiğini gösteren sistemdir. "ω"sesi bu sistemde 800'dür. Aşağıda Yunan Sayı Sistemi tablosu verilmiştir.

Α	Β	Γ	Δ	Ε	Ϛ	Ζ	Η	Θ	Ρ	Σ	Τ	Υ	Φ	Χ	Ψ	Ω	Ϻ
α	β	γ	δ	ε	ς	ζ	η	θ	ρ	σ	τ	υ	φ	χ	ψ	ω	ϻ
1	2	3	4	5	6	7	8	9	100	200	300	400	500	600	700	800	900

ONARIM TARİHİ : 1966 yılında yapının olduğu yere şimdiki cami inşa edilmiştir. Bu inşaaya ait batı cephede "15 Mayıs 1966" tarihini gösteren kitâbe mevcuttur (Foto.418).

TESCİL TARİHİ :

YAYINLAR

Bilimsel Araştırmalar

Levidis, yayınında "Agios Georgios Kilisesi" olarak andığı yapıyı ahşap çatılı olarak tarif etmektedir ³⁴².

Açıkgöz'ün "*Kayseri ve Çevresindeki 19. yüzyıl Kiliseleri ve Korunmaları İçin Öneriler*" adlı doktora tezinde yapıyı "*Agios Georgios Kilisesi*" olarak kaynak göstermeden adlandırmaktadır. Bugünkü betonarme yapının kiliseden dönüştürüldüğüne dair bir iz bulunmasa da 120 cm.lik kalınlıklarıyla duvarların özgün olabileceğini ileri sürmektedir ³⁴³.

MİMARİ TASVİR

A - KONUM

Günümüzde yapının olduğu yerde 1966'da yapılmış betonarme bir cami bulunmaktadır (Foto.417-419). Caminin dört yönden çevrili avlu duvarlarından batı duvarla bütünleşik olan özgün halde altta kapı, üstte çan kulesi yer almaktadır (Foto.420 - 421).

B - PLAN

Batı duvarla bütünleşik kapı, dıştan yarım daire kemerli, içten eyvan biçimlidir. İki kanatlı ahşap kapının beşik tonoz örtülü eyvanı üstteki çan kulesini taşımaktadır. Kulenin kuzeyinden duvara bitişik inşa edilen merdivenle çıkılan çan kulesine, zeminden on üç basamak çıkıldıktan sonra yer alan sahanlıktan beş basamak daha çıkılarak ulaşılmaktadır. Baldaken tarzda, kare kaideli ve tek katlı kule, kubbe ile örtülü olup çanı bulunmamaktadır (Foto.420-421).

³⁴² Levidis, 1904 : 143.

³⁴³ Ş.G. Açıkgöz, 2007 : 133.

C - MALZEME – TEKNİK

Kaba yonu taşla inşa edilmiş kargir duvar sıvalıdır. Duvarla bütünleşik kapı ve çan kulesi sarı renkli düzgün kesme taşla inşa edilmiştir. Batıda İki kanatlı ahşap kapının dışı sac kaplıdır. İç kısmında kazıma tekniğiyle yazılmış Karamanlıca kitâbe yer almaktadır. Baldaken çan kulesinin kemerleri demir gergilidir.

Ç - SÜSLEME

Avlu kapısı içten süslemesiz iken dıştan mimari plastik süsleme ve renkli taş almaşıklığı uygulanmıştır. Dikdörtgen silmenin çevrelediği yarım daire kemerli kapıyı dıştan kaval silme dolanmaktadır. Renkli taş almaşıklığı kapı ve çan kulesinin kemerlerinde uygulanmıştır. Kemerin hemen üstünde kabartma tekniği ile işlenmiş bir kuşak halinde iç içe üçgen (muska) motifleri yer almaktadır. Bu motifler kemer köşelerinde karşılıklı ve ikişer sıra halinde, aralarda ise tek sıralıdır (Foto.420, 421). Kapının üzerinde silmeli bir saçak, onun üzerinde kare bir kaideye oturan çan kulesi yer almaktadır.

KATALOG NO : 2

ADI : Kayseri Bünyan Gergeme Karamanlı Kilisesi

LEVHA NO : Harita : 19, foto. 422 - 430

YERİ : Kayseri Bünyan, Doğanlar (Gergeme Köyü) Mahallesi'ndedir

İNCELEME TARİHİ : 20 Nisan 2016

KİTÂBE : Günümüzde temel kalıntıları dışında yapıya ait herhangi bir eleman bulunmamaktadır. Kayıtlardan burada manastır olduğu anlaşılmakta ancak bu yapılardan geriye sadece mermer bir kitâbe fotoğrafı dışında somut veri ulaşamamıştır³⁴⁴. Kazıma tekniğinde yazılarak içi siyaha boyanan Karamanlıca kitâbe yedi satırdır. On bir heceli üç beyitten meydana gelmiş kitâbede büyük ve küçük harfler birlikte kullanılmıştır (Foto.422).

Kitâbenin metni

Σενέ πίν σεκιζ γιούζ τοκσάν τοκουζδά
γιαπηλημσ' δηρ Μοναστηρδά που όδά
Νεφτιδζί Αβραάμ αγά καϊρετι
πεδέρ ζικριν δαϊμ ιτμέχ γαιρετι
ότουρ πουραδά έτ δοαγή έδά
πεδερι Σάββασα ράχμ ιτσούν Χουδά.

Κάϊσεριεδέν.

Transkripsiyonu

Sene bin sekiz yiuuz toksan tokouzda
yapılmışdır Monastırda bou oda

³⁴⁴ Kitabe, bölge araştırmacısı Burhanettin Akbaş tarafından, 'Bünyan Yöresi Halk Edebiyatı, Folklor ve Etnografyası" adlı yayında 1994 yılında ve 04 Nisan 2011'de Bünyan Haber sitesinde "Gergemedeki Manastırın Karamanlıca kitabesi" adıyla yayınlanmıştır.

Neftçi Avraam ağa hayreti
peder zikrin daim itmek gayreti
otour bourada et doayı eda
pederi Savvasa rahm itsün Huda.

Kayserieden.

Transliterasyonu

Sene bin sekiz yüz doksan dokuzda

Yapılmıştır manastırda bu oda.

Neftçi Avraam ağa(nın) hayratı

Peder(in) zikrin(i) daim etmek(tir) gayreti.

Otur(sun) burada et(sin) duayı eda

Pederi Savvasa rahmet etsin Hüda

Kayseri'den.

İNŞA TARİHİ : 1899 (kitâbe)

YAYINLAR

Bilimsel Araştırmalar

Levidis, 6. yüzyılın başlarına kadar Gergeme'de "Panagia Manastırı" bulunduğunu, daha sonraları tek edilen bu manastırın 1850 - 1885 yıllarında papaz Damianos tarafından canlandırıldığını ancak papazın ölümünden sonra ilgilenilmediğini vurgulamaktadır ³⁴⁵.

Açıkgöz, Gergeme'de bulunan Manastır yapılarının 1952 - 54 yıllarına kadar ayakta olduğunu, bugünkü ilkokulun olduğu yerde kilisenin bulunduğunu ileri sürmektedir. Günümüze ise manastır yapılarından birine

³⁴⁵ A. Levidis, 1904 : 143.

ait taş sırasının ve manastırın konumlandığı tepeyi destekleyen duvarın kalıntılarının kaldığını vurgulamaktadır ³⁴⁶.

02.10.2012 tarihi “Bünyan” haber sitesinde kaynak gösterilmeden “*Beldemizde 1870 Vergi Defterine Göre Kimler Vardı?*” başlığı ile verilen bilgiye göre 1870 yılına ait Temettuat Defterleri’nde Gergeme’de Şems (Şammas) Kilisesi Manastırı olduğu belirtilmektedir. Mütevellisi Keşiş oğlu Kasti Keşiş ve Aydil-Makal Keşiş olan bu manastır vakfına ait 83 dönüm, 6 evlek arazi, mütevellisinin Makal Keşiş olduğu 20 dönüm tarla ile mütevellisi Acı Keşiş olan ev olduğu kayıtlı olduğu belirtilmektedir ³⁴⁷.

Bölge araştırmacısı Akbaş’ın yayınladığı ve 6. yüzyıla ait, İstanbul’da mor parşömene altın ve gümüş harflerle yazılmış bir kodeksin (Foto.424) 1773-75 yılında Gergeme’deki “*Dormition Bizans Manastırında*” bulunduğunu ileri sürmektedir³⁴⁸.

MİMARİ TASVİR

Gerek kitâbede gerekse araştırmacıların ileri sürdüğü belgelerden hareketle Gergeme’de 1773 - 1775’lerden itibaren bir manastır yapısı olduğunu söyleyebiliriz. 1870 Temettuat katıtlarında da geçen manastırın Şems (Şammas) Manastır olduğu sabittir³⁴⁹. Bu manastırın da bir kathedikonu (kilisesi) olabileceğini düşünmek gerekecektir. Bu kathedikon hakkında bilgimiz yetersiz olsa da Pederi için bir oda yapıldığı, kitâbenin de bu odaya ait olduğunu düşünmek gerekmektedir. Manastır yapılarının 1952 – 54’lere kadar ayakta olduğunu Açıköz ileri sürmektedir³⁵⁰. Yerini tespit ettiğimiz Manastıra ait günümüze temel kalıntıları dışında bir şey gelememiştir (Foto.383 - 392).

³⁴⁶ Ş. G. Açıköz, 2007 : 369.

³⁴⁷ Bünyan haber, 02.10. 2012. 2012.

³⁴⁸ Günümüzde Saint Petersburg Devlet Halk Kütüphanesi Saltykov Sçentrin’de bulunan parşömen (31X27 cm. olup Yuhanna İncili’nden 6 : 31-39’i içerir.) 1773-1775 tarihlerden sonra Sarımsaklı (Bünyan) Kasabasında bulunan Saint Nicholas Kilisesine nakledilmiştir. Rus Arkeolog James Ivanovich Smirnov tarafından Çar Nikaras’ın (Bu adla bir Rus çarı olmadığından I.Nikolay (1825-1855) veya II.Nikolay’ımı (1894-1915) acaba?) verdiği 1000 Osmanlı Altını karşılığında satın alınarak Rusya’ya götürüldüğü ileri sürülmektedir. Fakat bir folyosunun Sarımsaklı’da kaldığını, 1922’de (1923 olmalı) Mübadele ile gidenlerce Yunanistan’a götürüldüğü, 1966’da da Arkeoloji Hizmetleri birimi tarafından satın alındığı bilgisi verilmektedir (Akbaş, 14 Haziran 2017).

³⁴⁹ A. Levidis, 1904 : 143.

³⁵⁰ Ş.G. Açıköz, 2007 : 369.

KATALOG NO : 3

ADI : Nevşehir Ürgüp Aziz Vasileios Karamanlı Kilisesi

LEVHA NO : Harita 20, foto. 435 – 438.

YERİ : Nevşehir Ürgüp İlçesi Karağandere Mahallesi, bugünkü Kurtuluş

Camisi'nin yeridir.

KİTÂBE : Günümüze gelememiş fakat 1951 yılına kadar varlığını bildiğimiz Aziz Vasileios Kilisesinin kitâbesi de bilinmemekteydi. Karamanlıca olan bu kitâbeye 1913 yılında basılmış ve Karamanlıca olan Nevşehir Salnamesi'nde yer verildiği saptanmıştır (Anatoli Rumlarına Mahsus İlmi, Edebi, Fenni Musavver Salname, 1913). 12 satırdan oluşan kitâbe yazısının birinci satırı küçük ve büyük harf, diğer satırlar büyük harflidir. 11. satırın sonunda Yunan akrofonik sayı sistemi, 12. satırın sonunda da Arap rakamlarıyla tarih yazılmıştır (Foto.435).

Kitâbenin metni

πουνου ιλεγεν Τιν-ΔΖΙτερελι λαζαρι

+ΠΟΥ AZIZ XANE ΣΟΥΛΤΑΝ ΜΑΧΜΟΥΤ ΕΓΑΜΙΝΔΕ ΒΕ

ΚΟΣΑΝΤΟΣ ΠΑΤΡΙΓΗΝ ΒΑΧΤΙΝΤΑ. ΜΟΥΤΖΕΤΕΤΕΝ

ΠΙΝΑ ΟΛΤΟΥ. ΕΠΑΡΧΙΑΝΙΝ. ΜΗΤΡΟΠΟΛΟΥ. ΠΑΙΣΙΟΣ

ΕΦΕΝΤΙΜΙΖΙΝ. ΒΑΚΤΙΤΑ ΜΟΥΤΤΕΠΕΡ ΑΤΑΜΑ...

ΑΡΙΝ. ΝΑΖΙΡΑΓΙ. ΒΕ ΟΥΡΚΟΥΠΤΕ. ΜΕΒΤΖΟΥΤ ΚΟΥ-

ΤΖΟΥΚ ΒΕ ΠΟΓΟΥΚ. ΕΡΚΕΓ. ΒΕ ΤΙΣΕΚΛΙ ΤΖΕΜΙΓΙ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΝΑΡΙΝ. ΒΕΡΚΙΛΕΡΙ. ΒΕ ΕΜΕΚΛΕΡΙ ΙΛΕ ΒΙΡ

ΣΕΝΕΤΕ ΤΕΚΜΙΛ ΟΛΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΑ ΚΟΙΜΙΣΙΣ ΚΟΙ

ΝΟΥ ΤΖΟΚ ΖΕΓΝΕΤΗΛΕΝ ΕΓΚΕΝΙΑΣΙΝΙΤΑ. ΕΤΤΙ ΑΓΙΟΣ

ΚΑΙΣΑΡΙΑΣ ΠΑΙΣΙΟΣ ΕΦΕΝΤΙΜΙΖΙΝ ΣΕΝΕ ΑΩΔΔ

ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ ΙΕ' 1300.

Transkripsiyonu

bunu i(y)ileyen TIn-DZİtereli lazari

+Bu AZİZ HANE SULTAN MAHMUT EYAMİNDE VE
KOSANTOS PATRİĞİN VAKTİNTA. MOUTZETETEN
BİNA OLTU. EPARHIANIN. MİTROPOLOU. PAİSİOS
EFENTİMİZİN. VAKTITA MOUTTEBER ATAMA...
ARIN. NAZIPLIĞI. VE OUPKOUPTA. MEVTZOUT KOY
TZOUK VE BOYOUK. ERKEK. BE TİŞEKLİ TZEMİYİ
HRİSTİANNARIN. VERKİLERİ. VE EMEKLEPİ İLE BİR
SENETE TEKMİL OLTU PANAGİA KOİMİSİS KOİ
NOU TZOK ZEYNETİLEN EYKENİASINITA. ETTİ AGİOS
KAİSARİAS PAİSİOS EFENTİMİZİN SENE AODD ³⁵¹
AUYOUSTOU İE³⁵² 1350.

Transliterasyonu

Bunu eyileyen (yazan) Zincidereli ³⁵³ Lazari

+BU AZİZ HANE SULTAN MAHMUT ZAMANINDA VE
KOSANTOS PATRİĞİN VAKTİNDE TEMELİNDEN
İNŞA OLDU. BÖLGENİN (KAYSERİ) METROPOLİTİ PAİSİOS
EFENDİMİZİN DÖNEMİNDE SAYGIN ATAMA...(?)
ARIN(?) BAŞKANLIĞI VE ÜRGÜPTE MEVCUT KÜ-
ÇÜK VE BÜYÜK ERKEK VE KADIN BÜTÜN

³⁵¹ Yunan akrofonik sayı sisteminde ; A=1000, Ω = 800, Δ =4, Δ =4 olarak karşılık bulduğundan AΩΔΔ = 1844'dür.

³⁵² Yunan akrofonik sayı sisteminde ; İ=10, E=5 rakamının karşılacağından İE=15 olmalıdır.

³⁵³ Kayseri'nin Talas İlçesi'ne bağlı Zincidere Kasabası.

H(İ)RİSTİYANLARIN VERGİLERİ VE EMEKLERİ İLE BİR

SENEDE TAMAMLANDI. PANAGİA KOİMİSİS³⁵⁴

GÜNÜ ÇOK GÖRKEMLİ AÇILIŞINI KAYSERİLİ

AZİZ PAİSİOS EFENTİMİZ 1834 SENE(SİNDE) YAPTI

15 AĞUSTOS 1250

İNŞA TARİHİ : Yukarıdaki kitâbede iki tarih verilmektedir. 11 satırının sonunda Yunan akrofonik³⁵⁵ sayı sistemiyle ΑΩΔΔ = 1844 tarihi ve Arap rakamlarının karşılığı olan hicri 1350 tarihi vardır. Ancak aynı yayında 1832 yılında başlanıp bir yılda tamamlanarak bir sene içinde Paisios tarafından açılışının yapıldığı bilgisinin bulunması bu tarihle çelişmektedir. Kitâbede inşaanın Sultan Mahmut (II. Mahmut, iktidar dönemi : 1808 - 1839) zamanında yapıldığının bildirilmesi de 1844 tarihini tartışmalı hale getirmektedir. Yapının inşaaıyla ilgili üç ferman dan 1833 tarihli ikinci ferman kilisenin inşaaı için önceki ile aynı boyutta olmasını içeren ferman dır ³⁵⁶. Ayrıca 1830'lu yıllarda, Kayseri Metropolitisi Paisios'un Rum Patriğine yazdığı mektupta Ürgüp'teki Aziz Vasileios Kilisesi'ne müdahale etmek isteyen bazı Müslüman ileri gelenlerini şikayeti üzerine II.Mahmut tarafından 1834 yılında çıkarılan bir fermanla kiliselere müdahale edilmemesi emredilmektedir. Sultan I. Mecit'in 1842 tarihli fermanında ise Ürgüp'teki Aziz Vasileios ve Aziz Georgios kiliselerinde nakus çalınmasına izin verildiği buyrulmaktadır³⁵⁷. Yayında 1841 yılında aşçı ve şerbetçi esnafının desteği ile İsa'nın çektiklerini konu alan resimler yapıldığını, kuzeydeki kapının üzerinde Agios Vasileios'un resmi ile 1841 tarihinin mevcut olduğunun bildirilmesi de yapının 1844'de yapılıp 1841'de resimlenmesinin mümkün olmayacağını diğer kanıtlardır. Eldeki verilerle bize göre bu tarih en azından özgün kitâbeyi göremediğimiz için şimdilik 1834 olmalıdır. Arap rakamlarıyla yazılan ikinci tarih olan hicri 1350 tarihi ise miladi 1931 yılına karşılık gelmektedir. Yapının elimizdeki

³⁵⁴ Koimisis (κοιμῆσις), Ortodoks Hıristiyan inancında Meryem'in ruhunu teslim ederek bu dünyadan göçüp Cennetin Krallığı'na alınması anısına 15 Ağustos'ta kutlanan bayramıdır. Bu kavram, ölümün yeniden doğuş anlamına geldiği Hıristiyan inancında, "Meryem'in Uykusu" (Pavagia Koimisis) olarak anılır. Koimisis; Dört İncil'de geçmeyip apokrif kaynaklıdır (Apokrif kaynaklarda Koimisis için bakılabilir: S. Shoemaker 2006, B. Daley 1998, L. Gambero 1991).

³⁵⁵ Yunanlılar "akrofonik" ya da "Attika"sistemi ve "alfabetik sistem" ya da "Miletos Sistemi" adını verdikleri iki sistem biliyorlardı. Akrofonik sistemde 1-4 arası niceliklere karşılık gelen dikey çizgilerle belirtilir, yani 1 = I, 2 = II, vs 5 = Γ diye, 10 = Δ, 100 = Η, 1000 = Χ, 10.000 de Μ diye yazılır. Bunlar rakamların adlarının (Πεντε, δεκα, εκατον, μυρια) baş harfleridir. (Bu sisteme akrofonik denmesinin nedeni de budur: ακρον = başlangıç ve φωνή = ses).

³⁵⁶ M. Kaya, 2009, peribacasidergisi@gmail.com

³⁵⁷ M. S. Pekak, 2014b : 198.

verilere göre inşa tarihi ve onarım tarihlerinden çok sonraki, hatta kaynak olarak kullandığımız salnamenin tarihi olan 1913'ten sonraya karşılık gelmesi bu tarihi de mümkümsüz kılmaktadır. Yazar 1913 yılında, kitâbe üzerinde 1931 tarihini göremeyeceğine göre bu tarih sehven yazılmıştır. Kitâbeye sonradan eklendiği yazı karakteri ve iliştirilen yeri itibari ile belli Arap rakamlı ikinci tarihi 1913'de gören yazarın bu tarihi de Hicri 1250 yerine Hicri 1350 olarak sehven yazmış olabilir. Hicri 1250'nin karşılığı olan Miladi 1834 tarihinin anlamlı ve diğer tarihle uyumlu olacağını düşünmekteyiz.

YAYINLAR

Bilimsel Araştırmalar

1913'te "1914 Anadolu Rumlarına Mahsus İlmî, Edebi, Fenni, Muzaffer Salname" adıyla "Nevşehirîlerin Baba Georgios Cemiyeti" tarafından yayınlanan eser Karamanlıcadır. Çalışmanın Aziz Vasileios Kilisesine ayrılan kısmında yapıya ait önemli veriler bulunmaktadır. Günümüzde yerinde olmayan ve hakkında az şey bildiğimiz yapının bilinirliği açısından kıymetli bu bilgilerde yapının 1932'de inşasına başlanarak bir yılda bitirildiği, dıştan pek şirin değilse de içten kuşatıcı olduğu tarif edilmektedir. 12 direk üzerinde olduğu bildirilen yapının, ikonaları ve diğer süslemeleriyle fevkaledede olduğu tanımlamaktadır. Üç taraflı direklerle çevrili narteks ve gynaeceumu olduğunu, narteksinde 1841 yılında aşçı ve şerbetçi esnafının desteği ile İsa'nın çektiklerini konu alan resimler yapıldığını ancak bu resimlerin bakımsızlıktan kötü durumda olduğu aktarılmaktadır. Kuzeydeki kapının üzerinde Agios Vasileios'un resmi ile 1841 tarihinin mevcut olduğu, batıdaki kapının üzerinde ise kitâbenin olduğu bildirilmektedir. Kiliseye ait üç fermandan birinin binanın inşasına, diğerinin çan kulesine, üçüncüsünün de inşaata nezaret etmek üzere görevlendirilen bir memurun ataması için olduğunu öğrenmekteyiz. Bu fermanların asıllarının ve öğretmen An. Levidis Efendi tarafından Rumcaya çevrilmiş tercümelerinin Papaz Dionusios Efendi'nin kütüphanesinde olduğu aktarılmaktadır.

Kaya, çalışmasında yapıya ait üç fotoğraf yayınlamıştır. Üç fermandan bahsetmenin dışında yapının mimarisine ait verilerde bulunmaktadır. 1453 yılında yapıldığının sözlü tarih olarak aktarıldığını, E.İsakidu adlı mübadilin 1949 yılındaki sözlü anlatımında yapının bir kitâbesi olduğundan bahsettiğini aktarmakta, yapının kız ve erkek anaokulları olduğunu, kilisenin oldukça

geniş bir alanda Avlağı Dağı'nın ünlü taşıyla yapıldığını bildirmektedir. Çevresinde 35 adet granit sütunun (Fotoğraflardan bu sayının abartıldığı anlaşılmaktadır (Foto.435-438) Kızılırmak çevresinden mandalarla getirildiğini, apsis ve ikonastasisinin oya gibi işlendiğini, 1833 tarihli II. Ferman'da kilisenin eninin 26 cubit ³⁵⁸ (11.88 m.), boyunun 42 cubit (19.20 m.) ve yüksekliğinin 15 cubit (6.85 m.) olduğunu, yapının iki kapılı, kiremitli ve tahta çatılı olup beyaz badanalı olacağını yer aldığını aktarmaktadır. Yapının 1950 - 55'lere kadar sütunlarından bir miktarının ayakta olduğunu bildirmektedir ³⁵⁹.

Pekak, yayınında Balta'dan naklettiği ve yapının 1912 yılına ait olduğunu gösteren bir fotoğraf dışında yukarıda naklettiğimiz fermanlar ve 1845 yılında Osios Ioannis ³⁶⁰ röliklerinin İstanbul'daki Ürgüplü kayıkçıların desteğiyle kiliseye taşındığını vurgulamaktadır. Bu fotoğraftan yola çıkarak yapıyı kesme taşla inşa edilmiş, üç nefli, beş apsisli ve kuzeybatısında beden duvarlarında yükselen çan kulesi ile üç yönden çevreleyen arkadlı yapı olarak tanıtmaktadır. Yapının görünen özellikleri ve aynı Metropolit Paisios döneminde yapılan Nevşehir Meryem Ana (1849) ve Niğde Aziz Ioannis Prodromos Kilise (1861) ile benzerlik taşıdığını vurgulamaktadır³⁶¹.

Özgül "Karamanlıca Bir Eser : 1914 Nevşehir Salnamesi Ürgüp Başlıklı Kısmın Ses Bilgisi" adlı Yüksek Lisans çalışmasında Salnamede Aziz Vasileios Kilisesi'ne ayrılan bölümü nakletmekte ve anlatımdaki ses bilgisini irdelemektedir³⁶².

MİMARİ TASVİR

A - KONUM

Eldeki fotoğraflardan yola çıkarak yapının 1924 yılında bütünlüğünü muhafaza ettiğini ancak 1951 yılında örtüsüyle birlikte beden duvarlarının da yıkılması sonucu bütünlüğünü kaybettiği, kuzeydoğusundaki çan kulesinin de yıkıldığı görülmektedir. Dört yönden yapının ihata duvarlarıyla çevrili avlunun

³⁵⁸ Cubit, dirsekten orta parmağın ucuna kadar olan 45,72 cm.lik uzunluk ölçü birimi.

³⁵⁹ M. Kaya, 2009.

³⁶⁰ Adı geçen salnamede Ürgüp'te var olduğu bahsedilen üç kiliseden en eskisinin Agios Georgios, ikincisinin Aziz Vasileios, üçüncüsünün Osios Ioannis olduğu belirtilmektedir. Bu bilgilerin ışığında getirilen röliklerin azizin adıyla anılan bu üçüncü kiliseye konması daha mümkün görünmektedir.

³⁶¹ M. S. Pekak, 2014b : 198.

³⁶² A. G. Özgül, 2015 : 98-131.

içinde olduğu söyleyebiliriz. Fotoğraflardan yapıyı batı, kuzey ve güneyden alttan revak dizisinin, üstten galeri katının çevrelediğini benzer örneklerden yola çıkarak söylemek mümkündür. Özellikle Fertek Karamanlı Kilisesi batıda dışa taşıntılı narteksi ve apsislerinin doğuda düz duvar olması dışında plan tipi olarak bu yapıyla örtüşmektedir. Yapıyı üç yönden çevreleyen galerinin doğusu ek mekanlarla sonlanmaktadır. Bu ek mekanlardan kuzeybatıdaki iki katlı ve düz duvarlı olup doğu cephesinin ekseninde kare pencere yer almaktadır. Kuzeydoğudaki ek mekan çan kulesi ile bütünleşmiş haldedir. Çan kulesinin kaidesi apsis yüksekliği kadar olup doğusundaki pencere ile kuzeybatıdaki düzenlemeyle simetri oluşturmaktadır. Çan kulesinin apsis yüksekliğinden yukarısı ise iki katlı baldaken üslupta ve kubbeli inşa edilmiştir (Foto.435 – 437). Yapının naosunun beşik çatılı, apsisler ve köşe mekanların düz damlı olduğu seçilebilmektedir.

B - PLAN

Eldeki fotoğraflardan yapının doğu-batı doğrultuda üç nefli bazilika planlı olduğu görülmektedir. Yapı ikişer sıralı dörder sütunla üç nef ayrılmıştır. Orta nef diğerlerinden daha geniş ve yüksektir. Yapıyı üç yönden çevreleyen galeri doğuda köşe odalarıyla sonlanmaktadır. Galeriye üç yönden yedişer kemer yirmi sütunla taşımaktadır. Yapının batısında iki katlı narteks, doğusunda içten yarım yuvarlak dıştan çok cepheli üç apsis yer almaktadır (Foto.435, 436). Narteksin ikinci katı gynaeceum olmalıdır. Gynaeceumun batısında fotoğraflardan görünen ikişer sütununun dışında iki yanında statik açıdan olması gereken birer sütun daha olmalıdır (Foto.436). gynaeceumun batı cephesinde eksendeki yuvarlak, iki yanındaki kare planlı üç pencere yer almaktadır (Foto.437). Bu cephede galeri katlarının batı cepheleri sağır iken doğuda eksenlerinde birer dikdörtgen pencere yer almıştır. Naos doğu cephesi ise batı cephelye simetriktir. Apsislerden ana apsis eksenin iki yanında birer, yan apsislerin ise ekseninde birer dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Yapıya giriş narteks doğu duvarının eksen ve kuzey nefin batısındaki kapılardan girilmektedir. Narteks batı girişinin güneyinde ve güney nefe açılan bir penceresi bulunmaktadır. Narteksin kuzey ve güneyinde naos beden duvarlarında sayısını tespit edemediğimiz pencereler yer almaktadır.

C - MALZEME – TEKNİK

Eldeki fotoğraflarından anlaşılabilirdiği kadarıyla yapıda kullanılan düzgün kesme taş; beden duvarlarında yapı taşı, çatıda kaplama olarak kullanılmıştır.

Ç - SÜSLEME

Yapının var olan fotoğraflarından süsleme programını anlamak mümkün olmamıştır. Ancak yukarıdaki yayınlardan dıştan pek şirin değilse de içten gösterişli yapının, ikonaları ve diğer süslemeleriyle fevkaledede olduğu tanımlamaktadır. Narteksinde İsa'nın çektiklerini konu alan resimler, kuzey nefe giriş kapısının üzerinde Agios Vasileios'un resminin olduğunu, apsis ve ikonastasisinin oya gibi işlendiğini öğrenmekteyiz.

A- HARİTA LİSTESİ

(Tüm haritalar *Google Haritalar*'dan alınmıştır.)

- Harita 1: Alanya Agios Georgios (Hidrellez) Karamanlı Kilisesinin yeri
- Harita 2 : Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesinin yeri
- Harita 3 : Isparta İshotya Karamanlı Kilisesi'nin yeri
- Harita 4 : İstanbul Samatya Hagios Konstantin Helena Karamanlı Kilisesi
- Harita 5 : Karabük Safranbolu Aziz Stefanos Karamanlı Kilisesi'nin yeri
- Harita 6 : Kayseri Endürlük Karamanlı Kilisesinin yeri
- Harita 7 : Kayseri Talas Panaya Karamanlı Kilisesi
- Harita 8 : Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi
- Harita 9 : Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesinin yeri
- Harita 10 : Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesinin yeri
- Harita 11 : Niğde Bor Karamanlı Kilisesinin yeri
- Harita 12 : Niğde Fertek Karamanlı Kilisesi
- Harita 13 : Niğde Hamamlı Karamanlı Kilisesi
- Harita 14 : Niğde Karamanlı Kilisesinin yeri
- Harita 15 : Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesi
- Harita 16. Niğde Kumluca (Aravan) Karamanlı Kilisesinin
- Harita 17. Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesinin yeri
- Harita 18 : Bünyan Karacaören Karamanlı Kilisesinin yeri
- Harita 19 : Kayseri Bünyan Gergeme Karamanlı Kilisesinin yeri
- Harita 20 : Nevşehir Ürgüp Aziz Vasileios Karamanlı Kilisesinin yeri (Kurtuluş Camisi).
- Harita 21 : Karaman Bölgesi ya da "İklim-i Karaman" (Davis, E.J., Life in Asiatic Turkey, A Journal of Travel, Londra 1879)

B- ÇİZİM LİSTESİ

- Çizim 1 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin konumu
(Emine (Cimrin) Koçak'tan)
- Çizim 2 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin zemin kat planı (Emine (Cimrin) Koçak'tan)
- Çizim 3 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin üst kat planı (Emine (Cimrin) Koçak'tan)
- Çizim 4 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin batı cephesi (Emine (Cimrin) Koçak'tan)
- Çizim 5 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin doğu cephesi (Emine (Cimrin) Koçak'tan)
- Çizim 6 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin kuzey cephesi (Emine (Cimrin) Koçak'tan)
- Çizim 7 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin güney cephesi (Emine (Cimrin) Koçak'tan)
- Çizim 8 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin A-A kesiti (Emine (Cimrin) Koçak'tan)
- Çizim 9 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin B-B kesiti (Emine (Cimrin) Koçak'tan)
- Çizim 10 : Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesinin konumu (Sinan Genim'den)
- Çizim 11 : Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesinin zemin kat planı (Sinan Genim'den)
- Çizim 12 : Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesinin birinci kat planı (Sinan Genim'den)
- Çizim 13 : Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesi kesiti (Sinan Genim'den)
- Çizim 14 : Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesi A-A kesiti
- Çizim 15 : Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesi B-B kesiti
- Çizim 16 : Isparta İstotya Karamanlı Kilisesinin planı (Süleyman Demirel Üniversitesi Etüt Proje Şube Müdürlüğü'nden)
- Çizim 17 : Isparta İstotya Karamanlı Kilisesinin batı cephesi (Süleyman Demirel Üniversitesi Etüt Proje Şube Müdürlüğü'nden)
- Çizim 18 : Isparta İstotya Karamanlı Kilisesinin doğu cephesi (Süleyman Demirel Üniversitesi Etüt Proje Şube Müdürlüğü'nden)
- Çizim 19 : Isparta İstotya Karamanlı Kilisesinin kuzey cephesi (Süleyman Demirel Üniversitesi Etüt Proje Şube Müdürlüğü'nden)

- Çizim 20 : Isparta İstotya Karamanlı Kilisesinin güney cephesi
(Süleyman Demirel Üniversitesi Etüt Proje Şube Müdürlüğü'nden)
- Çizim 21 : İstanbul Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesi'nin planı
- Çizim 22 : İstanbul Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesi'nin kesiti
- Çizim 23: Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesi Rölöve
planı (Kastamonu, VGM)
- Çizim 24 : Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesi
Restitüsyon Planı (Kastamonu, VGM)
- Çizim 25 : Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Hagios Stephanos Karamanlı
Kilisesinin doğu cephesi
- Çizim 26 : Karabük Safranbolu Aziz Stefanos Karamanlı Kilisesinin batı
cephesi (Kastamonu, VGM)
- Çizim 27 : Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Stephanos Karamanlı
Kilisesinin güney cephesi(Kastamonu, VGM)
- Çizim 28 : Karabük Safranbolu Aziz Karamanlı Kilisesinin kuzey cephesi
(Kastamonu, VGM)
- Çizim 29: Kayseri Endürlük Karamanlı Karamanlı Kilisesinin alt kat planı
(Uyan 2008)
- Çizim 30: Kayseri Endürlük Kilisesinin üst kat planı (Uyan 2008)
- Çizim 31: Kayseri Endürlük Karamanlı Kilisesinin kuzey cephesi (Uyan, 2008)
- Çizim 32: Kayseri Endürlük Karamanlı Kilisesinin güney cephesi (Uyan, 2008)
- Çizim 33: Kayseri Endürlük Karamanlı Kilisesinin A-A kesiti (Uyan, 2008)
- Çizim 34: Kayseri Talas Panaya Karamanlı Kilisesi Planı (Ş.G.Açıkgöz'den)
- Çizim 35: Kayseri Talas Panaya Karamanlı Kilisesi Galeri Planı (Ş.Açıkgöz'den)
- Çizim 36: Kayseri Talas Panaya Karamanlı Kilisesi kuzey cephe (Ş.Açıkgöz'den)
- Çizim37: Kayseri Talas Panaya Karamanlı Kilisesi güney cephe (Ş.Açıkgöz'den)
- Çizim 38: Kayseri Talas Panaya Karamanlı Kilisesi batı cephe (Ş.Açıkgöz'den)
- Çizim 39: Kayseri Talas Panaya Karamanlı Kilisesi doğu cephe (Ş.Açıkgöz'den)
- Çizim 40: Kayseri Talas Panaya Karamanlı Kilisesi (A-A Kesiti Ş.Açıkgöz'den)
- Çizim41: Kayseri Talas Panaya Karamanlı Kilisesi (B-B Kesiti Ş.Açıkgöz'den)
- Çizim 42: Bit-Hilani (© Sharon, Zarzecki-Peleg, 2006)
- Çizim 43: Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi ve Aziz
Haralambos Şapeli'nin planları (C. Ekin'den)
- Çizim 44 : Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi ve Aziz
Haralambos Şapeli'ni batı cepheleri (Ş.Güngör'den)
- Çizim 45: Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi ve Aziz
Haralambos Şapeli'ni doğu cepheleri (Ş.Güngör'den)

- Çizim 46: Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi ve Aziz Haralambos Şapeli'nin kuzey cepheleri (Ş.Güngör'den)
- Çizim 47: Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi ve Aziz Haralambos Şapeli'nin güney cepheleri (Ş.Güngör'den)
- Çizim 48: Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi ve Aziz Haralambos Şapeli'nin A-A kesiti (Ş.Güngör'den)
- Çizim 49 : Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesinin planı (E.Danık'tan)
- Çizim50: Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesinin Karamanlı güney cephesi (A.Kocadağlı'dan)
- Çizim 51:Konya Sille Aya Eleni Kilisesi doğu cephe (A.Kocadağlı'dan)
- Çizim 52: Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Karamanlı Kilisesi kuzey cephe (A.Kocadağlı'dan)
- Çizim 53 : Konya Sille Aya Eleni Kilisesinin A-A Kesiti (A.Kocadağlı'dan)
- Çizim 54 : Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesinin B-B Kesiti (A.Kocadağlı'dan)
- Çizim 55 : Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesinin planı (Pekak'tan)
- Çizim 56 : Niğde Bor Karamanlı Kilisesi'nin alt seviye planı (M.Kocaman'dan yeniden düzenlenmiştir)
- Çizim 57 : Niğde Bor Karamanlı Kilisesi batı girişteki kitâbenin üstünde Agios Geogios kabartması (M. Kocaman'dan)
- Çizimler 58 : Niğde Fertek Karamanlı Kilisesinin zemin kat planı (Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden)
- Çizim 59 : Niğde Fertek Karamanlı Kilisesi galeri katının planı (Parman'dan).
- Çizim 60 : Niğde Fertek Karamanlı Kilisesi doğu cephe (Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden)
- Çizim 61 : Niğde Fertek Karamanlı Kilisesi batı cephe (Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden)
- Çizim 62 : Niğde Fertek Karamanlı Kilisesi kuzey cephe (Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden)
- Çizim 63 : Niğde Fertek Karamanlı Kilisesi ve güney cephe (Nevşehir Kültür

Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden)

Çizim : 64 : Niğde Fertek Karamanlı Kilisesi B-B Kesiti, Ölçek : 1/100

(Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden)

Çizim : 65 : Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesinin Planı

(Parman'dan, Pekak çizimi)

Çizim : 66 : Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesinin batı girişteki
kitâbe üzerindeki haç, melek ve ejderha kompozisyonu (Kocaman'dan)

Çizim 67 : Niğde Karamanlı Kilisesinin Kilisesinin planı (Kocaman'dan)

Çizim 68 : Niğde Karamanlı batı giriş kapısı (Kocaman'dan)

Çizim 69 : Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesinin planı (Parman'dan,
Pekak çizimi)

Çizim 70 : Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesinin batı cephesi

(Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden)

Çizim 71 : Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesinin doğu cephesi

(Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden)

Çizim 72 : Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesinin kuzey cephesi

(Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden)

Çizim 73 : Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesinin güney cephesi

(Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden)

Çizim 74 : Niğde Kumluca (Aravan) Karamanlı Kilisesi'nin planı (Parman'dan)

Çizim 75 : Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesinin alt kat ve çan kulesi planı

(Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden)

Çizim 76 : Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesinin ikinci kat planı

(Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden)

Çizim 77 : Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesinin batı cephesi

(Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden)

Çizim 78 : Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesinin doğu cephesi

(Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden)

Çizim 79 : Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesinin kuzey cephesi

(Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden)

Çizim 80 : Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesinin güney cephesi

(Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden)

- Çizim 81 : Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesinin A-A Kesiti
(Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden)
- Çizim 81 : Niğde Tırhan Eski Kilise Cami planı (Pekak'tan)
- Çizim 82 : Niğde Fertek Şapeli'nin planı (Kocaman'dan)
- Çizim 83 : Niğde Uluğağaç, (H. Georgios) Şapeli'nin planı (Pekak'tan)
- Çizim 84 : Nevşehir Güzelyurt Anonim Kilise Planı (Rölöve: M. Çerkez-S.
Sunay; Çizim: S. Sunay)
- Çizim 85: Nevşehir Güzelyurt Analipheos Kilisesi Planı (Rölöve: M.Çerkez-S.
Sunay; Çizim: S. Sunay)
- Çizim 86 : Nevşehir Güzelyurt Ev Şapelinin Bulunduğu Konutun Planı (Rölöve
: M. Çerkez - S. Sunay; Çizim: S. Sunay)
- Çizim 87 : Niğde Hasaköy (H.Makrina) Kilise planı (Parman'dan).
- Çizim 88 : Niğde Merkez Rum (İ.Prodromos) Kilisesi'nin planı (Pekak'tan)
- Çizim 89 : Kayseri İncesu Agios Dimitrios Kilisesi planı (Açıköz'den)
- Çizim 89 : Kefeli Mescidi (Grosman'dan)
- Çizim 90 : Kayseri merkez- Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi (Fügen İlter'den,
1994)
- Çizim 91 : Kayseri Kayabağ Kilise I planı (Cemal Ekin'den)
- Çizim 92 : Kayseri Surp Asvadzadzin Kilisesinin planı (Açıköz'den)
- Çizim 93 : Niğde Kiçiağaç Kilisesinin planı (Pekak'tan)
- Çizim 94 : Sivrihisar Surp Yerortutyun Kilisesinin planı (Fügen İlter'den)
- Çizim 95 : Karaman Fisandon (Dereköy) Kilisesinin planı (Eyice'den)
- Çizim 96 : Tomarza Surp Bogos Bedros Kilisesinin kroki-planı (Sağır'dan)
- Çizim 97 : Balıkesir Ayvalık Hagios İoannes Kilisesinin planı (Röleve ve çizim
A.Özgür Erol)
- Çizim 98 : İzmir Foça Hagios Georgios Kilisesinin planı (Röleve ve çizim
A.Özgür
Erol)
- Çizim 99 : Balıkesir Ayvalık Cunda Hagios Nikolaos Kilisesinin planı
(Röleve ve çizim A.Özgür Erol)
- Çizim 100 : Balıkesir Ayvalık Hasır Adası Anonim Kilise (Röleve ve çizim
A.Özgür
Erol)
- Çizim 101 : Muğla Bodrum Turgut Reis Beldesi Kilisesi planı (Röleve ve çizim
A.Özgür Erol)
- Çizim 102: Aydın Germencik Mursallı Beldesi Kilisesi (Röleve ve çizim A.Özgür
Erol)

Çizim 103 : İzmir Çeşme Ildırı Şapeli (Röleve ve çizim A.Özgür Erol)

Çizim 104 : İzmir Şirince Hagios Demetrios Kilisesinin planı (Röleve ve çizim
A.Özgür Erol)

Çizim 105 : Hatay Altınözü Sarılar Mahallesi'ndeki Hagios Georgios Kilisesinin
planı

(Röleve ve çizim A.Özgür Erol)

Çizim 106 : Kayseri Tavlusun (Aydınlar) Surp Toros Kilisesi (Röleve ve çizim
A.Özgür

Erol)

Çizim 108 : Stüdios Manastırı'nı 3D çizimi (Helvacı'dan)

Çizim 109 : Bursa Karacabey Hagios Theodoros Kilisesinin planı (E.Yıldız-
E.Karadeniz'den)

Çizim 110 : Bursa Karacabey Hagios Georgios Kilisesinin planı (E. Yıldız -
E.Karadeniz'den)

C- FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf 1 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin

güneydoğudan genel görünüşü

Fotoğraf 2 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin

güneybatıdan genel görünüşü

Fotoğraf 3 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin kitabesi

Fotoğraflar 4, 5 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin

restorasyon öncesi

Fotoğraflar 6, 7 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinde

başlayan restorasyon çalışmaları

Fotoğraf 8 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin genel

görünüş

Fotoğraf 9 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin

güneybatı cephesi

Fotoğraf 10 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin

kuzey giriş kapısı

Fotoğraf 11 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin

replikası

Fotoğraf 12 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin zemin ve

tavanı

Fotoğraf 13 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin

zemin, bema ve apsisi

Fotoğraf 14 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin

restorasyon öncesi zemini

Fotoğraf 15 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin

apsis çıkıntısı

Fotoğraf 16 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin narteks ve gyneaceumu

Fotoğraf 17, 18 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin Gyneaceum (17) ve tavan düzenlemesi (18)

Fotoğraf 19 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin saç kaplı ahşap kapısı

Fotoğraf 20 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin Gyneaceum tavan göbeği

Fotoğraf 21 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin apsis nişindeki fresk kalıntısı

Foto. 22 : Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesinin güneydoğu cepheleri

Foto. 23, 24 : Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesinin kuzey ve güney cepheleri

Foto. 25 : Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesinin müze işlevi

Foto. 26 : Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesinin kuzey kapı alınlığı

Foto. 27 : Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesinin güney kapı alınlığı

Foto. 28 : Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesinin güney kapı alınlığındaki kitabe

Foto. 29 : Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesinin kuzey kapı alınlığındaki kitabe

Foto. 30 : Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesinin güney cephesi

Foto. 31 : Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesinin içten batısı

Foto. 32 : Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesinin gynaeciumu

Foto. 33 : Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesinin ambonu

Foto. 34 : Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesinin restorasyon öncesi naos ve kuzey duvar

Foto. 35 : Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesinin restorasyon öncesi örtü sistemi

Foto. 36 : Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesinin restorasyon öncesi güney cephedeki ekler

Foto. 37 : Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesinin güney cephesindeki süsleme ve tarih

Foto.38 : Isparta İsoya Karamanlı Kilisesinin kitabesi

- Foto.39 : Meryem'in Mabede Takdimi (Laodigitria Kilisesi-Selanik)
- Foto.40: Isparta İstotya Karamanlı Kilisesinin (1889) saat kulesi (Isparta Tarihi II.Cilt : 104)
- Foto.41: Isparta Emre Mahallesi Kilisesi (1889, Isparta Tarihi II.Cilt:105)
- Foto.42: Isparta Emre Mahallesi Kilisesi (1921, Isparta Tarihi II.Cilt:106)
- Foto.43: Isparta İstotya Karamanlı Kilisesinin çan kulesi
- Foto.44 : Isparta İstotya Karamanlı Kilisesinin doğu cephesi
- Foto.45: Isparta İstotya Karamanlı Kilisesinin batı cephesinde çan kulesi
- Foto.46: Isparta İstotya Karamanlı Kilisesinin naosundan apsisler bakış
- Foto.47 : Isparta İstotya Karamanlı Kilisesinin kuzey cephesi
- Foto.48 : Isparta İstotya Karamanlı Kilisesinin güneybatı cephesi
- Foto.49: Isparta İstotya Karamanlı Kilisesi naosunda batıya bakış
- Foto.50 : Isparta İstotya Karamanlı Kilisesinin naosunda duvar süslemeleri
- Foto.51: İstanbul Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesi'nin narteks güney duvardaki kitabe
- Foto.52: İstanbul Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesi'nin narteks güney duvardaki kitabe
- Foto.53: İstanbul Samatya Konstantin Helena K. Kilisesinin narteks kuzey cephede batı kitabe
- Foto.54: İstanbul Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesi'nin narteksten naosa açılan girişteki kitabe
- Foto.55: İstanbul Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesi'nin narteks kuzeybatı cephesi ve ihata duvarı
- Foto.56: İstanbul Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesi'nin batı cephesi ve batı ihata duvarı
- Foto.57: 59 : İstanbul Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesi'nin çan kulesi (57) ek yapıları (58) ile doğu cephe ve apsisi (59)
- Foto.60: 62: İstanbul Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesi'nin güney ek mekanı (60), gynaecumdan apsis bakış (61) ve apsisten batıya bakış (62)
- Foto.63: İstanbul Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesinin kuzey cephesi
- Foto.64: İstanbul Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesinin güney cephesi

- Foto.65: İstanbul Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesin kuzey cephesi, çan kulesi
- Foto.66: İstanbul Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesi narteksi
- Foto.67: İstanbul Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesi kuzey portik giriş
- Foto.68: İstanbul Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesi güney nefi
- Foto.69: İstanbul Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesi sütun başlıkları ve kirişi
- Foto. 70 : Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesinin kitabeleri
- Foto. 71: Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesinin Yunanca kitabesi (kuzey)
- Foto. 72 : Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesinin Yunanca kitabesi (güney)
- Foto.73 : Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesinin Karamanlîca kitabesi
- Foto.74 : Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesinin 1908’de görünümü
- Foto.75 : 1956 Öncesi Kıranköy Yerleşimi ve Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesi (Kalyoncu – Tunçözgür, 2012: 125)
- Foto. 76 : Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesinin Restorasyon sonrası ibadete açılması “Safranbolu Ulu Camii İbadete Açıldı” (22 Mayıs 2015 Cuma, Karabük Valiliği)
- Foto.77 : Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesinin genel görünümü (kuzey cephe, Foto.Soykan-Gür)
- Foto.78: Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesinin doğu cephesi
- Foto.79: Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesinin kubbeleri
- Foto.80, 81,82 : Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesinin batı, güney ve kuzey portik girişleri
- Foto.83 : Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesinde gynaeceumdan naosa bakış
- Foto.84 : Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesinin galeriye dönüştürülen kuzey nefi
- Foto.85 : Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesinin 2015 Restorasyonu öncesi kuzey nefi

- Foto.86 : Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesinin içten kubbesi
- Foto.87 : Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesinin mihrabı
- Foto.88 : Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesinin minberi
- Foto.89 ve 90 : Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesinin çan kulesine kuzeybatı ve güneybatı çıkış
- Foto.91: Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesi apsisinde kemerli niş
- Foto.92 – 94 : Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesi'nin batı girişindeki sütun başlığı (92), batı kapısının güney kilit taşında sekiz kollu yıldız içinde rozet (93) ve nartekste koç başı figürü (94).
- Foto. 95 : Kayseri Endürlük Karamanlı Kilisesinin kitabesi
- Foto.96: Kayseri Endürlük Karamanlı Kilisesinin mübadele öncesi naos ve ikonastasisi
- Foto.97: Kayseri Endürlük Karamanlı Kilisesinin ihata duvarı, çan kulesi ve kuzey cephesi (C.Ekin'den, 2005)
- Foto. 98 : Kayseri Endürlük Karamanlı Kilisesinin narteksi (Kuzeyden bakış)
- Foto. 99 : Kayseri Endürlük Karamanlı Kilisesinin güneybatı mekana çıkış merdiveni
- Foto.100: Kayseri Endürlük Karamanlı Kilisesinin naosu (apsisten bakış)
- Foto.101: Kayseri Endürlük Karamanlı Kilisesinin sütun, kaide ve başlığı
- Foto.102: Kayseri Endürlük Karamanlı Karamanlı Kilisesinin çan kulesi (C.Ekin, 2017)
- Foto.103: Kayseri Endürlük Kilisesinin çan kulesi (C.Ekin, 2005)
- Foto.104 : Kayseri Endürlük Karamanlı Kilisesinin içten örtü sistemi
- Foto.105 : Kayseri Endürlük Karamanlı Kilisesinde galerilere bakış
- Foto.106: Kayseri Endürlük Karamanlı Kilisesinde kılıç, güneybatı saçak ve alınlıklar
- Foto.107: Kayseri Endürlük Karamanlı kilisesinin gyneaceumu ve ek mekanı
- Foto.108: Kayseri Endürlük Karamanlı Kilisesinin narteks örtüsü (Ekin'den, 2005)

Foto.109: Kayseri Endürlük Karamanlı Kilisesinde narteks resimleri

Foto.110: Kayseri Talas Panaya Karamanlı Kilisesinin batıda avlu kapısı

Foto.111 : Kayseri Talas Panaya Karamanlı Kilisesinin kitâbesi

Foto.112: Kayseri Talas Panaya Karamanlı Kilisesi Kilisesinin güneybatı
cephesi

Foto.113: Kayseri Talas Panaya Karamanlı (Foto.Kayseri Büyükşehir
Belediyesi, Havadan Kayseri)

Foto.114: Kayseri Talas Panaya Karamanlı Kilisesi Kuzeybatıdan (Foto. Kayseri
Büyükşehir Belediyesi, Havadan Kayseri)

Foto.115: Kayseri Talas Panaya Karamanlı Kilisesinin kuzey cephesi

Foto.116-118: Kayseri Talas Panaya Karamanlı Kilisesinin gyneaceumu (116),
kuzey galeri (117),1925'de cami işlevi verildiğinde konan kitâbeli kapısı (118)

Foto.119: Kayseri Talas Panaya Karamanlı Kilisesinin Kilisesinin mihrabı

Foto.120: KayseriTalas Panaya Karamanlı dıştan apsisleri

Foto.121-123 : Kayseri Talas Panaya Karamanlı Kilisesinin batı avlu kapısının
detayı (121), kubbe ve kasnağı (122) ile naos paye ve başlıkları (123).

Foto.124: Kayseri Talas Panaya Karamanlı Kilisesi güney galeri

Foto.125:Kayseri Talas Panaya Karamanlı Kilisesi apsisten gyneacaeuma bakış

Foto.126:Talas Panaya Karamanlı Kilisesinin Kilisesinin içten kubbesi

Foto.127: Kayseri Talas Panaya Karamanlı batı cephe kemer alınlığındaki
kitâbesi

Foto.128 : Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi batı giriş
kapıdaki kitâbeler

Foto.129: Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi kuzey
girişteki kitâbe

Foto.130: Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi batıdaki
Karamanlıca kitâbe

Foto.131:1845 Tarihli gravürde Zincidere'de yapının yerleşimi (Καλφογλουσ,
1898: 37)

Foto.132:1845 tarihli gravürde konumu (Καλφογλουσ, 1898: 176)

Foto.133:1865 sonrası gravürde Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı
Kilisesi (Καλφογλουσ, 1898:137)

Foto.134: Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesinin güney
cephesi Aziz Haralambos Şapeli (1959)

Foto.135 : 1959 Yılında Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi ve
Aziz Haralambos Şapelinin güneyi

Foto.136 : Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi ve Aziz
Haralambos Şapelinin kuzeybatısı. Verilen yeni işlevleriyle (C.Ekin, 2004)

Foto.137-139 : Aziz Haralambos Şapelinin kriptası (137), şapelinin naosunda
doğudan batıya bakış (138) ve kilise naosunda ana apsise bakış (139)

Foto.140, 141: Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesinin
güney cephesi (140) ve narteksi (141), (C.Ekin, 2004)

Foto.142,143 : Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesinin
kuzey cephesi (142) ve batı giriş (143), (C.Ekin, 2004)

Foto.144: Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Prodromos Karamanlı
Kilisesinin batı cephesi

Foto.145: Kayseri Zincidere İoannes Karamanlı Kilisesinin kubbe duvarı

Foto.146-148 : Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesinde
bemaya kuzeyden bakış (146), kuzeydoğru cephesi (147) ile şapelin
kripta girişleri (148, C.Ekin, 2004)

Foto.149: Kayseri Zincidere Aziz Haralambos Şapelinin kuzey cephesi (C.Ekin, 2004)

Foto.150: Kayseri Zincidere Aziz Haralambos Şapelinin batı cephesi (C.Ekin, 2004)

Foto.151-153 : Kayseri Zincidere Aziz Haralambos Şapelinin güneydoğu cephesi(151) batı mekanı (152) ve ambona çıkış bölümü (153), (C.Ekin, 2004)

Foto.154-156: Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesinin özgün örtü (154) ve naos döşemleri (155) ile naosta paye ve başlığı (156, C.Ekin, 2004)

Foto.157: Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesinin ante duvar geometrik süslemeler

Foto.158: Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesinin naos güney duvarında duvar resmi (C.Ekin, 2004)

Foto.159, 160 : Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesinin kubbesinde Pantokrator İsa resmi (159), kilisesinin payelerine asılı panolarda (160) yapıya ait özgün duvar resimleri (C.Ekin, 2005)

Foto.161 : Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesinin ana nef tonozunda geometrik ve bitkisel süslemeler (C.Ekin, 2004)

Foto. 162, 163 : Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi'nin batı girişi ve üzerindeki kitâbe

Foto.164: Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi kuzeybatıdan (G.Bell Albümü, 1905)

Foto.165: Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi güney cephes (G.Bell Albümü,1905)

Foto.166: Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi (XX.yüzyıl başı, Atina

Küçük Asya Araştırmaları Merkezi'nden)

Foto.167: Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Karamanlı Kilisesi 2009-2012

retorasyonu öncesi

Foto.168: Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesinin kuzey cephesi (2017)

Foto.169:Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesinin güneybatı cephesi (2017)

Foto.170: Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesinin güney cephesi (2009 öncesi)

Foto.171: Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi naos batı pencere düzeni (C.Ekin, 2017)

Foto.172:Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesinin batı cephesi(2009 öncesi)

Foto.173: Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi ihata duvarı ve güney cephe (2009 öncesi)

Foto.174: Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi genel görünüşü (C.Ekin, 2017)

Foto.174: Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesinin doğu cephe (C.Ekin, 2017)

Foto.176: Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesinin batı cephesi

Foto.177: Konya Sille Aya Elenikuzey nef doğu cephesi (C.Ekin, 2017)

Foto.178 : Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesinin kubbe kasnağı

Foto.179: Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi naostan apsise bakış

Foto.180: Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi naostan nartekse ve gynaeceuma bakış (C.Ekin,2017)

Foto.181: Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi güney cephe önünde din görevlisi (G.Bell'den 1905)

Foto.182: Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi güney cephenin batısındaki

kemerli penceresi

Foto.183: Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi güney cephede devşirme malzeme (ambon parçası, C.Ekin, 2017)

Foto.184:Konya SilleA. E. Karamanlı Kilisesi güney cephede devşirme malzeme (lahit kapağı parçası, C.Ekin, 2017)

Foto.185-187:Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi güney (185, 186) ve doğu cephede (187) devşirme malzemeler (templon parçaları)

Foto.188-190 : Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi güney (188) ve doğu (189) cephe ile kuzeydoğu payenin kuzey yüzünde Malta Haçları (190)

Foto.191: Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi batı giriş kapısı üzerindeki kitâbelik

Foto.192: Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesinin içten kubbesi (C.Ekin, 2017)

Foto.193-195: Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi kubbede Pantokrator İsa (193), kemer alınlığı (194), doğu haç kolu tonuzunda Karamanlıca kitabenin çevrelediği Tanrı'nın gözü motifi (195)

Foto.196: Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesinin 2012 Restorasyonu öncesi ikonastasisi

Foto.197: Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi gynaeceum korkuluğu kemer karnı

Foto.198-201 : Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi kuzey galeride Meryem'in Doğumu (198), gynaeceum (199), güney galeri (200) ve apsiste (201) duvar resimleri

Foto.202-205: Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi pandantiflerde dört İncil yazarı: Markos (202), Yuhanna (203), Matta (204) ve Luka (205)

resimleri

Foto.206: Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesi batı girişte Yunanca
kitâbesi

Foto.207: Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesinin Karamanlıca kitâbesi

Foto.208: Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesi Karamanlıca kitâbenin yeri

Foto.209: Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesi güney nefin girişindeki
Yunanca kitâbe

Foto.210 - 212 : Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesinin ana apsisi (210),
yan apsis (211), apside konulmuş ahşap kiborium (212), (C.Ekin,2017)

Foto.213: Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesi apsisinde ahşap parçaları

Foto.214: Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesinin ikonastasisi ile
güneyinde ambon (ivrrpa.org/panorama/ozluce-cappa.'den)

Foto.215:Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesinin mübadele ertesi durumu
(<https://twitter.com/nataliavazyayn'dan>)

Foto.216: Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesinin güneybatısı (C.Ekin,
2017)

Foto.217:Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesinde mihrap ve minber
(ivrrpa.org/panorama/ozluce-cappa.'den)

Foto.218:Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesi çan kulesinin kaidesi

Foto.219: Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesinin batı cephesi
(C.Ekin, 2017)

Foto.220:Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesinin kuzey cephesi (C.Ekin,
2017)

Foto.221:Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesinin doğu
cephesi (C.Ekin, 2017)

Foto.222: Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesinin güney cephesi (C.Ekin, 2017)

Foto.223-224 : Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesinin avlu duvarının doğu yüzünde mezar taşları (223) ve narteksi (224, kuzeyden bakış)

Foto.225- 227 : Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesinin narteks doğu duvarında kuzey pencere (225), eksendeki (226) ve güneydeki giriş (227, C.Ekin, 2017)

Foto.228: Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Karamanlı Kilisesinde kubbe imitasyonu

Foto.229:Nevşehir Özlüce (Zile) Kilisesinin apsisten batıya bakış

Foto.230-232: Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesinin güney galerisi (230), gynaeceum ve ahşap korkulukları (231) ve kuzey galerisi (232), (C.Ekin, 2017)

Foto.233-234: Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesi narteks doğu duvarında mimari plastik süsleme (232) ile narteks orta tonoz süslemes (C.Ekin, 2017)

Foto.235-237 : Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesi narteks güney çapraz tonozu (235), güney cephe pencerelerinde (236, 237) haçlar (C.Ekin, 2017)

Foto.238 – 240 : Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesi sütun başlıkları : naos sütun başlığı (238), güney cephede plaster başlığı (239) ve narteks sütun başlığı (240) örnekleri (C.Ekin, 2017)

Foto.241, 242 : Niğde Bor Karamanlı Kilisesi narteksi (241) ve üzerindeki Karamanlıca kitâbesi (242)

Foto.243-245: Niğde Bor Karamanlı Kilisesinin kuzeydeki kitâbelik (243),

kitâbenin önceki (244, Pekak'tan) ve şimdiki (245) durumu

Foto.246: Niğde Bor Karamanlı Kilisesinin kuzeydeki Karamanlıca kitâbesi

Foto.247: Niğde Bor Karamanlı Kilisesinin doğu cephesindeki kitâbenin yeri

Foto.248: Niğde Bor Karamanlı Kilisesinin doğu cephesindeki kitâbenin yeri

Foto.249: Niğde Bor Karamanlı Kilisesinin ambar olarak kullanılması

Foto.250,251:Niğde Bor Karamanlı Kilisesinin sinema salonu olarak

kullanıldığı 1950 - 1975 döneminde eklenen makine dairesi (250) ve loca (251) Foto.252: Niğde Bor Karamanlı Kilisesi narteksinin 2014 öncesi dükkan

olarak kullanımı

Foto.253: Niğde Bor Karamanlı Kilisesi Kültür Evi

Foto.254 -255 :Niğde Bor Karamanlı Kilisesi batı cephe (254) doğu cephe (255)

Foto.256 : Niğde Bor Karamanlı Kilisesinin kuzey cephesi

Foto.257: Niğde Bor Karamanlı Kilisesinin güney cephesi (C.Ekin, 2017)

Foto.258 : Niğde Bor Karamanlı Kilisesinin içten kubbesi

Foto.259: Niğde Bor Karamanlı Kilisesinin gynaecium güney kemerleri

Foto.260: Niğde Bor Karamanlı Kilisesi batı girişte Agios Georgios'un ejderi

öldürüşü

Foto.261: Niğde Bor Karamanlı Kilisesinin kabartması güney giriş üzerindeki

motif

Foto.262: Niğde Bor Karamanlı Kilisesinin kuzey giriş üzerindeki göz içinde

melek motifi

Foto.263:Niğde Bor Karamanlı Kilisesinin 2014 onarımı öncesi apsis resimleri

Foto.264 :Niğde Bor Karamanlı Kilisesinin 2014 onarımı öncesi duvar resimleri

Foto.265: Niğde Niğde Fertek Karamanlı Kilisesi ve batıdaki kitâbesi (Foto.

Avazyan'dan, @NataliAVAZYAN)

Foto.266: Niğde Fertek Karamanlı Kilisesinin batı kitâbesinin kaybolmadan önceki yeri (Foto.Mehmet Ekiz'den)

Foto.267 : Niğde Fertek Karamanlı Kilisesinin batı kitâbesinin orijinali (Foto.Mehmet Ekiz'den)

Foto.268, 299: Niğde Fertek Karamanlı Kilisesi batı cephe (268) ve dışa taşkın narteksi (269)

Foto.270, 271 : Niğde Fertek Karamanlı Kilisesi kuzey (270) ve güney (271) cepheler

Foto.272, 273 : Niğde Fertek Karamanlı Kilisesi kuzey narteks (272) ve doğu (273) cephe

Foto.274, 275:Niğde Fertek Karamanlı Kilisesi naos batıya bakış (274) ve naostan doğuya (bema ve apsislere) bakış (275)

Foto.276, 277 : Niğde Fertek Karamanlı Kilisesi kuzey narteks tavan süslemeleri

Foto.278:Niğde Fertek Karamanlı Kilisesi naos tonoz ve kemerinde kalemişleri

Foto.279:Niğde Fertek Karamanlı Kilisesi ana apsiste Teslis konulu duvar resmi

Foto.280-281: Niğde Fertek Karamanlı Kilisesi kuzey(280) ve güney (281) apsisinde duvar resimleri

Foto.282:Blahernai Meryemi Protesis (The Metropolitan Art, Museum of New York 2004:352-353).

Foto.283:Niğde Fertek Karamanlı Kilisesi odasının naosa bakan güney, yüzünde metamorfosis sahnesi

Foto.284:Niğde Fertek Karamanlı Kilisesi protesis güney ve doğu duvarda melek figürü

- Foto.285:Niğde Fertek Karamanlı Kilisesi Narteks duvar resminden detay
- Foto.286:Niğde Hamamlı Karamanlı Kilisesinin Karamanlı batı (naos) giriş kapısındakiKaramanlıca kitâbe
- Foto.287:Niğde Hamamlı Kilisesinin batıda kuzey nef girişi
- Foto.288 : Niğde Hamamlı Karamanlı Kilisesinin kuzeybatı cephesi
- Foto.289 : Niğde Hamamlı Karamanlı Kilisesinin doğu cephesi
- Foto.290 : Niğde Hamamlı Karamanlı Kilisesinin kuzeydoğu cephesi
- Foto.291: Niğde Hamamlı Karamanlı Kilisesinin Karamanlı güney cephesi
- Foto.292: Niğde Hamamlı Kilisesi çan kulesinin kalıntıları
- Foto.293-295 : Niğde Hamamlı Karamanlı Kilisesi narteksten güneye bakış (293), kuzey galeri (294) ve gynaeceumu (295)
- Foto.296:Niğde Hamamlı Karamanlı Kilisesi örülen güney kapısı
- Foto.297:Niğde Hamamlı Karamanlı Kilisesinin naosuundan batıya bakış (Kültürel Mirası Koruma Derneği Arşivi)
- Foto.298:NiğdeHamamlıKaramanlı Kilisesi batıda, eksendeki girişte haç ve figürler
- Foto.299:Niğde Hamamlı Karamanlı Kilisesi naosundan batıya bakış (Kültürel Mirası Koruma Derneği Arşivi)
- Foto.300-302:Niğde Hamamlı Karamanlı Kilisesi batı cephe alınlığında haç nişi (300), galeri batı cephesinde serafim melek kabartması (301) ve batıda eksendeki giriş bordürü (302).
- Foto.303 - 305 : Niğde Hamamlı Karamanlı Kilisesi nartekste dor düzeninde (303), nartekste abaküsü silindir sarkıtlı ve yivli (304) ve naosta abaküsü kare sarkıtlı (305) başlıklar
- Foto.306-308 : Niğde Hamamlı Karamanlı Kilisesi narteksinde impost sütun

başlıklarından silindir (306, 307) ve volüt sarkıtlı (308) başlıklar

Foto.309, 310 : Niğde Hamamlı Karamanlı Kilisesi narteksinde İyon-impot başlıklı tek yüzü volütlü (309) ve dört yüzü volütlü (310) sütun başlıkları

Foto.311 - 313: Niğde Hamamlı Karamanlı Kilisesi narteksinde İyon-impot sütun başlıkları; dört yüzü farklı süslemeli başlık ; volütlü (309'da), volütlü ve iki ejder (311), volütlü, iki ejder ile çift başlı kartal mücadelesi (312), volütlü ve birbirine dolanan yılanlar/ejderler (313)

Foto.314 - 316 : Niğde Hamamlı Karamanlı Kilisesi güney galeri batı duvarında kakma stilize haç (314), üstte Türk Sanatında hayat ağacı (315) , altta Türk Halı Motiflerinde insan stileri (316).

Foto.317, 318 : Niğde Karamanlı Kilisesi batı giriş (317) ve Karamanlıca kitâbesi (318)

Foto.319, 320 : Niğde Karamanlı Kilisesi batı cephe (319) ve kuzey cephe (320)

Foto.321, 322:Niğde Karamanlı Kilisesi doğu cephe (321) ve güney cephe (322)

Foto.323, 324 : Niğde Karamanlı Kilisesi narteksi (323) ve batıda uçan payandaları (324)

Foto.325 : Niğde Karamanlı Kilisesi narteks sütun başlıkları

Foto.326: Niğde Karamanlı Kilisesi batıda ana giriş kapısı

Foto.327: Niğde Karamanlı Kilisesi kuzey galeriye giriş kapısı

Foto.328 : Niğde Karamanlı Kilisesi naos sütun ve başlıkları (doğuya bakış)

Foto.329 : Niğde Karamanlı Kilisesi naosunda impost sütun başlığı

Foto.330 : Niğde Karamanlı Kilisesi naosunda impost sütun başlığı

Foto.331-333: Niğde Karamanlı Kilisesi kuzey apsiste aidikula (331), ana

apsiste katedra nişi (332) ve naos güneybatı köşede galeriye çıkış
merdiveni (333)

Foto.334 : Niğde Karamanlı Kilisesi batıda gynaecium katı

Foto.335 : Niğde Karamanlı Kilisesi gynaeciumun özgün korkuluğu

Foto.336, 337: Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesi ana nef girişi (336) ve
kitâbesi (337)

Foto.338, 339 : Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesi narteks kuzey nef
doğu duvarı (338) ve kuzey nef girişteki kitâbe (339)

Foto.340, 341 : Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesi narteks güney nef
doğu girişi (340) ve güney nef girişindeki kitâbe (341)

Foto.342: Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesine güneybatı ihata
duvarından giriş

Foto.343: Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesi doğu cephede üç apsisi

Foto.344: Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesinin narteksi

Foto.345: Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesinin gynaeciumunda kuzeye
bakış

Foto.346 : Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesinin kuzey cephesi

Foto.347: Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Karamanlı Kilisesinin güney cephesi

Foto.348: Niğde Konaklı (Misti) Kilisesinin naosu (doğuya bakış)

Foto.349: Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesinin naosu (batıya bakış)

Foto.350: Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesinin naos penceresi

Foto.351 : Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesinin narteks sütun ve
başlıkları

Foto.352: Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesinin ana giriş bordürü

Foto.353, 354 : Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesinin batı cephesinde
(353) ve doğu cephesinde (354) süslemeler

Foto.355 : Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesi naos sütün başlığı

Foto.356 : Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesinin naos tonozunun ortasında Pantokrator İsa freski

Foto.357, 358 : Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesi güney beden duvarında İsa'nın Çarmıha Gerilmesi (357) ve apsis alınlığında Meryem'e Müjde sahnesi (358)

Foto.359, 360: Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesi naos kuzey nef duvarının doğusunda Asker Azizler (359), kilisenin 1950 yılına ait fotoğrafta çan kulesi (360, Küçük Asya Araştırmaları Merkezi Arşivi)

Foto.361 : Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesinin 1950 yılına ait fotoğraf (Atina'da Küçük Asya Araştırmaları Merkezi Arşivi)

Foto.362 : Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesinin 1950'li yıllara ait fotoğrafta genel görünümü (Kostakis, 1977, foto: 49, Atina, Küçük Asya Araştırmaları Merkezi Arşivi)

Foto.363, 364 : Niğde Kumluca (Aravan) Karamanlı Kilisesinin narteks ana giriş kapısı (363) ve kapı alınlığındaki Karamanlıca kitâbesi (364)

Foto.365: Niğde Kumluca (Aravan) Karamanlı Kilisesinin minare eklenmemiş dönemi

Foto.366: Niğde Kumluca (Aravan) Karamanlı Kilisesinin batı cephesi

Foto.367: Niğde Kumluca (Aravan) Karamanlı Kilisesinin naosu ve gynaeciumu batıya bakış

Foto.368: Niğde Kumluca (Aravan) Karamanlı Kilisesinin güney cephesi

Foto.369, 370: Niğde Kumluca (Aravan) Karamanlı Kilisesi doğu cephe (369), apsisler (370)

Foto.371, 372: Niğde Kumluca (Aravan) Karamanlı Kilisesinin ana nef tonozu

(371) ve bema güneye bakış (372)

Foto.373 – 375 : Niğde Kumluca (Aravan) Karamanlı Kilisesinin ana apsis

(373) ile güney apsis (374) nişi ve naos tavanında süsleme (375)

Foto.376, 377: Niğde Kumluca (Aravan) Karamanlı Kilisesinin naosunda sütun

başlıkları

Foto.378: Niğde Kumluca (Aravan) Karamanlı Kilisesi naosta batıdaki sütun

başlığı

Foto.379: Niğde Kumluca (Aravan) Karamanlı Kilisesi güney kapısında

devşirme malzeme

Foto.380, 381 : Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesinin nartekste batı giriş

kapısı ve kitâbeleri (380) ile kitâbenin I. Bölümü (381)

Foto.382 : Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesinin nartekste batı giriş kapı

lentosu üzerindeki yazı (II. Bölüm)

Foto.383: Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesi batı cephede saçak silmesindeki

onarım tarihi

Foto.384: Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesinin kuzeybatıdan genel

görünüşü

Foto 385-387:Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesinin doğuda avlu kapısı ile çan

kulesi (385), batıdan iki katlı çan kulesi (386), mihrap ve minberi (387)

Foto.388 : Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesinin doğu cephesinde apsisler

Foto.389:Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesinin içten kuzey apsisi

Foto 390,391 : Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesinin narteksinde kuzeye

(390) ve güneyde mihraba (391) bakış

Foto.392:Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesi naosunda ibadete ayrılan bölüm

Foto.393:Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesinin kuzey nefinde merdivenler

Foto.394: Niğde Yeşilburç Kilisesinin batı cephesi

Foto.395 : Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesinin kuzey cephesi

Foto.396 : Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesinin güney cephesi

Foto.397:Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesinin gynaecumunu güneye bakış

Foto.398 : Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesinin doğu cephesinde çörten

Foto.399:Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesinin doğuda avlu kapısı

Foto.400 : Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesi çan kulesi başlığı

Foto.401 : Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesinin naosu, batıya bakış

Foto.402:Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesi gynaecumunda melek fresleri

Foto.403: Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesi naos kemer alınlığında

tamamlanmamış kalemişleri

Foto 404, 405 : Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesi mihrap nişinin iki yanında

tamamlanmamış (404) ve güney nef güney duvarında tamamlanmış

(405) kalemişleri

Foto.406, 407: Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesi gynaecum tonozunda

kalemişleri

Foto.408-410: Kayseri Bünyan Karacaören Karamanlı Kilisesinin batıda avlu

kapısı ve çan kulesi

Foto.411, 412: Kayseri Bünyan Karacaören Karamanlı Kilisesinin kapıdaki

Karamanlıca kitâbesi, detay

Foto.413 – 416 : Özvatan (Çukur) Agios Nikolaos (413), Özvatan Çukur İlçesi

Kavaklı Köyü Agios Basileos Kilisesi (414), Niğde Yeşilburç Karamanlı

Kilisesi (415) çan kuleleri ile Nevşehir Damat İbrahim Paşa İlkokulu

avlusundaki çan kulesi (416)

Foto.417-419:Kayseri Bünyan Karacaören Karamanlı Kilisesinin yerinde

yapılan bugünkü caminin harimi (417), kuzey cephesinde kitâbe (418) ve son cemaat yeri (419)

Foto.420-421: Kayseri Bünyan Karacaören Karamanlı Kilisesinden kalan avlu kapısı ve çan kulesi, içten (420) ve dıştan (421)

Foto.422: Kayseri Bünyan Gergeme Karamanlı Kilisesi kitâbesi
(S.B.Akbaş'tan)

Foto.423: Kayseri Bünyan Gergeme Karamanlı Kilisesi önünde?
(<https://tr-tr.facebook.com/bunyandostlarigrubu>'ndan)

Foto.424 : 1773 – 1775 yılına kadar Kayseri Bünyan Gergeme Karamanlı Kilisesinde iken şimdi Saint Petersburg Devlet Halk Kütüphanesi'ndeki parşömenin bir parçası (Hasan Yüksel'den)

Foto.425, 426 : Kayseri Bünyan Gergeme Karamanlı Kilisesi kalıntıları

Foto.427, 428 : Kayseri Bünyan Gergeme Karamanlı Kilisesi kalıntıları

Foto.429, 430 : Kayseri Bünyan Gergeme Karamanlı Kilisesi kalıntıları

Foto.431, 432 : Kayseri Bünyan Gergeme Karamanlı Kilisesi kalıntıları

Foto.433, 434: Kayseri Bünyan Gergeme Karamanlı Kilisesi kalıntıları

Foto.435 : Nevşehir Ürgüp Aziz Vasileios Karamanlı Kilisesinin 1913 yılında yayınlanan fotoğrafı (doğudan) ve kitâbesi

Foto.436, 437 : Nevşehir Ürgüp Aziz Vasileios Karamanlı Kilisesinin 1913'te doğu cephesi (436) ve 1924'te kuzeybatısı (437) (Kaya, 2009'dan peribacasidergisi@gmail.com)

Foto. 438 : Nevşehir Ürgüp Aziz Vasileios Karamanlı Kilisesinin doğudan 1951'e ait fotoğrafı (Kaya, 2009'dan peribacasidergisi@gmail.com)

Foto.439: Hans Dernschwam'ınKaramanlılar'ın taktığını iddia ettiği ve çizdiği başlık

Foto.440 : Nicolas de Nicolay'ın 16.yy'a (1551-1568) ait Karamanlı kadını

Foto.441 : Yunanistan'ın Giannitsa (Yenice) Şehrinin Axos (Aksos) Köyü'nden
Karamanlılar (2015)

Foto.442 : Yunanistan'ın Giannitsa (Yenice) Şehrinin Axos (Aksos) Köyü'nden
Karamanlılar (2015)

Foto.443 : Yunanistan'ın Giannitsa (Yenice) Şehrinin Axos (Aksos) Köyü'nden
Karamanlılar (2015)

Foto.444 : Yunanistan'ın Giannitsa (Yenice) Şehrinin Axos (Aksos) Köyü'nde
Karamanlılara ait mezarlıktan (nekrotafia) Magdalini Küçükoğlu'nun
mezarı (2015)

Foto.445 : Yunanistan'ın Giannitsa (Yenice) Şehrinin Axos (Aksos) Köyü'ne
mübadele ile gelen Karamanlıların ilk yapıp yerleştikleri evlerden bir
örnek (2015)

Foto.446 : Yunanistan'ın Giannitsa (Yenice) Şehrinin Mezarlığında (nekrotafia)
Karamanlılara ait Mihail Muratoğlu'nun mezarı (2015)

Foto.447 : Yunanistan'ın Giannitsa (Yenice) Şehrinin Mezarlığında (nekrotafia)
Karamanlılara ait E. Terzioğlu'nun mezarı (2015)

Foto.448 : Yunanistan'ın Giannitsa Axos (Aksos) Köyü Mezarlığında
(nekrotafia) Karamanlılara ait Sokratis Cinoğlu'nun mezarı (2015)

Foto.449: Evangelinos Misailidis (Ευαγγελίνος Μισαηλίδης -1820-1890)

Foto.450: Evangelinos Misailidis'in Karamanlıca Gazetesi Anatoli'den bir örnek
(Şişmanoğlu)

Foto 451 : İznik Ayasofyasında fenerli çatı

Foto 452: Isparta Panaya Kilisesinde fenerli çatı

Foto 453 : İzmir Çeşme Merkez Kilise'nin fenerli çatısı (M.Canbaz'dan)

Foto 454 : Muğla Fethiye Kayaköy Yukarı Kilisede fenerli çatı

Foto 455 : Muğla Fethiye Kayaköy Pırgıotıssa Kilisesinin fenerli çatısı

Foto.456: Ankara Roma Hamamı müzesinde Karamanlıca mezar taşı

(C. Ekin'den).

IV. DEĞERLENDİRME

a) Yapıların durumu / yapı türleri

Bu çalışmada Niğde'den 7, Kayseri'den 5, Nevşehir ve Antalya'dan 2'ser, Isparta, İstanbul, Karabük ve Konya'dan birer olmak üzere 20 kilise ele alınıp değerlendirilmiştir. Bu kiliselerin 4'ü il, 4'ü ilçe, 1'i belde merkezinde, 11'i yukarıda saydığımız illerin köylerinde yer almaktadır. Karamanlıca kitâbelerin ait olduğu 20 yapıdan ne yazık ki 17'si ayaktadır. Günümüzde yerinde birer caminin olduğu iki yapıdan Kayseri Bünyan'a bağlı Karacaören Köyü'ndeki (Mahallesi) yapı (Katalog no.19), mübadele sonrası bütünlüğünü koruyamamış, 1965 yılında yerine bugünkü cami inşa edilmiştir. Bu yapıdan geriye batıdaki özgün çan kulesinin içinde yer aldığı duvarı kalmıştır (Foto.408-412, 374-379). Diğer yapı özgünlüğünü muhafaza edebilen bir bölümünün kalmadığı Nevşehir Ürgüp'teki Aziz Vasileios Karamanlı Kilisesi'dir (Katalog no.20, foto.435-438). 1951 yılına kadar yıkıntılarıyla da olsa varlığını bildiğimiz kilisesinin anılan tarihten sonra yerine bugünkü Kurtuluş Camisi'nin inşa edildiğini bilmekteyiz. Günümüze gelememiş Kayseri Bünyan Gergeme'deki manastıra ait olduğu Karamanlıca kitâbesinden anlaşılan yapı (Katalog no.19) ise temel seviyesinde tespit edilebilmiştir (Foto.422 - 434). Böylece 19'u kilise, 1'i manastırın bir odasına (şapel) ait olarak niteleyebileceğimiz 20 yapıya ait 26 Karamanlıca kitâbemiz bulunmaktadır.

Yapıları türlerine göre 19'u kilise biri kilise odası (şapeli) olarak ayırabiliriz. Yapıların günümüzdeki kullanım amaçları farklılık göstermektedir. Isparta İsohya Karamanlı Kilisesi, Kayseri Endürlük Karamanlı Kilisesi, Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesi, Kayseri Bünyan Gergeme Karamanlı Kilisesi ve Nevşehir Ürgüp Aziz Vasileios Karamanlı Kilisesi dışındaki 15 yapı farklı işlevlerle de olsa halen kullanılmaktadır. Günümüze ulaşamayan Kayseri Bünyan Gergeme Karamanlı Kilisesi ve Nevşehir Ürgüp Aziz Vasileios Karamanlı Kilisesi dışında yukarıda saydığımız üç yapıdan Isparta İsohya Karamanlı Kilisesi ve Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesi'nin restorasyon projeleri hazırlanmış olup restore edilmeleri planlanmaktadır. Kayseri Endürlük Karamanlı Kilisesi ise aynı ilgiyi beklemektedir. Halen kullanılan yapılardan İstanbul Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesi kilise olarak kullanılırken diğer yapılar orijinal işlevleri dışında kullanılmaktadır. Alanya Agios Georgios (Hidrellez) Karamanlı Kilisesi, Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi ve Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesi müze olarak,

askeri alanda bulunan Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi kütüphane ve er eğitim binası olarak, Niğde Bor Karamanlı Kilisesi ise kültür merkezi olarak kullanılmakta, diğer yapılar dönüştürüldükleri cami işlevlerini sürdürmektedir.

Yerleşim düzenleri itibari ile yapılar eğimli ve düz arazilere inşa edilen ve tamamı duvar kiliseleridir. Yapılardan katalog numarası 1, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 16, 17 ve 20 olan 11 yapı eğimli arazinin düzleştirilmesi ile elde edilen alana, diğer yapılar doğal düzlüklere inşa edilmiştir. 1, 2, 3, 4, 6, 7, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18 ve 20 katalog numaralı 16 yapı ihata duvarı ile çevrilidir.

b)Kitabeler

20 yapının 13'ünde birer kitâbe bulunurken diğerlerinde birden fazla kitâbe bulunmaktadır. Bu yapılardan katalog numaraları 1, 3, 6, 7, 9, 12, 13, 14, 16 - 20 olan 13 kilisenin sadece birer Karamanlıca kitâbesi bulunmaktadır. Niğde Bor Karamanlı Kilisesi (Katalog no.11) ve Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesi'nde (Katalog no.15) üçer, Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesi'nde (Katalog no.1) iki Karamanlıca kitâbe bulunmaktadır. Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesi (Katalog no.5) ve Kayseri Zincidere Aziz Haralambos Karamanlı Kilisesi'nde (Katalog no.8) birer Karamanlıca, birer Karamanlıca-Yunanca (çift dilli), birer de Yunanca kitâbe yer almaktadır. Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesi'ndeki (Katalog no.10) üç kitâbeden biri Karamanlıca diğerleri Yunanca'dır (Foto. 206-209). Yunanca Çift dilli kitâbelerden Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesi'ne ait (Katalog no.5) yedi satırlı iki Yunanca kitâbedeki iki metnin ilk altı satırı aynı içerikte olup biri küçük, diğeri büyük harflerle yazılmıştır. Kuzeydeki kitâbenin yedinci satırındaki yazıda kısaltma yapıldığından okunması tartışmalıdır. Güneydeki kitâbenin yedinci satırı ise Karamanlıca olup yazı karakteri olarak üstteki Yunanca satırlardan farklıdır (Foto.70-73). Benzer durum Kayseri Zincidere Aziz Haralambos Karamanlı Kilisesi (Katalog no.8) kitâbelerinde vardır. Bu yapının üç kitâbesinden ikisi batı, diğeri kuzey giriş kapısının alınlığındadır. Batı giriş kapısı alınlığındaki üst üste iki kitâbeden üstteki Karamanlıca'dır. Bu kitâbenin altındaki kitâbe Yunanca olup son satırı iki kırık çizgiyle Yunanca metinden ayrılarak yukarıdan aşağıya Karamanlıca altı kelimelik bir cümle eklenmiştir (Foto. 128). Karamanlıca kitâbesi

olmamasına rağmen İstanbul Konstantin Helena Karamanlı Kilisesi'nin (Katalog no.4) narteks güney girişinin doğusunda yer alan kitâbenin 19. ve 20.satırında Yunanca "...1963'te yapıldı ve ona Karamanlı dendi..." vurgusu yer almaktadır (Foto. 51). Bu yapı Karamanlıca kitâbesi olmamasına rağmen 15.yüzyılın sonlarında İstanbul'a göçürtülmesinden beri Karamanlıların kilisesi olarak varlığı bilinen sembol yapı olduğu için çalışmamıza dahil edilmiştir. Sadece Karamanlıca kitâbenin olduğu kilise sayısı 16, çift dilli kitâbenin olduğu kilise sayısı 3'tür. Bir kilisede ise Karamanlıca kitâbe olmayıp Yunanca kitâbede Karamanlılara ait olduğu belirtilmektedir.

Kitâbelerden 25'i yapılara ait inşa kitâbesidir. Kayseri Bünyan Karacaören Karamanlı Kilisesi'ne ait kitâbe ise yapıdan kalan özgün ahşap avlu kapısının yapıya bakan yüzüne kazıma tekniği ile yazılmış tarihi belli olmayan kitâbedir.

Bu kitâbelerden 13'ü yapı üzerinde ve özgün yerlerindedir. Alanya Agios Georgios (Hidrellez) Karamanlı Kilisesi'nin kitâbesi Alanya Arkeoloji Müzesi'nde olup restorasyonu sonrasında yerine replikası yerleştirilmiştir. Isparta İsoya Karamanlı Kilisesi'nin kitâbesi Isparta Arkeoloji Müzesi'ndedir. Kayseri Endürlük Karamanlı Kilisesi'nin kitâbesi Endürlük Muhtarlığı'nda, yerinden çalınıp tekrar getirilen Kayseri Talas Panaya Karamanlı Kilisesi'nin kitâbesi Vakıflar Bölge Müdürlüğü çalışanlarınca teslim alınmıştır. Niğde Fertek Karamanlı Kilisesi'nin fotoğraflarına Doç.Dr. Mehmet EKİZ'in arşivinden ulaşılmıştır. Kayseri Bünyan Gergeme Karamanlı Kilisesi ile Nevşehir Ürgüp Aziz Vasileios Karamanlı Kiliselerine ait kitâbelere yayınlardan ulaşılmıştır.

c) Tarihlendirme

Kitâbelere ulaşmak yapıların tarihlendirilmesinde önemli bir olanak sunmuştur. 19 yapının inşa tarihlerini bu kitâbelerle tespit edebilmiş bulunmaktayız. Yapıdan geriye özgün duvarı ve çan kulesi kalan Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesi'ni eldeki veriler ve karşılaştırmalardan yararlanarak 19. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirebilmekteyiz³⁶³. Tarihleri

³⁶³ 19.yüzyıla tarihlenen Kayseri Özvatan (Çukur) Agios Nikolaos, Kayseri Özvatan (Çukur) Kavaklı Köyü Agios Vasileos Kilisesi (1886, Ş.G.Açıköz, 2007 : 135), Kayseri Özvatan (Çukur) Taşlık Köyü Agios Georgios (1886, Ş.G.Açıköz, 2007 : 134 - 135), Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesi (1807) ile Nevşehir Damat İbrahim Paşa İlkokulu avlusundaki Hagios Georgios Kilisesi (1870, S.Eyice, 1977 : 77 - 102; M.S.Pekak, 1998a : 1 - 43) çan kuleleri ile benzerlik göstermektedir.

kitâbelerle sabit 18 yapının en erkeni 1804'te inşa edilen Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi, en geç inşa edileni Kayseri Bünyan Gergeme Karamanlı Kilisesi'ne ait 1899'da inşa edilen odadır. Böylece 1963 yılında temelinden yenilenen İstanbul Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesi dışındaki 19 yapının 19.yüzyılda inşa edilmiş olduğunu söyleyebiliriz. Kronolojik olarak aşağıdaki sıralamayı yapmak mümkündür.

1. İstanbul Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesi (1963)
2. Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi (1804)
3. Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesi (1807)
4. Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi (1833)
5. Niğde Bor Karamanlı Kilisesi (1833)
6. Kayseri Endürlük Karamanlı Kilisesi (1835)
7. Niğde Kumluca (Aravan) Karamanlı Kilisesi (1835)
8. Niğde Fertek Karamanlı Kilisesi (1835)
9. Niğde Karamanlı Kilisesi (1841)
10. Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesi (1844)
11. Nevşehir Ürgüp Aziz Vasileios Karamanlı Kilisesi (1844)
12. Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesi (1848)
13. Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilise (1849)
14. Isparta İsotya Karamanlı Kilisesi (1858)
15. Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesi (1863)
16. Karabük Safranbolu Aziz Stefanos Karamanlı Kilisesi (1872)
17. Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesi (1873)
18. Kayseri Talas Panaya Karamanlı Kilisesi (1886)
19. Kayseri Bünyan Gergeme Karamanlı Kilisesi (1889)
20. Kayseri Bünyan Karacaören Karamanlı Kilisesi (19.yy)

d) Tipoloji

İncelenen yapıları tipolojik olarak üç grupta toplayabiliriz : 3 yapı tek nefli, 14 yapı üç nefli bazilika ve 3 yapı da kapalı Yunan haçı planlıdır. Yapılardan üçü, Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesi, Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesi ve Kayseri Bünyan Gergeme Karamanlı Kilisesi tek nefli ³⁶⁴ plan tipindedir. Naosu beşik tonozla örtülü tek nefli kiliseler doğu-batı

³⁶⁴ Donabedian ve Bayram'a göre tek nefli yapılar erken dönemde Suriye özelliğindedir (Donabedian, 2007 : 29 – 60 ; Bayram, 2005 : 97). IV.-V. yüzyıllar ve sonrasında Gürcü-Ermeni mimarisi ile Anadolu'da görülen tek nefli yapıların (Bayram, 2005 : 97), Kapadokya'da sayısı ise oldukça az olduğundan bu yapıların kökeninin belirlenmesi mümkün olamamaktadır (Ötügen, 1984 : 26). Suriye örneklerinde apsiler içten yarım yuvarlak, dıştan yarım silindir

doğrultusunda dikdörtgen planlı yapılardır. Genellikle batı cephesinde kapı bulunan şapeller, Bizans Mimarisi'nin her bölgesi ve her döneminde görülmüş ve günümüze kadar yapılagelmiştir ³⁶⁵.

Tek nefli kilise ve şapellere Akdeniz çevresinden 19. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilen Mersin Aziz Mihael ve Gabriel ile Mersin Aziz Nikolaos Rum Ortodoks Kiliseleri ve Silifke Taşucu Kilisesi³⁶⁶, Kayseri'den başta çalışma konumuzdan biri olan Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi'nin şapeli olan Aziz Haralambos Şapeli (1840, Çizim : 43), Tavlusun Surp Toros Kilisesi³⁶⁷ (1834-35) , Niğde'den Tırhan Eski Kilise (19. yüzyıl, Çizim : 81), Fertek Şapeli (1890, Çizim : 82) ve Uluğağaç Şapeli (19. yüzyıl, Çizim : 83) ile Aksaray Güzelyurt'tan Anonim (Yamaç) Kilise (19. yüzyıl), Analipheos Manastırı Kilisesi (1894) ile Ev Şapeli (1880)³⁶⁸ örnek gösterilebilir. Anılan yapıların plan yaygınlığını bölgeleri dışındaki örneklerde de görmek mümkündür. Batıda İzmir Şirince Hagios Demetrios Kilisesi (19. yüzyıl) ve

olarak dışa taşıdığı gibi doğu cephenin düz olduğu örnekleri daha yaygındır. Gürcü ve Ermeni yapıları da benzerlik göstermektedir (Bayram, 2005 : 98). Oldukça sade olan bu plandaki kiliseler/şapeller dikdörtgen plan tipidir. Bu plan tipinin uygun örneği İstanbul'daki Manastır (Kefeli) Mescidi'dir (Çizim : . IX. yüzyılda Petra Manastırı'nın dini yapılarından biri veya kilisesi olan yapı, 16. yüzyılın ikinci yarısında bölgeye gelen Domenico Hierosolymitano, binadan San Nicolo Hospito Antico (Aziz Nikola Kilisesi) olarak bahsetmektedir. Kilise 1629 - 1631 arasında mescide dönüştürülmüştür. Dikdörtgen planlı yapının doğusunda beş cepheli apsisi, batısında üç bölümlü narteksi vardır. Narteksi çapraz tonozlarla örtülü olup iki mermer sütunun taşıdığı üçlü bir kemer dizisiyle naosa açılmaktadır (Freely, 2005 : 238; Yıldız, 2009 : 227). Edirnekapı'daki yapının Papazian'a göre geçmişte kilise olduğundan söz edebilecek doğrudan bir kanıt yoktur. Papazian, olasılıkla yapının Manuil St. Nikolas Manastırı'nın yemekhanesine ait bir ek yapı olabileceğini öne sürmektedir (Papazian, 1976 : 43, 44). Müller-Wiener, yapının özgün adı, tarihi, eski biçimi ve işlevi hakkında bugüne kadar ortak bir görüşün oluşmadığını, kaynaklarda belirtildiği gibi yapının Aetios, İoannes, Manuel, Nikolaos manastırlarına aidiyeti de kanıtlanamamıştır (Müller-Wiener, 2002 : 166 - 168). Yılmaz, yapının IX.yüzyıl.da Bizans İmparatoru Theophilos döneminde (820-842) İmparatoriçe Theodora'nın amcası General Manuil tarafından yaptırılan kilisenin yerinde Manuil'in evi bulunmaktaydı. Manuil son yıllarını kiliseye dönüştürdüğü bu evinde geçirmiştir. Kilise 16 Mayıs 866 - 9 Ocak 867 depremlerinde zarar görünce Patrik Photios tarafından yeniden inşa edilir. Patriğin gömüldüğü kiliseye yeğeni Sergios yapının başrahibi olmuştur. Bu dönemde yapı Sergios'un isteğiyle İmparator Romanos Lekapinos (920-944) tarafından onarılmıştır (Müller-Wiener, 2002 : 166 - 168). 1475 yılında Theotokos Petras Kilisesi ile birlikte Kırım Kefe'den gelen Ermenilere ve Cenovalılara resmi olarak verilir. Dört Katolik aile tarafından korunan ve Dominikenler tarafından yönetilen kilisede Frenklerin ve Ermenilerin sunakları ayrı olarak yerleştirilmiştir. Yapının bitişiğinde yer alan Maria (Meryem) Kilisesi (Odalar Camii) ile yakın ilişki içindedir. 16. yüzyılın ikinci yarısında Domenico Hierosolymitano bu iki kiliseyi "San Nicolo hospito antico" olarak kaydetmiştir. Katolik Ermenilerin Surp Nicolas adını verdikleri bu yapı, 1630 yılına dek onlara ait kalır. 1627'ye kadar kilise olarak kullanılan yapı, olasılıkla iki Hıristiyan sınıf (Frenkler ve Ermeniler) arasındaki anlaşmazlık yüzünden Sultan IV. Murad'ın emriyle camiye dönüştürülür (Müller-Wiener, 2002 : 166 - 168). Bu yapı dışında Anadolu, başkent ve diğer bölgelerde V.yüzyıl.dan XIX.yüzyıl.a kadar uzanan dönemler arasında inşa edilmiş tek nefli yapılara gösterilecek örnekler şunlardır : Topkapı Sarayı ikinci avlusundaki Anonim Kilise, Kos Adası Panagia Manastırı, Makedonya Varosh St. Archangel Manastırı, Güney Bulgaristan Saint Charalambos Manastırı, Rodos Panayia Tsambika Manastırı ve Panayia Eleousa Manastırı ile Girit Lasithi'deki Panayia Akrotiriani Manastırı'nın katolikonları.

³⁶⁵ S. Sunay, 2008 : 113, 114.

³⁶⁶ A. Aydın, 2011 : 10 - 126.

³⁶⁷ Ö.Tanış, 2006 : Tablo 15.

³⁶⁸ S. Sunay, 2008 : 107, Çizim : 84 - 86.

Aydın Didim Akbük Anonim Kilise (1870) ³⁶⁹, Muğla'dan Fethiye Kayaköy Yukarı Kilise (19. yüzyıl) ve Fethiye Kayaköy Aşağı Kilise ³⁷⁰ (19.yüzyıl), Bursa'da Karacabey Hagios Georgios Kilisesi (1837), Karacabey Hagios Theodoros Kilisesi (1833-1903), Karacabey Zoodochos Peges Kilisesi (1847), Mudanya Kilise I (1834), Mudanya Hagios Apostolo Kilisesi (Kilise Camii, 1846-1870, 1901), Mustafa Kemal Paşa Hagios Paraskeva Kilisesi (1904, Kilise Camii), Nilüfer Hagios Ioannes Theologos Kilisesi (19.yy) ile Karadeniz'de Giresun Tirebolu Kilise burnu Şapeli tek nefli kilise / şapellerinin yaygınlığını gösteren yapılardır. Özellikle tek nefli kilise binalarının aynı dönemin Bursa yapılarında yoğunluğu dikkat çekicidir. Tek nefli Karamanlı kiliseleri yukarıdaki örneklerle tarih ve tipolojik yakınlık gösterirken bu yakınlığın Akdeniz, Ege ve Bursa yapılarında arttığını söyleyebiliriz.

Yukarıda sıralanan tek nefli yapıların ortak yönlerinden biri de doğuda dışa taşınmış apsilerinin bulunmasıdır. Kayseri Bünyan Gergeme Karamanlı Kilisesi/şapelinin tek mekanlı olması dışında planına ilişkin elimizde yeterince bilgi mevcut değildir Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesi plan tipi olarak doğuda dışa taşkın apsisi ile bu geleneğe uymaktadır. Fakat Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesi'nin doğuda apsisi içten yarım yuvarlak, dıştan düz inşa edilmesi ile farklıdır (Çizim : 10, 11). Tek nefli yapılarda genellikle batıda tek giriş yer alırken her iki yapımızın da batıda girişi bulunmamaktadır. Yapılara giriş kuzey ve güney cephelerin batısında yer alan birer kapı ile sağlanmaktadır (Çizim : 2, 10). Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesi ve Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesi batı yerine kuzey ve güney cephelerinde girişleri olmaları ile tek nefli yapılarda yaygın olmayan özellik göstermektedirler. Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesi ve Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi'nin şapeli olan Agios Harlambos Şapeli erken dönem Suriye örneklerinde gördüğümüz apsisinin dıştan düz duvar oluşuyla tek nefli yapılardan farklılık göstermektedir. Tek nefli Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesi ve Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kiliseleri doğu-batı doğrultusunda 1/2 genişlik-uzunluk ölçüleri ile dikdörtgen biçimlidir. Her iki yapı ölçüleri, planlaması, mimari elemanlarının olmasıyla (batıda iki katlı narteks, doğuda tek apsis, kuzey ve güney cephelerin doğusundan birer giriş ve örtü sistemlerinin benzerliği), yakın inşa tarihleri ve Antalya'da olmalarıyla ortak özellikler göstermektedirler. İki yapı arasındaki fark doğu cephelerindeki

³⁶⁹ A. Ö. Erol, 2003 : 28, 41.

³⁷⁰ F. İltar, 1991 : 495-497 ; A . Ö. Erol, 2003 : 68-71.

düzenlemedir. Alanya Agios Georgios (Hidrellez) Karamanlı Kilisesi'nin apsisi içten ve dıştan yarım yuvarlak iken Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesi'nin apsisi içten yarım yuvarlak dıştan düzdür. Bu yapılar, tek nefli planlamalarıyla çoğunlukla şapel yapılarına plan kurguları ile benzese de ölçülerinin daha büyük olmaları ve batıda iki katlı narteksleri ile şapellerden farklılık göstermektedirler.

Kapalı Yunan haç planının³⁷¹ uygulandığı üç yapıdan Kayseri Talas Panaya Karamanlı Kilisesi ve Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi dört serbest destekli kapalı Yunan haçı planlıdır. Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesi ise kapalı Yunan haçı planının farklı bir uygulamasıyla bölgede tektir. Bu yapılardan Kayseri Talas Panaya Karamanlı Kilisesi kapalı Yunan haçı planının gelişmiş (Kompleks – Başkent) tipinin bir örneğini oluşturmaktadır. Kapalı Yunan haçı planının apsis, bema ve doğu köşe odalarına göre üç gruptaki sınıflandırmaya göre birinci grup olan Kompleks (gelişmiş ya da Başkent Tipi) tipte naos, kare veya kareye yakın dikdörtgendir. Doğudaki haç kolunun

³⁷¹ Kapalı Yunan Haç Plan, Orta Bizans Dönemi'nin en yaygın planıdır (Krautheimer, 1986: 335, 344; Buchwald, 1999: 303). Genellikle doğu-batı doğrultusunda uzanan kareye yakın dikdörtgen plana yerleştirilen Kapalı Yunan Haçı planlı yapıların ortasında dört serbest destek ve kasnak üzerine oturan pandantif geçişli kubbenin dik eksenlerinde beşik tonoz örtülü eşit haç kolları, çapraz eksenlerinde ise tonoz veya kubbe örtülü köşe mekanları bulunur. Silindir biçimli ve genellikle yükseltilmiş kasnak pencerelerle hareketlendirilmiştir. Kasnağın üzerinde yer alan kubbe genellikle yarım küre formundadır. Haç kolları ile beden duvarı arasında kalan köşe mekanları genellikle daha alçak beşik, çapraz tonoz veya kubbemsi tonoz, ender olarak da kubbe ve düz tavan ile örtülüdür (Pekak, 1991 ; Buchwald, 1999 : 299 - 321). Kapalı Yunan haçı plan, uzunluğuna naos ve apsisle, dikeyde kubbe ve kasnakla, yatayda haç kollarının tonozlarıyla üç eksenle eşit olmasa da dengelenmiştir (H. Buchwald, 1999 : 309). Bu plandaki yapıların doğusu bir veya birden çok apsisle, batısı tek narteksle (özellikle İstanbul örneklerinde) sonlanmaktadır (R.Krautheimer-S.Curcic, 1986 : 340 - 341). Genellikle dışa taşkın apsisler içten yarım yuvarlak, dıştan yarım yuvarlak veya çokgen tasarlanmıştır. Ana apsis yan apsislere göre daha geniş ve uzundur. Bir ya da birden çok girişi bulunan narteks genellikle kuzey-güney doğrultusunda ve dikdörtgen planlıdır. Kapalı Yunan Haçı plan, desteklerine ve mekanlarının konumlanışına-işlevine göre sınıflandırmaktadır. Desteklerine göre üç grupta toplayabiliriz. 1. İki serbest destekli Kapalı Yunan Haçı planlamada kubbe, doğuda iki serbest destek, batıda köşe duvarlarına oturtulmuştur (J.Hamilton, 1933: 22, 56). Bu düzenlemeye Göreme, Azize Barbara Kilisesi ile Yunanistan örnekleri verilebilir. 2. Dört serbest destekli Kapalı Yunan Haçı planlamada kubbe, sütun veya paye olabilen dört serbest destek üzerine oturmaktadır. Göreme Karanlık Kilise'de sütuna oturtulan kubbeyi İhlara Ala Kilise'de payeler taşımaktadır. 3. Köşe duvar destekli Kapalı Yunan Haçı planlamada ise kubbe dört köşe duvarı üzerinde yükselmektedir (S.Y.Ötügen, 1990: 25). Kapalı Yunan Haçı plan, apsis, bema ve doğu köşe odalarına göre de üç grupta sınıflandırmaktadır. 1. Kompleks (gelişmiş ya da Başkent tipi) tipte naos kare veya kareye yakın dikdörtgendir. Doğudaki haç kolunun bitişiğindeki bema, ayrı birim olarak haç kolunun dışında tutulduğundan pastoforion hücreleri bağımsız birimlere dönüşmüştür. Köşe odalarının örtüsü haç kollarından daha alçaktır. İstanbul'da Bodrum Mesih Paşa Camisi (Myrelaion Kilisesi) ve İhlara Karagedik Kilisesi bu tiptedir (J.Hamilton, 1933: 23, S.Y.Ötügen, 1990: 25). 2. Yarı Kompleks (Basit veya Taşra tipi) tipte apsis ile doğu haç kolu arasında bema yer almaz. Bu tipte doğu köşe odaları ile pastoforion hücreleri tek bir örtüyle kaplanmıştır. Daha çok Sicilya, Sırbistan ve Kapadokya'da görülen bu planda pastoforion hücreleri doğu haç koluna kapılarla bağlanmaktadır (Hamilton, 1933: 24). 3.Basit Tip olarak nitelenen ve daha çok Kapadokya kaya kiliseleri ile Girit yapılarında görülen (M.S.Pekak, 1991: 180-181) bu tasarımda doğu duvara doğrudan apsis yerleştirilmiştir. Doğudaki köşe odalar apsisle kemerler aracılığı ile birleşmiş ve bu mekanların arasına templon-ikonostasis yerleştirilmiştir.

bitişindeki bema, ayrı birim olarak haç kolunun dışında tutulduğundan pastoforion hücreleri bağımsız birimlere dönüşmüştür. Köşe odalarının örtüsü haç kollarından daha alçaktır. İstanbul'da Bodrum Mesih Paşa Camisi (Myrelaion Kilisesi) ve Ihlara Karagedik Kilisesi ile aynı tipolojidedir. Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi ise planlamasıyla kapalı Yunan haçının Basit Tip olarak nitelenen ve daha çok Kapadokya kaya kiliseleri ile Girit yapılarında görülen ³⁷² örneklerinde olduğu gibi bu tasarımda da doğu duvara doğrudan apsis yerleştirilmiştir. Doğudaki köşe odalar apsisle kemerler aracılığı ile birleşmiş ve bu mekanların arasına templon-ikonastasis yerleştirilmiştir. Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesi, kapalı Yunan haç planının bilinen örneklerinden farklı bir uygulama ile bölgede tek olma özelliği göstermektedir. Benzer planlamayı uygulayan Balıkesir Ayvalık'ta Hagios İoannes Kilisesi (1870) ve Cunda Hagios Nikolaos kiliseleri (19.yüzyıl) daha geç örnekler olması nedeniyle Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesi öne çıkmaktadır (Foto.97, 99). Doğu-batı yönde ikişer sıradan altı sütun dizisi ile üç nefli bazilika planlamayı değiştiren bir uygulamaya gidilmiştir. Kuzey ve güney naos cepheleri eksenden içten dışa taşıtılarak haç kolları oluşturulmuştur (Çizim : 55). Bu uygulama, kuzey ve güney cephelerin eksenlerindeki taşıntının çatı seviyesinde üçgen alınlıklı düzenleme ile de vurgulanmasıyla doğu-batı yöndeki beşik çatının iki yönde kırma çatıya dönüşmesine neden olmuştur (Foto. 214 – 216). İçten örtü sisteminin bu uygulamadan nasıl etkilendiğini camiye dönüştürülmede döneminde boyanan tavan nedeniyle görmek mümkün olmamıştır. Fakat doğudan birinci ve ikinci sütunların taşıdığı formu verilen kubbe imitasyonu formunda bir bezeme olacağı akla gelmektedir. Yapı, doğuda bulunan dışa taşıntılı üç apsisi, ana apsisin diğerlerinden daha uzun ve büyük olmasıyla da kapalı Yunan haç formuyla uyum sağlamaktadır.

Çalışmamızda yer alan 14 yapı bazilika³⁷³ planlıdır. Bazilika planlı tüm yapılar üç neflidir³⁷⁴. Naosu üç nefe ayıran sütun sayıları ise farklılık

³⁷² M.S.Pekak, 1991: 180-181.

³⁷³ Bazilika adı Makedonya Hanedanının kurucusu I.Basileios'un (867-886) "Basilika" adı verilen yasa derlemesinden kalmıştır. Eski Yunanca'da "çok büyük, krala ait veya saray" anlamları da vardır. Roma Dönemi'nde ticari ve yargı amaçlı kullanılan, dikdörtgen planlı ve çoğunlukla üç nefe ayrılmış, yargıcın oturduğu yarım yuvarlak bir veya iki apsisli toplantı salonlarına "basilicae" adı verilmekte idi. Roma evi olan Domus'un sütunlu bölümünün adı da olan basilika, Erken Hıristiyanlık ve Ortaçağ Avrupa mimarlığında dinsel yapı tipidir (S.Germaner, 2008 : 195). İlk olarak Atina Pazar yerinde başyargıç Basile'nin adaleti uyguladığı yapılara bu isim verilmiştir. Daha sonra Romalıların adli işlerini gördüğü dikdörtgen planlı yapılar bu ismi almıştır (E.H.Gombrich, 2007 : 133). Din dışı kamusal işlevlere hizmet eden bu yapıların kısa kenarlarında, hakimın yer alacağı bir niş ve içine imparator yada tanrının heykelinin bulunacağı yuvarlak bir hücre bulunmaktadır. Duruşmaların yapılacağı salon, ahşap çatı sistemini taşıyan sütun sıraları ile neflere ayrılmıştır. Erken Hıristiyan ve ortaçağ

göstermektedir. 14 bazilika planlı yapıdan üçü ; Kayseri Endürlük Karamanlı Kilisesi, Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi ve Niğde Bor Karamanlı Kiliseleri kubbeli bazilika planlıdır³⁷⁵. Bu yapılardan Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi'nin kare planlı yüksek kasnağı kubbeyi taşımaktadır. Diğer yapılarda içteki yarım kubbeler Kayseri Endürlük Karamanlı Kilisesi'nde kısmen dışa taşıntılı, Niğde Bor Karamanlı Kilisesi dışa taşıntısızdır. Her iki yapı da kasnaksızdır. Niğde'de Yeşilburç, Kumluca (Aravan), Fertek, Hamamlı (Kurdunos), Konaklı (Misti) ve Niğde Karamanlı Kiliseleri, Nevşehir Ürgüp Aziz Vasileios Karamanlı Kilisesi, Isparta İsoitya Karamanlı Kilisesi, İstanbul Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesi ise üç nefli bazilikalı ama kubbesiz kiliselerdir.

Bazilikalı plan, gerek Karamanlı kiliselerinin tespit edildiği bölgelerde gerekse bu bölgelerin dışında oldukça yaygın olan plan tipleridir. Bu yapılardan Niğde'de Ermeni Kilisesi, Niğde Rum Kilisesi, Aktaş Kilisesi, Ballı Kilisesi, Çarıklı Kilisesi, Dikilitaş Kilisesi, Hançerli Kilisesi, Hasaköy Kilisesi, Keçiağaç Kilisesi, Bor Ermeni Kilisesi, Bor Kavuklu Köyü Kilisesi, Küçükköy Kilisesi, Ovacık Kilisesi, Taşlıca Kilisesi, Çamardı Bereketli Maden Kilisesi ve Çamardı Sulucaova Köyü Kiliseleri üç nefli bazilika planla inşa edilmişlerdir. Aynı bölgede Tırhan Yeni Kilise, Uluğaç Kilisesi ile Ulukışla Maden Köyü Kiliseleri özgünlüklerini önemli oranda yitirmiş olsalar da bu yapıların da üç nefli planda inşa edildiklerini düşündüren veriler vardır. Nevşehir'de Suvermez, Derinkuyu Aziz Theodoros Kilisesi, Derinkuyu Baş Melek, Kaymaklı Kilisesi, Gülşehir Martir Dimitrius Kiliseleri³⁷⁶, Kayseri'deki Ağırnas Agios Prokopios³⁷⁷, Kayabağ (Darsiyak) Yanartaş Rum Kilisesi³⁷⁸, Endürlük Aya

mimarilerinde yan geçişleri bulunan, nefler üzerinde ikinci bir katı olanlarda bulunan yapıların ana plan tipi bazilika olmuştur. En erken Roma bazilikaları MÖ II. yüzyıla tarihlenirken, MS 4.yüzyıl.dan itibaren genelde kilise yapılarında uygulanan bu plan tipinde, dikdörtgen mekan sütun dizileri ile üç nefe ayrılmakta ve neflerin üzeri ahşap çatı ile kapatılmaktadır. Yan neflere göre daha geniş ve yüksek tutulan orta nefe girişler batıdan olup, bu nefin doğusunda yarım daire planlı bir apsis yer almaktadır. Tarihlenebilen ilk bazilika Constantinus'un Roma Piskoposu için MS. 313 yılında yaptırdığı S. Giovanni in Laterano (Salvator Kilisesi) Kilisesidir (G. Koch, 2007 : 29). Anadolu'da gelişmiş bazilika planlı kiliselere ise Selanik Meryem Ana (Akheiropoietos) bazilikası örnek verilebilir (C.Mango, 2006 : 55). İtalya, Balkanlar, Anadolu, Suriye, Kuzey Afrika'da Hıristiyan dini mimarisinde, bazilika plan tipi yoğun olarak kullanılmıştır.

³⁷⁴ Günümüze ulaşabilmiş Bizans Dönemi'ne ait üç nefli kiliselerden Kapadokya'da az sayıda örnek bulunmaktadır. Bunlar, Niğde Eski Andaval Konstantin-Helena Kilisesi (H. Rott, 1908 : 104), Karaman-Karadağ'da 1, 4, 5, 6/9, 7, 21 ve 34 No.lu bazilikalar ile Orta Anadolu'daki Kayasarnıç Kilisesi (S. Eyice, 1971 : 20-23, 24, 28, 32, 36) önemli örneklerdendir.

³⁷⁵ Bazilika plan ile merkezi planlamanın birleşmesi ile ortaya çıkan düzenleme Kubbeli Bazilika adını alır. Anadolu'da erken örnekleri Antalya'da Kesikminare Camisi (Panaghia Kilisesi), Mut Alahan Manastırı'nın kilisesi, Silifke Aya Thekla'da ikinci kilisede (Zenon veya Kubbeli Kilise) uygulandığına dair izler olan kubbeli bazilikanın en önemli örneğini İstanbul'da İustinianus'un 532-537 yılları arasında yeniden yaptırdığı 3.Ayasofya'dır.

³⁷⁶ M. S. Pekak, 1998a : 6 – 19.

³⁷⁷ C. Ekin, 2005 : 70, 76, 77; Ö. Tanış, 2006 tablo 2 ; Ş.G.Açıkgöz, 2007 : 280.

Triada Kilisesi ³⁷⁹, Surp Asdvadzadzin Kilisesi ³⁸⁰, Germir Panaghia Kilisesi ³⁸¹, İncesu Agios Dimitrios Kilisesi ³⁸², Konaklar Surp İstefanos Kilisesi ³⁸³. Anılan bölge dışında da üç nefli planda inşa edilmiş İstanbul'daki Ayakapı Hagios Nikolaos, Altımermer Panagia, Balatkapı İonnes Prodromos Metokhion , Ayvansaray Hagios Demetrios ve Belgradkapı Panaghia Kiliseleri ³⁸⁴, İzmir'de, Çeşme ve Alaçatı Merkez Kiliseleri ile Menemen Tepe Kilisesi ³⁸⁵, Aydın'da Didim Kilisesi ³⁸⁶, Balıkesir Ayvalık'ta Kato Panaghia Kilisesi ³⁸⁷, Mersin'de Tarsus Aziz Paulus Kilisesi ³⁸⁸, Tarsus İskiliç Köyü Kilisesi ³⁸⁹, Giresun'da Alucra Çakra Köyü 2. Nolu Kilise ³⁹⁰ve Şebinkarahisar Evcili Köyü Kilisesi ³⁹¹ üç nefli bazilika planlı olarak inşa edilmiş yapılardır. Yurттаş'ın tespit ettiği Gümüşhane Kürtün'de Yaylalı Meryem Ana Kilisesi II ve III nolu yapılar³⁹² üç nefli bazilika planının Anadolu genelinde Karamanlı kiliselerinin de dahil olduğu XIX. yüzyılda yaygın bir planlama olduğuna işaret etmektedir.

Narteksler

Üç nefli bazilika planlı yapılardan Kayseri Endürlük, Niğde Fertek, Niğde Karamanlı Kiliseleri ile Nevşehir Ürgüp Aziz Vasileios Karamanlı Kilisesinin narteksleri batı, kuzey ve güneyden yapıyı üç yönden çevreleyen "U" biçimlidir. Niğde Fertek Karamanlı Kilisesi ile Nevşehir Ürgüp Aziz Vasileios Karamanlı kiliselerinin narteksleri kuzey ve güney cephelerde doğudan ikinci sütunlara kadar devam ederek doğuda apsislerin bitişiğinde dikdörtgen birer köşe odaları ile sonlanmaktadır (Çizim : 59, foto.435 - 437). Yapıyı üç yönden kuşatan narteks düzenlemesi Karamanlıca kitâbeli kiliselerin tespit edildiği bölgelerde yaygın bir planlamadır. Niğde Hasaköy (H.Makrina) Kilisesi (Çizim : 87), Niğde Merkez Rum (İ. Prodromos) Kilisesi (Çizim : 88), Kayseri İncesu Agios Dimitrios Kilisesi (Çizim : 89) ve Isparta Meryem Ana (Emre) Kilisesi (Foto.42) yapıyı üç yönden kuşatan narteks düzenlemesiyle çevrilidir.

³⁷⁸ C. Ekin, 2005 : 42.

³⁷⁹ C. Ekin, 2005 : 85; Ö.Tamış, 2006 Tablo 3; Ş.G.Açıkgöz, 2007: 280.

³⁸⁰ G. Sağır, 2000 : Levha 11; Ş. G. Açıkgöz, 2007 : 280.

³⁸¹ C. Ekin, 2005 : 91; Ş. G. Açıkgöz, 2007 : 280.

³⁸² Ş. G. Açıkgöz, 2007 : 280.

³⁸³ G. Sağır, 2000 : Levha 22.

³⁸⁴ Z. Karaca, 1995 : 75 – 120.

³⁸⁵ A. Ö. Erol, 2003 : 25 – 45.

³⁸⁶ A. Ö. Erol, 2003 : 37.

³⁸⁷ A. Ö. Erol, 2003 : 80.

³⁸⁸ A. Aydın, 2011 : 49.

³⁸⁹ A. Aydın, 2011 : 66.

³⁹⁰ G. İltar, 2014 : 122 – 124.

³⁹¹ G. İltar, 2014 : 261.

³⁹² H. Yurттаş, 2008 : 185-198.

İncelenen yapıların tamamının narteksleri³⁹³ Kayseri Endürlük, Niğde Fertek, Niğde Karamanlı Kiliseleri ile Nevşehir Ürgüp Aziz Vasileios Karamanlı Kiliselerinde yapıyı üç yönden çevrelerken Kayseri Bünyan Karacaören ve Kayseri Bünyan Gergeme Karamanlı Kiliseleri dışındaki diğer yapılar doğu batı yönde dikdörtgen planlıdır. Narteksler batıda Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi'nde tek, diğer yapılarda iki kat olarak düzenlenmiştir. Bu yapılarda ikinci katlar gynaecium³⁹⁴ olarak ayrılmıştır. Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesi ve Antalya Agios Georgios Karamanlı Kiliselerinde narteks, tek nefli bu yapıların içinde iken diğer yapılarda narteksler ayrı olarak planlanmıştır. Tek nefli her iki yapıda naosun batısı iki kat olarak düzenlenmiş olup altta narteks, üstte gynaecium yer almaktadır. Gynaeciuma çıkış kuzey cephelerin batısındaki merdivenlerle dıştan sağlanmaktadır. İki yapının inşa tarihlerinin yakın olması ve Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesinin merkezde oluşunun da avantajı ile hem daha önce hem de daha özenli yapılmasına, Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin ise benzer planla kırsalda olmasından olmalı ve daha özensizce tekrarlandığını düşündürmektedir. Diğer yapılarda narteks batıda naostan ayrı tasarlanmıştır. Kuzey güney doğrultuda dikdörtgen planlı bu nartekslerden Niğde Fertek Karamanlı Kilisesine ait narteksin batısı ekseninde yarım yuvarlak formda dışa (batıya) taşınılıdır. Batıda dışa taşınılı bu düzenlemeye Kayseri Everek Surp Toros Kilisesi ile Kayseri merkez - Surp Krikor Lusavoriç kiliselerinde de rastlanmaktadır.

Yapıların narteksleri, Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi dışındakiler iki katlı olarak düzenlenmiştir. Bu yapılardaki iki katlı nartekslerin ikinci katları gynaecium olarak planlanmıştır. Kuzey güney doğrultudaki dikdörtgen planlı gynaeciular, yapıyı "U" biçiminde çevreleyen nartekslerin ikinci katlarında da devam ederek bu yapıların kuzey ve güney galerilerini oluşturmaktadır. Bu yapılardan Niğde Kumluca (Aravan) Karamanlı Kilisesinin gynaeciumu kuzey ve güneyden birer koridorla yapıyı çevrelemektedir.

³⁹³ Bknz. "Narthex" The Oxford Dictionary of Byzantium, Vol. 2, Oxford (Čurčić, 1991 : 1438–1439), Reallexikon zur Byzantinischen Kunst, Band VI, Stuttgart (L. Theis, 2005 : 868–932).

³⁹⁴ bknz., "Gynaikeion", The Oxford Dictionary of Byzantium, Vol. 2, Oxford (Kazhdan, 1991 : 888–889.

e) Apsisler

Çalışılan yapıların apsis sayıları farklılık göstermekle birlikte çoğunlukla üç nefli yapıların doğusunda üçer apsis, tek nefli yapıların doğusunda tek apsis düzenlemesi bulunurken bu uygulama standart değildir. Yapılardan beşi (Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesi, Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesi, Isparta İsoitya Karamanlı Kilisesi, İstanbul Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesi ve Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi) tek apsislidir. Günümüze gelemeyen ve bilgisine ulaşamadığımız iki yapının (Kayseri Bünyan Karacaören Karamanlı Kilisesi ile Kayseri Bünyan Gergeme Karamanlı Kilisesi) doğusundaki düzenleme hakkında bilgimiz bulunmamaktadır. Diğer on üç yapının doğusu üçer apsislidir. Tek apsisli yapılarda apsis, doğuda eksende yer almaktadır. Bu yapılardan Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesi ve Antalya Agios Georgios Karamanlı Kiliseleri tek nefli, Isparta İsoitya Karamanlı Kilisesi, İstanbul Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesi ve Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kiliseleri üç neflidir. Üç nefli yapılarda doğuda yer alan tek apsis düzenlemesi diğer örnekler kadar yaygın olmasa da bilinen bir planlamadır. Kayseri İncesu Agios Dimitrios Kilisesi, Kayseri Vekse Panagia Kilisesi, Kayseri Kayabağ Kilise I (Çizim : 91), Kayseri Tavlusun Rum Kilisesi, Kayseri Ağırnas Agios Prokopios Kilisesi, Kayseri merkez- Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi, Kayseri Taşlık Agios Georgios Kilisesi ile Isparta Hagios Stephanos Kilisesi, Isparta Hagia Panagia Kilisesi ve Isparta Eğirdir Yeşilada Kiliseleri üç nefli ve tek apsislidir.

Doğudaki apsis düzenlemelerinde tüm yapıların içten yarım yuvarlak olan apsisleri dıştan farklılık göstermektedir. Tek apsisli yapılardan sadece Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesine ait apsis dıştan düz duvarlı, diğerleri dışta taşınılıdır. Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesi, İstanbul Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesi ve Konya Sille Aya Eleni Karamanlı kiliselerinin tek apsisleri içten ve dıştan yarım yuvarlak, Isparta İsoitya Karamanlı Kilisesinin içten yarım yuvarlak apsisleri dıştan beş cephelidir. Doğuda apsislerin dıştan düz duvarla sonlandığı üç nefli tek örnek Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi apsisleridir. Bu yapının sahip olduğu içten yarım yuvarlak, dıştan düz duvarlı üç apsis örneklerine Kayseri Surp Asvazdzadin Kilisesi (Çizim : 92), Kayseri Germir Rum Kilisesi I, Kayseri Everek Surp Toros Kiliseleri ile Sivrihisar Surp Yerortutyun Kilisesi (Çizim : 94) örnek gösterilebilir.

Üç nefli ve üç apsisli yapılardan Kayseri Talas Panaya Karamanlı Kilisesinin içten yarım yuvarlak her apsisi dıştan tek cephelidir (Çizim : 34). Niğde Fertek Karamanlı Kilisesi ise bu örneklerden farklı olarak üç apsisin de doğuya bakan düz duvarlı tek cepheleri bulunmakta ancak ana apsis duvarı bir kademe daha dışa (doğuya) kaydırılmasıyla farklı planlanmıştır. Bu düzenlemenin benzer örneği Niğde Kiçiağaç Kilisesinde ana apsisin düz duvarı belirgin biçimde doğuya taşmıştır (Çizim : 93). Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesinin apsisi hem içten hem de dıştan üçer cepheli (Çizim : 16), Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesinin apsisi ise içten yarım yuvarlak, dıştan üçer cephelidir (Çizim : 75). Eldeki kısıtlı verilerle dıştan çok cepheli olduğu anlaşılan Nevşehir Ürgüp Aziz Vasileios Karamanlı Kilisesinin içteki düzenlemesi hakkında net bir şey söylemek mümkün değilse de üç nefin içten yarım yuvarlak üç apsisle sonlandığını tahmin edebiliriz (Fot.435 - 438). Üç nefli diğer yapıların içten yarım yuvarlak olan apsisi dıştan da üç yarım yuvarlak olarak inşa edilmişlerdir.

f) Çan kulesi

Çalışma kapsamındaki kiliselerin günümüze gelebilen ve gelemeyip kaynaklardan tespit ettiğimiz çan kuleleri beden duvarı üzerinde veya yapıdan bağımsız ve genellikle avlu duvarı ile bütünleşik inşa edilmişlerdir. Çan kuleleri genellikle kare bir kaide üzerinde kademelenerek yükselen baldaken formdaki yapılardır. Karşılaştırmada örneklediğimiz yapıların çan kuleleri Karamanlı kiliselerimizin planlamaları ile yakınlık göstermektedirler. İki ya da üç kademe oluşturan çan kuleleri genellikle düzgün kesme taş ile inşa edilmiştir.

Çalışma konumuz olan yapılardan Kayseri Endürlük (Foto.102 - 103) Isparta İsoya (Foto.45, 48), İstanbul Samatya Konstantin Helena (Foto.57), Niğde Yeşilburç (Foto.385 - 386) ve Kayseri Bünyan Karacaören (Foto.408 - 409) Karamanlı kiliselerinin çan kuleleri günümüze gelebilmiştir. Bunlardan sadece Isparta İsoya Karamanlı Kilisesinin çan kulesi yapı ile diğerleri yapının ihata duvarlarıyla bütünleşik inşa edilmişlerdir. Yapılardaki izlerden diğer yapılarda da katalog içinde değinildiği gibi gerek yapı ile bütünleşik gerek yapıdan ayrı çan kulelerinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu çan kulelerinden yapı ile bütünleşik olanlarda bir ve iki, yapıdan ayrı inşa edilenlerde birden üç kata kadar düzenleme görülmektedir. Çan kuleleri kullanım dışı kalan yapılarda en çok ortadan kalkan bölümler olmaktadır. 2005 yılında yerinde teşhis

ettiğimizde bütünlüğünü koruyan Kayseri Endürlük Karamanlı Kilisesine ait çan kulesinin 2017 yılında büyük oranda yıkıldığına tanıklık etmiş olduk (Foto.102, 103). Çan kulelerine yakın bölgeden Kayseri Özvatan (Çukur) Agios Nikolaos, Özvatan Çukur İlçesi Kavaklı Köyü Agios Basileos Kilisesi, Kayseri Tavlusun Rum Kilisesi, Niğde Ballı Kilise, Hasaköy (H. Makrina) Kilisesi, Niğde Ovacık, çan kuleleri ile Nevşehir Damat İbrahim Paşa İlkokulu avlusundaki çan kulesi örnekleri (Foto.413 – 416) ile bölge dışından çalışma konumuz olan kiliselerle aynı dönem yapılarından Balıkesir’de Ayvalık Hagios İoannes, Cunda Aya Nikolaos ve Muğla’da Fethiye Kayaköy Pırgiotissa Kiliselerinin yapıyla bütünleşik çan kuleleri bulunmaktadır³⁹⁵. İstanbul’da Balatkapı Taksiarkhes Kilisesi, Üsküdar Prophetes Elas Rum Ortodoks gibi örnekleri çoğaltabileceğimiz kiliselerde çan kulesi yapıyla bütünleşik, Yenikapı H.Teodoros ve Samatya’daki H.Menas, Üsküdar Hagios Pantelemon Rum Ortodoks Kilisesi Kiliselerinin çan kuleleri de çalışma konumuz olan aynı bölgeden Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesi örneğimizdeki gibi yapıdan bağımsız inşa edilmişlerdir³⁹⁶. Hatay Altınözü Hagios Georgios Antakya Aziz Pavlus ve Havari Petrus Katedrali, İskenderun Hagios Georgios Kilisesi, İskenderun Hagios Nikolaos Kilisesi³⁹⁷ çan kuleleri yapının beden duvarı ile bütünleşiktir.

g) Örtü sistemi

Örtü sistemi bakımından incelediğimiz yapıların 6’sı kubbeli - tonozlu, 1 yapıda nefler çapraz tonozlu olup fener çatılı, 1 yapıda ise ana nef tonoz, yan nefler kubbeli, diğer yapılar beşik tonoz örtülüdür. Merkezde kubbenin olduğu Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesinde nefler aynalı tonozlu, Karabük Safranbolu Aziz Stephanos, Kayseri Endürlük, Kayseri Talas Panaya, Konya Sille Aya Eleni ve Niğde Bor Karamanlı Kiliselerinde nefler beşik tonoz örtülüdür. Yaygın örtü sistemi dışında kalan Isparta İsoitya Karamanlı Kilisesi’nde çapraz tonozlu nefler fener çatılıdır (Çizim : 17-20). Fener çatı örneklerine Studios Manastırı/Hagios İoannes Prodromos Kilisesi/İmrahor İlyas Bey Camisi (Çizim : 107) ve İznik Ayasofyası (Foto.451) yapılarından bildiğimiz düzenleme Isparta Emre Mahallesi Kilisesi (Foto.41 - 42) ile Isparta Panaya Kilisesi’nde de karşımıza çıkmaktadır (Foto. 452). Ayrıca

³⁹⁵ A. Ö. Erol 2003.

³⁹⁶ Z. Karaca, 1995 ; S. Patacı-E.Lafli, 2012.

³⁹⁷ S. Arslan, 2012.

İzmir Çeşme Merkez Kilise (453), Muğla Fethiye’de Kayaköy Yukarı Kilise (Foto. 454) ve Kayaköy Pırgıotıssa (Foto.455) Kiliseleri fenerli çatının farklı bir uygulaması ile de benzer örnek gösterilebilir. Niğde Konaklı Karamanlı Kilisesi’nde uygulanan örtü sistemi incelenen yapılar arasında ana nef beşik tonoz, yan neflerin altışarlı kubbe ile örtülmesi özelliğiyle tek örnektir.

I) Süslemeler

Çalıştığımız yapılarda yoğun mimari plastik süslemeler yer almaktadır. Bu süslemeler ağırlıklı olarak sütun başlıkları, kapı pencere söve ve lentoları ile cephelerde yer almaktadır. Geometrik ve bitkisel karakterli bu süslemeler yakın bölge ve dönem açısından diğer kiliselerin mimari plastik süsleme programları ile uyumlu olmakla birlikte kimi yapı ve örneklerde Türk İslam Sanatı yapılarında sıklıkla kullanılageldiği bilinen figür ve motiflerin kiliselerde tekrarlanmış olması ile de farklılık göstermektedir. Özellikle hayvan mücadele sahneleri (Niğde Hamamlı (Kudunos); ejderler (Niğde Hamamlı (Kurdunos) ve Niğde Konaklı (Misti); çarkıfelek motifleri (Konya Sille Aya Eleni ve Niğde Hamamlı (Kurdunos), hayat ağacı (Niğde Hamamlı (Kurdunos), Antalya Agios Georgios, Niğde Konaklı (Misti); çintemani motifi (Niğde Karamanlı) gibi düzenlemelerin Karamanlılara ait bu yapılarda yer bulmasını dikkate değer bulmaktayız. Bu örneklerin yapıların genelinde olmasa bile kimi yapılarda yoğun olması gözden kaçırılmayacak önemdedir. Özellikle Karamanlıca kitabeli yapılarımızdan tekilde Niğde Hamamlı (Kurdunos) Kilisesine ait mimari plastik süslemeler öne çıkacak veriler sunmaktadır. Yapının narteks sütun başlıklarında öne çıkan bu düzenlemelerden özellikle kuzeyden üçüncü sırada yer alan sütun başlığı dikkat çekicidir (Fot.309 - 316). Alçak kabartma tekniği ile dört yüzü de süslenmiş sütun başlığı, İslamiyet öncesi Türk kozmolojisine/kozmetik evren tasavvuruna ait anlatılarda (inanç, söylene ve destanlarda) rastladığımız doğa-hayvan kökenli olan ve adına “*hayvan üslubu*” dediğimiz sembolizmin özelliklerini taşımaktadır. Bu sembolizmde efsanevi veya yırtıcı hayvanlar ve avcı kuşların bir sembol olarak kullanıldığı genel kabul görmektedir. Bu hayvanların mücadelesinin iyilerle kötülerin mücadelesini simgelediği³⁹⁸ “*hayvan mücadele sahnelerinin*” bu yapıda yer bulması önemlidir. Her bir yüzü ikonografik zenginlik taşıyan bu başlığın batı yüzünde hayat ağacı motifi, güney yüzünde çift ejder ile çift başlı kartal mücadelesi, kuzey yüzünde hayat ağacının altında yatan iki ejder ve son olarak doğu yüzünde birbirine dolanmış iki ejder (yılan) görülmektedir. Dört

³⁹⁸ Y. Çoruhlu, 1995 : 7; B. Ögel, 1993 : 597.

yüzün üst köşelerinde de ise gökyüzünü/güneşi simgeleyen (gülbezek, gülce) motifi yer almaktadır. Buradaki sahnelerde gökyüzünde yıldızları vurgulayan gülbezeker, hayat ağacının altındaki ejderler çarkıfeleği çeviren/demir kazığın etrafında evrenin döngüsünü sağlayan ejder motifleri önemli bir kültür nakline işaret etmiş olmalıdır. Elbette yukarıdaki sahne ve motifler diğer Ortodoks kiliselerinde de zamam zaman rastladığımız örnekleri oluşturmaktadır. Her biri uzun ikonografik çözümler gerektirecek kadar zengin unsurun yer aldığı bu sahneleri çözümler çalışmamızın sınırlılıklarını aştığından bu kısa değinmenin yeni çalışmalara kaynaklık edeceğini ummaktayız. Bu durumu ortak kültür havzasında bulunmanın sonucu yaşanan kültür aktarımı veya paylaşımıyla beraber düşünölebileceğimiz gibi kökeni belki de daha eskilere gidecek ve adına *“sanat ortaklıkları ve Türklerin maddi mirası”* diyebileceğimiz bir ortak hafıza olarak açıklamak mümkün mü? Bu bakış Karamanlıların kökenleri konusundaki tartışmalardan Türk köken iddialarına su taşıyacak nitelikte görölebilir. Fakat bu düşünceyi de yabana atmadan daha fazla desteği gerektirdiği de açıktır. Bu yüzden tarihi verilerle beraber maddi kültür varlıklarının ortaya koyacağı kanıtları da göz önünde bulundurmanın önemi ortadır.

V- SONUÇ

20 Kasım 1922'de başlayan ve yaklaşık sekiz ay sonra 24 Temmuz 1923'de sona eren Lozan Konferansı, zaman zaman kesintiye uğramış olsa da, 30 Ocak 1923 tarihinde Türkiye ile Yunanistan'ı temsil eden taraflar arasında imzalanan "*Türk ve Yunan Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol*" ile Türkiye'de yaşayan (İstanbul hariç) Ortodoks nüfus ile Yunanistan'da yaşayan (Batı Trakya'daki Müslümanlar hariç) Müslüman nüfusun mübadelesine karar verilmiştir. Protokolde kimlerin mübadele edilip edilmeyeceği, bunlara ait mülklerin tasfiyesi ve göçün denetlenmesi gibi konularda ayrıntılı tarifler ve şartların da belirlenmiş olduğu bilinmektedir³⁹⁹.

Mübadele protokolünde Türk ve Yunan milliyetlerine mensup olanlara değil, "*Müslüman*" ve "*Ortodoks*" kimliklere vurgu yapılması nedeniyle bu dinleri benimsemekle birlikte farklı milliyetlere (dillere) sahip gruplar da nüfus değişimi kapsamında tutulmuştur. Bu farklı gruplardan biri de, Anadolu'da yüzyıllar boyunca yaşadıklarını bildiğimiz "*Türk dilli fakat Ortodoks*" olan "*Karamanlılar*" olmuştur. Mübadele ile doğup büyüdüğü Türkiye coğrafyasından ayrılarak Yunanistan'a gönderilen Karamanlıların Anadolu'da geride bıraktıkları kültürel izleri, günümüzde artık yayınlardan, Osmanlı arşiv belgelerinden ve sayısı giderek artan maziye yönelik anılardan takip edebilmek mümkün hâle gelmiştir. Buna karşılık, Anadolu coğrafyasının kadim nüfusunu oluşturan bu toplumun kendileri için olduğu kadar, vaktiyle bir arada yaşadıkları, ürettikleri ve paylaştıkları, hattâ deyim yerindeyse anlamlı bir symbiosis oluşturmak üzere birbirlerinden birbirlerini öğrendikleri Müslüman hemşehrileri tarafından da hâlâ hatırladıkları kimliklerini, yaşadıkları coğrafyada geride bıraktıkları konutlar, çeşmeler, hamamlar,

³⁹⁹ Bakınız, Lozan Sulh Muahadenamesi Mukavelenamesi 24 Temmuz 1339-1923, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hariciye Vekaleti, s.103-109; Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler, T.I, C.I, K.I, Yay. Hazırlayan : Seha Meray, YKY, İstanbul, 2002, s. 20-21.

mezar taşları ya da dinî yapılar gibi maddi kültür ortamını tanımlayan ürünlerdir. Bunlar arasında, in-situ olarak günümüze ulaşabilmiş Karamanlıca (Grek harfli Türkçe) kitâbeleriyle bir grup kilise, bu tezin ana konusunu oluşturmaktadır. İnşa ettikleri dinî yapılarına Grek harflerini kullanarak Türkçe kitâbeler yerleştiren bu toplumun, yazdıkları kitâbeler gibi, günlük konuşma pratikleri kadar ibadetlerini de Türkçe yapmış olmaları, kuşkusuz, ilgi çekici bir 19. yüzyıl Türkiye realitesi ve resmi olarak öne çıkmaktadır. Bu husus, yakın zamana kadar, Grek alfabeli Türkçe kitâbeli her yapının “*Rum*” olarak tanımlandığı bilgi üretme ortamı için olduğu kadar, Bizans çağında “*Türkopol*” denilen, Osmanlı yönetiminin “*Zımmiyân-ı Karaman*” diye nitelendirdiği ve nihayet Cumhuriyet Türkiye’sinde “*Rum*” olarak adlandırılan bir toplumun kültür tarihi adına da acıklıdır.

“*Karamanlı Kiliseleri*”ne yönelik bu tez, mübadele ile Yunanistan’a göç ettirilen Karamanlı nüfusunun, her geçen gün silikleşen anılarıyla, Anadolu’da geride bıraktıkları maddi kültürün bir kesitinin tespit edilerek belgelenmesini amaçlamıştır.

Her ne kadar, diğer Ortodoks kiliselerinden kesin surette ayrışan bir mimari plan düzenlemesine sahip olmasa da, bu çalışmaya konu edilen yapıların kanımca en dikkat çekici özellikleri, kuşkusuz, mimari plastik olarak taş süslemeleridir. Hayvan mücadele sahneleri ya da ejder ve hayat ağacı motifleri gibi Türk kültüründe de sürekliliği olan motif ve kompozisyonlar, Anadolu’nun kültürel coğrafyasında, vaktiyle benzer duyarlılıkların, toplumun farklı dinî kesimleri tarafından da ortak bir sanat dili oluşturmak üzere kullanılıp paylaşıldığına işaret ediyor. Buna karşılık, Konya-Sille’deki Karamanlı Kilisesi’nin duvar resmi programında karşılaşılan figürleri ve musavirini açıklayan yazıların Karamanlıca olarak yazılması, Karamanlıcanın sadece kapı kitabesi ile sınırlı kalmayıp iç mekanda da yer aldığı, taş süsleme

kadar, duvar resminin de toplum nezdinde bilindiğini ve uygulandığını ortaya koymakla birlikte, bunun ne ölçüde yaygın bir âdet olduğu konusunun tespit edilmesinde yine de yetersiz kalmaktadır.

Bu çalışma, bir kısmı literatüre geçmiş Grek harfli Türkçe kitâbelere sahip Karamanlı kiliselerinin günümüze ulaşabilen örneklerini bir araya getirerek bir mimarlık tarihi yazımı içinde değerlendirmeyi öne çıkarırken, bir yönüyle de, Türkiye'nin kültür tarihini anlatan bu maddi kültür mirasının korunmasına yönelik önermeler de içeriyor.

VI. BİBİYOGRAFYA

A) Kaynaklar – Bilimsel Çalışmalar

ADIYEKE, N., Islahat Fermanı Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi ve Gayrimüslimlerin Yaşantılarına Dair, *Osmanlı*, C.IV, Ankara, 1999 : 255 -261.

AÇIKGÖZ, Ş.G., *Kayseri ve çevresindeki 19. Yüzyıl Kiliseleri ve Korunmaları İçin Öneriler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2007 : 114 - 119.

AÇIKGÖZ, Ş.G.- AHUNBAY, Z., 19. yüzyıl Kayseri Kiliseleri İçin Koruma Önerileri, *İTÜ Dergisi/a*, Mimarlık, Planlama, Tasarım, 2008 : 26 - 36.

AK, M., Fatih Döneminde İstanbul'da İmar Faaliyetleri ve Mahalle Yerleşimi Hakkında, *İstanbul Şehir ve Medeniyet*, İstanbul, 2004 : 243.

AKBAŞ, S.B., Bünyan Yöresi Halk Edebiyatı, *Folklor ve Etnografyası*, Kayseri, 1994.

AKYOL, A.A.- KADIOĞLU, Y.K.- ESKİCİ, B., Isparta Aya Yorgi Kilisesi'nde Korumaya Yönelik Arkeometrik Çalışmalar 26. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, İstanbul, 24 - 28 Mayıs 2010 : 101-116.

AKPOLAT, M. S., Isparta Aya Yorgi (Aya Isotyia) Kilisesi Sanat Tarihi Raporu, 2009.

ANADOLU'DA ORTODOKSLUK SADASI, Anadolu Türk'tür, 7 Kanunusani, 1923 : 1.

ANATOLI Rumlarına Mahsus İlmi, Edebi, Fenni Musavver Salname, Nevşehirliilerin Papa Yeorgios Cemi(yeti tarafından Nevşehir Rum Mektepleri (için ders kitabı), Konstantinopolis, 1913

ANHEGGER, R., *Hurufumuz Yunanca*, Ein Beitrag zur Kenntniss der Karamanish-Türkischen Literatur Anatolica, no.VII, 1979 - 1980 : 159.

ANHEGGER, R., Karamanlı Türkçesi, *Tarih ve Toplum* 4, 1984 : 242.

ANHEGGER, R., *Evangelinos Misailidis ve Türkçe Konuşan Soydaşları*, Tarih ve Toplum, 50, İstanbul, Şubat 1988 : 73, 175-177.

AINSWORTH, W. F., *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea, and Armenia*. Vol. I. London: John W. Parker, 1842.

ANZERLIOĞLU, Y., *Karamanlı Ortodoks Türkler*, Ankara, Phoenix Yayınları, 2009.

ANZERLIOĞLU, Y., Tarihi Verilerle Karamanlı Ortodoks Türkler, *Hacı Bektaş Veli Dergisi*, 51, 2009 : 171 - 188.

ARSLAN, S., *Hatay'da Osmanlı Dönemi Rum Ortodoks Kiliseleri* Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012.

AŞIKPAŞAOĞLU, *Tevarih-i Al-i Osman*, neşriyat N. Atsız, Osmanlı Tarihleri I, İstanbul 1949.

AŞIKPAŞAZADE, *Tevarih-i Al-i Osman*, neşriyat K. Yavuz - Y. Saraç, İstanbul 2003 : 523.

AYDIN, A., *19. Yüzyıl Mersin Kiliseleri*, İstanbul, 2011 : 89 - 95.

AYDIN, A., Tarihi Yapıların Yeniden İşlevlendirilmesi: Isparta Aya İshotya (Yorgi) Kilisesi'nin Gül Müzesi'ne Dönüşümü, *Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, 17/2018.

AYVERDİ, E. H., *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskânı ve Nüfusu*, İstanbul 1958 : 80-83.

BABİNGER, F., H., *Dernschwam's Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinaisen (1553 / 1555)*, Berlin, 1923.

BALANCAR, F., Cumhuriyet'in Hıristiyan Türkler'le imtihanı, Stefo Benlisoy ile söyleşi, *Agos Gazetesi*, 05.11.2016.

BALTA, E., *Karamanlidika XXe Siècle Bibliographie Analytique*, Athènes, 1987a.

BALTA, E., *Karamanlidika Additions (1584-1900) Bibliographie Analytique*, Athènes, 1987b.

BALTA, E., Karamanlidika, (Çev: B.Berkol), *Tarih ve Toplum Dergisi*, 62, 1989 : 59 - 60.

BALTA, E., Anadolu’lu Türkofon Hristiyan Ortodoksların Ulusal Bilinçlerini Araştırmaya Yarayan Kaynak Olarak Karamanlıca Kitapların Önsözleri, *Tarih ve Toplum*, 13/74, 84, İstanbul, 1990.

BALTA, E., *Karamanlidika Nouvelles Additions et Compléments I*, Athènes, 1997.

BALTA E., Karamanlıca Kitapların Dönemlere Göre İncelenmesi ve Konularına Göre Sınıflandırılması, *Müteferrika*, 1998 : 3 - 18.

BALTA E., (Editör) Sinasos - Mübadeleden Önce Bir Kapadokya Kasabası, Birzamanlar Yayıncılık, 2007.

BALTA E., Evangelinos Misailidis’in Yunanca ve Karamanlıca Yayınlarına Osmanlı Kaynaklarının Tanıklığı, (Çev : Ari Çokona), *Toplumsal Tarih*, 188, 2009 : 24 - 30.

BALTA, E., *Beyond the Language Frontier : Studies on the Karamanlis and the Karamanlidika Printing*, The Isis Press, İstanbul, 13/74, 2010.

BALTA, E., *Gerçi Rum İsek de, Rumca Bilmez Türkçe Söyleriz, Karamanlılar ve Karamanlıca Edebiyat Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: İş Bankası Yay. 2014.

BAHAR, H., *Fertek Tarihi I - II*, Niğde, 2009 : 481 - 482.

BAŞ, M., *Türk Ortodoks Patrikhanesi*, Aziz Andaç Yayınları, Ankara, 2005.

BAŞKAN, Y., Karamanoğullarının Kökeni Meselesi, *Tarih İncelemeleri Dergisi* Cilt XXVII, Sayı 1 Temmuz 2012 : 23 - 35.

BAŞKAN, Y., Fatih Sultan Mehmed Döneminde Karaman Bölgesinden İstanbul’a Nakledilen Nüfus, *Tarih Dergisi*, Sayı 5, (2012 / 1), İstanbul 2013 : 107 - 134.

BAYAT, F., *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, İstanbul, 2006.

BAYKARA, T., Konya, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.XXVI, Ankara, 2002 : 182-187.

BAYKURT, C., *Osmanlı Ülkesinde Hristiyan Türkler*, İstanbul, 1932.

BAYRAKTAR, G., *Hans Dernschwam’ın İstanbul Ve Anadolu’ya Seyahat Günlüğü ile Evliya Çelebi’nin Viyana Notları’nda İmgeler ve Önyargılar*, Ankara

Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011.

BAYRAM, F., *Artvin'deki Gürcü Manastırların Mimarisi*, İstanbul, 2005.

BELL, G. L., 07/05 /1905 günlükleri.

BELL, G. L. *Notes on a Journey through Cilicia and Lycaonia*, Revue Archéologique, 9 : 1907 : 18-30.

BELKE K. – RESTLE M., *Galatien und Lykaonien* [Tabula Imperii Byzantini 4], Vienna,1984.

BELKE, K., *Lykaonien*, Reallexikon zur Byzantinischen Kunst V, Stuttgart, 1995.

BERKOL, B., 133 Yıl Önce Yayımlanan Yunan Harfleri ile Türkçe (Karamanlıca) Bir Robinson Crusoe Çevirisi, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Metodoloji ve Sosyoloji Araştırmaları Merkezi*, 21, 1986 : 135 – 158.

BERKOL, Bülent, *Yunan Harfli Türkçe : Karamanlı Edebiyatı*, Cumhuriyet, 5 Ekim 1987 : 2.

BENLİSOY, F. – BENLİSOY, S., 19. Yüzyılda Karamanlılar ve Eğitim / Nevşehir Mektepleri, *Toplumsal Tarih Dergisi*, cilt 23, 2000.

BENLİSOY, F. – BENLİSOY, S., Karamanlılar, Anadolu Ahalisi ve Aşağı Türkler : Türkdili Anadolu Ortodokslarında Kimlik Algısı, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, Sayı : 11, Güz, 2010 : 7 - 22.

BENLİSOY, F. - BENLİSOY, S., *Türk Milliyetçiliğinde Katedilmemiş Bir Yol : Hıristiyan Türkler ve Papa Eftim*, İstos Yayınları, 2016.

BİLGİLİ, N., *Türk Mitolojisi (Türklerde Ant Kadehi İkonografisi ve Ant İçme Ritüeli)*, Ankara, 2018 : 185 - 194.

BİLİCİ, Z. K., Anadolu Taş Tezyinatında Hayvan Üslubu (Erken Devir Örnekleri Üzerine Bir Deneme), *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, II, İzmir,1983 : 19 - 27.

BİLİCİ, Z. K., Karamanoğlu Beyliği'ne Ait Bir Kitâbenin Tarihi Önemi, *Türk Dili ve Yunus Emre*, Sayı:5, Karaman-Konya.1986a : 19 - 30.

BİLİCİ, Z. K., Anadolu Türk Süsleme Sanatında Bazı Terminolojik Problemler, *Ankara Sanat*, Sayı 238, Ankara, 1986b : 27 - 28.

BİLİCİ, Z.K., Antalya Müzesi'ndeki Bir Selçuklu Kitâbesi Üzerine Düşünceler, *Antalya 3.Selçuklu Semineri (Bildiriler)*, İstanbul.1989 : 45-49.

BİLİCİ, Z. K., Cizre Ulu Camisi Kapı Tokmaklarının İkonografik ve Kronolojik Değeri Üzerine Bir Etüd, *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar*, Ankara, 1993b : 73 - 86.

BOZ, E., Hakiki Divanı, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya 1996.

BOZER, R. - SUNAY, S., Kula Meryem Ana Kilisesi Mezar Taşları, *Bellekten*, LXXX, 287, 2016 : 103 - 136.

BOZER, R. - SUNAY, S., Kula'da Bulunan Bir Grup Karamanlıca Mezar taşı Üzerine Tespitler, *DTCF Dergisi* 58.2, 2018 : 1697 - 1724.

BOZİS, S., Karamanlılar, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Tarih Vakfı Yayınları, Cilt 4, 1994 : 458N- 459.

BOZKURT, G., *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayri Müslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu*, Ankara, 1839 - 1914, Ankara, 1989.

BÖGE, S., *Tarihi ve Kültürel Varlıkların Rölöve Alımı İçin Farklı Yöntemlerin Birlikte Kullanılması*, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2013 : 33 - 46.

BÖCÜZADE, S. S., *Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi*, C. 1-2, Serenler Yayını, İstanbul, 1983.

BÖCÜZADE, S. S., *Isparta Tarihi*, Hazırlayan : Hasan Babacan, Isparta Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, Isparta, 2012.

BUCHWALD, H., *Form, Style And Meaning in Byzantine Church Architecture*, Brookfield : Ashgate, 1999 : 299 - 321.

CHEVALİER, J., vd. *Dictionary of Symbols*, New York, Ciriaco 1418 - 1447, Seyyahların Aynasında İstanbul, 1996 : 71.

ÇİHANGİR, E., *Papa Eftim'in Muhtıraları ve Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi*, İstanbul, 1996.

CLOGG, R., Some Karamanlidika Inscriptions from the Monastery of the Zoodokhos Pigi, Balikli, *Byzantine and Modern Grek Studies*, 4, 1978.

CÖMERT, H., 1873 Yılında Zincidere, *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu*, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 10-11 Nisan, 2003 :111-124.

CRUSIUS, M., *Turcograeciae libri octo*, Basileae, 1584 : 107-119.

CUINET, V., *La Turquie D'Asie, Geographie Administrative, Statistique Descriptive et Ra-isonnee de Chaque Province de L'Asie - Mineure Tome Premier*, Paris. V.1: p. 1892.

ÇURÇİC, S., Narthex, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol. 2, Oxford, 1991 : 1438-1439.ÇAVUŞOĞLU, E., Konya'da Bir Rum Köyü Sille, *Mimarlık*, Mimarlar Odası, sayı 281, Haziran 1998 : 28 - 33.

ÇAYIRDAĞ, M., "Kayseri Tarihi Araştırmaları", Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri, (2001).

ÇELİKKOL, A., Kula'da Karamanice Mezar Taşları, *Popüler Tarih*, sayı 58, İstanbul, 2005 : 16 - 17.

ÇETİN, F., Batılı Seyyahlara Göre İstanbul'un Gayrimüslim Ahalisi (1553-1673), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi Ankara, 2011 : 167 - 169.

ÇİMEN, M. H., Isparta'da Geç Dönem Hıristiyan Kiliseleri, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2017.

ÇORUHLU, Y., *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi*, Seyran Kitap, İstanbul 1995 : 7.

DALEY, B. *On the Dormition of Mary, Early Patristic Homilies*, St. Vladimir's Seminary Press, New York, 1998.

DANIK, E., *Konya Sille'deki Aya Elana Kilisesi*, Ankara, 1997.

DAVIDSON, G., *Melekler Sözlüğü "Gözden Düşmüş Melekler Dahil"* Türkçesi : İsmail Yergüz, Sel Yayıncılık İstanbul, 2009.

DECEİ, A., Patrik II. Gennadios Scholarios'un Fatih Sultan Mehmet için yazdığı Ortodoks İtikatnamesinin Türkçe Metni, *Fatih ve İstanbul* I.C. 1.S. İstanbul 1953 : 99-116.

DEMİRCİ, D., Isparta'da Bulunan Beş Karamanlıca Kitâbenin İncelenmesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32, Isparta, 2014 : 98 – 121.

DEMİRİZ, Y., Karamanlıca Epigrafiyasına Katkı; Eskişehir'de Karamanlıca Bir Mezar taşı Kitâbesi, *Tarih ve Toplum* XI/66,1990 : 36 - 37.

DERNSCHWAM, H., *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü* (Çev: Y.Ören), Ankara, 1992.

DİNÇER, F., 1584 Yılında Karamanlıca Alfabe ile Yazılmış Bir İtikatname, *1.Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür ve Kültür Sempozyumu Sempozyumu Bildirileri*, Nevşehir, 2011 : 173 - 194.

DOĞANAY, A., *Türk Sanatında Pelengi ve Şahi Benek Nakışları ya da Çintamani Yanılgısı*, 2004 / 2 : 203.

DONABEDİAN, P., Le premier âge d'or de l'architecture arménienne : le VII e siècle, *Anadolu ve Çevresinde Ortaçağ 1*, Ankara 2007.

DRYGA, İ., Doğu Karadeniz'in Karamanlıcası, *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu*, 2018 : 564 – 570.

DUKAS, *Bizans Tarihi*, neşriyat : Vladimir Mirmiroğlu, İstanbul 1956 : 193.

DUMAN, M., Karamanlıca, Yunanca, Ermeni Harfli Türkçe ve Ermenice Nasrettin Hoca Kitapları, *Tarih ve Toplum*, XVI, İstanbul. 1989 : 61 – 64, 92.

ECKMANN, J., Anadolu Karamanlı Ağızlarına Ait Araştırmalar, I. Phonetica, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.VIII, S.1-2, 1950 : 165 - 200, Ankara.

ECKMANN, J., Yunan Harfli Karamanlı İmlâsı Hakkında, *Türk Dili ve Tarihi Hakkında Araştırmalar*, 1950b : 27 - 31.

ECKMANN, J., Karamanlıca'da Birkaç Gerindium Terkibi, (Çeviren Müjdat Kayayerili), *Türk Kültürü Araştırmaları*, XXVI / 2, 1988 : 89 - 94.

ECKMANN, J., Karaman Edebiyatı, (Hazırlayan : Halil Açıkgöz), *Türk Dünyası Edebiyatı I*, 1998 : 20 - 38.

EKİN. C. Kayseri, *Kayabağ Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri*, Hacettepe Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005.

EKİN, C., Kayseri’de Grek Harfli Türkçe (Karamanlıca) Kitâbeli Kiliseler, *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi’ne sunulan bildiri*, Saraybosna / Bosna - Hersek, 2013.

EKİN, C., Sahiplenilmemiş Miras : Grek Harfli Türkçe (Karamanlıca) Kitâbeli Eserler, *Üçüncü Uluslararası Dil ve Edebiyat Konferansı, Avrupa’da Türkçe*, Tiran / Arnavutluk, 2014 : 123 – 139.

EKİN, C., Karamanlıca (Grek Harfli Türkçe) Kitâbeli Çeşmeler, *II. Uluslararası Anadolu Uygarlıkları (Yollar ve Köprüler) Sempozyumu’na sunulan bildiri*, Çorum, 27 - 28 Nisan 2017a.

EKİN, C., Karamanlıların Soy Kütükleri : Karamanlıca (Grek Harfli Türkçe) Kitâbeli Mezar Taşları, *Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Dergisi*, XXVI / 2, Ekim 2017b : 221 - 241.

EKİN, C., Sıcak Miras : Karamanlıca (Grek Harfli Türkçe) Kitâbeli Hamamlar, *Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi’ne sunulan bildiri*, 23 - 25 Mart 2018, Kudus.

EKİNCİKLİ, M., *Türk Ortodoksları*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1998.

EKİZ, M., Niğde’deki Hıristiyan Türk Kiliselerinde Yer Alan Ejder Figürleri : İkonografik Açıdan Bir Bakış, *Sanat Tarihi Dergisi*, Sayı / Number XX / 1 Nisan / April 2011 : 39 – 62.

EKİZ, M., Niğde’de Hristiyan Türklere Ait Olduğu Düşünülen Üç Hamam, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* Cilt : 3, Sayı : 5, Temmuz 2014 : 95 - 117.

EKİZ, M.,N.Dursun-İ.M.Mimiroğlu-Ş.Dursun *Niğde İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması 2015 Raporu*, 34.Araştırma Sonuçları Toplantısı II.Cilt, Edirne, 23-27 Mayıs 2016.

EKİZ, M., *Fertek Kilise (Yeni) Camii Sanat Tarihi Raporu*, 2016.

ELİADE M., *Şamanizm, çeviren : İsmet Birkan*, Ankara, 1999.

ERAY K. - ÇAVDAR, G. *Karamanlıca Bir Eser, Kayseri Metropolitleri Ve Malumat-I Mütenevvia Üzerine Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Cilt : 16, Sayı : 31, Yıl : 2017 / 1 : 113 - 130.

ERBEK, M., *Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri*, T. C. Kültür Bakanlığı, Dösım Yayınları, Ankara, 2002.

ERGENE, T., *İstiklal Harbinde Türk Ortodoksları*, İstanbul : İ. P. Neşriyat Servisi, 1951.

EROL, A. Ö., *Ege Bölgesi Rum Ortodoks Kiliseleri*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2003.

EROL, M., *Evangelinos Misailidis, Toplumsal Tarih*, 128, 2004 : 70 - 71.

ERSOY, N., *Semboller ve Yorumları (Bölüm I – II)*, İstanbul, 2000.

ERÖZ, M., *Hıristiyanlaşan Türkler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1983.

ERYAMAN, M., *Osmanlı Dönemi Niğde Kiliseleri, Dört Mevsim*, Sayı : 6, Niğde, 2011 : 36 - 40.

ERYILMAZ, B., *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, İstanbul, 1996.

EVANGELİNOS, M., *Seyreyle Dünyayı (Temaşa-i Dünya ve Cefakâr-u Cefakeş)*, Hazırlayan : Robert Anhegger, Vedat Günyol, İstanbul, 1988.

EYİCE, S., *Konya İle Sille Arasında Ak Manastır, Manakib Al- Ârifin'deki Deyr-i Eflatun, Şarkiyat Mecmuası*, VI, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1966 : 135 - 180.

EYİCE, S., *Karadağ (Binbirkilise) ve Karaman Çevresinde Arkeolojik İncelemeler*, İstanbul, 1971.

EYİCE, S., *Anadolu'da Karamanlıca Kitâbeler, Belleten*, XXXIX, 153, Ankara, 1975 : 25 - 56.

EYİCE, S., *Rum Harfleri ile Türkçe (Karamanlıca) bir Nevşehir Salnamesi (Yıllığı), Fındıkoğlu Armağanı, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını*, No : 389, İstanbul, 1977 : 77 - 102.

EYİCE, S., *Anadolu'da Karamanlıca Kitâbeler (Grek harfleriyle Türkçe kitâbeler)* II, 1980 : 32 - 36.

FREELY, J. - ÇAKMAK, A.S., *İstanbul'un Bizans Anıtları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.

FRESNE, C. D. C., *Notae in Zonarae annales (I?annu tu ask?tu tu Z?nara . chronikon ; [3])* 1729.

GAMBERO, L. *Mary and The Fathers of The Church*, San Francisco, Ignatius Press, 1991.

GERLACH, S., *Türkiye Günlüğü 1573 - 1578*, I-II, neşriyat : T. Noyan - K. Beydilli, İstanbul 2007 : 307, 328, 381, 801.

GERMANER, S., *Bazilika, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997 : 207.

GİRİGÖK, L. Düğüm, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, 1. Cilt, İstanbul : 1977.

GOMBRICH, E. H., *Sanatın Öyküsü*, 2007 : 133.

GÖK, A. A., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimler Millet Sistemi, Tarihi Gelişimi ve Milletlerarası Antlaşmalar, Türkiye ve Siyaset* 3, 2001 : 101 - 108.

GÖKTÜRK, G., *Kapadokyalı Rumların Aydınlanma Çabasına Anatoli Gazetesi Üzerinden Bakmak, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, C. 12, Aralık, 2017 : 3, 37 - 48.

GURNEY, O. R., *The Hittites*, 2. baskı, Pelican, Harmondsworth, 1954.

GÜMÜŞÇÜ, O., *Tarihi Coğrafya Açısından Bir Araştırma, XVI. Yüzyıl Lârende (Karaman) Kazâsında Yerleşme ve Nüfus*, Ankara, 2001.

GÜNGÖR, H., *Karamanlıca (Grek Alfabeli Türkçe) Bir Kitâbe, Türk Dünyası Araştırmaları*, Aralık 1984 : 95 - 101.

GÜNGÖR, H., *Karamanlıca Üç Kitâbe, Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Ekim 1989 : 19 - 31.

GÜNGÖR, H., *Marques de professions sur les stèles funéraires de la vallée de Zamantı, Kayseri, Cimetières et Traditions Funéraires dans le Monde*

Islamique, / *İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri, II*, Ankara, 1996 : 185 – 188.

GÜNGÖR, H., *Niğde-Nevşehir Yöresindeki Yeni Karamanlıca Kitâbeler*, VII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi 8-12 Kasım, 1999.

GÜNGÖR, H., Niğde-Nevşehir Yöresinde Karamanlıca Kitâbeler, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı : 168, Aralık 2000 : 44 - 46.

GÜNGÖR, H., Kayseri, *Niğde, Nevşehir Yöresindeki Karamanlıca Kitâbeler*, (Yayınlanmamış Bildiri), 2001.

GÜNGÖR, H., Bir Rus Araştırmacı Gözü ile Karamanlılar, *1.Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu* (16-19 Kasım 2011) Bildirileri 3, Ankara, 2012 : 401-406.

GÜNGÖR, S., *Niğde İli Merkez İlçesi Yeşilburç Köyü Camii (Yeşilburç Kilisesi) Röleve ve Restitüsyon (Sanat Tarihi) Raporu*, 2016.

GÜLTEN, S., Hızır - İlyas Zaviyeleri, Aya Yorgi Ve Bektaşiler, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi*, 93 Güz 2001 / Sayı 83.

HALASİ-KUN, T., *Gennadios Turkish Confession of Faith*, *Archivum Ottomanicum* 12, 1987 - 1992 : 5, 6.

HAMILTON, J. A., *Byzantine Architecture and Decoration*. London, Batsford, 1933 : 22, 56.

HAMMER, J. V., *Textus colloquii patriarchae Gennadii cum MuhammedeII, e pronunciatione corrupta graeca, historiae patriarchae a Martino Crusio traducta, in idioma turcicum restitutus*, *Fundgruben des Orients*, Wien, c.I, 1809 : 461 ve Wien, , C.II, 1811 : 105-106, 164-166, 316-318, 470-473.

HELVACI, F., *Anadolu'da Erken Dönem Bizans Mimarisi*, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aksaray, 2013.

HILD, F. - M. RESTLE, *Kappadokien (Kappadokia, Charsianon Sebastei und Lykandos)*, *Tabula Imperii Byzantini* 2, (Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften), Wien, 1981.

HOCA SAADEDDİN EFENDİ, *Tâc'el Tevârih*, I, İstanbul 1862 : 517.

HORVATH, B., *Anadolu 1913*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1929 : 27, 91.

HUDAVERDOĞLU, S. A., - THEODOTOS, *La Litterature Turcophone*, Acte du III. Congres International des Etudes Byzantines, Ahhene, 1932.

İORDANOĞLOU, A., *A Karamanlıdic Funerary Inscription (1841) In Nicaea (Iznik) Museum*, Balkan Studies, XIX, 1978 : 185 - 189.

İRAKLEOUS, S., *On the Development of Karamanlidika Writing Systems Based on Sources of the Period 1764 - 1895*, Mediterranean Language Review, Harrassowitz Verlag Wiesbaden, 2013 : 57 - 95.

İSPARTA, (1880 - 1980), Hazırlayan : Isparta Valiliği İl Özel İdaresi Müdürlüğü Yayınevi, Isparta, 2001.

İSPARTA Kültür Envanteri, Isparta İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Isparta, 2009 : 181.

İBAR, G., *Anadolulu Hemşehrilerimiz (Karamanlılar ve Yunan Harfli Türkçe)*, İstanbul, 2010.

İBAR, G., Mübadelenin Kayıp Halkı : Karamanlılar, *Atlas Tarih Sayı* : 5, 2010.

İLTER, F., XIX. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Mimarlığında Kayseri Yöresi Hristiyan Yapılar: Germir ve Endülük Kiliseleri, *Belleten LII (202-205)*: 1988 : 1663-1710.

İLTER, F., Doğaya Bırakılmış Bir Akdeniz Yerleşmesi : Kaya Köy (Levisi) ve Kiliseleri, *Belleten, Cilt: 55, Sayı: 213*, Ankara, 1991 : 473 - 497.

İLTER, F., 19. Yüzyıl İç Anadolu Azınlık Yapıları Üzerine Gözlem ve Değerlendirmeler, 1994 : 1059 - 1073.

İNALCIK, H., Padişah maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, cilt : 34, 2007 : 140.

İNALCIK, H., The Survey Of İstanbul - The Text, English Translation, Analysis of Text, Documents, 1455, İstanbul 2012 : 369 - 374.

İNCİCİYAN, P. Ğ., *XVIII. Asırda İstanbul*, İstanbul Fetih Derneği İstanbul Enstitüsü Yayınları 1956.

JASCHKE, V. G., *Die Türkisch-Orthodoxe Kirche, der İslam*, 1964 : 114-115.

JERPHANİON, G., d.,, *Mélanges d'archéologie anatolienne: monuments préhelléniques, gréco-romains, byzantins et musulmans de Pont, de Cappadoce*

et de Galatie, Mélanges de l'Université Saint-Joseph, P.13, Beyrouth,1928 : 292-293.

KAFADAR, C., İki Cihan Aresinde Cemal Kafadar İle Söyleşi, *Osmanlı Özel Sayısı*, Cogito, Yaz, 1999.

KAHYA, H. Karamanlıca Zarf-Fiil Eklerinden Örnekler, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2008 : 131-152.

ΚΑΛΦΟΓΛΟΥΣ, Η., Ι., *Ζυδζιδρε Καργεσιυδε Πουλουναυ Ιωαννησ Προδρομοσ Μοναστηρη Γιαχοδ Μονη Φλαβιανου*, Δερι Σααδειδε Αλεξανδοσ Νομισματιδησ Ματπασσηνδα, 1898 : 49, 52, 59, 83-86, 125-149, 458.

KALYONCU, H.-TUNÇÖZGÜR, Ü., *Mübadele ve Safranbolu*, Ankara : Karabük Valiliği Yayınları, 2012.

KAPPLER, M., *Transcription Text, Regraphization, Variety?-Reflections on Karamanlidika, Spoken Ottoman in Mediator Texts* içinde, ed. Eva Csato, Astrid menz ve Fikret Turan, Göttingen: Harrassowitz - Verlag, 2016 : 119 - 128.

KARACA, Z., *İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri*, Yapı Kredi Yayınları İstanbul, 1995.

KARPAT, K., H., *Millets and Nationality : the Roots of the Incongruity of Nation and State in the Post-Ottoman Era" in Christians and Jews in the Ouoman Empire: the Functioning of a Pluralist Society*, Volume I, Benjamin Braudc & Bernard Lewis, eds., at 141-170. Professor Karpat is well known the Ottoman historian who taught for many years in Wisconsin University in the USA. NY, London, Holmes & Meier, 1982.

KARPUZ, H., *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Konya*, I,II,III, Ankara, Türk Tarih Kurumu 2009.

KAZHDAN, A., *Gynaikeion, The Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol. 2, Oxford 1991 : 888 - 889.

KETCHORİDİS, V., *Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemi'nde Karamanlı Rum Ortodoks diasporası*, İzmir Mebusu Emmanouil Emmanouilidis, *Toplumsal Tarih*, 25 Kasım 2014 : 38 - 43.

KIVAMİ, *Fetihname-i Sultan Mehmed*, neşriyat : F. Babinger, İstanbul 1955 : 67-71.

KOCH, G., *Erken Hıristiyan Sanatı*, İstanbul 2007 : 29.

KOCAMAN, M., *Niğde'nin Geç Dönem Osmanlı Kiliseleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2016 : 122 – 125.

KONYA, E. - ÇAVDAR, G., Karamanlıca Bir Eser : Kayseri Metropolitleri ve Malumat-ı Mütenevvia Üzerine, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Cilt : 16, Sayı : 31, 2017 / 1 : 113 - 130.

KONYALI, İ., H., *Abideleri ve Kitâbeleri ile Konya Tarihi*, Konya, 1997.

KORAT, G., *Taş Kapıdan Taçkapıya Kapadokya*, İstanbul, 2005.

KOSTAKİS, T., P., To Misti tis Kappadokias, foto : 49, Atina 1977.

KÖMÜRÇİYAN, E., Ç., *İstanbul Tarihi, XVII. Asırda İstanbul*, neşreden : H. Andriasyan, İstanbul 1952 : 77.

KRAMEUS, P. A., Ναοὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Κατὰ τὸ 1583 καὶ 1604, ΚΕΦΣ 28(1904) : 120-129, 134, 140, 141, 231-236.

KRAUTHEIMER, R. - CURCİC, S., *Early Christian and Byzantine Architecture*. New Heaven : Yale University Press, 4. Basım (ilk basım 1965), 1986 : 335, 344.

KRİTOVULOS TARİHİ, 1451-1467, çeviren : A. Çokona, İstanbul 2012 : 271

KURU, A. Ç., Orta Çağ Anadolu Türk Mimarisinde Düğüm Motifi ve İkonografisi, *Erdem*, Cilt 10, Sayı 51, 2008 : 23 - 52.

KOURTİDİS, A., *Küçük Asyalıların Dili ve Öğrenme Tutkusu*, Mersin Ortodoks Cemiyeti Yıllığı, Çeviren : Ari Çokona, 1909.

KÜÇÜKDAĞ, Y. - ARABACI, C., *Selçuklular ve Konya*, Konya, 1994.

KYRİLLOS, *Περιγραφή τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς ἱκονίου*, İstanbul, 1815 : 45-47.

LANCKORONSKİ, K., G., *Städte Pamphyliens und Pisidiens, Pamphylien*, 1892.

LEBİDES. A. M., *Ai en Monolithol, Monai tes Kappadoldas kai Lykaonia&*, İstanbul, 1899.

- LEVIDİS, A., *Yıllık 1905*, Fener Rum Patrikhanesi Yayını, İstanbul, 1904 : 143.
- LEHMANN, G. ve A. E. KİLEBREW, Palace 6000 at Megiddo in Context: Iron Age Central Hall Tetra-Partite Residencies and the Bīt-Hilāni Building Tradition in the levant, *Basor*, sayı : 359, 2010 : 13 - 33.
- LOZAN BARIŞ KONFERANSI, Takım II, Cilt 2, s. 89-95.
- MANGO, Cril, *Bizans Mimarisi*, 2006 : 55.
- MERİÇ, R. M., Birkaç Mühim Arşiv VesİKası, *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, III, İstanbul, 1957 : 33 - 42.
- MİGNE, J. P., *Patrologiae Graeca*, CLX, 1866 : 334 - 351.
- MİKRAASİATİKON İmerologion O Astir 1914, *Anatoli Rumlarına mahsus İtmi, Edebi, Fenni Musavver, Salname*, Konstantinopolis.
- MİLLER, M.G., *The Karamanli-Turkish texts: the historical changes in their script and phonology* (Unpublished PhD thesis), Indiana University, Indiana, 1974.
- MİMİROĞLU, İ. M., Aya Elena Kilisesi maddesi, *Konya Ansiklopedisi*, 1. Cilt, Konya, 2010 : 353 - 354.
- MİMİROĞLU, İ. M., *Sille Rehberi*, Konya, 2012.
- MİMİROĞLU, İ. M., *Sille Aya Elenia Müzesi*, Konya, 2013.
- MİMİROĞLU, İ. M., Konya'da Bizans Mimarisi, *Konya Kitabı IX*, Konya, 2006 : 139 - 171.
- MİMİROĞLU, İ. M., *Konya'nın Bizans Dönemi Dini Mimarisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2015.
- MURALT, M. *Edouard de, Essai de Chronographie Byzantine pour Servir à l'examen des annales du Byzantine Empire et Particulierment des Chronographes Slavons 395 à 1057*, Petersburg, 2.c, 1855 : 604, 606.
- MUŞMAL, H., 17.yüzyıl Ortalarında Alaadin Camii Vakfına Hizmet Eden Silleli Gayrimüslimler, İstanbul, 2013: 54-63.

MÜLLER-Wiener, W., *İstanbul'un Tarihsel Topografyası : 17. yüzyıl başlarına kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul*, Çev. Ülkü Sayın, 2. Basım, YKY, İstanbul 2002.

NAZİF, Ahmed. Mir'at – i Kayseriyye veya Kayseri Tarihi, Kayseri Özel İdare Müdürlüğü ve Kayseri Belediyesi Birliği Yayınları –2, Kayseri, 1987 : 32-34.

NEŞRİ, Kitab-ı Cihannüma, neşreden : M. A. Köymen - F. R. Unat, Ankara, 1995.

NİĞDE KÜLTÜR ENVANTERİ, Koordinatörler : F. AÇIKGÖZ, Hazırlayanlar: F. AÇIKGÖZ-F. DEMİR-M. ERYAMAN-M. TEKTAŞ, Tekten Basın Yayın Ltd. Şirketi Niğde, 2009.

NİCOL, Donald M. Bizans'ın Son Yüzyılları (1261 – 1453), çev. B. Umar, İstanbul, 2003 : 147.

NICOLAY, N. D., *Le Navigazioni et viaggi, fatti nella Turchia ... Novamente tradotto di Francese in Italiano da Francesco Flori da Lilla, Aritmetico...*, Bevetia, Francesco Ziletti, 1580.

OFLAZ, M., *16. Yüzyılda Niğde Sancağı*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van, 1992.

ORTAYLI, İ., Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi, *Türkler*, C. X, , Ankara, 2002 : 216 - 220.

ÖGEL, B., *Türk Mitolojisi*, C.I-II, Ankara 1993.

ÖGER, A., Karamanlıca Yazılmış Bir Eser : Mikra Asya Kıtasının Tarihi Coğrafyası, *1.Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Cilt 1, Nevşehir Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2012 : 37 - 49.

ÖGER, A. – Ö. O., *Karamanlıca Bir Eser : Nevşehir Salnamesi (1914)*, Nevşehir Üniversitesi Yayınları, 2014.

ÖGER, A., Karamanlı Ortodokslar ve Karamanlı Türkçesi, Tehlikedeki Türk Dilleri II A : Örnek Çalışmalar, Cilt 2, *Uluslararası Türk Akademisi*, 2016 : 381 – 397.

ÖNEN, Y., *Hans Dernschwam, İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 1992.

ÖTÜKEN, S. Y., *Kappadokya Bölgesinde Bizans Mimarisi Araştırmaları*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1980.

ÖTÜKEN, S. Y., Kapadokya Bölgesindeki Kapalı Yunan Haç Kiliselerde Resim Programı, *Arkeoloji ve Sanat* 3, 1984: 143 - 159.

ÖTÜKEN, S. Y., *Ihlara Vadisi*, Ankara : Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

ÖZ, M., 1455 Tahriri ve İstanbul'un İskân Tarihi Bakımından Önemi, *I. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu, Bildiriler*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Kültür A.Ş., 2014 : 107-125.

ÖZGÜL, A. G., *Karamanlıca Bir Eser : 1914 Nevşehir Salnamesi Ürgüp Başlıklı Kısmın Ses Bilgisi*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir, Haziran, 2015.

ÖZDEM, H. R., Gennadios'un İtikatnamesi, *Ülkü Dergisi*, X, S. 60, İstanbul, 1938 : 529 – 540.

ÖZDEMİR, H., *Azınlıklar İçin Bir Osmanlı Klasığı : 1453 İstanbul Sözleşmesi*, Yeni Türkiye Yayınevi, Ankara 1999 : 220 - 230.

ÖZDEMİR, R., Gelveri'den Nea Karvali'ye Ortodoks Karamanlılar, *Milli Folklor*, Yıl 27, 2015 : 108.

ÖZKÖSE, A., Safranbolu'da Kıranköy, Tabakhane, Bulakköyü, Yazıköyü ve Yörökköyünde Kaybolan Kültür Mirasımız, *I. Ulusal Tarih İçinde Safranbolu Sempozyumu (4-6 Mayıs 1999)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003 : 95-111.

ÖZÖNDER, H., *Sille (Tarih – Kültür – Sanat)*, Konya, 1998.

ÖZÖNDER, H., *Sille (Tarih-Kültür-Sanat)* Konya, 1998.

ÖZTÜRK, İ., Niğde'de Yaşamış Türk Ortodokslar ve Onlardan Kalan Üç Kitâbe, *Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.1, Niğde, 1996 : 81 – 87.

PACC, R., archeologiche nella regione di Conia-Adalia-Scalanova (1914 e 1919), *Annuario della Scuola Arch. di Atena*, estratto vol. III, VI-VII. res.6, Bergamo 1926.

ΠΑΝΑΓ. Π. *Χατζήετρου, Ιστορία της Απταλείας της Μικράς Ασίας από της κτίσεως αυτής μέχρι του 1922* (Kuruluşundan 1922'ye kadar Küçük Asya Antalya Tarihi), Αθήνα, 1969 : 31.

PAPAZIAN, H., *Eglises Byzantines Transférées aux Arménies*, yüzyıl, İstanbul, 1976.

PARMAN, Ebru. “Niğde ve Çevresi Araştırmaları” *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, cilt 5, sayı: 2; 1988 : 123-148.

PATACI, S.-LAFLI, E., Üsküdar’daki Osmanlı Dönemi Kiliseleri, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu, VII 1352’den Bugüne Şehir CİLT I*, 2 - 4 Kasım 2012 : 576-584.

PECHLİVANİDİS, G., *Attaleia Kai Attaleiotes*, 1989.

PEHLİVAN, G., *Kappadokia Kayaya Oyma Kiliselerindeki Melek Tasvirleri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005.

PEKAK, M. S.. Kappadokya’da Post – Bizans Dönemi Dini Mimarisi I: Nevşehir ve Çevresi, *XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, C.1, Ankara, 1998a : 1 - 43.

PEKAK, M. S., 18. ve 19. yüzyıllarda Niğde ve çevresinde Hıristiyan dini mimarisi, *XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı I* : 25 - 29 Mayıs 1998b, Tarsus : Bildiriler, 1999 : 25 - 48.

PEKAK, M. S., *Trilye (Zeytinbağı) Fatih Camisi Bizans Kapalı Yunan Haçı Planı* Editör: Nezh Başgelen, Yayınevi : Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2000.

PEKAK, M. S., Mustafapaşa (Sinassos) ve Aziz Nikolaos Manastırı, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 25 (1), 2008 : 199 - 217.

PEKAK, M. S., Kappadokia bölgesi Osmanlı Dönemi Kiliseleri : Örnekler, Sorunlar, Öneriler, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 26 (2), 2009b : 249 - 277.

PEKAK, M. S., Aksaray, Güzelyurt (Gelveri) Osmanlı Dönemi Kiliseleri (Son Çalışmalar), *Uluslararası Katılımlı XVI. Ortaçağ - Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Bildiriler*, (Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, 18-20 Ekim 2012), c. 2, 2014 : 651 - 680.

PEKAK, M. S., Kappadokia Bölgesindeki (Özellikle Kayseri Ve Çevresindeki) Osmanlı Dönemi Hıristiyan Dini Mimarisi, 2014a : 885 – 928, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9 / 10*, Fall Ankara-Turkey

PEKAK, M. S., Ürgüp Kiliseleri The Churches of Ürgüp, *Edebiyat Fakültesi Dergisi/ Journal of Faculty of Letters Cilt/Volume 31 Sayı/Number 2*, Aralık/December 2014b:198.

PEKAK, M. S., Osmanlı Dönemi Kiliseleri Hakkında İncelemeler, 90. Yılında Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi Yeni Yaklaşımlar, Yeni Bulgular, Sempozyum Bildiri Metinleri, Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, 2015 : 205 - 215.

PETRİDES, S., *Eglises Grecques de Constantinople en 1652.Echos d'Orient IV*, 1901: 42-50.

PHONETİCA I. - ECKMANN, J., Anadolu Karamanlı Ağzlarına Ait Araştırmalar, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, VIII, 1-2, 1950 : 165 - 200.

PODSKALSKY, G., *Christentum und theologische Literatur in der Kiever Rus'* (988-1237), 1982.

RENİERİ, İ., *Andronikion: Ena kapadokiko horio kata to 19. eona* [Andronikion: 19. Yüzyılda bir Kapadokya Köyü]. *Mnimon* 15, 1993 : 96-97.

RİCHARD F., *von und zu Eisenstein, Reise nach Konstantinopel, Kleinasien, Rumien, Bulgarien und Serbien*, Wien 1912.

RUY, G. C., Timur Devrinde Kadis'ten Semerkand'a Seyahat, çeviren : Ö. R. Doğrul, Kesit Yayınları, İstanbul 2007 : 41, 50.

ROTT, H., *Kleinasiatische Denkmäler aus Pisidien, Pamphylien, Kappadokien und Lykien*, Leipzig: Dieterische Verlagsbuchhandlung, 1908 : 156, 160, 191, 192.

SAĞIR, G., *Kayseri İl Merkezindeki Surp Krikor Lusavoriç ve Surp Asvadzadin Ermeni Kiliseleri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2000.

SARGIN, S., *Isparta'da Kentsel Koruma Doğu Coğrafya Dergisi* 14, 2009 : 267-268.

SADULLAH, G., Hızır - İlyas Zaviyeleri, Aya Yorgi ve Bektaşiler, *Türk Kültürü ve Hacı - Bektaşi Veli Araştırmaları Dergisi*, Sayı 83, Güz 2017 : 81 - 100.

SALAVILLE, S.-DALLEGGIO, E., *Karamanlidika, Bibliographie analytique d'ouvrages en langue turque imprimés en caractères grecs*, (Collection de l'Institut Français d'Athènes-Centre d'Etudes d'Asie Mineure), I, 1584-1850, Atina 1958); II: 1851- 1865, Atina 1966; III: 1866-1900 (Philologikos Syllogos "Parnassos" Epistemonikai diatribai: 4) Atina 1974, (Tanıtımı için bakınız : S.

Eyice, Belleten 26, Sayı 1x2,1962 : 369-374; M, Şakiroğlu, Belleten 38 Sayı 152, 1974 : 757-765).

SALLAVİLLE, S. ve Dallegio, E., *Karamanlidika I : 1584 - 1850*, Atina, 1958.

SALTOĞLU, A., *Kayseri Ansiklopedisi*, Kültür Eserleri, 2002 : 492.

SAMİ, S., *Kamus - ül Alam* (6 cilt, 1889 - 1898, Genel Ansiklopedi) 1889 -1898.

SARI KEMAL, *Selatinname*, neşreden : N. Öztürk, İstanbul 2001 : 176.

SARIKÖSE, B., *Osmanlı Döneminde Sille*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2008, Konya.

SAVVİDES, A. G. C., Tourkopouloi, *Megale Genike Egkyklopaideia*, 51, 1988 : 121-122.

SAVVİDES, A.G.C., Ekkhristianismenoi Tourkofônoi Misthoforoï sta Vyzantina kai sta Latinika Strateumata tês Anatoles, *Vyzantino Tourkika Meletemata*, Atina, 1991 : 287 – 296.

SELAMOĞLU, E., Karamanlıların Niğde'si, *1.Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür ve Kültür Sempozyumu Sempozyumu Bildirileri*, 2011 : 5-16.

SERTKAYA, O. F., Grek Harfleriyle Yazılmış Anadolu Karamanlı Ağzı Metinleri Üzerine, *Journal of Turkish Studies / Türklük Bilimi Araştırmaları*, XVIII/2, 2004 : 1 - 21.

SÉVÉRIEN S. - DALLEGGIO E., Karamanlidika, Bibliographie analytique d'ouvrages en langue turque imprimés en caractères grecs I : 1584-1850, Atina : Institut Français d'Athènes, 1958.SCHER, A, Histoire Nestorienne inedite (Chronique de Seert) : *Patrologia Orientalis*, Premere Partie, 1908 : 213 - 232.

SCHWEİGGER, S., *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, yayına hazırlayan ve notlandıran : Heidi Stein, çeviren Türkis Noyan, İstanbul, 2004 : 148.

SCHNEİDER, A. M., XV. Yüzyılda İstanbul'un Nüfusu, *Belleten* XVI/61 (Ocak 1952), Ankara, 1952, 35-48.

SHOEMAKER, S., *Ancient Traditions of the Virgin Mary's Dormition and Assumption*, Oxford University Press, New York, 2006.

SİLLE, T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları Yayın No : 258, 2015.

SİNGER, I., Hittite Hılammar and Hieroglyphic Luwian Hıliana, Zeitschrift für Archaologie, sayı : 65, 1975 : 69 - 103.

SOYKAN, A.N.-GÜR, D., Safranbolu, Yazıköy Kilise (Mimari, Süsleme, Liturjik Elemanlar, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 2015, Safranbolu Özel Sayı 1. Karabük, 2015 : 103 – 129.

SOYKAN, A.N.-GÜR, D., Safranbolu, Hagios Stephanos Manastırı (Kilise, Metropolithane, Inas Mektebi, Iskalion Mektebi, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt : 8, Sayı : 36, Şubat 2015 : 552-584.

SÖZEN, M. - SAKAOĞLU, N., *Şikari, Karamanname*, Karaman, 2005 : 538 - 539.

STATHİS, P. - BERKOL, B., Karamanlıca Kaynakça, *Tarih ve Toplum Dergisi*, S.11, İstanbul,1989 : 57- 60.

STAVRİDİS, S., *Anatol Türküleri 1896 : Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Türkü Mecmuası*, Yayına Hazırlayan : Evangelia Balta ve Ari, Literatür Yayıncılık, 2017.

SUNAY, S., *Aksaray Güzelyurt Manastır ve Kilise Binaları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2008.

SUNAY, S., Tokat Anonim Han Yılan - Ejder Benzeri Figürlü Kapı Mentşeleri, *Kültürel Bellek ve Estetik Yansımalar* (Editör : S. Sunay - M. Çeken), Ankara 2010 : 37 - 44.

ŞEN, V. I., Bizans İkonalarından Günümüze Sanatta Meryem ve Çocuk Motifi 1, *İdil Dergisi*, Cilt 6, Sayı 32, 2017 : 1369, www.idildergisi.com.

ŞAHİN, H., *İslam Ansiklopedisi*, Yaman Dede Maddesi, 43. cilt, 2013 : 311, 312).

ŞİMŞEK, Ş. Ş., *"Romalı "İki Kilise Arasında Bınamaz" Kılmak : Karamanlıca Edebi Üretim, Evangelinos Misailidis ve Bir Yeniden Yazım Örneği Olarak Temaşa-i Dünya ve Cefakâr u Cefakeş"*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2014.

ŞİMŞEK, Ş. Ş., Temaşa-i Dünya ve Cefakâr u Cefakeş'te Geleneksel Folklor Biçimleri, *Milli Folklor* 110, Yaz 2016 : 86 - 99.

ŞİMŞEK, Ş. Ş., Osmanlı Tefrika Çalışmalarında Göz Ardı Edilen Bir Kaynak : Karamanlıca Anatoli Gazetesi, *Kebikeç* / 44, 2017.

ŞİMŞEK, Ş. Ş., *Karamanlıca Temaşa-i Dünya ve Cefakâr u Cefakeş'te Zaman, Mekân ve Kapanış : Polipathis'i Yeniden Yazmak*, *Bilig* Kış 2018 / Sayı 84, 2018 : 69 - 93.

TAFUR, P., *Travels and Adventures 1435 - 1439*, editör : M. Letts, Gorgias Press 2007 : 138 - 148.

TANIŞ, Ö., *Germir Kiliseleri ve Panagia "Kimisis-Tis Theotoku" Kilisesinin Günümüz Koşullarında Değerlendirilmesi*, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.

TAPUR, T., Konya'da Tarihi Bir Yerleşim Merkezi Sille, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı : 53 : 15 - 30, 2009, İstanbul.

THEİS, L., Narthex, *Reallexikon zur Byzantinischen Kunst*, Band VI, Stuttgart, 2005 : 868 - 932.

TEKİN, T., *Tarih Boyunca Türkçenin Yazımı*, İstanbul: Simurg Yay. 1997.

TEKİNDAĞ, Ş., *XIII-XV. Asır Cenubi Anadolu Tarihine Ait Bir Tedkik*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1947.

TEKİNDAĞ, Ş., *Fetihden Sonra İstanbul*, Fethin 511. Yıldönümü Konferansları, İstanbul 1964 : 42 - 47.

TEKİNDAĞ, Ş., Osmanlı Tarih Yazıcılığı, *Belleten*, XXXV / 140, 1971 : 655 -663.

TEKİNDAĞ, Ş., Son Osmanlı Karamanlı Münasebetleri Hakkında Araştırmalar, *Tarih Dergisi*, sayı : 17 - 18 (Mart 1962 - Eylül 1963), İstanbul, 1963 : 43 -76.

TEMPLE, Ç., Taş Eserler Eşliğinde Sille'nin Bizans Dönemi Mimarisine İlişkin Görüşler, *Art - Sanat 2* / 2014 : 92, 93.

TİBOR, H. K., Gennadios török hitvallasa, KCsA I, Ek cilt, Budapeşte 1936 : 139 - 247.

TURMEL, J., *Immaculate Conception*, Encyclopædia of Religion and Ethics, Vol. VII, Hazırlayan : James Hastings, Edinburgh, T & T Clark, 1925 : 165.

TURSUN BEY, *Târih-i Ebu'l Feth*, neşreden, M. Tulum, İstanbul, 1977.

TÜKEL, U., Talihsiz bir Buluşma ya da Giotto'yu Okumak, *Tarih ve Toplum Dergisi*, 158, İstanbul, 1998.

TÜRK, A. T., Leksikon Ellino-Turkikon'dan Hareketle Grek Asıllı Karaman Alfabetesi, *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, 16-19, Kasım 2011, C.1, Ankara, 2012 : 123 – 138.

TÜRKTAŞ, Metin, Alanya ve Köylerindeki Türbe Yatır ve Adak Yerleri I, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* Sayı:3, 1997 : 44-45.

UĞUR, M. F. - KOMAN, M., *Şikari'nin Karamanoğulları Tarihi*, Konya, 1946.

UĞUZ, H. E.,-SAYGILI,R., Karamanlı Ortodoks Türkler Üzerinden Erken Cumhuriyet Dönemi Ulus İnşa Sürecinin Analizi, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, ICMEB 17 Özel Sayısı Selçuk Üniversitesi, 2017, (hulyaeski@selcuk.edu.tr)

UYAN, A., *Kayseri Talas Endürlük Kilisesi Restorasyonu*, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008.

UZLUK, F. N., Karamanoğulları Hakkında İki Ağıt, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, sayı 217 (1962), Ankara, 1963 : 84 - 86.

YASSIBAŞ, E., *Niğde'de Ortodokslar*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Niğde, 2010.

YILMAZ A., (Editör), *Ermeni ve Rum Kültür Varlıklarıyla Kayseri*, 2016 : 79, 106.

YILMAZ, L., İstanbul'da Ermenilere Tahsis Edilen Bizans Kiliseleri Üzerine, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, Ağustos 2018 : 40 – 54.

YILDIZ, E., Bursa ve Çevresinde Osmanlı Dönemi Ortodoks Kiliseler, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8(2), Temmuz 2018: 261-288,

YÖRÜK, D., *Aksaray Sancağı (1500 – 1584)*, Konya, 2005.

YÖRÜK, D., Karaman Eyaletinde Timara Çevrilen Vakıf ve Mülkler (1476-1483), *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 6, 2007 : 61-74.

YURTTAŞ, H., Gümüşhane / Kürtün'deki Kültür Varlıkları, *Cultural Heritages İn Gümüşhane*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı 38, Erzurum 2008 : 185-198.

YÜCE, N., Karamanlı Türkleri, *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 42, 2010 : 155 - 164.

ZİAS, N. – Chrysochoidis, K., The Routes of Orthodox Monasticism, Monasteries of the Via Egnatia, *Cultural-Tourist Guide* 1, 2, 3, Athens 1999.

B) İnternet Kaynakları

AKBAŞ, S. B., Bünyan Haber, “Gergemedeki Manastırın Karamanlıca kitabesi” 04 Nisan 2011.

BAYRAM, F., Tam Yuvarlak Masa Toplantıları, Anadolu Kronikleri (7) : Şikari Tarihi, 23 Haziran 2012. Şikâri Tarihi - Bilim ve Sanat Vakfı.

BÜNYAN HABER, Beldemizde 1870 Vergi Defterine Göre Kimler Vardı 2/10/2012, <http://bunyanhaber.blogspot.com/2012/02/beldemizde-1870-vergi-defterine-gore.html#ixzz5eNRpn98r>

DEMİR, N., Türkiye’de Bulunan Grek Harfli Türkçe Kitâbeler ve Karaman Türklerinin Dili, VI. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı* 13-18 Ekim, Ankara, 2010 : 1 – 23, (Online Version).

[Diasporic.org/mnimes/archives/oi-tafoblakes-miloun](http://diasporic.org/mnimes/archives/oi-tafoblakes-miloun).

DİNÇER, F., Karamanlıca Alfabe –Transkripsiyon –Transliterasyon, 2005.

DİNÇER, F., Niğde Müzesinde Bir Mezar taşı Kitâbesi, 2005b.

DİNÇER, F., Karamanlıca Bibliyografya, 2007.

DİNÇER, Fehmi, Kurdonos (Hamamlı) Tarihine bir bakış 1, Milliyet Blog, 18 Temmuz 2007.

DİNÇER, Fehmi, 1553 Tarihli Latin Harfli İlk Türkçe Metin 16.Yüzyılda Yazıldı, Milliyet Blog, 29 Temmuz 2009. <http://blog.milliyet.com.tr/1553-tarihli-latinharfli-ilk-turkce-metin/Blog/?BlogNo=193012>

DİNÇER, Fehmi, *Kurdunas (Hamamlı) Tarihine Bir Bakış -2*, Milliyet Blog, 25 Ocak 2014.

DİNÇER, Fehmi, *Aravan (Kumluca) Tarihine Bir Bakış*, Milliyet Blog, 15 Ocak 2014.

EKİNCİKLİ, M., Türk Ortodokslarının Kimliği Üzerine Bir Değerlendirme.

<http://gulevisafranbolu.wordpress.com/tag/aziz-stefanos-kilisesi,>
[2013/07/safranbolu.pdf.https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=372109](http://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=372109)

[http://tr.wikisource.org/wiki/1923_Türkiye_Yunanistan_Nüfus_Mübadlesi](http://tr.wikisource.org/wiki/1923_Türkiye_Yunanistan_Nüfus_Mübadlesi_Anlaşması_(E.T.23.11.2011).)
Anlaşması (E.T.23.11.2011).

[http://bunyanhaber.blogspot.com/2012/02/beldemizde-1870-vergi-](http://bunyanhaber.blogspot.com/2012/02/beldemizde-1870-vergi-defterine-gore.html#ixzz5BmhphHR00PODSKALSKY)
defterine-gore.html#ixzz5BmhphHR00PODSKALSKY, G. Christentum Und
Theologische Literatur In Der Kiever Rus' (981237), 1982.

[https://books.google.com.tr/books?id=jSEgDhSVB5sC&dq=Archestrategos+M](https://books.google.com.tr/books?id=jSEgDhSVB5sC&dq=Archestrategos+Michael&hl=tr&source=gbs_navlinks_s)
[ichael&hl=tr&source=gbs_navlinks_s.](https://books.google.com.tr/books?id=jSEgDhSVB5sC&dq=Archestrategos+Michael&hl=tr&source=gbs_navlinks_s)

HÜR, A., *Yüzde 100 yerli : Karamanlılar ve Hay-ho(u)ro(u)mlar*, Radikal, 27 /
09 / 2015. <http://Radikal.com.tr> > Yazarlar > Türkiye >Yüzde 100 yerli :
Karamanlılar ve Hay-ho(u)ro(u)mlar

[ivrrpa.org/panorama/ozluce-cappa.](http://ivrrpa.org/panorama/ozluce-cappa)

KAYA, M., Ürgüp Kiliseleri I -II, *Peribacası Kapadokya Kültür ve Tanıtım Dergisi*
Ağustos 2009, peribacasidergisi@gmail.com

KAYSERİ VALİLİĞİ, Bünyan İlçesi, www.kayseri.gov.tr/bunyan-ilcesi

KECHRİOTİS, V., 1911 Rum Cemaati Nizamnamesi, 20. Yüzyılın Başında
Antalya'daki Rumlar.

[www.academia.edu/2394980/_Bir_nizamnameye_göre_20._yuzyilin.](http://www.academia.edu/2394980/_Bir_nizamnameye_göre_20._yuzyilin)

KORAT, Gürsel, Karamanlıca Konusu, 13 Nisan 2007.
www.gurselkorat.com/2007/04/karamanlca-konusu.html

Kültürel Mirası Koruma Derneği www.kmkm.org.tr/

NATAN, B., Yadudilik ve Melekler (5) : Yahudi Metinlerindeki Melekler, Şalom
Gazetesi, 6 Kasım 2013.

ORTAYLI, İ., Her Mübadele Bir Yaradır, İzi Kalır, *Hürriyet Gazetesi*, 3 Eylül
2017. www.hurriyet.com.tr › Yazarlar › İlber Ortaylı

ÖGER, A. - TÜRK, A. T., Kültürel Bağlamda Kapadokya bölgesinde Bulunan Grek Harfli Türkçe Kitâbelerin Dili, International Journal of Social Science, Vol.6, Issue 8 (Doinumber:<http://dx.doi.org/10.9761/JASS2137>), 2013 : 1137-1151.

ÖZ, Mehmet. 1455 Tahriri ve İstanbul'un İskan Tarihi Bakımından Önemi, s. 11-117. http://osmanliistanbulu.org/tr/images/osmanliistanbulu-1/09_mehmet-

SAÇAR, M., *Sille Tarihine Bakış*,

www.academia.edu/35480402/Sille_Tarihine_Bakış.pdf

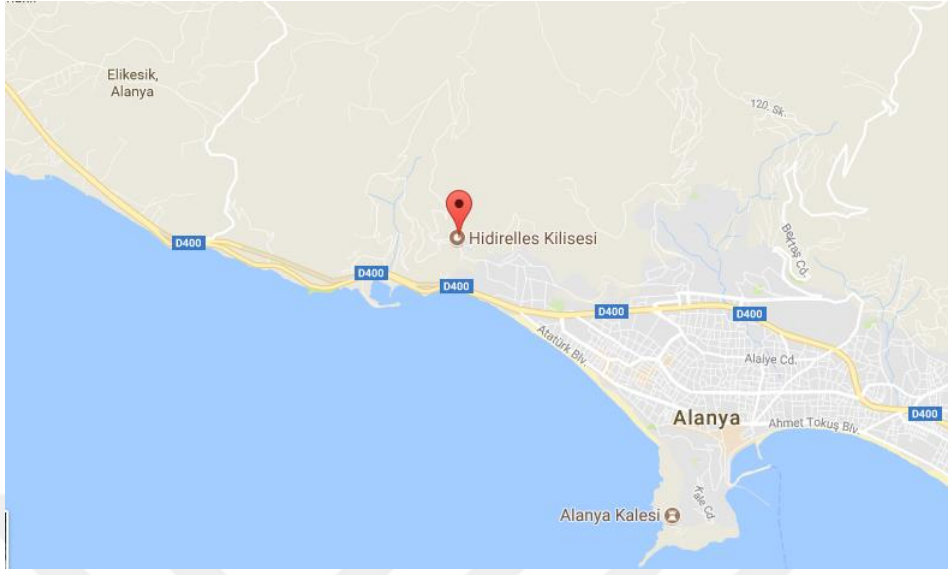
ŞERMET, S. K., Hans Dernschwam'ın "İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü"nde Amasya'da Osmanlı Kültürel Dokusu ve İnsan Algısı" *Bartın Üniversitesi Çeşm- i Cihan : Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları e - dergisi* issn: 2149-5866 cilt : 4, sayı: 2 : 62 - 71, Kış 2017, Bartın.

ULAŞ, P., Tanrı Krallığının Bedensiz Varlıkları ; Melekler, Ortodokslar Topluluğu.org, 2017.

EKLER

a- Haritalar

Harita 1: Alanya Agios Georgios (Hidirellez) Karamanlı Kilisesinin yeri
(Google Haritalar'dan)

Harita 2 : Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesinin yeri (Google
Haritalar'dan)

Harita 3: Isparta İshotya Karamanlı Kilisesi'nin yeri (Google Haritalar'dan)

Harita 4 : İstanbul Samatya Hagios Konstantin Helena Karamanlı Kilisesi

(Google Haritalar'dan)

Harita 5 : Safranbolu Aziz Stefanos Karamanlı Kilisesi'nin yeri

(Google Haritalar'dan)

Harita 6 : Kayseri Endürlük Karamanlı Kilisesinin yeri (Google Haritalar'dan)

Harita 7 : Kayseri Talas Panaya Karamanlı Kilisesi (Google Haritalar'dan)

Harita 8 : Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi (Google Haritalar'dan)

Harita 9 : Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesinin yeri (Google Haritalar'dan)

Harita 10 : Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesinin yeri (Google Haritalar'dan)

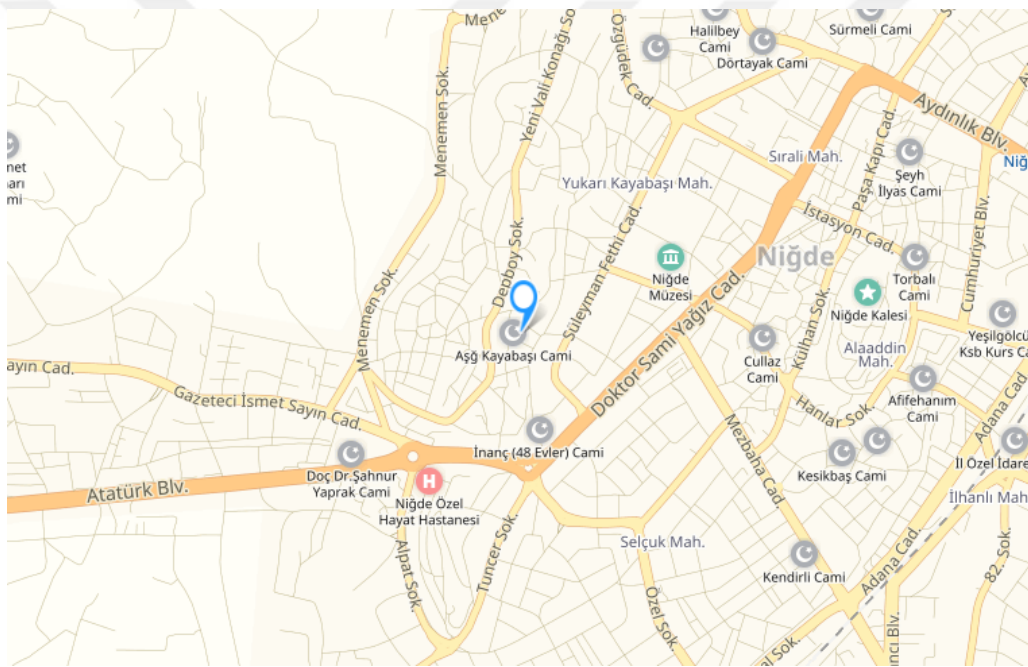
Harita 11 : Niğde Bor Karamanlı Kilisesinin yeri (Google Haritalar'dan)

Harita 12 : Niğde Fertek Karamanlı Kilisesi (Google Haritalar'dan)

Harita 13 : Niğde Hamamlı Karamanlı Kilisesi (Google Haritalar'dan)

Harita 14 : Niğde Karamanlı Kilisesinin yeri (Google Haritalar'dan)

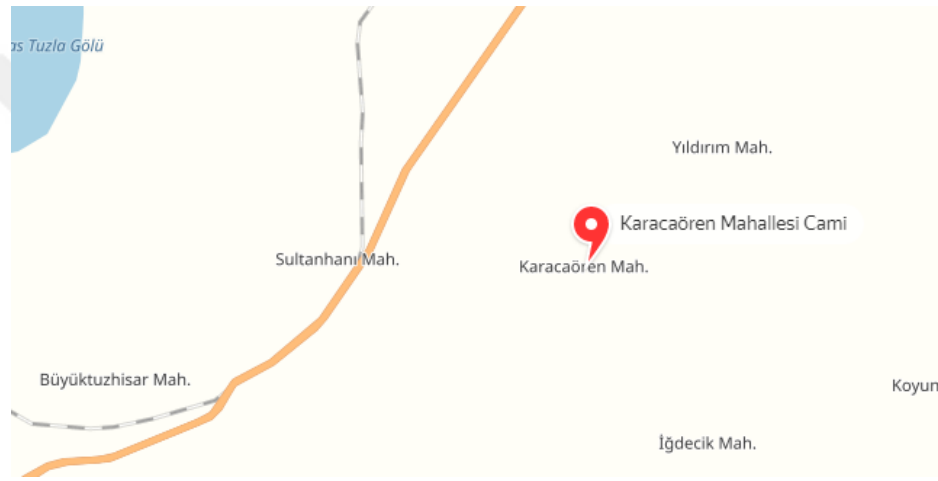
Harita 15 : Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesi (Google Haritalar'dan)

Harita 16 : Niğde Kumluca (Aravan) Karamanlı Kilisesinin yeri (Google Haritalar'dan)

Harita 17: Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesi (Google Haritalar'dan)

Harita 18 : Bünyan Karacaören Karamanlı Kilisesinin yeri (Google Haritalar'dan)

Harita 19 : Kayseri Bünyan Gergeme Karamanlı Kilisesi (Google Haritalar'dan)

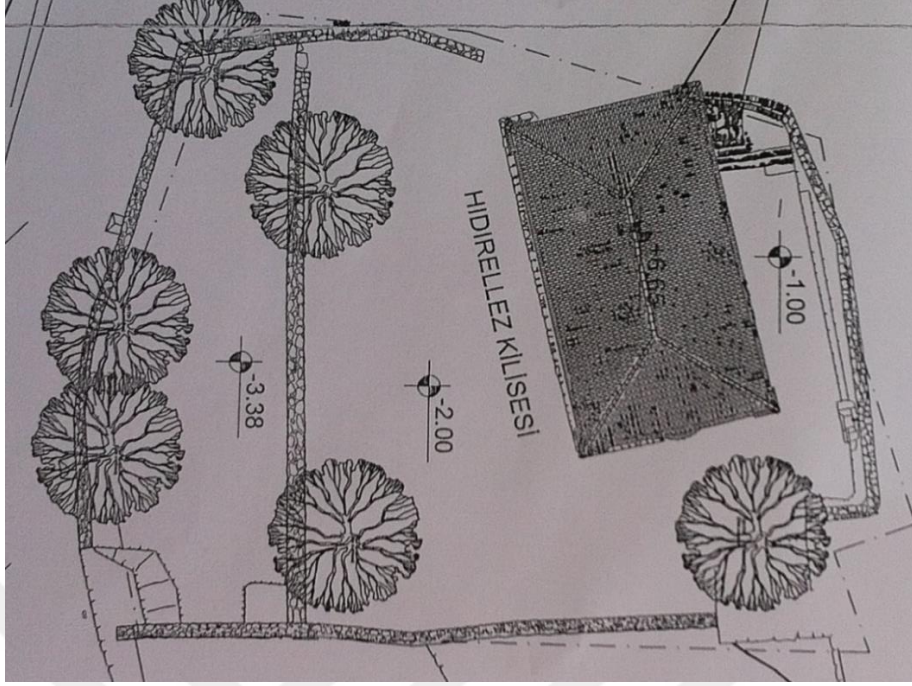

Harita 20 : Nevşehir Ürgüp Aziz Vasileios Karamanlı Kilisesinin yeri (Kurtuluş Camisi, Google Haritalar'dan).

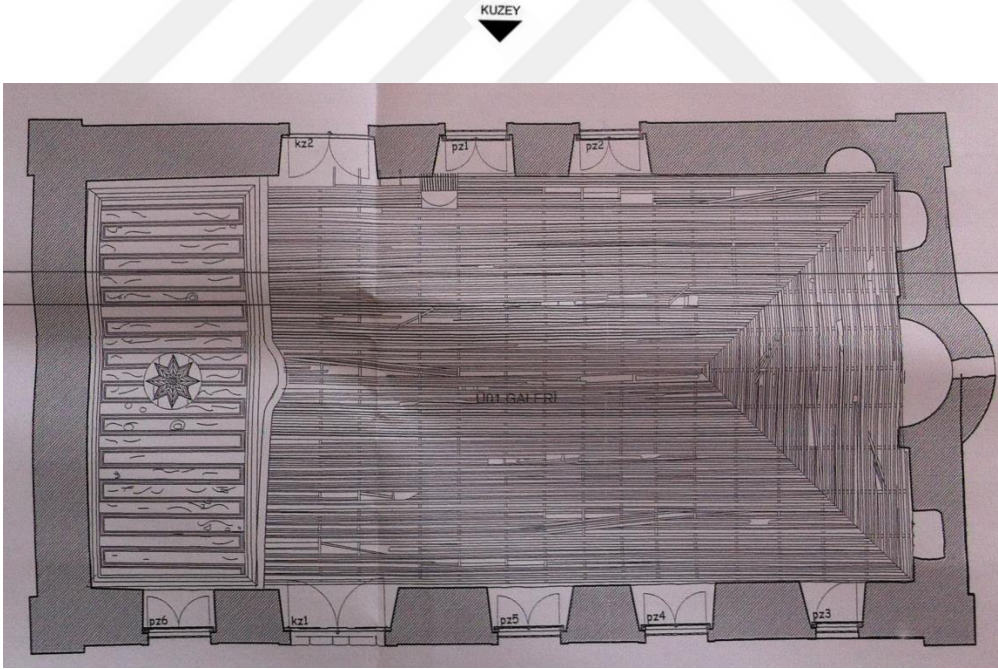

Harita 21 : Karaman Bölgesi ya da "İklim-i Karaman" (Davis, E.J., Life in Asiatic Turkey, A Journal of Travel, Londra 1879)

b- Çizimler

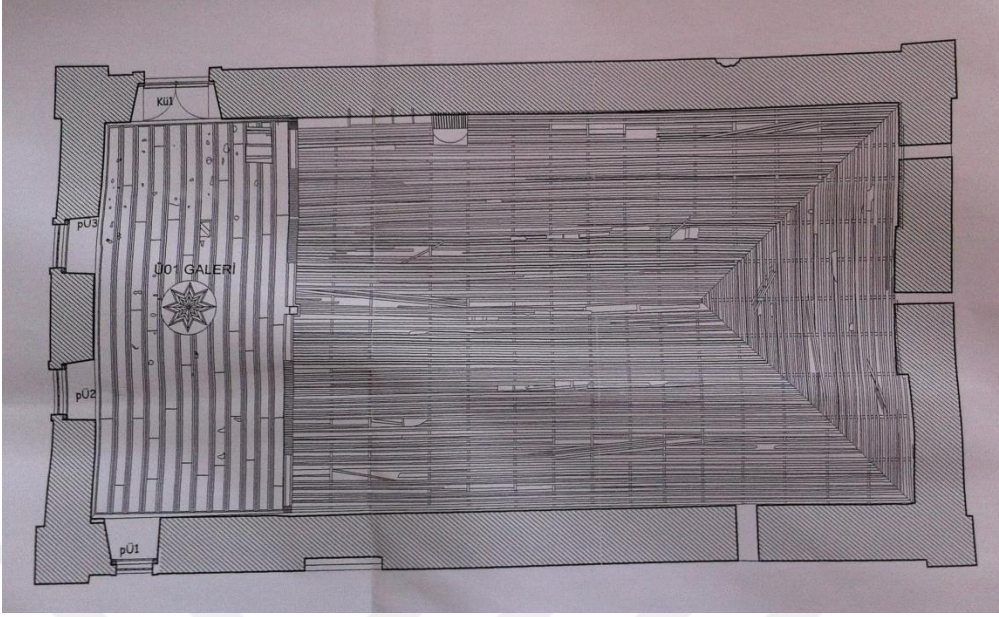

Çizim 1: Alanya Agios Georgios (Hidrellez) Karamanlı Kilisesinin konumu
(Emine (Cimrin) Koçak'tan)

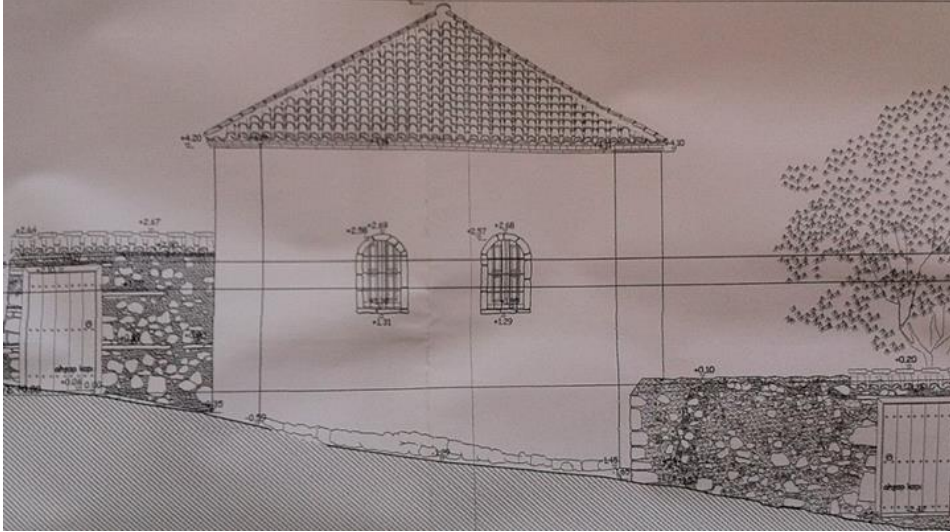

Çizim 2 : Alanya Agios Georgios (Hidrellez) Karamanlı Kilisesinin zemin kat
planı (Emine (Cimrin) Koçak'tan)

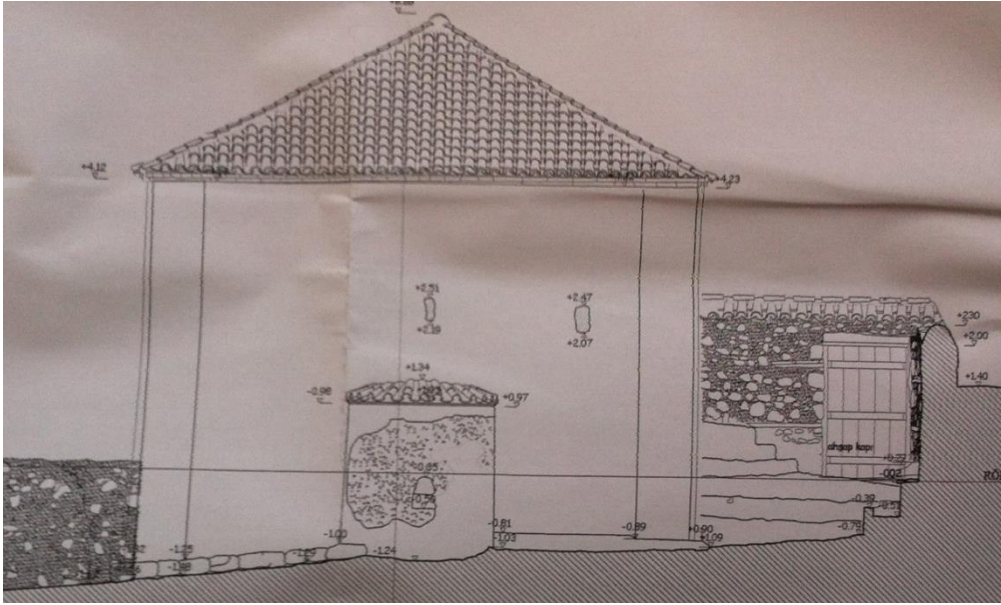
KUZEY

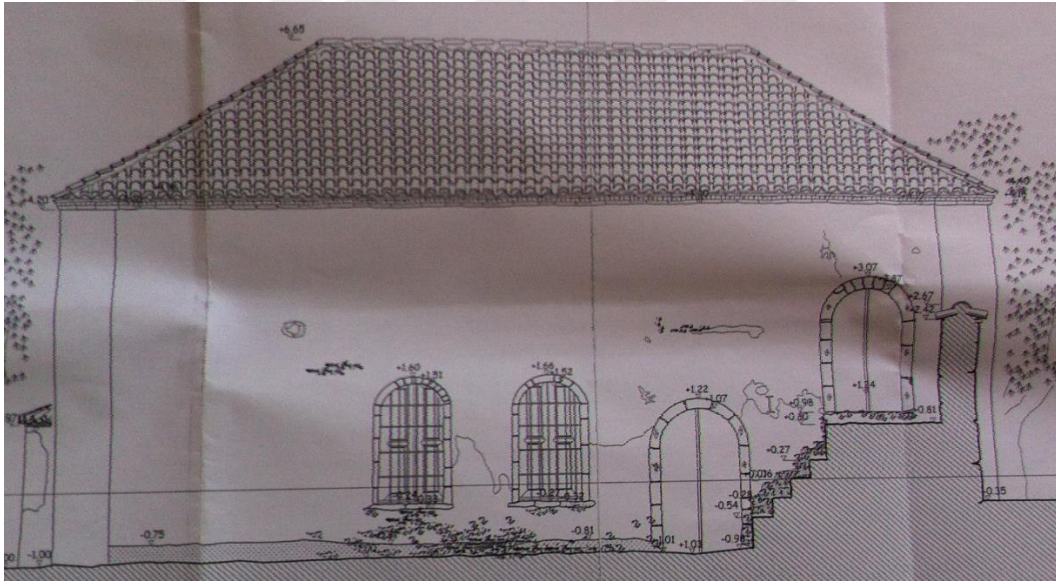
Çizim 3 : Alanya Agios Georgios (Hıdırellez) Karamanlı Kilisesinin üst kat planı
(Emine (Cimrin) Koçak'tan)

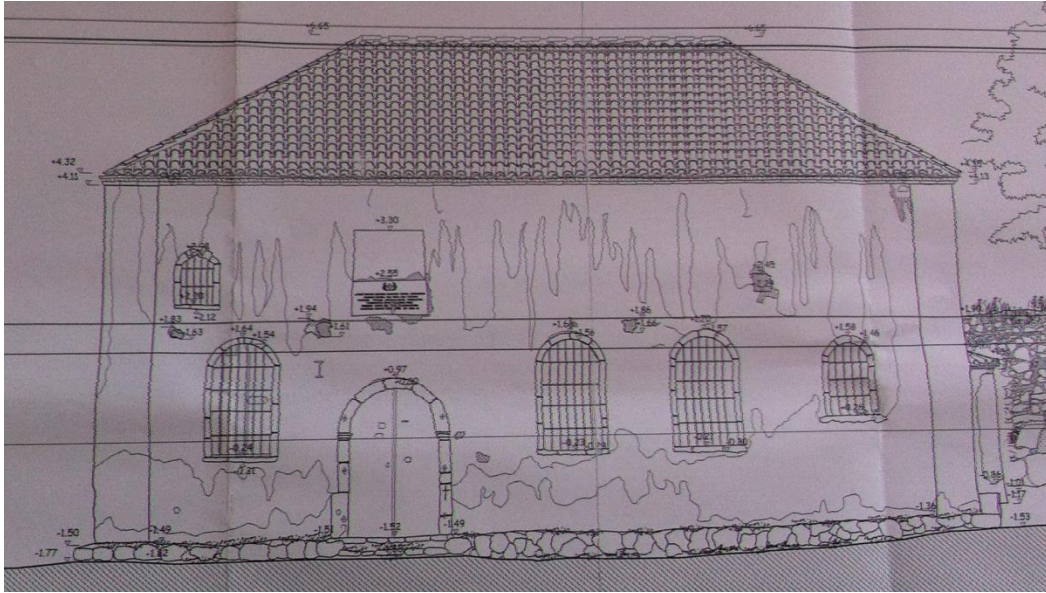
Çizim 4 : Alanya Agios Georgios (Hıdırellez) Karamanlı Kilisesinin batı cephesi
(Emine (Cimrin) Koçak'tan)

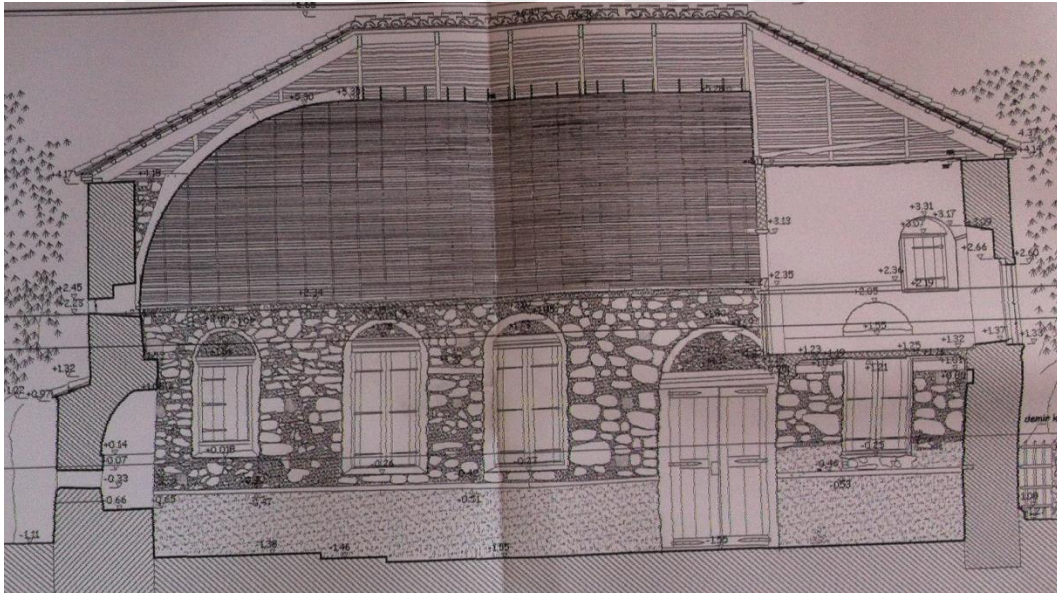
Çizim 5 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin doğu cephesi
(Emine (Cimrin) Koçak'tan)

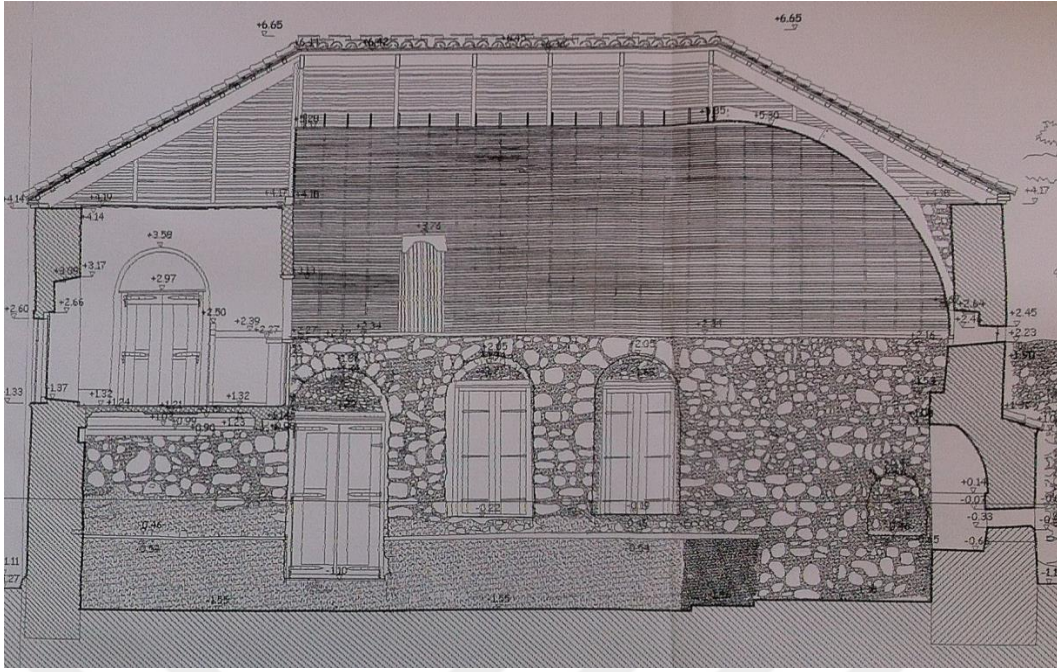
Çizim 6 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin kuzey
cephesi (Emine (Cimrin) Koçak'tan)

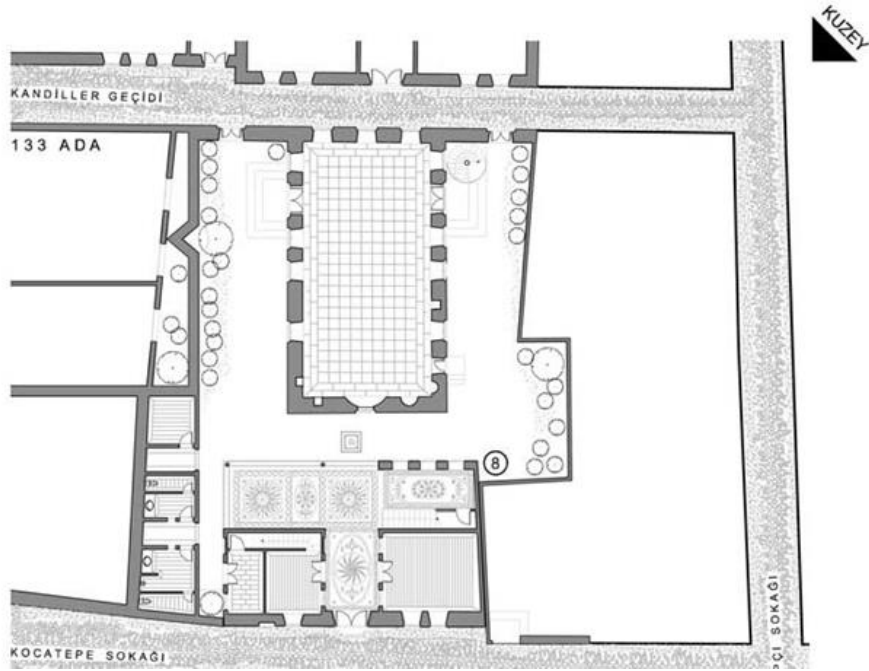
Çizim 7 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin güney cephesi (Emine (Cimrin) Koçak'tan)

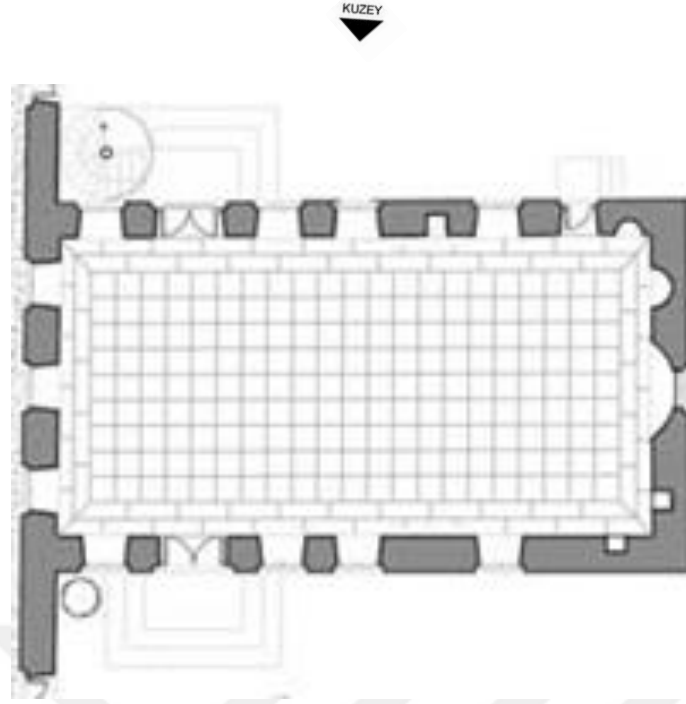
Çizim 8 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin A-A kesiti (Emine (Cimrin) Koçak'tan)

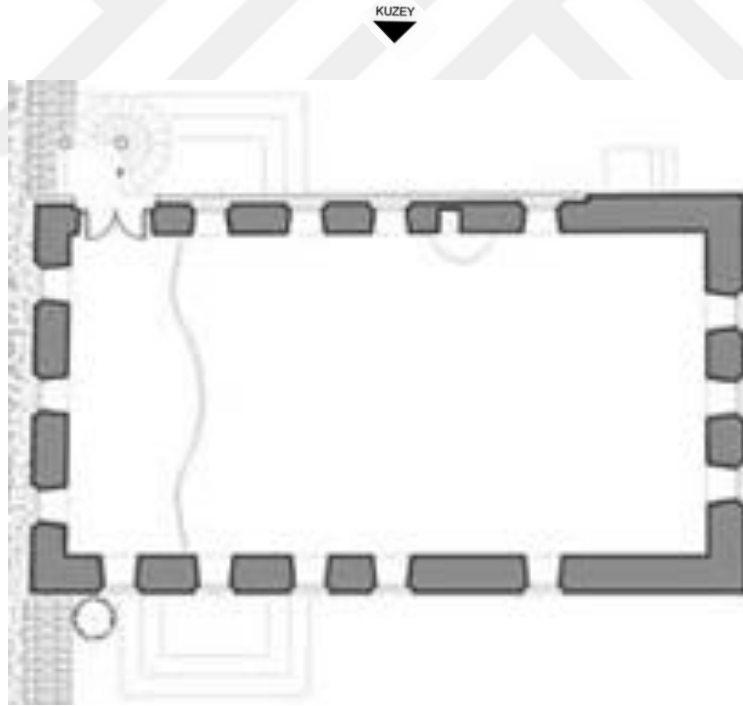
Çizim 9 : Alanya Agios Georgios (Hıdırellez) Karamanlı Kilisesinin B-B kesiti
(Emine (Cimrin) Koçak'tan)

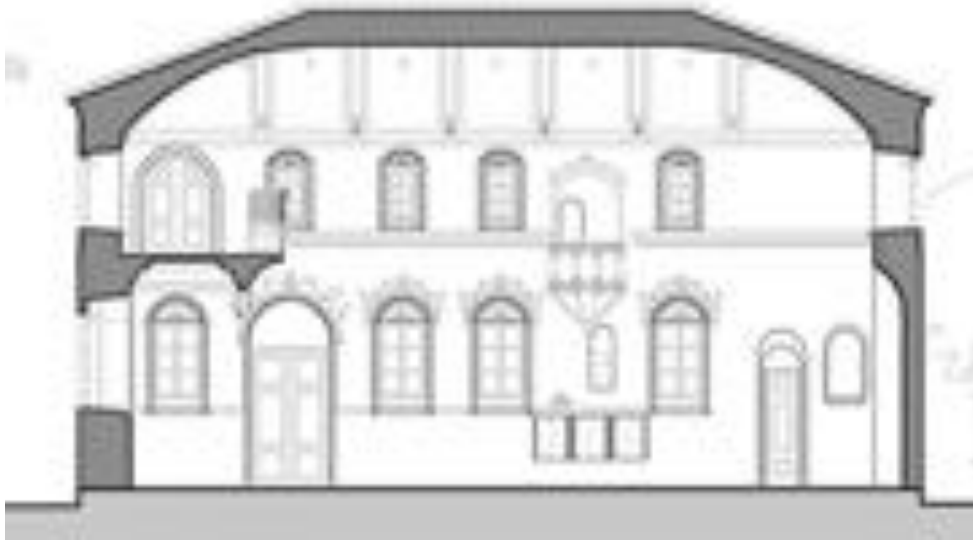
Çizim 10 : Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesinin konumu
(Sinan Genim'den)

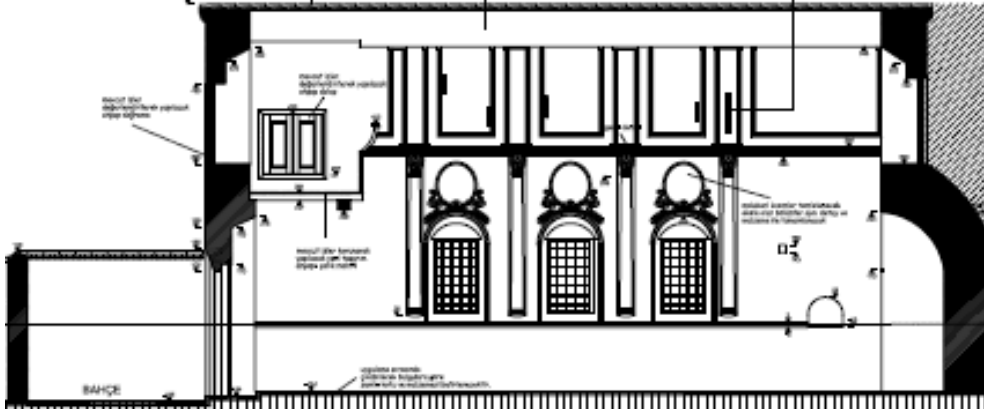
Çizim 11 : Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesinin zemin kat planı
(Sinan Genim'den)

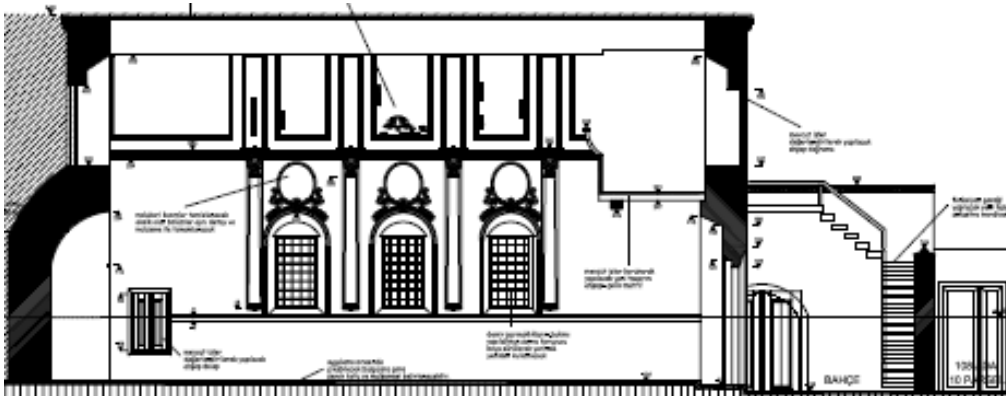
Çizim 12 : Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesinin birinci kat planı
(Sinan Genim'den)

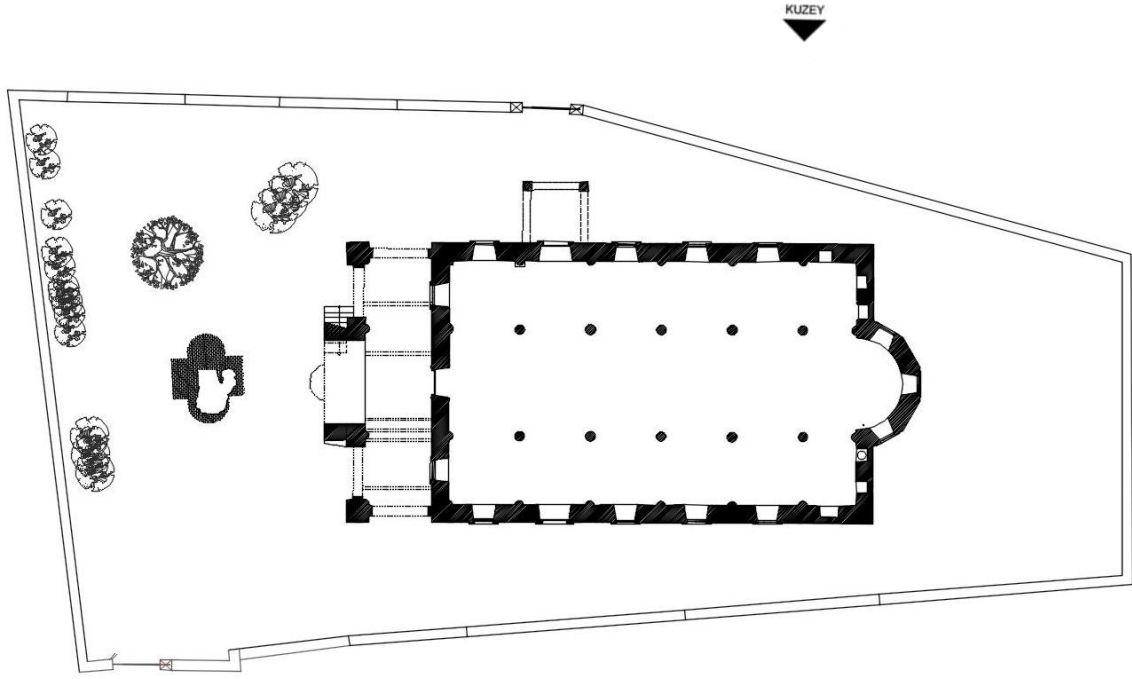
Çizim 13 : Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesi kesiti (Sinan Genim'den)

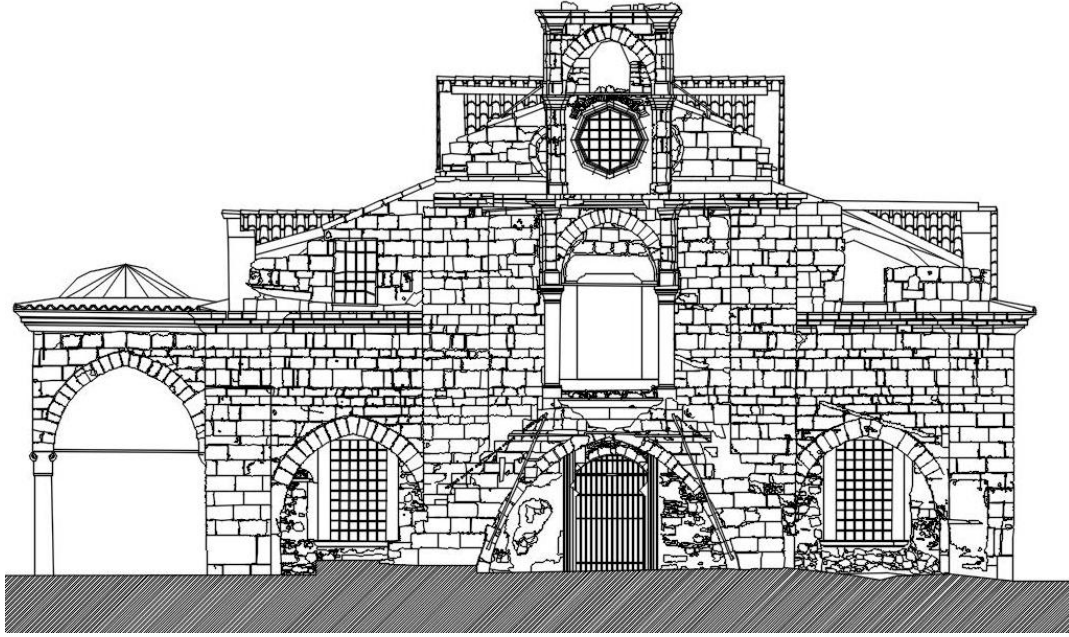
Çizim 14 : Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesi A-A kesiti

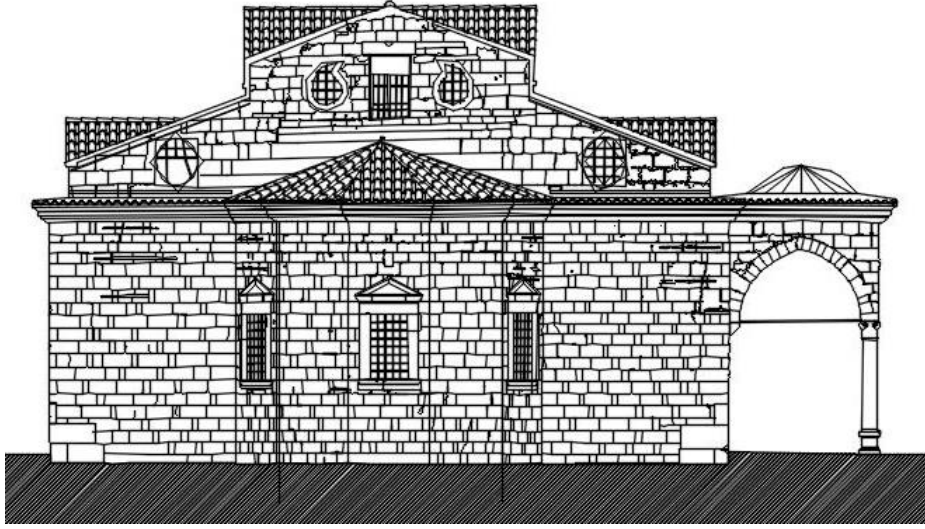
Çizim 15 Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesi B-B kesiti

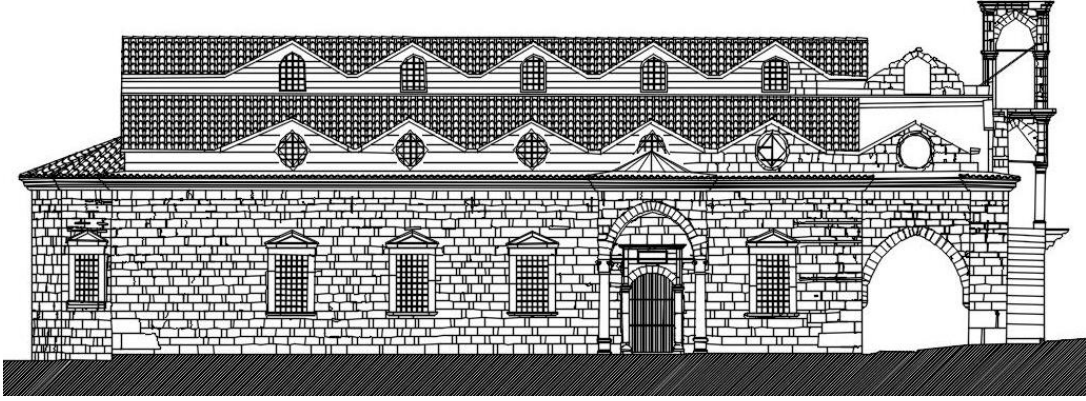
Çizim 16 : Isparta İstotya Karamanlı Kilisesinin planı
(Süleyman Demirel Üniversitesi Etüt Proje Şube Müdürlüğü'nden)

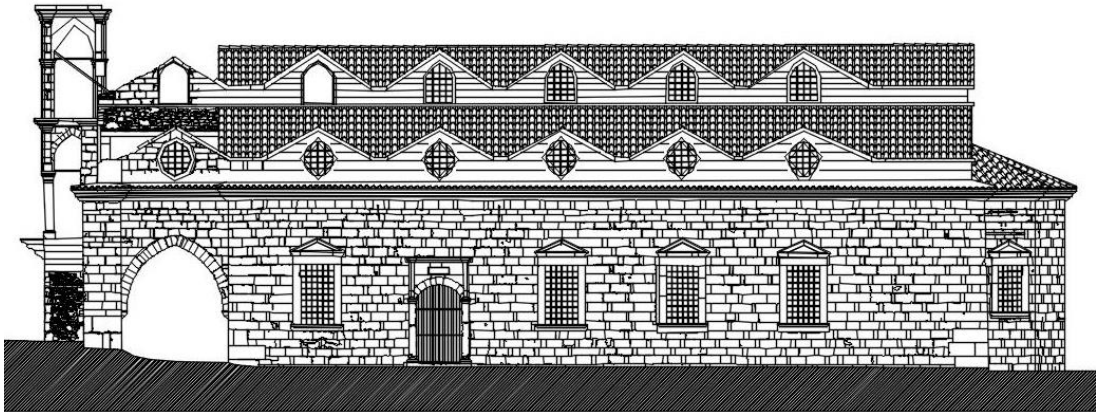
Çizim 17 : Isparta İstotya Karamanlı Kilisesinin batı cephesi
(Süleyman Demirel Üniversitesi Etüt Proje Şube Müdürlüğü'nden)

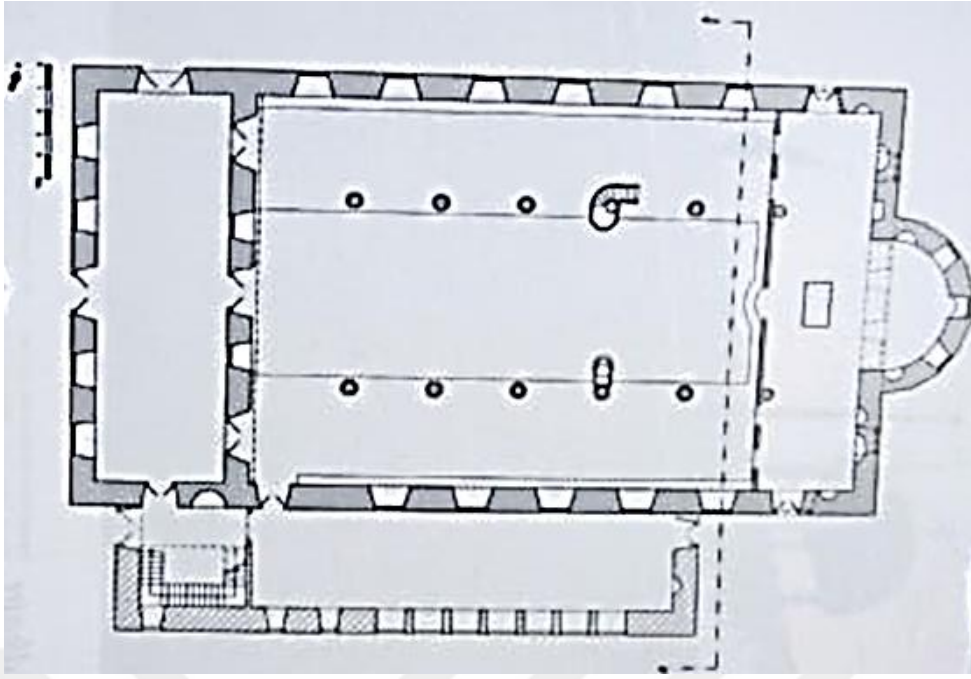
Çizim 18 : Isparta İstotya Karamanlı Kilisesinin doğu cephesi
(Süleyman Demirel Üniversitesi Etüt Proje Şube Müdürlüğü'nden)

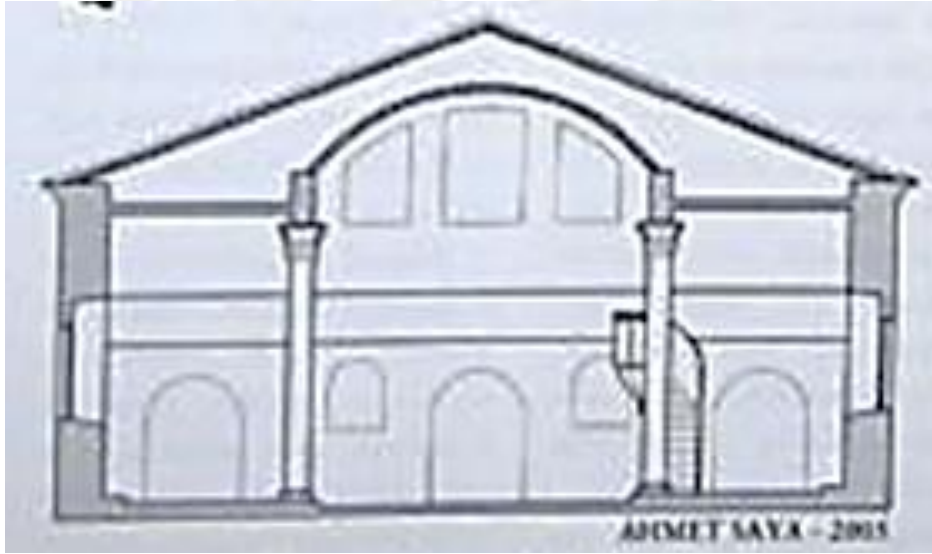
Çizim 19 : Isparta İstotya Karamanlı Kilisesinin kuzey cephesi
(Süleyman Demirel Üniversitesi Etüt Proje Şube Müdürlüğü'nden)

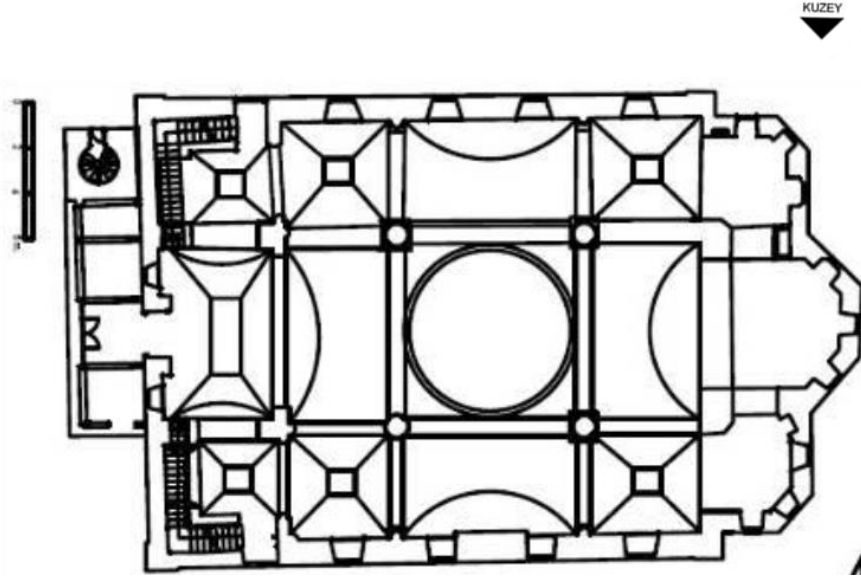
Çizim 20 : Isparta İstotya Karamanlı Kilisesinin güney cephesi
(Süleyman Demirel Üniversitesi Etüt Proje Şube Müdürlüğü'nden)

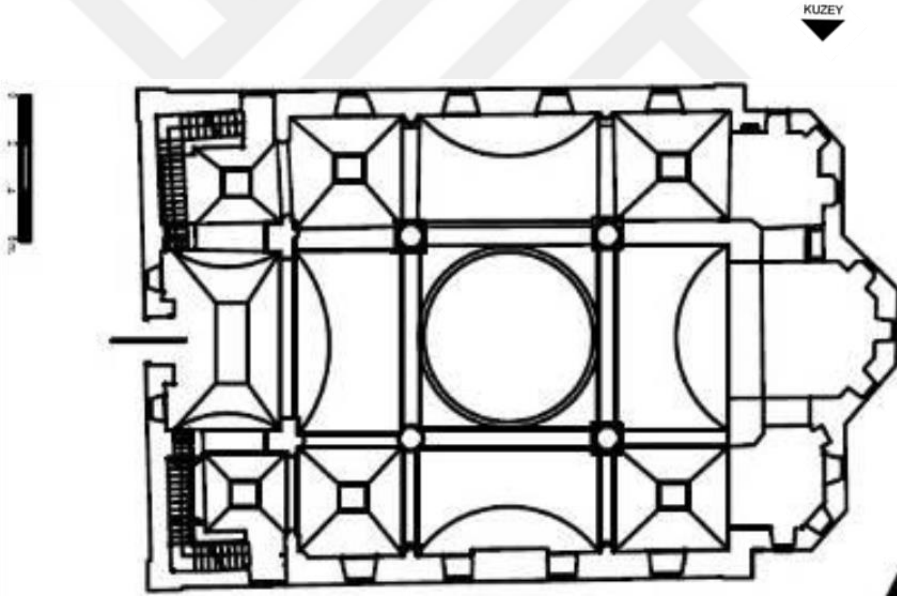
Çizim 21 : İstanbul Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesi'nin planı

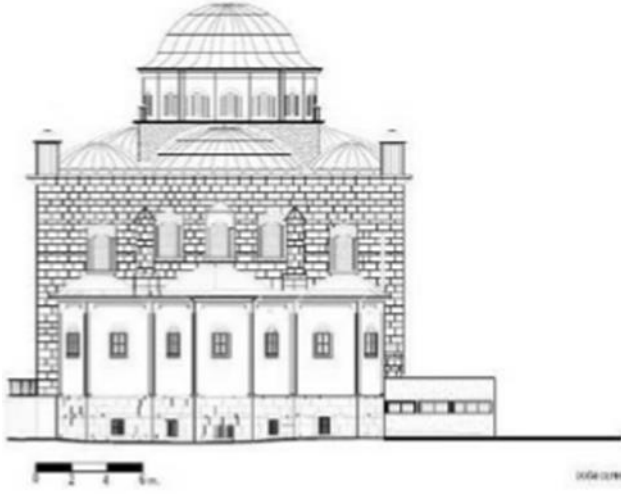
Çizim 22 : İstanbul Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesi'nin kesiti

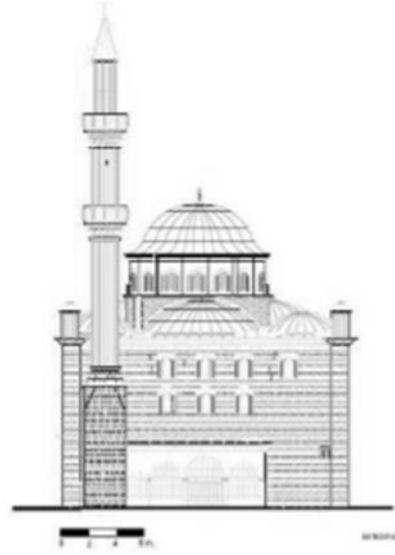
Çizim 23: Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesi Rölevé planı
(Kastamonu, VGM)

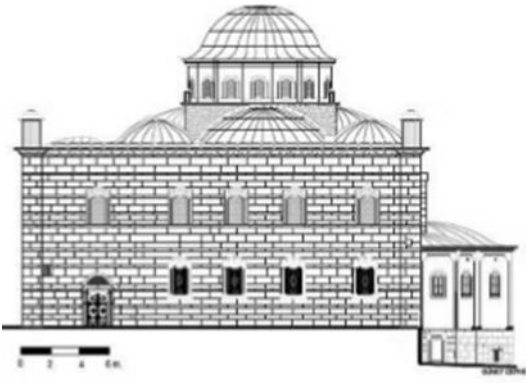
Çizim 24 : Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesi Restitüsyon
Planı (Kastamonu, VGM)

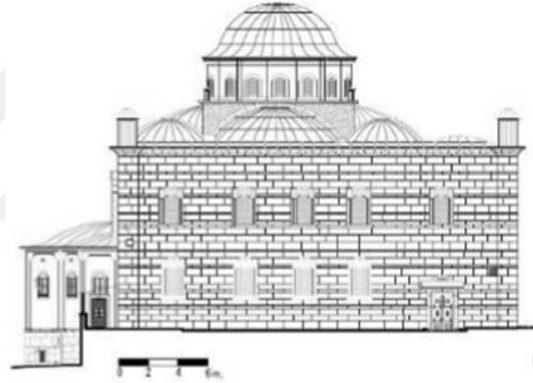
Çizim 25 : Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesinin doğu cephesi (Kastamonu, VGM)

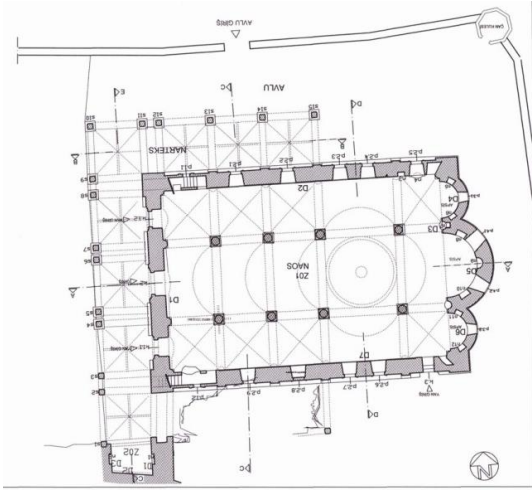
Çizim 26 : Safranbolu Aziz Karamanlı Kilisesinin batı cephesi (Kastamonu, VGM)

Çizim 27 : Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesinin güney cephesi(Kastamonu, VGM)

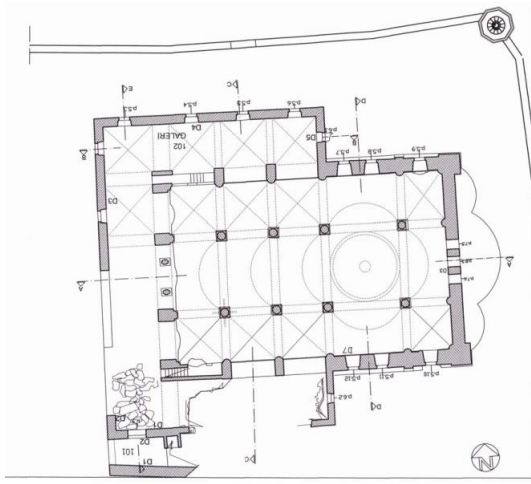

Çizim 28 : Safranbolu Aziz Karamanlı Kilisesinin kuzey cephesi (Kastamonu, VGM)

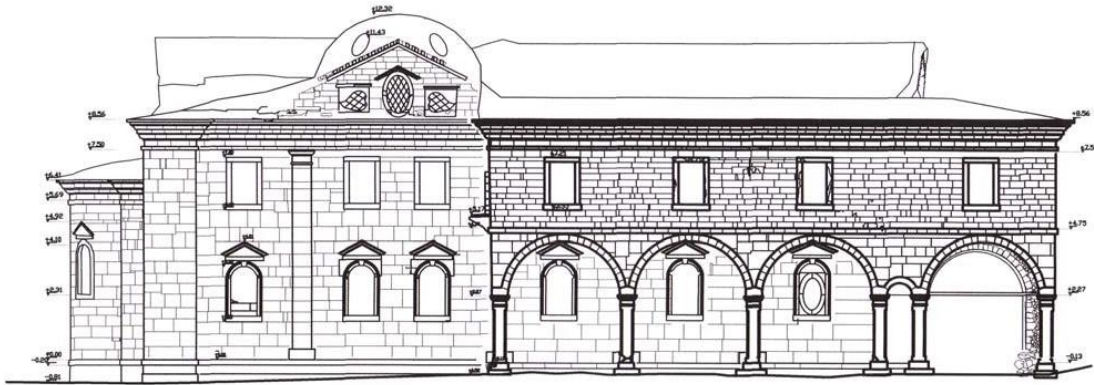
Çizim 29: Kayseri Endürlük Karamanlı Karamanlı Kilisesinin alt kat planı

(Uyan 2008)

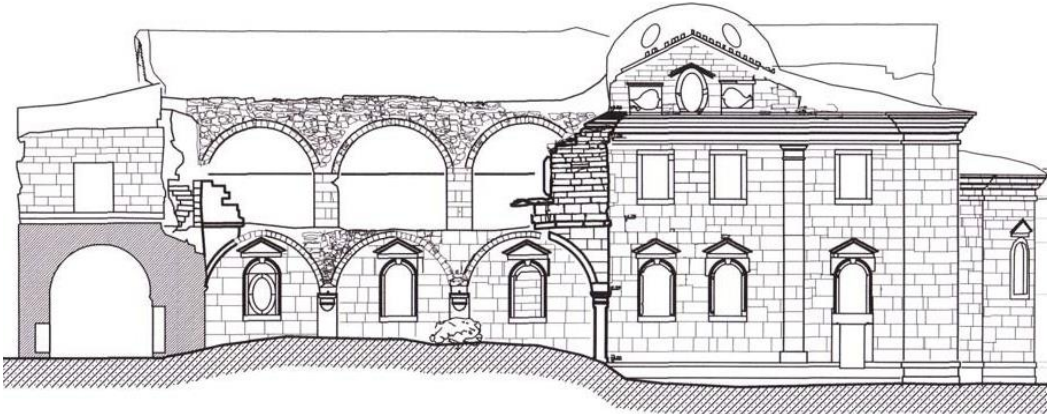

Çizim 30: : Kayseri Endürlük Kilisesinin üst kat planı

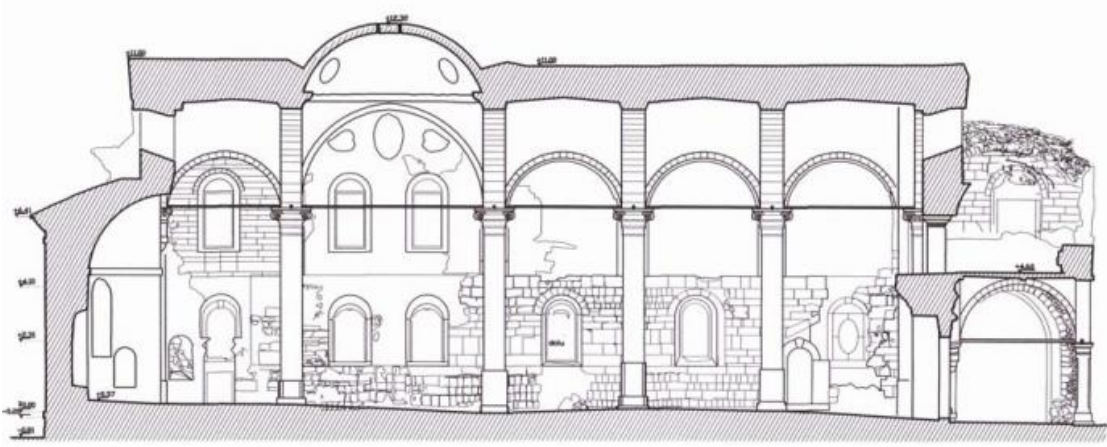
(Uyan 2008)

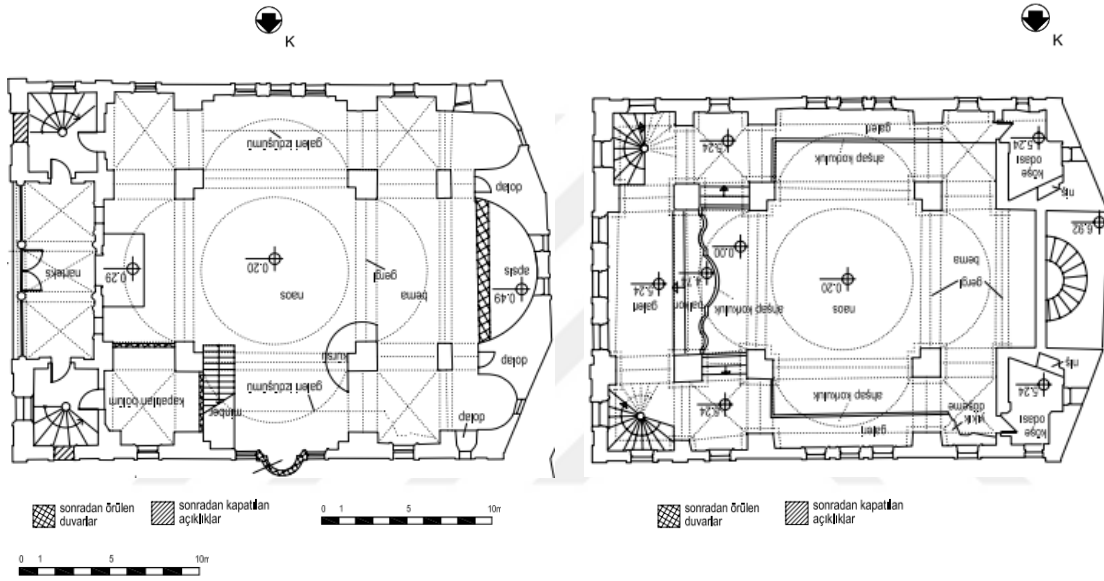
Çizim 31: Kayseri Endürlük Karamanlı Kilisesinin kuzey cephesi (Uyan, 2008)

Çizim 32: Kayseri Endürlük Karamanlı Kilisesinin güney cephesi (Uyan, 2008)

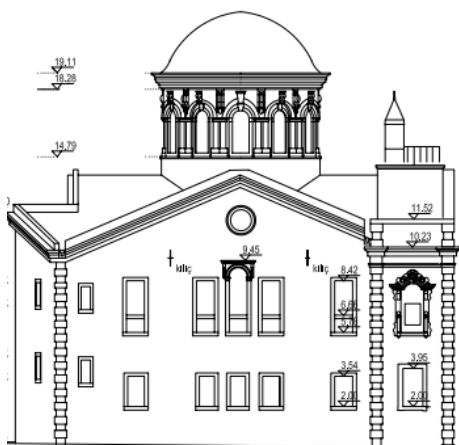

Çizim 33: Kayseri Endürlük Karamanlı Kilisesinin A-A kesiti (Uyan, 2008)

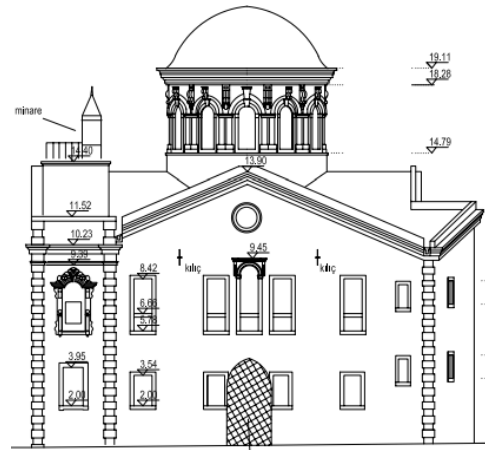

Çizim 34: Talas Panaya Karamanlı Kilisesi Planı (Ş.Açıkgöz'den)

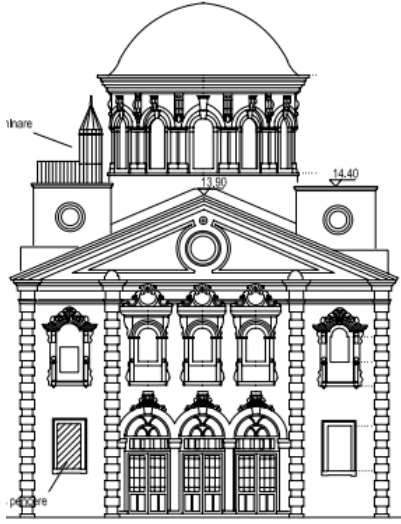
Çizim 35: Talas Panaya Karamanlı Kilisesi Galeri Planı (Ş.Açıkgöz'den)

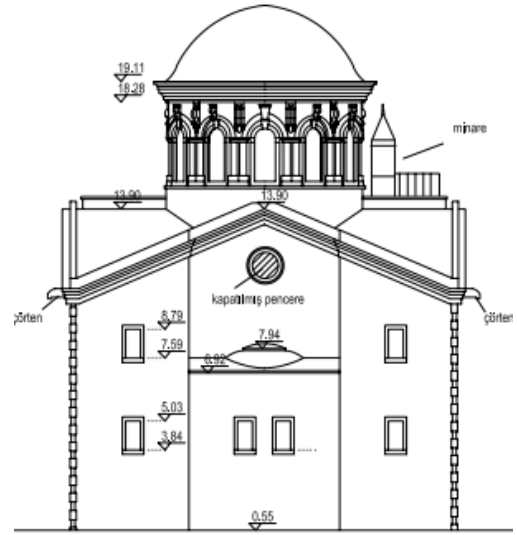
Çizim 36: Talas Panaya Karamanlı Kilisesi kuzey cephe (Ş.Açıkgöz'den)

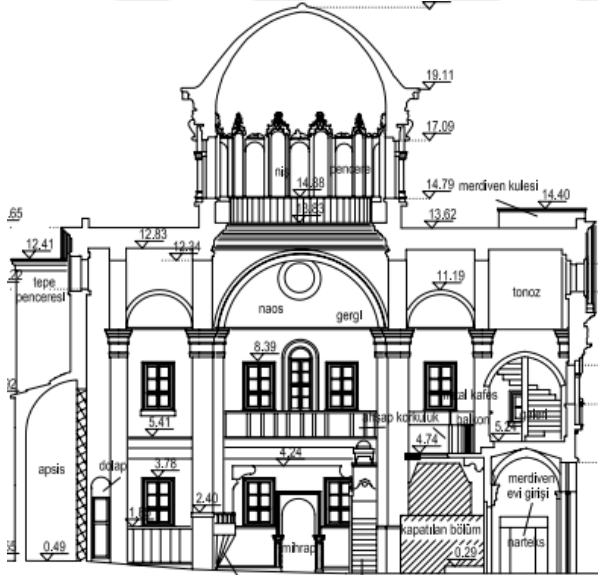
Çizim37:Talas Panaya Karamanlı Kilisesi güney cephe (Ş.Açıkgöz'den)

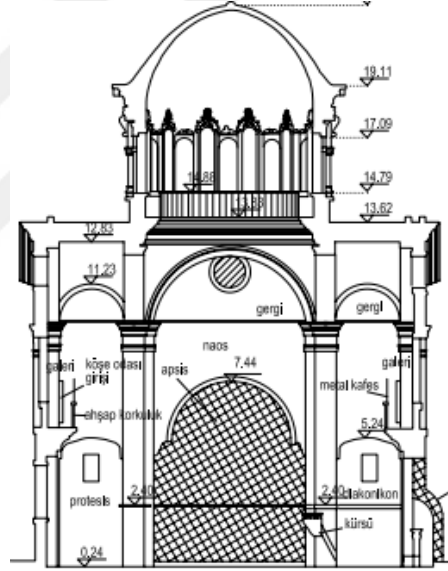
Çizim 38: Talas Panaya Karamanlı Kilisesi batı cephe (Ş.Açıkgöz'den)

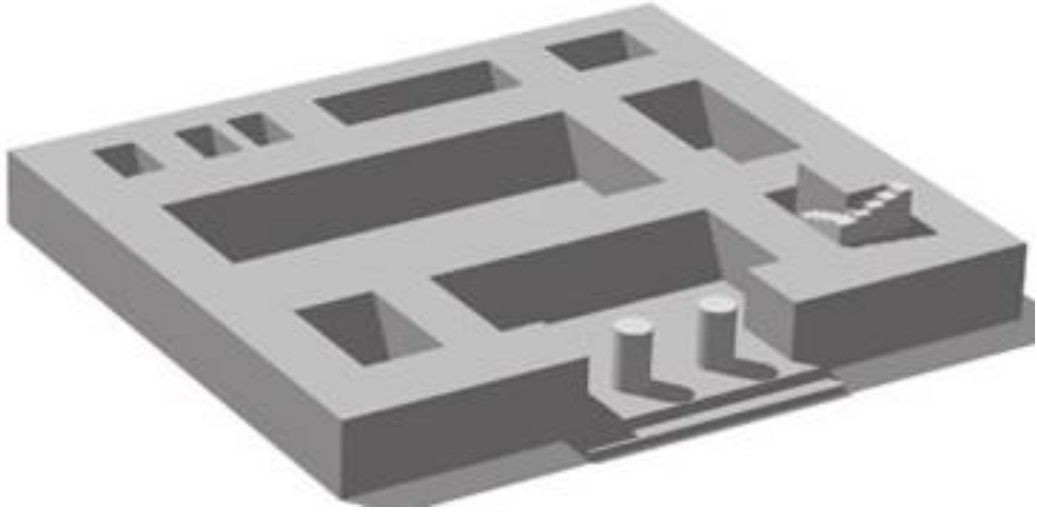
Çizim 39: Talas Panaya Karamanlı Kilisesi doğu cephe (Ş.Açıkgöz'den)

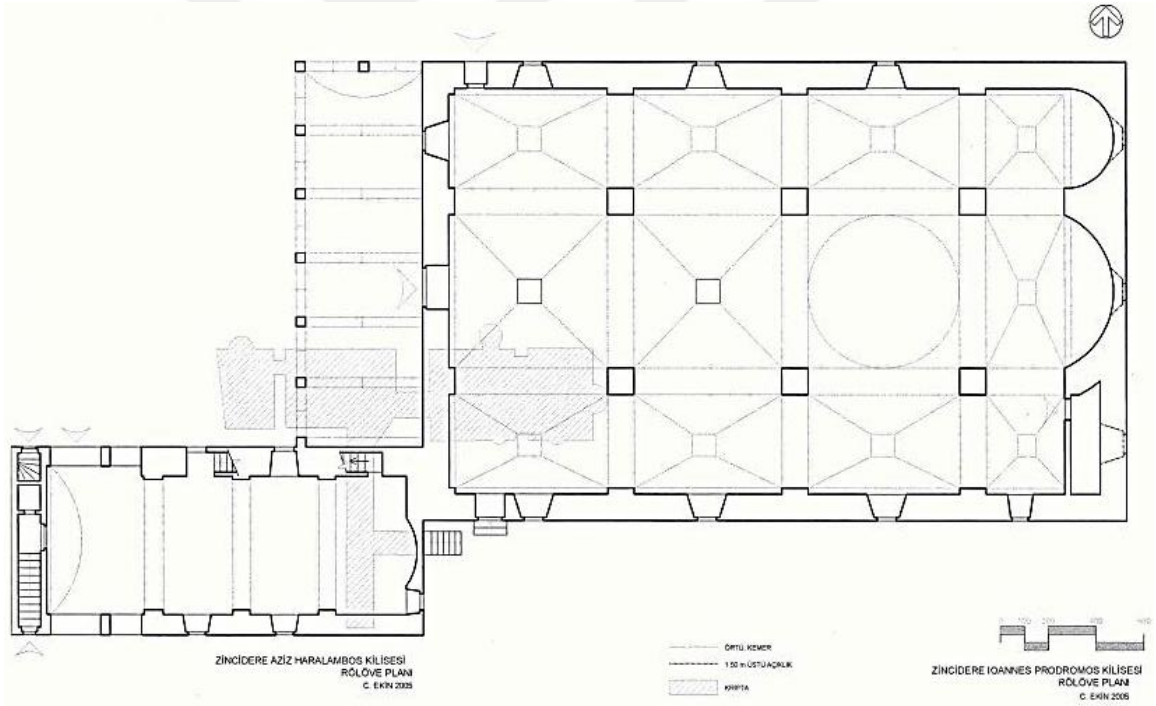
Çizim 40: Talas Panaya Karamanlı Kilisesi (A-A Kesiti Ş.Açıkgöz'den)

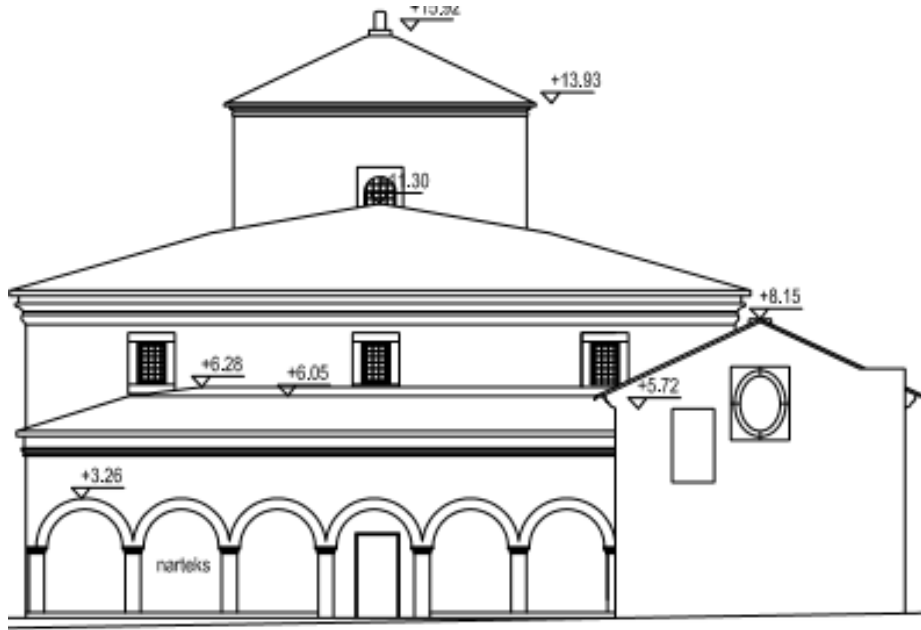
Çizim 41: Talas Panaya Karamanlı Kilisesi (B-B Kesiti Ş.Açıkgöz'den)

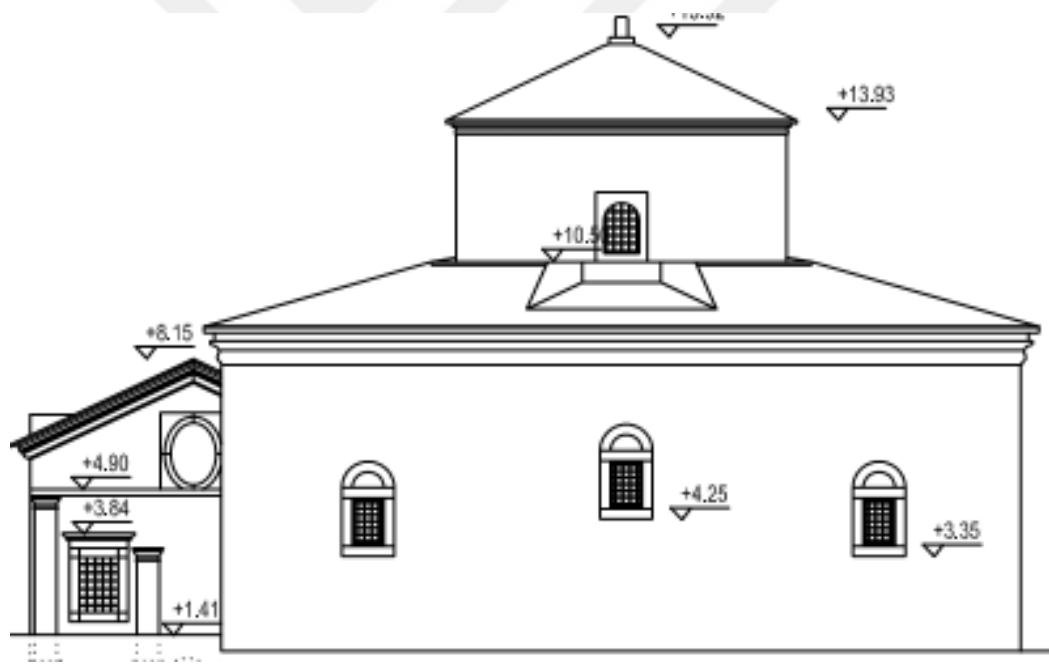
Çizim 42: Bit-Hilani (© Sharon, Zarzecki-Peleg, 2006)

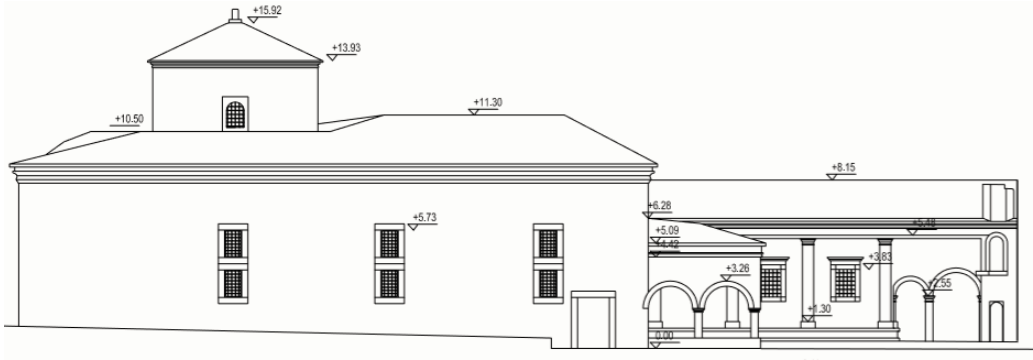
Çizim 43: Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi ve Aziz Haralambos Şapeli'nin planları (C. Ekin'den)

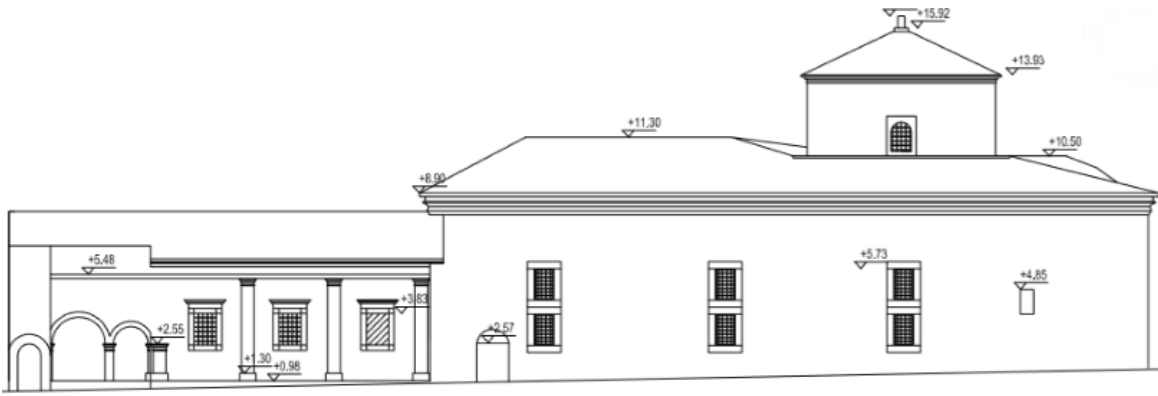
Çizim 44 : Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi ve Aziz Haralambos Şapeli'ni batı cepheleri (Ş.Güngör'den)

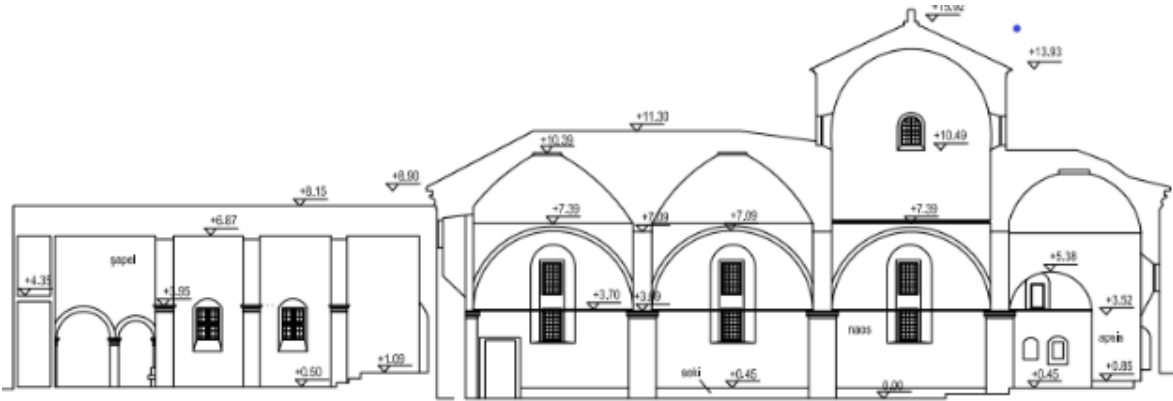
Çizim 45: Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi ve Aziz Haralambos Şapeli'ni doğu cepheleri (Ş.Güngör'den)

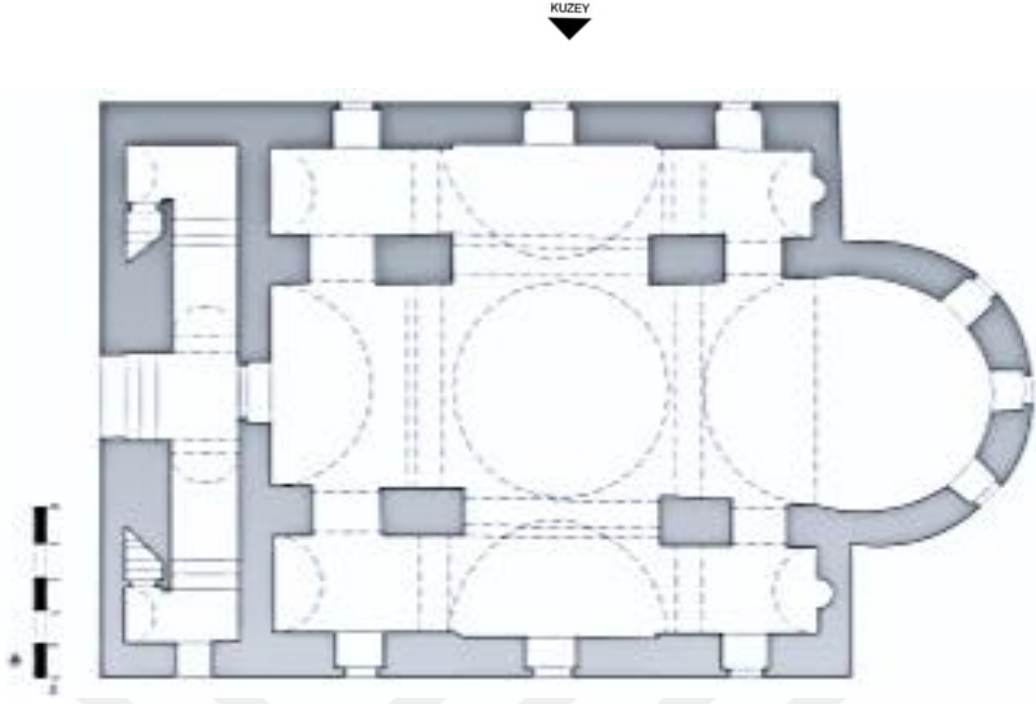
Çizim 46: Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi ve Aziz Haralambos Şapeli'nin kuzey cepheleri (Ş.Güngör'den)

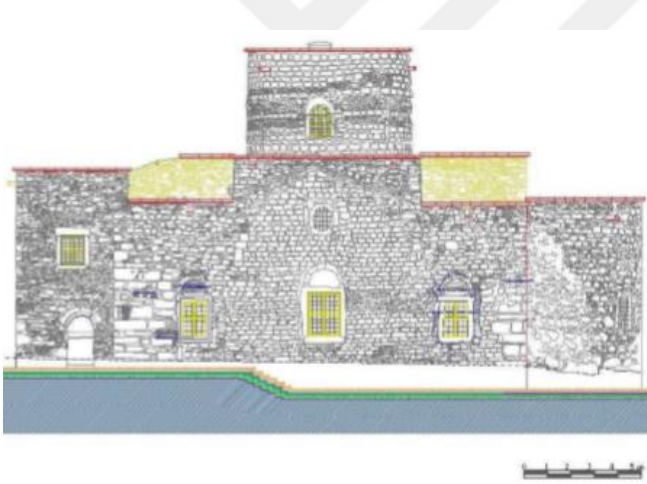
Çizim 47: Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi ve Aziz Haralambos Şapeli'nin güney cepheleri (Ş.Güngör'den)

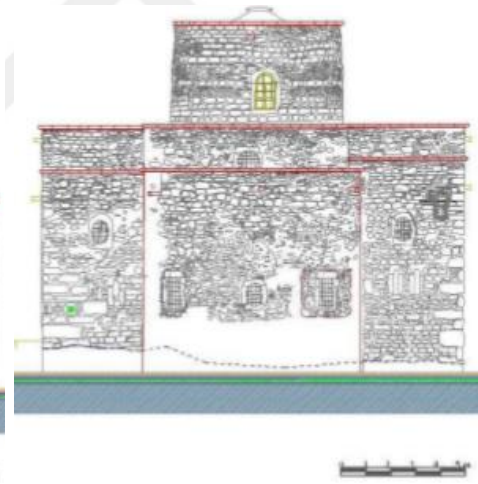
Çizim 48: Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi ve Aziz Haralambos Şapeli'nin A-A kesiti (Ş.Güngör'den)

Çizim 49:Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesinin planı (E.Danık'tan)

Çizim50:Konya Sille Aya Eleni Karamanlı
Kilisesinin güney cephesi
(A.Kocadağlı'dan)

Çizim 51:Konya Sille Aya Eleni
Karamanlı Kilisesi doğu cephe
(A.Kocadağlı'dan)

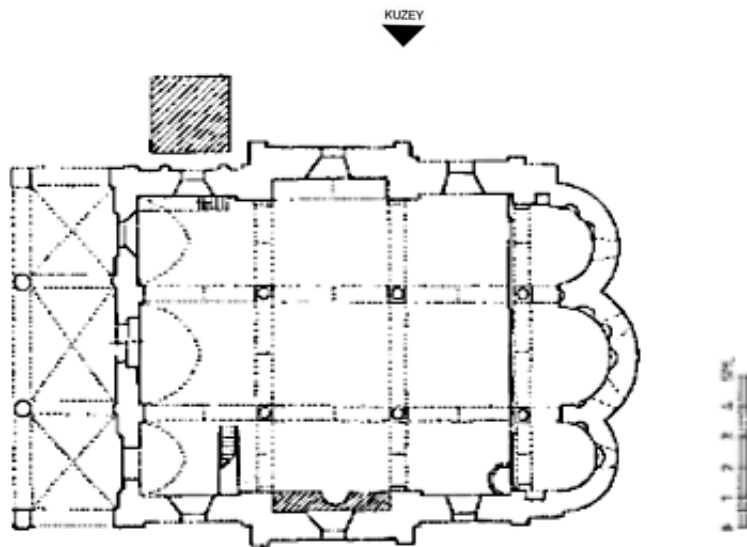

Çizim 52:KonyaSille Aya Eleni Karamanlı
Kilisesinin kuzey cephesi
(A.Kocadağlı'dan)

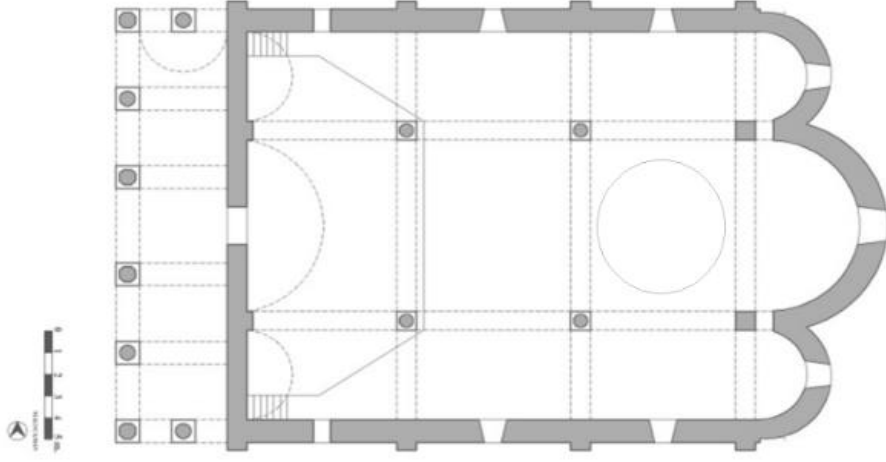
Çizim 53:Konya Sille Aya Eleni
Karamanlı Kilisesinin A-A Kesiti
(A.Kocadağlı'dan)

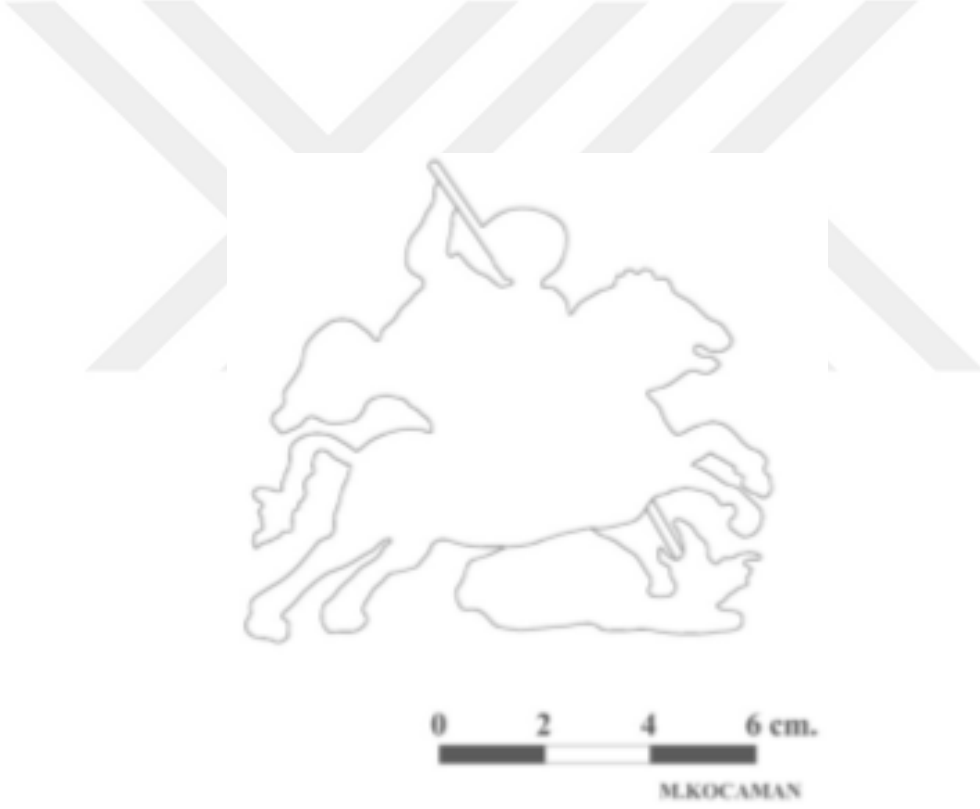
Çizim 54 : Konya Sille Aya Eleni Karamanlı
Kilisesinin B-B Kesiti (A.Kocadağlı'dan)

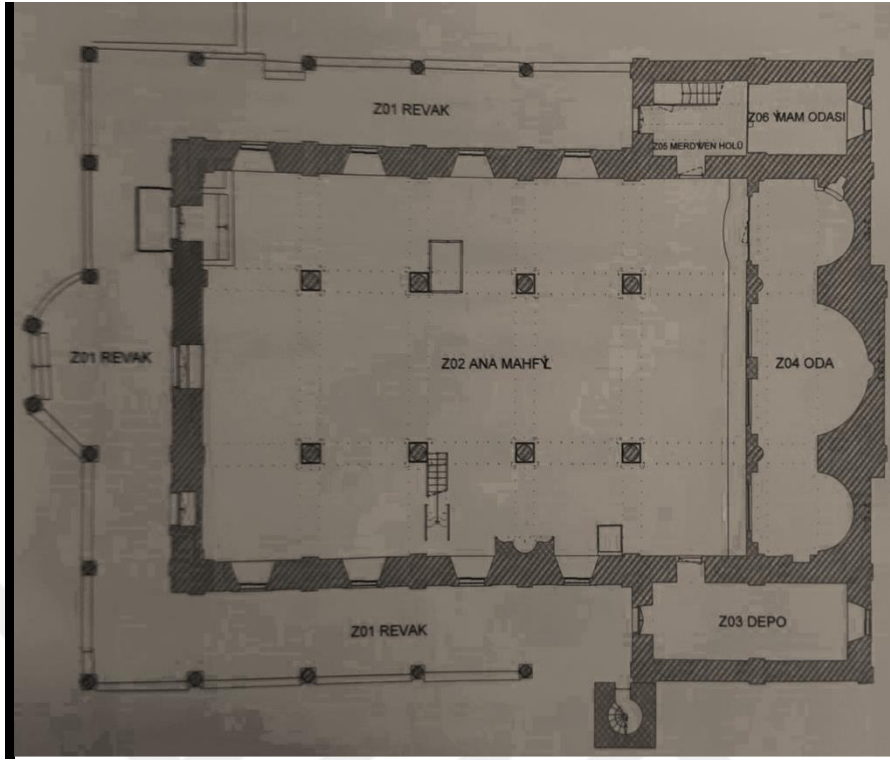
Çizim 55 : Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesinin planı (Pekak'tan)

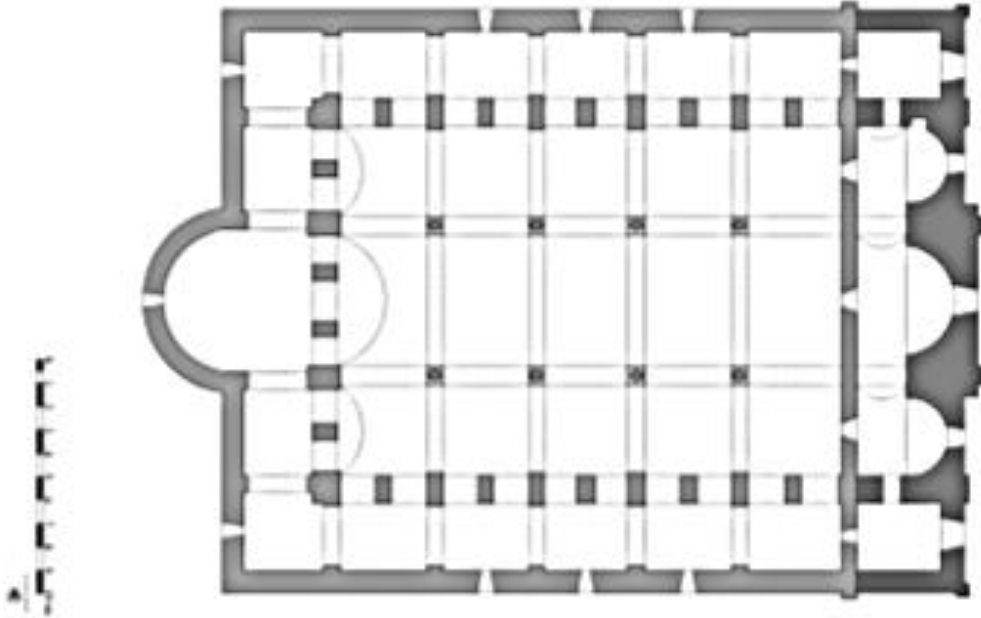
Çizim 56 : Niğde Bor Karamanlı Kilisesi'nin alt seviye planı
(M.Kocaman'dan yeniden düzenlenmiştir)

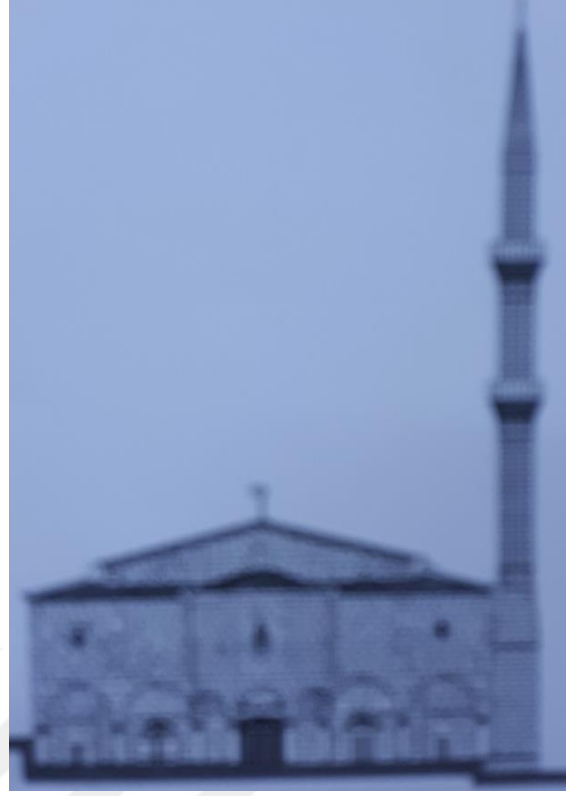
Çizim 57 : Niğde Bor Karamanlı Kilisesi batı girişteki kitâbenin üstünde Agios
Geogios kabartması (M. Kocaman'dan)

Çizimler: 58 : Niğde Fertek Karamanlı Kilisesinin zemin kat planı
(Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden)

Çizim : 59 : Niğde Fertek Karamanlı Kilisesi galeri katının planı (Parman'dan).

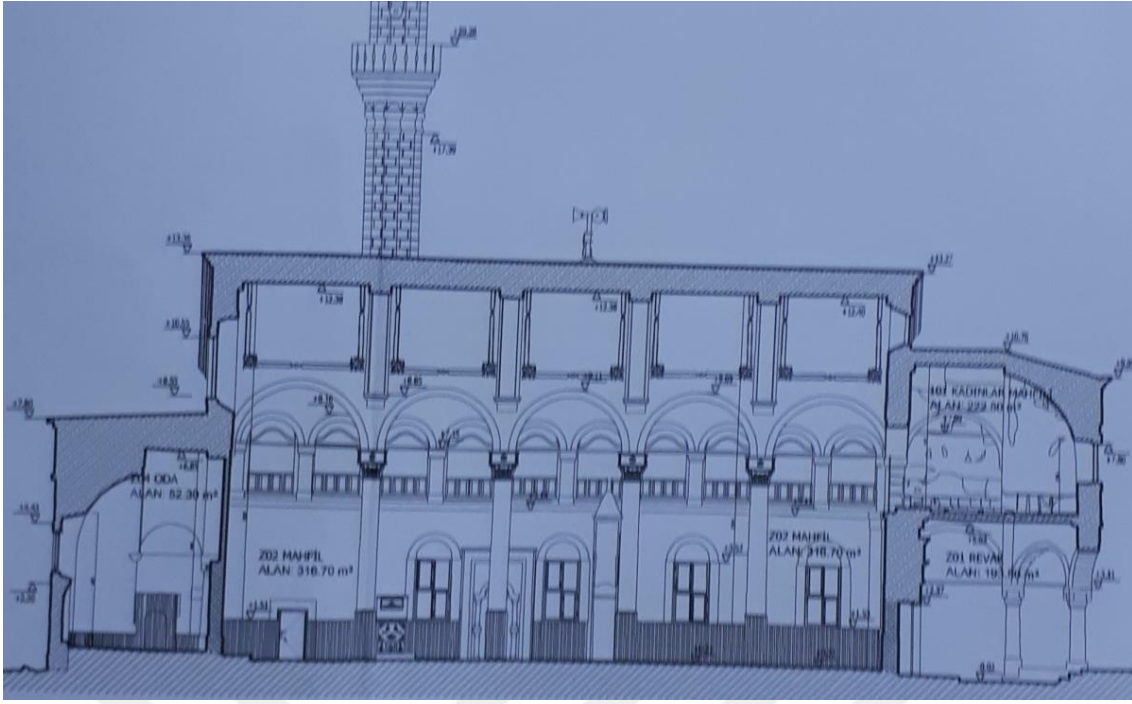
Çizim : 60, 61 : Niğde Fertek Karamanlı Kilisesi doğu cephe (60) ve batı cephe (61)

(Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden)

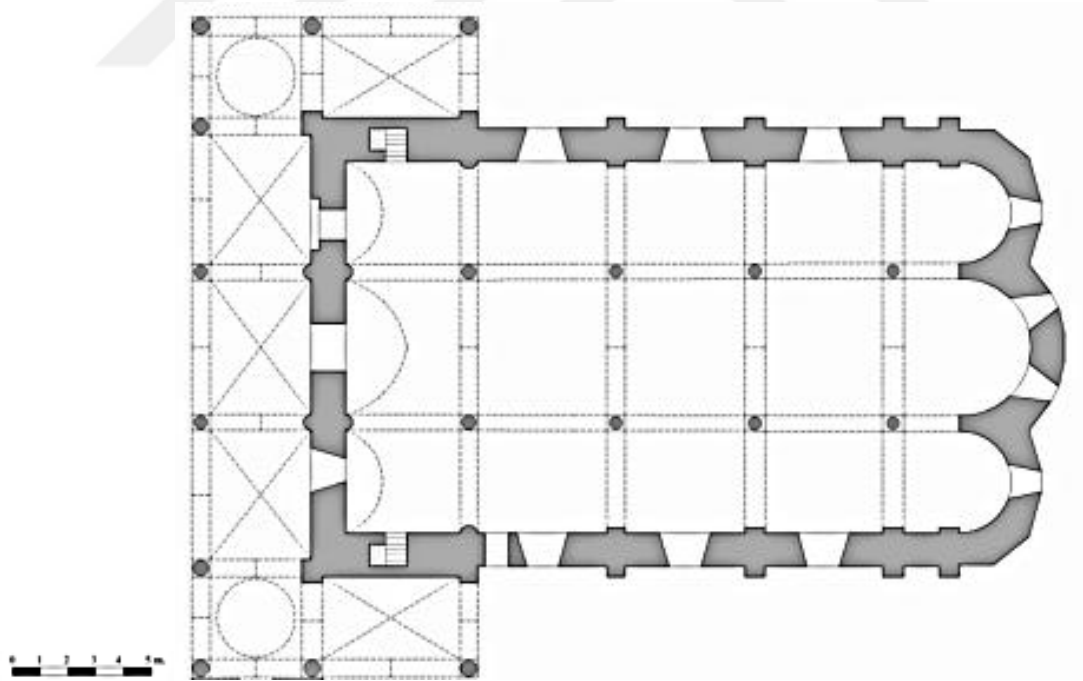

Çizim : 62, 63 : Niğde Fertek Karamanlı Kilisesi kuzey cephe (62) ve güney cephe (63)

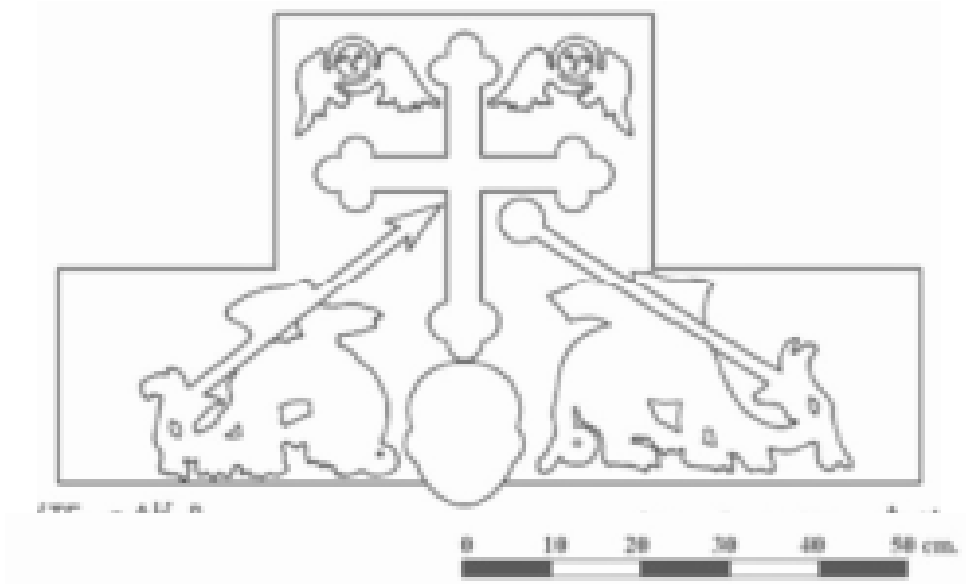
(Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden)

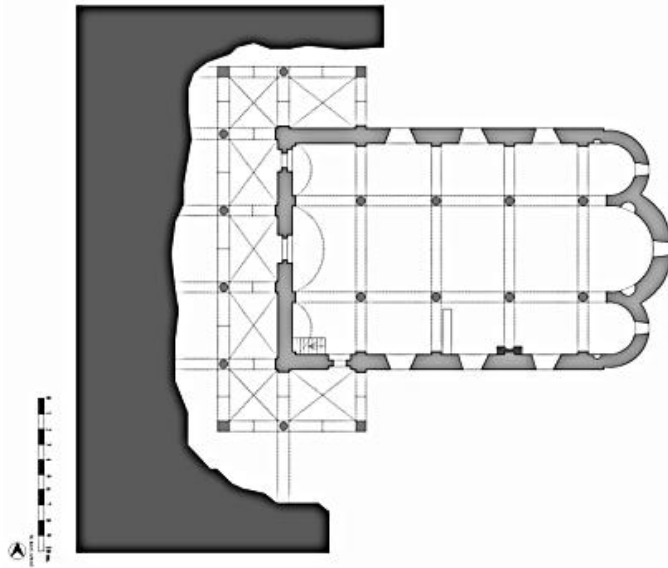
Çizim : 64 : Niğde Fertek Karamanlı Kilisesi B-B Kesiti, Ölçek : 1/100
(Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden)

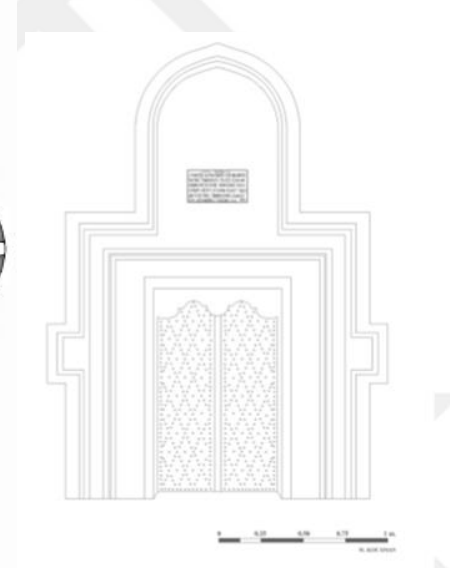
Çizim : 65 : Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesinin Planı
(Parman'dan, Pekak çizimi)

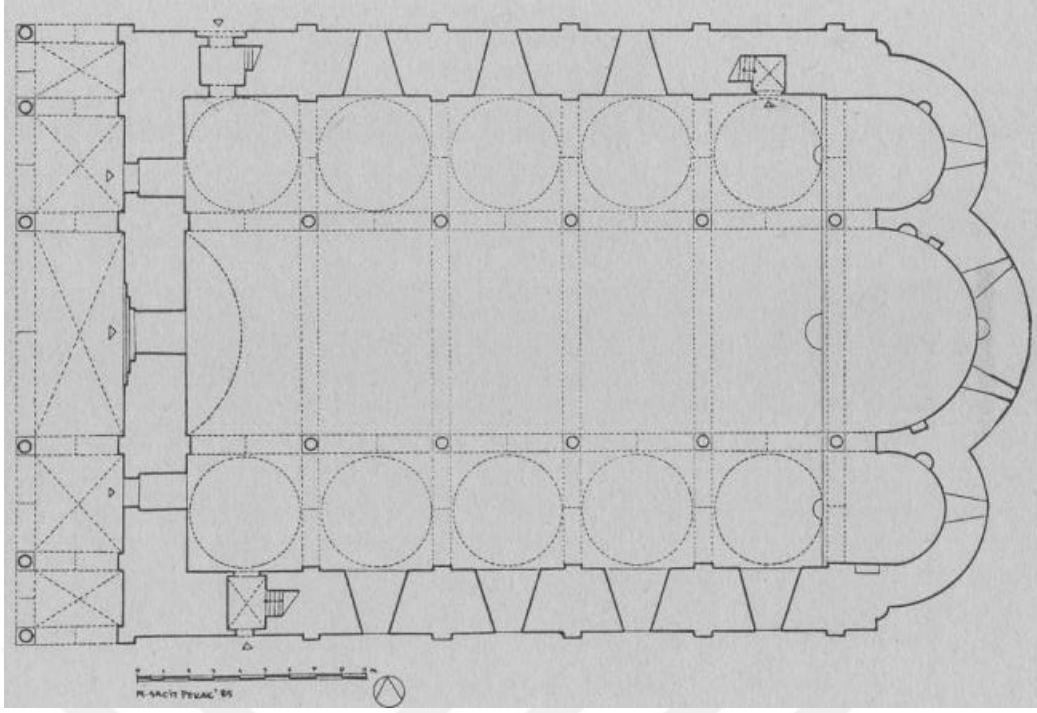
Çizim : 66 : Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesinin batı girişteki kitâbe üzerindeki haç, melek ve ejderha kompozisyonu (Kocaman'dan)

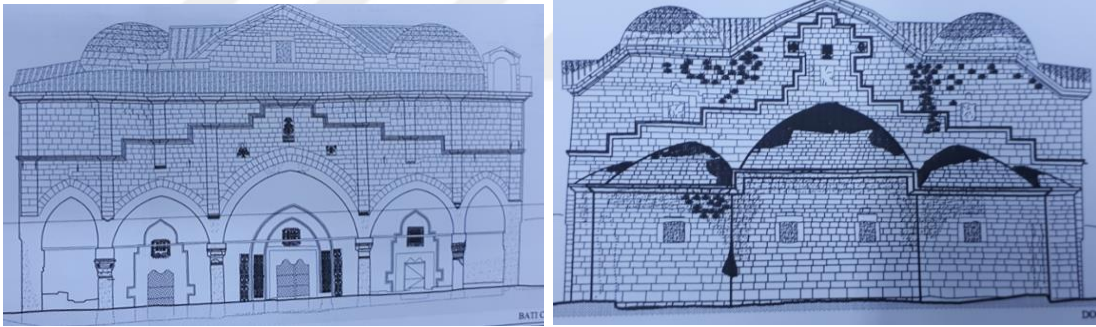
Çizim 67 : Niğde Karamanlı Kilisesinin Kilisesinin planı (Kocaman'dan)

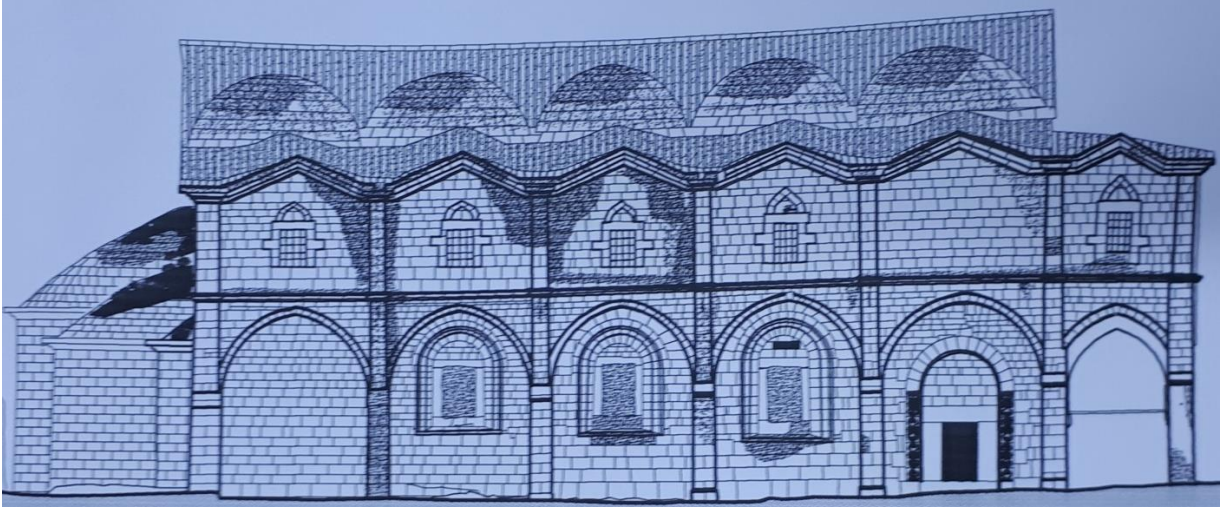
Çizim 68 : Niğde Karamanlı batı giriş kapısı (Kocaman'dan)

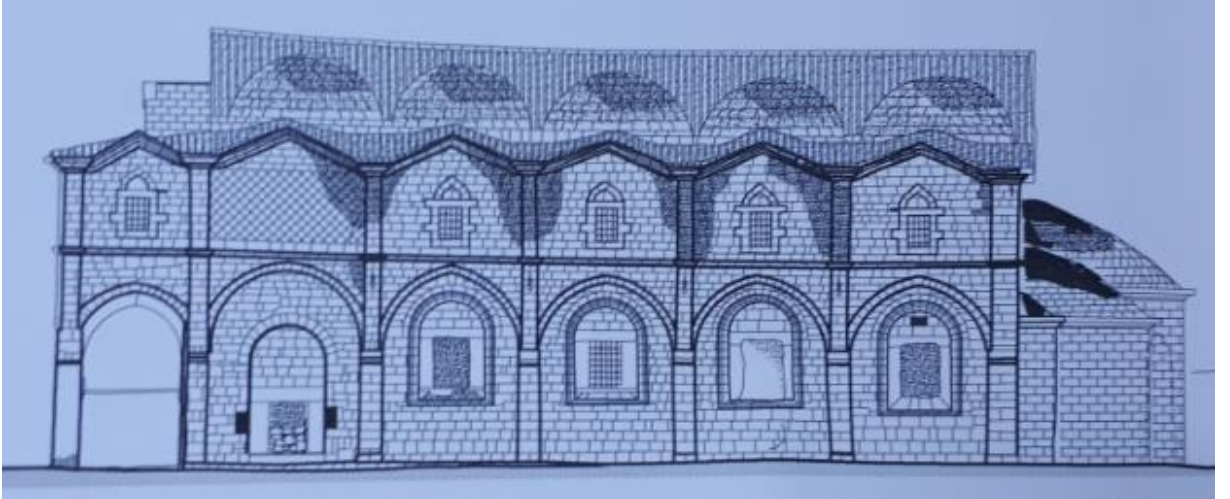
Çizim 69 : Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesinin planı
(Parman'dan, Pekak çizimi)

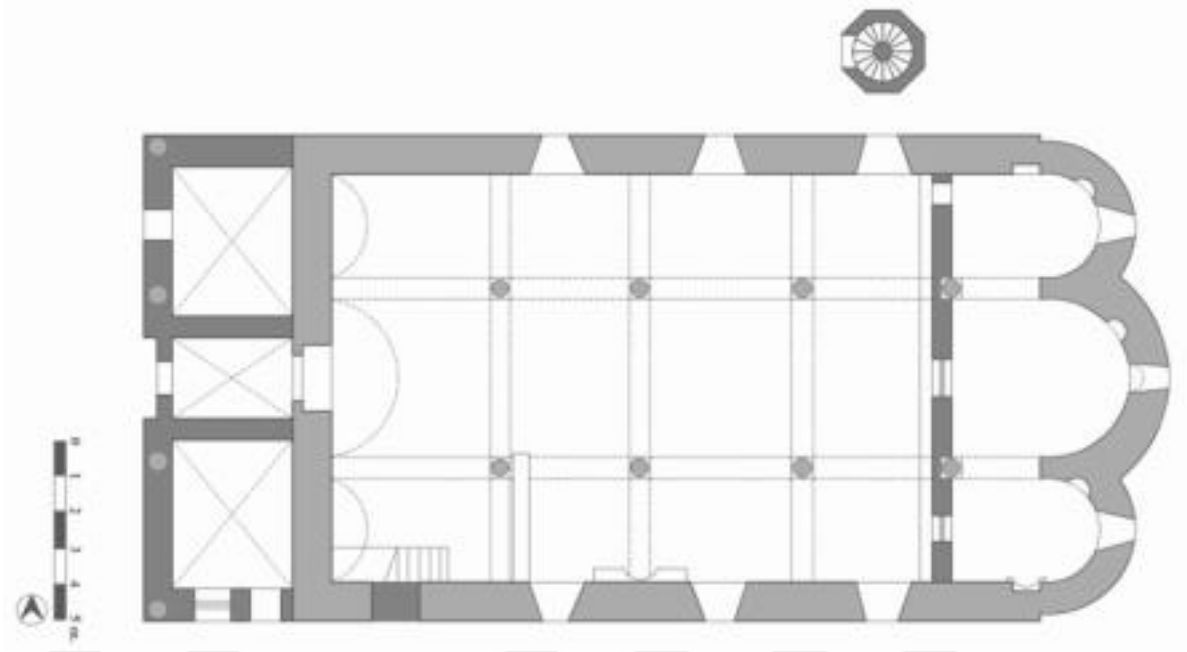
Çizim 70, 71 : Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesinin batı (70) ve doğu
(71) cepheleri
(Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden)

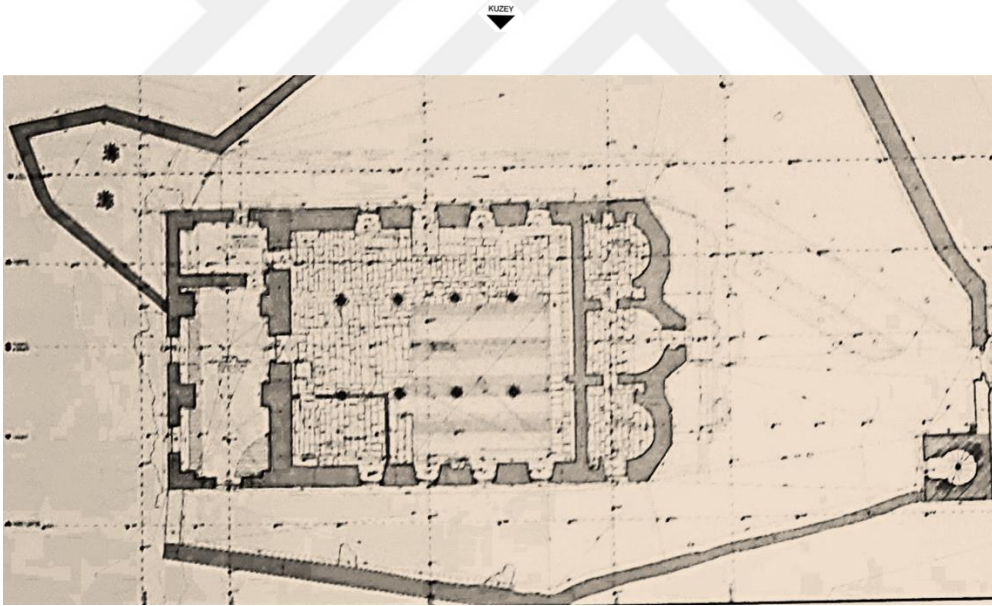
Çizim 72 : Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesinin kuzey cephesi
(Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden)

Çizim 73 : Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesinin güney cephesi
(Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden)

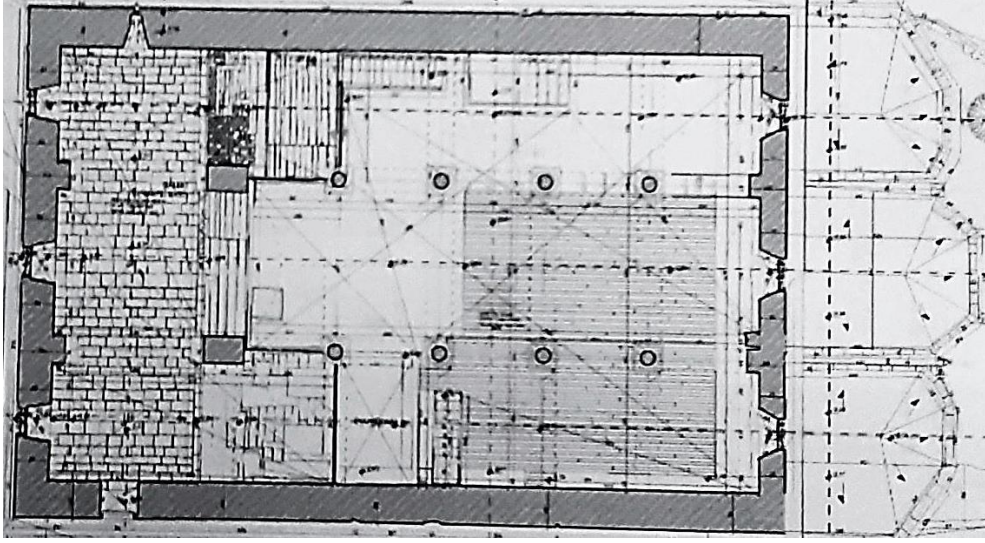

Çizim 74 : Niğde Kumluca (Aravan) Karamanlı Kilisesi'nin planı (Parman'dan)

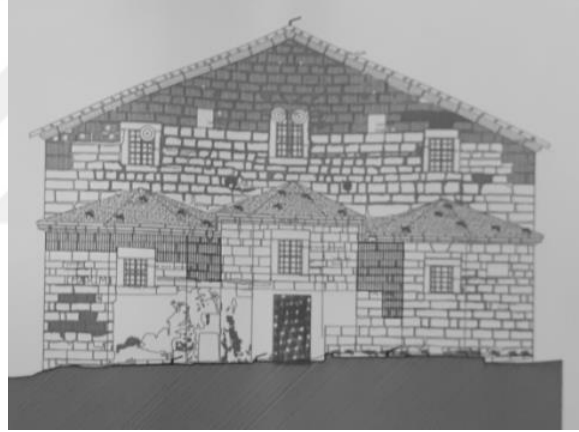

Çizim 75 : Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesinin alt kat ve çan kulesi planı (Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden)

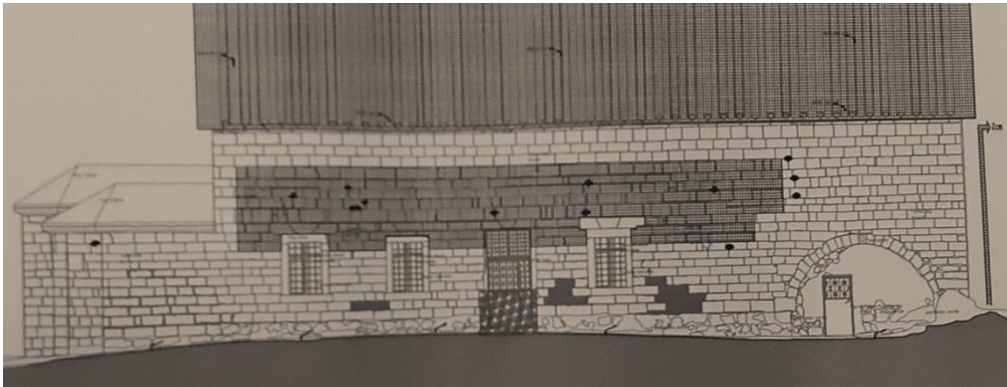
KUZAY

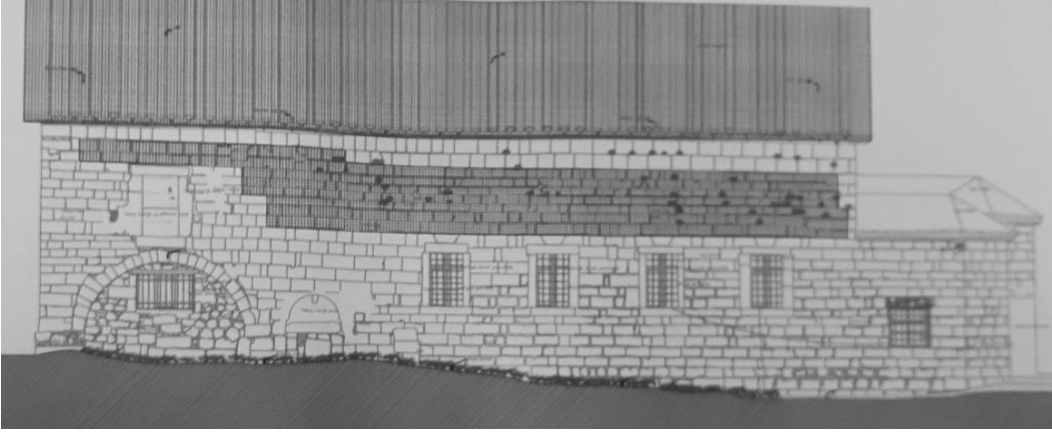
Çizim 76 : Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesinin ikinci kat planı
(Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden)

Çizim 77, 78 : Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesinin batı (77) ve doğu (78)
cepheleri (Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu
Müdürlüğü'nden)

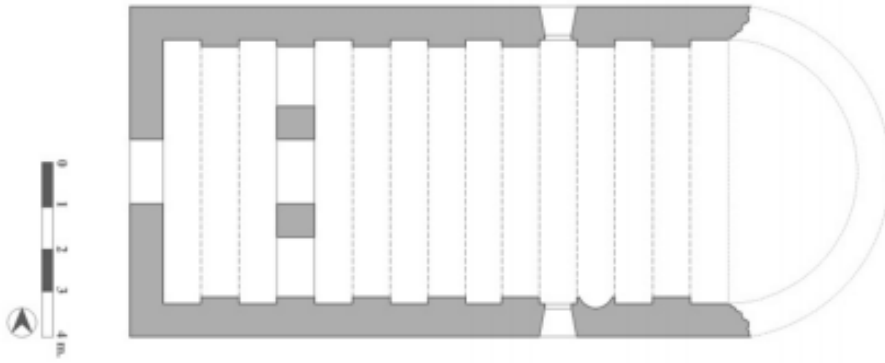
Çizim 79 : Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesinin kuzey cephesi
(Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden)

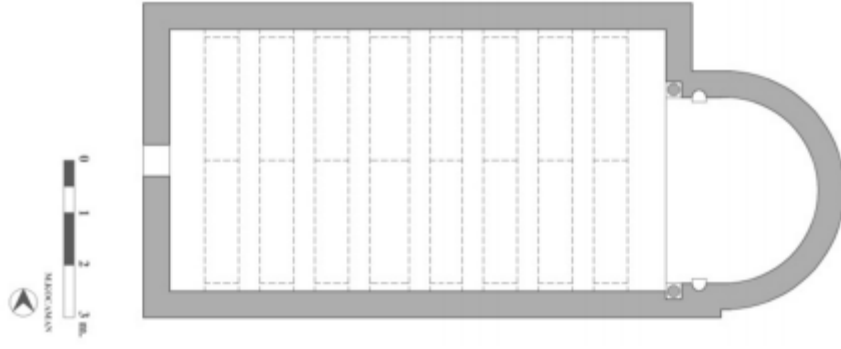
Çizim 80 : Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesinin güney cephesi
(Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden)

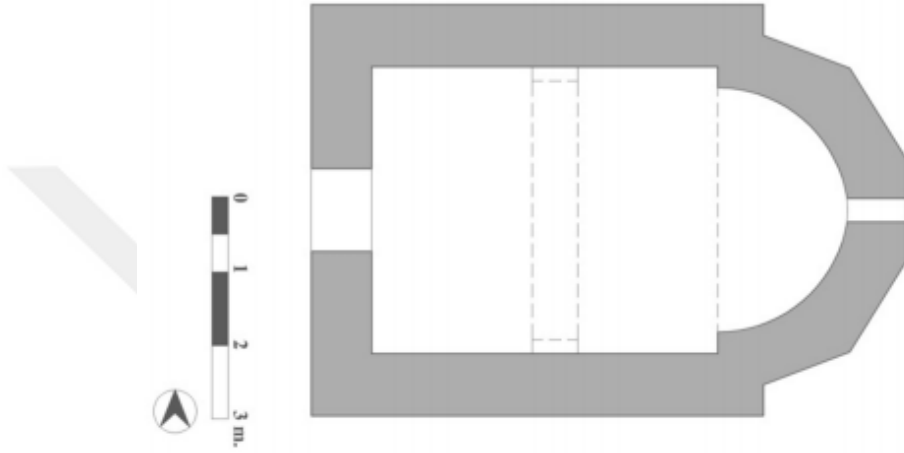
Çizim 81 : Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesinin A-A Kesiti
(Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden)

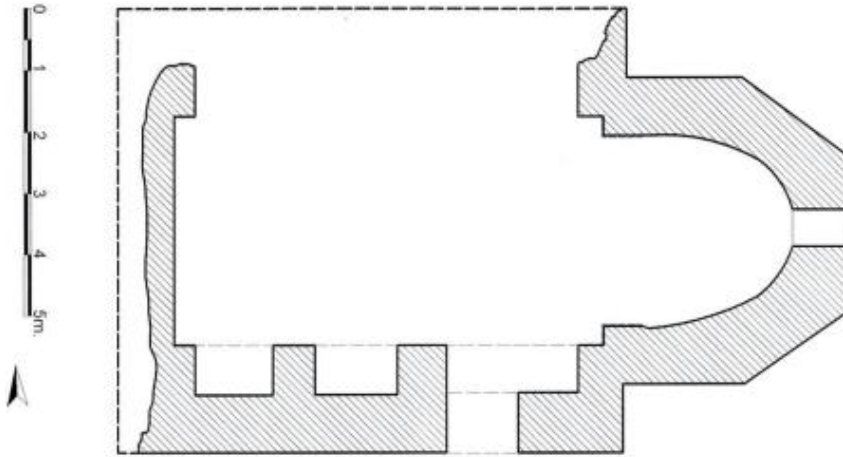
Çizim 81 : Tırhan Eski Kilise Cami planı (Pekak'tan)

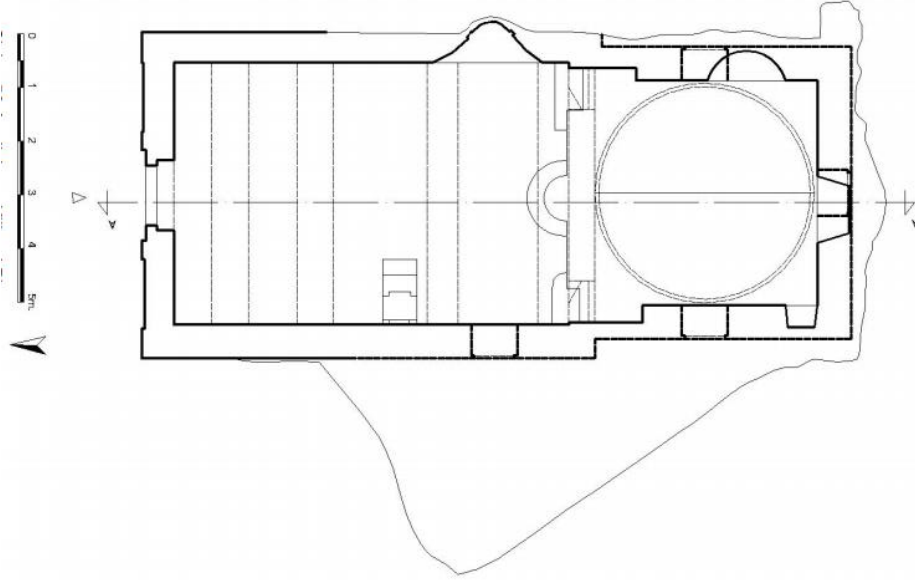
Çizim 82 : Niğde Fertek Şapeli'nin planı (Kocaman'dan)

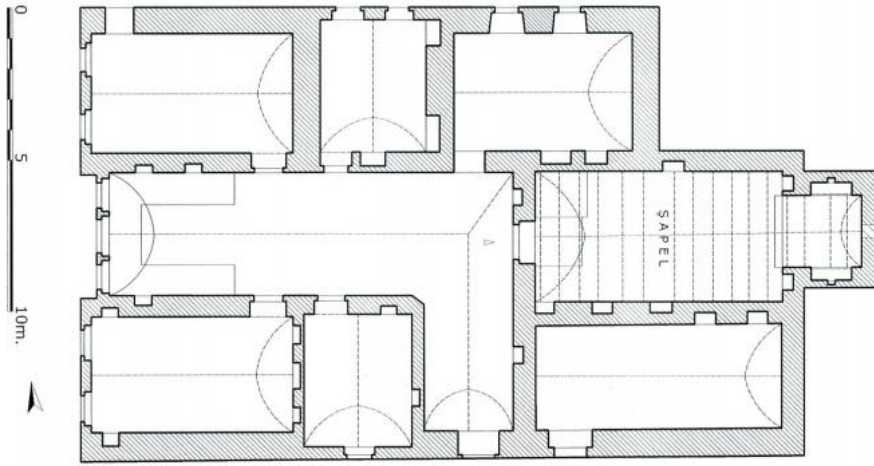
Çizim 83 : Uluğaç, (H. Georgios) Şapeli'nin planı (Pekak'tan)

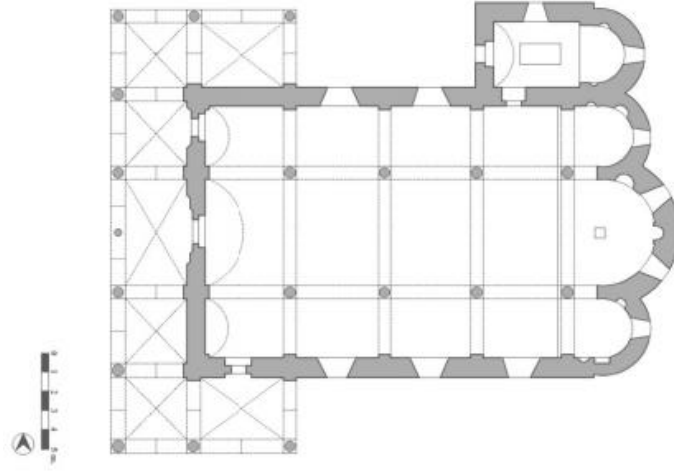
Çizim 84 : Güzelyurt Anonim Kilise Planı
(Rölöve: M. Çerkez-S. Sunay; Çizim: S. Sunay)

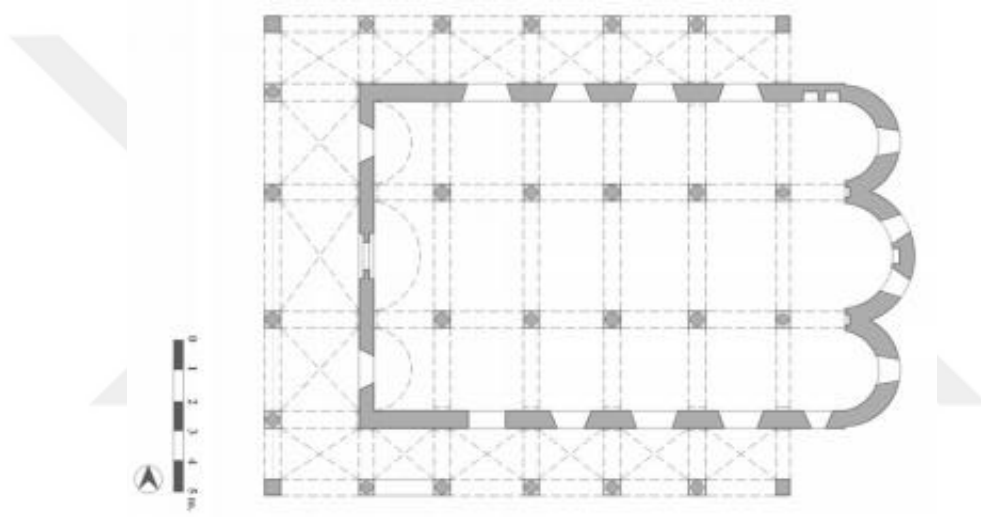
Çizim 85 : Güzelyurt Analipheos Kilisesi Planı (Rölöve: M. Çerkez - S. Sunay;
Çizim: S. Sunay)

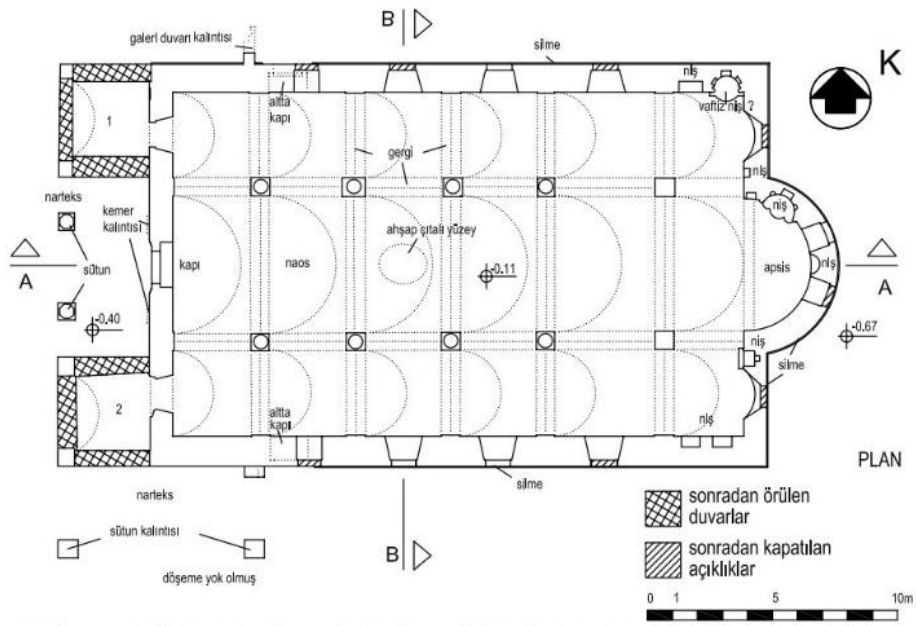
Çizim 86 : Güzelyurt Ev Şapelinin Bulunduğu Konutun Planı
(Rölöve : M. Çerkez - S. Sunay; Çizim: S. Sunay)

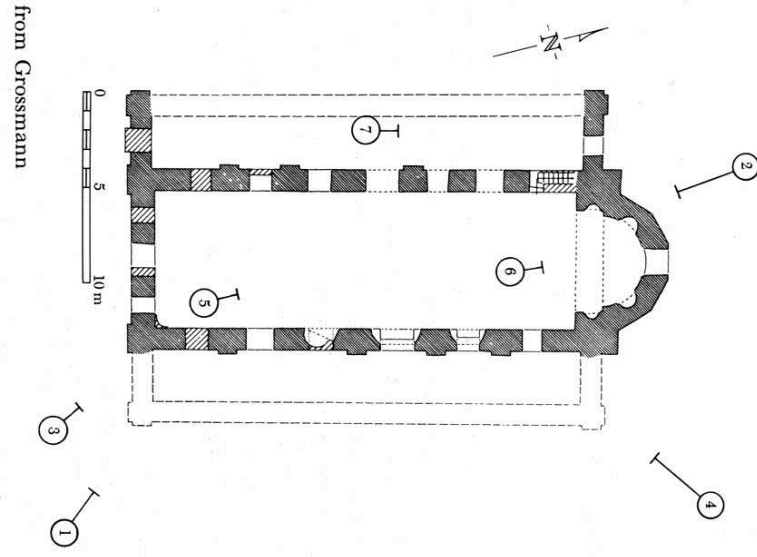
Çizim 87 : Niğde Hasaköy (H.Makrina) Kilise planı (Parman'dan).

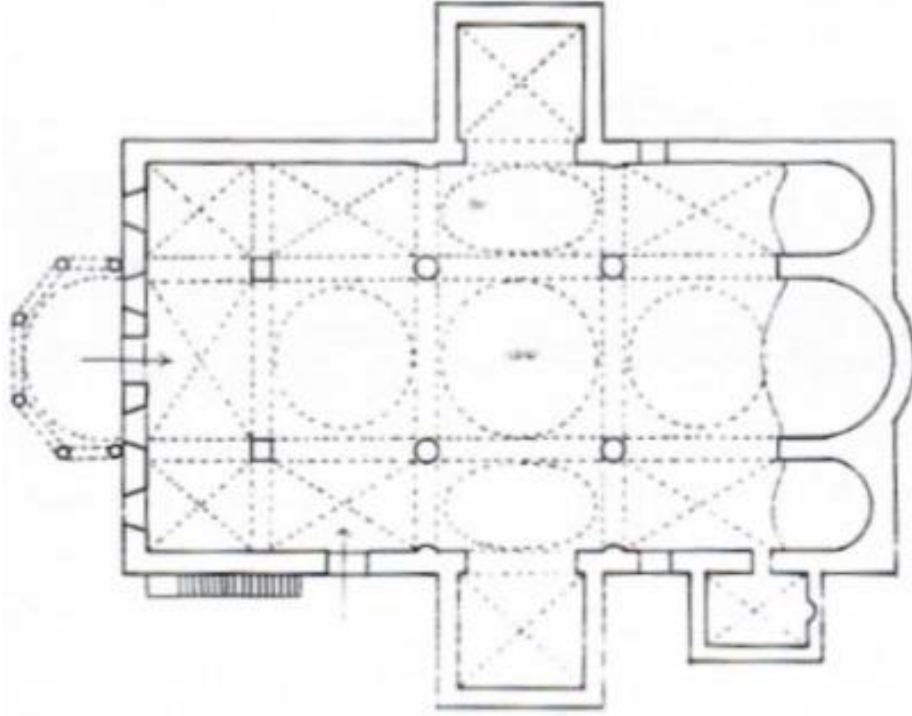
Çizim 88 : Niğde Merkez Rum (İ.Prodromos) Kilisesi'nin planı (Pekak'tan)

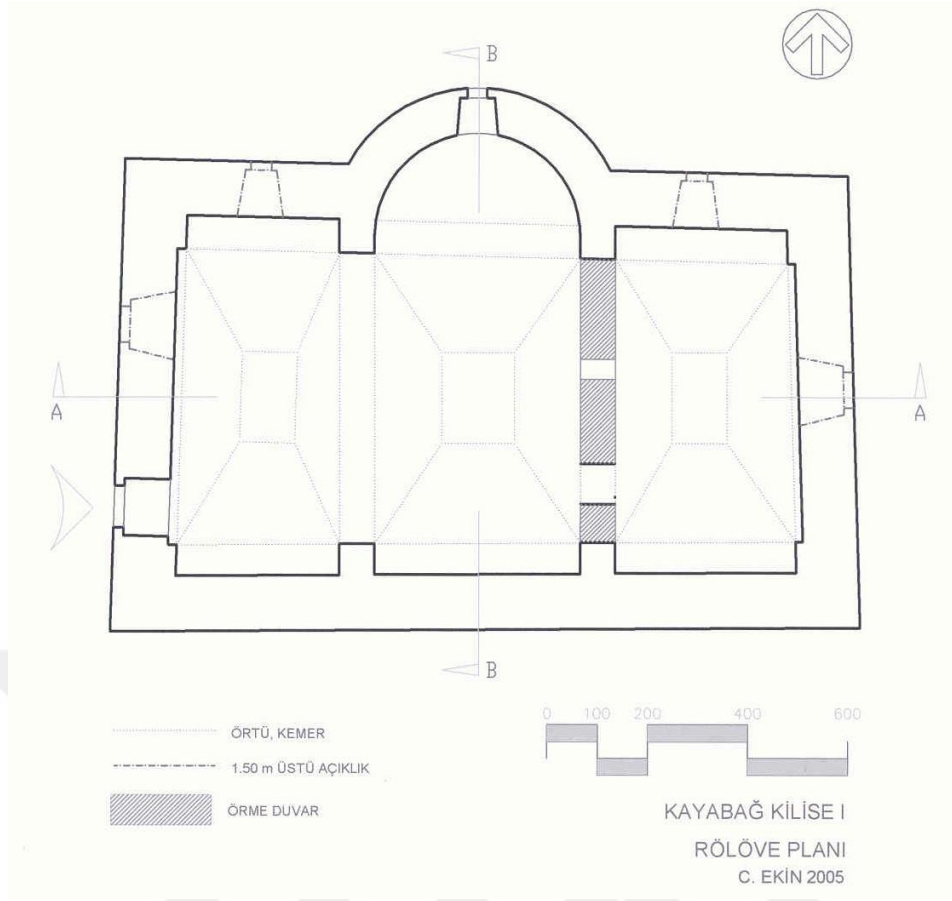
Çizim 89 : Kayseri Agios Dimitrios Kilisesi planı (Açıköz'den)

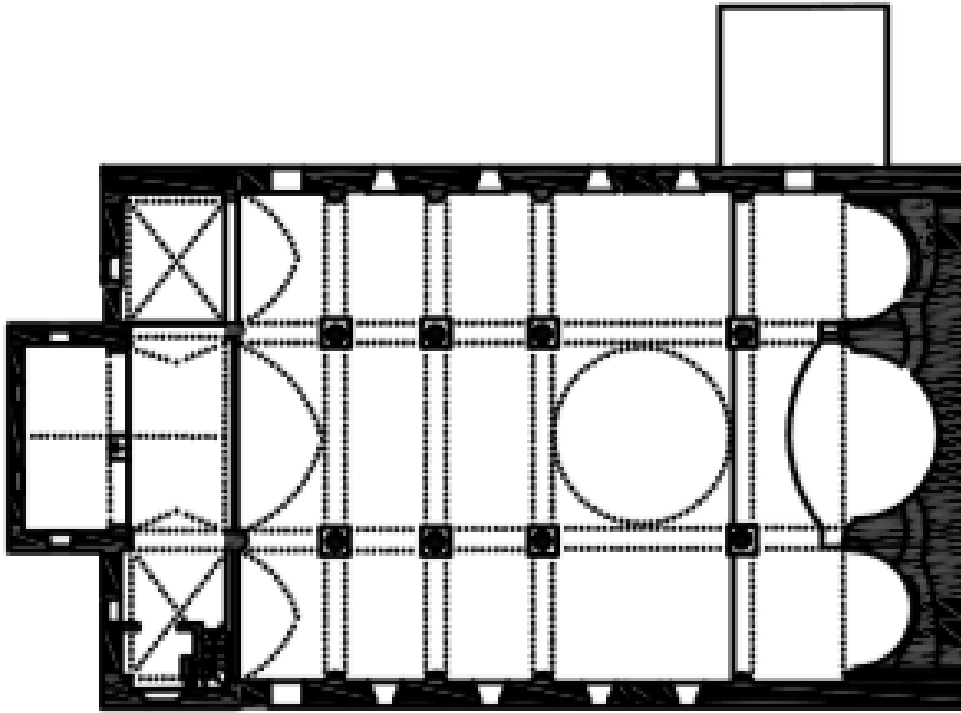
Çizim 89 : Kefeli Mescidi (Grosman'dan)

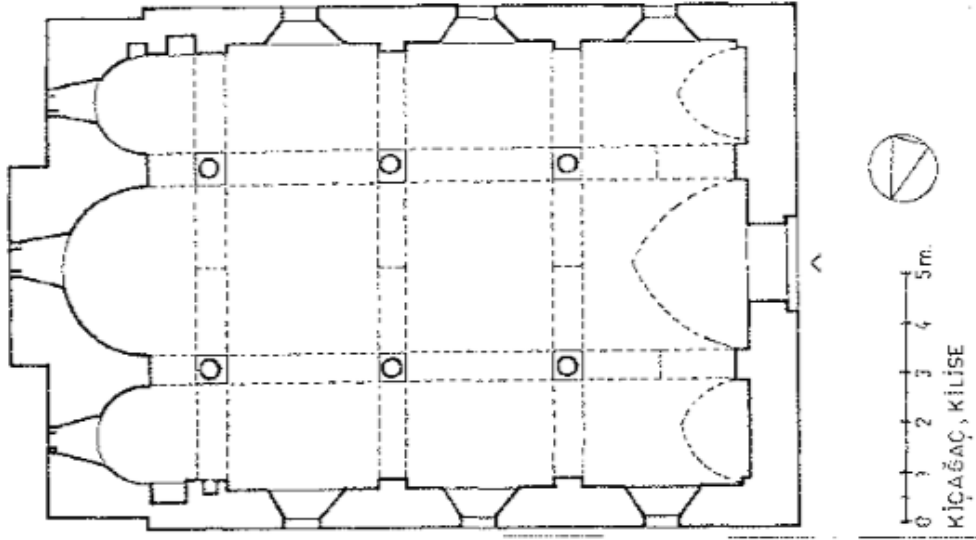
Çizim 90 : Kayseri merkez- Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi
(Fügen İlter'den, 1994)

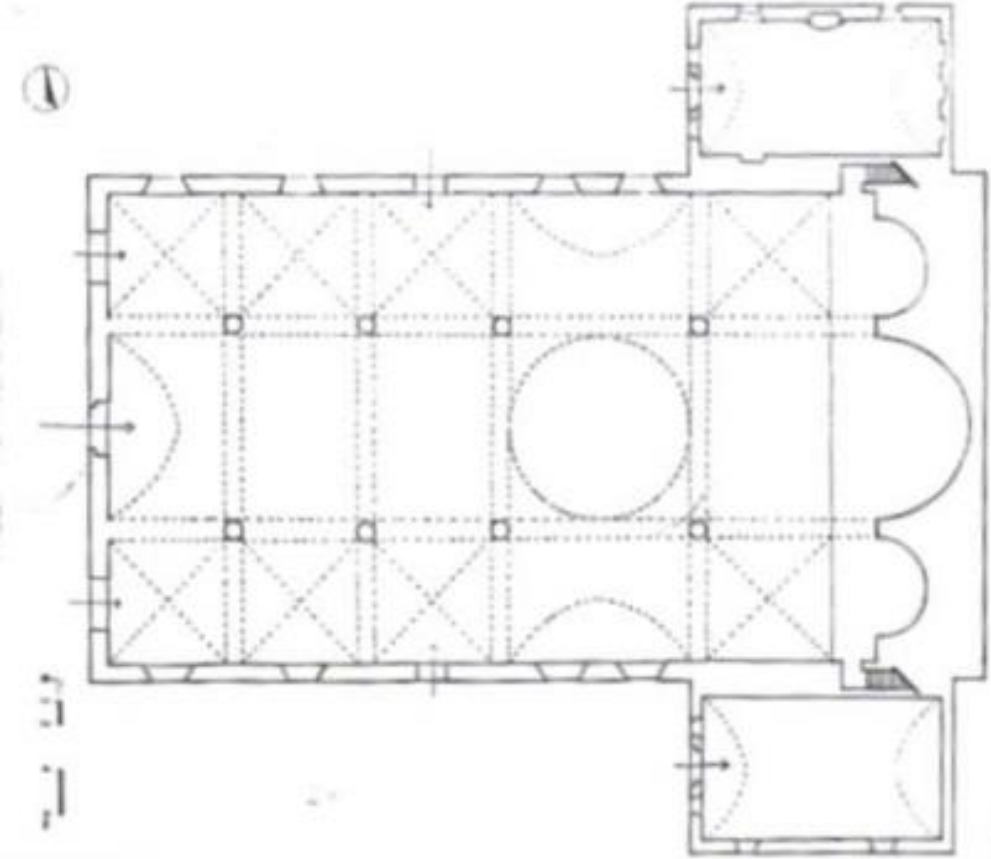
Çizim 91 : Kayseri Kayabağ Kilise I planı (Cemal Ekin'den)

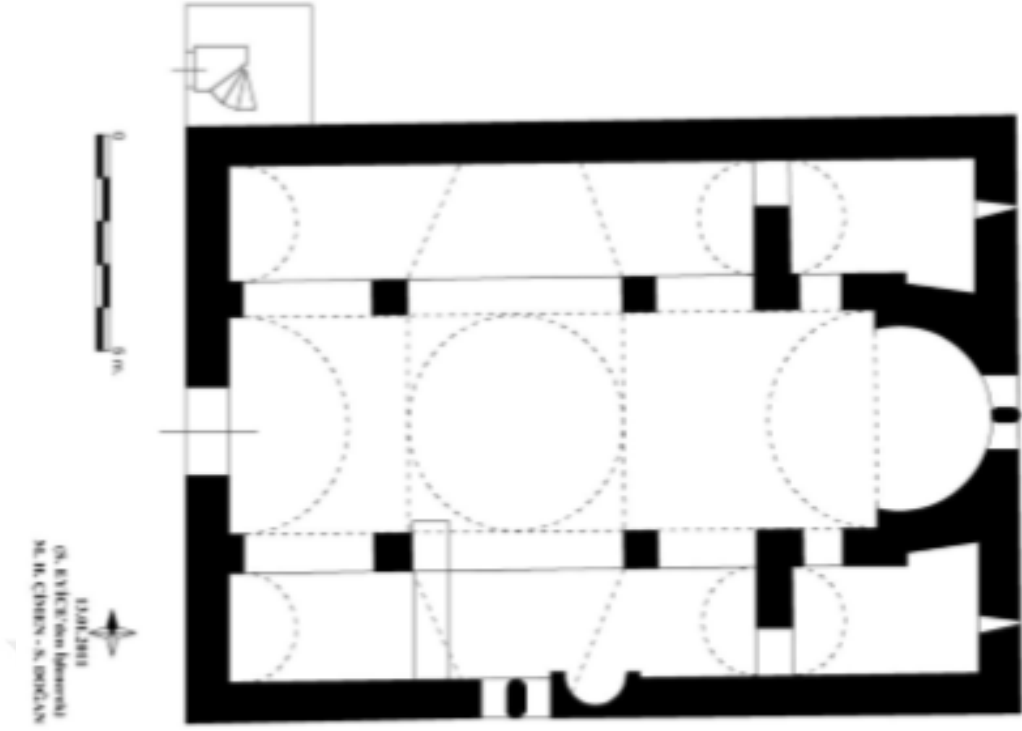
Çizim 92 : Kayseri Surp Asvazdadin Kilisesinin planı (Açıkgöz'den)

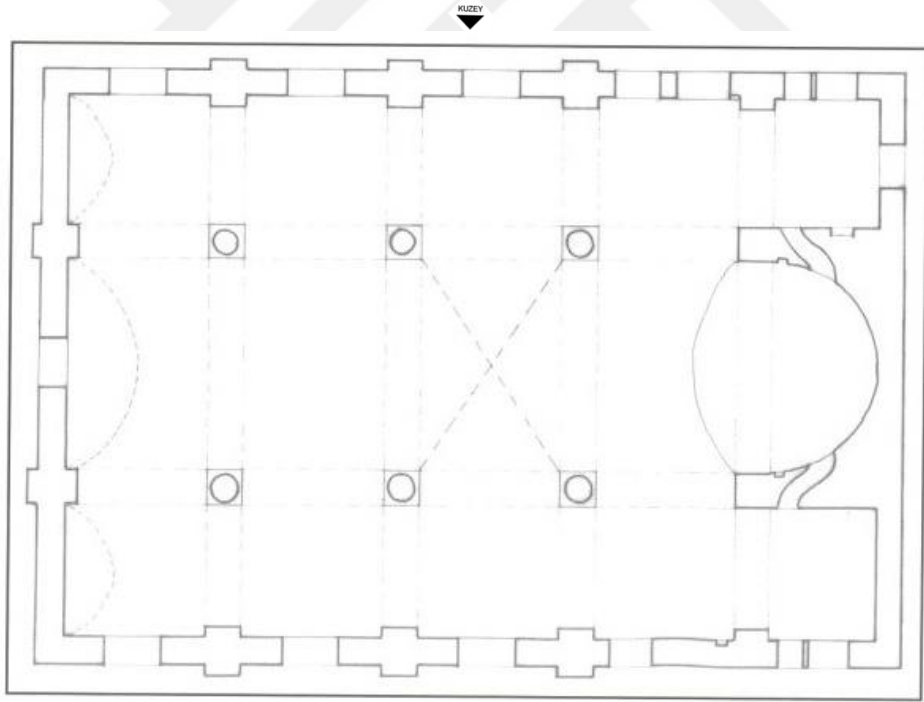
Çizim 93 : Niğde Kiçiağaç Kilisesinin planı (Pekak'tan)

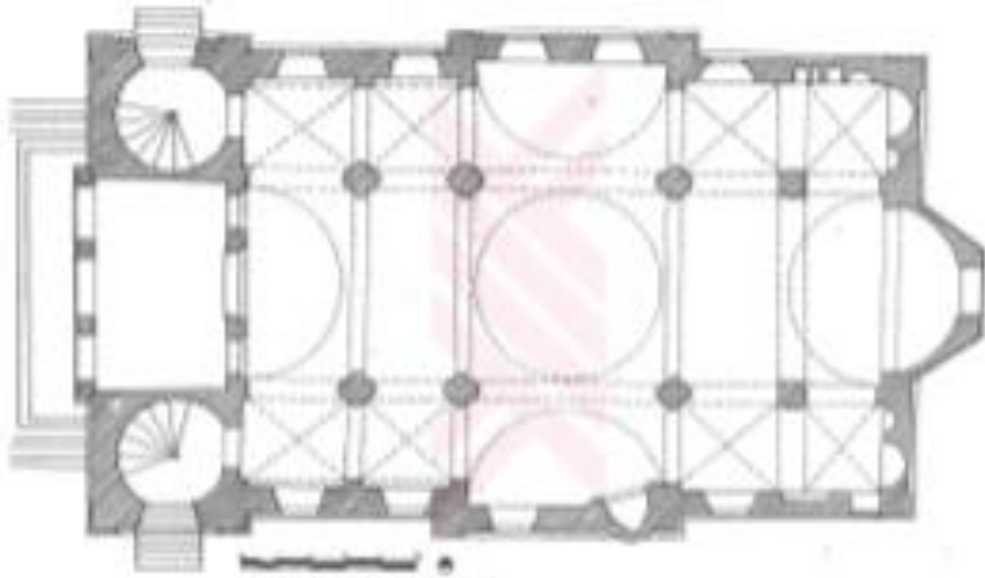
Çizim 94 : Sivrihisar Surp Yerortutyun Kilisesinin planı (Fügen İlter'den)

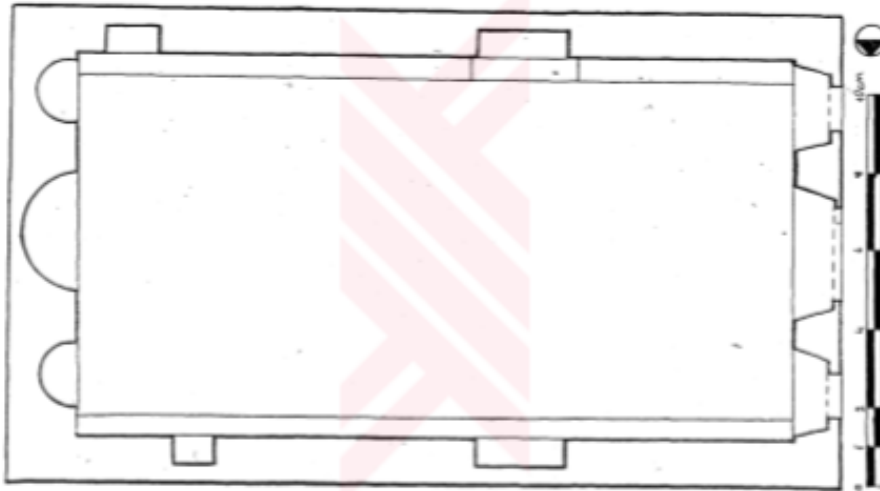
Çizim 95 : Karaman Fisandon (Dereköy) Kilisesinin planı (Eyice'den)

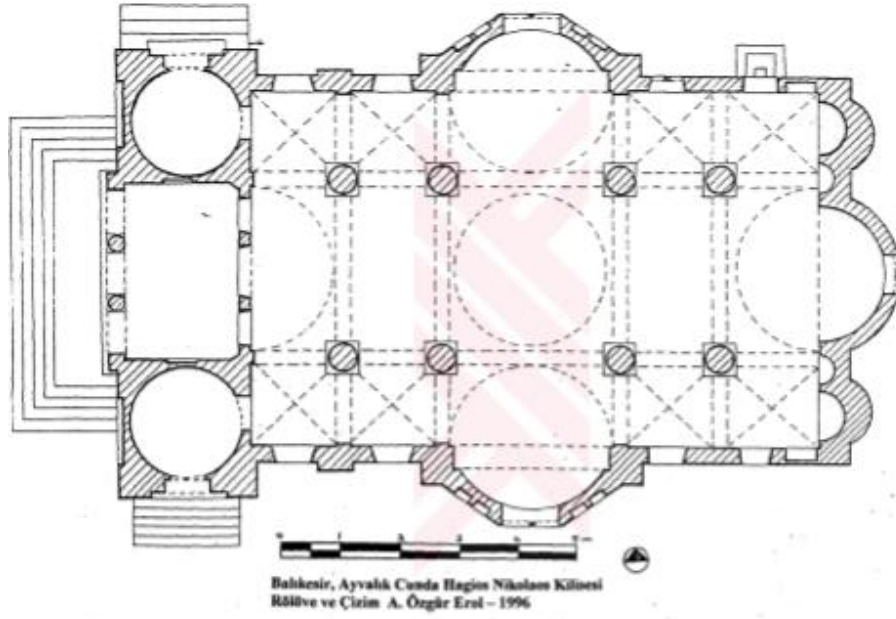
Çizim 96 : Tomarza Surp Bogos Bedros Kilisesinin kroki-planı (Sağır'dan)

Çizim 97 : Balıkesir Ayvalık Hagios İoannes Kilisesinin planı
(Röleve ve çizim A.Özgür Erol)

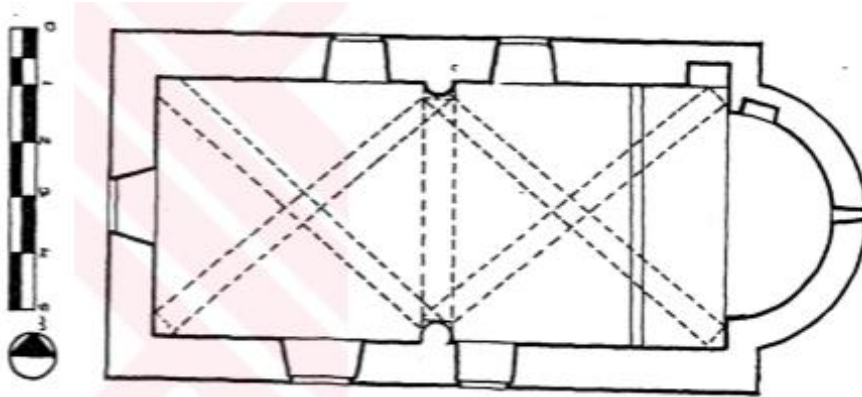
Çizim 98 : İzmir Foça Hagios Georgios Kilisesinin planı
(Röleve ve çizim A.Özgür Erol)

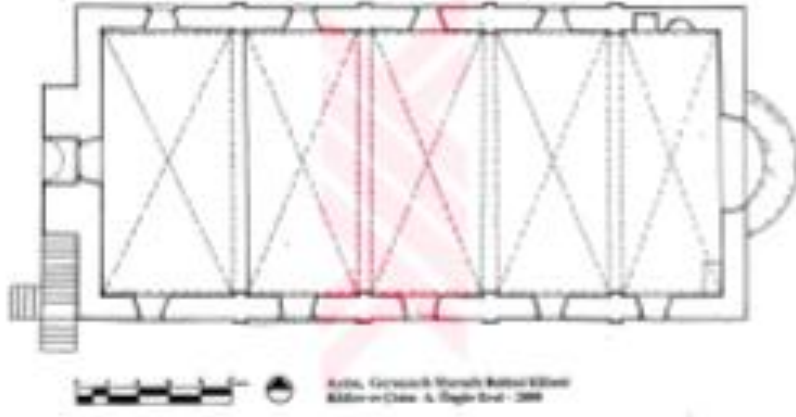
Çizim 99 : Balıkesir Ayvalık Cunda Hagios Nikolaos Kilisesinin planı
(Röleve ve çizim A.Özgür Erol)

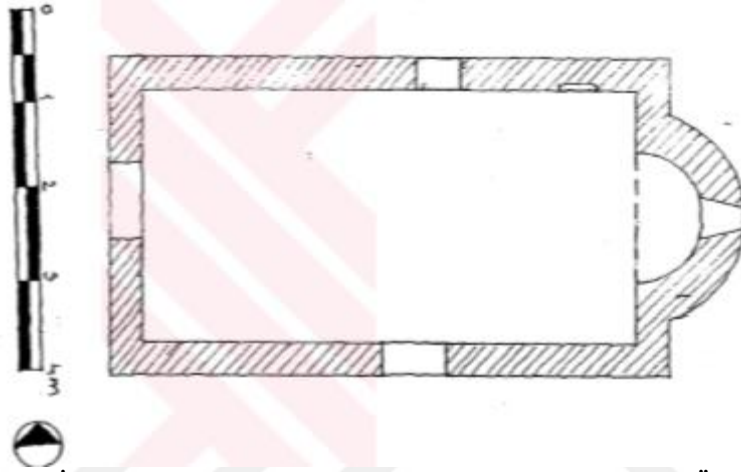
Çizim 100 : Balıkesir Ayvalık Hasır Adası Anonim Kilise
(Röleve ve çizim A.Özgür Erol)

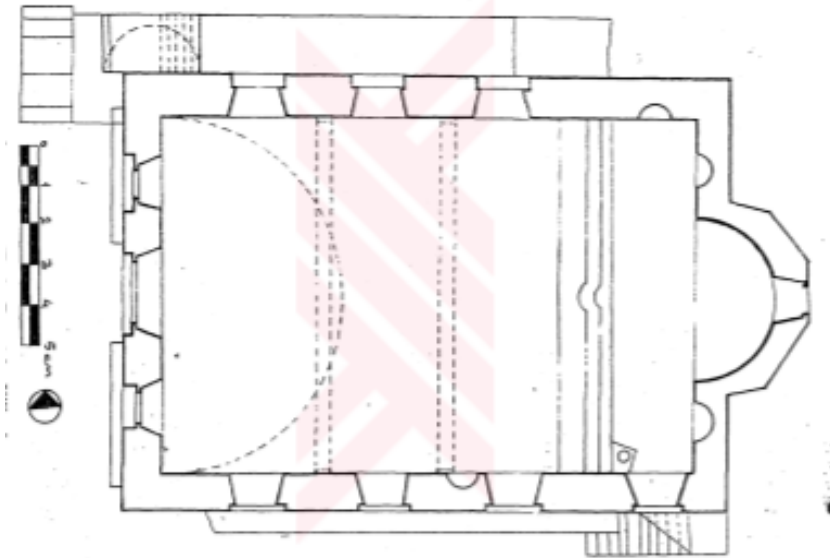
Çizim 101 : Muğla Bodrum Turgut Reis Beldesi Kilisesi planı
(Röleve ve çizim A.Özgür Erol)

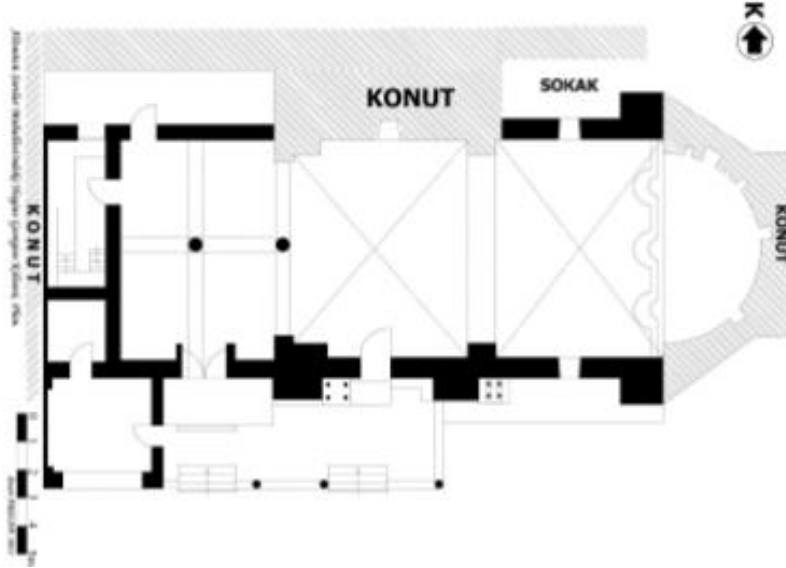
Çizim 102 : Aydın Germencik Mursallı Beldesi Kilisesi
(Röleve ve çizim A.Özgür Erol)

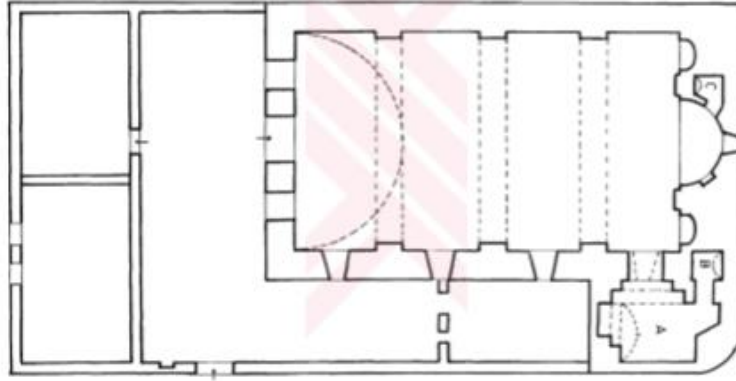
Çizim 103 : İzmir Çeşme İldırı Şapeli (Röleve ve çizim A.Özgür Erol)

Çizim 104 : İzmir Şirince Hagios Demetrios Kilisesinin planı
(Röleve ve çizim A.Özgür Erol)

Çizim 105 : Hatay Altınözü Sarılar Mahallesi'ndeki Hagios Georgios Kilisesinin planı
(Röleve ve çizim A.Özgür Erol)

Çizim 106 : Kayseri Tavlusun (Aydınlar) Surp Toros Kilisesi
(Röleve ve çizim A.Özgür Erol)

Çizim 107 : Stüdios Manastırı'nı 3D çizimi (Helvacı'dan)

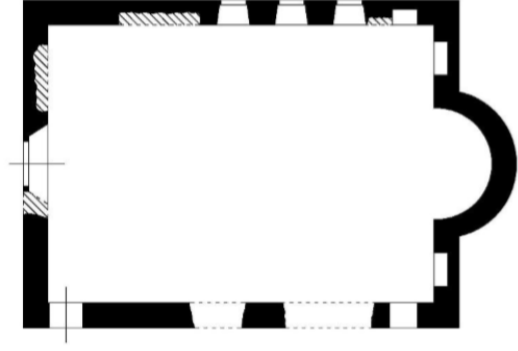

0 1 2 3 4 5m

H.Theodoros Kilisesi Planı

E. YILDIZ- E. KARADENİZ
20.12.2013

0 1 2 3 4 5m

H.Georgios Kilisesi Planı

E. YILDIZ- E. KARADENİZ
12.12.2013

Çizim 107 : Bursa Karacabey Hagios
Theodoros Kilisesinin planı

Çizim 108 : Bursa Karacabey Hagios
Georgios Kilisesinin planı

c- Fotoğraflar

Foto.1 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin güneydoğudan genel görünüşü

Foto.2 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin güneybatıdan genel görünüşü (C.Ekin, 2017)

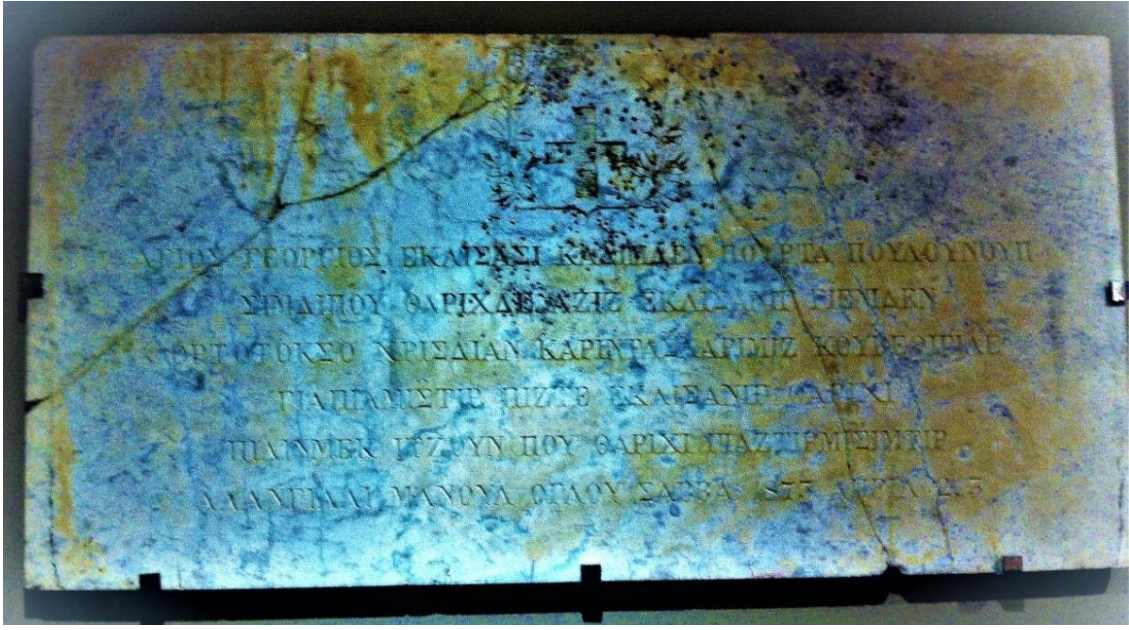

Foto.3 : Alanya Agios Georgios (Hidrellez) Karamanlı Kilisesinin Alanya Müzesi'ndeki orijinal kitâbesi (C.Ekin, 2017)

Foto.4, 5 : Alanya Agios Georgios (Hidrellez) Karamanlı Kilisesinin güneybatısı (4) ve naosu (5, batıdan apseye bakış, 2015 restorasyonu öncesi)

Foto.6, 7 : Alanya Agios Georgios (Hidrellez) Karamanlı Kilisesinde 2015'te başlayan restorasyon çalışmaları

Foto.8 : Alanya Agios Georgios (Hidrellez) Karamanlı Kilisesinin güneydoğudan genel görünüşü (2015 öncesi)

Foto.9 : Alanya Agios Georgios
(Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin
Güneybatı cephesi (C.Ekin, 2017)

Foto.10:Alanya Agios Georgios
(Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin
Kuzey giriş kapısı (C.Ekin, 2017)

Foto.11 : Alanya Agios Georgios
(Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin
replika kitâbesi (C.Ekin, 2017)

Foto.12 : Alanya Agios Georgios
(Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin
zemin ve tavanı (C.Ekin, 2017)

Foto.13 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin zemin, bema ve apsisi (C.Ekin, 2017)

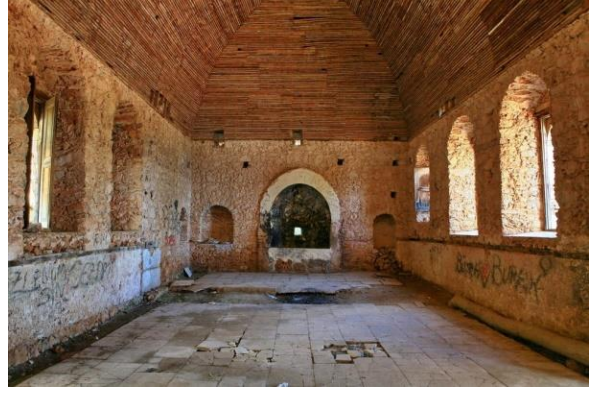

Foto.14 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin (2015 restorasyonu öncesi naos zemini)

Foto.15 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin apsis çıkıntısı (C.Ekin, 2017)

Foto.16 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin narteks ve *gynaeceumu* (C.Ekin, 2017)

Foto.17, 18 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin *Gynaeceum* (17) ve tavan düzenlemesi (18), (C.Ekin, 2017)

Foto.19 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin saç kaplı ahşap kapısı (C.Ekin, 2017)

Foto.20 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin *Gyneaceum* tavan göbeği (C.Ekin, 2017)

Foto.21 : Alanya Agios Georgios (Hıdrellez) Karamanlı Kilisesinin apsis nişindeki fresk kalıntısı (C.Ekin, 2017)

Foto.22 : Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesinin güneydoğu cepheleri

Foto.23, 24 : Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesinin kuzey ve güney

Cepheleri

Foto.25 : Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesinin müze işlevi (C.Ekin, 2016)

Foto.26 : Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesinin kuzey kapı alınlığı (C.Ekin, 2016)

Foto.27 : Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesinin güney kapı alınlığı (C.Ekin, 2016)

Foto.28 : Antalya Agios Georgios
Karamanlı Kilisesinin güney
kapı alınlığındaki kitâbe
(C.Ekin, 2016)

Foto.29 : Antalya Agios Georgios
Karamanlı Kilisesinin kuzey
kapı alınlığındaki kitâbe
(C.Ekin, 2016)

Foto.30 : Antalya Agios Georgios
Karamanlı Kilisesinin güney cephesi

Foto.31 : Antalya Agios Georgios
Karamanlı Kilisesinin içten batısı

Foto.32 : Antalya Agios Georgios
Karamanlı Kilisesinin gynaeceumu

Foto.33 : Antalya Agios Georgios
Karamanlı Kilisesinin ambonu

Foto.34 : Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesinin restorasyon öncesi naos ve kuzey duvar

Foto.35 : Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesinin restorasyon öncesi örtü sistemi

Foto.36 : Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesinin restorasyon öncesi güney cephedeki ekler

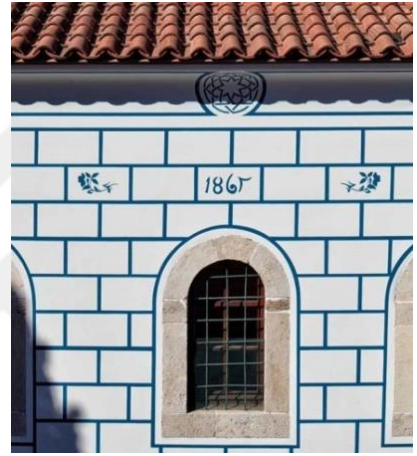

Foto.37 : Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesinin güney cephesindeki süsleme ve tarihi

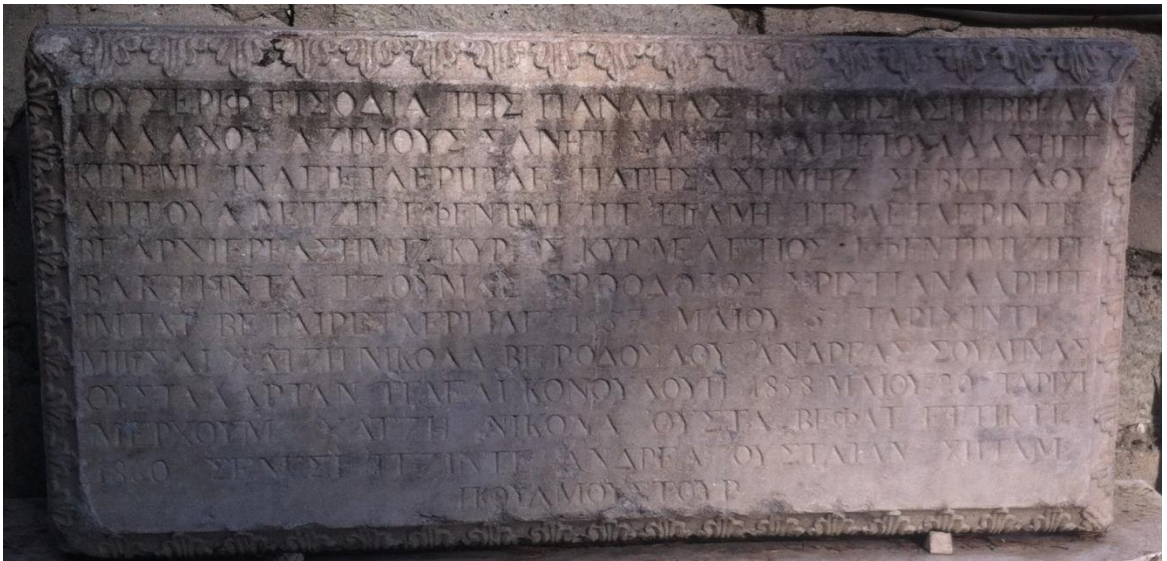

Foto.38 : Isparta İsohya Karamanlı Kilisesinin kitâbesi (C.Ekin, 2016)

Foto.39 : Meryem'in Mabede Takdimi
(Laodigitria Kilisesi-Selanik)

Foto.40:Isparta İstotya Karamanlı
Kilisesinin (1889) saat kulesi
(Isparta Tarihi II.Cilt : 104)

Foto.41:Isparta Emre Mahallesi
Kilisesi (1889, Isparta Tarihi II.Cilt:105)

Foto.42:Isparta Emre Mahallesi Kilisesi
(1921, Isparta Tarihi II.Cilt : 106)

Foto.43:Isparta İstotya Karamanlı
Kilisesinin çan kulesi (C.Ekin, 2018)

Foto.44 : Isparta İstotya Karamanlı
Kilisesinin doğu cephesi(C.Ekin, 2016)

Foto.45:Isparta İstotya Karamanlı Kilisesinin batı cephesinde çan kulesi (C.Ekin, 2016)

Foto.46:Isparta İstotya Karamanlı Kilisesinin naosundan apsislere bakış (C.Ekin, 2016)

Foto.47 : Isparta İstotya Karamanlı Kilisesinin kuzey cephesi (C.Ekin, 2016)

Foto.48 : Isparta İstiya Karamanlı Kilisesinin güneybatı cephesi (C.Ekin, 2016)

Foto.49: Isparta İstiya Karamanlı Kilisesinin naosunda batıya bakış (C.Ekin, 2016)

Foto.50 : Isparta İstiya Karamanlı Kilisesi naosunda duvar süslemeleri (C.Ekin, 2016)

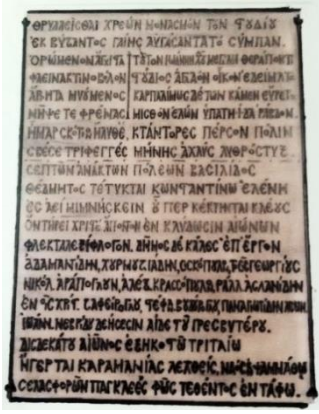

Foto.51: İstanbul Samatya K. Helena Karamanlı Kilisesi'nin narteks güney duvardaki kitâbe

Foto.52: İstanbul Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesi'nin narteks güney duvardaki kitâbe (C.Ekin, 2017)

Foto.53: İstanbul Samatya K. Helena K. Kilisesinin narteks kuzey cephede batı kitâbe

Foto.54: İstanbul Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesi'nin narteksten naosa açılan girişteki kitâbe (C.Ekin, 2017)

Foto.55: İstanbul Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesi'nin narteks kuzeybatı cephesi ve ihata duvarı (C.Ekin, 2017)

Foto.56: İstanbul Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesi'nin batı cephesi ve ihata duvarı (C.Ekin, 2017)

Foto.57 - 59 : İstanbul Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesi'nin çan kulesi (57) ek yapıları (58) ile doğu cephe ve apsisi (59), (C.Ekin, 2017)

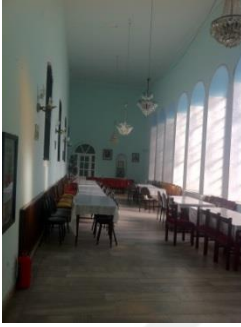

Foto.60 - 62: İstanbul Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesi'nin güney ek mekanı (60), gynaeceumdan apsise bakış (61) ve apsisten batıya bakış (62) (C.Ekin, 2017)

Foto.63: İstanbul Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesinin kuzey cephesi (C.Ekin, 2017)

Foto.64: İstanbul Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesin güney cephesi (C.Ekin, 2017)

Foto.65:İstanbul Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesin kuzey cephesi ve çan kulesi (C.Ekin, 2017)

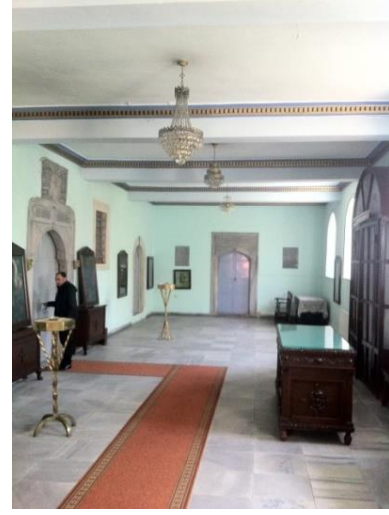

Foto.66:İstanbul Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesinin narteksi (C.Ekin, 2017)

Foto.67:İstanbul Samatya Konstantin Helena K.K. kuzey portik giriş (C.Ekin, 2017)

Foto.68: İstanbul Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesi güney nefi (C.Ekin, 2017)

Foto.69: İstanbul Samatya Konstantin Helena Karamanlı Kilisesi sütun başlıkları ve kirişi (C.Ekin, 2017)

Foto. 70 : Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesinin kitâbeleri (C.Ekin, 2017)

Foto. 71: Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesinin Yunanca kitâbesi (kuzey)

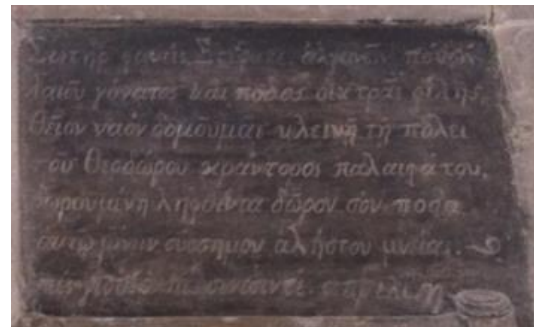

Foto. 72 : Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesinin Yunanca kitâbesi (güney)

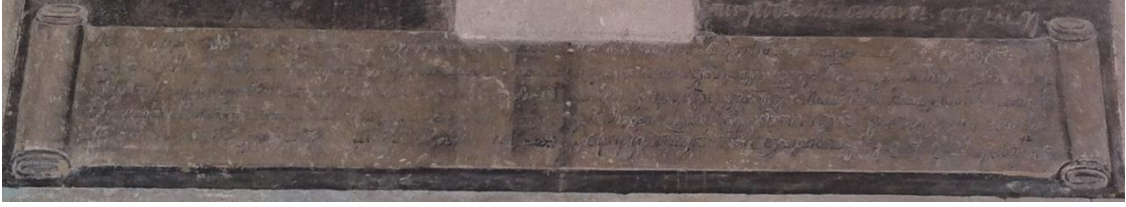

Foto.73 : Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı K.nin Karamanlıca kitâbesi

Foto.74 : 1908'de Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesinin görünümü

Foto.75 : 1956 Öncesi Kıranköy Yerleşimi ve Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesi (Kalyoncu – Tunçözgür, 2012: 125)

Foto.76:Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesinin Restorasyon sonrası ibadete açılması "Safranbolu Ulu Camii İbadete Açıldı" (22.05.2015 Cuma, Karabük Valiliği)

Foto.77:Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesinin genel görünümü (kuzey cephe, Foto.Soykan-Gür)

Foto.78:Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesinin doğu cephesi

Foto.79:Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesinin kubbeleri

Foto.80, 81,82 : Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesinin batı, güney ve kuzey portik girişleri

Foto.83 : Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesinde gynaecumdan naosa bakış
(C.Ekin, 2017)

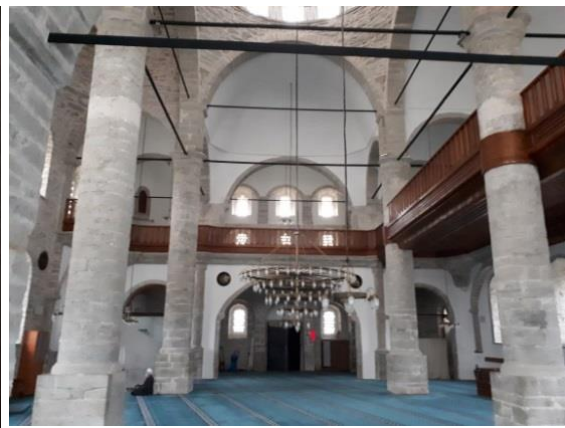

Foto.84 : Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesinin galeriye dönüştürülen kuzey nefi
(C.Ekin, 2017)

Foto.85 : Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesinin 2015 Restorasyonu öncesi kuzey nefi

Foto.86:Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesinin içten kubbesi (C.Ekin, 2017)

Foto.87:Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesinin mihrabı (C.Ekin, 2017)

Foto.88:Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesinin minberi (C.Ekin, 2017)

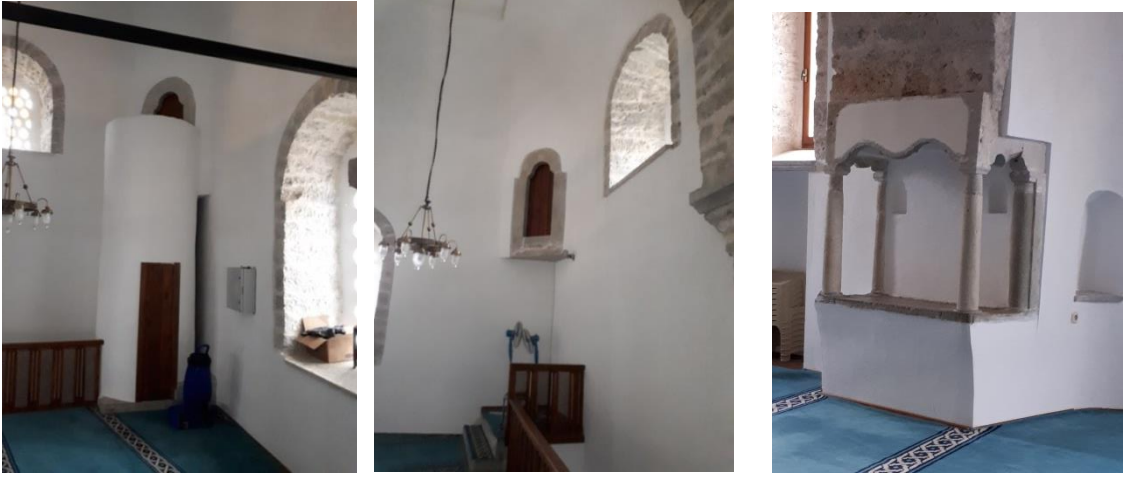

Foto.89-91:Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesinin çan kulesine kuzeybatı (89) ile güneybatı çıkışlar (90) ve kilise apsisinde kemerli niş (91) (C.Ekin, 2017)

Foto.92 – 94 : Karabük Safranbolu Aziz Stephanos Karamanlı Kilisesi'nin batı girişindeki sütun başlığı (92), batı kapısının güney kilit taşında sekiz kollu yıldız içinde rozet (93) ve nartekste koç başı figürü (94), (C.Ekin, 2017)

Foto. 95 : Kayseri Endürlük Karamanlı Kilisesinin kitâbesi

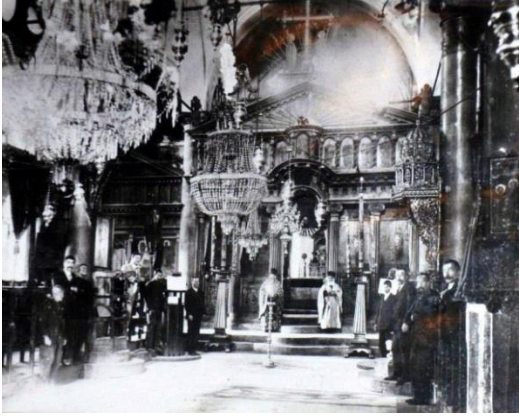

Foto.96:Kayseri Endürlük Karamanlı Kilisesinin mübadele öncesi naos ve ikonastasisi

Foto.97:Kayseri Endürlük Karamanlı Kilisesinin ve ihata duvarı, çan kulesi kuzey cephesi (C.Ekin'den, 2005)

Foto. 98 ve 99 : Kayseri Endürlük Karamanlı Kilisesinin narteksine kuzeyden bakış (98) ve kilisesinin güneybatı mekana çıkış merdiveni (99)

Foto.100:Kayseri Endürlük Karamanlı
Kilisesinin naosu (apsisten bakış)

Foto.101:Kayseri Endürlük
Karamanlı Kilisesinin
sütun, kaide ve başlığı

Foto.102:Kayseri Endürlük Karamanlı
Karamanlı Kilisesinin çan kulesi
(C.Ekin, 2017)

Foto.103:Kayseri Endürlük
Kilisesinin çan kulesi
(C.Ekin, 2005)

Foto.104 : Kayseri Endürlük Karamanlı
Kilisesinin içten örtü sistemi

Foto.105 : Kayseri Endürlük
Karamanlı Kilisesinde
galerilere bakış

Foto.106:Kayseri Endürlük Karamanlı
Kilisesinde kılıç, güneybatı saçak
ve alınlıklar

Foto.107: Kayseri Endürlük
Karamanlı kilisesinin
gyneaceumu ve ek mekanı

Foto.108:Kayseri Endürlük Karamanlı
Kilisesinin narteks örtüsü
(Ekin'den, 2005)

Foto.109:Kayseri Endürlük
Karamanlı Kilisesinde
narteks resimleri

Foto.110: Kayseri Talas Panaya Karamanlı Kilisesinin batı avlu kapısı

Foto.111: Kayseri Talas Panaya Karamanlı Kilisesinin kitâbesi

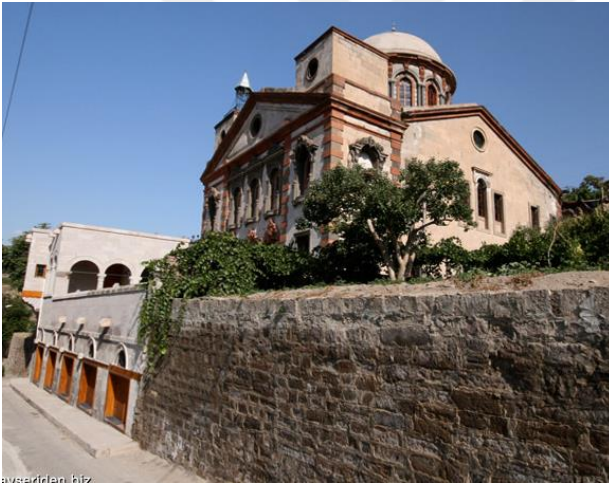

Foto.112: Talas Panaya Karamanlı Kilisesinin güneybatı cephesi

Foto.113: Kayseri Talas Panaya Karamanlı Kilisesi (Foto. Kayseri Büyükşehir Belediyesi, Havadan Kayseri)

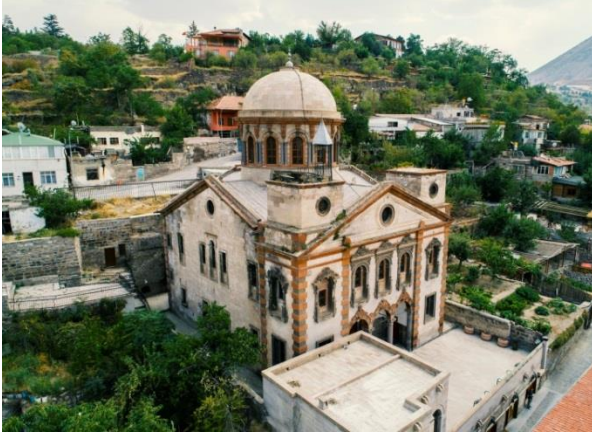

Foto.114:Talas Panaya Karamanlı Kilisesi Kuzeybatıdan (Foto.Kayseri Büyükşehir Belediyesi, Havadan Kayseri)

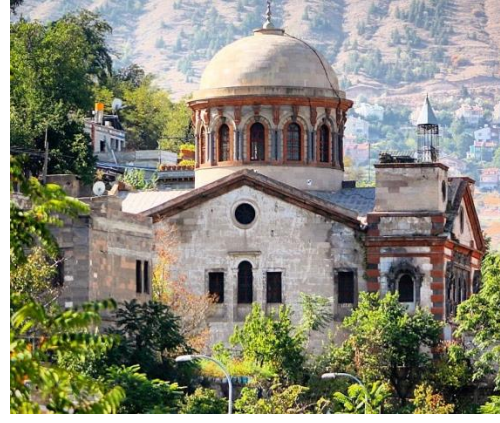

Foto.115:Talas Panaya Karamanlı Kilisesinin kuzey cephesi

Foto.116-118: Kayseri Talas Panaya Karamanlı Kilisesinin *gyneaceumu* (116), kuzey galerisi(117), 1925'de cami işlevi verildiğinde konan kitâbeli kapısı (118)

Foto.119:Kayseri Talas Panaya Karamanlı Kilisesinin mihrabı

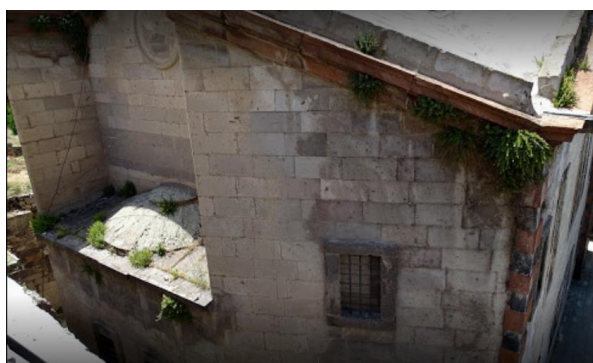

Foto.120:Kayseri Talas Panaya Karamanlı Kilisesinin dıştan apsisleri

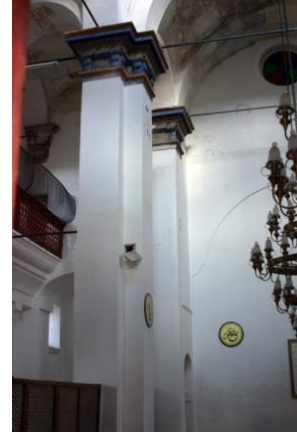
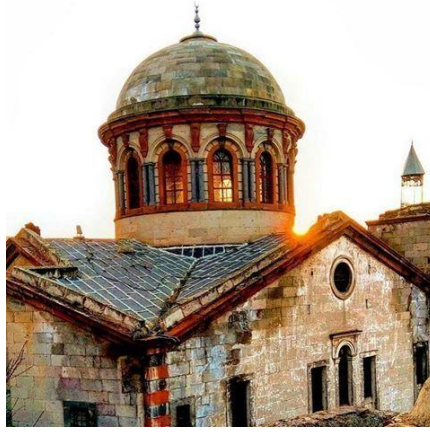

Foto.121-123 : Kayseri Talas Panaya Karamanlı Kilisesinin batı avlu kapısının detayı (121), kubbe ve kasnağı (122) ile naos paye ve başlıkları (123).

Foto.124:Kayseri Talas Panaya Karamanlı Kilisesi güney galeri

Foto.125:Kayseri Talas Panaya Karamanlı Kilisesi apsisten gyneacaeuma bakış

Foto.126:Kayseri Talas Panaya Karamanlı Kilisesinin içten kubbesi

Foto.127:Kayseri Talas Panaya Karamanlı Kilisesinin batı cephe kemer alınlığındaki kitâbesi

Foto.128 : Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi batı giriş kapıdaki kitâbeler

Foto.129: Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi kuzey girişteki kitâbe

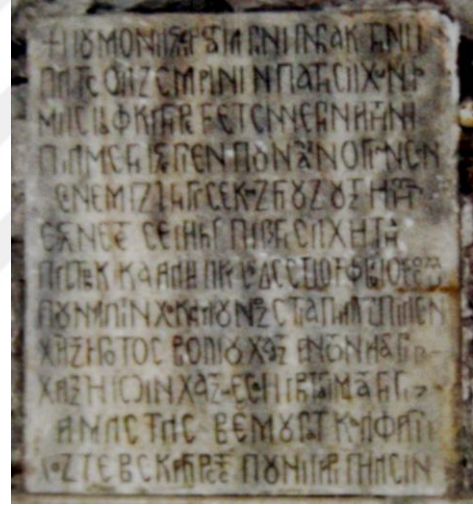

Foto.130: Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi batıdaki Karamanlıca kitâbe

Foto.131:1845 Tarihli Gravürde Zincidere yarının Yerleşimi (Καλφογλουσ, 1898: 37)

Foto.132:1845 tarihli gravürde konumu (Καλφογλουσ, 1898: 176)

Foto.133:1865 sonrası gravürde Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi (Καλφογλουσ, 1898:137)

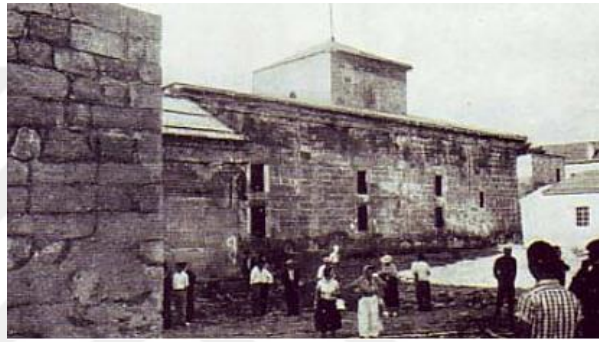

Foto.134:Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesinin güney cephesi Aziz Haralambos Şapeli (1959)

Foto.135 : 1959 Yılında Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi ve Aziz Haralambos Şapelinin güneyi

Foto.136 : Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesi ve Aziz Haralambos Şapelinin kuzeybatısı. Verilen yeni işlevleriyle (C.Ekin, 2004)

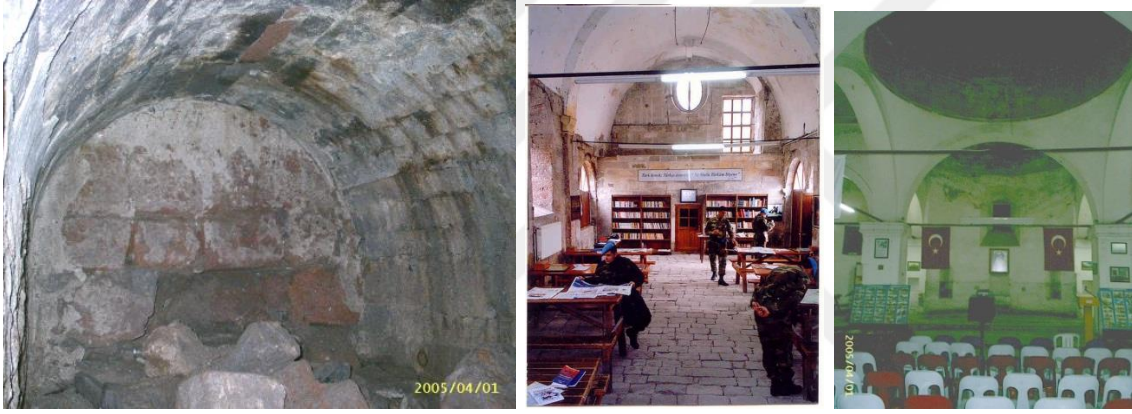

Foto.137-139 : Kayseri Aziz Haralambos Şapelinin kriptası (137), şapelinin naosunda doğudan batıya bakış (138) ve kilise naosunda ana apside bakış (139)

Foto.140, 141: Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesinin güney cephesi (140) ve narteksi (141), (C.Ekin, 2004)

Foto.142,143 : Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesinin kuzeyephesi (142) ve batı giriş (143), (C.Ekin, 2004)

Foto.144:Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesinin batı cephesi

Foto.145:Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesinin kubbe duvarı

Foto.146-148 : Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesinde bemaya kuzeyden bakış (146), kuzeydoğu cephesi (147) ile şapelin kripta girişleri (148), (C.Ekin, 2004)

Foto.149:Zincidere Aziz Haralambos Şapelinin kuzey cephesi (C.Ekin, 2004)

Foto.150:Zincidere Aziz Haralambos Şapelinin batı cephesi (C.Ekin, 2004)

Foto.151-153 : Kayseri Zincidere Aziz Haralambos Şapelinin güneydoğu cephesi(151) batı mekanı (152) ve ambona çıkış bölümü (153), (C.Ekin, 2004)

Foto.154-156:Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesinin özgün örtü (154) ve naos döşemeleri (155) ile naosta paye ve başlığı (156), (C.Ekin, 2004)

Foto.157: Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesinin ante duvar geometrik süslemeler

Foto.158:KayseriZincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesinin naos güney duvarında duvar resmi
(C.Ekin, 2004)

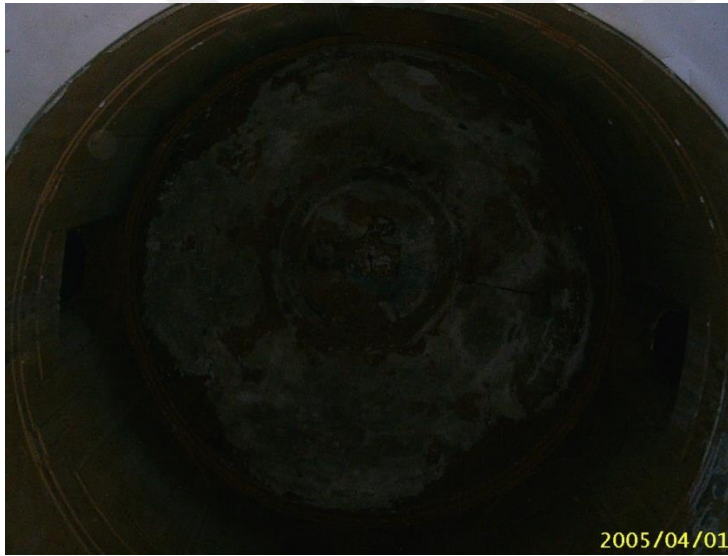

Foto.159, 160 : Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesinin kubbesinde Pantokrator İsa resmi (159), kilisesinin payelerine asılı panolarda (160) yapıya ait özgün duvar resimleri (C.Ekin, 2005)

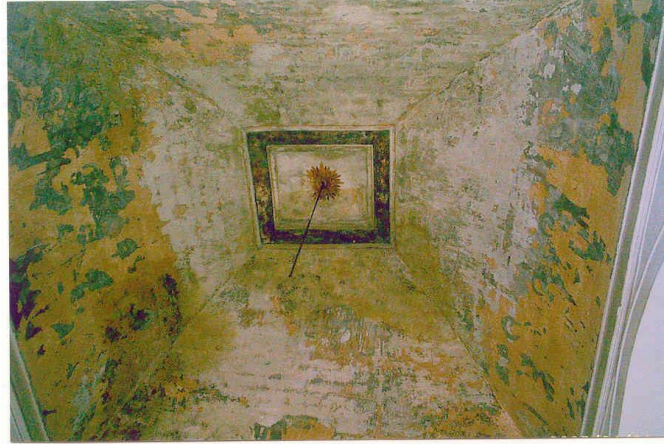

Foto.161 : Kayseri Zincidere İoannes Prodromos Karamanlı Kilisesinin ana nef tonozunda geometrik ve bitkisel süslemeler (C.Ekin, 2004)

Foto. 162, 163 : Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi'nin batı girişi ve üzerindeki kitâbe

Foto.164:Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi kuzeybatıdan (G.Bell Albümü,1905)

Foto.165: Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi güney cephesi (G.Bell Albümü,1905)

Foto.166:Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi (XX.yüzyıl başı, Atina Küçük Asya Araştırmaları Merkezi'nden)

Foto.167:Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Karamanlı Kilisesi 2009-2012 retorasyonu öncesi

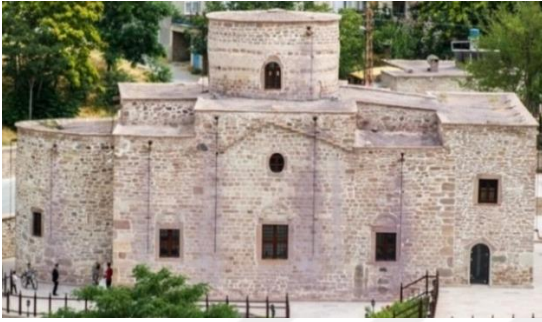

Foto.168:Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesinin kuzey cephesi (2017)

Foto.169:Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesinin güneybatı cephesi (2017)

Foto.170:Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesinin güney cephesi (2009 öncesi)

Foto.171:Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi naos batı pencere düzeni (C.Ekin, 2017)

Foto.172:Konya Sille Aya Eleni
Karamanlı Kilisesinin batı cephesi
(2009 öncesi)

Foto.173:Konya Sille Aya Eleni
Karamanlı Kilisesi ihata duvarı ve
güney cephe (2009 öncesi)

Foto.174:Konya Sille Aya Eleni
Karamanlı Kilisesi genel görünüşü
(C.Ekin, 2017)

Foto.175:Konya Sille Aya Eleni
Karamanlı Kilisesinin doğu cephe
(C.Ekin, 2017)

Foto.176:Konya Sille Aya Eleni
Karamanlı Kilisesinin batı cephesi

Foto.177:Konya Sille Aya Eleni
kuzey nef doğu cephesi
(C.Ekin, 2017)

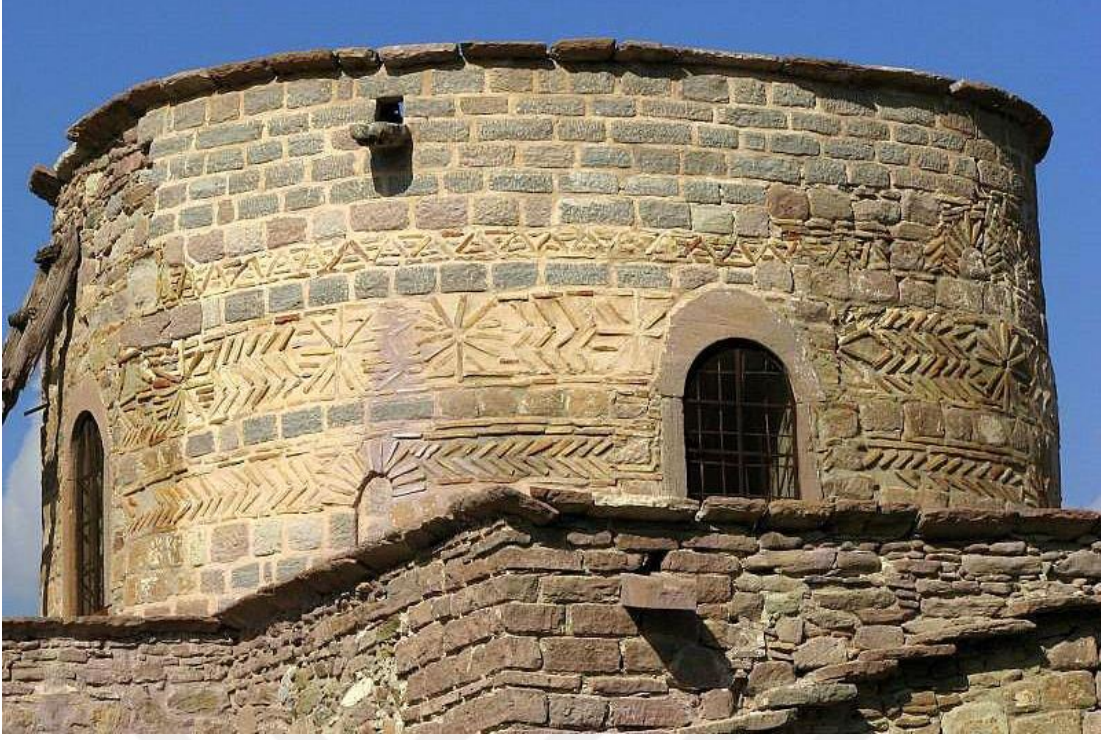

Foto.178 : Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesinin kubbe kasnağı

Foto.179:Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi naostan apside bakış

Foto.180: Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi naostan narteks ve gynaeceuma bakış (C.Ekin,2017)

Foto.181: Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi güney cephe önünde din görevlisi (G.Bell'den 1905)

Foto.182: Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi güney cephenin batısındaki kemerli penceresi

Foto.183:Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi güney cephede devşirme malzeme (ambon parçası, C.Ekin, 2017)

Foto.184:Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi güney cephede devşirme malzeme (lahit kapağı parçası, C.Ekin, 2017)

Foto.185-187:Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi güney (185, 186) ve doğu cephede (187) devşirme malzemeler (templon parçaları)

Foto.188-190:Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi güney (188) ve doğu (189) cephe ile kuzeydoğu payenin kuzey yüzünde Malta Haçları (190)

Foto.191:Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi batı giriş kapısı üzerindeki kitâbelik (C.Ekin, 2017)

Foto.192: Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesinin içten kubbesi

Foto.193-195: Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi kubbede Pantokrator İsa (193), kemer alınlığı (194), doğu haç kolu tonuzunda Karamanlıca kitabenin çevrelediği Tanrı'nın gözü motifi (195)

Foto.196:Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesinin 2012 Restorasyonu öncesi ikonastasisi

Foto.197:Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi gynaecium korkuluğu kemer karnı

Foto.198-201:Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi kuzey galeride Meryem'in Doğumu (198), gynaecium (199), güney galeri (200) ve apsiste (201) duvar resimleri

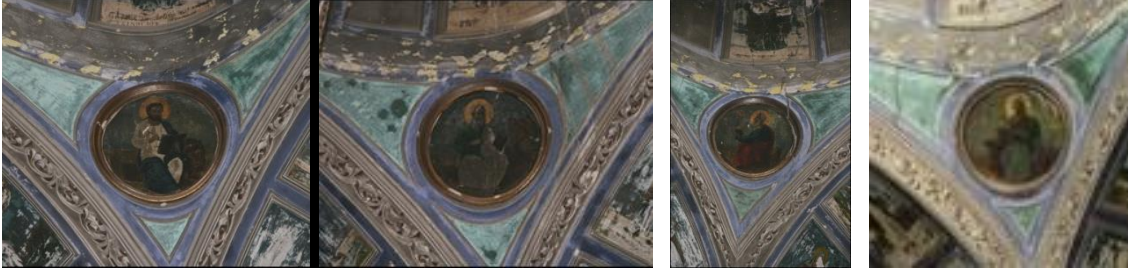

Foto.202-205:Konya Sille Aya Eleni Karamanlı Kilisesi pandantiflerde dört İncil yazarı: Markos (202), Yuhanna (203), Matta (204) ve Luka (205) resimleri

Foto.206:Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesi batı girişte Yunanca kitâbesi

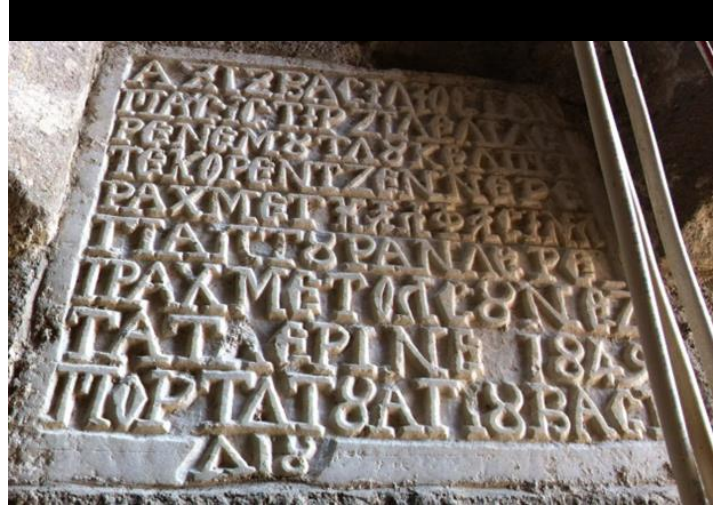

Foto.207:Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesinin Karamanlıca kitâbesi

Foto.208:Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesi Karamanlıca kitâbenin yeri

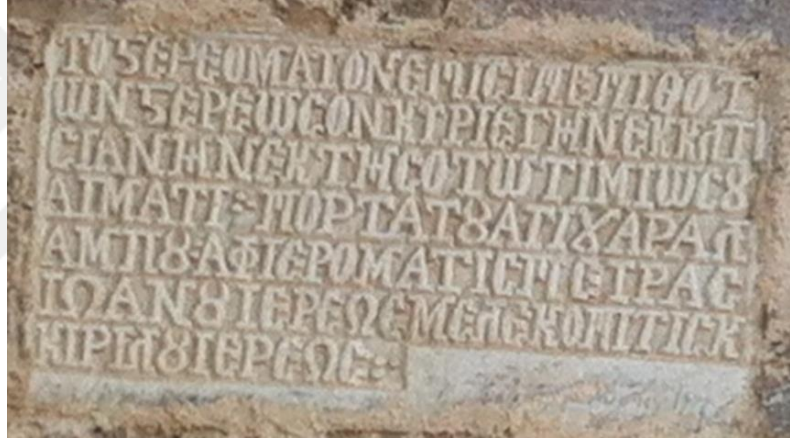

Foto.209:Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesi güney nefin girişindeki Yunanca kitâbe

Foto.210 - 212 : Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesinin ana apsisi (210), yan apsis (211), apside konulmuş ahşap kiborium (212), (C.Ekin,2017)

Foto.213:Nevşehir Özlüce (Zile)
Karamanlı Kilisesi apsisinde
ahşap parçaları

Foto.214:Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı
Kilisesinin ikonastasisi ile
güneyinde ambon
(ivrupa.org/panorama/ozluce-cappa.'den)

Foto.215:Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı
Kilisesinin mübadele ertesi durumu
(<https://twitter.com/nataliavazyan'dan>)

Foto.216:Nevşehir Özlüce (Zile)
Karamanlı Kilisesinin güneybatısı
(C.Ekin,2017)

Foto.217:Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı
Kilisesinde mihrap ve minber
(ivrpa.org/panorama/ozluce-cappa.'den)

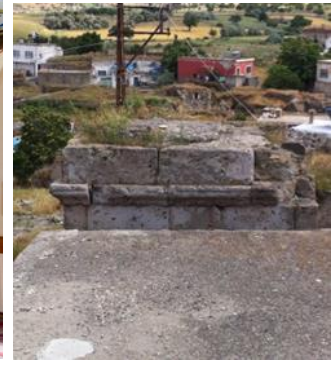

Foto.218:Nevşehir Özlüce
(Zile) Karamanlı Kilisesi
çan kulesinin kaidesi

Foto.219: Nevşehir Özlüce (Zile)
Karamanlı Kilisesinin batı cephesi
(C.Ekin,2017)

Foto.220:Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı
Kilisesinin kuzey cephesi
(C.Ekin,2017)

Foto.221:Nevşehir Özlüce (Zile)
Karamanlı Kilisesinin doğu
cephesi (C.Ekin,2017)

Foto.222:Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı
Kilisesinin güney cephesi
(C.Ekin, 2017)

Foto.223-224 : Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesinin avlu duvarının doğu yüzünde mezar taşları (223) ve narteksi (224, kuzeyden bakış)

Foto.225- 227 : Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesinin narteks doğu duvarında kuzey pencere (225), eksendeki (226) ve güneydeki giriş (227) (C.Ekin, 2017)

Foto.228:Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Karamanlı Kilisesinde kubbe imitasyonu

Foto.229:Nevşehir Özlüce (Zile) Kilisesinin apsisten batıya bakış

Foto.230-232: Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesinin güney galerisi (230), gynaecium ve ahşap korkulukları (231) ve kuzey galerisi (232), (C.Ekin, 2017)

Foto.233-234 :Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesi narteks doğu duvarında mimari plastik süsleme (232) ile narteks orta tonoz süslemesi (C.Ekin, 2017)

Foto.235-237 : Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesi narteks güney çapraz tonozu (235), güney cephe pencerelerinde (236, 237) haçlar (C.Ekin, 2017)

Foto.238 – 240 : Nevşehir Özlüce (Zile) Karamanlı Kilisesi sütun başlıkları : naos sütun başlığı (238), güney cephede plaster başlığı (239) ve narteks sütun başlığı (240) örnekleri (C.Ekin, 2017)

Foto.241, 242 : Niğde Bor Karamanlı Kilisesi narteksi (241) ve üzerindeki Karamanlıca kitâbesi (242)

Foto.243-245: Niğde Bor Karamanlı Kilisesinin kuzeydeki kitâbelik (243),
kitâbenin önceki (244, Pekak'tan) ve şimdiki (245) durumu

Foto.246: Niğde Bor Karamanlı
Kilisesinin kuzey cephedeki
Karamanlıca kitâbesi

Foto.247: Niğde Bor Karamanlı Kilisesinin
doğu cephesindeki kitâbenin yeri

Foto.248:Niğde Bor Karamanlı Kilisesinin
doğu cephesindeki kitâbe

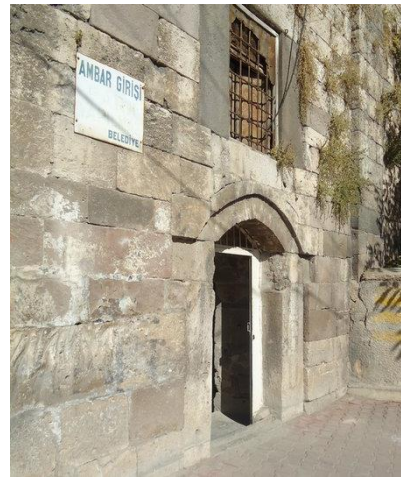

Foto.249:Niğde Bor Karamanlı
Kilisesinin ambar olarak
kullanılması

Foto.250, 251: Niğde Bor Karamanlı Kilisesinin sinema salonu olarak kullanıldığı 1950 - 1975 döneminde eklenen makine dairesi (250) ve loca (251)

Foto.252: Niğde Bor Karamanlı Kilisesi narteksinin 2014 öncesi dükkan olarak kullanımı

Foto.253: Niğde Bor Karamanlı Kilisesi Kültür Evi

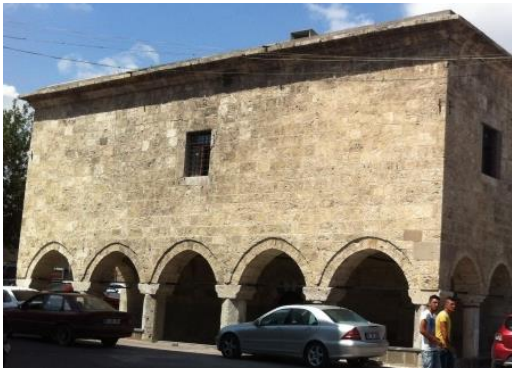

Foto.254–255: Niğde Bor Karamanlı Kilisesi batı cephe (254) doğu cephe (255)

Foto.256 : Niğde Bor Karamanlı
Kilisesinin kuzey cephesi
(C.Ekin, 2017)

Foto.257: Niğde Bor Karamanlı Kilisesinin
güney cephesi

Foto.258:Niğde Bor Karamanlı Kilisesinin
içten kubbesi

Foto.259: Niğde Bor Karamanlı
Kilisesinin gynaecium
güney kemerleri

Foto.260:Niğde Bor Karamanlı Kilisesi
batı girişte Agios Georgios'un ejderi
öldürüş motifi

Foto.261: Niğde Bor Karamanlı
Kilisesinin güney giriş alınlığındaki
kabartma

Foto.262: Niğde Bor Karamanlı Kilisesinin kuzey giriş alınlığındaki göz içinde melek motifi

Foto.263: Niğde Bor Karamanlı Kilisesinin 2014 onarımı öncesi apsis duvar resimleri

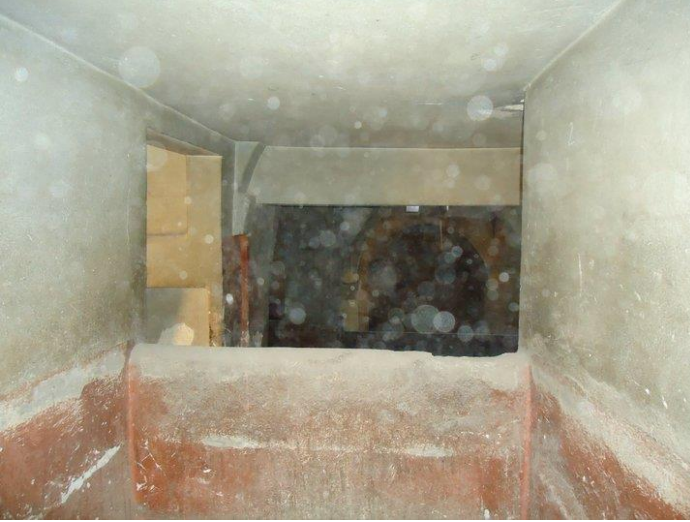

Foto.264: Niğde Bor Karamanlı Kilisesinin 2014 onarımı öncesi duvar resimleri

Foto.265: Niğde Fertek Karamanlı Kilisesinin batıdaki kitâbesi (Foto Avazyan'dan, @NataliAVAZYAN)

Foto.266:Niğde Fertek Karamanlı Kilisesinin batı kitâbesinin kaybolmadan önceki yeri (Foto.Mehmet Ekiz'den)

Foto.267 : Niğde Fertek Karamanlı Kilisesinin batı kitâbesinin orijinali (Foto.Mehmet Ekiz'den)

Foto.268, 299: Niğde Fertek Karamanlı Kilisesi batı cephe (268) ve dışa taşkın narteksi (269)

Foto.270, 271 : Niğde Fertek Karamanlı Kilisesi kuzey (270) ve güney (271) cepheler

Foto.272, 273 : Niğde Fertek Karamanlı Kilisesi kuzey narteks (272) ve doğu (273) cephe

Foto.274, 275: Niğde Fertek Karamanlı Kilisesi naos batıya bakış (274) ve naostan doğuya (bema ve apsislere) bakış (275)

Foto.276, 277 : Niğde Fertek Karamanlı Kilisesi kuzey narteks tavan süslemeleri

Foto.278: Niğde Fertek Karamanlı Kilisesi naos tonoz ve kemerinde kalemişleri

Foto.279: Niğde Fertek Karamanlı Kilisesi ana apiste Teslis konulu duvar resmi

Foto.280-281: Niğde Ferte Karamanlı Kilisesi kuzey(280) ve güney (281) apsisinde duvar resimleri

Foto.282:Blakhernai Meryemi (The Metropolitan Art,Museum of New York 2004:352-353).

Foto.283:Niğde Ferte Karamanlı Kilisesi Protesis odasının naosa bakan güney, yüzünde metamorfosis sahnesi

Foto.284:Niğde Ferte Karamanlı Kilisesi protesis güney ve doğu duvarda melek figürü

Foto.285:Niğde Ferte Karamanlı Kilisesi Narteks duvar resminden detay

Foto.286:Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı
Kilisesinin batı giriş kapısındaki
Karamanlıca kitâbe

Foto.287:Niğde Hamamlı
(Kurdunos) Karamanlı
Kilisesinin kuzey nef girişi

Foto.288 : Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesinin kuzeybatı cephesi

Foto.289 : Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesinin doğu cephesi

Foto.290 : Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesinin kuzeydoğu cephesi

Foto.291:Niğde Hamamlı (Kurdunos)
Karamanlı Kilisesinin
güney cephesi

Foto.292:Niğde Hamamlı (Kurdunos)
Karamanlı Kilisesi çan
kulesinin kalıntıları

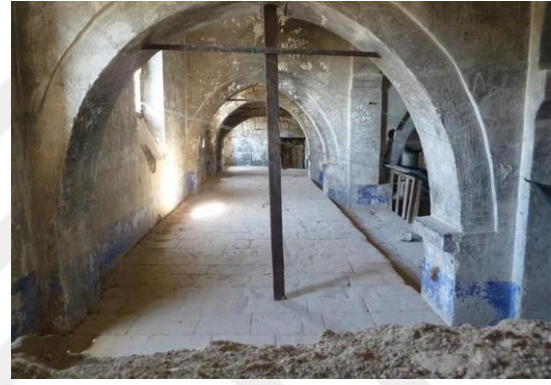

Foto.293-295 : Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesi narteksten
güneye bakış (293), kuzey galeri (294) ve gynaeceumu (295)

Foto.296:Niğde Hamamlı (Kurdunos)
Karamanlı Kilisesinin
örülen güney kapısı

Foto.297:Niğde Hamamlı (Kurdunos)
Karamanlı Kilisesi naosundan batıya bakış
(Kültürel Mirası Koruma Derneği Arşivi)

Foto.298:Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesi batıda ana girişte haç ve figürler

Foto.299:Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesi naosundan batıya bakış (Kültürel Mirası Koruma Derneği Arşivi)

Foto.300-302:Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesi batı cephe alınlığında haç nişi (300), galeri batı cephesinde serafim melek kabartması (301) ve batıda eksendeki giriş bordürü (302).

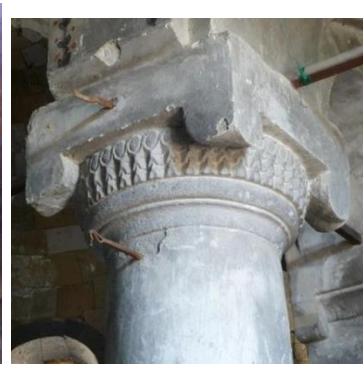

Foto.303 - 305 : Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesi nartekste dor düzeninde (303), nartekste abaküsü silindir sarkıtlı ve yivli (304) ve naosta abaküsü kare sarkıtlı (305) başlıklar

Foto.306-308 : Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesi narteksinde impost sütun başlıklarından silindir (306, 307) ve volüt sarkıtlı (308) başlıklar

Foto.309, 310:Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesi narteksinde tek yüzü volütlü (309), dört yüzü volütlü (310) İyon- impost sütun başlıkları

Foto.311 - 313: Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesi narteksinde İyon-impost sütun başlıkları; dört yüzü farklı süslemeli başlık ; volütlü (309'da), volütlü ve iki ejder (311), volütlü, iki ejder ile çift başlı kartal mücadelesi (312), volütlü ve birbirine dolanan yılanlar/ejderler (313)

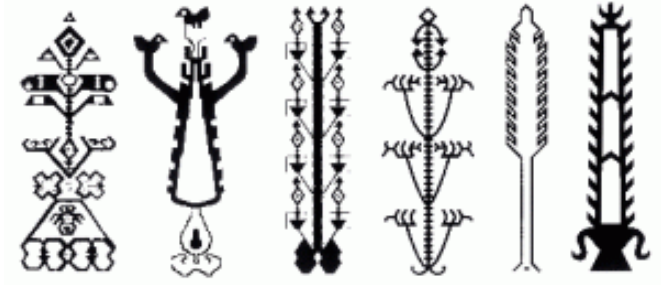

Foto.314 - 316 : Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesi güney galeri batı duvarında kakma stilize haç (314), üstte Türk Sanatında hayat ağacı (315) , altta Türk Halı Motiflerinde insan stileri (316).

Foto.317, 318 : Niğde Karamanlı Kilisesi batı giriş (317) ve Karamanlıca kitâbesi (318)

Foto.319, 320 : Niğde Karamanlı Kilisesi batı cephe (319) ve kuzey cephe

Foto.321, 322:Niğde Karamanlı Kilisesi doğu cephe (321) ve güney cephe (322)

Foto.323, 324 : Niğde Karamanlı Kilisesi narteksi (323) ve batıda uçan payandaları (324)

Foto.325 : Niğde Karamanlı Kilisesi narteks sütun başlıkları

Foto.326:Niğde Karamanlı Kilisesi batıda ana giriş kapısı

Foto.327: Niğde Karamanlı Kilisesi
kuzey galeriye giriş kapısı

Foto.328 : Niğde Karamanlı Kilisesi
naos sütun ve başlıkları (doğuya bakış)

Foto.329 : Niğde Karamanlı Kilisesi
naosunda impost sütun başlığı

Foto.330 : Niğde Karamanlı Kilisesi
naosunda impost sütun başlığı

Foto.331-333: Niğde Karamanlı Kilisesi kuzey apsiste aidikula (331), ana
apsiste katedra nişi (332) ve naos güneybatı köşede galeriye çıkış merdiveni
(333)

Foto.334 : Niğde Karamanlı Kilisesi
batıda gynaeceum katı

Foto.335 : Niğde Karamanlı Kilisesi
gynaeceumun özgün korkuluğu

Foto.336, 337: Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesi ana nef girişi (336) ve
kitâbesi (337)

Foto.338, 339 : Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesi narteks kuzey nef
doğu duvarı (338) ve kuzey nef girişteki kitâbe (339)

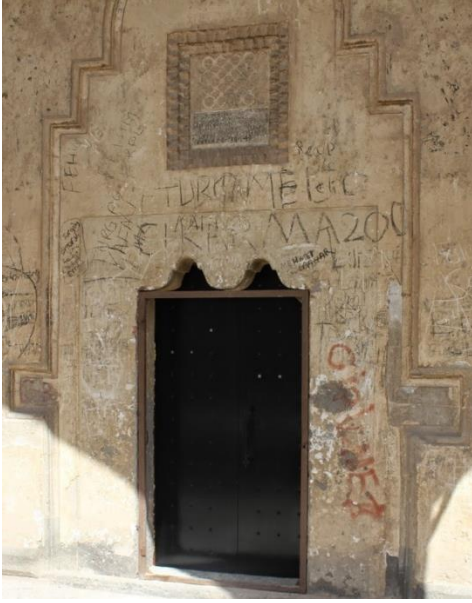

Foto.340, 341 : Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesi narteks güney nef doğu girişi (340) ve güney nef girişindeki kitâbe (341)

Foto.342:Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesine güneybatı ihata duvarından giriş

Foto.343:Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesinin doğu cephede üç apsisi

Foto.344:Niğde Konaklı
(Misti) Karamanlı
Kilisesinin narteksi

Foto.345:Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı
Kilisesinin gynaeciumunda kuzeye bakış

Foto.346 : Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesinin kuzey cephesi

Foto.347:Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı
Karamanlı Kilisesinin güney cephesi

Foto.348:Niğde Konaklı (Misti)
Kilisesinin naosu (doğuya bakış)

Foto.349:Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı
Kilisesinin naosu (batıya bakış)

Foto.350:Niğde Konaklı (Misti)
Karamanlı Kilisesinin naos
penceresi

Foto.351 : Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı
Kilisesinin narteks sütun ve başlıkları

Foto.352:Niğde Konaklı (Misti)
Karamanlı Kilisesinin
ana giriş bordürü

Foto.353, 354 : Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesinin batı cephesinde (353) ve doğu cephesinde (354) süslemeler

Foto.355 : Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesi naos sütun başlığı

Foto.356 : Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesinin naos tonozunun ortasında Pantokrator İsa freski

Foto.357, 358 : Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesi güney beden duvarında İsa'nın Çarmıha Gerilmesi (357) ve apsis alınlığında Meryem'e Müjde sahnesi (358)

Foto.359, 360: Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesi naos kuzey nef duvarının doğusunda Asker Azizler (359), kilisenin 1950 yılına ait fotoğrafta çan kulesi (360, Küçük Asya Araştırmaları Merkezi Arşivi)

Foto.361 : Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesinin 1950 yılına ait fotoğraf (Atina'da Küçük Asya Araştırmaları Merkezi Arşivi)

Foto.362 : Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesinin 1950'li yıllara ait fotoğrafta genel görünümü (Kostakis, 1977, foto : 49, Atina, KAAKM Arşivi)

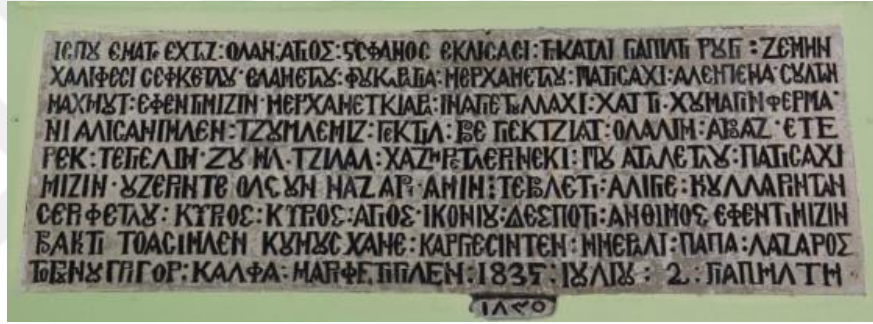

Foto. 363, 364 : Niğde Kumluca (Aravan) Karamanlı Kilisesinin narteks ana giriş kapısı (363) ve kapı alınlığındaki Karamanlıca kitâbesi (364)

Foto.365:Niğde Kumluca (Aravan) Karamanlı Kilisesinin minare eklenmemiş dönemi

Foto.366:NiğdeKumluca (Aravan) Karamanlı Kilisesinin batı cephesi

Foto.367:Niğde Kumluca (Aravan) Karamanlı
Kilisesinin naosu ve gynaeceumu
batıya bakış

Foto.368:Niğde Kumluca
(Aravan) Karamanlı Kilisesinin
güney cephesi

Foto.369, 370:Niğde Kumluca (Aravan) Karamanlı Kilisesi doğu cephe (369),
apsisler (370)

Foto.371, 372: Niğde Kumluca (Aravan) Karamanlı Kilisesinin ana nef tonozu (371) ve bema güneye bakış (372)

Foto.373 – 375 : Niğde Kumluca (Aravan) Karamanlı Kilisesinin ana apsis (373) ile güney apsis (374) nişi ve naos tavanında süsleme (375)

Foto.376, 377: Niğde Kumluca (Aravan) Karamanlı Kilisesinin naosunda sütun başlıkları

Foto.378: Niğde Kumluca (Aravan) Karamanlı Kilisesi naosta batıdaki sütun başlığı

Foto.379: Niğde Kumluca (Aravan) Karamanlı Kilisesi güney kapısında devşirme malzeme

Foto.380, 381 : Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesinin nartekste batı giriş kapısı ve kitâbeleri (Foto.380) ile kitâbenin I. Bölümü (Foto.381)

Foto.382 : Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesinin nartekste batı giriş kapı lentosu üzerindeki yazı (II. Bölüm)

Foto.383: Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesi batı cephe saçak silmesindeki onarım tarihi

Foto.384: Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesinin kuzeybatıdan genel görünüşü

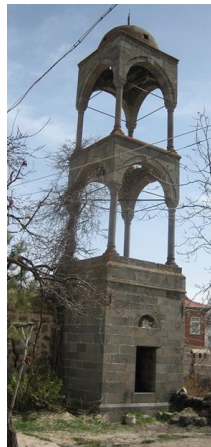

Foto 385-387: Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesinin doğuda avlu kapısı ile çan kulesi (385), batıdan iki katlı çan kulesi (386), mihrap ve minberi (387)

Foto.388 : Niğde Yeşilburç Karamanlı
Kilisesinin doğu cephesinde apsisler

Foto.389:Niğde Yeşilburç Karamanlı
Kilisesinin içten kuzey apsis

Foto 390,391 : Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesinin narteksinde kuzeye
(390) ve güneyde mihraba (391) bakış

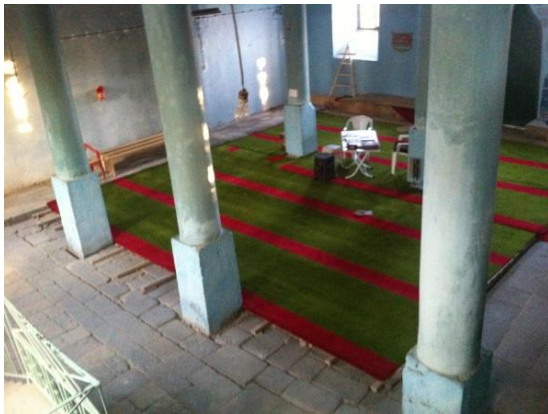

Foto.392:Niğde Yeşilburç Karamanlı
Kilisesi naosunda ibadete ayrılan bölüm

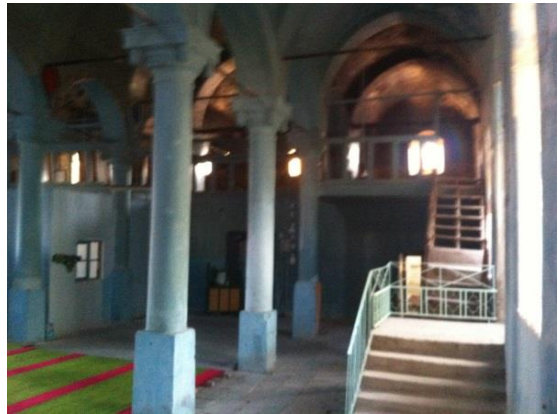

Foto.393:Niğde Yeşilburç Karamanlı
Kilisesinin kuzey nefinde merdivenler

Foto.394 : Niğde Yeşilburç
Karamanlı Kilisesi batı cephe

Foto.395: Niğde Yeşilburç Karamanlı
Kilisesinin kuzey cephesi

Foto.396 : Niğde Yeşilburç Karamanlı
Kilisesinin güney cephesi

Foto.397: Niğde Yeşilburç Karamanlı
Kilisesinin gynaeceumu güneye bakış

Foto.398 : Niğde Yeşilburç Karamanlı
Kilisesinin doğu cephesinde çörtlen

Foto.399: Niğde Yeşilburç Karamanlı
Kilisesinin doğuda avlu kapısı

Foto.400 : Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesi çan kulesi sütun başlığı

Foto.401 : Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesinin naosu, batıya bakış

Foto.402:Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesi gynaeceumunda melek freskleri

Foto.403: Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesi naos kemer alınlığında tamamlanmamış kalemişleri

Foto 404, 405 : Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesi mihrap nişinin iki yanında tamamlanmamış (404) ve güney nef güney duvarında tamamlanmış (405) kalemişleri

Foto.406, 407: Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesi gynaeceum tonozunda kalemişleri

Foto.408-410: Kayseri Bünyan Karacaören Karamanlı Kilisesinin batıda avlu kapısı ve çan kulesi

Foto.411, 412: Kayseri Bünyan Karacaören Karamanlı Kilisesinin kapıdaki Karamanlıca kitâbesi (411), kitabeden detay(412)

Foto.413 – 416 : Özvatan (Çukur) Agios Nikolaos (413), Özvatan Çukur İlçesi Kavaklı Köyü Agios Basileos Kilisesi (414), Niğde Yeşilburç Karamanlı Kilisesi (415) çan kuleleri ile Nevşehir Damat İbrahim Paşa İlkokulu avlusundaki çan kulesi (416)

Foto. 417 - 419 : Kayseri Bünyan Karacaören Karamanlı Kilisesinin yerinde yapılan bugünkü caminin harimi (417), kuzey cephesinde kitâbe (418) ve son cemaat yeri (419)

Foto.420-421: Kayseri Bünyan Karacaören Karamanlı Kilisesinden kalan avlu kapısı ve çan kulesi, içten (420) ve dıştan (421)

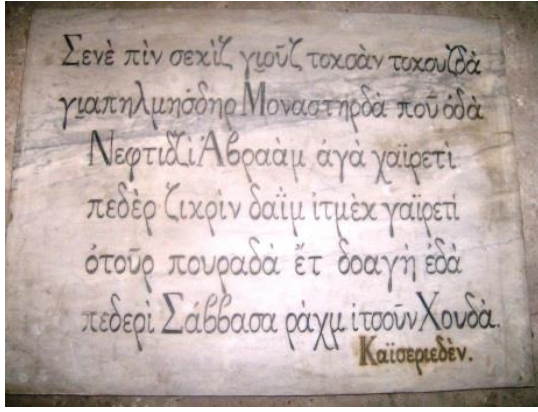

Foto.422: Kayseri Bünyan Gergeme
Karamanlı Kilisesi kitâbesi
(S.B.Akbaş'tan)

Foto.423: Kayseri Bünyan Gergeme
Karamanlı Kilisesi önünde?

(<https://tr-tr.facebook.com/bunyandostlarigrubu>'ndan)

Foto.424 : 1773 – 1775 yılına kadar Kayseri Bünyan Gergeme Karamanlı
Kilisesinde iken şimdi Saint Petersburg Devlet Halk Kütüphanesi'ndeki
parşömenin bir parçası (Hasan Yüksel'den)

Foto.425, 426 : Kayseri Bünyan Gergeme Karamanlı Kilisesi kalıntıları

Foto.427, 428 : Kayseri Bünyan Gergeme Karamanlı Kilisesi kalıntıları

Foto.429, 430 : Kayseri Bünyan Gergeme Karamanlı Kilisesi kalıntıları

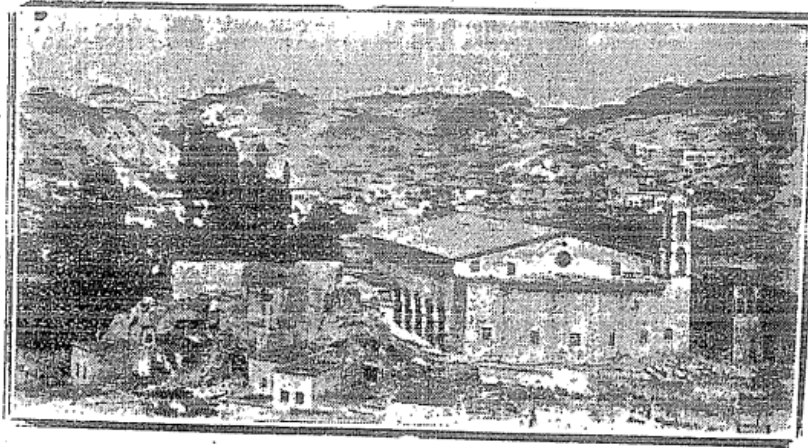

Foto.431, 432 : Kayseri Bünyan Gergeme Karamanlı Kilisesi kalıntıları

Foto.433, 434: Kayseri Bünyan Gergeme Karamanlı Kilisesi kalıntıları

πουνού υλεγεν ΤΙν-ΔΖΙτερελι λαζαρι
 † ΠΟΥ ΑΖΙΖ ΧΑΝΕ ΣΟΥΛΤΑΝ ΜΑΧΜΟΥΤ ΕΓΑΜΙΝΔΕ ΒΕ
 ΚΟΣΑΝΤΟΣ ΠΑΤΡΙΓΗΝ ΒΑΚΤΙΝΤΑ, ΜΟΥΤΖΕΤΕΤΕΝ
 ΠΙΝΑ ΟΛΤΟΥ, ΕΠΑΡΧΙΑΝΙΝ, ΜΗΤΡΟΠΟΛΟΥ, ΠΑΙΣΙΟΣ
 ΕΦΕΝΤΙΜΙΖΙΝ, ΒΑΚΤΙΤΑ ΜΟΥΤΤΕΠΕΡ ΑΤΑΜΑ
 ΑΡΙΝ, ΝΑΖΪΡΑΙΓΙ, ΒΕ ΟΥΡΚΟΥΠΤΕ, ΜΕΒΤΖΟΥΤ ΚΟΥ-
 ΤΖΟΥΚ ΒΕ ΠΟΓΟΥΚ, ΕΡΚΕΓ, ΒΕ ΤΙΣΕΧΛΙ ΤΖΕΜΙΓΙ
 ΧΡΙΣΤΙΑΝΝΑΡΙΝ, ΒΕΡΚΙΑΕΡΙ, ΒΕ ΕΜΕΚΛΕΡΙ ΙΛΕ ΠΙΡ
 ΣΕΝΕΤΕ ΤΕΚΜΙΑ ΟΛΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΑ ΚΟΙΜΗΣΙΣ ΚΟΙ
 ΝΟΥ ΤΖΟΚ ΖΕΓΝΕΤΗΛΕΝ ΕΓΚΕΝΙΑΣΙΝΙΤΑ, ΕΤΙ ΑΓΙΟΣ
 ΚΑΙΣΑΡΙΑΣ ΠΑΙΣΙΟΣ ΕΦΕΝΤΙΜΙΖΙΝ ΣΕΝΕ ΑΩΔΔ
 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ ΙΕ' 1900

Ούρκιουπιδε "Αγιος Βασίλειος" Εκκλησίαση.

Foto.435 : Nevşehir Ürgüp Aziz Vasileios Karamanlı Kilisesinin 1913 yılında yayınlanan fotoğrafı (doğudan) ve kitâbesi

Foto.436, 437 : Nevşehir Ürgüp Aziz Vasileios Karamanlı Kilisesinin 1913'te doğu cephesi (436) ve 1924'te kuzeybatısı (437) (Kaya, 2009'dan peribacasidegisi@gmail.com)

Foto. 438 : Nevşehir Ürgüp Aziz Vasileios
Karamanlı Kilisesinin doğudan 1951'e ait fotoğrafı
(Kaya, 2009'dan peribacasidergisi@gmail.com)

Foto. 439 :Hans Dernschwam'ın
Karamanlılar'ın taktığını iddia
ettiği ve çizdiği başlık

Foto.440 : Nicolas de Nicolay'ın
16.yy'a (1551-1568) ait Karamanlı
kadını

Foto.441 : Yunanistan'ın Giannitsa (Yenice) Şehrinin Axios (Aksos) Köyü'nden Karamanlılar (2015)

Foto.442 : Yunanistan'ın Giannitsa (Yenice) Şehrinin Axios (Aksos) Köyü'nden Karamanlılarlayız (2015)

Foto.443 : Yunanistan'ın Giannitsa (Yenice) Şehrinin Axos (Aksos) Köyü'nden Karamanlılar (2015)

Foto.444 : Yunanistan'ın Giannitsa (Yenice) Şehrinin Axos (Aksos) Köyü'nde Karamanlılara ait mezarlıktan (nekrotafia) Magdalini Küçükoğlu'nun mezarı (2015)

Foto.445 : Yunanistan'ın Giannitsa (Yenice) Şehrinin Axos (Aksos) Köyü'ne mübadele ile gelen Karamanlıların ilk yapıp yerleştikleri evlerden bir örnek (2015)

Foto.446 : Yunanistan'ın Giannitsa (Yenice) Şehrinin Mezarlığında (nekrotafia) Karamanlılara ait Mihail Muratoğlu'nun mezarı (2015)

Foto.447 : Yunanistan'ın Giannitsa (Yenice) Şehrinin Mezarlığında (nekrotafia) Karamanlılara ait E. Terzioğlu'nun mezarı (2015)

Foto.448 : Yunanistan'ın Giannitsa Axios (Aksos) Köyü Mezarlığında (nekrotafia) Karamanlılara ait Sokratis Cinoğlu'nun mezarı (2015)

Foto.449:Evangelinos Misailidis
(Ευαγγελινός Μισαηλίδης -1820-1890)

Foto.450:Evangelinos Misailidis'in
Karamanlıca Gazetesi Anatoli'den
bir örnek (Şişmanoğlu'ndan)

Foto 451 : İznik Ayasofyasında fenerli çatı

Foto 452: Isparta Panaya Kilisesinde fenerli çatı

Foto 453 : İzmir Çeşme Merkez Kilise'nin fenerli çatısı (M.Canbaz'dan)

Foto 454 : Muğla Fethiye Kayaköy Yukarı Kilisede fenerli çatı

Foto 455 : Muğla Fethiye Kayaköy Pırgotıssa Kilisesinin fenerli çatısı

Foto.456 : Ankara Roma Hamamı müzesinde Karamanlıca mezar taşı

(C. Ekin'den)

d- Yazılı Belgeler

EK 1 : 1924 mübadele sonrası Fertekek'teki kilisenin camiye çevrilmesine ilişkin kararname

KARARNAME

Niğde Vilayetine merbut Fertekek Karyesinde bulunan mübadeleye tabi eşhas-ı hükmiyenin gayrimenkul emvali meyanında sair metruk emval gibi Hazineye intikal eden mekisanın hali hazırından Hükümetçe tasrif istifade mümkün olmadığından maa ahali İslamiyesince vuku bulan müracata mebni camiye tahviline müsaade edilmesi Diyanet İşleri Riyasetinin fi 7.... 241 tarih ve 4749/2118

numaralı tezkiresiyle vuku bulan teklifi ve Maliye vekaletinin fi 18/22...241 tarih

ve 4749/2118 numaralı mütalanamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin fi 241

tarıhli itimanda tasvib ve kabul olunmuştur. f/d

Reisicumhur

Gazi Mustafa Kemal

Başvekil Adliye Vekili Mdafa-i Milliye Vekili Bahriye Vekili

İsmet İnönü

Hariciye Vekaleti Vekili Maliye Vekili Maarif Vekaleti Vekili Nafa Vekili

Ziraat Vekaleti Ticaret Vekili Sıhhiye ve Muavenat-ı İçtimaiye Vekili

(Hazırlayan ve eviren : Fehmi DİNÇER, Mayıs 2006 Ankara)

EK 2 : 1477’de (hicri 882) İstanbul kadısı Muhyiddin ve subaşı Mahmut tarafından yapılan sayımın yazıldığı belgede İstanbul ve Galata’nın nüfusu ve dükkan sayıları verilmiştir. İki sayfalık belge Topkapı Sarayı arşivindedir. Belge : “Muhasebe-i Hânehâ-i müslimânân ve nasrâniyân ve yehûdiyân ve ermeniyân ve gayrühüm bi-ma’rifeti Mevlânâ Muhyiddin kadî-i İstanbul ve Mahmud zaim-I İstanbul tahriren fî evâil-i zilhicce senetin isnâ ve semânîne ve semânemietin.” ile başlar.

Tablo 1 : 1477 tarihli İstanbul ve Galata’nın nüfusu (Ayverdi, 1958 : 80-83; İnalçık, 2012 : 595-599.)

	İstanbul	Galata	Toplam
Müslüman hane (Hânehâ-i Müslimânân)	8951	535	9486
Hıristiyan Hane (Rum Ortodks; Hânehâ-i Nasrâniyân)	3151	592	3743
Yahudi hane (Hânehâ-i Yehudiyân)	1647		1647
Kefeli hane (Hânehâ-i Kefelular)	267		267
Ermeni hane (Hânehâ-i Ermeniyân)	372	62	434
Karamanlı-Ermeni hane (Haneha-i Karamaniyan ba-şekl-i Ermeni)	384		384
Çingene hane (Hânehâ-i Çingene)	31		31
Efrençiyân hane (Hânehâ-i Efrençân-ı Galata)		332	0
Toplam	14803	1521	16324

EK 3 : Gennadius Ítikatnamesi'nin Karamanlıca Metni

(Crusius, 1584 : 107 - 119; Migne, 1866 : 334 - 351; Dinçer, 2011 : 184 - 189)

I. ίκτικατουμοῦς μπουνοῦν οὔζεριτέτουρ κίμ ἀλάχ βάρουτρ, χαλικί τζούμλε μεβτζουδάτουρ κίμ γιοκτιάν βάρ ἐηλετι. νὲ τζισομίτρ νὲ τζισομανίτρ; κέητρ, ἄκιλ κιπι βὲ κέμ ἄκιλτρ; ἀκλὲ μπενιζεμὲς; κεαμίλ βὲ μουκεμίλ. Αλίμ, μπασίτ, κατίμ, μπίλα νιχαγὲ. ἀλέμ ιτζιντέτρ βὲ τανιστέτρ, λαμεκιάντουρ; ἔρ γερτὲ κατ(ζ)ίρτρ. ἴσιμποῦ δ(ζ)ίκιρ οὔλουνὰν σῖφελὲρ ἀλάχα μακ(κ)ξ(σ)οῦστρ. μπουναρονῦλα μαχλουκουντὲ μουτζαζ ὀλουρ, ταχί νέκι μπουναρὰ μπενιζὲρ βάρισα.

II. Γιάνι ἀλίμτρ βὲ κελίμτρ γκεριτζέκτουρ; βὲ γγεριτζέκ γκεντίτουρ. νεκατὰρ κασλέτ βάρισα μαχλουκουντὲ ταξιμ ουλουνμίσι μετζιμούουσι ἀλί μερτεμπέηλε γκεντιτέ μεβτζουδρ. ἴσιμποῦ δίκιρ ὀλουνὰν κασλετλὲρ μαχλοκουντάτε βάρουτρ. ζήρακίμμαχλουκουνὲ ταχί βιρούρ. Γκιορουμσέμισιν, γκεντοῦ κελίμ ὀλτουγούτζιν μαχλοκουντὲ ταχί χίλιμ βάρουτρ, ἀλίμτρ μαχλουκουντάτα ἔλμι βάριτρ σατικτρ. μαχλουκουντὰ ταχί σίτκι βάρουτρ. ταχί νέκιμ μπουναρα μπενίζερ βάρισα. ἴλα μπουκατὲρ βάρουδρ κίμ μπαριτέ ὄλ κασλετλὲρ δατίτρ, μαχλουκινὲ ἀνάντρ.

III. Γιάνι ίκτικατουμούς μπουνοῦν οὔζεριτέτρ κίμ μπαριτέ οὔτζι σιφάτ βάρουτρ. γάηρι σιαφτλαροῦν μεπιτή βὲ ματενί κιπίτρ. βὲ μποῦ οὔτζι σιφέτλε κέίτρ, χαγιατή γαηρι μέρήιλε. ἀλεμι γιαρατῖμαστὰν ὄντοῦν ταχί. βὲ ἀλεμι ταχί μπρ οὔτζιλε γιαρατι. βὲ ἀλέμ ιτζιντέ κερεκιάτ βὲ σεκιανάτ μποῦ οὔτζιλετρ. ἐηλὲ ὄσα μποῦ οὔτζι σιφατά (οὔτζι μαχιγέτ) βὲ στζι σουρέτ τεγίου τεσμι ἐτέρους. σονούτζουν κίμ ἴσιμπρ σιφέτ ἀηρημάς ὄλ πῖρ χακῖκατινί μπαρινοῦν. μπρνούτζουν ἴσιμποῦ οὔτζι σιφάτλα μπῖρ ἀλάχτουρ, οὔτζι τεγιούλ.

IV. Γιάνι ίκτικατουμούς μπουνοῦν οὔζεριτέτρ κίμ μπαριτέν δαχίρ ὀλουρ νούτκου βὲ ἱραδέτ, νετέκιμότην καραρέτβεσοκλὲ εγέρτζικιμότην καραρέτμουτεχερίρ βὲ σοκλεσί βάριτρ. κέμτε μεβτζούηλε καραρέτ βὲ σοκλε γκιοντεροῦν. μπιανικί γκιαηνάτ γιόγγουκεν ταχί νούτκου βὲ ἱραδέτ μπαρινοῦν κατιμί ἔυαλίητι. ὄλ οὔτζι κίμ τίρις:α ἄκιλ βὲ νότκου βὲ ἱραδέττρ. μποῦ οὔτζὲ μπίς τααρή τέρις. νέτεκιμ ἀτεμιν τζανιτέν ἄκλι βὲ νούτκου ἄκλι βὲ ἱραδέτ ἄκλι βάριτουρ. ἐηλὲ ὄσα ὄλ οὔτζι τζανοῦν χακῖκατινὲ ναδάρ μπῖρ τζάντρ βὲ ἔχμι γκουροῦ μπαρινοῦν νούτκουνὲ ἔλμουλάχ βὲ κουτρετουλάχ βὲ ἱπνιλάχ τεγιού τεσμι ἐτέρους. ζήρα κίμ ἀνλάρ μπαρινοῦν χακῖκατιντέ μουτεβελλίτ (sic.) ὄλτι νέτεκιμ ἀτεμίν τογανὰ ἴπνι ἀτέμ τέρις βὲ νετέκιμ ἀτεμουν φικρινὲ ροκτέν μουτεβελήτ ὄλτι; βὲ ταχί γκορι ἱρατετλαχ (sic.) βὲ ρούκ κούτζου βὲ μεχεμπετουλάχ τεγιού τεσμι ἐτέρους βὲ ταχί ἀκλέ ἔπ τίρις;

ζήρα κιμ άκλι κιμίσειτεν τόγματι. νούτκου βέ ιραδέτ μπουντάν τογάρ βέ ταχι έητρους (sic.) κιμ μπαρινούν μαριφετή άμάν μακλουκουούν χακίκατινι μπιλιμέγιτζιν τεγιούλτρ. πέλκι γκιντινούν χακίκατιν ταχι γεκρέκ μπιλτρ, βέ άνλάρ νετελικξός γκεντινούν χακίκετούν ταακούλ ιτίγιτζουν άνούν ουτζούν νούνκι βάριτρ βέ ιλμί βάριτουρ. όλ ιλμιίλε έπετι χακίκετούν άνλάρ βέ μπιλτρ. ζήρα άμάν βέ ταχι τίρις κιμ χαμάν μακλουκουνι σεβέρ βέ τιλέρ τεγιούλτρ. μπέλκι γκεντιη ταχι γιγρέκ σεβέρ βέ τιλέρ. άνούνουτζιν νούτκου βέ ρούχι κούτζου τάημ χακτάν γεκελρ βέ έμπετι γκεντιηλέτρ. ο σεμπεπτέν μπαριέ μπιρ άλάχ τέρις.

V. ιχτικατουμούς σονούν ουζεριτέτρ: μπαρι νούτικιλε βέ ιλμιλε βέ κουτρέτιλε άλεμι γιαρατί βέ χέμ ρούχ κούτσιλε κίμ γγεντιουούν άχσένη ιχτιγιαρή βέ μουχαμπετίτουρ, άνούνηλε τεχηγέ ιτέρ βέ χέμ κατιρούρ βέ τεχρικ ιτέρ άλέμ ιτζιντέ. χέρσεήάλαχιτέ. γγεντι κασασινέ γγιωρέβέ ταχιάνούνιτζοκαήνανούρους κίμ όλ βάκτιν κιμ άλάχ ταμπάρεκε βέ ταάλα τιλετί γγεντινούν κεαμάλ σευκατιντέν τοντρμεγιτζιν άτεμλερι σεητάν ήτμαηντέν βέ μπουτ περεσληκτέν. ζήρα κιμ μπέν ισραήλ καβμι μπαρινούν μπιρλιγινέ βέ μουσανούν κιταπινέ ιχτικάτ ιτερλέρ βέ ήνανουρλάριτι. άνλαρτάν γάηρι άτέμλερ κιμ γέρ γιοζουντέ κι βάριτι. Άλαχά ιχτικάτ ιτμεσλέριτι, μπέλκι μακλουκινέ ταπαρλάριτι. μπουτ μπιγι άη μπιγι γκιούν γκίμπι. τζόκ τααριγέ ταπαρλάριτι. μπιρ γεκεριτζέκ τααριγέ ταπμασλάριτι. σεητάν μαγλατασίειλα νευσερι καβασινέ ουγιαρλάριτι. άλάχ έμρινέ ιμιθάλ ισπι μουσά κιταπινέ ινανμασλάριτι.

VI. Άνούνουτζιν άτέμ σουρετιντέ νούτκουλε βέ ρούχι κούτζιλε (sic.) μπουναρι ιροιάτ έηλετί. μπουντάν ότουρι νούτκου μπαρι άτέμ σουρετιν κισφελετιν, άτέμ κιμπι άπεμλέριλε μουσαχιμπέτ έτε νούτκουλε βέ ιλμιλε άλεμιτέ ιροάτ ιτούπ φασιτ ιχτικατλερινι ιπτάλ έηλεέ άλάχιν βεχτανιγετινέ ιχτικάτ έτελέρ, ισά γγιωρσειγι κιμπι. βέ χέμ άτέμ μπιγι άλέμιτέ άμέλ έτίπου έλμιλε ιροατινι τεκμιλ έηλεέ βέ χέμ έηλε έηλετι. βέ χέμ άλάχ νούκι βέ κστρετι μπιρλε κατιρ όλούπ τζεμι άλεμι ισλάχ ιτε γγεντι ιχτιγιαρή ουζερέ. ζήρα μουκίν τεγιλτιρ κιμ μπιρ κισι τζεμι άλέμι χάκτιν γιανά τοντουρέ. έηλε όλτίγιτζιν όλ μπατισάχ άλεμι έζελ, κατιρ καγούμ νούτκουηλε γεκέρτζικι κούτζου μουμπαρεκτέ άντι βέ έμ όλ ρούχι χούτσιλε χαβαριγουνι μουνεβέρ έηλετί βέ γκουβετλετριτή. όλ κεριτζεγι τζεμι άλεμέ άνουμάγιτζιν. βέ χέμ όλουμουντέν κόρκιμαίπ (sic.) γγεριτζεγούν μουχαμπετι βέ άμιρούν έμρι μεχεμπετιτέν όττρι βέ άλεμι δαλαλετέν γκουρταμακτάν ότουρι. βέ ταχι ισά κιμπι γγεντι ιχτιαρήλε, άτέμλικ σουρετήλε όλτουγι γκιπι όλμάγιτζιν; μαχλκακατί χαδρετι ήμπαριέ γκετίσιτριμέγιτζουν. έηλε ιχτικάτ έτέρους μπίς, όλ μπιρ άλάχ μπου ουτζιλε έπ ιπνι ρούχ κουτούσιλε ιροιάτ έηλετί. ραμπουμούς ισά γγεντιού γεκεριτζέκ όλτίγιτζιν ιχτικάτ έτέρις κιμ ιροάτι ταχι γγεριτζέκτρ. σαγιρτλερι ταχι άνούνλε ιροιάτ έηλετιλέρ. ταχι ασανι (sic.) ράκλε άνλάρους. μπίς ταχι ιλμι κουβετήλε.

VII. Γιάνι ιχτικατουμοῦς μπουνοῦν οὔζεριτέτουρ κιμ ἀλάχ σοζ ἰ βέ ἀτεμλικ ανοῦν κιμπι ἀπεμλικ κὶ νούτκου μπαρουμούς ἀλάχ σοζὶ ἀνὶ κισφελεντί: ἐσάτουρ. ἐσανοῦν χαγετί τζισμανισὶ ἀτέμ χαγιατί βελιλιέρ χαγιατί κιμπίτσορ. ταχὶ ἀλά(x) εβίν9 βέ ἰλμι γκουλι βέ μεβτζισλερι γκουβέτι ἰλαχίτουρ.

VIII. Γιάνι ιχτικατουμούς μπουνοῦν οὔζεριτέτουρ κιμ μπὶρ ἀτέμ σὸλ τζάνιλε τέν κιμ μπὶρ σασσε νασὶρ μπὶρ ἀτέμ ὀλτί. μπαηνικὶ μπαρινοῦν νούτκου ταχλησὶ μπὶρ ταραφτάν βέ μπὶρ ταραφτάν ρούχιλε τζισμί, ἐσά ἴπνι μεργέμ σουρετί ἰσα ὀλτι βέ νετέκιμ τζῖσιμ τάημ ἀτεμτέ ἰκὶ χακῖκάτητι, ἔρ μπιρὶ ἀλαχητι, χακῖκατλι χακῖκάτιλε μπιρ μπιριντιέν ἀηρήτι, νεχὸδ ὄλ νούτκου ἰλαχὶ τζεσέτι ἰσα ὀλτι, ἀνασὶρ κιμπὶ βέ νεχὸδ τζάν ὀλτι βέ νεχὸδ ἰσανὶν κανὶ βέ τζανὶ νούτκι ἰλαχὶ ὀλτι. ἐβέτ τάημ ἔμτζοῦν νούτκου ἰλαχὶ νούτκου ἰλαχὶ βέ ἀτεμλικ ἀτεμλικ. Βέ ταχὶ ἔρ νέσε κιμ μπαριτέτουρ βέ ἀντάντσορ, χακῖκάτ μπαρίτσορ. ζήρα κιμ μπαριτέ ἀριδι τεγίλτσορ; ζατίτσορ. ἀνούνουτζιν μπαρινοῦν νούτκι ταχλῖσινέ μπαρι τέρους βέ ἰνανούρους; ζήρα μποῦ νούτκου μπαρι ἰσατε ὀλτούγουτζουν ἐσαέ τααρι βέ ἀτέμ τέρις ἀτέμ τεσμιέ ὀλουντι ρούχιλε τζεσετέ ναδάρ; ἴσιμ μπαριέ τεσμιέ ὀλουντι, μπαρινοῦν νούτκι ταχλησινέ ναδάρ.

IX. Γιάνι ιχτικατουμοῦς μπουνοῦν οὔζεριτέτσορ κιμ νούτκι μπαρι ἐσάητι βέ τουνιατέπει βέ γγιογιέητι βέ γερτέητι βέ μπαριτέητι βέ μπαρι ἀτασιντάητι. ζήρα νούτκου μπαρι λιαμεκιάντσορ. νετέκιμ μπουνοῦ τογουράν μπαρι λιαμεκινάτουρ, κουτρετι ταχὶ λιαμεκιαντσορ. ἴλα μποῦκατάρ βάριτουρ κιμ μπαριτέ ἀηριζὶ τζῖκετιλέτσορ βέ ἰσατε ἀηριζὶ βέ ἀλεμτέ ἀηριζὶ τζῖκετιλέτουρ.

X. Γιάνι ιχτικατουμοῦς μπουνοῦν οὔζεριτέτουρ κιμ σὸ βάκτι κὶ μπαρι κεαμάλι χιλμιντέν βέ μπαζαησιντέν μαχλουκουντέν μπιρινέ ἀτα εἴτε μποῦ ἀπατέν γκεντι ἴτζινοζάν γκελιμες μπέλκὶ ταχὶ κεαμάλ μπουλούρ. ζήρα κιμ μαχλουκουνταγὶ κεαμαλτέν γκεντι ἀδαμετι δαχιρ ὀλούρ. Ὅλ μικτάρ ἀλάχοῦν ἰλμι βέ κεαμαλι δαχιρ ὀλούρ. βέ ταχὶ μπουνοῦντζουν κιμ ἀλάχοῦν σευκατινὶ βέ μεχεμπετι ἀτεμλερε βέ γάηρι ἀτεμλερέ γκιοντερτουγουντέν ταχὶ ζιγιατέ ὀλτι ὄλ νούτκι μπαρι τζεμι γκεαμαλιήλε ἐσαέ κελιγιτζουν μπουνιάν ὄντοῦν γκελὲν μπεγαμπερλερέ ἀλεκάτρι μερατίπ γκελιγιτέ χασὶλ ὀλανιάν ἐσαέ κελιτζέκ μαχλουκουντέ σευκατουλάχ βέ μεχεμπετούλάχ ταχὶ (sic.) ζιατέ ὀλτι.

XI. Γιάνι ιχτικατουμοῦς μπουνοῦν οὔζεριτέτουρ. ἐσα τζαρμίχ ὀλτι βέ οὔλτι γκεντι ιχτιαρίηλε τζὸκ τουρλι φαητελερτέν ὀτουρι. ἴσιμπουνάρ ἀτεμλιγιέ ναδάρτουρ. Γιάνι μπαρινοῦν σοζὶ νέ τζούρμιλε ὀλουρ βέ νέ οὔλουρ. βέ νέ γκιροῦ χαγιατ μπουλούρ. ἐβέτ γκεντοῦ ἐχγιαή μεβάτ ἰτι χέμ γκεντοῦ κισφελετιγι τζῖσιμ ἰχγια ἐτιγι κιμπὶ βέ χέμ

γκουροῦ χαγιάτ μπουλιουκτιάν σορα γκογέ σοοῦτ ἐηλετί. γκερί γερέ ἐνούπ χακίμ ὁσά γκερέκ.

XII. Γιάνι ιχτικατουμοῦς μπουνοῦν οὔζεριτετουρ κίμ ἀτεμλεροῦν ρούχι ὄλμες. ζήρα ἀνλαροῦν τενλερί γκερί χαγιάτ μπουλισιάτρ; χαγιάτι ἐμπετίηλε ζαχμετζοῦς, μουνεβέρ, χαβίβ, γῆμετὲν, ιτζιμετὲν μπερί ὀλαλάρ βέ γκισφετὲν φίλτζοῦμλε νευσανι ἀρζουλερτὲν μπερί ὀλαλάρ. σὸλ ἐρβάχ κίμ κήηρι ἀμελέρ γκιλμισάριτι βέ ιχτικατλέριτε καλέλ ὀλμαμισίτι, ἀνλαρ τζενετὲ γκιρελέρ. σουνάρ κίμ γκουνάχ ισετι βέ γκουναχλαριντὲ μουσίρ ὀλτιλάρ, ισραρί οὔσε γκετιλέρ ἀναρ ματενι ὀλαλάρ. τζενέτ γκιογτὲ βέ τζεκενέμ γερτὲ. βέ βελιλέρ ὄλτουρ κίμ μπουνιὰ τακλίτιλε μπιλικλερι ἐσραρουλαχὶ ἀντὰ μοαγενὲ γκῆορελέρ.

XIII. Γιάνι νούτικι μπαρί τζεσέτι ἐσάη κισφελειγινὲ χεκιμέτ νέτουρ τιγῆου ισιφθάρ ὀλουνοῦρσα (sic.) μοκκεμ τζουαμπὲ χαδίρίς ὄλ τζοαπλερτὲν γάηρι γετί τουρλι κοιζέτημεις βάρτρ κίμ μποῦ τινὲν χακῆκατινὲ σακίτουρ.

XIV. Γιάνι ἐβελκι κοιζέτ ὄλτουρκι μπενι ισραηιλ καβουμι μπεγαμπερλερι κίμ μπίστε ἀνλάρι τασικλέρους, ἐσάητζιν ἔρ νέκιμ ισετι βέ γκεντιὲ βακί ὀλτιγοῦν τζεμίησι τιτιλέρ βέ σαγιρτλερι κίμ καβαριγοῦντρ ἀνλάρ ισετῆγιν βέ ὄνλαρὰ βακὲ ὀλάνιν οὔλι ταδιμάτιλε ἐσαῆν μενακιμπὶν μπίς τιγιουμὶς κίμπι σακατίτ κιλτῆλάρ, σακατετλερι κεριτζεγί τινὲν ισιφθάρ ὀλουνοῦρσα τζουαμπὲ κατ ἴρις.

XV. Γιάνι ἰκιντζι κοιζέτ ὄλτουρ κίμ νέκατάρ τίνουμιζὲ μουταλικ κίταπλαρουμοῦσ βάρισα πιρί πιρινὲ μουχαλιφ τεγίουλ. ζήρα κίμ μαχασδαρί μπίριτι κίμ μπαρίητι. ἐγέρ ὀηλὲ ὀλμαγιάητι πιρί πιρινὲ μουχαλιφ ὀλάητι.

XVI. Γιάνι οὔτζιντζι κοιζέτ ὄλτουρ κίμ ἴσιμποῦ τίν γενι βέ ἀτζέπ τίνητι. ραγμπέτ βέ μεχαμπέτ μπίριλε ὄλ μποῦτ μπερεσλέρ βέ ἀτέσι μπερεσλέρ ἔρ γερτὲ καμποῦλ ἐηλετιλέρ. τζόκ ζαχιμέτ βέ τζόκ μεσιακάτ τζιγγίμπεν; χαμὰν τζαχιλερι μποῦ τίνε ἰμὰν γκετίρμετι, πέλκι ἀλίμλερι βέ ἀκλιλερι ταχὶ γεγρέκ ιχτικὰτ ἐηλετιλέρ. μπουνοῦνλε ὄλ μπατιλ τίν φασίτ ὀλτι.

XVII. Τορτιντζι κοιζέτ ὄλτρ μποῦ τίν ιτζιντε βετζιχτὲν μουχαλιφ νέσε γιόκοτουρ μπουπαδάν νευσανι τεγίλτουρ μπουπαδάν ρούχανίτουρ, μπίρ ταρὶκ μουσακιμίτουρ κίμ ρούχλεριμιζὶ μεχεμπετουλάχ βέ χαγιάτ ἐμπετιγιὲ ἰλτρ.

XVIII. Γιάνι μπεσιντζι κοιζέτ ὄλτουρ κίμ σονλαρ κίμ ἴσιμποῦ τινὶ καμποῦλ κιλτιλάρ, μπουνοῦν οὔζερινὲ θαπίτ ὀλτιλάρ βέ κήηρ ἀμελ ισετιλέρ, μερτεμπὲ χασίλ κιλτιλάρ, κὲμ τζόκ μουετζισλερ ισετιλέρ, ἰσα ἀτήλα. μποῦ μπουηλὲ ὀλμάζητι ἐγέρ μποῦ τίν κὰκ ὀλμαγιάητι.

XIX. Γιάνι άλιτιζι κοιζέτ όλτουρ έρ κίμισε κίμ ίσιμπού τινίν άλεηχισινέ μασλούκ όλα, τζουαμπέ κατίρις.

XX. Γιάνι γετινιζι κοιζέτ όλτωρ. ούτζου γιούς όν σεκίς γιλ ίσιμπού τινίν ιπταλινε μουκαταλέηλε μουχαρεμπέηλε μουτζατελέηλε όλ ζαμανούν μπατισαχλαρι κίμ τζόκ τακριά βέ πουτλαρά ταπαρλάριτι μεσλούκ όλσπ ιπταλ ιτέμετίλερ. (sic.) μπέλκι κουβέτ μπουλιτί άλεμιτέ τά σιντιέτεην. έγέρ άλάχουν ριδασι όηλε όλμαγιαγιτι μποηλέ όλουμάσι. Γιάνι έηλέ τίρις μπίς τινιμούς μπαμπιντέ ιχτισάρ ιτίπεν. Τέμετ ταμάμ όλί.

ÖZET

20. yüzyılın başları Osmanlı'nın en çalkantılı dönemlerindedir. Varlık yokluk mücadelesi içindeki Osmanlı'nın yaşadığı sorunları devralan Türkiye Cumhuriyeti yeni çıktığı Kurtuluş Savaşı bitiminde önemli kararlar vermek zorunda kalmıştır. Bu kararlarda batıda uğradığı işgalin bertaraf edilmesi sonucunda yaşadığı çatışma psikolojisini atamamış, Lozan'da Ortodoks ve Müslüman mübadelesine imza atmak durumunda kalmıştır. İşte tam bu noktada Bizans'ta "Türkopol", Osmanlı'da "Zımmiyân-ı Karaman" adı verilen, "Türkçe konuşan, Türkçe ibadet eden, Grek harfleri ile Türkçe yazan" ve uzun bir süredir "Karamanlılar" olarak anılan bu topluluk da mübadele kapsamında hiç bilmedikleri yabancı bir ülkeye, Yunanistan'a gönderildiler. Arkalarında hatırı sayılır külliyyat ve Türkiye Kültür Tarihine ilişkin çok değerli kültür varlıkları bıraktılar. Başta kiliseler olmak üzere yüzlerce mezar taşı, çeşme, hamam ve konut kitâbesinde Karamanlı izi kaldı. Adına "Karamanlıca" dediğimiz bu izlerin bir süredir başta basın yayım olmak üzere bilim dünyasının da ilgisini çektiği artan yayımlardan bellidir. Bu tez kapsamında Karamanlılara ait kiliselerin tümel bir çalışmaya konu edinilmesi amacıyla çıkılan bu yolda karşılaşılan zorluklar bir yana, çalışmamızın oluşan bu ilgi ortamında bitirilmiş olması önemini daha da artırmış, en azından başlangıç aşamasında yaşanan meramımızı anlatmadaki zorlukları hafifletmiş ve konuyu bilinir kılmıştır.

Bu tez kapsamına Karamanlıların taştaki izlerinden kitâbeleriyle günümüze ulaşan 20 Karamanlı kilisesi dahil edilmiştir. Kayseri, Nevşehir, Niğde, Konya, Isparta, Antalya ve İstanbul'da tespit edilen bu yapılara ait 26 kitâbe günümüz Türkçesine aktarılmış, yapıların mimari tanıtımları yapılmış ve geçmişte ortak duyarlılıkla Türkçenin farklı inanç kesimlerinin sanat dili olarak Türkiye kültür tarihine ilişkin değerleri ortaya konmuş ve belgelenmiştir.

Bununla beraber Anadolu'nun iç bölgelerinde yoğunlaşan ve batıya doğru yayılım gösteren ama hızla yok olma tehdidi altındaki Karamanlıca eserlerin envanterinin çıkarılması da ayrı bir ihtiyaç olarak belirlemiştir.

Anahtar kelimeler: Karamanlılar, Karamanlıca, Karamanlı Kiliseleri, kitabe, kültürel miras.

ABSTRACT

The beginnings of the 20th Century were one of the most tumultuous periods for the Ottoman Empire. The Republic of Turkey, who sustained the difficulties previously faced by the Ottoman Empire as it was struggling not to be demolished, had to make important decisions after the end of the War of Independence. In the makings of said decisions, Turkey was unable to disregard the psychology of conflict caused by the repelling of the invasion in the West, as a result Turkey signed the exchange contract of Othodoxians and Muslims in Lausanne. It was at that point that those who “talked Turkish, prayed in Turkish and wrote Turkish in Grek letters”, had long been named the “Karamanians” and were also sent to a foreign country that they had never been to; Greece. They did not, however, leave without a trace. In fact, they left a significant oeuvre and important cultural assets related to the hisorty of Turkish culture. Starting from churches and following with hundreds of monuments, fountains, Turkish baths and residential inscriptions were the traces left by the Karamanians.

It is apparent by the increasing amount of publications that these traces that we have named “Karamanlidika” have taken the interest of the scientific community, starting with the (current) media. Despite the hardships that came across during the journey aimed at making a research about all the churches belonging to the Karamanians, the significance of our research has been raised by the aforementioned popularity. Thus, the difficulties that had when it came to explaining ourselves in the beginnings of our research were lessened, and the topic was made known.

In scope of this thesis, 20 Karamanian churches that were comprivised of the traces left on rock by Karamanians that has survived to this day were included. 26 inscriptions that belonged to these structures that were detected in Kayseri, Nevşehir, Niğde, Konya, Isparta, Antalya and Istanbul, were translated to modern Turkish, architecturally identified and documented according to the values of their relations to the history of Turkish culture with common delicacy as the common artistic language of differentiating religious segments of the Turkish language. Karamanlidika west , In addition, the inventory of Karamanlıca, which was intensified in the inner regions of

Anatolia and spreading to the west but threatened with rapid disappearance, emerged as a separate necessity.

Key words: Karamanians, Karamanlidika, Karamanians Churchs, inscription, cultural heritage.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.
..../02/2019

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Cemal EKİN

İmzası.....